BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE DER SCHIFFSMÜLLER IM KOMITATE GYŐR

Die die Donauschiffahrt hindernden Schiffsmühlen verursachten den Behörden viel Kopfzerbrechen. Desöfteren versuchte man durch Verordnungen ihre Tätigkeit einzuschränken, ihre Zahl zu vermindern.

Der Statthaltereirat ließ 1862 alle, auf den Gewässern des Komitats arbeitenden Schiffsmühlen zusammenschreiben. Da aber die Frist zu kurz bemessen war, führte die fehlerhafte Inskription nicht zum Ziel. Später übernahm das Ministerium für öffentliche Arbeiten und Verkehrswesen die Angelegenheit der Schiffsmühlen und erließ im Herbst 1867 eine aus 42 Punkten bestehende provisorische Verfügung über die Schiffsmühlen; veranlaßte die Herausgabe der Mühlbüchlein und beauftragte die zuständigen Behörden, ein Verzeichnis der Schiffsmühlen anzufertigen. In die Mühlbüchlein und Fragebogen mußten die wichtigsten Daten der Schiffsmühlen und ihrer Besitzer eingetragen werden. Der Umstand, daß die Schiffsmühlen nur in zwei Kategorien eingeordnet waren, verursachte dann bei einer Erbschaft oder bei einem Kaufvertrag dem neuen Besitzer erhebliche Schwierigkeiten. Letztlich entschied nämlich immer das Ministerium, ob die Schiffsmühle dem neuen Besitzer übertragen werden kann oder nicht.

Die auf dem Gesetzartikel XXIII vom Jahre 1885 beruhende Verordnung eliminierte diesen Fehler: Die Schiffsmühlen wurden den realen Tatsachen gemäß — in drei Gruppen aufgeteilt und damit war der Fehler behoben.

Die erste, sorgfältiger durchgeführte Zusemmenschreibung der Schiffsmühlen des Győrer Komitats erfolgte 1869. Diesmal mußte sowohl im Mühlbüchlein als auch auf dem Inskriptions—Verzeichnis der Rechtszustand der Schiffsmühle angegeben werden, und der Beschluß mußte mit einigen Sätzen begründet werden. Diese kurzgefaßten Eintragungen sind überaus aufschlußreiche biographische Beiträge für den Historiker. Nach Auflassung der Schiffsmühlen waren die nunmehr wertlos gewordenen Mühlenbüchlein abhanden gekommen. Im Staatsarchiv von Győr aber waren die Inskriptions—Verzeichnisse erhalten geblieben, so daß wir mit Hilfe dieser die kurze, für uns außerordentlich wertvolle Biographie von 86 Schiffsmühlen, die an zwei größeren Landeplätzen verankert waren, veröffentlichen konnten. Im 11. Jahrbuch (1969) wollen wir unseren Bericht fortsetzen.

B. Czigány

RÓMER FLÓRIS LEVELEI GRATZL JÓZSEFHEZ AZ OLMÜTZI ÉS JOSEFSTADTI KAZAMATÁKBÓL

*(1. rész)**

Arrabona 10. 1968

Kutatástörténetünk az utóbbi időben több ízben foglalkozott Rómer Flóris életével, tevékenységével.[1] Méltó és helyénvaló ez, hiszen Rómer Flóris volt a magyar régészeti kutatás megalapítója, megszervezője. Első összefoglaló magyar nyelvű régészeti szakmunkánk a *Műrégészeti Kalauz* az ő tollából született meg.[2] A viszonylag szép számú feldolgozás ellenére is igen keveset tudunk életének legválságosabb szakaszáról: az Olmützben és Josefstadtban eltöltött börtönévekről. Az édesanyjához írott hét levél ugyan engedett némi bepillantást a megaláztatások és szenvedések hétköznapjaiba,[3] de éppen az itt közlésre kerülő levelek bizonyítják, hogy édesanyjának — ez emberileg teljesen érthető — szépítette a valós helyzetet, illetve eltagadta, nem közölte a napról napra fenyegető anyagi gondokat, szemének állandó romlását. A Gratzl Józsefnek címzett levelekből mindez leplezetlen őszinteséggel kicsendül. Itt villan elénk igazán — tegyük hozzá: itt is csak ritka pillanatokban — Rómer igazi énje. Azé az emberé, aki otthagyva kényelmet, jólétet biztosító papi és tanári állást beállott katonának, mert tántoríthatatlanul hitt a szabadságharc igaz ügyében s aki több évi börtönszenvedés után sem kér kegyelmet, ha annak megalkuvás, fejet hajtás az ára. Utolsó levele egyetlen hatalmas, magával sodró Nem! kiáltás. És utána a döbbenetes, de mindent megmagyarázó csend, több levél nincs, pedig a szabadulás még másfél évig váratott magára. Csak kemény lelkű, hajlíthatatlan gerincű férfiak képesek ilyen körülmények között kitartani meggyőződésük mellett, életüket is feláldozni becsületükért. Rómer Flóris, e levelek bizonyítják ezt leginkább, közéjük tartozott.

Az első levél 1848. szeptember 29-én kelt, s a szemtanú hitelességével Lamberg felkoncolásáról számol be. A második órányi pontossággal tartalmazza

*A jelen közlemény II. része az Arrabona 1969. évi 11. számában fog megjelenni.

1 *Banner J.*, Rómer Ferenc Flóris. Arrabona 1 (1959) 7—23. — *Bóna I.*, Rómer Flóris az ősrégész. RD—DA 1 (1958) 23—31. — *Kanozsay M.*, Rómer az epigrafikus. Uo. 33—43. — *László Gy.*, Emlékezés a középkor kutató Rómer Flórisra. Uo. 43—48. — *Erdélyi G.*, Rómer Flóris jegyzeteiből. Uo. 49—56. — *Oroszlán Z.*, Rómer Flóris a tanár. Uo. 57—69. — *Uzsoki A.*, Arany János, Rómer Flóris és Xántus János levelek a győri múzeumban. Arrabona 2 (1960) 189—190. — *Kőhegyi M.*, Adatok Rómer Flóris munkásságához. Arrabona 7 (1965) 555—556. — *Kőhegyi M.*, Rómer Flóris levelei Ipolyi Arnoldhoz. Arrabona 9 (1967) 195—217.

2 *Kanozsay M.*, 100 éves a „Műrégészeti Kalauz". Arrabona 8 (1966) 215—222.

3 *Kőhegyi M.*,—*Rákóczi K.*, Rómer Flóris levelei édesanyjához az olmützi kazamatákból. Arrabona 8 (1966) 201—214.

Rómer hadba vonulását és önkéntes jelentkezésének indító okait. A következő, mintegy másfél éves megszakítás után, már Olmützből kelt. Úgy tűnik, hogy a foglyok eleinte csak közvetlen hozzátartozójukkal levelezhettek. Ezért ír 1848 december 22-től kezdve havonta egyszer (többször nem volt szabad) édesanyjának. 1850 márciusától már barátaival is válthat egy-egy levelet. Ezek azonban nem maradtak reánk, vagy lappanganak. Megmaradt viszont az a huszonhat levél és két levéltöredék, amelyet Gratzl Józsefnek, kétségtelenül legjobb barátjának és segítőjének írt.[4] A sorozat teljesnek látszik, bár Rómer egy-két ízben arról panaszkodik, hogy bizonyos általa írott levélre nem érkezett válasz. Lehetséges, hogy a börtönőrök nem továbbították túlzott lelkiismerettel azokat, vagy más úton, talán a postán kallódtak el. De az is lehetséges, hogy olyan általános mondanivalót tartalmaztak, amelyekre Gratzl nem tartotta szükségesnek a visszatérést s így azokra nem hivatkozik. Bármiként is álljon a dolog, nem kétséges, hogy a levelek egymásutánjából a börtönben ülő Rómer testi és lelki gyötrődése néhol szinte megrázó erővel tárul elénk. Gratzl Józsefről csak annyit tudunk, amennyit Rómer a levelek címzésében elárul: Pozsony város számvevője volt. Személye nem is fontos különösebben számunkra.

A levelek önmagukért beszélnek, bővebb magyarázatra aligha van szükség. Az itt-ott található célzásokat, csak más forrásanyaggal érthető részleteket, a jegyzetanyag magyarázza. A közlés betűhű, kivéve az élesen ejtett s-t, mert azt nyomdatechnikai okokból kénytelenek voltunk ss-el jelölni. Megjegyezzük még:

[ ] = szögletes zárójelben levő szöveg (vagy betű) az eredeti kéziratos szöveg nyelvtanilag vagy értelmileg helyes kiegészítése vagy kikövetkeztetése;

[. . .] = hiányzik a levélből egy rész, vagy nem lehetett értelemszerűen kiegészíteni;

? = kérdéses, nem lehetett pontosan kiolvasni, főleg a helység és családi neveknél fordul elő, szerencsére kis számban.

A leveleket gótbetűvel írta Rómer, ritkán (elsősorban latin idézeteknél) latinbetűbe vált át. Igen sűrűn, összeszorított betűkkel, minden helyet kihasználva rótta a sorokat. A gyenge minőségű papíron néhol a másik oldal szövege is átüt tükörképszerűen. Mindehhez járult még a sötét cella és Rómer egyre inkább romló látása. A levelek „elolvasása" tehát meglehetősen nehéz és sok türelmet igénylő munka volt. Az egész szöveget áttekintve azonban nem kétséges: megérte!

És most következzenek a levelek kronológikus sorrendben:

1

An Dr Wernau Brief
(Brief von der Grossmutter v. Markovits)[5] *29. Sept. Zinnstag.*

Lieber Bruder!

Um etwaigen Missverständnissen und Deuteleien vorzukommen muss ich Dir 1. in meiner Angelegenheit melden, dass am selben Tage, als ich v.[6]

4 A leveleket az Országos Széchenyi Könyvtár kézirattárában őrzik.

5 Utólag a levél bal felső sarkába írott szöveg. Rómer levelének volt tehát melléklete, azaz egy borítékban két levelet küldött. A másikat azonban nem ő írta.

6 V = von. Többször előfordul még ez a rövidítés, néhol aláhúzza az eredeti szövegben. A következőkben nem soroljuk fel, értelme mindig azonos a mostanival.

Pressburg abging im Közlöny der Concurs bis Ende Oktober hinausgeschoben wurde, ich that bisher noch keinen Schritt denn ich erwarte stündlich meinen Empfehlungsbrief vom Herrn v Gloss *beim Salzamt* v Herrn *v* Markovits; er möge bitte ich Dich Ihm zu sagen so gut sein mir unter der Adresse F. R.[7] bei der Kaffequelle *2ter Stock beim Herrn Gyurikovits* schreiben, vielleicht nimmt ihn ein Pressburger mit, es ist ganz nahe dem Landungsplatze. Meine Reise etwas früher war sehr angenehm in Gesellschaft der Legioner, die sangen und declamirten am Verdecke, und baten mich als Pater mit Ihnen zu ziehen. 3. Gf Lamberg betreffend. Ich sass gestern im Gasthaus bei der grossen Pfeiffe nahe der Donau, als man gegen 2 Uhr hin u.[8] her lief und schrie: Gf Lamberg sei hier; man möge den Verräther fangen. Im Nu waren Hunderte im Laufen landend, auf Fiackern eilend in Ofen, die Festung war geschlossen, die Zahl der Sensenmänner mehrte sich mit jedem Augenblicke man umzingelte die ganze Stadt. Ich eilte nach Ofen, am Ende der Brücke kommt auf einmal eilends ein Fiacker, ich kaum 10 Schritte von Ihm, als es auf einmal hiess Lamberg sitze drinnen. 2 Bajonette und 5. Sensen stossen auf einmal dem Unglücklichen die geschlossenen Fenster entgegen, er war vor Ersetzen so roth dass ich Ihn nicht erkannte; desto mehr weil er sich mit gehobenem Arme zu vertheidigen suchte. Der Fiacker schlug auf die Pferde tapfer los, und fuhr noch einige Schritte gegen die Festung aber die Masse der Menschen nöthigte ihn zu halten. Er sagte ich bin Feldmarschall Lamberg: Nun gut du Hund heraus mit dir. Dann schrie er: az Istenért és felebaráti szeretetért hagyjatok békét, és senkit se bántottam, Nun brüllten und fluchten sie ihm der Canaille die Tausende der unschuldigen opfere; und ein Gemeiner des erst jüngst übertretenen Rgts[9] Prinz v Preussen durchstach ihn mit dem Bajonett während ihm ein Legionarius eine Kopfwunde beigebracht haben soll. Der wüthende Zug kehrte gegen Pesth, auf der Mitten Brücke wollte man ihn in die Donau werfen, aber das Volk schrie Er ist nicht werth dass ein ungrischer Fluss ihn begrabe, henkt den Hund auf. Man schleifte ihn nun bei den Füssen, und ich kam im Gedränge so nahe dass ich zwar die goldne Buse im Ohre das entstillte Gesicht mit den schon gebrochenen Augen kaum erkannte; er war schon halb nackt und die Füsse ganz gelb; ich glaube die Massacre hat kaum 3 Minuten gedauert. — Nun trugen sie ihn in den 1 Stock des Invalidenhotels wo das Volk schrie: hängt ihn heraus den Landesverräther dass ihn jeder sehe. Man streckte Kleidungsstücke auf Sensen und Bajonetten zu den Fenstern heraus, u warf sie unters Volk; aber man wollte ihn hängen sehen, und die beiden Stricke riessen. Nun schleppte man ihn ganz blutend, nackt und entstellt in den Hof, wo er mit 3 Sensen durstochen unter tausend Verwünschungen gegen seine Familie und die Pressburger Canaille deren Haupt so war in die Luft gehoben, dann von der Mauer auf die Erde gestreckt bis zur Scham mit einer Flechte zugedeckt bis Abends lag. Man trug seine Sachen mit G. F. L. 36 herum und sagte er soll 1 goldenen Bracelet[10] um den Arm gehabt haben. — So richtet das Volk. — Freund vom Kriegsschauplatze nichts Neues, rede mit den Kanonbeschützer. Sage aber Leitzel (Lényei) er möge so gut sein meine Gage 30 f CM vom Herrn Superior zu erheben,[11] und

7 Franz Rómer.

8 Und, később is előfordul így rövidítve.

9 Regiment = ezred, katonai rövidítés.

10 Karperec.

11 A nyilván elmaradt tanári fizetéséről van szó.

schicke sie mir gelegentlich; denn ich werde vermutlich länger hier bleiben. Schreibe mir auch ob *der Erzherzog* noch in Pbg[12] ist, für diesen Fall würde ich früher hinaufkommen. Was macht die gute Mutter und wie fiel die Weinlese aus. Wir sind überall verrathen.[13] — Wenn uns neues geschieht schreibe ich sogleich.

Dein Romer

2

T. cz. Gratzl József
Kir. Pozson városa számvevőjének tisztelettel

Pozsony

Lieber Freund!

Ich kann dem Drange ins Lager zur zeihen nicht widerstehen. Ich würde mir ewig den Forwurf eines Feigen machen müssen, wenn ich die Gelegenheit versäumte, einen kräftigen Arm dem Vaterlande zu bieten; obwohl ich durch Aneiferung, Ausdauer noch mehr zu wirken hoffe. Ich ziehe freudig zum Kampfe, und hoffe unversehrt zurückzukommen. Sähest Du den Enthusiasmus Du würdest zu Freudenthränen gerührt; und in süsser Liebe zum Vät. Heerde[14] liegt der Grund unsrer Freiheit und unsres heroischen Sieges. Das einzige was mich zurückhalten könnte wäre die Liebe zur Mutter, die mir über Alles geht. Ich weiss aber Du wirst Ihr meinen Abgang sofort ersetzen. Und komme ich zurück so umarmt Sie mich doppelt lieber; denn ich werde ein würdiger Kämpfer für die heilige, geachteste Sache sein. Ich wäre gerne schon in Pbg meinem heissesten Triebe gefolgt, aber der Abschied v Euch hätte mich zu weich gemacht, und mich falschen Urtheilen Preis gegeben. Hier weiss niemand von meinem Vorhaben, selbst Gyurikovits mein freundlicher Hausherr ist abwesend und erfährt meinen Entschluss erst heute Abends. — Was mich noch unangenehm berührt ist das, dass ich meine Sammlungen nicht in Sicherheit weiss, sie sei vielleicht sogar in die Hände jener *Leute [ge] kommen* die sie nie schätzen. Ich vermache mein Herbar, meine Thiere und Versteinerungen einem Institute meiner Vaterstadt, wenn übrigens diese einfache Erklärung genügend ist. — Grüsse mir herzlich alle die mir theuer sind. Ich ziehe freudig ins Feld um jener Zeit ewig vergnügt zu gedenken, oder den Tribut meines *verfehlten* Lebeneszweckes zu zahlen.[15] Fluch meinen unverdienten Feinden — Segen allen Freunden.

Sonntag Abend 4. Uhr. 1. Okt. 848.
Abmarsch punkt 5. Uhr.

Es küsst Dich Dein ... Schuldig bin ich ausser Tumo, ... Niemand. Meine Kleider, Zeugnisse Uhr ist bei Gyurikovits. Das Silber der Frau Abessy der ich vielmal die Hand küsse im Koffer meines 1. Zimmers. Holler u Lényei mögen auf meine Sachen ein bischen acht geben. Ich grüsse Sie vielmal.

Das Geld schicke mir jedenfalls in dem ich schwerlich etwas zurückbringe.

12 Pressburg.
13 A szabadságharc ügyének elárulására gondol.
14 Atyai tűzhely, itt nemzet, haza.
15 Papi rendbe lépéséről van szó.

3

Olmütz den 15/III. 850.

Lieber Jósi!

Die unerwartete Freilassung des Herrn v Klacsányi und dessen Freundschaft macht es mir möglich einige meiner Arbeiten Dir zur Disposition zu senden. Die Chatouille mit der Casemate habe ich Jósi vermeint, er soll ein Andenken an das Loch haben, wohin man mich gesteckt.[16] Vielleicht kommt es noch recht zu seinem Namenstag. Den Fidibusbehälter möge Attomyr als eine Kleinigkeit zum Namensfeste gütig annehmen; oder wäre ihm vielleicht der Tabaktigel lieber?[17] Ich weiss nicht welcher meiner Freunde ihn lieber annehmen würde, ich überlasse dieses Geschäft ganz Deinem feinen Takte. — Das für Dich bestimmte Stück konnte ich leider nicht fertig machen, gewiss bis Du kommst wird etwas fertig sein, 2 der schönsten Stücke musste ich abtreten. Es sind auch gute Holzschnitzler hier, von denen werde ich auch profitieren. Vielleicht würde es Herrn Hauptmann den ich jedenfalls samt Familie herzlichst grüsse gerne sehen, wenn Du ihm etwas aus meiner Arbeit überliessest, übrigens muss ich meine Zeit aussitzen, soll Niemand leer ausgehen, wenn ich nur immer Gelegenheit hätte das Fertige abzusenden, und es nicht hier verschleudern zu müssen. — Die Damenschatouille nahm mir Fiber ab, um den Erlös kann ich wieder eine Weile fortarbeiten und habe dabei als meine 1 Arbeit viel gelernt. — Herr *v* Klacsányi wird Dir über Alles mir angehende freudigst Aufschluss geben, warum ich auch nichts von meiner Angelegenheit schreibe. Einen Brief wird Frau v Ewa abgeben. — Schreibe mir etwas über die pbger Schul Angelegenheiten über die ich so vieles in der Zeitung lese. — Was macht Pali u Moravcsek,[18] wie befindet sich Prof. Fuchs[19] u Freund Iszely, grüsse mir den guten Herrn Vetter Lanzer wie Alle die sich meiner erinnern; kömmest Du einmal auf die Vödritz, meinen *Gruss* an die gute Moser u Lorsteiner sammt Frau u die Raaber [zu bestellen]. Wie geht's der Mutter? Was ist mit Justi geschehen? Sei nicht so nachlässig im Schreiben, oder übertrage das Geschäft zeitweise dem guten Mortiz oder Deinen Amtskollegen, zu was bist Du ein Kanzleichef. Ich habe schrecklichen Appetit, bin folglich gesund. Ich bin schon auf 2 Kommisbrod wochentlich gekommen, und steigt meine Esslust in einer Grammatischen Progression werde ich meine Competenz täglich vertilgen. Es wird Dir auffallend sein dass ich immer vom Essen schreibe, aber ist dies nicht unsre einzige Beschäftigung, Sorge für unseren heiligen Leib. Seit meinem letzten Brief hat sich in Hinsicht der Kost Vieles geändert. Ich bin beflissener der Kochkunst, und wenn Du Dich für einen Klössmeister — Knödelkoch — haltest, kann von unserem Kartoffelschmarn Topfennockerl jede Dame essen, wenn sie hereinkommen könnte und bei Appetit wäre. — Unsere Menagerie verliert ein *zahmes* Exemplar dafür sind aber noch einige Käfige leer, die Bestien sind noch auf dem Transporte. Wenn der *Lajos* loskönnte, verlautet

16 Az idő elűzésére és némi pénz megteremtése céljából a foglyok apró emléktárgyakat készítettek.
17 Dr. Attomyr régi ismerőse, háziorvosa volt Rómernek.
18 Édesanyjához írott levelében is együtt szerepel e két jóbarát. Arrabona 8 (1966) 105.
19 Johann Nep. Fuchs német mineralógus és kémikus, aki ez időben Münchenben volt egyetemi tanár. Rómer ekkor még erőteljesen természettudományos érdeklődésű.

noch nichts, er soll unbezähmter sein, und behält hartnäckig seine Natur wie im freien Zustande. Die Zuchtruthe seiner Wärter u Bändiger wird an ihm zur Schande. Auch die übrigen wilden Thiere brummen u beissen fortwährend die Eisenstangen. Wehe wenn die Wärter einen Augenblick ihren Dienst vernachlässigen! Anblick von Blut könnte sie Alle wüthend machen.

Was geschieht mit meiner leblosen Menagerie? Haben die Schwarzen die Lust verloren dieselbe an sich zu reissen, nur sie [z]um Staube zerfallen zu lassen?[20] Gestern kam der Markschinder Zsigmondy ein Landmann und tüchtiger *Bergmann*. Wieder einer mit dem man ein gescheites Wort reden kann. Wir könnten hier eine Akademie der Künste und Wissenschaften bilden; Aber das Assoziazionsrecht ist selbst im Thierreiche vergärt. Adieu. Viel Glück zum Namensfest; und besuchst Du auf Deinen Ausflügen die mir so theuren Punkte — den Golgotha — Diktanusberg — so denke an Deinen ewig dankbaren

Bruder Feri mp.

Herrn *Josef Gratzl*, bei der Frau *Anna Romer* Klarissergasse vis á vis der k. Akademie in *Pressburg*.

Meine herzlichste [n] Grüsse: Herrn *v. Klacsányi*, Veninger, Professor Bernhoffer und Csalány, Herrn *v* Szerdahelyi — Herrn Juristen *Nagy Pál*[21] Herrn Hauptmann Maffi, Herrn *v* Zmrtich, Herrn Kaserninspektor *Lanzer*, und Alle [n] Uibrigen guten Freunde [n].

4

Lieber Bruder! 25 April 850

Das lange Ausbleiben jeder Antwort auf meine Briefe macht mich nicht wenig verdriesslich, desto grösser war meine Freude über Dein Schreiben vom 30 März. Einen Brief sendete ich durch einen Pesther Bürger, den anderen durch die Frau *v Evva* hast Du sie bekommen? Wenn ja, fange den nächsten Brief mit 1 lateinischen Sentenz an. — Körmendy's Gruss überraschte mich, sollte er in sich gekehrt sein, er der mich in meiner geliebten Eleven so oft und so tief kränkte. Ich glaube die Herren werden in ihrem Innern oft an mich denken. Ich sehne mich aber nach den Zwiebeln Aegyptens u der Fleischtöpfen der Gastronomen nimmer zurück, lieber trockenes Brot aber frei. — Sonderbar, dass während sich die Angehörigen Aller meiner Collegen so theilnehmend annehmen, ja beinahe jedem mehr oder weniger beistehen, sich um mich fast Niemand kümmert. Desto besser für mich, denn 1. sehe ich meine Ansicht über Alle jenes Gelichtes vollkommen bestätigt, und dies ist meine grösste Genugthuung, indem ich mich für besser halte als in solcher Gesellschaft das Leben fortsetzen zu wollen. Etwas hoffe ich dass, was ich am meisten befürchtete — sich diese Leute die von mir im grössten Elend gar keine Notiz nehmen — auch später mich gänzlich ignorieren werden. Wenn nicht, werde ich den Kampf auf Leben u Tod gewiss nicht scheuen. —

Was ich an Büchern brauche? Bringe mir einige Grammairen. Anderes

20 Preparált állataira céloz s egyéb gyűjteményeire, melyeket a papok (Schwarzen) meg akartak kaparintani.

21 Felsőbüki Nagy Pál, a reformkor egyik kiemelkedő alakja, jogász, országgyűlési képviselő.

habe ich vollauf zu lesen wenn ich nur Zeit hätte. Uiberhaupt lese ich wenig, arbeite ausschliesslich an meinen Galanterie Arbeiten, von denen alles meistens abgeht, ich habe selbst nach Pesth Bestellungen und bringe ich meine Sachen gut an, hoffe ich Euch bald nicht mehr zur Last fallen zu dürfen. Ich habe mir schon von dem Verdienst meiner Hände 1 paar Hemde und etliche Sacktücher gekauft, welch süsses Gefühl! Freilich leiden meine Augen, aber wenn ich denke mir wieder einmal etwas verdienen zu können! Ich arbeite und planisiere Tag u Nacht, und werde endlich ein maitre relieur.[22] Die Wege zu mir sind einfach — Philipp von Macedonien nahm mit goldbeladenen Eseln die unbezwinglichsten Festungen ein — heute könnte er es mit sil- nein kupfernen thun — sogar bronzenen werden nicht verschmäht. Unser *Hirth* ist sehr zahm. Am besten wenn Du Dich um meine Logis anfragst, das weiss hier jedes Kind. Willst Du ungenirt sein so suche einen auf der um *zwei Chargen* unter meinen *unvergesslichen Italiener* ist, gewinnst Du diesen so hast Du Alles gewonnen. Denn oben aus ist's schwerer. — NB Du frugst neulich um den Namen des Freundes von Feri der hier Platz*lieutenant* ist, ich habe ihn erst jetzt erfahren er heisst *Kohlmann* er ist ein sehr gefälliger Herr, und wird sich freuen Dich kennen zu lernen. Die Geschichte von der Chatouille konnte ich kaum entziffern — es war Alles *verwischt*. Uibrigens hast Du mich schlecht verstanden. Der Vater von der 3 faltigkeit hat Alles übergeben nur für die Zukunft solltest Du sorgen, wenn ich was schicke. Meinen herzlichsten Dank für die Grüsse und das Geld. Ich wollte, ich könnte so viel verarbeiten um meine grosse Schuld zurückzuzahlen. Von Lehota habe ich auf meinen Aprilbrief noch keine Antwort. — Schreibe mir wie es mit meinen Sammlungen aussieht, ob die von Virnai nichts zurückerhalten. Auf Deine Schlussglosse vom scheinbaren Alleingang ist's mir sehr leid dass ich zwischen Gleisnerei und Gottlosigkeit keinen Mittelweg zu kennen scheine, würde ich nicht glauben dass es einen *gerechten Vergelter* gibt, und es nicht glauben aus tiefster Uiberzeugung wäre mir das patet porta eis kein schales Wort geblieben. Ich küsse Dich u unsere gute Mutter tausendmal.

Feri

5

Mein Jóska!

Dein Schreiben vom 16. d. M. verursachte mir desto mehr Freuden je unerwarteter es kam, ich leistete bereits Verzicht auf jede Antwort und sah ganz gleichgültig zu als man meinen Kameraden Briefe austheilte, ich allein, der ich keine Gelegenheit vergesse Euch über mein Befinden wenn auch nur einige Worte zu schreiben ging immer leer aus, tröstete mich aber damit dass Alles in Ordnung sein müsse, indem Du mich gewiss benachrichtigen würdest, wenn meiner guten Mutter das Mindeste zustösse. Also sind meine Vorwürfe nich so arg gemeint, und mehr ein Zeichen meiner Sehnsucht mit allen meinen Lieben in dem allein möglichen Verkehr zu stehen. Was könnten wir nur auch Besonders schreiben, besonders ich in der jetzigen Lage, und was sollen die ewigen Betheuerungen der Starkmuth und Zufriedenheit, aber des Trostes und

22 Könyvkötőmester.

der Hoffnung bezwecken. So gerne ich Dich hier sähe, so sehr ich mich nach dem Augenblick sehne Dich hier zu umarmen, so sehr sehe ich jetzt von diesem Verlangen ab. Ich meine doch mit der Zeit mehr freie Stunden zu gewinnen, um in Deiner Gegenwart mich für so viele Stunden der Mühseligkeiten zu entschädigen, indem aber Alles beim Alten blieb, und Du hier gar keinen Genuss finden würdest. Da ich Gott gedankt gesund bin, rathe ich wenn Dich die Reiselust, um diese Gegend zu sehen anwandelt, Dein Geld zu schonen, vielleicht sehen wir Alles zu Hause vergnügter! Dass Deine Nachforschungen fruchtlos blieben macht mir nicht wenig Sorgen, übrigens der Alles verloren hat, kann auch das Wenige entbehren. Mir ist es jetzt Alles ein [s] *habe ich Geld oder* kein's. Jetzt vermisse ich Uhr und Siegelring, meine steten Begleiter ungern. — Habe Dank für diese Sorgfalt und den Gruss meiner einzigen, guten Mutter. Die weisse Wäsche, die ich so nothwendig brauchte habe ich leider nicht bekommen, durch wen habt Ihr sie hierhergeschickt, schreibe mir im nächsten Brief wenn es Jemand von hier hat, werde ich Ihn schon auskunschaften lassen. Wie gut wäre es wenn meine Kleider wie jene der Juden in der Wüste ewig dauerten. Es war doch eine herrliche Zeit die der Wunder, jetzt wächst das nathlose Kleid nicht mehr mit dem Kinde, und die Hämden dauern auch keine 40 Jahre mehr! Dass Jósi gegen mich verstummte, wundert mich nicht, ich mag ihm auf seinen Exercithien-Rath vielleicht zu scharff geantwortet haben, aber kann ich dafür dass mir solche Süsseleien ein Greuel sind, ich werde vielleicht darüber zu Grunde gehen, aber scheinheilig thun werde ich jetzt und nimmer, um keine Krone um keine Tiara, — Dass er aber Euch in solcher Nähe vernachlässigt, kann ich nicht begreifen. Schade um diesen guten Kerl — aber er ist glücklich in seiner Weise und ich vergönne ihm das vollste Glück, denn er ist noch immer einer der Edelsten unter seines Gleichen. Aus der Arva erhielt ich Ende April ein hertzliches Schreiben das ich eben bei dieser Gelegenheit beantworte.[23] — Meinem Pali, Strangl, Gervai u Moravcsek und allen übrigen meinen freundschaftlichen Gruss. Wo mag wohl letzterer sein weil Du seiner nicht erwähntest. — Rónay beneide ich, wie wollte ich am Hämus oder den Ararat botanisieren wenn mich sein Loos getroffen hätte. Uibrigens wer weiss wie es Ihnen geht. — Lajos' Schwager, der die Mutter besuchte, ist zu erfragen im Schweizerischen Hause bei der Frau Gemahlin Koffler seiner Schwiegermutter. Willst Du etwas Näheres über mich erfahren, besuche ihn, wir waren sehr gut zusammen. Meine Arbeiten gingen in Pesth sehr gut ab. Für 5 Stükke verschiedenen Kalibers erhielt ich 90 fl CM[24] mit Abzug des Materials der Bilder Tantieme[25] für meinen Freund, dessen Bruder bei der Mutter im Qartiere war bleiben mir 60 fl CM., und Bestellungen quantum satis. Nächstens schicke ich eine 2te Partie. Mit welcher Freude drücke ich das mit der Arbeit meiner Hände erworbene Geld, ja auch in der Zukunft will ich mein Brot im Schweisse meines Angesichtes erwerben. Mit Abzug meiner Equipierung bin ich auf einige Monate versorgt, für die nächste Zeit wird meine Arbeitsamkeit sorgen. Ich bin froh Euch nicht zu Last zu fallen zu müssen. Freilich leidet Brust und Augen, aber die Zeit wird mir immer zu kurz und das ist der Hauptzweck. Du kennst mich ja als einen Teufelskerl wenn

23 Árva vármegye.
24 Convenzional Münze, korabeli pénznem.
25 Részesedés.

ich was anfange, und ich will lieber arbeiten als mich durch Almosen Fremden verpflichten, oder dasselbe dürftigeren entziehen. Zufällig erfahre ich dass heute Johann ist, ich wollte Dir in meiner Zerstreutheit gratulieren als ich den Eingang meines Briefes überlese, und mich erinnere dasselbe schon einmal gethan zu haben. Uibrigens mag Dir dieses nicht auffallen indem ich neulich über eine alltägliche Pflege beinahe eine Stunde nachdachte. — Aber wenn auch *Alles verloren*, bleibt noch die Ehre. — Tausend Grüsse und Küsse an die Mutter, meinem lieben D Pali. Rr.[26] Isten Veled.

den 24/6 50.

6

Olmütz den 2 Juli 1850.

Lieber Jóska!

Ich ergreife freudigst die Gelegenheit der allerliebsten Mutter am Vorabend Ihres Namenstages Alles Beste wünschen zu können. Warum kann ich diesen Tag nicht in Eurer Mitte zubringen? — Die täglich von Pressburg ankommenden Briefe haben mich in die heiterste Stimmung versetzt. 3 Monate erhielt ich keinen Buchstab nun in einer Woche 4 Briefe, die mir sehr viele angenehme Nachrichten brachten. — Dass die Amnestie mich nicht betraf bestürzte mich gar nicht, ich werde vermuthlich auch dann noch sitzen wenn alle zum Tode verurtheilten längst zu Hause sind. Mein Herr Onkel wird schon die gehörigen Schritte thun, und dann die in christlicher Liebe schmelzende Geistlichkeit!? Die Nachricht von meiner Traurigkeit ist falsch, ich bin wie früher heiter und sorglos, nur der Augenblick meiner Befreiung wird der erste meines Kummers sein. Jetzt lebe ich so vergnügt und beschäftigt, dass mir nicht einmal Zeit zum Nachdenken über meine Lage bleibt. Ich bin nicht im Stande alle Bestellungen binnen 2 Monaten zu verfertigen und könnte leicht 2—3 Gehilfen unterbringen. — In die Arva spedierte ich erst neulich einen Brief. — Es freut mich dass die überschickten Kleinigkeiten meinen Freunden so viel Vergnügen machten. Ich habe noch mehrere vorgemerkt, komme aber sehr schwer dazu indem man mir Alles über der Hand wegzieht.

Obwohl ich nicht an eine baldige Befreiung denke so wäre es doch Schade Geld für einen Besuch hierher auszugeben. Diese paar Stunden würden zu theuer zu stehen kommen. Schreibe dafür öfters, dies ist billiger und erheitert mich am meisten. — Das meine an Pali gerichteten Zeilen von ihm so gut aufgenommen wurden, macht mich ganz glücklich. Ich meinte es ja so gut, und wusste ja an wen ich schreibe. Könnte ich mit meinem Herzensblute seine Zukunft glücklich gestalten bei Gott ich thäte es freudigst; denn ich werde nie vergessen was er mir in den bittern Stunden der Prüfung war. — Wenn die Wäsche nicht sogleich geschickt werden kann, bin ich für den Augenblick gedeckt. Ich liess mir 3 Unterziehosen und 2 Nachthemde machen, damit ich die feinern nicht so stark zerreisse. Sind die ersteren wirklich abhanden gekommen? Wem hat sie die Mutter anvertraut? —

Eine Bitte. Frau von Zuerlonde, Gemahlin des Schargentenobersten meines Herrn Nachbars und Freundes wendete sich schriftlich an mich wegen des

26 Römer szignója.

langen Schweigens Ihres Herrn Gemahls, indem Sie ihn krank glaubte. Da er aber am selben Tage schrieb, und ganz gesund ist habe ich keine Ursache mehr zu antworten, bitte Dich aber wenn Du in das Blumenthal kämest in den Pfarrhof zu gehen und mich zu entschuldigen. Ich danke sowohl für das mir geschenkte Zutrauen, wie für den Gruss des Fräulein Gattanyi. Bin ich einmal frei werde ich nicht ermangeln Dasselbe persönlich zu thun. — NB.

Ich bin böse dass ich von andern erfahren muss dass Du Bräutigam mit Deiner alten Braut bist, und dann fleissiger Gartner bist, ich weiss nicht einmal wo Dein Garten liegt. — Ersteres erfuhr ich von Carl Halzl am barmherzigen Haynau Platz. Ich lasse ihn herzlich grüssen, er möge vergeben, dass ich ihm jetzt nichts besonderes schreibe, ich habe hier so viel zu thun, dass ich mich über Stocken im Geschäft nicht beklagen kann. — Seine Besorgnis wegen meines Kummers ist ungegründet, ich bin zwar nicht immer excentrisch heiter wie sonst, aber auch nie kopfhängerisch. Ich habe keine Ursache dazu und bin ganz zufrieden. Vielleicht werde ich erst Draussen traurig werden. Seiner Frau u Schwägerin Vogtinnen die so innigen Antheil an meinem Loose nahmen herzlichsten Händedruck und Freundschaftskuss. Halzl Pepi beneide ich um seinen Stelzfuss, wenn er ihn nicht an seinem Erwerbe hindert; was ist meine Schrame dagegen und die ich noch dazu nicht einmal im Feuer erhielt. Herrn *v* Liedemann lass ich herzlich zu seiner gänzlichen Befreiung Glück wünschen. Ich höre er geht nach Grosswardein. Sein Andenken wird mir immer sehr theuer sein. — Jóska schrieb mir auch endlich. Sein Brief enthält sehr viel interessantes für mich, ist so stilisirt dass ich mich wunderte wie er die Censur passiren konnte. Ich hoffe unsere theologischen Diferenzen sind ausgeglichen. Franzl ist noch immerr nicht frei; armer Muki. Meine Empfehlung an Ihn und seinen Eltern und Cousinen. Schreib dem Jóska er möge bald wieder nach Pb reisen um für mich so erheiternde Notizen zu sammeln. Aber ihr leidet ja all an Geldmangel-Überfluss, da bin ich ein besserer Wirth, ich leihe Euch gegen gute Prozente, denn ich habe schon ein kleines Capital. — Wenn Fräulein Marianne bei Dr Attomyr am 26 Ihr Namensfest feiert mache statt mir die honeure, ich weiss dass das gratulieren nicht zu Deiner schwachen Seite gehört: aber dort wird es Dir doch keine so grosse Uiberwindung kosten. Noch mit einem Gange möchte ich Dich belästigen. Meine Frau Gottl heisst wie Du weisst Anna und von dem Fischplatz bis auf die Vödritz ist ja keine Meile. Komme ich hinaus will ich alle Gratulationen für Dich für immer erledigen. Der Postillon geht, ich muss schliessen. Gott zum Gruss auf frohes Wiedersehen. Durch Freund Zsigmondy der seine Erlösung täglich erwartet werdet Ihr mehr hören. Noch einmal Alles Schöne und Gute an meine liebe gute Mutter und alle Freunde.

F. Rómer

7

gelesen

Olmütz den 2. August 850.

Lieber Jóska!

Es ist heute der Jahrestag der unglückseligen Debreziner Schlacht, der Jahrestag des Anfangs aller jener unsaglichen Leiden und Entbehrungen bei deren Erinnerung man nur dann nicht den Verstand verliert, wenn man

bedenkt für was man leidet, und das endlich selbst die ausgesuchten Martern entweder mit dem Untergange des Gefolterten oder mit der Änderung dessen Looses aufhören müssen. Bisher fühlte ich mein Gefängnis nicht ich glaubte schon im Stadium jenes stillen Stumpfsinnes zu sein, der mit dem apathischen Blödsinne so eng verschwistert ist, als etwas Gewisses in mir erwacht das einem heftigen Kampf, einer äussersten Abwehr gegen föllige Gleichgültigkeit gleicht. Ist es das Vorbeiziehen Aller Gedanken die so schauderlich sich meinem Gedächtnisse aufdringen, ist es die beispiellose Reizbarkeit die mir Alles unerträglich macht, ist es eine Zerrüttung des Organismus durch die dumpfe Kasemattenluft, genug wenn ich gewiss wäre dass dieser Zustand noch Monate lang dauert, ich würde Allem mit einem Male ein Ende machen. Eines habe ich gelernt. Ich weiss wenn ich einst die Macht hätte, die stärksten Männer wenn die noch nicht gänzlich erschöpft und dahinsichend sind, durch tragsames Peinigen in den Orcus zu schicken. Was Deine Fürsorge für meine Befreiung betrifft, danke ich Dir herzlich, nur ist mir bange für den Erfolg. Du warst 2mal beim Erzherzog und was hast Du bewirkt, was nützen Alle jene so schöne Versprechungen; hätte man nur ein Wort sprechen gewollt, wie wäre Alles Anders ausgefallen. — Du erwähnst ein Attentat von einem Manne, dessen Andenken mich wie ein Gespenst verfolgt, dessen Name ich nur mit Abscheu zu nennen vermag, dem ich nicht gerne etwas verdanken wollte. Die hoffentliche Mitwirkung dessen ist mir die sicherste Bürgschaft für das Misslingen Deines so edlen Planes. Es scheint mir besser von ihm es gar nicht zu erwähnen dass ich noch bin, um ihn nicht neuerdings zur teuflischen Thätigkeit anzuspornen. Ich wusste wahrlich nicht was ich thue, als ich an seinem Krankenbette die heissesten Zähren vergass und inbrünstige Gebete für seine Erhaltung zum Himmel enporsendete. — Uibrigens kann ich Dir in dieser Hinsicht keinen Rath geben indem ich selbst ganz rathlos bin. Vielleicht könntest Du mir durch die Excellenzfrau Baronin Mednyánszky mehr nützen. Ihre Verbindungen mit den einflussreichsten Magnaten, die Gewogenheit die Sie mir immer bezeigte, die Unterstützung die Sie dem unglücklichen Csálány angedeihen liess machen mir die sicherste Hoffnung, und von Ihr möchte ich mich gern befreien lassen, weil dann mein Dank ein inniger ein aufrictiger sein könnte. Die Art weisst Du besser als ich, schreibe meinem guten Dienes. Ich glaube ihr zu Liebe würde seine Mutter einige Zeilen gern für mich schreiben. — Was die Angst vor den Schwarzen betrifft, so ist selbe gänzlich verschwunden. Seitdem ich die Behandlung der amnestierten Prister aus den Tageblättern erfuhr, ist mein Entschluss gefasst. Niemand wird mir zumuthen aus einem Keller in ein anderes Loch so mir nichts dir nichts spazieren zu wollen. Und lieber will ich mich lebenslang der militärischen Zucht unterwerfen als der h. Inquisition zu verfallen. — Für meine Zukunft seid unbesorgt. Ich werde mich in kurzer Zeit erholen und so lange ich gesund bin gewiss nicht verhungern. So sehr es mich freute Dich ins Ehereich eingehen zu sehen betrübt mich die Angst um meine gute Mutter, wen wird Sie haben wenn Dich neue Bande von Ihr wegziehen, oder bist Du nicht Allein noch ihre Stütze, ihr Trost, das Fünkchen das noch ihr so schmerzreiches Leben aufrecht erhält? Was Deinen Garten betrifft, so nehme mich zum Gärtner, er soll gut bestellt werden; — komme für mich nur die nächste Bahnwächterstelle ein, und so wäre für meine Existenz auch gesorgt, nur dürfte kein Schwarzer je das Bereich meiner Schienen betreten. — Meinem unvergesslichen Doctor meinen innigsten Dank, könnte ich Ihm diesen thäglich beweisen. Die Gedanken an Ihn und meine

übrigen Freunde sind meine Erholung, mein einziger Trost.[27] Gott! wie wird mir das Leben vorkommen, wenn es mir gegönnt ist wieder unter Euch zu kommen. Nur der weiss den Werth des Lebens zu schätzen dem man das Leben so quentchenweiss geniessen lässt. War Zsigmondy bei Euch? er versprach es mir so feierlich, ich hoffe er wird die Mutter oft besuchen, er kann Ihr über Alles die besten Aufschlüsse geben, er weiss ja meine geheimsten Gedanken.

Grüsse mir Alle Freunde aufs herzlichste. Ich heisse alles gut was Ihr für mich thut wenn ich dadurch nicht Leuten verbindlich gemacht werde, die ich vermöge ihres Charakters verabscheuen muss! Gott segne meine Mutter.

Es küsst Dich Dein aufrichtiger Bruder
Feri

NB. Eben lese ich dass man bei folgender Amnestie sich um die früheren Gesinnungen der zu begnadigenden erkundigen wird. Dies wäre mir ein grosser Trost, denn wahrlich dann müsste ich frei werden, ich habe mir gewiss nichts vorzuwerfen, fragt man aber mein böses Gespenst, der wird mich gewiss als das gefährlichste Individuum darzustellen nicht versäumen. Uibrigens füge ich mich in das Schicksal mit ganzer Entschlossenheit. Adieu. Schicke die Briefe mit einem 9 X Stempel denn ich musste das letztemal 6 X Strafe bezahlen.

8

NB. Denke Dir nur von Malaczka sind 75 f CM
ein Winterrock und Wäsche eingelaufen.
Wie unerwartet![28]

Olmütz den 9/10 850.

Lieber Jóska!

Ich war nicht wenig erstaunt eine so grosse Summe für den edelsten Zweck von Dir zu erhalten. Unsern innigsten Dank für Deine Bemühungen, für die sprichwörtliche Freigebigkeit meiner hochherzigen Landsleute. Von den an der Betheiligung keinen Anspruch machenden übernahmen die Gefertigten die Verfügung, und entledigten sich auch schon dieser Pflicht die ihnen durch das allgemeine Zutrauen auferlegt, unter allgemeiner Kontrolle vollzogen wird. Zsigmondy wird Dir schon gesagt haben, wie schwer es uns fiel, die Amnestirten mit dem nöthigen Reisegelde zu versehen, um sie nicht sogleich als Bettler in die Welt treten zu lassen. Für einige sorgten die wohlhabenden Befreiten, für andere sammelten wir einige Gulden unter den Zurückgebliebenen. Nun sind einige Szekler[29] hier die gänzlich bedürftig sind, wie würden diese ohne Unterstützung nach Hause kommen; oder sollen wir die Beamten, Offiziere, Geistlichen per Schub[30] in die Heimat abführen sehen? Oder sie aufs Geradewohl an das Almosen im Vaterlande weisen? wie wenn sie auf Unrechte stossen und statt Hilfe, Hohn und Spott finden? — Mehrere dieser Bedürftigen sind im Spitale; wie wohl thuen diesen einige Kreuzer um sich promptere Bedienung, oder andere Erleichterungen und kleinere Bequemlichkeiten zu verschaffen;

27 Dr. Attomayer.
28 A levél befejezése után a bal felső sarokba beszúrt sorok.
29 Székelyek.
30 Állami költségen hazatoloncolni.

der im Falle des Todes, dem leider ein lungensüchtiger Szekler-Pfarrer zu 12 Jahren in Eisen verurtheilt, die der höchstens 27 jährige Kranke auch im Spitale trägt — wahrscheinlich bald verfallen wird — soll der Arme nicht einmal einen gewöhnlichen Sarg haben? Um in diesen oder anderen unvorgesehenen Fällen nicht in Verlegenheit zu kommen von unseren Kameraden, deren Barschaft auch schon grösstentheils zur Neige geht, sammeln zu müssen, legen wir von jeder Sendung edler Menschenfreunde einen Theil in die gemeinschaftliche Kasse, um in den Tagen der Noth einen sicheren Pfennig zu haben. Wer weiss wie lange noch diese Lage dauern wird, und ob unsere Wohlthäter dieser Last nicht endlich überdrüssig werden? Es ist wahr man kann mit 10 X[31] und einer Brotporzion leben und nothdürftig die Wäsche besorgen, aber welch ein Leben für einen der lebelang im Uiberfluss schwelgte, und nun ganz hilflos ist, für einen der Alles dahinopferte und nun sich keine Pfeife — diese einzige Labung eines Eingekerten — vergönnen kann, um sich die Grillen zu vertreiben. Wie wenn diese hoffnungslose Lage jahrelang dauert — Du kannst kaum glauben welche Freude und Dankgefühle diesse Gaben erwecken. Ich hörte dass auch ein sehr guter Freund Dr N. für uns sammle. Gott segne diesen edlen, unschätzbaren Menschenfreund. Könnten wir es nur so weit bringen um unter den 80 wenigstens den 4 ten Theil der Bedürftigen monatlich eine Zulage von 2 bis 3 fl. geben zu können. — Ich weiss dass auch für Andere und anderen Festungen zu sorgen sei, würde aber jede Stadt seine eigenen Kinder versorgen oder Eurem edlen Beispiele folgen, mancher stiere, kumervolle Blick, mancher zum Menschenfeind gezwungener — würde mit der Menschheit ausgesöhnt werden. Für die grösste Noth ist bis jetzt viel gethan, und ich bin überzeugt, dass unsre Wohlthäter auch in der Zukunft unserer nicht ganz vergessen werden. Gottes Segen und unseren herzlichsten Dank!

Was mich anbelangt trübt sich mein Horizont ebenfalls. Seit 2 Monaten schickte ich durch Fiedler Arbeiten nach Pesth, bisher keinen Bescheid, und doch steckte ich beinahe meinen ganzen Vorrath in die Arbeit. Ich weiss dass das Geld überall wenig ist, vielleicht gehen diese Arbeiten nicht mehr, und doch wie gerne möcht' ich mich plagen um Euch nicht zur Last zu fallen. Die Concurrenz hier ist grösser, jeder trachtet sich einige Kreuzer zu verdienen — das Geld unter den Kameraden weniger, die kargen Thage vor der Thür, die Augen von Tag zu Tag schwächer. Und dann der Gedanke, dass noch keine Aussicht vorhanden, dass viele 18 jährige frei herumgehen während die 3 jährigen sitzen und ihre Eisen klirren lassen! Es ist oft zum Verzweifeln! Welches Geschick, welche Gerechtigkeit! — Sollte ich nicht bald für meine Arbeit Geld bekommen, so muss ich Dich oder Jósi in Anspruch nehmen um nicht meinen letzten Zehrpfennig — das von Pali Erhaltene — angreifen zu müssen. Ich schreibe dieses ungern; aber vielleicht komme ich doch noch einmal in die Lage es Euch zurückzahlen zu können. Für diesen Monat habe ich noch. Bekomme ich v Pesth so werde ich es Euch schreiben, denn ich weiss dass ihr auch das Eure braucht; oder vielleicht gewinnen meine Loose? o eitler Gedanke!

Für Eure Bemühungen und Schritte zu meiner Befreiung meinen herzlichsten Dank; aber ich bitte Euch zugleich Nichts mehr für mich zu unternehmen. Es kostet Euch viel Geld und ist ohne Erfolg. Von den *Wienern* habe

31 A krajcár rövidítése.

ich Nichts besseres erwartet. Es ist Politik gegen Dich höflich zu sein, Alles zu versprechen, bist Du über der Schwelle, vergisst man Dich und den *Überflüssigen*. Auf die Bemerkung des Jesuiten betreff meines Briefes habe ich gar nichts zu erwiedern. Es ist mir leid ihm geschrieben zu haben, jetzt würde ich es gewiss nicht mehr thun, wüsste ich mir Befreiung dadurch zu gewinnen. Und was geht mir endlich ab, was kann ich draussen hoffen? Hätte ich meine Mutter nicht ich würde mich nach keiner octroirter Glücklichkeit sehnen. — Für die Erinnerung am 4 Okt. bin ich sehr dankbar, ich war aber ganz schwarz,[32] und konnte meinen Zimmerkameraden nicht einmal ein Glas Wein zahlen — welcher Unterschied, im vorigen Jahre Punsch — heuer Wasser. Wie wird es am künftigen 4 Okt. aussehen? Die Gefälligkeit und Freundschaft Halzels etnzückte mich, und es freuet mich unaussprechlich mich in meinen Freunden nicht geirrt zu haben. — Gottl grüsse und küsse ich. Nach den 7 fetten Jahren, mögen 7 magere, keinesfalls aber unfruchtbare folgen. Ich wünsche ihm zu jedem Knaben zur Gespielin ein Mädchen — aber zugleich auch ein Amt Iter Diätenklasse um sie alle dem Vaterlande erziehen zu können. — Für die Erwähnung meiner Sammlungen und die sorgfältige Bewahrung meinen Dank. ich lasse die Mutter bitten, die Auerhahn — und Uhubülge auch manchmal auszustauben, denn diese sind unter den nicht preparirten die kostspieligeren. — Von Pali höre ich nichts. In der Arva ist ein Spital im Abaffyschen Hause, ich werde der gnädigen zum Namenstage schreiben. Kommst Du zu meinem guten Attomyr melde der gnädigen Frau Alles Schöne zum Theresientag. Grüsse mir Alle Deine Collegen und Alle die sich meiner so oft und so angelegentlich erinnern. Und schreibe mir so oft es Deine Arbeiten erlauben. Du glaubst nicht wie missmuthig ich oft bin venn ich keinen Brief längere Zeit erhalte. Zu Stunde der Briefübergabe bin ich immer in Spannung. Würdest Du dieses Loos versucht haben, so möchtest Du einsehen wie hier jede Kleinigkeit ein wichtiges Ereignis wird. Jeden Brief nehme ich wohl 10 mal in die Hand um immer vom Neuen zu buchstabiren. Darum bitte ich Dich nochmals, quält mich nicht durch Eure langen Pausen. Und wenn ich nichts als Namen lese, macht mir das Vergnügen. Die erbärmliche *Pesther* Z. die jeder von sich stosst lese ich eifrigst, die Ankündigungen und Angekommenen sind mein Studium, dann schweife ich in Gassen und Gründen herum und schwelge in der Erinnerung an bessere Tage. Schreibe: an die Frau Emilia v Tóth, Niderring No 116. Isten áldjon.

Dein Feri

Zsigmondy schreibe auch ein Wort!

9

Lieber Jóska! den 27. Nov. 850.

Am 24. da war es ein Jahr dass ich mein zweites Noviziat anfing, ob ich die 7 Jahre aushalten werde steht bei Gott.[33] — Die paar Zeilen meiner lieben, einzigen, guten Mutter machten mir eine unaussprechliche Freude, seit 2 Jahren wieder einmal einen Brief von Ihr! Die mir Alles ist. — Gott segne Sie dafür

32 Tréfásan: leégtem, nem volt egy huncut vasam sem.
33 Fogságának pontos dátuma tehát 1849. november 24.

ich fand darin vielen Trost; wie dieser Monat Überhaupt in dieser Hinsicht für mich ein Glücksmonat ist indem mir Fr v Abaffy, Ihr August, Jóska, Du, die Mutter und noch einige Freundinnen aus Raab schrieben. Nur Pali hat meiner ganz vergessen. Die Rechnung Deiner und der Mutterseits zwang mir ein Lächeln ab, als hätte ich in Euch ein Misstrauen gesetzt, dann meint die edle Seele, sie wollte mir keine Predigt machen, als hätte Sie kein Recht dazu, als müsste ich nicht Ihre bittersten Vorwürfe schweigend anhören, indem ich vielleicht schuldlos, aber dennoch die Ursache vieler trüben Stunden für Sie bin, wo Sie so zufrieden und glücklich leben könnte. — Ich habe heute ein Marienbild für Sie zu machen angefangen, es ging aber nicht recht vom Flecke, morgen wenn es heiter ist hilft mir Freund Tóth.[34] Im Landschaftsfache geht es besser, ich werde jede Originale vom Buchhändler H. bekommen, er versprach meine Artikel zu honorieren, worauf ich gerne verzichte, in dem er sonst sehr viel für mich thut. Er trug sich auch an meiner Partikel Arbeiten an Mann zu bringen. — Von Pesth habe ich noch für meine Arbeiten keinen Heller. darum kannst Dur Dir denken, wie erwünscht mir die 10 f. kamen, in einem Augenblicke wo meine Sohlen schon durch waren, und wo jetzt Alles so ungeheuer theuer wird. Ich weiss Dr Attomyr erwartet auch keinen Dank, sage Ihm aber dass mich seine Güte bis zu Thränen rührte. Ich kenne keinen Weg mich gegen Ihn dankbar zu erweisen; aber seine und seiner Familie Theilnahme machen mich unaussprechlich glücklich. Möge Ihm das Bewustsein einem Hilfslosen viele trübe Augenblicke versüsst zu haben der edelste Lohn sein. — Heute schickte ich für den Herrn Obristleiter[35] eine Arbeitsschatulle nach Hause die für seine Braut bestimmt ist und das Material allein 12 f CM kostete. Der Grund nach der Form Deines Lesepultes Gold. mit Roth und Silber eingelegt. Sie wurde als Meisterstück erklärt, innen hatte sie eine Landschaft in Oel von mir. und der Wappen wunderschön, ebenfalls aus Papir zusammengesetzt. Ich arbeitete ein Monat daran. Ich höre er wolle sich persönlich bei mir bedanken. indem sie ihm sehr viel Freude machte, das Honorar soll 20 f CM. sein, Sie vero.[36] — Dass Dénes sich zu einem neuen Fache entschlossen, wundert mich nicht indem er nicht selbstständig ist, aber ich bedauere Ihn um die Naturwissenschaften die Ihn verlieren, ohne dass Er viel durch diesen Tausch zu gewinnen hat. — Die Abaffys werden Landwirthe, und Augusts männliche Entschlossenheit — inkább szűkölködésben huzandom éltemet mintsem hogy lelkiesméretem ellen a nyomó önkénye alá rendeljem magam. bármilly fényesen vezessen szolga életem — wirkte sehr tröstend auf mich, der Same ist auf keinen Fels gefallen. —

Szlávys Schwester schickte 100 f. und versprach auch etwas Wäsche zu schicken — vielleicht wäre es gut wenn Du Dich — wenn es übrigens Deine Zeit erlaubt — mit Ihr und *Dr Nehrer*[37] den ich sammt Frau herzlich grüssen lasse in Raport setzen möchtest. Kurz vor Deinem Briefe erhielt ich Jósi's Brief. Es war Schade um jeden Schritt, um jeden Kreuzer. Wie froh bin inch keine

34 Tóth Ágoston, 1848—49-es honvédezredes. Görgey seregében tette le a fegyvert Világosnál. A haditörvényszék halálra, majd kegyelemből 18 évi várfogságra ítélte, ebből 7 évet töltött Olmützben.
35 Régies kifejezés: ezredes.
36 Így igazságos.
37 Ő tehát az előző levélben szereplő doktor N., aki gyűjtést rendezett a politikai foglyok részére.

Verbindlichkeiten durch Eure wohlgemeinten Schritte zu haben. Dem elenden Rodin traute ich vom ersten Augenblicke nichts zu, ich bin vielleicht nicht so raffinirt wie er, habe Ihn aber schon lange ganz durchblickt. Uibrigens wird die Sache untersucht, auch gut, ich wünschte nichts sehnlicher als — wenn einstens ein Rechtszustand je wieder zurückkehren sollte die Veröffentlichung meines Verhöres. — Für die Mitteilung der Namen jener Männer die das wahre Glück künftiger Generationen begründen werden meinen Dank. Ich habe sie nothwendig; wenn der Durst und Zopf der mir *bekannten Grösse* — meinen ehemaligen *griechischen Kollegen* — gleichen dann wird wohl die Musteranstalt bald ausgemustert werden. Uiber die Gleichberechtigung der lebenden Sprachen waren wir Alle zerknirscht. — O Ihr armen Freien im grossen, einigen Vaterlande!

Du fragst um *meine Bedürfnisse*. Eine Barchendhose, die ich besitze hat schon Streifen wie die Flüsse im weiland ungrischen Wappen. 1 Stiefelhose wenn noch eine vorräthig; jene vom seligen Papa die ich noch immer trage ist von dem Fussbracellets ganz zerrissen. Eine Pantallon wäre mir jedenfalls lieber warum weisst Du schon. Meine Palette die am Grunde meines Farbenkastens liegt unter dem Einsatze. 2 Fläschchen Seehofer(?) Balsam da ich sehr am Zahnwehe leide. 1 oder 2 Servietten und 1 grobes Abwischtuch. NB. Für das Frühjahr möchte ich die Mauer vis a vis unschädlicher machen, da ich ohne Schirme gar nicht mehr sein kann, darum bitte ich den jungen Herrn v Schiller mir Samen von einigen Schligpflanzen, Iponen, Bryonia palmata v Moritz Schiller etc. und nur einige Georginen Knollen welche Dir vielleicht Herr v Namer überlassen wird, diess ist aber jetzt noch nicht nothwendig; wir sehen nur einen Birnbaum im nahen Klostergarten und das Gras über unserm Haupt. — Wir fürchteten sehr von hier weggeführt zu werden, diess einzige ging uns noch ab, gegen Andere sind wir noch frei im Elysium; und dann ein Transport jetzt, vielleicht nach Dalmazien oder Slavonien!! wo ich dann von Euch gar Niemand mehr sähe.

10

den 5/1 851.

Lieber Bruder Jósi!

Dein Spruch aus der Schrift: Nec oculos etc. führte mich für ein Augenblick irre. ich glaubte nach einem solchen Tripadium[38] müsste wenigstens eine Spur einer Amnestie zu finden sein, darum übermächtigte mich für einen Augenblick ein Wonnegefühl von dem ich aber alsobald gewaltig getrennt werden sollte. Uibrigens machte das mir mitgeschickte Rescript so wenig Eindruck, dass Niemand eine Aenderung brauchte. Desto besser, ich werde mich keiner eitlen Hoffnung mehr hingeben, ruhiger meiner Beschäftigung nachgehen, und das unabänderliche Schicksal walten lassen. Um eines ist mir leid, um das viele Geld, das Ihr umsonst ausgegeben, um die vergeblichen Demüthigungen denen Ihr euch aussetztet, um die Qualen die meine gute Mutter noch länger ausstehen muss. Wenn Sie wüsste wie gleichmüthig und ergeben ich mich füge, wie wenig mich diess Alles ergreift, Sie würde ruhiger sein. Was ist auch der Henkerstod

38 A római madárjóslatban kedvező jel.

gegen eine Existenz die täglich den Tod vergegenwärtigt, wo man jeden Mittag zum bon appetit das *„ladet"* hören und vor seinem Fenster dieses Manoeuvre sehen muss.[39] Aber Gott gibt zum *Wollen* auch das *Können*, und nur der ist bei mir ein Mann, der *seine Pension ohne* Murren verzehrt. Sage meiner guten Mutter dass mein einziger Kummer der ist wenn ich erfahre, dass Sie meinetwegen bekümmert ist. Ich wünsche zu Ihrem Geburtstag, dessen Tag ich nicht gewiss weiss Alles erdenkliche Gute, ich glaube er fällt im Jäner, aber ist das nicht gleichgültig da ich Ihr jeden Augenblick nur Gutes wünsche. — Meinen herzlichsten Dank Herrn v Namer und Schiller für die versprochenen Pflanzen und Samen, ich freue mich kindisch darauf, werden auch die Georginen nicht von so gewähltem Publikum belobt und bewundert als in der Au und in den schönen Gärten, so werden sie hier gewiss manchem zur Zerstreuung dienen und mir Augenweide gewehren dessen Name in der Geschichte unseres Vaterlandes glänzen wird. — Dem lieben Dr und seiner Familie Alles Schöne habe die Güte ihm beigelegten Brief zu übergeben. Er geht den jüngeren Bruder des Herrn T. an, der eine Kugel noch in Italien bekam, und immerfort siecht. Jetzt ist das Kleeblatt vollständig. Carl v Toth ist ein liebenswürdiger Junge, unaussprechlich fleissig, absolvirter Tullner Pionier etc. Wenn sich Dr seiner annehmen würde, wäre eines der edelsten Werke vollbracht. — Dieser Tage werde ich in die Arva schreiben. Pali schrieb mir endlich auch wieder ein Herzensjunge, hätte ich diesen einzigen Schüler gehabt, es würde mich nicht reuen 18 Jahre meines Lebens geopfert zu haben. Er phantasirt nun vom Zusammenleben, ja, wenn er schon sein eigener Herr wäre! —

Von Pesth erhielt ich eben 54! CM. deren aber wenigstens 18 aus Tantième wegfallen. Wenigstens bin ich wieder auf einige Monate gedeckt. Hier ist mit der Papdekl Arbeit nichts, es wird Alles schlecht bezahlt, und umsonst Augen und Zeit opfern? Malen kann ich nun selten es ist zu finster, dafür treibe ich Mathematik unter Botta's Anleitung dieser war Artillerie Offizir und damit basta. Hätte ich das ganze Jahr dazu benützt, wo wäre ich jetzt schon, aber dieses ewige Schwanken, und dann wollte ich euch nicht zur Last fallen. —

Hinsicht der Sammlung stelle ich es Dir und der Mutter ganz anheim, ob Ihr sie veräussern wolt. Bedenke ich die Mühe der Reinigung, den Platz und das endliche Verfallen durch die Motten, den Zweck zu dem ich sammelte, nämlich nur meinem öffentlichen Institute, hauptsächlich in meiner Vaterstadt zu nützen, so sage ich unumwunden veräusre [t] sie, wenn nicht vielleicht Jósi seine Hand darauf legte; wenn ich aber erwäge dass ich selbst noch in den Stand kommen könnte sie zu brauchen, wenn ich annehme dass man so viel abdrücken wird dass der Draht nicht bezahlt wird, endlich die Wertlosigkeit der Fetzen, da vergeht mir alle Lust sie zu verschländern. Ich bin nicht im Stande hier darüber zu disponieren, bekommst Du mehr als 100 f. CM gebe sie hin, endlich kann ich doch wieder eine Sammlung anlegen, wo ich befürchten muss dass sie durch langem Nichtgebrauch ganz zu Grunde geht. Mögen meine jungen Landsleute daran lernen, wäre ich nicht in so misslicher Lage, ich würde sie hinschenken, weil sie nur nicht in die Hände der Schwarzen[40] kommt, in denen sie ohnehin unbenützt verdorben wäre. Handle ganz nach Deinem

39 A kivégzésekre céloz.
40 Papok.

Gutachten, ich betrachte sie nicht mehr als mein Eigentum, was Ihr damit anfanget, ist von mir aus gutgeheissen.

Ich hörte diese Tage der Bruder des Ingenieurs bei dem wir in Wien waren sei Erzieher bei der Gfin[41] Batthányi. Wie gerne würde ich ihm schreiben, oder ihn avisiren lassen, wenn er einen Lehrer braucht möge er meiner nicht vergessen. Er war mir ja immer ein so gewogener Freund. Sollte sein Bruder mit ihm korrespondiren, so möge er die Freundschaft soeben meiner zu erwähnen. — Die 4 f. habe ich erhalten, worüber ich nächst unseren innigsten Dank, die Quittung sende. Aber das Kästchen mit der Wäsche habe ich noch nicht erhalten. Vielleicht ist's noch auf der Reise. Eine Hose habe ich mir erarbeitet. Eine schöne schwarze Pantalon für eine Tasse. Tauschhandel wie zu Olim's[42] Zeiten. —

Frau v T.[43] ist böse dass Du die Sachen nicht direkt an Sie adressirtest. Ein wahrer Engel. Zum n. J.[44] habe ich mit Ihrem Gemahl und Schwager einen herzigen griechischen Tempel (Nähkissen) für Sie verfertigt, mit Colonnade, gemalt, superbes[45] Stückchen. — Den Sylvesterabend, und h. Abend haben wir fröhlich zugebracht, am letzten war Fr. v. T. beim Soupé herinnen, wir hatten eine herrliche Pastete, ja mein Freund eine Pastete, von der wie Du Dir denken kannst kein Krümchen überblieb. — Am Sylvester Abend dienstete T. ein famoses Kraut, die Gnädige schickte Klösse, vielleicht so gut, wie Du fabrizirt haben würdest. (NB. Auch in Mähren spricht man schon von Deiner Kochkunst.) — endlich hatten wir Tschai und zur Suite einen dreitägigen Katzenjammer. Einem so prosaischen Magen schadet ja beinahe ein Löffel guter Suppe und 2—3 Gläser Thee bringen die Wirkung einer Bouteille Champagner hervor. — Du benütztest einen Kreuzer zum Segeln, glückliche Menschen die ihr noch Münzen habt. Bei uns gehört so ein Ding unter die Raritäten. — Was soll ich meinem guten Jósi schreiben? Ich glaube er bekommt ohnehin alle meine Briefe zu sehen, und ob ich Ihm auch tausendmal wiederhole wie viel ich schon schuldig bin, würde ich diess mit Worten nur bestätigen können was ich in meinem Herzen fühle. Gott segne jeden seiner Schritte, möge er unsrer guten Mutter doppelt so viel Freuden verschaffen als ich durch mein Missgeschick Ihr Betrübnis verursachte. Aber ist nicht Alles so relativ. Ich glaube nicht dass sie mich dort zu sehen wünscht, wo ich mit Allem versehen, aber höchst unglücklich wäre. Hier lebe ich wenigstens mit dem Bewusstsein meine Pflicht gegen Gott und die Menschheit erfüllt zu haben, lege mich ruhiger nieder und stehe heitrer auf als Mancher dem Millionen von Bajonette zu Dienst stehen.

Grüsse mir recht herzlich die Herren *v* Klacs. [ányi] Dr. Att. [omyr] Weiss etc. (?) es thut mir immer wohl in der Erwähnung solcher Männer zu sein, von denen Jeder mit Recht den Hut zieht. Um die Erbärmlichen habe ich [mich] nie gekümmert.

Statt den Namen des Tiegers hat mir mein Nachbar Querlande den Kampfengerl (x) beigelegt wegen meiner Wechselbalgerei, und einen Schlafrock habe ich in dem ich wie Körmendy sel. Andenkens aussehe, wenn ich noch

41 Grófné.
42 Egykor, hajdan.
43 Tóthné.
44 Új évre.
45 Kiemelkedően szép, pompás.

während der 83 Monate so fort mache müssen Sie dast Hausthor ausbrechen lassen. Adieu. grüsse und küsse mir Alle Freund Du Ausbund Aller guten Kerle. Was macht der gute Gottl, wie steht's mit den 7 Mädchen in Uniform?

11

Werthester Bruder!

Endlich ist die Kiste angelangt, und ich beeile mich sowohl Dir, als den übrigen Wohlthätern in meinem und meiner Kollegen Namen herzlichst zu danken und Dir die Quittung zur Legitimirung zu übersenden. Nun habe ich einen Zweifel Hinsicht der Zahl, indem Du mir schreibst dass für die Kommune 6 Nachtröckeln 6 Hand- und 6 Sacktücher kommen, während ich, 8 Nachtröckeln, 8 Handtücher finde, und Dich frage, ob die übrigen 2 Nachtröckeln und Handtücher auszutheilen sind. Ferner schreibst Du mir von zwei Beinkleidern, die ich aber in der Kiste nicht fand, statt deren aber einen schwarzen Uiberwurf von dem ich wieder nicht weiss, ob er mir oder den Uibrigen gehört. Habe also die Güte mir ehestens darüber eine Aufklärung zu geben. Das Uibrige war Alles in Ordnung, wofür ich der guten Mutter vielmal die Hände küsse.

Uibrigens kann ich nichts Neues schreiben, trotz dem dass alle beinahe die Influenza passierten blieb ich noch bisher davon befreit, die Decke leistet mir prächtige Dienste, nur seit vorgestern schlafe ich weicher indem ich den Winterkotzen jetzt als Matraze benütze, während mir früher vom Strohsack oft die Rippen krachten. Die Paletta benütze ich fleissig, wenn nur schon einmal die Tage länger und lichter würden, vielleicht wird es Dir auch nicht unangenehm sein, wenn ich Deine Bildergalerie mit ein par Kasematten Produkten bereichere. Die Nacht verwende ich zum Studium der Mathematik. Du kannst Dir nicht vorstellen wie ich mit der Zeit geitze. Oft verschiebe ich die Beantwortung meiner Korrespondenz blos um nicht gegen das nulla dies sine linea zu verstossen. — Ich werde mit Karl v Toth die Geometrie durchrechnen und da wir nur ein Buch haben, wollte ich Dich bitten wenn es Dir möglich wäre antiquarisch den *Schultz Algebra u Geometrie*[46] zu verschaffen. Schultz ist ein famoses Lehrbuch, er besitzt den grössten Ruf als Professor am Polytechnikum, und wahrlich ich habe nicht bald etwas praktischeres gefunden als sein Werk. Der Preis der neuen Bücher ist 8 fl. CM., vielleicht ist es Dir möglich diesselbe antiquarisch zu bestellen, wenn Du diess nicht im Stande bist, oder es Dir zu viel Umstände machen sollte, oder wenn Du sie nicht viel billiger bekommen könntest, bestelle ich es durch eine hiesige Buchhandlung, denn ein gutes math. Werk muss ich haben, und müsste ich mir etwas vom Munde versparen. Wenn Du es besorgen kannst schicke ich Dir den Preis sogleich. — Es ersuchte mich ein Freund in Pressburg nachfragen zu lassen ob nicht *Sommers Gemälde*[47] zu haben sei, und was es koste, habe die Güte diess gelegentlich zu thun und mich dann davon zu benachrichtigen. —

Hast Du den Brief in dem der von dr At. [omayers] eingeschlossen war erhalten? Ich bitte Dich schreibe mir wenn es Dir möglich ist. Auch Jósi

46 *J. Schultz*, Kurzer Lehrbegriff der Mathematik. — Lehrbegriff der Arithmetik, Geometrie etc. (1820).
47 *J. G. Sommer*, Gemälde der physischen Welt. I—VI. (1819—1831).

Gutachten, ich bet[illegible] anfanget, ist v[illegible]

Ich [illegible] sei [illegible]

[illegible]e in die Arva. Tröste die gute Mutter dass ich ganz [illegible]ne Geldnoth habe, auch ziemlich heiter bin. Jósi [illegible]etzt habe ich auf einige Monate keine Sorgen. Für die [illegible]gen, der noch keinen fleissigen Menschen verhungern [illegible]achfolger Herrn Mihal las ich in der Pesther Zeitung viel [illegible]mehr werden die ehemaligen Professoren mitgenommen, [illegible]der dürfen sich diese nicht vertheidigen, aber dass Manche [illegible]dennoch gerne an dieselben zurückdenken werden, wird die [illegible]en. — Lebe wohl edler Ritter und tanze fleissig diesen Fasching, [illegible] genug Ursache zur Fröhlichkeit, ihr Glücklichen! Ich werde mir [illegible] einmal einen guten Abend machen und ein Glas Punsch spendiren. [illegible]apfen werden freilich etwas schwarz und schwer sein, auch werden die we[illegible]sen Ränder fehlen. Aber wer kann dafür, desto besser werden sie schmekken wenn wir wieder einmal zu Hause sind. Grüsse mir Alle, Alle recht herzlich, meinen innigsten Dank für das Übersendete, lasse bald etwas von Dir hören. Die Mutter küsse ich vielmal, sie möge nicht zu oft in die Redoute gehen!

22. Jäner 1851.

Dein Feri

12

23. Febr. 851.

Lieber Bruder!

Beiliegend die Bestättigung über den Empfang des Geldes, unseren innigsten Dank den hochherzigen Spendern so wie meinen werthen Freunden H—z—l u H—y. l, die durch Sammlung der Beiträge und Kleidungsstücke die Noth der Mittellosen heben und ein herbes Loos erträglicher machen. Das edle Bewustsein wird der grösste Lohn ihrer Bemühungen sein. — Für die mich anbelangenden Kleidungsstücke meiner lieben Mutter wie Dir meinen herzlichsten Dank. Jetzt bin ich für eine Zeit versehen, denn ich liess alle meine Fetzen zusammenstoppeln, und bei uns wo kein Feiertag und keine Reunionen, ist Alles gut wenn es gegen Nacktheit und Gewitter schützt. — Psotta's Reisszeug ist bei Dr Emrefy, wenn Du mir vielleicht die Georginen Knollen u Samen schickest, und der Dr dasselbe noch nicht durch Szlávys Eltern geschickt haben sollte, habe die Güte es ihm zu schicken, denn er sehnt sich ausserordentlich darnach. Auch werde ich Dich bitten meinem ehemaligen Kollegen, dem Du eines jener Bänder gabst, und der mich mit einem herzlichen Schreiben dieser Tage überraschte, gelegentlich zu sagen, dass ich jener Freundschaft nie vergessen werde, die Er mir dadurch bewiess dass er mich in jener Epoche besuchte, wo viele meiner früheren Freunde sich mir zu nahen scheuten, Ich wollte Ihm besonders antworten, aber glaube seinen Wünschen besser zu entsprechen, wenn ich mit Ihm in keine direkte Verbindung trete.

Im Betreff der mathematischen Bücher danke ich Dir für Deine Fürsorge, ich werde mir den ersten Theil nächstens bestellen. Den Fond dazu habe ich schon ausfindig gemacht. Von meinem Mittagmal wird täglich eine Speise zum Nachtmal degradirt, dafür die Suppe und Gemüse mit einem tüchtigen Stück Brot gemengt, und dadurch in 2 Monaten das Buch erwirtschaftet. Wie wird mich dessen Besitz einst freuen, wenn ich bei dessen Gebrauch denken werde,

in den Festungskellern abgedankt. Mir fällt hier Deine Stadtschreiber-Wirtschaft ein, Du musstest Dir von 10 x Deine Bibliothek *zusammenkreuzern,* und bliebst heiter und gesund, und ich habe ausser meinem Wenigen, 10 x; 1 halbes Brot; unverschliessliches Haus, und endlich im Nothfalle einen *weissen Frack und Bakkaroten;* ein wahrer Krösus!

Die *Annonce* kann ich nicht berücksichtigen, indem ich den Bedingungen ohnediess nicht entgegenkommen kann. — Ich habe mich mit Leib und Seele auf die Mathematik geworfen, mit der ich mich Tag und Nacht ausschliessend beschäftige. Mein Jósi! wie ganz anders würden wir jetzt unsre Studien machen, der Tag ist mir zu kurz, ich nehme mir kaum Zeit Deine Briefe zu beantworten, denn Tóth ist im Spital, und der Pole mit dem ich täglich 6 Stunden arbeite wird nach 5 Monaten frei. Dann geht es über die Höhere, und Mechanik, Architektur u. s. w. In 2, 3 Jahren hoffe ich fertig zu werden, und dann will ich auch für meine Zukunft nicht mehr besorgt sein. — Ich sehe dem Augenblicke der Befreiung mit Bangen entgegen, und fürchte in diesem mir so nöthigen Studium gestört zu werden.

Die Nachricht von Deiner bevorstehenden Vermählung betäubte mich im ersten Augenblicke, tausend trübe Gedanken über meine arme Mutter zogen an mir vorüber, aber bald klärten sich dieselben und die aufrichtigste Freude bemächtigte sich meiner ungewöhnlich aufgeregten Seele. Ich sollte betrübt sein dass Du endlich das höchste Ziel Deines langjährigen stillen Sehnens, Deines seltenen männlichen Ausharrens erreichtest? Ist Dein Glück, nicht mein Glück, Deine Zufriedenheit nicht mein Vergnügen? kann ich Dir für Alle mir bewiesenen, mehr als brüderliche Aufopferung, einen schöneren Lohn, als jenen wünschen, um dem Dich Viele beneiden, den Dir alle wahren Freunde von Herzen gönnen. —

Erinnerst Du Dich jenes *Charfreitagsgespräches* am Gemsenberge als wir den grossen Ausflug durch unsre Karpathen machen wollten und ins Vödritzerthal geriethen! Wir sprachen zuerst von Deiner Toni! Erinneret Du Dich dass wir uns nach meiner Ankunft in Pressburg als Professor der Physik zuerst vor Strohmayers Gewölb trafen? welch seltsames Zusammentreffen von Umständen. — Auch ohne Deine beruhigenden Äusserungen wäre ich gewiss dass Du meiner Mutter das bleibst was Du Ihr warst, ein treuer sorgsamer Sohn; oder könntest Du Dein Glück ungestört geniessen, wenn Du die arme Frau, die mit ganzer Seele an Dir hängt, die mir schreibt „wir haben ja doch zwei Freunde, einen Gott und *den zweiten kennst Du ohnediess!* ["] ohne Trost lassen würdest. Hätte ich nicht die Uiberzeugung gehabt dass Du mich bei meiner einzigen Mutter vielleicht ersetzen wirst, ich hätte mich vielleicht nie in's Kriegsgetümmel gestürzt. — Euer Freudentag wird für mich auch ein Feiertag sein, wenn Euch der Segen eines nach dem Urtheile der Menschen Unglücklichen, in sich aber wegen der Ruhe des Gemüthes und der Seligkeit eines reinen Bewustseins *wahrhaft Glücklichen* angenehm ist, so habt Ihr ihn. Ich will das Andenken dieses Tages mit Euch feiern wenn mir das Schicksal gönnt mit Euch vereint zu sein. Eine Bitte an deine Toni. Nachdem Sie Dich meiner armen Mutter *entführte,* möge Sie erwägen dass Sie zur *Vergütung* im Gewissen verpflichtet ist. Ich weiss dass Sie viel angenehmere Gesellschaften finden wird als jene einer kränklichen Frau, aber wenn ich Sie schön, recht schön bitte, wenn Sie weiss, dass Sie mir dadurch einen Trost gewährt, so wird Sie gewiss manchmal Deine Stelle vertreten. Also Gott befohlen auf lange Zeit,

denn *jetzt werden Deine Briefe gewiss* seltener. Áldjon az öregebb Isten legjobbik áldásával. Schreibe mir Deine neue Adresse. Es küsst Dich tausendmal Dein unveränderlicher Freund

Feri

Einen männlichen Handdruck und herzlichen Gruss Allen die sich dadurch nicht verunehrt fühlen.

Kőhegyi Mihály — Rákóczi Katalin

MEGEMLÉKEZÉS A DUNÁNTÚLI TÖRTÉNETKEDVELŐK PÉLDAMUTATÁSÁRÓL

1863 Karácsonyának harmadnapján népes társaság gyűlt össze Sopron megyében, alsószopori Nagy János répceszemerei közbirtokos otthonában. A közel 40 főnyi vendégsereg tulajdonképpen névnapra volt hivatalos, de ez a meghitt családi ünnepség arra is igen jó alkalmat szolgáltatott, hogy néhány történetbúvár és régész közelebbi kapcsolatba kerüljön egymással. Már az összejövetel elején feltűnt, hogy egy kisebb csoport a nyugat-dunántúli vidék ásatási leleteiről és főleg a levéltárakban, családi archivumokban található gazdag okleveles anyagról folytat beszélgetést.

Még inkább feléjük fordult a figyelem, amikor a kialakult vitákat, eszmecseréket lelkes elhatározások, a további feltáró munka összehangolását célzó megállapodások követték. A spontán szövetkezés a munkálkodások kiszélesítését, a kölcsönös segítségnyújtást és tudományos előadásokkal, beszámolókkal egybekötött baráti összejövetelek rendszeresítését tűzte ki feladatául. A valóban alkalomszerűen tett nyilatkozatok, javaslatok kezdeményezői között Ráth Károly Győr megye levéltárnoka, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, Horváth Elek Vas megyei közbirtokos, 1861-es országgyűlési képviselő, Mersics Miklós, a kőszegi kerületi tábla bírája, Hencz Antal építész és alsószopori Nagy Imre táblai jegyző, a házigazda testvéröccse jártak az élen.

Őket tekinthetjük e baráti társulás indítványozóinak, a Dunántúli Történetkedvelők Egylete alapító tagjainak és ha ezen a napon csak hevenyészve történt is a megegyezés, a kooperatív alapokon meginduló tudományos munkálkodás kezdetét mindenképpen innen kell számítanunk. A törzsgárda egyik tagja, a már említett Nagy Imre, húsz évvel később — amikor a Magyar Történelmi Társulat éppen Sopronban tartotta vándorgyűlését —, így emlékezett meg erről a jelentős fordulatról: „Hogy mily hévvel ragadtuk meg az alkalmat, midőn a vidék levéltárai előttünk megnyíltak, midőn felkereshettük az ősök cselekedeteit magukban rejtő okleveleket, midőn egy Árpád-korszakból való oklevél feltalálását és leírását lelkesedésünkben nagy dicsőségnek tartottuk, erről csak annak lehet fogalma, ki foglalkozásunknak szemtanúja volt."[1]

A második összejövetelre 1864. február 8-án került sor, éspedig Horváth Elek meghívása alapján, a Vas megyei Csöngén. Ráth Károly az ugyancsak

1 *Szopori Nagy I.*, Sopron múltja. — Emlékkönyv a Magyar Történelmi Társulat Sopronban való időzése alkalmából. Szerk. Matavovszky B. (Bpest, 1883). I. 1. Továbbiakban: Emlékkönyv.

Römer Flair

Dörner Flair

ve, éjféli 2 óra tájon Tisza-Újlakba érkeztünk. Itt váltunk el ama jó Tury lelkész úrtól, kinek utolsó szava, egy ismételt meghívás volt a mielőbbi visszajövetelre vonatkozólag, kinek megígértem, hogy fiamat a legközelebbi évben hozzá fogom küldeni. Eperjesbe utaztunk hol Tardy József unokaöcsém várt reám mint nemkülönben unokahúgom Tardy Amália Dr Mósánszky Titusné. Tardy József nagybátyám ki az Eperjes melletti Komlos-Keresztúron földbirtokos ott töltöttem nehány napot. Aug. 16 Hezián keresztül Csehországba időző családomhoz utaztam; míg fiam egész Sept. 15ig nagybátyámnál maradt.

Nagy örömömre szolgál hogy én emez első magyarországi utazásomat megtehettem. Tegnapelőtt Morvaországban Benes vanovici superintendens temetése alkalmával, az összegyűlt lelkészek és mások előtt beszéltem magyarországi utazásomról, a legnagyobb érdekeltség között. Mennyire megváltoztak az idők. Ezelőtt 100 évvel mindenütt ref. papok voltak Morva és Csehországban; most a temetésnél jelen volt 33 lelkész között csak 4 magyar származású van (Gartsk, Kunk, Szalatnay, Tardy).

Fogadja Ön, mint kedves neje és fia, úgyszintén az egész nagyrabecsült család én s mind egész családom részéről legszívélyesebb üdvözletünket. Legyen oly jó Gyulay lelkész úrnak, Fényes úrnak s mind azoknak kikkel érintkeztem legbarátságosabb üdvözletemet általadni.

Kitűnő tisztelettel és hű barátsággal maradtam

Tardy Ármin[18]

Bécs 1883 Nov: 24.
VIII-Lederergasse 15.

18. Munkám során nyújtott segítségükért illesse köszönet a református egyházkerületi levéltárból *Kormos László*t és feleségét.

Márta Sz. Máthé

ANGABEN ZU DEN JAHREN FLÓRIS RÓMERS IN DER TRANSTHEISSGEGEND (1877—1889)

Gedenken zu seinem hundertsten Todestag

Flóris Rómer, Schöpfer der ungarischen Archäologie und Begründer des Blattes „Archaeologiai Értesítő", verbrachte die letzten Jahrzehnte seines Lebens als Benediktinerpater auf der kanonischen Pfründe der Diözese zu Nagyvárad. Als er dorthin kam, begann er, sich mit der Geschichte der Biharer Landschaft intensiv auseinanderzusetzen, ebenso wie mit ihrer Archäologie und ihrer Volkskunde. Doch interessierte er sich auch für die Naturwissenschaften; und es gibt auch Zeugnisse davon, dass er an der Soziologie interessiert war. Zu den letzten Werken seines Lebens gehört das sog. „Bihari Utinapló" (dt.: Biharer Reisetagebuch), das erstmals 1974 im Jahrbuch des Déri-Museums abgedruckt wurde. Der Nachlass von Rómer gelangte zum Teil nach Budapest (Széchenyi-Landesbibliothek, Landesdenkmalamt, während der andere Teil noch verborgen ist. An dieser Stelle veröffentlichen wir einen Teil seiner Korrespondenz, die im Archiv des Reformierten Kirchendistrikts der Transtheissgegend sowie im Historischen Datenarchiv des Déri-Museums aufbewahrt ist.

Der eine Brief war an Mihály Könyves Tóth, den reformierten Seelsorger, gerichtet, welcher 184[illegible] sein Mitgefangener war. Hier veröffentlichen wir auch das Bruchstück eines Briefwechsels, der sich im Interesse des Erfolges des Archäologenkongresses 1876 entspann. Hieraus geht hervor, dass Rómer den Versuch unternahm, die verwandtschaftlichen Bande zwischen der Gutsbesitzers Familie Tardy aus Bihar und dem Wiener Seelsorger Tardy Hermann aufs Neue zu knüpfen.

wohl zu dem Anstrengendsten, besonders wenn das Wetter nicht gerade günstig. Möge er es glücklich durchmachen.

Empfangen Sie mit den lieben Ihrigen meinen herzlichen Gruss mit dem ich in freundschaftlicher Liebe verharre.

Ihr aufrichtiger Freund und Vetter
Herm. von Tardy

Wien, den 2 Juni 1882.

Igen tisztelt kedves Unokafivérem és barátom uram!

Mégis másképp történt, mint ahogy az ön utolsó levelében szólt. Az ön kedves fia ura szabadságot kapott és Bécsbe jött, s megörvendeztetett bennünket látogatásával. Látogatása nagyon kellemes volt számunkra, csak az a kár, hogy oly rövid ideig volt. Bizony az ön fia ura egész jól beszél németül, és hamarosan vállalkozott Bécs nevezetességeinek megcsodálására. Meghívtam még egy magyar theológust, a zombori Kecket, így Magyarország több vármegyéjét képviselték asztalunknál. Megcsodáltuk az ön fia urának jó készségét a hegedűjátékben: kitűnően játszik. Az én fiam, Vladislav még kezdő ebben. Reméljük, hogy az ön Georg fia ismét szerencsésen visszaérkezett Pestre. Bizonyára már írt is önnek kimerítő jelentést az útról, amelyet a szép idő is pártfogásában részesített. Ha ő legközelebb Bécsbe jön, azonnal jöjjön hozzánk és szálljon is meg nálunk. Kívánom, hogy Isten tartsa meg egészségben az ön egyetlen fiát és tanulmányaiban óvón kísérje. Ő a legjobb egészségnek örvend, noha nagy idegesség van most benne az önkéntesi év miatt. Mesterkedik is valamiben; ez talán a legidegesítőbb, különösen, ha az időjárás nem éppen a legkedvezőbb. Csak véghez tudja vinni szerencsésen.

Fogadja szívélyes üdvözletemet kedves hozzátartozóival együtt, maradok baráti szeretettel az

ön őszinte barátja és unokatestvére
Hermann von Tardy
(ford. Sz. M. M.)

Mélyen tisztelt kedves Barátom Uram!

Az Ön előttem tett azon kinyilatkoztatásának hogy Bécsbe visszaérkezve magyarországi utazásom lefolyásáról önt tudósítsam, megfelelni akarva, de meg ezáltal saját kívánságomnak is eleget téve, leírom Önnek miként folyt az le a Berettyó-Újfaluból való eltávozás után. Fogadja mindenekelőtt mély köszönetemet ama vendégbaráti fogadtatásért, melyben Ön bennünket becses házikörében részesített. Végtelen örömöm hogy Önt igen tisztelt kedves barátom, úgy szintén kedves családját megismernem lehetett. Mindenesetre igen sajnálom, hogy magyar nyelvbeli ismeretem hijányában, nem társaloghattam közvetlenül Önökkel; de még is reménylem egyszer annyira vihetni, hogy elsajátítsam atyáim nyelvét, a magyar nyelvet. Úgyhogy ha még egyszer lehetséges lenne nekem Magyarországot meglátogatnom – a mit reménylek is –; akkor mi már talán magyarul is társaloghatnánk. Az Önről, fiáról és az önök barátjaitól való elbúcsúzásunk napján, midőn szívesek voltak bennünket a vasútra kísérni, azaz aug: 2án szerencsésen megérkeztünk Debreczenbe és ott a „Bika" szállodába megszállottunk. Révész püspök urat, kit meglátogatni akartunk nem találtuk honn. Épen e napon volt az 1849. aug: másodiki ütközet emlékünnepe a templom mögötti téren tartatva, a melynél mi még jelen lehettünk. Azután Balogh Ferencz theol. tanárt látogattuk meg, ki bennünket igen barátságosan fogadott, ki egész ottlétünk alatt velünk volt; megmutogatva a város nevezetességeit. Én már őt előbb személyesen ismertem. Kellemes benyomást tesz a szemlélőre Debreczen az egyemeletes házak

között elterülő széles utczáival, a főtér végén levő nagy templomával és nagy főiskolájáva
A templom és istenitisztelet berendezése egészen református, egyszerű, alapos, méltóságtelje
Egy reggel jelen voltam a „nagy templomban" az istenitiszteletnél, mely egy a mintegy hetve
tagból álló gyülekezet előtti kereszteléssel volt egybekötve. A főiskolában Tóth theol. tanárr
kötöttem ismeretséget, ki annyira szíves volt, hogy a levéltárból a száz év előtt Magyarország
ból Morvaországba költözött theologusokról egyet-mást közölt. Azután megnéztük a mintej
52000 kötetből álló szép nagy könyvtárat. A könyvtárnok nem volt otthon. Dicsőfi József
nyájasan fogadott bennünket. Első szavaival a feletti örömét nyilvánította ki, hogy engem me
ismerhetett, mint a kinek a könyvtár már több érdekest köszönhet. Abbeli kinyilatkoztatásor
ra hogy én ugyan eddig még semmit sem adtam világosodott ki, hogy ő tulajdonkép Önt kedv
barátom, vagy pedig az Ön édesatyját gondolta, kitől ide családjuk családi okmányai letétem
nyeztettek. Megmutogatta azokat nekem, mindnyáját átnéztem s arra is rátaláltam, hogy
önök nevével a „Lelek" név is összekötve volt. Ama könyvtár a legszebb rendben van és örö
benn időzni. Dicsőfi úr megmutatta nekem az „Institutio" egy példányát is, melyet 1770ben J
zsef császárnak, akkor még Mária Therézia Kormánytársának megmutattak. Az uralkodó kís
retében volt Szilágyi esperes is. Midőn József látta, hogy a reform. egyház ezen alapja – min
hogy Cálvin ama művét nevezte – más többi könyvek halmaza alól húzatik elő, a fölött igen cs
dálkozott. De Szilágyi következőképp válaszolt: „Humanissime caesar, hic liber est fundame
tum fidei nostrae, eapropter oportet esse situm ad imum in pulvere." Mivel tehát fundame
tum, azért szükséges volt legalól maradnia. Majd meglátogattuk a számtalan szép fáival csod
kozásunkat előhívó temetőkertet s ugyanott Révész Imre bevésett nevével egyszerűen szép s
emlékét. Miután pedig az ottaniaktól búcsút vettünk, Augusztus 4én Miskolczra indultunk, h
Kun Bertalan superintendens vendégei voltunk, nála töltve a Vasárnapot. Még mindig áll az
régi templom, melyben atyám és a magyar papjelöltek fölszentelve lettek. Az egyházkerület
véltárában megtaláltuk azon papjelöltek névjegyzékét, kik 1783ban Csehországba küldettek
Maga a miskolczi lelkész Tóth Sámuel, Szegő András kivándorlottnak unokája. Miskolcz ig
szép helyen, egy a város felett pompás kilátást nyújtó hegy tövében fekszik. Hétfőn délben
rospatakra utazva, ott Radácsi tanár vendégeivé lettünk, ki nekünk a főiskolát s a város m
denféle nevezetességeit megmutogatta. A főiskolai tanulók jegyzékében csakhamar Tar
Tardy Mózes nagyatyám nevére is rábukkantam, ki 1776ban jegyeztetett be az anyakönyvl
A könyvtár 30000 kötetből áll, hasonlókép igen szépen van rendezve. Háládatos megemlél
zésül ott áll a fenső karzat közepén Comenius Ámos Ján: szobra, ki a 17ik században Rákó
özvegyétől Lorántffy Zsuzsannától hívatva, a főiskolában 4 évig tanított. A főiskola – mint t
va van – Rákoczy adományozása folytán egyike a leghatalmasabbaknak az anyagi téren; a
Horváth testvér ugyanannak, alig nehány évvel ezelőtt 500000 forintot hagyományozott. I
dácsi tanár ajánlólevelével ellátva Szerdán Tisza-Újlakba utaztunk. Ajánlásunk Tury Kis-Á
lelkészhez szólott, hová kocsin elis indultunk. Hetedfél órai utazás után – midőn útközt
mintegy 2/3 út megfutása után kiállott lovainkat újakkal felváltani kénytelenítettünk – vé
szerencsésen megérkeztünk Kis-Ár-ba, nagyatyám születési helyére. Beköltöztünk Tury
készhez ki barátságosan fogadott bennünket. Az illető lelkész beszél valamit németül és latin
és ahol ez nem elegendő volt, utánna nézett a szótárban. Azután megizentettük az ottani bir
kos Tardy családnak, hogy rokonai érkeztek. Nemsokára jött Tardy Mózes egy tolmácsul sz
gáló zsidó kíséretében, ki rögtön felismerte köztünk a rokoni köteléket. Mivel a lelkész nem
gedett el bennünket, csak is másnap mehettünk hozzá vendégül. Egy Tardy László nevű fi
két leánya van. Legnagyobb érdeklődésünket költötte föl II. Mátyás és Bethlen Gábortól v
nemesi oklevelük eredetiben való előmutatása által. Midőn d. u. tőlök búcsútvéve kilépti
volna, mindenütt kintállottak az emberek; hogy ama Tardy utódaitól száz év után való ritka
togatást láthassák. Megindult szívvel vettünk búcsút a lelkész házánál összegyűlt család
Legközelebb Tisza-Becs-ig utaztunk Tury lelkész úr kíséretében. Ama táj egészen reformát
Fájlaltuk, hogy magyarul nem beszélhettünk. Az ottani lelkész neje mondá: hogy lehet az
bernek reform. lenni és még sem beszélni magyarul? Na, de ez már megtörtént. Éjjel búcsút

Szabadságom alatt ide-oda utazgattam, látogattam és engem is felkerestek, s ez sem kedvezett az írásnak. De most, hogy Bécsbe visszatértem - családom csak holnapután, kedden jön - rákényszerítem magam arra, hogy válaszoljak az ön barátságos levelére. Fogadja szívélyes köszönetemet a barátságért, melyet velem szemben tanúsít. Igen magasra értékelem.

Ami családjainkat illeti, az adatok alapján, melyek rendelkezésünkre állnak (v. kínálkoznak), nem könnyű kapcsolatot találni. Jóllehet ugyanaz a név egy és ugyanazon eredetet jelent a régmúltban. Mint ahogy az ön ősei is és az én őseim is az egy magyar zászló alatt álltak és szolgálták az egy szeretett hazát, egészen az én nagyapámig, aki Isten tanácsára búcsút vett, hogy hívását kövesse, aki a protestánsoktól ... (olvashatatlan) ... meghívást kapott.

Foglalkoztam nagyapám történetével, amelynek során néhány családi dokumentumot is ki akarok nyomatni. Amint ez ki lesz nyomtatva, leszek bátor önnek azt elküldeni. Az unokafivéremnek Pesten jeleztem az ön érkezését.

Jöjjön az ön fia ura Bécsbe és rögtön látogasson meg bennünket! A legbarátságosabban üdvözöljük őt, és házamban mindig nagyon szívesen látott vendég lesz. Az ön barátságos meghívását, hogy önöket Magyarországon meglátogassuk, ebben az évben még nem teljesíthetjük. De lehetséges, hogy egyszer igénybe vesszük. Még nem láttam Magyarországot, ennélfogva szeretnék egyszer mégiscsak odautazni. Csak még az kell, hogy a fiam magasabb osztályokba jusson (ti. idősebb legyen), hogy aztán egy ilyen út még jobban érdekelje.

Engedje meg, hogy idezárjam fényképemet. Nem valami jól sikerült, gondolom, hogy barátságosabb vagyok, mint amit a kép itt mutat. Mihelyt jobbal rendelkezem, jobbat fogok küldeni. Ha megtisztelne a fotográfiájával, nagyon örülnék neki.

Szívélyesen üdvözlöm kedves hozzátartozóival együtt, Isten tartsa meg és kísérje önt bőségével és oltalmával.

Barátságos szeretettel és teljes tisztelettel vagyok az ön lekötelezettje:

Hermann von Tardy
dr. theol.
(ford. Sz. M. M.)

Hochgeehrter Herr
Lieber Freund!

Sie haben mich mit Ihrem lieben Briefe sehr erfreut und ebenso doch die Übersendung Ihrer Photographie, die ich sofort meinem Photographie-album eingefügt habe. Ich bedauere sehr nicht magyarisch zu können, um mit Ihnen lieber magyarisch zu correspondiren. (sic!) Ich will sehen, dass ich diese Sprache meiner Väter noch etwas erlerne. Wenn Ihr Herr Sohn den Besuch in Wien zur Ausführung bringen sollte, so heisse ich ihn auf das Freundlichste willkommen und werde ich und mein Sohn ihm behilflich sein bei der Besichtigung Wiens. Für Ihre freundliche Einladung eines meiner Söhne nach Ungarn spreche ich Ihnen meinen herzlichen Dank aus. Vielleicht lasst es sich später in der Form eines kurzeren Besuches ausführen. Ich habe meinen Bruder in Böhmen, dem Gutsverwalter in Báň bei Žehuň geschrieben, er wollte mit mir einen Ausflug nach Ungarn machen, um auch Sie, werthester Freund zu besuchen. Er hat mir aber auch nicht geantwortet. Es ist etwas für ihn sich von der Ökonomie los zu machen.

Wo mein Cousin Ministerialsecretär Tardy Rudolf in Pesth wohnt ist mir nicht bekannt. Ich habe mit ihm schon lange nicht correspondirt. (sic!) Aber Ihr Herr Sohn würde es sehr leicht erfahren, wenn er in dem K. Handelsministerium in Pesth sich erkundigte. Dort bekäme er ganz sichere Auskunft.

Dieser Tage las ich in der Zeitung, dass Erzherzog Joseph nach Grosswardein reisen wc
te um Herrn, Canon. Florian Romer zu besuchen.

Mit freundschaftlichem Gruss und mit aller Hochachtung bin ich

Ihr aufrichtiger Freu
Hermann Tar

Wien, VIII-Ledererg. 15.
den 23, Mai. 1882.

A levél hátlapján egykorú fordítás:

Igen Megőrvendeztetett levelével és fényképével mely utóbbit azonnal Albumomba h
lyeztem.

Nagyon sajnálom hogy magyarul nem tudok s önnel e nyelven nem levelezhetek, igyek
ni fogok Őseim a nyelvet még valamennyire elsajátítani.

Ha ön fia Bécsi látogatását foganatosítja a legbarátságosabban fogadandjuk és úgy
mint fiam neki Bécs felnézésénél segédkezet nyújtunk.

Szíves köszönettel vettem fiaim egyikének meghívását, talán később kivihető lesz rövid
togatás czímen.

Írtam testvéremnek ki jószág igazgató „Báň"n Žehuň mellett Cseh országban, ki velem l
ránduást tervezett Magyarországra, de választ még nem nyertem tőle, ez alkalommal szánd
kom önt is meglátogatni. - Persze testvéremnek nehéz a gazdaságtól szabadulni.

Hogy Tardy Rudolf Cusinom Pesten Ministeri titkár hol lakik? nem tudom, már rég ne
leveleztem vele, de az ön fia ezt könnyen ki tudhatnă ha a keresked. Ministeriumban tudakoz
dik biztos választ nyer.

A napokban olvastam a hírlapba hogy József főherceg Nagyváradra szándékozott. F
Rómer Fl. Can. meglátogatni.

Szíves baráti üdvözlettel és egész tisztelettel vagyok őszinte barátja

Tardy Herma

Bécs VIII. Lederer gasse 15.
882 Maj 23.

Wien den 2 Juni 18

Sehr geehrter Lieber Herr Vetter und Freund!

Es ist doch anders geschehen, als es in Ihrem letzten Briefe lautete. Ihr lieber Herr Sol
bekam Urlaub und reiste nach Wien und erfreute uns mit seinem Besuche. Sein Besuch war u
sehr angenehm, nur schade, dass er so kurz war. Ihr Herr Sohn spricht ja ganz gut deutsch, u
zeigte sich bald bewundert mit den Sehenswürdigkeiten Wiens. Ich hatte noch einen unga
schen Theologen, Keck aus Zombor eingeladen, so dass mehrere Comitate Ungarns an uns
rem Tisch vertreten waren. Wir bewunderten die grosse Fertigkeit Ihres Herrn Sohnes im Vi
linspiel; er spielt ausgezeichnet. Mein Sohn Vladislav ist darin erst Anfänger. Wir hoffen, da
ihr Sohn Georg wieder glücklich nach Pest zurückgekehrt ist. Er hat Ihnen wohl auch sch
ausführlich über die Reise, welche vom besten Vetter begünstigt war berichtet. Wenn er näc
stens nach Wien kommt, so soll er gleich zu uns kommen und Wohnung bei uns haben. I
wünsche, dass Gott Ihnen Ihren einziger Sohn immer recht gesund erhalten und in seinen St
dien schützend begleiten möge. Er erfreut sich der besten Gesundheit, auch jetzt bei den gewi
grossen Anstrengungen des Freiwilligenjahres. Er hat auch ein Manöver vor sich; die gehör

megengedné azt, miszerint ezen soraimat a nagyon is várt feleletnek kitüntetésével viszonozni méltóztatnék.

Éljen a legjobb egességben, és az Istenben, a mi legjobb, legnagyobb Urunkban, ismét: Éljen!

Kegyed őszinte
theol. Dr Hermann de Tardy
a helv. vallásnak csász. kir. consistorium egyházi-tanácsosa

270/881.

Igen tisztelt Barátom!

A választások alatt nem akartam alkalmatlankodni, azt is tudom, hogy a sok írásnak nem bolondja; de már mostan midőn a bécsi Tardy Ő Nga írja, hogy már szeretné tudni, vajjon van e rokonság köztük, vagy nem-e? Kérem tessék nekem megírni, hogy mit írjak, mert hozzám küldött levelére csak kell felelnem. Szánja tehát szegény fejét arra, hogy nekem röviden a dolog mibenlétét megírja. - Tisztelem Vass Jenőéket, és kívánom, hogy magányukban mielébb megint egy kis szórakozást találjanak. Maradok a Tardy tartozó barátomat mind szívből tisztelvén igaz híve

Rómer FF.

Váradon, Jún. 30. 1881.

249/881.

Mélyen tisztelt Barátom Uram!

Én Tardy Hermann úr sürgős levelére már Július 2án feleltem, olyan értelemben, a melyben most is felelnék. A mellékelt levél egészen jól van írva: nem is kételkedem, hogy fog Tardy úr Ő Nagysága Bécsben találni valakit, ki igen becses értelmét vele közleni fogná. Főleg az utolsó barátságos felszólítás és a rokonságnak ajánlása igen nagyon sikerült!

Kívánom, hogy az ige testté váljon, és kedves fia Bécsbe menetkor, azon kedves családnál a vérrokonsági fogadtatásban részesüljön.

Magamat kedveseimnek szívből ajánlva, vagyok valódi tisztelettel

igaz híve
Rómer FF

Váradon. Júl. 5. 881.

Wien, Lederergasse 15.
den 11. Septbr. 1881.

Hochgeehrter
Hochgeschatzter Herr!

Es ist eine geraume Zeit verflossen, seit Ihrem lieben, herzlichen Schreiben, mit welchem Sie mich ungemein erfreut haben. Ich erhielt es aber kurz vor meiner Abreise nach Böhmen, so dass ich nicht mehr die ruhe fand es sofort zu beantworten.

Ein ungarischer Student, der hier Theologie studirte (sic!) war so freundlich mir das Schreiben zu übersetzen. Ich reiste dann mit meiner Familie nach Poděbrad in Böhmen, wo ich in der Nähe von meinem Bruder, dem Ökonom, den Verwandtem meiner Frau und anderen Bekannten war. In der Nähe von Poděbrad ist auch Libic, wo mein Grossvater Tardy Moses Pastor und Senior war und auch begraben liegt. Ich lasse jetzt auf sein Grab ein Denkmal setzen.

Während des Urlaub kam ich bei dem Hin- und Herreisen, Besuchen im Besuchtwerden auch nicht zum Schreiben. Nun aber wo ich nach Wien zurückgekehrt bin - meine Familie kommt erst übermorgen, Dienstag - drängt es mich, Ihren so freundlichen Brief zu beantworten. Haben Sie herzlichen Dank, für die Freundschaft, die Sie mir entgegen bringen. Ich schätze sie hoch. Was unsere Familien betrifft so ist es nach den Daten, die uns jetzt zu Gebote stehen nicht leicht, einen Zusammentrag (?) zu finden. Doch derselbe Name beatet[17] (?) vielleicht auf einen und denselben Ursprung in alter Zeit. Doch wie dem auch sei Ihre Vorfahren und meine Vorfahren standen unter den einen ungarischen Fahne, dientem den einen geliebten Vaterlande, bis mein Grossvater nach Gottes Rath, von ihm Abschied nahm, um dem Ruf zu folgen, der von den Protestanten ... (olvashatatlan) an ihn erging. Ich bin mit einer Geschichte meines Grossvaters beschäftigt, wo ich auch einige Familiendocumente zum Abdruck bringen will. So bald es gedruckt sein wird, werde ich so frei sein es Ihnen zu schicken. Meinem Cousin in Pesth, habe ich Ihre Ankunft avisirt (sic!).

Sollte ihr Herr Sohn nach Wien kommen, so soll er uns nur sofort besuchen! Wir heissen ihn aufs Freundlichste willkommen, und wird er in unserem Hause immer ein gern gesehener Gast sein. Ihrer freundlicher Einladung, Sie in Ungarn zu besuchen konnten wir dieses Jahr noch nicht folgen. Doch ist es möglich, dass wir einmal von Ihr Gebrauch machen. Ich habe Ungarn noch nicht gesehen, und möchte daher doch einmal hinreisen. Auch soll mein Sohn erst noch in den Classen höher hinauf kommen, es wird ihn dann eine solche Reise noch mehr interessiren (sic!).

Ich erlaube mir hier meine Photographie beizuschleisen (sic!). Sie ist nicht besonders gelungen; ich denke, dass ich freundlicher aussehe, als das Bild hier zeigt. Sobald ich eine bessere habe, werde ich die bessere schicken! Wollten Sie mich mit Ihrer Photographie beehren, so würde ich mich sehr freuen.

Seien Sie mit den lieben Ihrigen herzlich von mir gegrüsst, Gott erhalte Sie wohl und geleite Sie mit seinem Schatz und Schirm.

In freundschaftlicher Liebe und mit aller Hochachtung bin ich

Ihr verbundener
Herm. von Tardy
dr. theol.

Wien, Lederergasse 15.
den 11. Septbr. 1881.

Igen tisztelt, nagyrabecsült Úr!

Jó idő eltelt az Ön kedves, szívélyes levele óta, mellyel rendkívül megörvendeztetett. Azonban röviddel csehországi utazásom előtt kaptam meg, úgyhogy nem tudtam nyugodtan válaszolni.

Egy magyar diák, aki itt tanul theologiát, volt oly kedves, hogy lefordítsa nekem a levelet. Azután elutaztam családommal a csehországi *Poděbradba*, ahol a bátyám, aki gazdatiszt, a feleségem rokonai és más ismerősök közelében voltam. Poděbrad közelében van *Libic* is, ahol nagyapám, *Tardy Mózes* lelkész és senior volt és el van temetve. Most állíttatok sírjára emléket.

17. talán besteht (?)

Tisztelem egész Úri házát, a jó Berettyóiakat - kik valamint a Csökmőiek is úsznak! Azért sehová nem indulok; - de azért mégis, ha a jó Isten is úgy akarja -... (olvashatatlan)... compareálok. - Addig ergo patientia = Baráttáncz[15]. Ha lesz eredmény! azonnal megírja kedves Barátjának

Rómer Flóris Ferencz

Váradon April 1^{én} 881.

VAS-ékat külön is tisztelem!

178/881.

Igen tisztelt Barátom!

Ha lehet, adott szavamat beváltom. Bécsbe jövet első látogatásom az volt, hogy Tardy Hermann, theol. Doctort és helv. vallásnak tanácsosát etc. etc. VIII. Lederer-gasse 15 sz. alatt felkeressem.

Otthon csak igen kedves nejét és a kisasszonyt találtam, a kik nagyon sajnálták, hogy a keresett rokon nincsen otthon, de még délben a K.a. megmondta atyjának, hol ebédelek és a derék, magas, szőkés szakállú egyházi tanácsos csakugyan felkeresett, és nagyon örült, hogy Reá emlékezel. Ő most írja kérésemre a már csehül írt biographiáját, melyet VELETEK közleni fogok; sokat tart a Csehországban is elismert nemességére, állítja hogy Eperjesen - és táján is élnek Bécsből kivándorlott Tardyak; említ ugyan 3 különféle czímert, melyet már Tardy családból ismer, 's engem az biztat legjobban, hogy ámbár elég számos családdal, gondolom 4 fiú- és 2 k. a nynyal bír, még is, amint lehet, ígérkezett a rokonságot megnézni. A családfa - mert több irománnyal is bír - és a kivándorlott papig felviszi fáját, értesíteni fog a rokonságról is.

Örvendek, hogy legalább valamivel visszaszolgálhattam szívességét, és meg jobban fogok örvendeni, ha így sikerül kegyedeket szorosabb rokoni összeköttetésbe hozni.

Dr Tardy úrral, még haza mentem előtt még ismét akarok beszélni. Addig Isten Velünk. B.Újfaluban Vassékat és egyéb jó embereimet szívből tisztelvén

Vagyok őszintén hálás
Rómerje

Altenburgi Apátság
Horn mellett
Máj. 5. 881.

Vindobonae 30. m. Maji.
1881. VIII. Lederergasse 15.

Domine
Domine honoratissime!

Erat mihi magno necopinato gaudio, quam summe reverandus Dominus Canonicus et Doctor Frant. Flor. Romer Magnovaradinensis me hic Vindobonae salutaret mihique cordialiter afferret nuntium, se rogatu Vestro venire, sciscitatum, annon inter Vestram venerabilem familiam et nostram, quae eodem nomine eademque nobilitate hungarica utuntur, exstet quondam propinquitatis vel consanquinitatis vinculum.

15. Azaz: légy türelmes, türtőztesd magad! Másképpen, kellemetlen dolog türelmesen várni, türtőztetnie magát az embernek. Lásd *O. Nagy Gábor:* Magyar szólások és közmondások (Bp., 1985) 74. és 661.

Quapropter libentissime Reverando Domino Dr Romer dedi praecipua data, ex documentis, quae attinent ad nostram familiam, excerpta ad communicandum ipsa Vestre Nobilitati. Ex hisce opinor, certo cognoscetis, an et quali forsitan modo ambae familiae nostrae inter se cohaereant.

Vestra Nobilitas cero magnam laetitiam mihi afferret, si mecum communicare velletis erendum Vestrae investigationis.

Ceterum si consanguinitas ambarum nostrarum procopiarum documentis et armis probari non posset, semper gaudebo, quod cum Vestra Comitate, Domine honoratissime, qui eodem nobili nomine mecum utimini et aeque cum Vestro amico, cum me Reverendo Domino, Canon. Doct. Fr. Fl. Romer consuetudo intercessit.

Accipite sincerrimas salutationes meas certoque sciatis, mihi gratissimum fore meque gratias Vobis dediturum, si Vestra Comitas, ad hasce meas lineas honore responsi Vestri maxime exoptati me afficere vellet.

Valete iterumque in Deo Domino nostro optimo maximo valete![16]

Veste
sincerus
Dr. theol. Herm. de Tardy
membrum consistori
caes. reg. ecclesiastici. helv. confessionis

Dr Tardy Hermann úr levelének szabad magyarázata

Igen tisztelt Uram!

Nagy, és nem is várt örömömre szolgált, hogy engem itten Bécsben Dr Rómer F.F. Várad kanonok úr megtisztelt és azon szíves üzenetet hozta, hogy Kegyedtől megbízva, hozzám jön kitudandó: vajjon létezik-e valami rokonsági vagy vérségi kötelék Kegyed igen tisztelt családja közt és közöttünk, mivel nemcsak ugyanazon névvel élünk, de ugyanegy magyar nemességge is bírunk.

Ezeket tekintetbe véve, legnagyobb örömmel adám tiszt. Dr Rómer úrnak ama legneveze tesb adatokat, melyeket a családunkat illető írott okmányokból kivontam, miszerint azoka Kegyelmességeddel közleni szíveskedjék.

Eme közleményből, Kegyed, mint hiszem, bizonyosan tudandja meg: vajjon van-e, és ta lán mi módon lehet-e ezen két család között a rokonsági köteléket összefűzni?

Tisztelt Kegyed nekem valóban nagy örömöt fog okozni, ha saját kutatásának eredményé vélem közleni fogna!

Különben, ha e két törzs között akár az okmányok akár a czímerek segítségével a vérro konságot nem is sikerülne bebizonyítani, még is fogok mindenkor örvendeni, hogy Kegyed ba rátsága által igen tisztelt Urammal, ki ugyanazon nemes névvel él, valamint, hogy Dr Rómer F F. Váradi kanonokkal is megismerkednem szerencsém vala.

Fogadja azért kérem legőszintébb üdvözletemet, és legyen arról bizonyos, hogy Neker nemcsak igen kedves lesz, és hogy örök hálára leszek Kegyednek lekötelezve, ha szívesség

16. Miután Tardy Hermann nem tudott magyarul, az első, ismerkedő levelet latinul írta, gondolvá annak a magyar nemesség előtt közérthető mivoltára, de Rómer Flóris jobban ismerte a helyzetet és barát ja segítségére sietett a sebtiben lefordított levéllel.

Rómer egyedül a *siteri* templomot említi Biharból 1874-es falképkatalógusában,[7] ahol a könyv írásakor nem is járt, csak majd később, váradi kanonoksága alatt, a bihari útinapló készülése idején foglalkozott behatóbban a „keleti végekkel", azaz az 1877–89 közti időszakban.[8] Rómer az irodalomból ismerte a siteri falképeket,[9] de ez a lapszám, ritkasága folytán Révész Imrétől kéretett kölcsön, és Rómer tkp. a Lugossy-féle leírást közli könyvében. A levélben erre a kölcsönzésre – s nem közlésre – utal. Révésznek annyi köze van az egészhez, hogy ő fedezte fel ifjú teológus korában a falfestményeket és hívta fel Lugossy figyelmét rá, ki már korábban is, felsőbányai tanár korában foglalkozott a témával – l. a máramarosszigeti freskókat.[10] Rómer Lugossy szakértelmét felismerve, teljes mértékig igazat ad neki az épület és a freskók korát illetően, és elveti a Hunyadi Szabó Ferenc-féle értelmezést, amely „pogány korból" eredezteti egy Bacchus névfelirat félreértelmezése alapján. Ebben a 72-ben kelt levélben csak emlékeiben él a naiv magyarázat, de a 74-ben kiadott falképkataszterben már pontosan hivatkozik a Keresztyén Archivarius tévedésére, melyet adatokkal cáfol.[11]

Rómer mindenre kiterjedő figyelemmel és alapossággal Siter ürügyén kitér még a Vasárnapi Újság 1861. 126. oldalon megjelentetett Horváth Mihály-féle „délibábos" névmagyarázaton való elmélkedésre is, és rosszallását fejezi ki a naiv, de meseszerűen hihető etimologizálás népbutító, káros volta miatt. „... mert akármilyen téves nézet meggyökeresedik a köznép közt, és azt kiirtani sokkal bajosabb, mint a hibának könnyelmű terjesztgetése! –" Ami Ipolyit, azaz Ipolyi Arnoldot, a tudós főpapot, Rómer barátját és egyházi feljebbvalóját illeti, Révészt azért inti attól, hogy valamiben is hozzáfordulhat, mert „könyveit csomagolja", ugyanis Ipolyit besztercebányai püspökké nevezték ki, mely stallumot 1872. máj. 2-án foglalt el. Így érthető, hogy pesti állásainak felszámolása távol tartotta őt a tudománytól.

*

Bal sarokban szárazbélyegző: A Magyar Tudományos Akadémia Archaeologiai Bizottsága, valamint kézzel írt sorszám.
58/872

Nagytiszteletű Uram!

Midőn szerencsém van nemcsak a nagyon kedves ajándékot, hanem egyszersmind a sitéri falképről szóló czikk közlését is megköszönni, ide csatolok munkáimból egy kis emléket, kérvén, szíveskedjék azt becses könyvtára számára elfogadni.

Ipolyitól most bajos valami tudósítást kapni, mert könyveit csomagolja. Jobbnak tartom Sitérre a tiszteletes Úrnak írni. Csak azt szeretném tudni, hol olvastam a *Bacchus és Sergius féle* ellenvéleményt; eddig szorgos keresésem daczára seholsem akadhattam ezen leírásra.

Ebből is kitűnik mennyire szükséges egy magyar, kielégítő bibliographia!

Midőn Nagytiszteletűséged oly gyors és megelőző barátságáért őszinte hálámat nyilvánítom, vagyok

Pesten, Mártz. 5^{én} 1872.

szolgálatára kész szaktársa
Rómer Flóris

*

7. *Rómer Ferenc Flóris:* Régi falképek Magyarországon (Monumenta Hungariae Archaeologica III. Bp., 1874. 135–138.

8. *Sz. Máthé M.:* Rómer Flóris... 329–337.

9. *Lugossy József:* Akadémiai Értesítő VIII. 1849. II. sz.

10. Ma már kideríthetetlen, hogy hol publikálta *Lugossy* az említett freskókat, valószínűleg valamilyen helyi közleményben, amelynek nyoma veszett.

11. *Hunyadi Szabó Ferencz:* Keresztyén Archivarius I–II. Vácz, 1794.

A Református Levéltár-beli Rómer-hagyaték másik részét képezi az a levélcsomó (9 l vél + 1 fordítás), amely az említett Tardy család genealógiájának kikutatására irányult kezde ben, majd baráti, illetve rokoni levelezéssé változott. A Rómer-évforduló kapcsán csak azé foglalkozunk ezzel a levelezéssel, mert azon kívül, hogy Rómer emberi habitusát világítja me sok tiszántúli helytörténeti vonatkozása is van, s ismertetésével újabb fejezettel gyarapodik külföldi utazók szemével láttatott Debrecen-album.

Rómer váradi kanonoksága alatt került kapcsolatba – a bihari útinapló készítése közben a berettyóújfalui birtokos Tardy családdal. Tardy Sándor, a Sárrét c. lap szerkesztője és rég séggyűjtő[12] vette pártfogásába Rómert bihari gyűjtőútja alkalmából.

Egy ilyen útja alkalmából kerülhetett szóba a Bécsben élő Tardy, kinek felkutatását és családi kapcsolatok előmozdítását Rómer vállalta magára. A megmaradt levelek a követk zők:

1. Rómer levele Tardy Sándorhoz, Várad, 1881. IV. 1.
2. Rómer levele Tardy Sándorhoz, Altenburgi apátság, Horn mellett, 1881. V. 5.
3. Tardy Hermann latin nyelvű levele Tardy Sándorhoz, Vindobona, 1881. V. 30. és anna szabad magyarázata, a kézírásból ítélve Rómer Flóris által.
4. Rómer levele Tardy Sándorhoz, Várad, 1881. VI. 30.
5. Rómer levele Tardy Sándorhoz, Várad, 1881. VII. 5.
6. Tardy Hermann német nyelvű levele Tardy Sándorhoz, Wien, 1881. IX. 11.
7. Tardy Hermann német nyelvű levele Tardy Sándorhoz, hátlapján korabeli fordítássa Wien, 1882. V. 23.
8. Tardy Hermann német nyelvű levele Tardy Sándorhoz, Wien, 1882. V. 23.
9. Tardy Ármin magyar nyelvű levele Tardy Sándorhoz, Bécs, 1883. XI. 24.

Amennyire a szűkös adatokból kiolvasható, a XVII. sz.-i eredetű nemességet viselő Tard család még a XVII. sz.-ban kettészakadt, egy Szatmár megyei és egy Bihar megyei ágra. Az ú falusi Tardyak a bihari ágból, míg a bécsi protestáns lelkipásztor ősei a szatmári ágból származ nak, s az 1783-ban Csehországba vándorolt lelkészős leszármazottai részben ott maradtal részben Magyarországon vállaltak hivatalt.[13]

A levelekből nyomon követhető, hogy Rómer mennyire szívén viselte a magyarságból k szakadt pap magyarságtudatának megerősítését, s a bihari Tardyaknak, ha mást nem is, csupá jó közérzetet teremtett, ezzel is egy apró lépést téve azon az úton, amelyen ifjúkora óta haladt, amelynek egyetlen célja volt, a történelem forrásainak minél alaposabb felderítése révén h zánk felzárkóztatása a művelt világhoz.

*

143/881.

Igen tisztelt Barátom!

Ne tessék gondolni, hogy a bécsi Tardy-t elfelejtettem volna; pénztárczámban van az ille tő czédula, és már többször is kezemben volt, de én e – reám nézve fontosnak vélt – dolgot, ner akartam másra, leginkább pedig nem elveszthető levélre bízni, melyet végre el is dobhatnak Bécsben akartam magam Tardy Úrral beszélni; de ilyen kutyának való időben ki fogna utazni – Húsvét után megígértem Ő Fenségének hogy Alcsuthra megyek,[14] onnan szándékozon Bécsbe indulni. Addig már édes Barátom kíváncsiságát, mely előttem igen természetesnek lát szik, fékeznie kell! –

12. *Sz. Máthé M.:* Rómer Flóris... 316.

13. L. még: Bihar vármegye és Nagyvárad (Szerk. *Borovszky S.* Bp., 1901) 646.

14. Rómer pozsonyi tanár korában József főherceg, a későbbi nádor nevelője volt, s a fiatalkori köl csönös szimpátia Rómer élete végéig tartott. József nádor egykori nevelője aranymiséje alkalmából saját kezűleg esztergált kelyhet ajándékozott a következő felirattal: Arany papnak fakehely.

Következett Olmütz és Josefstadt, ahol végül 5 évet töltött el. Itt találkozott „Kossuth papjával", Könyves Tóth Mihály debreceni lelkipásztorral, akihez életre szóló barátság kötötte.[3]

*

Déri Múzeum Tört. Dok. Gyűjt. I. 29–1925.
Könyves Tóth Mihályhoz, vonalazott füzetlapon
Bal felső sarokban saját kezű sorszám

Kedves Miskám,

nincsen hivatalosféle Albumlapom; de azért TE, mint régi jó kenyeres (azaz: komisz-kenyeres) pajtás így is elfogadod szívemből eredő legjobb kívánataimat, t.i. hogy kiket hajdan Olmützben és Józsefvárban a vaslancz évekig összevefoglalt, azokat a szent szabadság érzete soha egymástól el ne távolítsa! - F.év Oct. 16án ünnepeltem papi öltönyöm fölvétele 56-ik évnapját és ha a jó Isten is úgy akarja az 50-dik évi misét két év múlva tartom meg! - Ritkulunk Öregem, mint a magzásra szánt fák az erdőben, csakhogy azoknak még is más a rendeltetésök. Bocsásd meg, ha közétek szorulok, mert kik annyit együtt szenvedtünk, miért ne legyen szabad kissé együtt örvendenünk is. - Régi hű pajtásod

Rómer FlFerencz

NVáradon Nov. 11. 1886.

*

1875-ben Stockholmban Rómer részt vett a magyar régészettudomány képviseletében a VII. Nemzetközi Őstörténelmi és Embertani Kongresszuson, ahol kihasználva tekintélyét és a fiatal, de sokat ígérő magyar régészet iránti érdeklődést, meghívta a következő évi kongresszust Budapestre. Ezzel kezdetét vette az a nagyszabású szervezőmunka, melynek eredményeképpen a Nemzeti Múzeumban megnyílt egy nagy „praehistoriai" kiállítás – az ország minden valamirevaló gyűjteményéből összeválogatva a legjelentékenyebb tárgyakat –, s hozzá egy francia nyelvű képes atlasz, melyet a kongresszuson elhangzott előadásokat tartalmazó, valamint saját kutatásainak eredményeivel foglalkozó kétkötetes francia nyelvű munka követett.[4] A kongresszus sikere és a tanulmánykötetek megjelenése érdekében Rómer minden követ megmozgatott. Ennek a szervezőmunkának láncszeme az a két levél, mely fennmaradt az egyházkerületi levéltárban. A Révész Imrének címzett második levélből kitűnik, hogy a baráti felszólítás nem volt hiábavaló. Nemcsak Rómer, de a kollégium érdeke is volt, hogy a debreceni régiségek szerepeljenek a magyarországi prehistória nemzetközi seregszemléjén, ezért, mint a fentiekből kitűnik, Révész közbenjárására összeállítottak egy kollekciót, mégpedig a főiskolai múzeum kurátora, a régiségbúvár tanár, Kovács János közreműködésével. Így került nemzetközi porondra először a nevezetes hajdúböszörményi bronzkincs s a tiszántúli tellekről származó bronzkori keramika.[5]

3. Rómer 54-ben, Könyves Tóth pedig 56-ban kapott kegyelmet. Könyves Tóthról újabban: *Román Márta:* Könyves Tóth Mihály emlékek a Déri Múzeumban. In DMÉ 1980. (1982) 285–302.; *Nyakas László:* Könyves Tóth Mihály ismeretlen olmützi levele. Uo. 303–317. további irodalom l. ott.

4. A kongresszusra megjelentetett, Hampel szerkesztette katalógusok, melyek majd 100 éven át a magyar őskorkutatás bibliáját jelentették: Catalogue de l'exposition préhistorique (Bp., 1876), Antiquités préhistoriques de la Hongrie. Uo. A tanulmánykötetek: Compte-Rendu de la huitiéme session a Budapest. (Congrès International d'anthropologie et d'archéologie préhistoriques, 1876) és a magyar kutatást összefoglaló mű: Résultats généraux du mouvement archéologique en Hongrie (Bp., 1878).

5. TTRL Kovács János levele Révész Imréhez, 1876. jún. 28.

Kovács János maga is részt vett a kongresszuson. Eredetileg tanártársával, Nagy Elekk tervezték a részvételt, de a püspöki hivatali iratok tanúsága szerint N. E. megbetegedett, és íj csak Kovács utazott Budapestre, s költségeire 125 Ft utaltatott ki.[6]

*

Bal sarokban nyomtatott fejléc: A Nemzetközi Őstörténelmi és embertani Congressus VIII-i ülése Budapesten 1876.

1435.

Jun. 26. 87(

Mélyen tisztelt Barátom Uram!

Vajjon tűrjük-e azt, hogy Debreczen híres főiskolája a nemzetközi verseny alkalmával f(városunk kiállításában képviselve ne legyen?

Már múlt évben első felszólításunkra azon felelet jött, hogy elkéstek, pedig csak szeptem berben lesz a Congressus; küldtem programokat, de eddig semmi részvét, semmi válasz. Tz nácskoztam többekkel – és mindnyájan azt mondták: *írj Révésznek!*

Kérem tehát adjon tanácsot, mit csináljak. Oly érdekes tárgyaik vannak, – és én Stock holmban választóinknak megígértem, hogy egy födél alatt mindent fognak látni – mi a praehis toriumokból a hazában föllelhető!

Kell-e instantiázni és kinél. Mindenre kész vagyok – csak aztán azt ne mondhassák, hog az elmaradásnak én vagyok az oka!

Honfiúi kézszorítással és szívélyes üdvözlettel

igaz hív
Rómer Flóri

*

Bal sarokban nyomtatott fejléc: A Nemzetközi Őstörténelmi és Embertani Congressus VIII-i ülése Budapesten 1876.

1517.

Jul. 14. 876

Ntiszteletű Révész Imre Úrnak!
Mélyen tisztelt Collega Úr!

A szép eredmény megvan, a tárgyak már be vannak jelentve, és ezt egyedül Kegyed szíve közbejárásának köszönhetjük. Ismerem a debreczeni ősrégi tárgyakat, mert egyenkint le is raj zoltam. Azt hiszem becsületet fogunk velök vallani.

Midőn a Szervező bizottság nevében hálát mondok, van szerencsém magamat ismételv(tapasztalt szívélyességébe, barátságába ajánlani. Őszinte híve

Rómer Fl

*

6. TTRL Püspöki hivatali iktatókönyv, 1001/1876.

Schicksal der Akademie setzte sich auch die Landesversammlung auseinander. Vor allem die liberale Opposition (besonders die Komitate Borsod und Szabolcs) befleissigten die Reformen, bzw. eine Untermauerung der Finanzgrundlage. Im Jahre 1836 erreichten sie es, dass die Gesellschaft regelmässig über den Fortschritt oder die Sorgen mit den Diäten berichtet. 1840 wurde dann gesetzlich festgelegt, dass der Gesellschaft ein Pflichtexemplar aller heimischen Druckerzeugnisse zusteht. In der Angelegenheit einer Hilfestellung auf Landesebene wurden jedoch keinerlei Fortschritte während der Reformzeit erzielt.

Déri Múz. Évk. 1989-1990 (1992)

Sz. Máthé Márta

Adatok Rómer Flóris tiszántúli éveiből (1877-1889)

Megemlékezés halálának centenáriumán

Rómer életének utolsó évtizede, amelyet Nagyváradon töltött, a váradi püspökség irodalmi kanonoki stallumában, még mindig a Rómer-életmű fehér foltjai közé tartozik. A bihari útinapló kéziratának publikálása óta[1] kiderült, hogy a hagyatékból igen kevés bihari vonatkozású iratanyag maradt meg.[2] A meglevő sem vonzott senkit, s ennek az lehet az oka, hogy a Romániához került országrész a kutatás nehézsége folytán kiesett a figyelem köréből, különösen ami a régészeti és műemléki vonatkozásokat illeti. Rómernek sok cikke jelent meg a helyi kis lapokban is, ezek nagy része azonban ma már hozzáférhetetlen. A gazdag levelezésből azonban őriznek a Tiszántúli Ref. Egyházkerület Levéltárában néhányat, s a Déri Múzeum Tört. Dokumentációs Gyűjteményében is található egy levél, melyet Váradról küldött Könyves Tóth Mihálynak.

Rómer Tiszántúllal kapcsolatos személyes érdeklődése és ismerete viszonylag korlátozott volt, míg nem került Váradra. Ez bizonyos fokig azzal magyarázható, hogy az ország nyugati feléből származott, ott voltak hivatalos és családi kapcsolatai, onnan pedig Pestre került, ahol természetszerűleg már nem volt ideje a központi feladatok szervezésén és ellátásán kívül új témák felpártolásához.

A rendelkezésre álló levelekből kettő a Budapestre szervezendő VIII. Nemzetközi Őstörténelmi és Embertani Kongresszus mellé tervezett kiállítás tárgyainak összegyűjtésével kapcsolatos. Révész Imrével (1826-1881), akihez a levelek szólnak, már korábban is kapcsolatban volt, lévén Révész 1867-től a tiszántúli egyházkerület levéltárnoka. Ezt bizonyítja egy 1872-ben kelt Rómer-levél, melyet szintén itt közlünk.

Rómer sokirányú érdeklődésének bizonyítéka az a levelezés, amelyet a bihari (berettyóújfalui) birtokos *Tardy* család szétszakadt rokoni szálainak összekötözése érdekében végzett.

*

A Pressburger Zeitung 1848. nov. 31-i számában feltűnő helyen a következő felhívás jelent meg: „Barátaim! Az első honvédzászlóalj szervezve van, én beléptem kötelékébe..." A folytatás, azaz a szabadságharcban résztvevők további sorsa nem kíván magyarázatot. Rómer, a fiatal pozsonyi bencés tanár utászhonvédként harcolt Kazinczy Lajos pozsonyi II. hidászzászlóaljában, majd részt vett a győri sáncépítésben, a tiszai hadjáratban, Vácnál és Budavár ostrománál. Rómer kapitány katonai pályája a debreceni csatában ért véget. Haditörvényszék elé elsősorban a sajtóban megjelent fölhívása miatt került. Az ifjúság „elcsábítása" súlyosan esett a latba mind a papi, mind a professzori hivatás megítélésénél, s 8 évi, vasbilincsben eltöltendő várfogsággal honoráltatott.

1. *Sz. Máthé* Márta: Rómer Flóris bihari munkássága (A bihari útinapló) In: Déri Múzeum Évkönyve 1974. (Debrecen, 1975.) 283-346.

2. A bihari útinapló alapját képező noteszt az OMF könyvtára őrzi, nyt. sz. XL/899. fotokópia. A Storno által készített és a bihari kézirat tartozékaként emlegetett vázlatkönyv eltűnt, csak néhány lapja lelhető fel a váradi Körösvidéki Múzeumban. (Muzeul Ţarii Crişurilor, Oradea)

Honismeret, XVIII.évf. 2/3.sz.1990

Rómer Flóris élete és műve

A Múzeumkert s egy budai utca őrzi a főváros testében emlékét. Nemrég volt évszázada, hogy meghalt, 175 éve, hogy megszületett. Hatása a modern magyar archeológiára és a tudományos eredmények igényes közreadására meghatározó. Kissé frivolan azt is mondhatnánk: a magyar régészet az ő reverendája alól bújt ki. Ugyanakkor a legújabb kor tudományos gondolkodását fékező ideologikus szemlélet hagyta, hogy az amnézia finom pora lepje be emlékét. Ezt a port fújjuk le a mának szánt emlékezéssel.

Egyszerű német származású iparos család sarjaként 1815-ben született Pozsonyban. Szülei, tehetségét tapasztalván, gondos nevelésben részesítették. Hogy a számára szükséges nyelveket minél tökéletesebben elsajátíthassa, a hatosztályos gimnázium egyik osztályát a szlovák környezetű Trencsénben – a piaristáknál –, egy másikat a magyar Tatán – ugyanúgy a piaristáknál – végeztették el vele. Szellemi fejlődését meghatározta a pozsonyi gimnázium, amely bencés vezetés alatt állt, s ahová rendi felvételét kérte 15 éves korában. Óhaja teljesedésével nemcsak civil ruháját váltotta fel a reverendával, hanem a Ferenc nevet is Flórissal cserélte fel.

Még csak az újoncévét töltötte Pannonhalmán, amikor 1831 tavaszán láthatta és hallhatta a magyar tudományos élet akkori vezéralakját: Kazinczy Ferencet, aki – bár református volt – mint Guzmics Izidor barátja, napokat töltött a főapát vendégeként a „gondolkozó, tanuló, meleg lelkek" társaságában. A monostor neve is vele kapcsolatos: Kazinczy, otthona, Széphalom mintájára kezdte Guzmics Szent Márton hegyét Pannonhalmának nevezni.

A noviciátus után a lelki és szellemi munkára való előkészülés évei következtek Rómer számára. 1831-től 1833-ig logikát, etikát, metafizikát, történelmet, irodalmat és természetismeretet tanult a bencések győri filozófiai kurzusain. A történelem iránt érzett vonzódását tudós igazgatója és történelemtanára, Maár Bonifác igyekezett istápolni. Az 1833/34. évi tanévet a rend bakonybéli tanárképzőjében, a „repititio"-ban töltötte, ahol az irányítást – az időközben apáttá lett – Guzmics Izidor végezte, aki a MTA megszervezésében is jelentős szerepet vállalt. Rajta kívül Beély Fidél – a pedagógia és diplomatika tanára – hatott a fiatal teológusra. Az ifjú Rómer nemes ambícióját bizonyítja, hogy lemásolta az 1530/32-ből való Tihanyi Kódexet. Ezt a másolatot Guzmics apát kifejezetten Rómer munkájaként küldte meg az Akadémiának. A bakonybéli év többet jelentett Rómernek tudás-akkumulálásnál – a Bakony szerelmese lett. S egyben a Bakony országosan elismert monográfusa. A hegyvonulat egyik legszebb részét ma is Rómer-kilátónak hívják.

Az 1834–1838 közötti években Rómer Pannonhalmán hittudományi tanulmányait végezte. Szabad idejében szívesen időzött a monostor gazdag könyvtárában és levéltárában. A könyvtárban nagy érdeklődéssel kutatta az ősnyomtatványokat: az incunabulumokat, a levéltárban pedig az oklevelekkel, azok írásmódjával: a paleográfiával ismerkedett. Hasznos útmutatásokat kapott a rendtörténetben járatos Czinár Mórtól, s bizonyára hatására foglalkozott egy magyar monasteriológiával, melynek térképét fel is vázolta. Ügyes rajzkézségét könnyedén alkalmazta e cél érdekében.

Rómer vágyai netovábbját érte volna el, ha a pannonhalmi könyvtárban vagy a rendi levéltárban kaphatott volna munkát, elöljárói azonban más irányba indították. A bölcsészeti doktorátus megszerzése (1839) a győri gimnázium tanári katedrájához volt elégséges. Magyart és latint tanított, és természetrajzot. A pedagógus született tehetsége: „donum didacticum" a nyilatkozott meg abban, hogy növendékeit a legegyszerűbb és leghatásosabb módon igyekezett bevezetni a természet ismeretébe. A könyvek mellett az érzékletes, tapasztalati ismerés fontosságát hangsúlyozta. Ezért szorgalmazta, hogy minél gazdagabb állat- és növénytani szertárat létesítsen, s minden kínálkozó alkalommal élt, hogy növendékeinek kirándulások során, a helyszínen mutassa meg a természet világát. Eredményei elismeréseként Rimely Mihály már 1842-ben kivette a gimnáziumból s a bencés növendékek természettudományos képzését bízta reá. Ezen győri években együtt tanított Czuczor Gergellyel és Rónay Jácinttal. Mindhárman részt vettek a szabadságharcban s mindhárman tagjai lettek a Magyar Tudományos Akadémiának.

1845-ben visszakerült szülővárosába: Pozsonyba, ahol nemcsak a gimnáziumot, hanem a főléje emelt kétéves bölcsészeti kurzust is bencések vezették. A rend vezetősége ide küldte legképzettebb tanárait. Rómer előadásaira maga vagy tehetségesebb növendékei által rajzolt falitáblákat használt; füvészkertet, ásványtárt létesített, állatgyűjteményét az általa preparált

ket láthatunk. Egy 1434. évi oklevél szerint ezen a környéken már Zsigmond korában is volt egy ciszterna, amit Feuerné megállapítása szerint Mátyás korában urbinói minták alapján átalakítottak, s föléje a támpillérekre épített kulisszafallal eltakart reneszánsz függőkertet építettek. Valószínűleg ennek a ciszternának, s a maradványaiban ugyancsak megtalált ólomcsöves vízvezetéknek az elkészítéséhez volt szükség arra a száz mázsa ólomra, amit 1484-ben Nagylucsei Orbán kincstartó kért a kassaiaktól.

A palota délebbi részeinek reneszánsz átépítése után, Mátyás uralkodásának utolsó éveiben kerülhetett sor az ún. „befejezetlen palota" „modernizálásának" megkezdésére. Ez az építkezés a legészakibb, Zsigmond-udvar egyik épületén – talán a nagytermet magába foglaló épületen – folyt. Tudjuk, hogy itt, Zsigmond nagytermében tartották Mátyás esküvői ünnepségeit 1476-ban, s forrásaink szólnak arról is, hogy egyéb ünnepi célokra ez után is többször igénybe vette ezt a hatalmas termet, melynek méreteivel az „új palota" egyik helyisége sem vetekedhetett. Érthető lenne tehát, ha a király ezt is szebbé, még reprezentatívabbá akarta volna tenni.

A Mátyás kori átépítésről részletesen szól Bonfini: „A négyszögletű udvaron, amely Zsigmond épülete előtt terült el, megkezdte Mátyás az oldalt fekvő régi palota újjáépítését, amit ha befejezhetett volna, még többet mondhatott volna el a büszke antikvitásról. Bronzkandeláberekkel ékesített, vörösmárványból készült kettős lépcsőt épített hozzá, föléjük pedig ugyanebből a kőből kettős kapuzatot, Herkules munkáit csodálatra méltó művészettel megörökítő bronz ajtószárnyakkal." A lépcső nagyságáról Vadianus azt írja, hogy olyan széles volt, hogy húszasával lehetett felmenni rajta. A kapura Bonfini Mátyást dicsőítő feliratát vésték: „Bronzszobrokkal és ajtókkal ékes paloták idézik Corvin fejedelem tehetségét; Mátyást az ellenségen aratott diadal, a virtus, a bronz, a márvány és a történetírás nem hagyja elenyészni". Ursinus Velius említi pilaszterfős, architrávos ablakait és egy, a lapithák harcát ábrázoló domborművet. Schweigger 1577-ben már romos állapotban látja az épületet, amiben egy nagyon szép terem volt, ami még nem volt kiépítve, az ajtók szemöldökkövei és keretei majdnem mindenütt, az ablakkeretek pedig mindenütt vörösmárványból voltak kifaragva. Bonfinitől azt is megtudjuk, hogy a tervekből mi nem valósulhatott meg: újabb emelet építését, vagy átépítését tervezte, a termek mennyezetét diadalszekereken vonuló planéták képeivel akarta díszíteni, a palota homlokzatára triglifes reneszánsz főpárkányt tervezett.

A dicsőített befejezetlen épületből néhány, talán ide tartozó reneszánsz építészeti faragványon kívül semmi sem maradt ránk. Alaprajzáról is nagyon keveset tudunk, a Zsigmond-udvar körüli épületekben ugyanis a török időkben lőport tartottak, ami először 1578-ban, majd 1686-ban robbant fel, hatalmas pusztításokat végezve az egész környező területen. Ezért a visszafoglalás utáni metszeteken és térképeken itt már nem ábrázolnak épületeket. Az egyetlen, még Mátyás korában készült, s 1493-ban a Hartmann Schedel Világkrónikájában megjelentetett metszettel kapcsolatban pedig vita folyik arról, hogy a metszet alapjául felhasznált, topográfiailag hitelesnek mondható rajzot Mátyás reneszánsz építkezéseinek megkezdése előtt, vagy már az után készítették-e?

Mátyás reneszánsz budai palotájáról tehát – mint az előbb elmondottakból kiderül – sokat, s ugyanakkor mégis keveset tudunk. A kutatások még nem záródtak le. S ha minden szempontból hitelesen felrajzolható képet nem is várhatunk a további kutatások eredményeitől, biztos, hogy még sok részlettel gyarapítják ismereteinket hazánk egyik legnagyobb uralkodójának budai rezidenciájáról.

Nagy Emese

Fontosabb irodalom: *Balogh Jolán:* A budai királyi palota rekonstruálása a történeti források alapján. Művészettörténeti Értesítő 1952. – *Balogh Jolán:* A művészet Mátyás király udvarában I–II. Bp., 1966. – *Gerevich László:* A budai vár feltárása. Bp., 1966. – Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458–1541. Wien, 1982. – *Balogh Jolán:* Mátyás király és a művészet. Bp., 1985. – *Feuerné Tóth Rózsa:* A budai királyi palota 1478–1500 között épült reneszánsz homlokzatai. (Sajtó alá rend. és a rekonstrukciós rajzokat készítette *Farbaky Péter*). Ars Hungarica 1986/1. – *Farbaky Péter:* A budai királyi palota díszudvara. Ars Hungarica 1988/2.

példányokka gyarapította. Óráit nemcsak növendékei hallgatták érdeklődéssel, hanem az akadémia jogi hallgatói s az evangélikus líceum tagjai is látogatták. 1847-ben az ország nádora felszólítja: vállalja el fia: József főherceg természetrajzi oktatását. Kapcsolatuk időtálló, Rómerhez mindvégig hűséges a főrangú tanítvány. Tévednénk, ha az előadottak után úgy képzelnők, Rómer csupán tanári hivatásának és a tudománynak élő férfiú volt. Az elmélet és annak realizálása mellett a reformkori közélet is vonzotta. Élénk figyelemmel kísérte az utolsó rendi országgyűlés tárgyalásait s örömmel köszöntötte a társadalmi átalakulás lehetőségét megteremtő 48-as törvényeket. S amikor e vívmányokat veszedelem fenyegette, Rómer elhagyta tanári katedráját, Pestre sietett és közlegényként állt be a szabadságharc fegyverrel védekezőinek körébe. Hogy példája mennyire hatott, az abból is lemérhető, bírái a bukást követően ezt a hatást minősítették magatartása legsúlyosabb tehertételének.

A gyakorlati érzékű és a mechanika iránt fogékony képességű tanárt az utászok közé sorozták, ahol hamarosan főhadnagyi rangot kapott. Hazafias hevületében nevét Római Ferencre magyarosította. A háború utolsó szakaszában a tisztképző akadémia tanárává nevezték ki kapitányi ranggal, ezt a funkcióját azonban már nem tudta betölteni. A szabadságharc bukása után fogságba került és nyolcévi börtönre ítélték. Belső szilárdságát az ítélet nem ingatta meg. Úgy érezte: „Megvan a legtisztább öntudatunk, hogy az emberiségnek szolgálatot akartunk tenni... Nemes célra törekedtünk. Nem tehetünk róla, hogy az erőszak elnyomott." Ily alapon nem volt hajlandó kegyelmi kérvényt írni az uralkodónak: „Elveimtől, miknek a lelki nyugalom megbecsülhetetlen javait köszönöm, semmi e földön el nem térithet... Kínozzák a testet, a szellem független marad."

1854-ben szabadult börtönéből. A belső feszültség enyhülésével a főapát 1857-ben Kőszegre, pár hónap múlva pedig Győrbe helyezte. Arrabona, Raab, Győr, mindegy hogyan nevezzük a múltjában gazdag várost, Rómer számára megújulást nyújt. A Győri Közlönyben a vidék vadászait kérte: zsákmányaikból gyarapítsák a gimnázium állatgyűjteményét, de maga is gyűjtött bogarakat, sőt tengeri állatokat is. Ugyanúgy növelte ásvány- és növénygyűjteményét, gyarapította éremtárát s megvetette a győri gimnázium régiségtárának alapjait, amiből aztán, – rendtárs utódai, különösen Lovas Elemér munkássága folytán – kialakult a mai Megyei Múzeum. A kormányzat útján felhívta a lakosság figyelmét a földben rejlő s onnét elökerülő régiségekre. Az előjáróságoknak pedig kötelességévé tétette – mai szakzsargonnal élve: levédette –, hogy azokat az ő győri múzeumába szállítsák. 1860-ban felvette a kapcsolatot az Amerikában kutató, győri származású Xantus Jánossal, rajta keresztül amerikai gyűjtőkkel és intézményekkel is, hogy állatgyűjteményeiket csere útján egészítsék ki.

A lendületes és eredményes munka közepette Rómer életében többirányú változás következett be. 1860-tól kezdve bontakozik ki szakirodalmi munkássága. S bár természettudományos érdeklődése nem szűnt meg, figyelme és energiája egyre inkább a történeti emlékek felé fordult. Néhány év elteltével már az ország első számú régészének, archeológusának számított. Sikerei hatására elhagyta a szerzetesi közösséget, az ország fővárosában helyezkedett el, később pedig jogilag is kivált a benedek-rendiek köréből. A változások elindítója az az Ipolyi Arnold volt, akit még pozsonyi tanár korában, zobori plébánosként ismert meg. Ipolyi szenvedélyesen gyűjtötte a magyar történeti emlékeket: régiségeket, pecséteket, érmeket, címereket, okleveleket s a velük kapcsolatos irodalmat is. Magyar Mithológiája révén országos név volt már, amikor Rómer 1859-ben pár napra meglátogatta plébániáján. Pályaváltoztatása ezután fait accompli-nek (befejezett tény) mondható. Ám ez a metamorfózis nem törésszerű, hanem szelíd áthajlás, melynek módjáról Bakony című művében vall. Ugyanis az Ipolyinál való látogatását követő nyári vakációt Rómer a Bakonyban töltötte, ahol több mint száz község templomát, várát, kastélyát kereste fel s az ott talált ős-, ó- és középkori régiségek mellett szemügyre vette a vidék flóráját, faunáját és kövületeit is. Az iránytűvel, ásóval, kalapáccsal felszerelt „pörölyös pap" hátizsákjába kerültek „kelta fegyverek, hippiritek, ammonitek", ó- és középkori pénzek. Naplójában pedig templomok, várak, képek, szobrok, edények leírása és rajzai. Fáradhatatlanul mászta a templomtornyokat: megszemlélni a régi harangokat, véseteiket lemásolván. Személyes lelkesedése vendéglátóira is kiterjedt. Útjának élményeit és eredményeit először a Győri Közlönyben, Szünnapi levelek E. F. k...i lelkész barátomhoz címmel hozta nyilvánosságra. Látván azok olvasói sikerét, A Bakony (Természetrajzi és régészeti vázlat) című könyvében jelentette meg összefoglalóan. Előszavában így ír: *„a honismertetés* ezen, eddig *járatlan terén* kalauz nélkül indulva, magamnak mintegy utat törve, szerzett tapasztalataimmal *másokat hasznosan mulatni és mulatva tanitani volt főcélom."*

Jól tudta, a „Bakony tudományos és többoldalú vizsgálatára két hó kevés", mégis példát mutatott a honismertetés módszerére. Elgondolásának helyességét bizonyítja, hogy még abban az évben, 1861-ben a második kiadást is sajtó alá rendezhette, a Tudományos Akadémia pedig azzal honorálta törekvését, hogy az év októberében – Ipolyi ajánlatára – levelező tagjává választotta. A Magyarország földirati és terményi állapotáról a középkorban címmel tartott székfoglaló előadását még a természettudományos és történeti szempont egybefonódása jellemezte, amivel eleget kívánt tenni a természettudományi osztály iránt érzett kötelezettségének, melynek tagjaként lépett az Akadémiába. Utána azonban kizárólagosan az ős-, ó- és középkori ember alkotásai érdekelték. 1863-ban át is tétette magát a történettudományi osztályba, amely 1872-ben választotta rendes tagjává.

Az akadémiai tagság csak fokozta Rómer aktivitását. Az akadémikusság azonban nem jelentette, hogy ezoterikusan művelte választott szakterületét. Eredményeit, felfedezéseit és meglátásait közkinccsé tette, s ilyen módon a magyar nép kulturális tudatát szolgálta. 1861-ben barátjával: Ráth Károllyal együtt – Simon János, akkor győri püspök anyagi támogatásával – megindította az első magyar történeti folyóiratot: a Győri Történeti és Régészeti Füzeteket, amelyet jórészt ők, a szerkesztők láttak el anyaggal is. Vállalta a tanári állást a győri püspöki szemináriumban is, hogy a kispapokat a magyar középkori régészetre oktassa. Ennek a feladatnak azonban már nem tudott eleget tenni.

1861-ben ugyanis meghívást kapott a Tudományos Akadémia kézirattárának vezetésére. Rómer örömmel fogadta a felkérést, majd kinevezését. „Mintegy újjászülöttnek" érezte magát, hogy működési helyét az ország központjába tehette át. Ifjabb pályatársa: Franki-Fraknói Vilmos évtizedek múlva is hálásan emlegette, miként vezette be őt Rómer a paleográfia rejtelmeibe. Egyelőre azonban még Pesten sem tudott megválni a középiskolától. Mikor a királyi katholikus gimnázium élére (ma a II. Rákóczi Ferenc Gimnázium) 1862-ben alkalmas igazgatót kerestek, a választás őrá esett. A gimnázium igazgatása mellett természetrajzot is tanított, de szabad idejében érdeklődését a régészet kötötte le. A természettudósok 1863. évi vándorgyűlésén több mint 70 zalai román és gót stílű templom állapotát ismertette. Ugyanebben az évben – miután Ipolyi egri kanonok lett s emiatt elhagyta Pestet – az Akadémia archeológiai bizottságában átvette az előadói tisztet s a bizottság folyóiratának: az Archeológiai Közleményeknek a szerkesztését. Utána hamarosan sorra került a Műrégészeti Kalauz kiadásának ügye. A három kötet közül az elsőt maga Rómer írta meg: Őskori Műrégészet (1866) című műve a művelt közönség igényeit igyekezett kielégíteni.

Természetesnek tarthatjuk, hogy ő is egyike lett azon nyolcaknak, akik Ipolyi vezetésével 1867-ben megalapították az azóta is működő Magyar Történelmi Társulatot s annak folyóiratát, a Századokat. 1868-ban kinevezik az egyetem archeológiai tanszékére, majd 1869-ben megbízzák a Nemzeti Múzeum régiségtárának igazgatásával is. Ily módon lett a magyar régészeti tudomány első számú reprezentánsa.

Mint egyetemi tanár előadásainak tudományos színvonalával, elevenségével és élményszerűségével tűnt ki. Kitűnő tanítványa s katedrautódja: Hampel József írta róla: „Nem egyszer gazdag élettapasztalása készletéből fűszerezte magyarázatait és a rajzban való jártassága – mint a közelmúlt régészprofesszor egyénisége: László Gyula is! – nehezebb problémák fejtegetésénél nem csekély előnyt nyújtott." Régi pedagógiai elvét, hogy a kirándulások felfrissítik a fiatalság tanulási kedvét, az egyetemen is sikerrel érvényesítette. „Mindig azok voltak legkedvesebb leczkéink, melyeket szívesen elbeszélgető tanárunk társaságában... római vagy középkori romok közös szemlélgetésében töltöttünk." A szorosan vett archeológia anyagán kívül a római felirattan s az ókori és a magyar numizmatika ismertetésére is időt szakított. Legeredetibbet azonban az őskori régészet tárgyalásában nyújtotta tanítványainak – amikor hatásosan kamatoztathatta korábban szerzett természettudományos ismereteit is.

A régészet feladatait, módszereit és eredményeit az általa szerkesztett folyóiratokban ismertette. Igaz, a Győri Történeti és Régészeti Füzetek kiadását szerkesztőtársa: Ráth Károly halála után 1868-ban megszüntette, az Akadémia archeológiai bizottságát rávette, hogy a szakembereknek szánt tudományos Archeológiai Közlöny mellett adja ki a népszerűsítő Archeológiai Értesítőt is. Ez utóbbi kiadványt és a tudományost egyaránt ő szerkesztette, ám gyorsabban és gyakrabban jelent meg: frissen tájékoztatott a régmúlt feltárásának aktualitásáról. Nem kevés nehézséggel kellett megküzdenie: a közönség csak lassan vett tudomást az új történeti fórumról, a tudósok pedig rangon alulinak vélték, hogy tanulmányaikat az Archeológiai Értesítőben közöljék. Még 1870-ben is úgy nyilatkozott, hogy „az Archeológiai Értesítő című lapra ellentmondás nélkül odaírhatom szerkeszti helyett, hogy

írja: Rómer Flóris." Kitartása végül megteremte gyümölcseit: 1872-ben már maga állapíthatta meg, hogy az országban „támadó egyleteknek és a gyarapodó múzeumoknak, a sok vidéki levelezőnek az Értesítő a főrúgója, bíztatója." A magyar régészek szűkebb és tágabb körű szakmai nevelésén kívül súlyos feladatot rótt Rómer Flóris vállaira a Nemzeti Múzeum s általában a múzeumok régészeti ügyeinek gesztorálása. A parlament, illetve a kormány őt bízta meg, hogy az 1867. évi párizsi világkiállítás részére a magyar régészeti anyagot összeállítsa. A reprezentatív őskori archeológiai anyaghoz Rómer bőségesen mellékelt olyan ötvösipari emlékanyagot, mely az ősmagyarság fémkultúráját dokumentálta. Ezt az útját arra is felhasználta, hogy a német gyűjtemények után a Louvre régészeti gyűjteményeivel is megismerkedjen. Látókörének bővülését jelentette az 1869. évi olaszországi tanulmányút is. Pár év múlva arra kapott hivatalos felkérést, hogy az 1873. évi bécsi világkiállítás számára a magyar háziipar legértékesebb alkotásait gyűjtse össze. Régi barátjával, az Amerikát megjárt Xantus Jánossal végzett munkájának olyan sikere volt, hogy a nemzetközi bizottság a háziipari csoportban nemcsak a bírálók közé választotta meg, hanem annak jelentését is vele íratták. 1874-ben dán és északnémet ősrégészeti gyűjteményeket tanulmányozott. Nemzetközi tekintélyének mérhető eredménye: 1876-ban Budapest rendezte meg a régészeti – internacionális – kongresszust. Az előadások anyaga franciául jelent meg a következő évben – s ezzel a kongresszusi kiadvánnyal a magyar régészet is kilépett Európa szeme elé. 1880-ban vett – Lisszabonban – utoljára részt ősrégészeti konferencián.

A tanító, szerkesztő, szervező s az ország minden részét átkutató Rómer még tudományos művek megírására is szakított időt. 1865-ben magyarul, majd németül is megjelent Pozsony régészeti műemlékei című tanulmánya. Győri folyóiratában folytatásban közölte, Az árpási (móriczhidai) Szent Jakab prépostság történetét (1869). Az akadémiai rendes tagság székfoglalójául A régi magyar jelmezekről értekezett – ez a viselettörténeti munkája csak kivonatosan jelent meg az Akadémiai Értesítőben (1872). A következő évben franciáról lefordította E. Desjardins epigráfiai művét, s azt javításaival és bővítésével kiadta. (Ld. A Magyar Nemzeti Múzeum feliratos emlékei című művét!) 1873-ban adta ki. A régi Pest című munkáját, melyet 1987-ben, mint alapművet reprintelve újra megjelentettek. 1874-ben Régi falképek Magyarországon címmel – jórészt általa felfedezett – középkori templomi képeket ismertetett. Az Akadémia 1876. évi nagygyűlésén Mátyás király budai könyvtárát tárgyalva, évtizedes kutatásának eredményéről számolt be. E tárgykörről 15 hosszabb-rövidebb közleménye jelent meg s előadásában 97 Corvinát ismertetett.

Foglalkozott a középkori harangöntéssel és keresztelőmedencékkel – ezek a részlettanulmányai azonban nem váltak monográfiává.

Rómer életében – akkortájt – újabb fordulat következett be Ipolyi Arnold besztercebányai püspökké történt kinevezésével. Rómert jogilag is magához kapcsolta: felvette egyházmegyéje papjai közé. Egyetemi és múzeumi állásáról csak 1877-ben mondott le, miután elnyerte a nagyváradi káptalan két „irodalmi stallumának" egyikét, amivel azonban helybenlakás, a rezideálás kötelezettsége is társult. A két jó barát 1886-ban, amikor Ipolyi nagyváradi püspök lett, teljesen egymás közelébe került. Örömük azonban nem sokáig tartott, mert Ipolyi pár hónap múlva meghalt.

Ipolyi halálát követően Rómer Flóris kimeríthetetlennek látszó ereje is megcsappant. 1888-ban barátai és tisztelői társaságában még megünnepelhette papságának félszázados jubileumát – a következő évben (1889) azonban meghalt.

A modern magyar régészet alapozóját tisztelhetjük személyében. Problémaérzéke és rajongó tárgyszeretete hajtotta, űzte a múlt emlékeinek feltárása során. Mindent igyekezett begyűjteni múzeumainkba, hogy a következő nemzedékek elődeik örökségét megtanulják látni és becsülni. A XIX. századnak, a „Saeculum historicum"-nak e tevékeny és invenciózus alakja így vált tudománytörténeti nagysággá.

Rászlai Tibor

Felhasznált irodalom: *Börzsönyi Arnold:* Rómer Flóris életrajza. In: A pannonhalmi Szt. Benedek-rend története. VI/B., 672–709. old. – *Fraknói Vilmos:* Rómer Flóris emlékezete. Századok, 1891. 177–199. old. – *Hampel József:* Rómer Flóris emlékezete. Emlékbeszédek a M. T. Akadémia tagjairól. VI. köt. 1891. – *Kanozsai Margit–Banner János:* Ismeretlen Rómer-fogalmazvány. In: Régészeti Dolgozatok az Eötvös Loránd Tudományegyetem Régészeti Intézetéből 9. (1968) 54–62. old. – Lásd. még uo. 6. (1964), 17–53. old. – *Rottler Ferenc:* Rómer Flóris, Ipolyi Arnold, Fraknói Vilmos. Egyház, műveltség, történetírás. Bp. 1981. 333–342. old. (R. F. válogatott műveinek jegyzékével)

A trianoni békeszerződés évfordulójára

Ez az írás a Honismeret 1980. 3. számában jelent volna meg, ha a Hazafias Népfront akkori vezetése a pártközpont utasítására be nem zúzatta volna. Új számot kellett megjelentetnünk, amelyben ez a cikk már nem szerepelt. A már elkészült, bekötött lapból akkor csak egy tucatot tudtunk megmenteni, annak alapján néhány nyugati magyar lap – így az Irodalmi Újság – foglalkozott is a Honismeret bezúzásának körülményeivel. Vigh Károly írásának mostani közlésével nemcsak a magyar történelem legtragikusabb eseményére, hanem lapunk megsemmisítésének tizedik évfordulójára is emlékezünk. (Szerk.)

1. Ady Endre Üdvözlet a győzőnek című versénél kifejezőbben és drámaibban nem érzékeltethetjük legújabb kori történelmünk máig ható nagy tragédiáját. Hiába írta be nevét a magyar nép hősies és áldozatos forradalmakkal és szabadságküzdelmekkel az európai történelembe, mert Kossuth, Széchenyi és Deák törpe örökösei gyógyítónak a Háborút, a Rémet hozták az országra 1914-ben. Utána a világháború kataklizmájából a magyarság 1918–1919-ben még két forradalommal és a Tanácsköztársaság kivívásával megmutatta, hogy hű maradt forradalmi-szabadságharcos történelmi tradícióihoz, a győztesek nem kímélték a baljóslatú népet, hiába kérte Ady a diadalt ülőket: „Ne tapossatok rajta nagyon." A Párizs melletti Nagy-Trianon palotában eltiporták a népet és az országot. Hat évtized távlatából, mai szemmel, hogyan kell értékelnünk a trianoni békeszerződést? Erre kísérelünk meg – egy rövid cikk szabta szűk keretben – választ adni.

A történelmi előzményekről szólva hangsúlyoznunk kell, hogy Magyarország súlyos és megoldatlan belső problémákkal érkezett el az első világháborúhoz. A földkérdés megoldatlansága, a mezőgazdaság korszerűtlen szerkezete miatt még a nagyméretű amerikai kivándorlás sem volt képes csökkenteni a társadalmi feszültséget. A parasztság önálló pártjainak, az *Áchim L. András* és a *Nagyatádi Szabó István* vezette politikai erőknek a megjelenése a küzdőtéren, és az aratósztrájk hatalmas kiterjedése jellemezte a helyzet komolyságát. A gyors ütemű tőkés fejlődés következtében nem csupán a társadalmi és szociális problémák halmozódtak fel a parasztság – beleértve a nemzetiségi parasztságot is – és az ipari munkásság körében (lásd az 1912. évi vérvörös csütörtök eseményeit Budapesten és a heves sztrájkmozgalmakat), hanem megerősödött a Monarchia határai köré zárt nemzetek-nemzetiségek harca politikai-kulturális követeléseik kielégítéséért. Mindezt nem egy esetben kívülről (Románia, Szerbia) is szították a szomszédos, hasonló etnikummal rendelkező államok.

Az uralkodó osztályok és a középrétegek nagy része – a Függetlenségi Párt heterogén táborával együtt – nacionalista illuzionizmusával elfedte a válság mélységét és mozgatóerőit. Az uralkodó magyar politikai réteg, ahelyett hogy orvosolni igyekezett volna a feszítő politikai-társadalmi problémákat, arányt vesztve: az 1867-es közjogi rendezés magyar érdekű megváltoztatására, a nagyobb önállóság, a túlsúly megszerzésére törekedett a Monarchiában.

Az uralkodó osztályoknak a dualista rendszert megmerevítő és ugyanakkor bomlasztó politikájával szemben még nyitva állt egy lehetőség: a demokratikus integráció programja, amelyet a szociáldemokrácia és a polgári radikalizmus képviselt. A második nagy reformnemzedék *Ady Endre* és *Szabó Ervin* hatására a társadalomtudományokban, az irodalomban, a képzőművészetekben a Monarchia magyar felében alapvető demokratikus változtatásokra törekedett. Számukra a fő kérdés a politikai rendszer és a társadalmi viszonyok átalakítása volt, és – mint *Jászi Oszkár* példája mutatja – felismerték a nemzeti-nemzetiségi kérdés jelentőségét. A Monarchia osztrák felében azonban egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a liberalizmus elbukása után az ausztromarxizmus nem képes internacionális alapon integrálni a nem osztrák tartományok politikai erőit.

Egyfelől tehát az osztrák és magyar demokrácia gyengesége, másfelől a nemzetiségek körében a bécsi és budapesti hatalmi központok merevségével szemben kialakuló nacionalista magatartás egy vesztes háború végén az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásához vezetett.

RÓMER FERENC FLÓRIS

(Emlékezés a győri múzeum alapítójára.)

Vannak évfordulók, amelyek túlnőnek a helyi jelentőségen s vagy az intézmény, vagy alapítójuk későbbi munkássága révén országos jelentőséget nyernek.

Ilyen országos jelentőségű a győri múzeum alapításának 100. évfordulója.[1]

A magyarországi első vidéki múzeum alapításáról szólva, elsősorban Rómer Ferenc Flórisra kell emlékeznünk. Rómerre, akinek munkássága számára csakhamar szűk lett a dédelgetett múzeum és pár év múlva az ország fővárosába kerülvén, a magyar régészeti kutatás alapvetője lett.

Ezért tartotta szükségesnek a múzeum vezetősége, hogy a 100. évfordulón megindult folyóiratának első közleménye róla — az alapítóról — szóljon, megvilágítva azt a kora erényeivel megáldott, de kora hibáitól sem mentes életet, úgy, hogy az életrajzi adatok tömegében egy pillanatra se veszítsük szemeink elől az örökké dolgozó, a magyar föld és magyar múlt minden vonatkozása iránt érdeklődő embert, aki példamutatásával nevelte a gondjaira bízott ifjúságot és a magyar régészet első céltudatos — sok nehézséggel küzdő — nemzedékét.

1.

Rómer Flóris, a Bécsből Pozsonyba költözött cipészmester fia, 1815-ben[2], abban az esztendőben született, amikor a napoleoni háborúkat befejező „a négyszögmérföld, lélekszám, adóalap s nem a népesség óhajtása, vagy a közszükséglet vezette" bécsi „földosztó" kongresszus véget ért[3] s a három uralkodó megkötötte a szentszövetséget, amely „előszele" volt „annak az összeesküvésnek, amelyet az önkényes uralom szőtt a népek alkotmányos jogai ellen; a fejedelmek válasza az ember jogainak kinyilvánítására; a béke, szabadság és testvériség forradalmi elveinek fejedelmi változata".[4]

A német családi kör csak kevéssé érezhette súlyát annak, a főként Magyarországra nehezedő abszolutizmusnak, amelyet Metternich 1825-ig nyíltan gyakorolt. Egyet azonban feltétlenül érezhetett : a céhrendszer békóit és az állandó gazdasági válságot. De az ebben a környezetben elindult Rómer Ferenc java férfi korában nemcsak találkozott, de szembe került vele. Éppen *ez munkás életének legszebb, legemberibb szakasza.*

Rómer már 15 éves korában kivált ebből a mindvégig szeretettel emlegetett otthoni környezetből. 1830 október 16-án belépett a benedekrend tagjai sorába.[5] Ettől kezdve a legkülönbözőbb helyeken és foglalkozásokban látjuk.[6] Győrött és Bakonybélben filozófiával foglalkozott, Pannonhalmán teológiát tanult, de emellett az ősnyomtatványok és a kéziratok is érdekelték. Szent István alapítólevelét másolta, külföldi lapokba cikkeket írt. Tihanyban filozófiai szigorlatokra készült, Győrött latint tanított, szóval ott dolgozott, ahova állították s azt a munkát végezte, amire éppen szükség volt. Kéziratok, egyéb régiségek és a természet szépségei egyaránt érdekelték, s a gazdag könyvtár is nyomot hagyott lelkében. Közben rajzolt és festett. Végül is, magyart és latint kellett tanítania annak, akit hajlama a történet kutatás felé húzott és minden nehézség ellenére el is jutott odáig.

Igazában két dolog érdekelte : a természet és a régiségek. Az előbbiből a füvészet, az utóbbiból minden, ami a múlthoz tartozik. De engedelmeskednie kellett, s noha egyetlen lépést se tett érdekében, a pozsonyi királyi feltanodánál a fizika, természetrajz és mezei gazdászat tanáraként folytatta eddig is elég szélesskálájú oktató tevékenységét.

15 éves gyermekként hagyta el Pozsonyt és 30 éves korában tért vissza. A város ezalatt a reformkor hullámzó idejét élte át. Nem kétséges, hogy azok a korkövetelte eszmék, amelyek az országgyűlést foglalkoztatták, a megdöbbentő események, amelyek a fiatalok személyes szabadságát is megsértették, sem Pannonhalmán, sem Győrött nem voltak ismeretlenek, de szemtől szembe 1845-ben találkozott velük először.

Nem tudunk arról, hogy a politikai életben csak a legkisebb része is lett volna, de hogy a természet titkait felfedő előadásai a felsőbb hatóságoknak nem tetszettek, azokat a világosságtól irtózó, ósdi elemek[7] nem látták szívesen, arról van tudomásunk. Hogy éppen az előadások miatt meghasonlott a renddel is, azt maga beszéli el csonkán maradt önéletrajzában.

„. . . előadásimat az akadémiai jogászok, városi tisztviselők és az evangelicum lyceum physicusai kezdték seregesen látogatni, mi szokatlansága miatt collégáim közt, kik már egyenlőre nem igen kedveltek, irigységet támasztott és a prodirector által consensualiter felszólíttattam, hogy a vendégeket előadásaimtól elávoztassam. Engednem kellett, pedig a prodirector volt az, ki . . . engem felszólított, hogy a lyceumbelieknek előadásaim látogatását . . . megengedjem. Tehettem volna ebből bajt és botrányt. Elkezdtem az előadás alatt dictálni és a hallgatóság nagy része el is maradt. Két évi működésem alatt a szigorúság embereinek, kik irigységüket e szent burkolattal takargatták, volt elég oka működésemmel meg nem elégedniök. Nem tetszett az, hogy egész nap a múzeumban voltam, hogy gyakran a vidékre kirándultam, és pedig többnyire hallgatóimmal, hogy efféle kirándulásokról nem pontban a vacsora órájára érkeztem haza stb. Hozzá járult, hogy a lapok és lakósok méltatván emberséges iparkodó törekvéseimet, dicsértek; hogy míg másokat gúnyversekkel piszkoltak, nekem csak elismerést szavaztak, hogy a ligetben alapított füvészkertért magasztaltak. Ez elég volt arra, hogy a főapáthoz egynéhányunk ellen vádat irattak és az egész ház előtt, a higadtabbak nem csekély rosszalásával megrovattunk. Ezen perctől kezdve minden kedvemnek a szerzethez vége volt . . .” [8]

Ezek az események érlelhették ugyan az elégedetlenséget, de talán nem vitték volna a végső gondolat kimondására, ha a politikai események is nem lettek volna hatással arra az emberre, akiből ezekben a szavakban — akarva, nem akarva — a forradalmár ütközött ki. Nem csodálható tehát, hogy a maga függetlenségét kívánó és mindennél többre becsülő férfiú 1848 október elsején a Jellaschich ellen szóló beszédek hatása alatt közlegényként állott a szabadságharc szolgálatába.

2.

Ha azzal kezdtem volna ezt az emlékezést, hogy *Római Ferenc* eseményekben és maradandó tettekben annyira gazdag életéről kívánok megemlékezni, azt hiszem, szűkebb szakkörünkben is alig került volna néhány ember, aki tudta volna, ki az, akiről szó lesz. Ez a név nincs benn semmiféle magyar bibliográfiában és nem is lesz addig, amíg a Magyarországon megjelent valamennyi hírlapnak, bárhol és bármilyen nyelven jelent is meg, el nem készül a névmutatója. Ha ez meglesz, akkor ki fog derülni, hogy a Pressburger Zeitung 1848. november 30-i számában ott van ez a név, amelyet akkor Römer Flóris viselt. Ott van egy felhívás alatt, amelyet volt hallgatóihoz intézett s amely egyik oka volt annak, hogy egy esztendő múlva[9] „a fegyveres zendülésben való részvétel miatt vasbilincsben töltendő nyolcévi várfogságra ítélték." [10]

A felhívás — Römernek tudtunkkal egyetlen politikai, sőt forradalmi írása — így szól :

> *„Barátaim ! Az első honvéd zászlóalj szervezve van, én beléptem kötelékébe.*[11] *Tudjátok, mily elismerést nyilvánított még az ellenség is rögtönzött tűzérségünkkel szemben ; az eddigelé legnagyobb részt fiatal diákokból állott. A mi zászlóaljunk feladata, hogy hézagot pótoljon seregünkben és egyelőre hozzáértő tiszteket neveljen. Barátaim ! Ti nem vagytok arra hivatva, hogy csupán fegyvert hordjatok, vagy csörtető karddal az utcákon büszkélkedjetek, ti a hazának és önmagatoknak képességeitek fejlesztése által sokkal lényegesebb szolgálatot teljesíthettek. Ha még volnának kollégiumaink, ezen írásbeli felhívásra nem lenne szükség ; ti bizonyára seregesen követnétek engem. Most azonban a szabadság bajnokai számára állanak készen a tantermek, akadémiánk kaszárnyává alakult át és Isten tudja, mikor kezdődnek megint az előadások. Hogyha azonban lekötelezésünk három esztendeje alatt még is hasznosat tanulni, magatokat a mathematikai és gépészeti tudományokban kiképezni akarjátok, kövessétek az én példámat. Ha egy 18 éve egészen elütő, gondtalan, sőt kényelmes életet folytató férfiú egy altiszti állás kedvéért otthagyta a biztos tanszéket, hogy teljesen a haza szolgálatának szentelje magát, miért nem ragadnátok meg ti, határozott életpálya nélkül lévő*

ifjak a legszebb alkalmat arra, hogy jobbat tegyetek, mint nyomorult filiszterek módjára az unalomtól és tétlenségtől megpenészedni.

A mi hadtestünk a magas minisztérium által a közel jövőben bizonyára anyagilag is előnyösebb helyzetbe jut, mint a többi honvéd zászlóalj, ezért remélem, hogy mint utászok, hozzám csatlakozni nem késlekedtek. Akiben tehát közületek elég hazaszeretet, bátorság, hajlam és tehetség van arra, hogy ezen a pályán lényeges szolgálatot teljesítsen a honnak, csatlakozzék volt tanítójához és barátjához és jelentkezzék minél előbb az utászirodában, vizikaszárnya, az I. emeleten jobbra.

Pozsony, 1848. november 13.

Dr. RÓMAI
az előtt a természettan tanára, őrmester a II. században." [12]

1841-től 1888-ig kifejtett széleskörű irodalmi működésének terjedelmes és pontos jegyzékében hiába keressük ezt a nevet. Jött és eltünt a szabadságharccal együtt, mint legjellemzőbb tünete a nevek történetének. Számtalan példával lehetne azt bizonyítani. Valamennyi úgy hat, mint az időhöz való érvényesülést kereső alkalmazkodás, pedig bizonyára sokszor ismétlődött az, amit Rómer esetében bizonyítani is lehet, hogy egy eszméért való lelkesedés hatása alatt megtett névváltoztatást maga a hivatalos hatóság erőszakosan érvénytelenített.[13]

Rómer belépését a honvédség kötelékébe nem az emeli ki, hogy szerzetes pap volt, mert mint ilyen, nem ő az egyedüli a szabadságharc idején, hanem az a kényelmes élet, amire felhívásában is hivatkozott. Nemcsak kényelmes életről volt itt szó, hanem olyan magasraívelő életpálya kezdetéről, amely ezzel a lépéssel örökre elveszni látszott, s amelyet hosszú évek küzdelmei után sok-sok megaláztatás elszenvedésével kellett újra elkezdeni, és sok közbeeső állomáson keresztül a tehetség és tudomány legmagasabb fokú elismerésével befejezni.

„October havában megkínáltattam a második nevelő állomásával a főherczegnél. De a haza parancsolt..." [14] — írja életrajzában. Vagy ahogy egyik nekrológja írja: „... a buzgó lelkész és tanár, kit jó sorsa az udvarhoz oly közel hozott, midőn a honfiú kötelesség szólítá, nem habozott követni a hívó szózatot." [15]

3.

A felhívás csak egyik oldaláról mutatja be a példájával akkor már régen nevelő pedagógust. A szabadságharc idegen segítséggel történt leveretése után, nem az emigráció, hanem Olmütz és Josephstadt börtönei jutottak osztályrészéül. De ebben nem a saját, hanem az eszme tragédiáját látta, mint ahogy elsősorban az is volt.

„Derülten élünk — írja egyik levelében. — Elpusztíthatatlan jó kedvemből egy parányit sem veszítettem el... Megvan a legtisztább

öntudatunk, hogy *az emberiségnek szolgálatot akartunk tenni.* És egy szebb jövőnek bár távol fekvő reménye éltet. Nemes célra törekedtünk. Nem tehetünk róla, hogy az erőszak elnyomott." [16]

És amilyen felemelt fővel viselte a büntetést, épúgy utasított vissza minden gondolatot, amely időelőtti szabadulását lebegtette meg előtte. Idézzük erre azt a levelet, amelyet öccséhez írt akkor, amikor az kegyelmi kérvény szerkesztésére szólította fel, bizonyára lélekben vele szenvedő édesanyja biztatására.

„Érett megfontolás után kijelentem — írja —, hogy *elveimtől*, amiknek a lelki nyugalom megbecsülhetetlen javait köszönöm, *semmi e földön nem térithet el* ... Mindent elvesztettem, de lelkiismeretem nyugalmát megmentettem ... Ám porladjanak itt csontjaim, de azt, amit Te kiengesztelődésnek nevezesz, én pedig a legnagyobb becstelenségnek tartok, többé ne említsd ! Elég időm volt, hogy magammal tisztába jöjjek. Minél tovább állottam a magam ítélőszéke előtt, annál szabadabbnak érzem magamat. *Ám kínozzák e testet, a szellem független marad.* Te azt talán phrásisnak fogod tartani. Milyen kevéssé tudod felfogni a férfiút, *aki a becsületességet minden egyébnél többre becsüli.*" [17]

Jellemes nevelő, aki a hatása alatt álló ifjúságot maga szólította fegyverbe, aki azok egy részét már nem hozhatta vissza az életbe, más részét nem szabadíthatta ki a vele közös sors szenvedést hozó börtöneiből és nem hívhatott vissza az emigráció hontalanságából, más választ nem adhatott. Hordta a bilincseket, mint maga vésette bele : „Hazámért és meggyőződésemért 1850. március 15-től 1854. április hó 24-ig !" [18]

Minden idők nevelői és fiatalsága tanulhatnak példájából.

4.

Negyvenedik életévében járt Römer, amikor ütött a szabadulás órája. A szabadulásé, de csak a börtönből. Kint az abszolutizmus kiszolgálói tették még hosszú évekig lehetetlenné érdemleges munkáját. Engedelmeskedve elszenvedte rendje büntetését is, de az a munkakör, amelyre vágyott, még soká nem nyílt meg számára.

A kiszabadulás utáni vezeklés elég hosszú időt adott arra, hogy a rendben maradásának lehetőségeit mérlegelje. Nem az egyházirend kötelékeinek felbontására gondolt. Világi papként akart szolgálni, de „hol volt az ötvenes években püspöki megye, amely Olmützből és Josephstadtból kiszabadult hazafias papot szívesen befogadott volna".[19] A rend iskoláinál felsőbb rendelkezésre nem alkalmazhatta. Az egykori főiskolai tanár nagy urak házánál nevelőként kereste meg mindennapi kenyerét.

Három év után, 1857-ben a hivatalos nyomás enyhülésével a rend kebelében ott kezdte újra a munkát, ahol 18 évvel azelőtt.[20] Előbb Kőszegen, majd egy év múlva Győrött tanított. Négyévi győri működése döntő befolyással volt további pályafutására. Itt találkozott össze ismét fiatalkori barátjával, Ipolyi Arnolddal, aki rábeszélte, hogy a természettudományok mellett régészettel is foglalkozzék.[21] Mikor a győri múzeumot megalapította, barátja tanácsait figyelembe is vette.

Visszatért pozsonyi életformájához. Most a Bakonyt járta a múzeum mindenfajta gyűjteményeinek gyarapítása érdekében, amellyel nemcsak az iskola növendékeit, de a *szélesebb rétegeket is nevelni akarta.*

Fáradtságot nem ismert e téren. „... félretéve a kényelem minden élveit, a forró nap, az alkalmatlan szél és az egészséget fenyegető eső dacára bebarangolom — írja — hegy-völgyeinket, pusztáinkat, szikláinkat ; felmászom elhagyatott váraink ormaira, felkeresem életveszedelemmel falusi tornyaink harangjait, kúszom a dohos pincékbe és odvas barlangokba és pedig sokszor minden kedvező eredmény nélkül, sokszor egy pár kő darab vagy elhányt cserépért, igen sokszor pedig azért, hogy meggyőződvén arról, miszerint az ajánlott helyen semmi sincs, többé oda ne fáradjak." [22]

A Bakony című első könyvéből idéztük ezt a vidéki múzeumi munkából jólismert munkamódszert. A könyvben ugyan még kevés a régészeti vonatkozás, de két év alatt egyik a másik után jelenik meg a „Győri Közlöny" hasábjain, valamennyi a népszerűsítés szolgálatába állítva.

Hitvallásszerűen hat az a pár sor, amelyet éppen a Győri Közlönynyel kapcsolatban imént említett könyvében ír : „... tudom, hogy sokan csak azért is el nem ismerik tevékenységemet, mert méltóságukon alatt való dolognak tekintik, hogy néha vidéki lapba is beletekintsenek, ... de hagyán ! csak én ítélhetem meg, mit köszönhetünk lapunknak ; mert még is csak *első teendőink közé számítom azt, miszerint egész erőnkből tartozunk legközelebbi vidékünkre hatni.*" [23] A vidéket, mint a közleményekből kitűnik, az egész Dunántúlra, majd a szívesen rendelkezésére álló folyóiratokon és lapokon keresztül az egész országra kiterjesztette.[24]

A Bakony, amelyet a kisebb közleményekben még nem akartak észrevenni, az akadémiai tagságot hozta meg számára, de természetvizsgálóként ; pedig ez a könyv tulajdonképpen sírköve volt természettudományi munkásságának még akkor is, ha érdeklődése tovább sem szűnt meg egészen. Akadémiai székfoglalója és a győri Történelmi és Régészeti Füzetek megindítása ugyanarra az évre[25] esett.

5.

1861-ben Pestre került. Egy ideig úgy látszott, alig megindult régészeti tevékenységét más irányba kell terelnie. Mint archaeologiai bizottsági tagnak volt ugyan kapcsolata a régészettel, sőt a nemzeti múzeumi reformbizottsággal is, de valójában akkor vette kezébe a magyar régészet irányítását, amikor 1863-ban a bizottság előadója lett. Ekkor érte élete legkellemesebb csalódása. Az egész ország területén nemcsak olyanokat talált, akik az előkerült leleteket szívesen hozták tudomására, de olyanokat is, akik azok megmentése érdekében áldozatoktól sem riadtak vissza. Biztatására magángyűjtemények, kisebb múzeumok keletkeztek, amelyek igyekeztek megmenteni egy-egy vidék a tudomány számára egyébként örökre elvesző emlékeit. Levelezett azokkal, akiket a vidéken a régészet érdekelt, akik mindenről értesítették s akiket tanácsaival, útbaigazításaival támogatott magukrahagyatottságukban.[26]

Nincs itt idő arra, hogy mindazt felsoroljuk, amivel a bizottság ebben az időben foglalkozott, nem lévén pontosan meghatározva : mi tartozik a régészet körébe. Négy dolog mégis különös figyelmet érdemel : a Corvinák összegyűjtése,[27] amelyet külön nemzeti ügynek tekintett : a kézikönyv ügye, amellyel nemcsak tudomány-, de kortörténeti szem-

pontból is foglalkoznunk kell ; a római feliratok és síremlékek közlése,[28] és az Archaeologiai Értesítő ügye, amely azok számára készült, akiket a régészeti leletek érdekeltek, a legrégibb időktől a magyar középkorig.[29]

6.

Időrendben is a kézikönyv az első, még akkor is, ha szükségességének gondolata valóban csak 1863-ban vetődött volna fel először. Népszerű archaeologiai kézikönyv megiratásáról volt szó, de a bizottság három évig nem találta meg a fedezetet — mint az azóta is számtalanszor megtörtént régészeti életünkben.

A munka 1865 karácsonyára elkészült és 1866-ban meg is jelent. Rómer a „Műrégészeti kalauz" I. kötetét írta, amely az őskort és az ókort tárgyalta. A középkori építészetet tárgyaló II. rész Henszlman Imre munkája.

Rómer nemcsak az előszóban, de az akadémiához benyújtott jelentésben is hangsúlyozza : „Az Akadémiának ily költséges munkák kiadására nem lévén elégséges tőkéje, bizonyosan még számos évig „kegyes óhajok" sorába tartozott volna ezen kalauz kiadatása, ha a magyar főurak közt nem találkoznak mecenások, kik — a még mai napig sem kellően méltatott — archaeologiai törekvéseink terjesztése tekintetéből a „Vadász Album" kiadásánál fennmaradott 1400 o. é. forintot az archaeologiai bizottságnak át nem adják azon feltétellel, „hogy ezen összegen népszerűen írt, a szükséges képekkel ellátott munkák adassanak ki, a könyvek eladásából visszakerülő pénz pedig újabb és újabb ilynemű munkák alapjául szolgáljanak." [30]

Nem volnánk tárgyilagosak, ha el nem ismernénk e tett segítő szándékát s annak valóban elért eredményét, de önkéntelenül is össze kell hasonlítanunk az adomány tényével kapcsolatba került két munkát : a *drága díszmunkát és a szerény külsejű kézikönyvet.*

„A vadászat és a sport Magyarországon" — mert ez volt a Rómer említette „Vadász Album" valódi címe, 1857-ben jelent meg Pesten, 25 olyan kőnyomatos, színes táblával és fejezetenként egy-egy hasonló képpel, amilyet magyar régészeti munkában nem akkor, de azóta is nehéz volna elképzelni. Nemcsak magyarul, de francia nyelven is megjelent ugyanazokkal a képekkel, olyan nyomdai kiállításban, amilyen után hasztalanul sóvárgott volna a magyar régészet, pedig mind a két könyv Pesten készült ; de *ki gondolt volna arra, hogy a vadászat és a sport jelentőségét a tudomány bármelyik ágával, de főleg a régészettel összehasonlítsa.* Kedvtelés volt mind a kettő, vagy legalább is annak tartották. Magára vessen az a pár ember, akit hajlandósága a régészet felé húzott. Az 1400 o. é. forint az a morzsa volt a dúsan terített asztalról a magyar régészet számára, amelyből szerényen táplálkozva, a nehézségek ellenére is megvetette az alapját a további — rövid idő alatt világszerte elismert — kutatásnak.

Külön kell hangsúlyoznunk az adomány kikötésének jelentőségét : *népszerűen írt,* a szükséges képekkel ellátott *munkát kívánt.* Népszerűsítésre Rómert — aki egész életében ebben volt a legerősebb, aligha kellett tanítani, de a szükséges képek előteremtése nehezebb feladatot jelentett.

Legyen szabad néhány akadémiai jegyzőkönyvből kommentár nélkül idézni.

„A bécsi cs. kir. központi arch. bizottmány, amely a magyar akadémia bizottmánya által kiadandó „Műrégészeti Kalauz"-hoz szükséges, mintegy 500 darab cliché[31] készítését nagylelkűen ígéré, ezeknek kiállíttatása kieszközlésére felszólíttatott."

„A bécsi tud. Akadémia szívesen engedi át a magyar leletekre vonatkozó clichéket ; hálával fogadtatik."[32] Bizonyára nagyobb hálával fogadtatott volna, *ha magukat a leleteket adták volna vissza*, de erre a monarchia felosztásáig, részben még máig is várni kellett.

Minden nehézség ellenére a Műrégészeti Kalauz megjelent, mert Rómer — ahogy írta —: „semmi fáradságot nem kíméltem, semmi áldozatot nem sajnáltam, miszerint archaeológiánk előszeretetéhez képest, melynek terjesztése és felvirágzása napjaim legfőbb feladata, a lelkes magyar olvasóközönségnek oktatólag buzdító vezérfonallal kedveskedhessek." [33]

A munka 1000 példányban jelent meg, amelyből 500 már az első félévben elfogyott.[34] Példátlanul álló könyvsiker a nálunk még csak csírájában lévő új tudományág terén.

Minden idő, minden intézmény megbecsüli a maga ereklyéit, emlékeit. A magyar régészeti kutatás is ilyennek tekinti Rómer munkáját. Igazságos kritikát azonban csak akkor mondhat felőle, ha nem ragadja ki történeti környezetéből s *nem a mai fejlett tudomány szemszögéből közeledik megítéléséhez.* De a tárgyilagos kritikát még így is kibírja. A maga korában sem jelentett egyebet, mint aminek ma tartjuk : *a magyar régészet alapvetését.*

De szóljanak azok, akik a maguk korában — a könyv megjelenése idején — is elmondották véleményüket.

Ipolyi Arnold írja : „Éreztük régen ezen ismerethiányt, amint a tudatlanság miatt napról napra fogyni és lerombolni láttuk legérdekesebb műemlékeinket, amint egyre tapasztaltuk, hogy nem vagyunk képesek iránt uk a nemzetben érdeket gerjeszteni ; hogy nem képes a nagy közönség vizsgálatainkat és leírásainkat megérteni és követni, hogy kiadásainkat egy-két szakismerő és műértő vagy legfeljebb műkedvelön kívül ki sem olvassa és Archaeologiai Közleményeink a könyvárusi raktárak polczain penészednek." [35]

Ipolyi néhány kifogást is tesz, ami inkább azért lep meg, mert látjuk belőle, hogy néhány kérdésben (még az akkor nálunk nem is jelentkező paleolitikum kérdésében is) mennyire világosan látott.[36] A legjellemzőbb ezek közül a következő : „Amit azonban még e kézikönyvben bírni óhajtanánk, az az összes hazai cserép-cifrázatok rajzai közlése lett volna... A barbár ceramica... még eddig éppen a legelhanyagoltabb része az őskori régiségtannak ; holott úgy látszik, hogy ha egyszer rendszeresen ki lesz fejtve, leginkább képes leend a leletek korszakai és lelhelyei iránt tájékoztatni, amint hogy már most észleljük, hogy az ornamentika ismerete s tudománya képezi sajátlag a műrégiségtan alapját." [37]

„... mindezek... távolról sem rontanak le valamit e ieles és nyel vünkön régóta várt mű becséből." [38]

Valószínűleg Fraknói írja a könyvről : „legújabban kiadott mun-

kája által igen nagy hiányt pótol irodalmunkban, amennyiben oly jeles archaeologiai kézikönyvet állított össze, amelyből a nagyközönség is mulatva ösmerheti meg e tudományt, megösmervén megkedveli s így ősemlékeink valahára kellő méltánylásban részesülendnek." [39]

De szólaltassunk meg olyan szakembert is, aki első lépéseit ezzel a könyvvel a kezében tette meg. Hampel szerint: „Rómer igénytelen formában és közérthető nyelven, lehető röviden elmondott benne mindent, amit a hatvanas évek elején a hazai őskorról tudni lehetett. Olyan könyvet adott a hazai laikusoknak, amely közel egy emberélet óta mindenkép bevált. Hazai szakirodalmunk éppen e Kalauz alapján fejlődött nagyra... és bármily szerénynek lássék e népszerű könyv a mai magasabb színvonalon álló szakembereknek, kétségtelen, hogy Rómer soknemű tudományos érdemei gazdag koszorújában ez az igénytelen útmutató a legjelentékenyebbek egyike." [40]

Az elmondottakat csak azzal szeretném kibővíteni, hogy *ez a munka volt az alapvetés a VIII. nemzetközi ősrégészeti kongresszus gazdag hazai anyagának összegyűjtéséhez* s ha egyéb érdeme nem volna, ezzel is eleget tett volna annak a követelménynek, amelyet a bizottság és maga a munka szerzője is várt tőle.

Megérdemli a könyv, hogy a magyar régészeti kutatás történetének emlékei közt *őszinte megbecsüléssel őrizzük.*

7.

Legállandóbb hatású alkotása a ma már 86. évfolyamában járó Archaeologiai Értesítő, két évvel később, 1868-ban indult meg az ő szerkesztésében. Az Akadémia különböző kiadásaiban már régebben megjelenő régészeti értekezések már 1859-ben arra bírták az archaeologiai bizottságot, hogy időhöz nem kötött kiadványt bocsásson közre: az Archaeologiai Közleményeket. Azok a közlések és tanulmányok azonban, amelyek a Közlemények hasábjain láttak napvilágot, csak egészen szűk körben terjedtek el és valóban ritkán jelentek meg. Ezért látta szükségét, hogy a mozgékonyabb s főleg az érdeklődők igényeinek megfelelőbb, gyakrabban megjelenő folyóirat induljon meg, amely hivatva legyen az ország különböző részein mind gyakrabban felbukkanó leletek ismertetésére.

Az életrevaló gondolat tetszett, de amikor tollal a kézben íróasztalhoz kellett ülni, a tiszteletreméltó kivételektől eltekintve, csak kevés olyan munkatárs akadt, aki érdemleges munkát végzett volna. Más embernek elment volna a kedve az úgyszólván egyedül dolgozástól, de aki zokszó nélkül tudta tűrni a szebb jövő reményében a rabság bilincseit, most sem esett kétségbe, ha olykor-olykor keményen mondta is meg a véleményét. Joggal tehette, mint minden olyan ember, aki nem a learatott dicsőségből, hanem a kemény munkából vállalja a legnagyobb részt.

Az Archaeologiai Értesítő közleményeiben gyakran találkozunk ilyen jogos kifakadásokkal. Legyen elég csak egy példát idézni a sok közül. Hogy mennyire nem volt a munkában segítsége, azt legjobban elárulja az 1870-ben megjelent III. kötet egyik rövid mondata: „Ha a tudományos pangás jövőre is így tart, mint eddig, három köteten át voltam

kénytelen tapasztalni, úgy az Archaeologiai Értesítő című lapra ellenmondás nélkül odaírhatom szerkeszti helyett, hogy írja Römer Flóris." [41] Ez a keserű humor nem azért jött ki a tollából, mert a munkát sokallta, hanem azért, mert félt attól, hogy nem lesz, aki utána folytassa. És az igazság bátor kimondásának megtermett a maga gyümölcse. 1872-ben már így írt: „Tessék körülnézni a hazában és ha a támadó egyleteknek és a gyarapodó vidéki múzeumoknak, a sok vidéki levelezőnek nem az Értesítő a főmozgatója, biztatója, akkor mindezek a csodák a mesék országába valók." [42]

Külön előadást kívánna ez az egyetlen mondat. Egymásután alakulnak a régészeti társulatok országszerte, egymásután alapítják a vidéki múzeumokat, amelyeknek munkássága eleinte sok gúnyolódó, jobb szándékkal humoros megjegyzésre is okot adhatott, de amelyek nélkül soha sem jutottunk volna el oda, ahol ma vagyunk. Téved, aki azt gondolja, hogy ezeket az intézményeket a közszükséglet, vagy a művelődés tudatos szolgálata hozta létre. Lemosolygott vidéki orvosok, papok, tanárok, tanítók, gyógyszerészek, mérnökök álltak bölcsőjüknél Römer biztatására, nem törődve azzal, hogy a mindig csak maguk dolgát előtérbe tolók kinevetik őket. Dolgoztak, mert kedvük volt hozzá, de legtöbbször csak sejtették, hogy a nemzeti művelődésnek tesznek vele szolgálatot, amelyből a *nép művelésének is kijut a maga része.*

Römer buzdítása, népszerűsítő tevékenysége nélkül ezek az intézmények soha meg nem alakultak volna s nélkülük aligha ért volna el olyan szép eredményeket a később összeült kongresszus.

Szólnom kell azokról a kapcsolatokról, amelyek a Nemzeti Múzeumhoz fűzték.[43] Ez a kapcsolat a reform bizottsági tagsága, majd jegyzősége révén már 1862 óta fennállott, ha — Hampel szerint — meg is volt az oka, hogy az ülésektől elmenjen a kedve.[44]

8.

Mindaz, amiről eddig szó volt az abszolitizmus igáját nyögő, majd a kiegyezésig eljutott Magyarország határain túl nem terjedhetett, pedig már a Műrégészeti Kalauz meglepően gazdag külföldi irodalma és külföldi régészeti anyaga mutatták, hogy a régészetet nem olyan tudománynak tekintette, amelynek műveléséhez, történeti értékeléséhez elég a hazai földből véletlenül felbukkanó leletek ismerete, magyarázata. Ki gondolhatott azonban akkor még a külföldi kapcsolatok ilyenirányú megteremtésére.

1867-ben végre ez is elérkezett. Az első, akinek ez osztályrészül jutott, az a Römer Flóris volt, aki börtönből szabadulása után nem hogy az országot nem hagyhatta el, de Pozsony területét sem.

Az országgyűlés rábízta annak a gyűjteménynek az őrzését, amelyet a magyar állam a párisi világkiállításra küldött. Történeti volt ez az anyag, mert a kő- és bronzkori legszebb tárgyakon kezdve a késő századok ingó emlékeit foglalta magában, a Römer szerkesztette francia nyelvű katalógus[45] tanúsága szerint. Párisi tartózkodása — és a kiállítás — döntő volt a magyar régészet további fejlődésére. Megismerkedett korának legjobb szakembereivel és résztvett az ősrégészeti és embertani kongresszuson is,[46] amelynek 1866-ban Neufchâtelben történt megala-

kulása után ez volt a második ülése. A kongresszuson előadást is tartott : „Aperçue sur l'étude des temps préhistoriques en Hongrie" [47] címen. Ez az előadás volt az első, amely a külföld felé hírt adott arról, hogy abban a munkában, amely ezidőtájt Európa minden jelentős államában már erősen előrehaladt, az abszolutizmus igájától megszabadult Magyarország is részt kíván venni, mert leletekben már ekkor is gazdag területe alkalmassá is teszi, sőt kötelezi erre.

Nagy dolog volt ez abban az időben. A tudomány csak akkor fejlődhet, ha művelői ki is tudják egymással cserélni gondolataikat, közölni tudják eredményeiket. Erre idehaza kevés alkalom kínálkozott, de a párisi kongresszus után az idegen szakemberek állandóan látogatták a Nemzeti Múzeum gyűjteményét, amely egy évvel a kongresszus után Rómer irányítása alá került.

Négy hatalmas eszköz volt Rómer kezében : a katedra, a múzeum, a folyóirat és az archaeologiai bizottság, de nagy lehetőséget jelentett az ugyanakkor megalakult Történelmi Társulat is, amely fennállása óta soha sem tartott olyan szoros kapcsolatot a régészettel, mint az első tíz esztendőben.

Fel lehet vetni a kérdést : egészséges állapot volt-e ez az egy kéz politikája? Az elkövetkezett tíz év a nagyműveltségű, -tudású és széles látókörű szakember munkája alapján adta meg erre a feleletet. Mi csak ezt látjuk. A kortársak intrikái — éppen azért, mert intrikák — ezek elmúlása után csak nagyon halvány nyomokat hagytak maguk után, de a későbbi korok bőségesen újra terjesztették ezeket a becsületes munkát akadályozó hagyományokat.

Tudománytörténeti szempontból különösen fontos a Történelmi Társulat munkájába való bekapcsolódása. Ezzel is bizonyítani kívánta felfogását : a régészet történeti disciplina. Ezt a felfogást vallotta Ipolyi is a Műrégészeti Kalauzról írt tanulmányában. Ez a gondolat benne él a tudatában. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a közleménye, amely a Századokban jelent meg s már a címével is elárulja tartalmát : „*Az ősrégi agyagművesség viszonya a történelemhez.*" [48] Ebben a cikkben csak elméleti megállapítások vannak, de később, egyik dolgozatában már gyakorlatilag is megmutatja, mit ért e cím alatt. „A Galga völgye őstörténeti szempontból" egy zártabb terület településtörténetét mutatja be a maga egyéni módszere szerint.[49]

Elég ez a két közlemény annak megállapítására, hogy Rómerben ne azt az embert lássuk, aki kedvtelésből ritkaságokat gyűjtöget, hogy azokkal múzeumi szekrényeket töltsön meg, hanem a gyűjtött anyagban az őskor hiteles okmányait látja, amelyekből le is vonja azokat a tanulságokat, amelyeket kora színvonalán álló tudása megengedett.

Ez az alkalom nem nyújt módot arra, hogy Rómer sokirányú régészeti irodalmi munkásságát boncolgassuk. Nem volna hálás, mert túl könnyű volna — Márton Lajos szavait bizonyos változtatással alkalmazva — villanyfénynél, Zeiss-üveggel a szemünkön vizsgálni azokat az írásokat, amelyek faggyúgyertyavilágnál olvasók számára, faggyúgyertya világánál készültek.[50]

Ne a kicsiségeket nézzük tehát, hanem azt, ami még az elmondottakon túl is nagyot jelent alkotásai sorában.

Belátva a külfölddel való kapcsolatok nagy horderejét, állandóan foglalkoztatja az a gondolat, hogyan lehetne a kongresszust Magyarországra meghívni, hogy lehetne ennek jelentőségét itthon biztosítani? Ennek csak előfutama a grázi kiállítás, de ez is jelentős anyaggyűjtést követelt s főleg idegen nyelvű — első őskori — katalógust.[51] Megelőzte ezt a Nemzeti Múzeumnak már 1870-ben, majd 1873-ban elkészített képes katalógusa[52] német nyelven is,[53] a külföldi látogatók munkájának megkönnyítésére.

1874-ben északi tanulmányútját úgy tervezi, hogy Stockholmban résztvehessen a Nemzetközi Ősrégészeti és Anthropologiai kongresszuson. Elég erősnek érezte magát és a magyar ősrégészeti kutatást arra, hogy javaslatot tegyen, amelyben a magyar kormány nevében meghívta a kongresszust Budapestre 1876 szeptemberére. A meghívást a rendkívül gazdag leletanyag — több esetben személyes — ismeretében örömmel fogadták.[54]

Hogy ez a meghívás milyen felelősséget, végrehajtása mekkora munkát igényelt, azzal tisztában volt, de egyiktől sem riadt vissza. Hazatérve napilapokat és folyóiratokat egyaránt felhasznált arra, hogy a siker érdekében buzdítson. Egyszer a szervező bizottság működéséről számolt be, majd a csatlakozásra szóló felhívást bocsátotta ki, kereste a régibb kőkori emlékeket, biztatta vidéki munkatársait az ősrégészeti térkép pontos adatainak összegyűjtésére, bronzkori ásatásokat végzett, számbajöhető telepeket járt be s készült a nagy beszámolóra, amely félévszázad munkájának eredményeit ismertette.

Ez a munkának — másfél esztendőnek — csak az a része, amit a nyomtatásban is megjelent írásokból egyszerre meg lehet állapítani. De arról a nagyarányú levelezésről, amelyet a külföldi szakemberekkel és vidéki munkatársaival folytatott, csak a kongresszusról kiadott jelentésből[55] és az egyidejűleg rendezett kiállítás katalógusából nyerhetünk megközelítő képet.

Ebben az időben válik meg a rendtől, amellyel való kapcsolata Pestre költözése óta már amúgy is csak formai volt. Eddig kellett várnia, hogy végre ifjúkori barátja, a neves műtörténész és régész: Ipolyi Arnold, mint nagyváradi püspök, egyházmegyéje kötelékébe felvegye s csakhamar magas egyházi kitüntetésben is részesítse.

A kongresszus 1876. szeptember 9-én nyílt meg.

Jankovich Miklósnak a Tudományos Gyűjteményben[56] megjelent első ősrégészeti közleményétől a kongresszus megnyitásáig csaknem ötven év telt el. Ennek a félévszázadnak a munkája azonban kevés lett volna, ha az utolsó tíz esztendőben nem Römer kezében futottak volna össze azok a szálak, amelyek a leleteket bőségesen adó magyar vidék megmentett régészeti anyagáról beszámolnak. Az elért eredmények — nem utolsó sorban a gazdag kiállítási anyag[57] — amely az ország minden munkára kész vármegyéjéből gyűlt össze, a lelőhelyeket szemléltető nagy térkép, amely megyénként szervezett helyi gyűjtőknek lelkes munkájával készített részlettérképek után kapta végleges formáját, a magyarországi vonatkozású előadások jelentik azt a határ-

elyhez a hazai ősrégészeti kutatás eljutott. A kirándulások
l bemutatott ásatások mutatták azt a színvonalat, amelyet
elért. Az elhangzott előadások s általában a kongresszus belső
lefolyása megörökítve maradtak ránk abban a háromkötetes
, amely Römer szerkesztésében a kongresszus kiadványaként
; már a következő évben.[58]
csesebb része ennek kétségkívül a II. kötet, amelyben Römer
tatásának eredményeit tette közzé.[59] Benne volt minden, ami-
tudomány abban az időben tudhatott: Pulszkynak a rézkorról
írt dolgozata éppen úgy, mint Hampel képatlasza a magyarországi
bronzkori leletekről. *A második nagy alapvetés volt, amellyel Römer*
örökre beírta nevét a hazai őskor kutatás történetébe.
Barátjának, Fraknói Vilmosnak szavaival jellemezhetjük a leg-
méltóbban: „... az ő személyében az elvont feladatoknak élő, zajtalan
munkásságban kielégítést találó igazi tudás frigyet kötött a népszerű
agitátorral, aki mindenütt otthon érzi magát, mindenkinek a maga
nyelvén tud beszélni és mindenkinek színvonalára leszáll, hogy őt
aztán a saját magaslatára emelje."[60]

10.

Célom nem az volt, hogy Römer életrajzát ismertessem. Csak annyi-
ban érintettem, amennyiben a haladó hagyományok megítélése céljából
szükséges volt. Aszuszüret módjára válogattam a szemeket a gazdagon
termő szőlőről. Nagy kötet kellene ahhoz, hogy ennek a gazdag életnek
fény- és árnyoldala egyformán oszoljék el, hogy teljes legyen a kép.
Tudom, hogy árnyoldalak is voltak, mint minden életben, hiszen
annak útjai nincsenek simára hengerelve és megbotlani még a sima
úton is könnyű. A függetlenséget legtöbbre becsülő emberek nem min-
dig veszik észre, ha másnak a függetlenségét korlátozzák, megsértik.
Megtörtént Römerrel is, bizonyára nem is egyszer. De ebből egy ered-
ményekben gazdag pályát megítélni nem lehet. Ha nem eredmények-
ről, csak pillanatnyi sikerekről volna szó, ez volna az első kötelesség.
Vessük fel a kérdést: a magyar régészet haladó hagyományai közt
van-e helye Römer Flórisnak? A személy fölött nincs helye a vitának.
Egy ember, aki a szabadságharcban való részvétele miatt elszenvedett
börtönbüntetését töltve is *az emberiségért történt kiállását hangoz-*
tatja, vitán felül a haladó hagyományok legreálisabb mértékével mér-
hető. De nézzük a tudomány szempontjából.
Nem felelek a kérdésre azonnal, mert két dolgot kell ennek meg-
ítélésére elmondanom. Negyvenöt esztendővel ezelőtt, a világbékét fel-
forgató 1914. év tavaszán, a jászberényi múzeumban felkeresett Posta
Béla, mint a régészet országos felügyelője. Beszélgetésünk során a mú-
zeum szakkönyvtára felől érdeklődött, amely — mi tagadás — a gim-
názium könyvtárából kölcsönzött, azóta régen zúzdába került folyó-
iratokból és könyvekből állott. Köztük volt Pulszky: Magyarország
archaeologiája c. a századforduló táján megjelent munkája is, amely
éppen az asztalomon feküdt.
Posta becsukta a könyvet és a következőket mondotta: Pulszky
könyvének megjelenése óta két évtized telt el. A maga idejében nagy

[1] A Magya
alapítás é
közli, eller
[2] *Szinnyei, M*
[3] *Márki S.*, A
[4] U. o. 494.
[5] *Kumlik E.*, Rö
[6] *Fraknói V.*, Rö
[7] *Hampel J.*, Emi
Akadémia elhun
[8] *Kumlik*, i. m. 36
[9] 1849. november 24
[10] *Kumlik*, i. m. 56.
[11] Idézve az ítéletből
hogy múlt évi nov
(Rebellen) utász csap
napított tényállás mellett bevallotta, ... mint közkatona belépett a magyar felkelők ... U. o. — A fennebb említett nap a pesti jelentkezés napja a szerviták épületében. (Hampel, i. m. 5.) Ez az adat önéletrajza szerint téves. A belépés a pozsonyi vízikaszárnyában történt (Kumlik, i. m. 48.), de minthogy október 1-én valóban Pesten volt, nem kétséges, hogy az ott lezajlott események hatása alatt cselekedett. Nevét is ezekben a napokban változtatta meg.
[12] *Kumlik*, i. m. 49—50.
[13] L. az ítélet szövegében: „A pozsonyi cs. kir. haditörvényszék f. hó 24-én kelt ítéletével Römer (Rómay) Ferencet ..." stb. U. o. 55.
[14] U. o. 45.
[15] VU (1889) 12. sz.
[16] *Kumlik*, i. m. 57—58. — *Fraknói*, i. m. 11.
[17] U. o. 12. *Kumlik*, i. m. 61—62. — A Széchényi Könyvtár levéltára 1849. december 22. és 1852. augusztus 6. közötti időből 34 levelet őriz. Ezek közül hetet az édesanyjának, 27-et Orakel Józsefhez írt. Nagyobb részük Olmützben kelt. Josephstadti keltezésű levelek csak 1852. július 17-től kezdődnek. (Kabay Éva jegyzetei alapján jutottam az adatok birtokába.)
[18] U. o. 60.
[19] *Hampel*, i. m. 8.
[20] U. o. 8—9.
[21] U. o. 9. Némi fényt vet erre az a 14 levél, amelyet Römer 1859-ben és 1860-ban Ipolyihoz írt. A levelek a Széchényi Könyvtár levéltárában vannak.
[22] *Römer F.*, A Bakony, természetrajzi és régészeti vázlat. (Győr 1860) 21—22. Idézi *Hampel*, i. m. 9.
[23] U. o. 51.

jelentőségű volt. De *minden tudós csak egy lépcsőfokot je*
tudományában és az értékét az határozza meg, hogy az a lép
sabban áll-e az előtte valónál, magasabbra visz-e? s ezzel tudnám me
a haladó hagyomány fogalmát a tudományban.

Mai napig sokszor hivatkoztam erre, s ezzel tudnám me
írja egy helyen —, halad a tudomány is, ki ebben nem h
előztetik és még oda sem képes sokszor felkapaszkodni, ho
szemesebb, lelkesebb búváraink állottak." [61]

De magának Rómernek is van hasonló gondolata. „Az ic

A két gondolat nagyon közel áll egymáshoz s ha ezek ala
kíséreljük Römer röviden vázolt működését értékelni, kiderül,
haladó hagyományaink közé kell sorolni, mert ennél sokk
jelent. *Alapvetője a magyar régészeti kutatásnak* akkor, am
senki se gondolt. Elindította régészeti kutatásunkat azon az úto
lyet a hazai gazdag leletanyag kötelezően írt elő. Nemcsak itthon
lette meg a lehetőségeket, de tudományunkat a külföld felé vezet
is megindította. Ebben van legnagyobb érdeme.

Méltó arra, hogy a győri múzeum alapításának 100. évfordu
elismeréssel emlékezzünk meg róla.

Banner Já

[24] Legyen elég ezek közül néhányat felsorolni. Már a címük is jellemző Römer nagyvonalú felfogására: Vasárnapi Ujság, Protestáns egyházi és iskolai lapok, Ország, Magyar Sion, Religio, Új Korszak, Ország Tükre, Pozsony és környéke, Pesti Napló, Hazánk s a Külföld, Egyházi Lapok, Budapesti Közlöny, Ország Világ, Pester Lloyd, Ungarischer Lloyd, Jelenkor, Hon, Kelet Népe, Életképek, Bihar, Tájékoztató, Sárrét, stb.

[25] 1861.

[26] *Hampel*, i. m. 17.

[27] Ez irányú munkásságával nem foglalkozunk.

[28] Erről *Kanozsay Margit* és *Erdélyi Gizella* közleménye szól. RD—DA 1. (1958) 33—43, 49—56.

[29] Ilyen irányú munkásságát *László Gyula* méltatja. U. o. 45—48.

[30] AK 1866. 112.

[31] U. o. 86.

[32] U. o. 202.

[33] U. o. 13.

[34] U. o. 210.

[35] *Ipolyi A.*, Magyar műtörténelmi tanulmányai. (Pest, 1873) 566—567.

[36] U. o. 567.

[37] U. o. 571.

[38] U. o.

[39] Hazánk és a Külföld, 1867. 10. sz.

[40] *Hampel*, i. m. 19.

[41] Arch. Ert. 3. (1870)

[42] U. o. 6. (1872) 60.

[43] Nevelői munkásságával, egyetemi előadásaival *Oroszlán Zoltán* cikke foglalkozik. RD—DA 1. (1958) 57—69.

[44] *Hampel*, i. m. 16.

[45] Catalogue Special du Royaume de Hongrie: Les objets de l'histoire du travail hongrois à l'Exposition Universelle de 1867. (Paris, 1867.)

[46] A Congrès International d'Anthropologie et d'Archéologie Préhistoriques 1912-ben tartotta utolsó ülését (XIV). Az első világháború után lezajlott XV. ülés nemzetközi jellegét az angol régészek javaslatára már nem ismerték el a szervezet tagjai.

[47] Compte Rendu de la 2me Session. (Paris, 1867), (Paris, 1868) 321—336.

[48] (1863) 413.

[49] Gödöllő és Vidéke Történelmi és Régészeti Múzeumegyletének 1877. évi Jelentése, 49—61.

[50] *Márton L.*, A Magyar ősrégészeti kutatás múltja. MSz (1931) 264.

[51] Catalog der bei Gelegenheit der XLVIII. Versammlung der Deutschen Aerzte- und Naturforscher-Versammlung in Graz aus Ungarn ausgestellten prähistorischen Gegenstände. (1875)

[52] Képes Kalauz a Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárában. (Pest, 1870)

[53] Illustrierter Führer in der Münz- und Altertumsabteilung des Ungarischen Nationalmuseums. (Pest, 1870)

[54] 1874. augusztus 7—16. Compte Rendu de la 7e Session. (Stockholm, 1874) 42—43. Römer tagja volt a kongresszus tanácsának.

[55] A kongresszussal kapcsolatos — azóta sajnálatos módon elpusztult — levéltári anyagot *Kabay Éva* szakdolgozatában dolgozta fel.

[56] *Jankovich M.*, Nógrád vármegye nevezetes Hársas hegyéről s annak hajdani

esméretlen és aranymíves lakóiról. — Tud. Gyüjt. 1828. 1. 20—31.

[57] *Hampel J.*, Catalogue de l'Exposition Préhistoriques des Musées de Province et des Collections Particuliéres de la Hongrie. (Bp. 1876) 160.

[58] Compte Rendu de la huitième Session. (Bp. 1876), (Bp. 1877) I. 706., II. 1. (1878) 187., II. 2. (1836) 108. és 127. t.

[59] Erről és a Műrégészeti Kalauzról szól *Bóna István* közleménye. RD—DA 1. (1958) 23—31.

[60] Sz (1891) 177.

[61] AK (1864) 124.

FERENC FLÓRIS RÓMER

(Erinnerung an den Begründer des Győrer Museums.)

Die ungarische Publikation zeigt den Begründer des Győrer Museums Flóris Rómer, den Menschen, inmitten der historischen Ereignisse seines Zeitalters und zeigt auch die wichtigsten Phasen seines wechselvollen Lebens, bewertet seine Bedeutung und seine Wirkung auf die Entwicklung der ungarischen Archäologie. Sie stellt fest, dass Rómer nicht bloss in unseren fortschrittlichen Traditionen einen wesentlichen Platz einnimmt, sondern auch, dass er Begründer der ungarischen archäologischen Forschung ist. Sie gibt zwar keine Biographie, doch weist sie mit einigen Worten auf die Epoche der ungarischen Geschichte, auf die erste Hälfte des 19. Jahrhunderts hin, wo die österreichische Willkürherrschaft regierte. Es ist die Zeit, wo das bewusste Leben Rómers beginnt. Es wird dargestellt, wie sein Charakter und seine Persönlichkeit in dem Freiheitskampfe seines Volkes sich gestaltete und wie er, der Mönch, im Dienste der ganzen Menschheit ein Kämpfer des Fortschrittes wurde.

Die beiden stärksten Charakterzüge seiner Persönlichkeit waren seine nie erlahmende Freiheitsliebe und der leidenschaftliche Wille, alle Schichten unseres Volkes mit sämtlichen zu Gebote stehenden Mitteln zu erziehen und zu lehren — vor allem aber durch das eigene Beispiel. Beide Charakterzüge sind eins mit der Vaterlandsliebe. Das wird auch dadurch bewiesen, dass, als das Vaterland rief, er sich als gemeiner Soldat in den Dienst des Freiheitskampfes stellte und seine Schüler aufrief, seinen Beispiel zu folgen. Für seine Taten übernahm er die Folgen und erlitt die bemessene Kerkerstrafe, vier und ein halb Jahre, ohne um Gnade anzusuchen und duldete, nach Abbüssung der Haft, auch die Strafe seines Ordens ruhig und gefasst.

Die Arbeitskreise, die er zuerst in Győr, nachher als Hochschullehrer in Pressburg bekleidete, stehen mit der Geschichte der archäologischen Forschung in keinem näheren Zusammenhang.

Für uns ist die erste bedeutende Phase seine Lehrtätigkeit in Győr, die er nach seiner Befreiung begann. Zu Anfang seiner Laufbahn widmet er seine Zeit, seinem vielseitigen Interesse und seiner noch in Pressburg entstandenen Lebensform folgend, zuerst den naturwissenschaftlichen Arbeiten und dem Sammeln, vergisst jedoch auch die Denkmäler der historischen Vergangenheit Ungarns nicht. Auf Anregung seines Freundes, Arnold Ipolyi, beginnt er zu dieser Zeit sich eingehender mit Archäologie zu befassen. Seiner Auffassung folgend, „ich rechne es zu unseren wesentlichsten Aufgaben aus unserer vollen Kraft zuerst auf unsere unmittelbare Umgegend zu wirken", begründete er das Győrer Museum und liess in der Zeitschrift „Győri Köz-

löny" seine archäologischen Artikel erscheinen. Als Anerkennung für sein Werk „Bakony" wurde er — als Naturforscher — zum Akademiker erwählt. Zu dieser Zeit liess er die Serie „Győri történelmi és régészeti füzetek" (Győrer Historische und Archäologische Hefte) erscheinen, und drückte schon im Titel die Einheit dieser beiden Wissenschaften aus. Dies war auch sein Leitgedanke später als er die „Ungarische Historische Gesellschaft" mitbegründete und an ihrer Arbeit teilnahm.

Diese sorgfältig ausgeführte Arbeit war eine gute Vorschule für die zukünftigen grossen Aufgaben. Seine reichen Erfahrungen konnte er im Interesse der Archäologie vorzüglich verwerten, als er vom Jahre 1863 an in Budapest Mitglied und nachher Referent der „Archäologischen Komission" wurde, und die Lenkung der ungarischen Archäologie in die Hände nahm. Er war ein guter Kenner der Schwierigkeiten der Arbeiten in Provinzmuseen, und konnte daher durch Korrespondenz und Ratschläge die Museen und Privatsammlungen unterstützen. Er fühlte die dringende Notwendigkeit ein volkstümliches archäologisches Handbuch mit Bildern erscheinen zu lassen. Infolge materieller Schwierigkeiten konnte aber der „Műrégészeti Kalauz" (Archäologischer Führer) erst nach drei Jahren, in 1866 herausgegeben werden. Den ersten Band, die prähistorische Zeit und Altertum, schrieb *Rómer*, den zweiten Band, die Architektur des Mittelalters, Imre *Henszlmann*. In seiner äusseren Form ist das Werk recht bescheiden, der Inhalt und die Bibliographie gibt jedoch ein getreues Bild der archäologischen Kenntnisse jener Zeit. Wir können eine gerechte Kritik des Werkes nur in dem Falle üben, wenn wir es aus der historischen Umgebung nicht herausgreifen und es nicht aus dem Standpunkte der heutigen entwickelten Wissenschaft aus bewerten. Aus der zeitgenössischen Kritik kann festgestellt werden, dass es auch zur Zeit der Erscheinung nichts anderes bedeuten konnte, als das, wofür wir es auch heute halten : eine Grundlegung der ungarischen Archäologie.

Die Organisationsfähigkeit Rómers wird auch dadurch gezeigt, dass er nebst den in engen Kreisen gelesenen „Archäologischen Mitteilungen" (Archaeologiai Közlemények) auch die Ausgabe des Archäologischen Anzeigers (Archaeologiai Értesitő), in 1868 veranlasste und redigierte. Diese öfter erscheinende Zeitschrift war berufen, die neuen archäologischen Funde, die immer häufiger wurden, dem Interesse des Publikums entsprechend, zu erörtern. Hiedurch konnte er aus allen Teilen des Landes opferbereite und begeisterte Anhänger werben und den Grund für zahlreiche Provinzmuseen und Gesellschaften legen. Seine Popularisierungstätigkeit begrenzte sich nicht auf die Kreise der Provinzintelligenz, die in archäologischen Gesellschaften erfasst wurde, sondern er beschäftigte sich auch mit der „Volksbildung" im weiteren Sinne.

Die Arbeit der Popularisierung konnte nur daher erfolgreich werden, da sie nicht einer strengen wissenschaftlichen Basis entbehrte. Einen Beweis hiefür bilden seine zwei Werke, „Die Steindenkmäler des Ungarischen Nationalmuseums mit Inschriften", das er mit Ernest Desjardins zusammen verfasste und das in 1873 erschien und der Katalog der ungarischen Sammlung in französischer Sprache, den er für die

Pariser Weltausstellung in 1867 bereitete. Sein Aufenthalt in Paris und sein Vortrag „Aperçue sur l'étude des temps préhistoriques en Hongrie" an dem zweiten internationalen Kongress für Archäologie und Anthropologie gab Gelegenheit zum Ausbau internationaler Beziehungen, die zur Entwicklung der Wissenschaft unumgänglich notwendig sind.

Als Rómer der Bedeutung der Besuche ausländischer Fachleute und des mit ihnen gepflegten Gedankenaustausches gewahr wurde, trachtete er diese Beziehungen weiter zu fördern und fertigte einen Katalog des Ungarischen Nationalmuseums mit Bildern, in deutscher Sprache an. Er nahm auch an dem internationalen Kongress für Archäologie und Anthropologie in Stockholm im Jahre 1874 teil. Sein alter Wunsch ging in Erfüllung, als er im Jahre 1876 den Kongress zur Abhaltung der VIII. Session nach Budapest einladen konnte. Seine schier grenzenlose Agilität und Vielseitigkeit sicherte den Erfolg seiner Bemühungen. Die erzielten Erfolge — nicht zuletzt das reiche Ausstellungsmaterial, das aus allen Teilen des Landes gesammelt wurde, die Landkarte der Fundorte, die ihre endgültige Form nach den Teilkarten der lokalen Sammler erhielt, die Vorträge über ungarländische Themata, bedeuten den Grenzstein, zu dem die heimische prähistorische Forschung gelangte. Über den Kongress wurde unter der Redaktion Rómers ein Bericht in drei Bänden ausgegeben. Im ersten Teil des II. Bandes, welcher von unserem Standpunkte aus eine besondere Bedeutung besitzt, publizierte Rómer die Resultate seiner zehnjährigen Forschung, und verewigte hiedurch seinen Namen als ein Mitarbeiter der prähistorischen Forschung Ungarns.

Es reicht zur Ehre des hundertjährigen Győrer Museums, dass der Begründer der ungarischen wissenschaftlichen Archäologie seine erste diesbezügliche Tätigkeit durch die Gründung des Museums entfaltete.

A GYŐRI MÚZEUM RÖVID TÖRTÉNETE 1859—1959.*

* Az adatokat a múzeum irattárából és *Lovas Elemér*nek, a Győri Szemle 1937. évf.-ban megjelent muzeumtörténeti tanulmányából merítettem. Értékes felvilágosításokat kaptam *Jenei Ferenc, Szőke Béla* és *Mithay Sándor* kollégáktól is, kiknek ezúton mondok köszönetet.

A győri múzeum történetének leírásakor meg kell említenünk azokat a régészeti működvelő kutatásokat, amelyeknek első nyomai már a 15. században fellelhetők. *Antiquus* néven emlegetett humanista kutató fedezte fel Győrött azt a római Victoria oltárkövet, melyet később a székesegyház pillérébe falaztak be. A győrkörnyéki római feliratos kövekről *Apianus*, majd *Bonfini* tesznek említést, 1516-ban pedig *Megyerichei János* kolozsi főesperes írta össze Győrött és környékén a római feliratos köveket. Megyerichei összeírását több külföldi kutató felhasználta, így *Lazius* is, aki 1545-ben és az 1560-as években a győri vár építkezéseinél előkerült római köveket saját gyűjteménye számára Bécsbe szállíttatta.

A 19. század első felében *Zech János* győri polgármester összegyűjtötte a városban még fellelhető római feliratos köveket és a híres „Fácánkert"-jében helyezte el kutatás céljára.

E kutatások a működvelésnél nem jelentenek többet, csupán kultúrtörténeti jelentőségük van. A tervszerű és rendszeres kutatás megindulása *Römer Flóris* bencés gimnáziumi tanár nevéhez fűződik, aki 1839-ben került Győrbe. A bencés gimnázium szegényes természetrajzi gyűjteményének rendezése után hozzáfogott az anyag gyűjtéséhez. Munkáját kiterjesztette a régészeti és történelmi emlékekre is, melyhez jó segítőtársat talált *Ebenhöch Ferenc* személyében. A szépen indult gyűjtőmunkát 1845-ben abba kellett hagynia, mert Pozsonyba helyezték akadémiai tanárnak. Ott érte az 1848—49. évi szabadságharc kitörése és a haza hívó szavára lelkes diákjai társaságában beállt honvédnek. Tudása és jó gyakorlati érzéke révén hamarosan műszaki tiszt lett és mint ilyen, résztvett a győri sáncmunkálatoknál is. A szabadságharc elbukása után „fegyveres zendülésben való részvétele" miatt 8 évi, bilincsben töltendő várfogságra ítélték. 1854-ig raboskodott Bécsben, Olmützben és Josephstadtban, állandóan gyarapítva nyelvtudását és mérnöki ismereteit. Kiszabadulása után, csak 1857-ben került vissza Győrbe.

Friss lendülettel folytatta a gyűjtemény továbbfejlesztését és 74 db pénzzel megvetette a numizmatikai gyűjtemény alapját, melyhez a pannonhalmi Főapátság gyűjteményéből még 539 db-ot adományozott. 1858-ban már 1238 db pénz és 45 db régiség van a gyűjteményben.

Römer buzgó és fáradhatatlan munkájának eredményeképpen a bencés gimnázium tanári kara azzal a kéréssel fordult a cs. és kir. kormányhoz, hogy utasítsa a községeket a régiségek bejelentésére és szakértőnek Römer Flórist jelölje ki. A cs. és kir. Helytartóság 1858. december 19-i 26 662. számú leiratában a győri bencés gimnáziumot a régiségek őrzőhelyéül kijelölte és megbízta Römert a teendők ideig-

lenes elvégzésével. A következő évben megjelent a rendelet is, amelyben utasítják a községeket, hogy az előkerült régiségeket a győri múzeumba (gimnázium) kell szállítani. 1859. május 6-án az építészeti emlékek kutatására és fenntartására ügyelő cs. és kir. középponti bizottmány a gimnáziumot a környékbeli régiségek gyűjtőhelyéül jelölte ki. E rendelkezéssel hivatalosan megtörtént a győri múzeum megalapítása. Az alapítás évében a múzeum gyűjteménye 2630 db állatból, 1420 db növényből, 1239 db ásványból, 55 db római régiségből és 1757 db pénzből állt. A múzeumot a nyilvánosság számára 1860. május 30-án nyitották meg, néhány nap alatt többezer látogatója volt.

Rómert, kiváló szervező és tudományos munkája elismeréseképpen a cs. és kir. középponti bizottmány 1859. június 6-án levelező tagjai közé választotta, mert „a régiségtudománnyal és a műtörténelemmel nemcsak buzgón foglalkozik, hanem egyszersmind késznek nyilatkozott a nevezett a középponti bizottmányt legmagasabb helyről reábízott feladatok elérésében támogatni". 1860-ban a Tudományos Akadémiának lett levelező tagja s bekerült a régészeti bizottságba is.

Rómer szorgalmasan és tervszerűen gyűjtötte a régiségeket, s e célból többször bejárta Győr környékét. A gyűjtemény rohamosan gyarapodott, melyhez az is hozzájárult, hogy a Győri Közlöny hasábjain lelkes felhívásokat tett közzé. Régészeti munkásságát ezenkívül a Vasárnapi Újságban és a Ráth Károllyal közösen szerkesztett Győri Történelmi és Régészeti Füzetek-ben is ismerteti a közönséggel és közzéteszi a tudomány számára. A lelkes múzeumszervező és tudós régész hamarosan kiemelkedett Győr szűk lehetőségeiből. 1861-ben a Tudományos Akadémia levéltárosi állását nyerte el és a pesti kir. kath. főgimnázium főigazgatója lett. Távozását nagyon megsínylette a győri múzeumügy és tudományos élet. Lendületes munkáját utóda, *Pokorny Frigyes* már nem tudta folytatni.

A múzeum méltó utódot 1863-ban kapott *Méry Etel* személyében, aki nagy szorgalommal és lelkesedéssel látott munkához. Fontosnak tartotta, hogy a múzeumot a közönség is látogathassa, ezért egy év múlva rendszeresen megnyitotta a gyűjteményt a nyilvánosság számára. Nem elégedett meg a gyűjtéssel, hanem ásatásokat is végzett a város területén. Nevéhez fűződik a múzeum céhládagyűjteményének megalapozása, mely országos viszonylatban is párját ritkítja. Húsz éves munkássága alatt a régészeti és helytörténeti gyűjtemény 16 898, a numizmatikai pedig 17 715 darabra szaporodott. 1870-ben a pozsonyi régészeti kiállításon a múzeumot sikeresen szerepeltette.

1883-ban *Börzsönyi Arnold* követte Méryt a múzeumőri tisztségben. A múzeum továbbra is jó kezekben maradt, a gyűjtemény állandóan gyarapodott. A századvégi győri gyárépítkezések alkalmával előkerült régészeti leleteket rendszeresen feltárta. Legjelentősebb ásatása 1893—94-ben a győri szeszgyár területén volt, ahol árpádkori település került elő és a század elején a 889 síros híres győri avar temető. Nagy sikert aratott a múzeum gyűjteménye az 1896. évi milléniumi, az 1900. évi párizsi és az 1910. évi bécsi kiállításokon. Börzsönyi a gyűjteménygyarapodást a főgimnázium értesítőiben rendszeresen ismertette és múzeumi kalauzt állított össze a kutatók és az érdeklődők részére.

1918—19 között *Parcsami Henrik*, 1919-ben pedig *Kalmár Gusztáv*

helyettesítette a beteg Börzsönyit a múzeumi teendők ellátásban. Halála után, 1920—22-ben *Kalmár Gusztáv* lett a múzeum őre.

Az első világháború utáni nehéz gazdasági helyzetben a múzeum csak akkor kezdett ismét életre kelni, amikor 1922-ben *Lovas Elemér* lett a gyűjtemény őre. Lovas hozzáfogott a bencés gimnázium néhány helyiségében elhelyezett gyűjtemény rendezéséhez. Nagyarányú munkatervében szerepelt a múzeum anyagának tudományos katalogizálása, feldolgozása és előkészítése kiállításra. Összeállította Győr környékének régészeti lelőhelykataszterét, mely a mai napig régészeti kutatásunk nélkülözhetetlen forrása. Legtevékenyebb szószólója volt annak, hogy a múzeumot — melyet ekkor már Római Flóris Múzeumnak neveztek — városi múzeummá szervezzék át. 1931-ben a város támogatásával olaszországi tanulmányúton vett részt és hazatérve előterjesztette a győri városi múzeum épületének korszerű tervjavaslatát, amelyet az akkori színház helyére, a mai Tolbuchin sétányon akart felépíttetni. Noha terve nem valósult meg, Lovas továbbra sem szűnt meg a városi múzeum életrehívásában tevékenykedni. Munkáját 1940-ben betegeskedése miatt abba kellett hagynia. Aktív utóda nem volt, a gyűjtemény 1949-ig, a Városi Múzeumba történt beolvasztásig nem is fejlődött.

A bencés gimnázium gyűjteményének városi múzeummá fejlesztése 1934-ben már a megvalósulás küszöbén állt. Az újonnan épült kultúrház (mai Kisfaludy Színház) első emeleti részében akarták elhelyezni a nagyértékű gyűjteményt. 1935-ben a város a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségének jóváhagyásával felajánlotta a kultúrház emeleti helyiségeit a Római Flóris Múzeum elhelyezésére, azonban a pannonhalmi Főapátsággal nem tudtak megegyezni a gyűjtemény átadása ügyében. 1937-ben a város megbízta *Jenei Ferencet* az addig összegyűlt muzeális anyag őrzésével és rendezésével, 1938-ban pedig a törvényhatósági közgyűlés határozatot hozott a Városi Múzeum létesítéséről, melyet a belügyminiszter 6939/1939. számú rendelkezése hagyott jóvá. A város *Jenei Ferenc* tb. alkönyvtárnokot bízta meg a múzeum megszervezésével és a gyűjtőmunka irányításával.

A kultúrház első emeletén elhelyezett csekély gyűjteményanyag gyarapítására a város a Nemzeti Múzeummal ásatásokat végeztetett. Kiállításokat rendeztek helyi anyagból és a Szépművészeti Múzeum anyagából, de a bencés gyűjteményt nem sikerült többszöri tárgyalás ellenére sem egyesíteni.

1943. március 6-án a város törvényhatósági bizottságának diszközgyűlése elhatározta (másodszor !) az önálló Városi Múzeum létesítését és megegyezett a pannonhalmi Főapátsággal a bencés gyűjtemény örök letétként történő átadásáról is. Ennek értelmében Lovas Elemér lett volna a Városi Múzeum igazgatója, azonban a megegyezés nem került aláírásra és a szép tervből nem valósult meg semmi. Az önálló Városi Múzeum külön működött Jenei Ferenc igazgatásával 1945 januárjáig, amikor is a gyűjtemény nagy részét elhurcolták nyugatra, mely többé nem került vissza.

* * *

A felszabadulás után *Szőke Béla* kapott megbízást a VKM-től, hogy a győri múzeumot újjászervezze s megvesse a Kisalföldkutató

Intézet alapját. A szervezőmunka rendkívüli nehézségek között indult meg a Kultúrház (mai Kisfaludy Színház) emeleti helyiségeiben, azonban az Intézet létrehozása különböző okok miatt nem sikerült. Egyidejűleg a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségének megbízásából Szőke Béla tárgyalásokat kezdett a pannonhalmi Főapátsággal, hogy a bencés gimnáziumban őrzött gyűjteményt adják át a Városi Múzeum kezelésébe. A tárgyalások nem vezettek eredményre, a huza-vonának végülis a gyűjtemény állami tulajdonba vétele vetett véget. A két gyűjtemény a Széchenyi téri ún. Apátúr házba került 1949-ben. Győr legszebb barokk épületében kapott végleges és megfelelő nagyságú helyet a múzeum. Az elhanyagolt épület homlokzatát ugyanabban az évben a földszinten lévő üzletek kitelepítése után eredeti alakjának megfelelően állították helyre. Néhány belső helyiség tatarozása után decemberben megnyílt az első állandó jellegű régészeti kiállítás.

A múzeum Xántus Jánosnak, az egykor Győrött élt kiváló néprajzi és természetrajzi gyűjtőnek, világutazónak a nevét vette fel. Ebben az évben megkezdődött központi irányítással a gyűjtemény leltározása. A múzeum tevékenységének kiszélesítését a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja régész, néprajzos és természettudományi muzeológus kinevezésével tette lehetővé. 1948-tól restaurátor is működik a múzeumban.

1947-től kezdve rendszeres terepbejárásokkal, leletmentő és *tervásatásokkal* folyik a régészeti gyűjtemény fejlesztése. E nagyarányú munka közben, 1951-ben, Szőke Béla megbetegedése miatt *Mithay Sándor* vette át a múzeum vezetését. Igazgatása alatt különösen a régészeti, néprajzi és természettudományi gyűjtemény gyarapodott ásatások és gyűjtőutak révén. Jelentős lépés volt az újonnan tatarozott emeleti helyiségekben 1952-ben az állandó jellegű régészeti, várostörténeti kiállítás és a gyönyörű 18. századi díszterem megnyitása. 1954-ben a „Hanság élővilága" c. kiállítás készült el.

1957-ben a Vármúzeummal, 1958-ban pedig a Bástyamúzeummal bővült a Xántus János Múzeum. E két új múzeumot a tanácsok anyagi támogatásával az egykori Sforza-udvar kazamatáiból, ill. a Köztársaság-téri kazamatákból alakították ki. A Vármúzeumban a győri vár tárgyi emlékei, a Bástyamúzeumban pedig a római feliratos kőemlékek vannak kiállítva.

1958-ban *Uzsoki Andrást* nevezte ki a Művelésügyi Minisztérium Múzeumi Osztálya a múzeum igazgatójává. Legfontosabb feladata a 100 éves múzeum jubileumi kiállításának megrendezése. Az új kiállításban a régészeti, várostörténeti és hansági kiállítás mellett helyet kap a néprajz és a munkásmozgalom története is 1—1 teremmel. Az évek óta folyó raktárrendezési és leltározási munkák előreláthatólag 1960-ban fejeződnek be. A raktárak, a fotolaboratórium és a természettudományi laboratórium korszerűsítése, valamint a könyvtár rendezése a jubileumi év feladata.

Az épületnek 1949-ben megkezdett tatarozása milliós költséggel 1960-ra nyer befejezést. A legnagyobb arányú épülettatarozási munka 1958-tól kezdve folyik.

Múzeumunk fennállása óta fontos népművelési feladatot tölt be. A nagyközönség részére csak a felszabadulás után rendeztek rendsze-

resen kiállításokat. Azelőtt a gyűjtemény raktárszerűen volt berendezve, inkább csak a kutatók érdeklődését elégítette ki. Nem volt nyilvános jellegű sem és nem is volt cél a rendszeres kiállításrendezés. A múzeum látogatottsága száz év alatt nagymértékben növekedett. A múlt század 60—90-es éveiben alig néhány ezer évi látogatója volt a bencés gimnáziumban működő múzeumnak, s ez a szám az első világháborúig sem emelkedett, sőt csökkent. A két világháború között inkább csak a kutatók és az érdeklődők tekintették meg. A Városi Múzeum alapításával kissé fellendült ugyan a látogatottság, de az igazi fellendülés csak a felszabadulás után újjászervezett és egyesített múzeumban következett be. 1950-ben 8—10 ezer látogatója volt a múzeumnak és ez a szám 1958-ra 56 171 főre emelkedett. E hatalmas fejlődés a néptömegek múzeumi érdeklődését tükrözi.

A nagyközönség látogatásain kívül a hazai kutatók rendszeresen tanulmányozzák múzeumunk gyűjteményét. Külföldi kutatók gyakran keresték fel a múltban is, de különösen az utóbbi években sűrűn látogatják.

A múzeumban jelenleg 1 régész, 1 néprajzos, 1 helytörténész és 1 restaurátor dolgozik. A személyi állományhoz még 1 adminisztrátor, 2 hivatalsegéd és 5 teremőr tartozik.

Uzsoki András

KURZE GESCHICHTE DES GYŐRER MUSEUMS — 1859—1959.*

* Die Angaben entnahm ich dem Archiv des Museums und einem museumgeschichtlichen Aufsatz von Elemér Lovas, der im Jahre 1937 in „Győri Szemle" erschien. Ferner erhielt ich wertvolle Auskünfte von den Kollegen Ferenc Jenei, Béla Szőke und Sándor Mithay, denen ich hier meinen Dank ausspreche.

Wenn wir die Geschichte des Győrer Museums schreiben, müssen wir die von Laien ausgeführten archäologischen Forschungen erwähnen, deren erste Spuren bereits im 15. Jahrhundert zu finden sind. Ein humanistischer Forscher, namens Antiquus, entdeckte in Győr den römischen Victoria-Altarstein, der später in den Pfeiler der Kathedrale eingemauert wurde. Die Steine mit römischen Inschriften aus der Umgebung von Győr, werden von Appianus und später von Bonfini erwähnt. Nachher, im Jahr 1516 schrieb János Megyerichei, Dechant von Kolozs, die Steine mit römischen Inschriften aus Győr und Umgebung zusammen. Megyerichei's Liste wurde von mehreren ausländischen Forschern benützt, so auch von Lazius, der die römischen Steine, die im Jahre 1560 bei dem Bau der Festung von Győr entdeckt wurden, für seine eigene Sammlung nach Wien transportieren liess.

In der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts sammelte János Zech, Bürgermeister von Győr, die römischen Inschriften der Stadt und brachte sie für Zwecke der Forschung im berühmten „Fasanengarten" unter. Diese Forschungen waren eine Laienarbeit und haben bloss eine kulturhistorische Bedeutung. Der Beginn der planmässigen und systematischen Forschung ist mit dem Namen von *Flóris Rómer*, Lehrer am Benediktiner-Gymnasium verknüpft, der im Jahre 1839 zu ständigem Aufenthalt nach Győr kam. Nachdem er die sehr bescheidene naturgeschichtliche Sammlung des Benediktiner-Gymnasiums ordnete, begann er auch das Material zu sammeln. Er erstreckte seine Arbeit auch auf die archäologischen und historischen Denkmäler und fand hiezu einen guten Mitarbeiter in der Person von *Ferenc Ebenhöch*. Er musste mit der Sammelarbeit im Jahre 1845 aufhören, da er als Akademielehrer nach Pressburg versetzt wurde. Hier fand ihn der Ausbruch des Freiheitskampfes 1848—49 und er trat mit seinen Schülern zusammen in die Freiheitsarmée ein. Infolge seines Wissens und seines praktischen Sinnes wurde er bald Offizier der technischen Truppen und nahm an den Schanzenarbeiten in Győr teil. Nach der Niederlage des Freiheitskrieges wurde er wegen „Teilnahme an einem bewaffneten Aufstand" zu acht Jahren Festungshaft, in Eisen gelegt, verurteilt. Er war bis zum Jahre 1854 in Haft zu Wien, Olmütz und Josephstadt, wobei er aber seine Sprachkenntnisse und technischen Kenntnisse ständig bereicherte. Nach verbüsster Strafe kam er im Jahre 1857 nach Győr zurück.

Er setzte die Weiterentwicklung der Sammlung mit grossem Elan fort und legte mit 74 Münzen den Grund zur numismatischen Sammlung, wozu die Abtei von Pannonhalma noch weitere 539 Münzen

schenkte. Im Jahre 1858 enthielt die Sammlung bereits 1238 Münzen und 45 Altertümer.

Der Lehrkörper des Benediktiner-Gymnasiums wandte sich an die K. und K. Regierung mit der Bitte, die Gemeinden anzuweisen, die Altertümer anzumelden und Flóris Rómer in Anerkennung seiner eifrigen und unermüdlichen Arbeit zum Sachverständigen zu erwählen. Die K. und K. Stadthalterei bestimmte in ihrem Erlass No. 26 672 vom 19. Dezember 1858 das Benediktiner-Gymnasium von Győr zum Aufbewahrungsort der Altertümer und beauftragte Rómer die diesbezüglichen Aufgaben und Arbeiten auszuführen. Im nächsten Jahr erschien auch der Erlass, durch den die Gemeinden angehalten werden, die gefundenen Altertümer in das Museum (Gymnasium) von Győr einzuliefern. Der „K. und K. Zentralausschuss zur Erforschung und Instandhaltung der Denkmäler der Architektur" bestimmte am 6. Mai 1859 das Gymnasium zum Sammelplatz der Altertümer der Umgegend. Im Jahre der Gründung bestand die Sammlung des Museums aus 2630 Tieren, 1420 Pflanzen, 1239 Mineralien, 55 römischen Altertümern und 1757 Münzen. Das Museum wurde am 30. Mai 1860 eröffnet, es hatte in einigen Tagen mehrere tausend Besucher.

Rómer wurde in Anerkennung seiner hervorragenden organisatorischen und wissenschaftlichen Arbeiten am 6. Juni 1859 zum korrespondierenden Mitglied des „K. und K. Zentralausschuss"-es, da er sich „nicht bloss mit Archäologie und Kunstgeschichte eifrig beschäftigt, sondern auch bereit ist, den Zentralausschuss zu unterstützen, die ihm von höchster Stelle anvertrauten Aufgaben zu erfüllen". Im Jahre 1860 wurde er korrespondierendes Mitglied der Wissenschaftlichen Akademie und gleichzeitig auch Mitglied des Archäologischen Ausschusses der Akademie.

Rómer sammelte fleissig und planmässig die Altertümer und durchwanderte zu diesem Zweck oftmals die Umgegend von Győr. Die Sammlung bereicherte sich schnell. Dies wurde auch durch die Aufrufe in „Győri Közlöny" (Győrer Berichte) gefördert. Rómer berichtet auch über seine Arbeiten in „Vasárnapi Újság" (Sonntagszeitung) und in „Győri Történelmi és Régészeti Füzetek" (Historische und Archäologische Häfte). Dem Wissenschaftler und Organisator Rómer genügten bald die begrenzten Möglichkeiten der Stadt Győr nicht mehr. Im Jahre 1861 erhielt er die Stelle des Archivars der Wissenschaftlichen Akademie und des Oberdirektors des Königlich-Katholischen Obergymnasiums in Pest. Sein Weggang war sehr nachteilig für das Museumswesen und das wissenschaftliche Leben von Győr. Sein Nachfolger, *Frigyes Pokorny*, konnte seine schwungvolle Arbeit nicht fortsetzen.

Das Museum erhielt den würdigen Nachfolger Rómers im Jahre 1863 in der Person von *Etel Méry*, der die Arbeit mit grossem Elan weiterführte. Er legte Wert darauf, dass das Museum auch vom Publikum besucht werde und eröffnete daher nach einem Jahr die Sammlung für das Publikum. Er begnügte sich nicht mit Sammelarbeit, sondern führte auch Grabungen im Stadtgebiet aus. Die hervorragende Zunftladen-Sammlung wurde ebenfalls von ihm gegründet. Zu Ende seiner zwanzigjährigen Tätigkeit enthielt die archäologische und lokalhistorische Sammlung 16 898, die numismatische Sammlung 17 715 Stücke.

Das Museum hatte auch Erfolg in der archäologischen Ausstellung in Pressburg im Jahre 1870.

In 1883 tritt *Arnold Börzsönyi* an die Stelle von Etel Méry als Leiter des Museums. Die Leitung des Museums lag auch weiter in guten Händen, die Sammlung bereicherte sich ständig. Die archäologischen Funde bei den Fabrikbauten in Győr am Ende des Jahrhunderts wurden von ihm systematisch erschlossen. Die bedeutendste Grabung führte Börzsönyi in den Jahren 1893—94 im Gebiete der Brennerei in Győr aus, wo eine Siedlung aus der Arpaden-Zeit zum Vorschein kam. Am Anfang dieses Jahrhunderts wurde ebendort das berühmte Grabfeld der Avaren mit 889 Gräbern in Győr entdeckt. Die Sammlung des Museums hatte grossen Erfolg in der Milleneums-Ausstellung in 1896 und in den Ausstellungen in Paris, 1900, und in Wien, 1910. Börzsönyi besprach die Bereicherung der Sammlung systematisch in den Jahresberichten des Obergymnasiums und stellte einen Museumführer zusammen für Forscher und weitere Interessenten.

In den Jahren 1918—19 vertrat *Henrik Parcsami*, in 1919 *Gustav Kalmár* den kranken Börzsönyi in der Leitung des Museums. Nach dem Tode Börzsönyis wurde Gustav Kalmár Leiter des Museums (1920—22). In der schweren wirtschaftlichen Lage nach dem ersten Weltkrieg erwachte das Museum zu neuem Leben, als in 1922 *Elemér Lovas* zum Leiter des Museums wurde. Lovas ordnete die Sammlung in einigen Räumen des Benediktiner-Museums. Sein grosser Arbeitsplan enthielt die wissenschaftliche Katalogisierung und Bearbeitung des Materials und seine Vorbereitung zur Ausstellung. Er stellte den Kataster der archäologischen Fundorte der Győrer Umgebung zusammen, welcher noch heutzutage eine wesentliche Quelle unserer archäologischen Forschung ist. Er trat dafür eifrig ein, dass das Museum, welches zu dieser Zeit bereits den Namen Flóris Rómers trug, zu einem städtischen Museum umorganisiert werde. Er nahm im Jahre 1931 mit Unterstützung der Stadt an einer Studienreise nach Italien teil und unterbreitete nach seiner Rückkehr den zeitgemässen Planvorschlag des Gebäudes des Győrer Städtischen Museums, welches er am Platze des derzeitigen Theaters, in der heutigen Tolbuchin-Promenade aufzubauen beabsichtigte. Obzwar sein Plan nicht verwirklicht wurde, hörte Lovas nicht auf sich mit der Errichtung des Städtischen Museums zu beschäftigen. In 1940 zwang ihn seine Krankheit die Arbeit niederzulegen. Er hatte keinen aktiven Nachfolger, die Sammlung entwickelte sich auch nicht, bis sie in 1949 Teil des Städtischen Museums wurde.

Die Weiterentwicklung der Sammlung des Benediktiner-Gymnasiums zu einem Städtischen Museum stand in 1934 vor unmittelbarer Verwirklichung. Man beabsichtigte die wertvolle Sammlung in dem neuerrichteten Kulturhause (heute Kisfaludy-Theater) am I. Stock zu unterbringen. In 1935 bot die Stadt mit Genehmigung der Aufsichtsbehörde der Öffentlichen Sammlungen die Räume der oberen Stockwerke des Kulturhauses für die Unterbringung des Flóris *Rómer* Museums an, sie konnten jedoch mit der Abtei von Pannonhalma bezüglich der Übergabe der Sammlung nicht einig werden. Im Jahre 1937 beauftragte die Stadt *Ferenc Jenei* mit der Aufsicht und dem Ordnen des bisherigen Museum-Materials. In 1938 fasste die Generalversamm-

lung des Stadtrates den Beschluss über Gründung des Städtischen Museums. Der Beschluss wurde durch die Verordnung No. 6939/1939 des Ministers des Innern bestätigt. Die Stadt beauftragte Ferenc Jenei, den Stadtbibliothekar, mit der Organisierung und Leitung der Sammelarbeit.

Zum Zwecke der Bereicherung des geringen Sammlungsmaterials führte die Stadt zusammen mit dem Nationalmuseum Grabungen aus. Sie veranstalteten Ausstellungen aus dem lokalen Material und aus dem Material des Museums für bildende Künste, doch gelang es ihnen nicht, die Sammlung der Benediktiner mit dem übrigen Ausstellungsmaterial zu vereinen.

Am 6. März 1943 entschloss die feierliche Generalversammlung des Stadtrates (zum zweiten Mal) ein selbständiges Städtisches Museum ins Leben zu rufen und hatte eine Vereinbarung mit der Abtei von Pannonhalma die Sammlung der Benediktiner als ewiges Depot zu übergeben. Im Sinne dieser Vereinbarung sollte Elemér Lovas Direktor des Städtischen Museums werden, doch wurde die Vereinbarung nie unterschrieben, und der schöne Plan wurde nie verwirklicht. Das selbständige städtische Museum lebte gesondert unter der Leitung von Ferenc Jenei bis zum Januar 1945, als der grösste Teil der Sammlung nach dem Westen verschleppt wurde, um nie wiederzukehren.

* * *

Nach der Befreiung Ungarns erhielt *Béla Szőke* vom Ministerium für Unterrichtswesen den Auftrag, das Győrer Museum neu zu organisieren und den Grund des „Instituts für Erforschung der Kleinen Ungarischen Tiefebene" zu legen. Die Organisationsarbeit begann unter ausserordentlichen Schwierigkeiten in den oberen Stockwerken des Kulturhauses (heute Kisfaludy-Theater), doch gelang das Zustandebringen des Instituts infolge der vorhandenen Schwierigkeiten nicht. Gleichzeitig leitete Béla Szőke im Auftrag der Aufsichtsbehörde der Öffentlichen Sammlungen mit der Abtei von Pannonhalma Verhandlungen wegen der Übergabe der im Benediktiner-Gymnasium aufbewahrten Sammlung an das Städtische Museum, ein. Die Verhandlungen führten zu keinem Erfolg und zum Schluss wurde die Sammlung Eigentum des Staates. Die beiden Sammlungen gelangten in 1949 in das s. n. Abthaus am Széchenyi-Platz. Das Museum erhielt seinen endgültigen und entsprechenden Platz im schönsten Barock-Gebäude Győrs. Die Fassade des vernachlässigten Gebäudes wurde im selben Jahr in ihrer ursprünglichen Gestalt wiederhergestellt. Nach Renovierung einiger inneren Räume wurde die erste ständige archäologische Ausstellung eröffnet.

Das Museum erhielt den Namen des hervorragenden Ethnologen und naturhistorischen Sammlers und Weltreisenden, János Xantus, der einst in Győr lebte. Im selben Jahr begann die Inventaraufnahme der Sammlung unter zentraler Leitung. Die Erweiterung der Tätigkeit des Museums ermöglichte die Landeszentrale der Museen und der Denkmäler durch die Ernennung von fachgebildeten Museologen. Seit 1948 arbeitet auch ein Restaurator im Museum.

Seit 1947 wird die Weiterentwicklung der archäologischen Samm-

lung durch systematische Besichtigung des Geländes und durch planmässige Ausgrabungen gesichert. Während diese grosszügige Arbeit fortgesetzt wurde, übernahm in 1951 — wegen Erkrankung von Béla Szőke — *Sándor Mithay* die Leitung des Museums. Unter seiner Leitung bereicherten sich besonders die archäologischen, ethnographischen und naturhistorischen Sammlungen durch Ausgrabungen und Geländebefahrung. Ein bedeutender Schritt war in 1952 die archäologische und stadthistorische Ausstellung in den neuhergestellten Räumlichkeiten des oberen Stockwerkes, ferner die Eröffnung des wunderschönen Prunksaales vom 18. Jahrhundert. In 1954 wurde die Ausstellung : „Die Lebewesen der Hanság" bereitgestellt.

Das János Xantus Museum wurde in 1957 mit dem Material des Burgmuseums und in 1958 mit dem des Basteimuseums bereichert. Die beiden neuen Museen wurden mit finanzieller Unterstützung der Stadträte aus den Kasematen des einstigen Sforza-Hofes und des Republik-Platzes ausgestaltet. Im Schlossmuseum sind die Denkmäler der Győrer Burg, im Basteimuseum hingegen die Steindenkmäler mit römerzeitlichen Inschriften ausgestellt.

In 1958 wurde *András Uzsoki* durch die Museum-Abteilung des Ministeriums für Volkskultur zum Direktor ernannt. Seine wichtigste Aufgabe ist die Jubileumsausstellung des hundertjährigen Museums zu veranstalten. In der neuen Ausstellung erhalten nebst der archäologischen, der stadthistorischen und der Hanság-Ausstellung auch die Ethnographie und der Arbeiterbewegung ihren Platz mit je einem Saal. Die Inventar- und Lagerarbeiten, welche seit Jahren im Gange sind, werden voraussichtlich in 1960 beendet. Die Modernisierung der Lager, des Photolaboratoriums und der naturhistorischen Laboratorien, ferner das Ordnen der Bibliothek ist eine Aufgabe des Jubileumsjahres.

Die in 1949 begonnene Renovierung des Gebäudes wird in 1960 beendet, die Kosten werden ungefähr 1 Million Forint ausmachen. Das Museum erfüllt seit seinem Bestehen wichtige Aufgaben der Volkskultur. Für das Publikum wurden erst nach der Befreiung des Landes systematische Ausstellungen veranstaltet. Früher war die Sammlung lagermässig eingeteilt und konnte nur das Interesse der Forscher befriedigen. Das Museum hatte keinen öffentlichen Charakter und die Veranstaltung der Ausstellungen gehörte nicht zum Programm. Der Besuch des Museums wuchs in den letzten hundert Jahren bedeutend. In den sechziger-neunziger Jahren des letzten Jahrhunderts hatte es im Benediktiner-Gymnasium bloss einige tausend Besucher. Diese Zahl wurde bis zum ersten Weltkrieg nicht höher, sondern noch geringer. Zwischen den beiden Weltkriegen wurde die Sammlung hauptsächlich nur von Forschern besichtigt. Nach der Gründung des Städtischen Museums erfuhr der Besuch einen kleinen Aufschwung, der dann nach der Befreiung des Landes in dem neuorganisierten und vereinigten Museum den Höhepunkt erreichte. In 1950 hatte das Museum 8—10 000 Besucher, in 1958 bereits 56 171. Diese gewaltige Entwicklung zeigt das Interesse der breiten Volksmassen für das Museumswesen.

Ausser dem Besuch des Publikums wird das Museum auch von den Forschern unseres Landes systematisch studiert. Auch in der Vergan-

pecsétek, címerek stb. is műtörténeti tekintetben az Archaeológiai Bizottmány köréhez utasíttatnak." [6]

Így indult meg az archaeológia, epigraphica, numismatica, sphragistica, heraldica művelése az Akadémia keretében. Széles terület, rátermett emberek kellettek hozzá. Ilyenként jelentkezett a győri tanár, Römer Flóris. Hogy az 1860-ban megjelent második kötetben az ő nevével is találkozunk, valóban nem lehet meglepő.[7]

Römer ekkor már három esztendeje visszakapta állását a Benedekrendi gimnáziumban és 1857-ben a Győri Közlöny december 13-án megjelent 22. számában megindította az iskolával kapcsolatos előbb természetrajzi, később — Ipolyi biztatására — régészeti múzeum szervezési munkáit. De alig nyitotta meg a tanulni vágyók előtt e gyűjteményt — nem elégedett meg a Győri Közlöny népszerűsítő cikksorozataival —, a tudományos irodalom számára is folyóiratot teremtett.

Az Akadémia és az Erdélyi Múzeum Egylet kiadványain kívül a „Győri Történelmi és Régészeti Füzetek" címen 1861-ben megindított folyóirat volt — tudtommal — az első, a vidéken minden esetre a legelső olyan kiadvány, amely a történelem és régészet művelését tekintette céljának. A kiadók (nem szerkesztőknek nevezték magukat) Ráth Károly és dr. Römer Flóris voltak, akik már a cím megválasztásával is igazolták, hogy a két tudományágat szorosan összefüggőnek tartják.

Ha az akadémiai régészeti bizottmány fentebb ismertetett célkitűzéseit olvassuk, láthatjuk, hogy a régészetet a mainál sokkal tágabb értelemben értelmezték, s annak bizonyos mértékben — akkori értelemben — művelődéstörténeti jelentése és feladata is volt. Nemcsak a bizottmány első, de a későbbi üléseiről felvett jegyzőkönyvek is tanúsítják ezt ; még azok is, amelyek Römer előadósága idejében számolnak be a történtekről, előbb az Archaeológiai Közlemények, majd az Archaeológiai Értesítő hasábjain. Meglátszik a Győri Történelmi és Régészeti Füzetek tartalmán, hogy Römer idején még bővült is ez a kör mindazzal a tudományággal, ami őt fiatal korától érdekelte.

Ne essék most itt szó — még Römer munkásságával[8] kapcsolatban sem — a kimondottan történelmi vonatkozású közleményekről, amelyeknek témaköre is a győri horizontnál jóval messzebb tekint. Legyen elég e tekintetben az első füzet első közleményére hivatkozni, amely „Rédey Ferenc erdélyi fejedelem megbízottjának, Sebesi Ferencnek követsége 1658-ban a budai vezérnél" címen jelent meg Ráth Károly tollából. A cikkek és okiratközlések is általános magyar történelmi vonatkozásúak. Ez utóbbiak „Őskori levelek" címen jelentek meg.

Mi a célja Römernek mindezzel ?

Hiteles okmányok alapján látni, láttatni és becsülni azt, ami a múltból becsülést érdemel. Ezért harcol, ha kell, kíméletlen szavakkal. A josephstadti hajthatatlan rab kemény szavai ütköznek ki soraiból, nem éppen a legkönnyebb időkben, hiszen még messze volt 1867 és Römer forradalmi múltjára még csak nagyon átlátszó fátyolt borított a valamivel józanabb világ. Egyházi műemlékekkel kapcsolatban írja egyik helyen : „Vagy tán nem elég buzgó a katholikus papság, hol áldozni kell egyházi kincsei fentartására és ismertetésére ? Vagyis inkább csak mindig azt várjuk, hogy a külhoni tudósok, részint saját, részint magunk kormányától elégséges költséggel ellátva, mind felszedjék előlünk ritka-

ságainkat, és mintegy gúnyolva és megvetve harsogtassák : lám ezt mind Magyarországból hoztuk, azon papság elől vittük el, mely azt nem ismeri és becsülni nem tudja." [9] Folytatni lehetne és kellene is ezeket a Rómer breviáriumba kívánkozó igazságokat, hiszen alig van olyan írása, amelyikben ne lehetne ilyet, sőt még keményebbet is találni.

Ő maga fekszik bele a munkába a legjobban. Lapozzuk át egyébként a folyóirat mind a négy kötetét és maradjunk meg a régészetnek általa értelmezett körében, hogy lássuk a munkát, amelyet Győrött kezdett, de később egyidejűleg már Pesten is folytatott fáradhatatlanul.

Az első kötetben a pannonhalmi könyvtárban szerzett benyomások térnek vissza, amikor „A ft. győri káptalan könyvtárában őrzött Corvin-Codex ismertetése" címen ír alapos közleményt.[10] Majd „A német—jáhrndorfi szentségmutató" közlésével már műtörténeti kérdéseket érint, s nem habozik a „divatszerűsítés mételye által a mélyen átgondolt és áthatott egyháziasságtól annyira távozott, sokban gyerekessé vagy, fájdalom, nevetségessé fajult" egyházművészetről írni.[11]

Ebben a körben marad mikor „A bönyi református egyház XII—XIII. századbeli pohara" címen ír.[12] A győri székesegyházban őrzött „Hunyadi Mátyás miseruhája" c. cikke irodalmi adataival is becses műtörténeti közlés.[13] Az oroszvári „románszaku" templomról, a bánhidai románkorú oldalajtóról és a tarjáni románkorú kőfaragványról szól,[14] s sokoldalú érdeklődése itt ütközik ki a legjellemzőbb módon, amikor az oroszvári üvegház falaiban őrzött római emlékkövek közt talált feliratot is közli.[15]

Nagyobb igényű „A győri főegyház"[16] c. értekezés, amely sok, akkor új problémát vetett fel. Néhány beküldött és általa közölt római feliratos kőtöredék[17] és „Egy római kőkoporsó Győrben" [18] c. közlemény tartozik a fontosabbak közé. Sok apró történeti vonatkozású cikk egészíti ki ebben az évfolyamban megjelent munkáit. Köztük boszorkányperekkel foglalkozó terjedelmesebb közlemény is van, tanúvallomásokat közlő okmánytárral.[19] És ez az utóbbi is jellemző Rómer felfogására : „Eddig a magyar nemzet történelme egyedül a királyok történelméből állt ; ezek törvényei, — viszontagságai, — háborúi, — családi viszonyaival be volt fejezve a magyarok történelme is. A nép életével, kifejlődésével, tudományok- és művészetekbeni előhaladásával, polgári és erkölcsi állapotával nem sokat törődtünk, bár krónikáink és okmányaink erre nézve teménytelen anyagot foglalnak." [20]

Íme : a Corvin-codex, a Mátyás király miseruhája és a „néphiedelmitévedés" mint ugyanannak a nemzetnek „művelődéstörténelme", békésen megfér a Győri Történelmi és Régészeti Füzetek hasábjain. De ember kellett ahhoz, aki céltudatosan hozzá mert nyúlni.

Meg kell említeni azt a kommentárt, amelyet -ó -y (Jankó Mihály) tollából közölt : Levéltöredékek az ószőnyi római régiségek stb. címen írt közleményéhez fűz. Jankó panaszkodik 1861. május 20-án kelt levelében „fájó szívvel látom : hogy a legszebb feliratos táblákat, téglákat széttördelik, hogy velük az országutat borítsák." Rómer megjegyzéséből csak a következőket ragadjuk ki : „Reméljük, hogy vagy az akadémia régészeti bizottmánya, vagy a keletkező magyar régészeti egylet ezen sorokat kellő figyelembe veendi ; de még jobb lenne, ha a kitűnő hazafiságú gróf Zichy család, mint Szőny birtokosa, egy helybeli Múzeumot

állítana vagy kastélyukban vagy más, tán kerti helyiségeikben ; bizonyos vagyok benne, hogy a nemes keblű gróf Zichy János úr az akadémia vagy nemzeti Múzeum ebbeli felszólítására legörömest minden segítséget nyújtana az úgyis olyan gyéren található kincsek oltalmazására és birtokának világhírű műemlékei fenntartására." [21] Ha minden régészeti megállapításában ennyire lett volna bizonyos Römer, soha se lett volna régészeti kongresszus Magyarországon, amelyek tagnévsorában éppenúgy nem szerepelt a szőnyi földesúr, mint ahogy a folyóirat megrendelői közt sem.

A második kötetben már nemcsak Corvin-codexekkel : „Adatok a Corvin könyvtárból hazánkban fennmaradt codexekhez",[22] hanem „A pesti kir. egyetem könyvtárában létező pannonhalmi latin codex"-el is foglalkozik,[23] aminek felfedezése a nagy könyvtárban egykor sokat dolgozó szerzetesnek már azért is különösebb örömöt jelentett, mert benne a pannonhalmi bencések szertartási könyvét, elődjeinek nagy gonddal készített kézírásos munkáját ismerte fel.

Egyik közleménye : „Kinisi Pál sírköve" [24] ma a legidőszerűbb, amikor évek óta folyik a nagyvázsonyi vár restaurálása, ahol már is ott van az a sírkő. Kitűnő forrástanulmány ez a közlemény, amely még a mai kutatásnak is segítséget adhat. A sírkő két töredékét saját rajzában mutatja be. Ismerjük a vár egyidejűen készült rajzát is. Kisebb nagyobb történeti közlemények itt is szép számmal vannak. E füzetben Aigner Lajos közöl cikket : „Kismartoni római régiségek" címen egy feliratos töredékről.[25]

A harmadik kötetben, saját rajzában is bemutatva, „Kamicházi Horváth Márk Horvát- és Dalmátországi bán stb. máskép Vzdolyai Myslenovith Márk sírköve Nagyvázsonyban" címen megjelent cikkében is alkalmat talál arra, hogy a fájó igazságot szemébe mondja azoknak, akik történelmi emlékeinket nem becsülik. „Van szerencsénkre egy általános bűnbakunk, a tatár-török pusztítások. Saját szégyenünket ezen dúlókra kenjük, de azt mélyen elhallgatjuk és bölcsen elnézzük, hogy ahol még tatár nem pusztíthatott, hová a török lábát sohasem tette, szintén csak ugyan azon szomorú tapasztalást tesszük, s hogy legújabb időben, mintegy szemünk láttára naponkint ilyenek történnek, és történni fognak, mind addig, míg az ősi maradványok becsülése nemzeti törvénnyé nem emeltetik, míg minden egyes műdarab a nemzet oltalma alá nem helyeztetik." [26]

Itt csendül ki soraiból először a műemlékvédelem szervezésének égető kérdése, amelyről még később is olyan sokat, s olyan fájdalmasan ír a maga valóban egyéni, semmi személyi érdeket nem kímélő modorában.

A negyedik kötetben : „Egy XIII-ik századbeli zománczos misekanná"-t mutat be,[27] mint írja „azon honfias kéréssel, hogy a még talán másutt is létezők hollétéről való tudomást velem a birtokosok közleni ne vonakodjanak.[28]

Mikor ez a kötet, amelynek két utolsó füzetét már egyedül szerkesztette — megjelent (1865), Römer már írta a Műrégészeti Kalauzt és a pesti egyetem tanára volt. A régészet országos gondjait kapta a győri gondok helyett és kénytelen volt a folyóiratot beszüntetni.

Az a négy kötet, amely szerkesztésében megjelent, nem válik szé-

gyenére annak a magyar városnak, amelyben ez a tudományos műhely az ő vezetésével öt éven keresztül olyan szép eredménnyel dolgozott,[29] már a második kötettől kezdve odakapcsolva mindazokat a korukban elismert történészeket, akik szívesen jöttek segítségül ennek a Dunántúlon kialakult új, tudományos és művelődési központnak.

Dr. Kanozsay Margit

JEGYZETEK

[1] CIL III. 4364, 11 082.
[2] A győrvidéki régészeti kutatás és gyűjtés története. GySz 8. (1937) Sep. 5—7.
[3] *Czech J.*, A győri vidék legrégibb időben és a rómaiak alatt. Évk. 1831—32. 314—346.
[4] AK. 1. (1859) V—XI.
[5] U. o. VIII.
[6] U. o. IX. 1.
[7] A lesencze-tomaji római feliratos kő. U. o. 2. (1861) 173—174.
[8] Nemcsak kisebb adatközlések, de nagyobb terjedelmű értekezések is vannak ezek közt.
[9] GyTRF 2. (1863) 13.
[10] U. o. 1. (1861) 8—14.
[11] U. o. 97—104.
[12] U. o. 334—338.
[13] U. o. 288.
[14] U. o. 186—190.
[15] U. o. 188., CIL III. 4391, AK 3. (1863) 161.
[16] U. o. 272—277.
[17] U. o. 92, 94—95, CIL III. 4337, AK 3. (1863) 164 — CIL III. 4385, AK 3. (1863) 158 — CIL III. 4387, AK 3. (1863) 159.
[18] U. o. 284—286.
[19] Cikksorozat ez, amely csak a folyóirat 3. kötetében ér véget. U. o. 176—185, 219—236, 322—333, 2. (1861) 74—81, 158—165, 274—276, 3. (1862) 176—182.
[20] U. o. 1. (1860) 176.
[21] U. o. 286—287.
[22] U. o. 2. (1863) 136—140.
[23] U. o. 1—13.
[24] U. o. 56—67.
[25] U. o. 373, CIL III. 10 952.
[26] U. o. 3. (1865) 213—222, 214.
[27] U. o. 4. (1865) 169—177.
[28] U. o. 172.
[29] Talán nem lesz érdektelen, hogy már ekkor hallgatója volt Hampel József „első évi jogász", akinek a m. kir. egyetem által dicséretre méltatott pályamunkájából — „A báni méltóság eredetétől kezdve napjainkig" címen részletet mutatott be (u. o. 358—382). Legjelesebb tanítványa és utóda pár év múlva ezzel a dolgozattal szerezte meg a bölcsészetdoktori címet.

GYŐRER HISTORISCHE UND ARCHÄOLOGISCHE HEFTE (1861—65)

Die Denkmäler der Umgebung Győrs mit den römerzeitlichen Inschriften wurden bereits von den humanistischen Forschern beobachtet. Nachher tauchen oft neue Daten auf. Sie werden von dem Győrer Forscher der römischen Denkmäler, Elemér Lovas ausführlich erörtert. Trotz dieser Arbeiten und der späteren von Schönwiesner und Katanchich in lateinischer Sprache, beginnt sich die ungarische Literatur mit diesen Funden erst in den dreissiger Jahren des vergangenen Jahrhunderts zu beschäftigen. Die Arbeit nahm einen grossen Aufschwung, als Flóris Rómer, auf Anregung von Ipolyi, das Sammelgebiet des vor 100 Jahren gegründeten Museums ausser der naturhistorischen Gegenstände auch auf die der Archäologie erstreckte, in dem weiten Sinne, wie man es in den sechziger Jahren des vorigen Jahrhunderts für richtig erachtete. Bald nach der Eröffnung des Győrer Museums gründete Rómer in 1861 mit Károly Ráth die Győrer Historische und Archäologische Hefte, wo bereits der Titel auf den engen Zusammenhang der beiden Disziplinen hinweist.

Wir wollen hier von den historischen Mitteilungen der Zeitschrift nicht sprechen, bloss bemerken, dass sie keinen lokalhistorischen Charakter haben, wie auch die archäologischen Mitteilungen sich auch mit Funden, die weiter entdeckt wurden, beschäftigen. Wir wollen die Aufmerksamkeit bloss auf die in weiterem Sinne archäologischen, wir könnten fast sagen kulturhistorischen, Mitteilungen Rómers lenken. Die sind unter anderen : die Besprechung eines Corvin-Codex', kritische Untersuchung des lateinischen Codex' von Pannonhalma, Analyse der Monstranz von Németjáhrndorf, die Beschreibung des Kelches der reformierten Kirche von Bőny aus 11—13. Jahrhundert, Beschreibung und Bewertung einer Email-Ampel aus dem 13. Jahrhundert, Besprechung der Literaturdaten bezüglich des Messgewandes von Mátyás Hunyady, der Steinmetzarbeiten der Győrer Kathedrale, der romanischen Kirche von Oroszvár, der Seitentür in Bánhida und der Steinmetzarbeiten von Tarján.

Rómer beginnt den Kampf für die Rettung dieser Denkmäler mit einer Besprechung mehrerer Steindenkmäler mit römischen Inschriften. Bei Gelegenheit der Besprechung der Grabsteine von Kinizsy und Kamiczházi in Nagyvázsony wirft er den Gedanken des Schutzes der Kunstdenkmäler auf. Fast in jedem längeren Artikel nimmt er Stellung gegen die Gleichgültigkeit, welche die Ursache der Verwesung der Denkmäler der historischen Vergangenheit ist.

Die Zeitschrift, die bloss aus 4 Jahrgängen besteht, war in dieser Art die erste in Ungarn. Die Geschichte der ungarischen Wissenschaft muss sie als ein sehr charakteristisches und zeitgemässes Werk wahrnehmen.

KET THYATIRA-BELI FÉMER.

(MAGYARORSZÁGI LELHELYEKRŐL.)

Ez évi április havában Budapesten időztem, hogy a berlini akademiától tervbe vett «Corpus nummorum græcorum» számára a n. múzeum antik érmeit tanulmányozzam. Sarmatia, Mœsia inferior és superior, Thracia, Macedonia, Pæonia és Dacia kerülvén mindenek előtt sorra, tehát oly terület, mely nagyobbára szomszédos a magyar királysággal, sőt részben hozzá tartozik, sok becses anyagot reméltem Budapesten találhatni. Várakozásom nemcsak bevált, de reményen túl teljesült, mert a n. múzeum a fontos érmek egész sorát nyujtotta és köztük egész ismeretlenek is voltak. Más érdekes darabokat leltem a kir. tud. egyetem éremgyűjteményében és kivált sok becsest leltem Mandl Károly úr magángyűjteményében. Majd ha a nagy érem-mű meg fog jelenni, ki fog tűnni belőle, hogy a magyar gyűjtemények minő fontosak voltak reá nézve és föltehető, hogy magyarországi gyűjteményekben a felsorolt tartományok még sok érdekes példány által vannak képviselve.*

Különös meglepetésemre volt, hogy ez alkalommal Budapesten két teljesen ismeretlen medaillont láttam, Thyatira lydiai városét, egyik Severus Alexander császártól való (222—235) a n. múzeum tulajdonát képezi, a másik Maximinus (Thrax 235—238)-tól Vásárhelyi Géza gyűjteményét ékíti. A két érem már azon körülménynél fogva érdekes, mert keletkezése helyétől messze Magyarországon lelték és nagyban fokozza érdeküket az, hogy Thyatira városának egy különös helyi kultusát magyarázzák; a miért is szivesen engedtem e folyóirat szerkesztőjétől nyert fölszólításnak, hogy azokat itt ösmertessem.

Kezdem a két darab leirásán.

I.

Előlap: AY[TOK]PKMAV[P]** CЄBHPOC AΛЄƵANΔPOC M. Severus Alexander császár babérkoszorús mellképe, pánczélban és tábornoki köpenyben jobbra.

Hátlap: ЄΠI CTP AYP KЄNTAYPOYΔIO a szelvényben ΘYATЄIPH | NΩN. Fiatal isten sugárkoronás fővel, meztelen, vállán rövid köpenynyel, szemközt áll négyes fogaton, lecsüngő jobbjában növényág, baljában két élü amazon-balta (bipennis), a lovak közül kettő jobbra kettő balra száguld.

* Kérjük azon t. olvasóinkat, kik ily érmek birtokában vannak, hogy azok pecsétviaszos lenyomatait a nagyfontosságu berlini vállalat teljessége érdekében dr. Pick B. urral Winterthurban közölni sziveskedjenek. *A szerkesztő.*

** A zárjelekben [ ] foglalt betük kopottak, de biztosan pótolhatók.

millisimo Quingentesimo decimo septimo die tercia mensis Januarii, qui fuit dies sabbati proxima ante festum Epiphaniarum». Az ellentét feltűnő! Knauz N. kortana (Budapest 1876. 18. n. 433. l. 22. n. 449. l.) szerint 1515-ben szent Pál fordulásának ünnepe csakugyan szerdára esett, tehát az előtte való nap kedd volt. 1517-ben pedig Pál ünnepét szombaton ülték meg, pridie tehát péntekre esett. Felmerül tovább még azon nehézség, hogy a végrendelet kezdetén megnevezett január 3-ika akkorán nem szombat, hanem péntek vala. Ezeket összeegyeztetni bajos lesz. A végrendelet éve, az 1517, alig lehet hibás, mert másolatunk a végrendelet kihirdetését, mely ugyanazon év bőjtelő tizenhetedikén történt, következőleg adja elő: 1517. február tizenhetedikén a királyné kápolnájában (mely valószínűleg a mai kincstár helyisége) törvénykezvén a biró, Nyethamer szent Mártonról címzett plébános és Pruckhi Fülöp szent Lőrinczről nevezett lelkészek, Százkisdi, Szilasy kanonokok, Khek altarista, Mynstrer kórházi káplány (Fojt P. betegsége miatt elmaradván) s Rutenstok, Egyed gyógyszerész, Tayllukas tanúk és a rokonok jelenlétében a jegyző által Rómer Gáspárnak végrendelete felolvastatott. Minekutána pedig senki részéről meg nem támadtatott, a biró által megerősíttetett. A biró neve nincs kitéve, de a városi jegyzőkönyvekből egészen biztos, hogy 1517 és 1518-ban Leupold Gáspár volt Pozsony város birája. Végre egyházilag is Pápóczi Imre kanonok és préposti helynök által helybenhagyatott, mindazon részekben, melyek az esztergomi zsinati szabványok szerint végrehajthatók. Utóbbi Széchy Dénes bibornok, primás és esztergomi érsek határozata az 1450-ben tartott zsinatban, de testamentis (C. 23. kiadásomban. Esztergom, 1865. 24. l.), mely azt parancsolja, hogy hat hónap alatt a kegyes alapítványok kifizettessenek és a javadalmas által netán elidegenített egyházi vagyon, különbeni büntetés terhe mellett a végrehajtók által megtéríttessék. Egyébként Rómerunkról szóllanak: Lányi Károly, «Magyar catholicus clerus érdemeinek történet-igazolta emléke» Pozsony, 1848. I., 28, 181, 196. l. — Knauz N., «Magyar Sion» Esztergom, 1866. IV., 331. l., hol Rómer végrendelete le van nyomtatva. — U. a. «A pozsonyi káptalannak kéziratai» Esztergom, 1870. 37, 49, 55, 56. l. — Rimely K., «Capitulum ins. Ecclesiæ Collegiatæ Posoniensis» Pozsony, 1880. 258, 260. lapokon.

Dankó József.

kitanítanak minket, hogy az alsó talapzat belső részében levő évszám, 1517, a megaranyozás idejét jelzi, maga az Úrmutató korábbi időből származván.

Volt akkoron a templomnak egy szekrényoltára szent Katalin képével, mely évenként ünnepnapján a főoltáron köztiszteletre tétetett ki, ennek megújítására öt magyar aranyforintot szánt. Nagy gondot fordított az egyházi ruhakészlet szaporítására is. Nem kevesebb, mint száz forintot hagyományoz egy fehér becses ornatus beszerzésére, mely misemondó ruhából, palástból, két dalmaticából és egy oltár előtti antipendiumból (indumento altaris Magni) állana. Továbbá, miután a Mindenszentekről címzett javadalom, melyet életében bírt, semmiféle egyházi ruhával sem rendelkezik, felajánlja saját drága casuláját, bársonyból, mely vékonyra vont aranyszálakkal ékesítve vala. Ezúttal megjegyzi, hogy a szent György és szent Béláról elnevezett altaria, melynek ő jelenleg birtokosa, három ornatussal rendelkezik, egygyel fehér szövetből, aranynyal átvonva, egy sárgával és egy feketével, talán viola színűvel; továbbá két kehelylyel, két ampolnával, két corporáléval. Ezeket, Rómer, úgylátszik, egy hímzett bursával a corporale részére növelte. Azonkívül egy énekes misét a hét fájdalmas szűz Anya tiszteletére alapít, a városi plébános részére száz forintot, a templom pénztárának pedig tizenkét forintot ajándékoz. A szent Lőrincz- és szent Mihály-féle egyházaknak, két épülőfélben levő kolostornak és a két ápoldának egyenként öt aranyforintot. A prépostnak három forinttal, kanonok társainak cseh üvegpalaczkaival kedveskedik.

Jószívűsége kitűnik végrendeletének azon részeiből, melyekben rokonairól gondoskodik. Említést érdemel különösen egy olasz stilben készült bilikom, mely egy elmozdítható alakkal volt ékesítve. Nekik jutott. Soknemű ezüst tálczáit és ón-korsóit, öltözeteit (unam brumaticam et aliam nigram), könyveit, házi felszerelését szinte családjavítási czélból nekik hagyta. Emberszeretetéhez és erényeihez mérten, az élő Isten kedveért adósainak valamennyi tartozásukat, ezek kamataival elengedve, a kánoni szabványok értelmében, a hivatását helyesen felismerő főpap a szegényekről sem feledkezett meg. Temetkezési helyéről imígy rendelkezik: kívánom, hogy a szent Mártonról nevezett egyház szentélyében, kanonoki ülőhelyem tőszomszédságában, néhai Szempczi Márton kartársam mellett, a főoltár felé eltakaríttassam. Feliratos sírkövemnek előállításáról végrehajtó uraim fognak gondoskodni.

A fentebb közlött sírkő-felirat, melyet az előrebocsátottak szerint a végrehajtók fogalmaztak, azt mutatja: Mintha Rómer G. az *1515.* évi boldogasszony havának szent Pál fordulása előtt való napján halálozott volna el, míg végrendelete szóval kiírva 1517. január 3-ikáról, szombatról, Vízkereszt előtt van keltezve: «In nomine domini anno eiusdem

RÓMER GÁSPÁR SÍREMLÉKE 1515-BŐL POZSONYBAN.

várpalota-kápolna egyházfőnökének itélete folytán javadalmukat vesztették. A pozsonyi társaskáptalan és prépostja, Sankfalvay Miklós, 1506—1508-ig írott pertöredék (kézirattárunkban 27—31. sz. a.), szerint Sankfalvay Antal prépost (1486—98) és választott nyitrai püspök által nemcsak javadalmát nyerte vissza, hanem helynökének is kineveztetett, midőn a fent nevezett főpap VI. Sándor pápához, Beatrix királyné ügyeiben mint követ Ulászló király alatt Rómába és Nápolyba küldetett. Meghagyása folytán tudatja a káptalannal, hogy prælatusa a Bécsben megrendelt kanonoki karszékekre (stallis), mivel a préposté is ezekkel együtt készül el, tizenhat font érmecset (denariorum) adózik a költségekre. Rómer, kire a káptalan bizalma jeléül a dékányi hivatalt ruházta, a püspök-prépost megbizásából, öcscsét Jánost, csanádi kanonokot az üresedésben levő pozsonyi kanonoki javadalomba beigtatta, s ezáltal nagy torzsalkodásnak lett okozója; a káptalan nehezítette ezen bevezetést, Jánost azonban helyén tűrte és így az izgatottság sokáig tartott, mivel a kanonokok nem tágítottak. Hő kivánsága levén az örökvárosba, Rómába útazni (visitare limina Beatorum petri et pauli apostolorum), úti pénzt gyűjtött (obulos hungaricales per florenos quatuor et medio citra et ultra), mely hagyatékában találtatván, ezen összegről úgy rendelkezett: hogy kimúlása esetén, három forint hozzáadásával, egy papjelöltnek, ki az egyházi rend szentségét fölveszi, átszolgáltassék, mi csakugyan bekövetkezett, mert Rómerunk az Úrban elszenderült.

Ezerötszáztizenhétben, január hó harmadikán, meglehetős jó egészségnek örvendvén (mente et corpore utcunque sanus) végrendelkezett. Utolsó akaratát Gayr Gáspár közjegyző fogalmazta. Végrendelete végrehajtóinak Nyethamer pozsonyi kanonokot, Sz.-Mártonról nevezett plébánost és kartársát Pruckhi Fülepet, Foyt Frigyes Pozsony város polgármesterét és Rutenstokh Pongrácz esküttet kérte fel. Végrendelete, mely hiteles egykorú másolatban szállott reánk, Rómer kanonok vallásos bőkezűségét, felebaráti szeretetét, fenkölt szellemét tárja föl előttünk, de hazai műtörténelmünkre nézve is érdekes.

Ötven magyar aranyforintot hagyományoz, hogy a káptalani egyház kincstárában már meglevő ezüst Úrmutató megaranyoztassék. (Item ad Monstrantiam magnam argenteam, In dicta ecclesia St.-Martini poson. existentem legari et dari comitto florenos quiinquagenta in auro hungaricales). Köztudomásúlag ismeretes, hogy az említett díszmű (sikerült ábrája Rómernél, «Pozsony régészeti műemlékei», «Pozsony és környéke» Pozsony, 1865. 307. l. leírása és nagyobb könyomatú rajza Weiss K., Die gothische Monstranz der Domkirche zu Pressburg. Mittheil. der Central-Commission für Erf. u. Erh. der Baudenkm., Bécs, 1856. I., 206. l.), még ma is jókarban a pozsonyi káptalan egyházi szent edényei közt ritkítja párját. A végrendelet idézett szavai arról is

a hajó déli oldalán, a bejárat mellett földre van fektetve. Ezen emlék méltó párja az Ujlaki Ferencz, egri püspök († 1555.) felének, mely manap a szentély éjszaki részében befalazva találtatik, a belső újítás előtt pedig fenn a főoltárnál állott, hol ma egy ajtó nyilik.

A domborműves epitaphium, almási vörös márványból való, szélessége 1 m., magassága 2 m. 7 cm. A mű nemcsak történelmi szempontból, hanem jelmezei és az öltözék tekintetéből is igen érdekes. Sajnos, hogy törött, s a járás-kelés által lesikált. Magán a feliratos kerettel majdnem egészen körülvett epitaphiumon féldomborműben látható Rómer G. kanonok és jogtudós alakja, egyházi öltözetben, szakáll és bajusz nélkül. Az alak 1 m. 50 cm. magas, 60 cm. széles és úgy látszik, a személyesítettnek arczképi hűséggel adja vissza vonásait. Földig érő papi egyenruhája fölött, mely redőzve van, a kanonoki kappa dús ránczokkal szemlélhető. Feje, nyilt szemekkel egy négy bojtos sima párnán nyugszik, mellette jobbján a kelyhet, balján a zsolosmás könyvet látjuk, két kezével pedig a ciboriumot tartja. A magas termetűnek tagjai helyesen vannak vésve, nyugalomba helyezkedőleg viszályos élete után csendes öntudat borítja homlokát. A kereten körül gót betűkkel következő latin felirat olvasható: Anno dm. 1 · 5 · 1 · 5 · feria quarta pr[idie] sc[ilicet] conversionis s. pauli obiit.. venerabilis magister romer canõicus. posonien. hic sepultus. orate pro eo.

A művész nevét, ki pozsonyi lehetett és valószínűleg a boldogult egyháznagyot életében ismerte, nem tudjuk, de ezen alkotása dicséri mesterét, szobrászi kivitele valóban jelesnek mondható, felfogása és elrendezése kifogástalan, s benne a XVI. század műízlésének honunkban egy előkelő példányát birjuk. Kivánatos volna, hogy több mással jobb helyre kerüljön és az enyészettől megmentessék. Ennek fejtegetése azonban tárgyunk körén kívül esvén, szerény óhajunkat is e helyen csak azért említők fel, hogy a közel álló külső újításnál az egyházon kívül levő emlékek figyelembe vétessenek.

Rómer Gáspárnak, ki a pozsonyi káptalan legtevékenyebb tagja volt, a XV. század végén és a XVI. elején, viselt dolgairól tanuskodnak a levéltárunkban fekvő okmányok; leginkább végrendelete [Capsa P. Fasc. 1. n. 1.(510). Copia testamenti Magistri Casparis Romer canonici posoniensis.), mely becses műtörténelmi forgácsokat tartalmaz. A régi pozsonyi Rómer-család ivadékáról, kinek nevelése és iskoláztatása idejét homály borítja, csak annyit tudunk, hogy kiváló ismeretekkel, jelesül jogtudományiakkal rendelkezett. Feltörekvő munka és kötelesség szerető férfiú létére czélhoz ért. Már Hollós Mátyás dicső királyunk alatt a pozsonyi kanonokok sorában azon hét között találjuk, kik 1485-ben pártütő viseletük miatt a király parancsára Ragusai Kristóf, modrusi püspök (L. Farlati D., Illyrici sacri t. V. Velencze 1769. 110. l.), a budai

kifaragva. Ma nincsenek többé eredeti sorrendjükben, de tarkán egymás mellé helyezvék. Az új-szövetség jeleneteit, melyekből mindig kettő van ugyanegy táblácskán egymás fölött, hatosával három sorba a közepére helyezték; az ó-szövetség jelenetei, melyek egy-egy táblán egymás mellett kettes számban vannak, jobbra és balra keretet képeznek úgy, hogy mindig hat-hat tábla áll egymás fölött. Van ezeken kívül az oltáron még több figurális vagy egyszerűen ornamentális tábla, melyeket nem tudtak hova helyezni.

Az ó-szövetség jelenetei a világ teremtésén indúlnak meg. Az első táblán balra galambot látunk — a szent lelket — a vizek fölött lebegni,

két oldalt tőle gömb van, a balfelőlin LVX, a jobbfelőlin NOX föliratal. Oszlop választja el a tábla jobb felét, melyen a teremtőt látjuk, a hogy fölemelt jobbjával az előtte mélyen meghajló angyalokat áldja. Így fejezte ki a középkor a mennyország megteremtését. A második táblácskán balra a teremtőt fa előtt látjuk, melyet megáld, jobbra pedig ugyan ő egy lebegő gömb előtt áll, melyben csillagok és körök közt a nap és a hold személyesített alakjai megjelennek.

A mai oltárelőn ezután közvetlenül Ádám és Éva következik: tehát a teremtés ötödik és hatodik napja hiányzik. De ezek nem vesztek el. Azt a táblát, mely e jelenetet ábrázolja, ketté vágták s az egyik bal fele 1820 szept. 23-ikán németül értő ember kezébe és ezen a

réven a n. múzeumba jutott.* A méretek pontosan összevágnak a többi salernói táblákéival. Itt is (lásd az idecsatolt ábrát) balról a teremtő megszokott alakját látjuk. Haja hosszú fürtökben hull alá vállaira, szakálla rövid, testén chiton, köpenyeg és czipőtalp. Baljában tekercs, jobbját byzanti módon való áldásra emeli. Előtte alul a vízben halak és hüllők különféle nemei látszanak, köztük hosszúfarkú szörnyeteg, a víz fölött két sorban egymás fölött állanak a madarak. A jobbfelőli szélen világosan fölismerhető azon tekert idomú oszlop fele, mely ezt a jelenetet a szomszéd jobbik mezőtől elkülönítette; az oszlop másik fele még megvan Salernoban a táblácska jobbik részét képező lapon, melyen a teremtés hatodik napját ábrázolja a dombormű; ez a fél tábla ma nincs rajta az oltárelőn, de az oltár fölött gipszalapba van beeresztve. A jelenetben ismét balfelől a teremtőt látjuk, míg előtte egymásfölé rakott sorokban alul az oroszlán s a griff, fölöttük kigyó, azután szarvasmarha és kakas, legfelül pedig ló, juh, szarvas, őz és kos sorakozik.

A n. múzeumban őrzött részlettel együtt tehát a teremtési cselekvények befejezett sorozatát birjuk. A sorozat a legteljesebbek közé tartozik, melyek a középkorból reánk maradtak. Egy berlini táblán a teremtésből csak öt napot látunk, mindjárt utána következik Ádám és Éva története; a budapesti jelenetek ott jelentékenyen egyszerüsítve fordulnak elé.

A salernoi elefántcsont domborművek a XII. században keletkeztek, régibb byzanti mintákhoz csatlakoznak és a középkori typusok fejlődésére Olaszhonban a legbecsesebb adatokat nyújtják. Sajnos, hogy a domborművek jó része nyom nélkül veszett el. A budapesti táblán kívül kimutattam eddig két berlini táblának odatartozását; remélhető, hogy a kutatások folyamatában a többi hiányzó táblácska is elő fog tünni. Sajnálni való, hogy az olasz kormány nem veszi a salernoi emlékeket gondjaiba, a mi annál fontosabb volna, mert a salernoi egyház gondozóinál rossz kézben vannak.

Bécs, 1891 augusztus. *Strzygovszki József.*

RÓMER GÁSPÁR POZSONYI KANONOK SÍREMLÉKE.

(Egy képes táblával.)

A pozsonyi társaskáptalan templomának megújítása alkalmával, egyéb műbecsű síremlékekkel, a szentélyből hol eredetileg elhelyezve volt, a szabad levegőre került *Rómer Gáspár epitaphiuma*, mely jelenleg

* Cimeliotheca mutei nat.

Arch. Ert 1891

ARRABONA

26—30

A XÁNTUS JÁNOS MÚZEUM
ÉS
A GYŐR-MOSON-SOPRON MEGYEI
MÚZEUMOK IGAZGATÓSÁGA

GYŐR 1991

DÖMER Flóris

RSOS VOM
TE

ger Schaffender. In
nahe auf gleichem
raphik beschäftigt.
moiren ist auch be-
u der Priorität die-
eichnungen und die
ner Lebensführung

d Zeichnungen ge-
gebung genommen.
enartigen" Kunstart
Stil herausgestaltet,
ten. Anfangs haben
it Lavierungen ge-

material seiner Rei-
jahre hat er Städte,
erer Hand verewigt.
eissiger Jahren mit
t damit zusammen,
von Kupferreliefen
en eines Bildhauers
eine schöpferischen
usgeschlossen.
ebenfalls in seinen
nervöser werdenden
ymbole festgesetzt.
— nach dem Krieg
e Ruhe in der noch
len Alltag der ihre
hten konnte. Seine
n, individuelle Gra-
durch das rasende,
gen, wo die Bäume,

el gelitten: hinreis-
Garten. Neben sei-
ie Pflanzen und die
wurden, seine Ge-
die Gestalten und
n. Die Synthese des
den ihren endgülti-
olikum der Ausstel-

n schaffend „gegen
lie schwer abshätz-
raphiken auf feinen
Nándor Salamon

TARTALOM

TANULMÁNYOK, KÖZLEMÉNYEK

Lővei Pál: Adatok Győr középkori topográfiájához 5
Gecsényi Lajos: Győr kereskedelmi szerepének változása a XVI. században 23
Horváth József: Az 1600—1630. között keletkezett győri végrendeletek társadalomtörténeti adalékairól 45
Dominkovits Péter: Adatok a Győr megyei agilisek XIX. századi történetéhez 1800—1848. 79
Grábics Frigyes: Színjáték a reformkori és a forradalmi Győrben . . . 90
Jáki Katalin: A győri gombkötő céh története 111
Timaffy László: A késes- és köszörűsmesterség Győrött 139
Sabján Tibor: Adatok a kályhásmesterségről II. (Fruhmann Antal, Győr) 143
Szita Szabolcs: Zsidó munkatáborok Győr-Moson-Pozsony és Sopron vármegye határterületei erődítésén 173
Almási Tibor: Mattis-Teutsch János képei a győri Xántus János Múzeumban 189

—.—

A RÓMER FLÓRIS EMLÉKÜLÉS (1989) ELŐADÁSAIBÓL

Rottler Ferenc: Rómer Flóris emlékezete 193
T. Szőnyi Eszter: Rómer múzeuma és a régészeti gyűjtemény 201
Szabó Péter: Rómer, a régiségbúvár 205
Tóth László: A Győri Történelmi és Régészeti Füzetek (1861—1868) . . 210
Csóka Gáspár: Rómer Flóris győri évei (1990) 217

—.—

A BORSOS MIKLÓS TISZTELETÉRE RENDEZETT TUDOMÁNYOS ÜLÉSSZAK ELŐADÁSAIBÓL (1989)

N. Mészáros Júlia: Borsos Miklós szobrászatának és Győrött látható alkotásainak helye a magyar és az európai művészetben 221
Salamon Nándor: Borsos Miklós grafikai munkássága a pályakezdéstől napjainkig 227

—.—

Németnyelvű összefoglalások 231
Inhalt 249

Ennek a kísérletnek általánosított eredményeit a művész az 1931-ben Potsdamban megjelent *Kunstideologie, Stabilität und Aktivität im Kunstwerk* című német nyelvű irásában adta. Az írásmű központi gondolatát a modern embertípust jellemző stabilitásra és (az ezt nem kizáró) aktivitásra törekvő és serkentő tézis több irányú megközelítése, körüljárása adja. Ezzel Mattis-Teutsch olyan rendszert dolgoz ki, amelynek segítségével az érzelemvilág bensősége a képzőművészet formanyelvén is megfogalmazhatóvá válik.

A korábban a berlini Abstrakte Gruppe der Sturm mozgalomhoz eszmei szálakkal fűződő és ennek égisze alatt Paul Kleevel, Chagallal, Archipenkoval, Hans Arpal kiállító Mattis-Teutsch 1919 után kapcsolatba került a kölni *A bis Z Gruppeval* és a Walter Gropius vezetése alatt álló weimari *Bauhaus*-mozgalommal. A művésznek ebből a kísérletező, letisztulást hozó alkotóperiódusából származik a szintén a Patkó Imre gyűjteményében található — két tus kompozíciója: *Tájkép* (22,5×30,5 cm) és a *Lélekvirágok* egyik darabja (24×30,5 cm). A Tájkép őriz még valamit a tízes években készült, természetből merített linó- és fametszetek realitásképre utaló reminiszcenciákból, de a Lélekvirágok már a valóság elemeiről teljesen lemondott, a lélek titkait fürkésző művész alkotása. A stabilitás, nyugalom és az aktivitás, mozgás a Művészetideológiában megfogalmazott nézetével és „dogmatizált tételével" összhangban a kompozíció síkján „egy végtelen horizontális vonal húzódik végig", amely körül „a kép szélétől befelé mindig aprózottabb ritmusok rétegződnek folyton kisebb körökben".[6]

A vízszintes — mondhatjuk azt is, hogy az idő — síkon futó körkörök, az emberi civilizáció áthághatatlan és kétségbe vonhatatlan folyamatosságát, a „magasabb fokon ismételt újraszerveződést"[7] jelképezi, de ugyanakkor e folyamat a lélek titkaiban visszatükröződő harmónia, biztonság és stabilitás érzetét is sugallja.

1944 után Mattis-Teutsch János eltávolodott korábbi alkotói ideáljaitól, és lázasan kutatta, hogy a szocializmus korának embertípusait mi módon lehet megeleveníteni, mik ennek a művészi lehetőségei. Szülővárosában Brassóban, 1960. március 17-én halt meg. Benne századunk újszerű művészi gondolkodásának és szellemi kísérletezésének legendás alkotóját, tanúját vesztette el Kelet-Közép-Európa. Halála a magyar művészeti életet is közvetlenül és érzékenyen érintette.

Almási Tibor

JEGYZETEK

1 Mattis-Teutsch János írásos hagyatékát, festőművész unokája őrzi Brassóban. Önéletrajzát *Macovescu G.* idézi: Mattis-Teutsch című írásában — Contemporanul, 1970. március 13.
2 uo.
3 *Szemlér F.*, Mattis-Teutsch. Valóság és elvonatkoztatás. In: A költészet értelme. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1965. 234—237. l.
4 *Méliusz J.*, Látogatás Mattis-Teutschnál. Temesvári Hírlap, 1932. szeptember 21.
5 *Mattis-Teutsch J.*, Művészetideológia. Stabilitás és aktivitás a műalkotásban. Korunk, 1971. 4. szám.
6 *Hevesy I.*, Mattis-Teutsch új metszetei. Nyugat, 1921. 1509—1510. l.
7 *Banner Z.*, Mattis-Teutsch János, Korunk, 1965. 10. szám.
Fényképeket ld. a XXXII—XXXIV. t. (Szerk.)

RÓMER FLÓRIS EMLÉKEZETE

A múlt század közepén Győrött a történettudomány, régészet és múzeum egyet jelentett Rómer Flóris Ferenccel, a bencés szerzetes tanárral, aki alapítója volt a határainkon túl is ismert győri múzeumnak. Rómer Flórisnak aligha lehet egyetlen mondattal jellemezni életét és pályáját, mégis idézem barátja, egyházi historikus társa Fraknói Vilmos szellemes megállapítását: Rómer Flóris „személyében az elvont feladatoknak élő zajtalan munkásságában kielégítést találó igazi tudós frigyet kötött a népszerű agitátorral, aki mindenütt otthon érzi magát, mindenkivel a maga nyelvén tud beszélni és mindenkinek színvonalára leszáll, hogy őt aztán a saját magaslatára emelje".

Rómer Flóris életpályája — hasonlóan kortársaihoz — nem volt sima és egyenletes. Ígéretes reformkori pályakezdése szenvedett törést 1848/49-ben, illetve az azt követő években. Némi szakmai elfogultsággal még azt is állíthatjuk, hogy ő különösen megsínylette a polgári forradalom és a szabadságharc keserves kudarcát. Napjainkban is szimpátiával tekintsünk vissza azokra a tudós férfiakra, akik a reformkor, forradalom, kiegyezés időszakában pályájukon az indulás, bukás, újrakezdés, életműteremtés rögös útját végigjárták.

A XIX. század harmincas-negyvenes éveiben kibontakozó magyar történettudomány új irányai a tematikában, a történetszemléletben és a módszerekben egyaránt jól felismerhetőek voltak. A publikációkban összegeződő első eredmények már sejtetni engedték a történetírásunkban is közeledő korszakváltást. Historikusaink többsége a hőn óhajtott polgári átalakulást mindenekelőtt a reformok fokozatos bevezetésétől várta, s ezért sokuk számára a forradalom nem várt meglepetésül szolgált. Mi sem természetesebb, hogy a forradalom kihívására személyes állásfoglalásukkal elsőként a történészeknek kellett válaszolniuk. Ennek nem mond ellent, hogy az 1848—49-es polgári forradalom és szabadságharc nemcsak a történészekre, hanem az ország valamennyi lakosára kihívást jelentett.

A forradalom, a fegyveres szabadságharc, valamint a politikai viszonyokban bekövetkezett változások hatására szépen ívelő tudósi pályák tűntek semmibe, kiérlelt történetírói programok váltak fikcióvá, s a jól prosperáló műhelyek máról-holnapra beszüntették működésüket. Neves és kezdő történészek egyaránt belső száműzetésbe, tényleges emigrációba menekültek, néhányan osztrák és cseh börtönökbe kényszerültek, de voltak olyanok is, akik a harcmezőn maradtak. A börtönviseltek közé tartozott az akkor már ismert tudósjelölt, a későbbi neves régész-történész: *Rómer Flóris.*

Tudománytörténeti irodalmunkból sok mindent megtudhatunk Rómer élet-

útjáról, mégis a pontosabb tájékozódás kedvéért röviden tekintsük át életének főbb állomásait. Kiegyensúlyozott vagyoni helyzetben lévő pozsonyi német iparos családból származott, aki gyermekkorában a német anyanyelve mellett cserefiúként a trencséni ill. tatai gimnáziumban jól elsajátította a szlovák ill. a magyar nyelvet. A soknemzetiségű pozsonyi környezetben való nevelkedése bizonyára hozzájárult később oly sokszor érvényesülő — a nemzetiségi kérdésben tanúsított — toleráns magatartásához.

Szülei az eszes és tanulnivágyó ifjút — az e korban bevált gyakorlat szerint — az európai hírű bencés tanintézetbe, Pannonhalmára küldték, ahol egy esztendeig novicius volt, majd a rend győri akadémiáján bölcseletet, Bakonybélen pedig pedagógiát tanult. Bencés korszakának jelentős historikus tanárai Guzmics Izidor, Maár Bonifác és Czinár Mór voltak. Huszonöt esztendős korában felszentelt papként és szerzetes tanárként Győrben kezdte meg nevelői pályáját, ahol öt esztendőn keresztül természetrajzra és természettanra okította a diákokat.

Származása, iskolázása és pályaválasztása tehát tipikus volt, és még az sem volt egyedinek mondható, hogy érdeklődése inkább a természet-, mint a humán tudományok felé vonzotta. Később, történészként, régészként jól hasznosította természettudományos alapképzettségét; az ésszerűség és a pontosság, az objektivitásra való törekvés gondolkodásának meghatározó elemévé vált.

Győri tanársága idején elsősorban szünnapi és nyári kirándulásai alkalmával került kapcsolatba a régészettel, s kezdte tudatosan keresni a látható múlt emlékeit. E barangolásaiban hűséges társa volt Ebenhöch Ferenc koroncói lelkész, aki akkor Rómerhoz hasonlóan inkább szerette, mint értette a régészetet. Rendi kívánságra győri tanárságát a pozsonyi királyi akadémia egyik katedrájával váltotta fel, s így a kisdiákok után a nagydiákokat tanította természetrajzra, természettanra és mezei gazdászatra. Hivatásszerűen továbbra is a természettudományokkal foglalkozik, s közben ismét az újrakezdés, a beilleszkedés időtrabló nehézségei akadályozzák az elmélyültebb és célirányos tudományos pályakezdését.

A szülőváros — mióta Rómer elhagyta —, nagyot változott. A pozsonyi diéta tanácskozásai, a politikai élet lüktetése, a fiatal Magyarország lobogó lelkesedése nem hagyták érintetlenül az ifjú tudósjelöltet, s ennek hatására 1848 őszén a pozsonyi professzor felvételét kérte a honvédseregbe.

Különös eseménye-e Rómer pályájának, hogy részt vett a szabadságharcban? Az életrajzával foglalkozók közül többen erre a kérdésre igennel feleltek, és e mozzanatra alapozták az egész életpályát átfogó értékelésüket. A historiográfiában is oly sok veszélyt rejtő leegyszerűsítéseket kerülve — és anélkül, hogy Rómer döntésének nagyszerűségét tagadnánk — úgy véljük, hogy nem sajátos, hanem e korban általánosan érvényes cselekedetről volt szó. Elég itt utalnunk arra, hogy az 1848/49-es szabadságharc fegyveresei között szép számmal voltak tudósok, híres tanárok (közöttük történészek), illetve papi, egyházi emberek (közöttük szerzetesek) is. Más kérdés, hogy Rómer e döntésében a hirtelen fellobbanás volt-e az inspirátor, amely teljesen ellentétben állott korábbi felfogásával? Nem. A szabadságharcra visszautaló későbbi leveleiből, baráti környezetének visszaemlékezéseiből és nem utolsósorban a szabadságharc alatt közzétett, tanítványaihoz intézett felhívásaiból tudjuk, hogy Rómer a társadalmi fejlődés híve, diákjainak az új utakat mutató tanártípusa volt, és a bencés renden belül is a társadalmi haladással toleráns társaihoz, és nem az aulikus, reformellenes személyekhez húzódott.

A világosi kapitulációt követő néhány hónapos döbbent dermedtség után, a történettudósok többsége számvetést készített: milyen hozama és milyen vesztesége volt a befejezetlen forradalomnak, és az elbukott szabadságharcnak? A számvetéseken túl, aki csak tehette, munkájába temetkezett, gyűjtögette a forrásokat, vagy korábban megérlelt gondolatait öntötte végleges formába. Új történetírói programok készültek, s kezdeményezések születtek egy országos történetírói szervezet kialakítására. A forradalom bukása és a szabadságharc veresége ellenére a polgári történettudomány előretörése megállíthatatlan volt, s az 1850-es évek végére a diszciplína pozíciói Magyarországon is megszilárdultak.

Rómer Flóris e folyamatnak nem lehetett aktív részese; miután katonai egységét az oroszok Debrecen mellett szétverték, őt elfogták, s a „fegyveres zendülésben való részvétele miatt vasbilincsben töltendő nyolcévi várfogságra!" ítélték. Az olmützi és josefstadti kazamaták a történészi munka számára kevéssé voltak alkalmasak, így a börtönben töltött esztendők, valamint a szabadulás utáni évek rendi szilenciuma — amelyeket „csendes elmélkedéssel", nevelősködéssel töltött — a kutatás számára elfecsérlődtek.

Rómer Flóris a börtön utáni három évi tétlenség után 1857 őszén másodszor lett „pályakezdő" természettan tanár, és ott folytatta, ahol 1844-ben abbahagyta. A történeti tudományok kísértései azonban nem hagyták békességben. A legnagyobb kísértést, a régi ismerős — Ipolyi Arnold zohori plébános — jelentette, aki arra biztatta Rómert, hogy természetrajzi gyűjtése mellett az archeológiai ritkaságok gyűjtésével is foglalkozzék. Rómer e tanácsot megfogadva megszervezte a győri gimnáziumi múzeumot, a mai megyei múzeum elődjét. Archeológiai gyűjtések, régészeti múzeum alapítása, historikusokkal való szoros és állandó kapcsolat, mindezek ellenére Rómer és a történettudomány — legalábbis művekkel dokumentált — frigye egyre késett. Ismét csak emlékeztetőül, hogy hol tartottak már ekkor (1858-ban) a pályatársak: Horváth Mihály, Szalay László, Csengery Antal, Pesti Frigyes és Ipolyi Arnold.

Végre 1859 nyarán — ez időben Rómer már életének 45. esztendejében járt —, bekövetkezett a várt fordulat, amely igazolta a pályatársak és barátok várakozását. Rómer a nyári iskolai szünet idejére komplex „terepbejárást" és gyűjtőutat szervezett a Bakonyba, „melyet nemcsak természettudományilag, de inkább régiségbeli tekintetből" kívánt átvizsgálni. A terep nem volt Rómer számára idegen, hiszen eddigi élete során szabadidejének nagy részét a dunántúli hegységben töltötte. A különböző lemondások (a „buzgó füvész" váratlan gyengélkedése, a „rovarász" egyéb elfoglaltsága, a geológusnak pedig egy trencséni kirándulása) miatt a komplexitást saját személyében kellett biztosítani, azaz Rómer egyszemélyben képviselte a geológust, a botanikust, a zoológust, és természetesen mindenekelőtt a történészt-régészt. Terepbejárásáról és gyűjtőútjáról a Győri Közlöny hasábjain számolt be „szünnapi" leveleiben.

Említettük már Ipolyi Arnoldot, mint aki hatással volt Rómer pályaindulására. Nos, ennek hitelességéről az első szünnapi levelében maga Rómer győzi meg az olvasót, aki beszámol arról, hogy Ráth Károly barátjával 1859 júliusának utolsó napjaiban felkeresték a Zohoron élő Ipolyit, aki mindkettőjükre nagy hatással volt. A „jeles férfitól — írja Rómer —, egy-két nap alatt többet tanulhattam régészeti törekvéseimre nézve, mintha hónapokon át lapozgattam volna a legbecsesebb könyvtár kincseit". Ráth az oklevelekről és a történelemről, Rómer a régészetről kérdezte Ipolyit, és átnézték könyvtárát, gyűjteményeit. A bakonyi kirándulással kapcsolatban Ipolyi valószínűleg megismertette

vendégeivel csallóközi gyűjtőútjának legfőbb tapasztalatait. A bakonyi kirándulás a levelek tanúsága szerint kitűnően sikerült, és Rómer tudományos ismeretekben, míg a bencés múzeum értékes gyűjteménnyel gyarapodott. A „szünnapi" levelek kedvező fogadtatása arra ösztönözte Rómert, hogy a győri olvasók után az országos közvéleménynek is bemutassa írását. Valószínű, hogy Ipolyi biztatása is hozzájárult ahhoz, hogy a levelek összegyűjtve és megfelelő bevezetővel ellátva könyvalakban „A Bakony, terményrajzi és régészeti vázlata" címmel még 1860-ban két kiadásban is megjelentette. Az érdeklődők, és a szakmai közvélemény — pár száz ember — véleményt formálhatott a névről már jól ismert, de írással még nem jelentkező tudósjelöltről.

A „Bakony" természetesen saját korában sem volt hibátlan alkotás, s nemcsak a bírálók — élükön Csengery Antallal — által kifogásolt útinapló jellege miatt, hanem azért a naiv egyszerűsítésekért, amelyekkel a szerző az archeológiai, műtörténeti leleteket interpretálta. Kortörténeti elemzései fogyatékosak és elnagyoltak voltak, a hiányos filológiai és módszertani felkészültsége kitapintható volt. Mindezek ellenére a kötet jellegét figyelembe véve a dolgozat erényei számottevőek voltak, mindenekelőtt Rómer polgári történetfelfogása nyert bizonyítást. Az irracionalizmussal szembeszálló természettudós részben saját egyháza híveivel is vitatkozva így írt: „akárhogyan akarják a természettudományok esküdt ellenei az utánuk induló tömeggel elhitetni, miszerént azok, kik a természet kutatásával előszeretettel foglalkoznak, atheusok — istentagadók — csak azt bizonyítják, hogy a kereszténységnek egy fő jellegétől — a szeretettől — messzebb vannak, mint a képzelt atheusok Istentől!" Élete két évtizede során felhalmozódott tudományos és élettapasztalatai eszenciáját nyújtotta át az olvasóknak, akár az őskori leletekről, a középkori templomok építéséről, régi misekönyvekről, harangokról számolt be, akár a favágók életéről, a magyar arisztokrácia nemzetietlenségéről, vagy a vallásfelekezetek közötti megbékélésről elmélkedett.

Paradoxonnak tűnhet ugyan, de tény, hogy történetfelfogása, világnézete sokkal kiérleltebb volt, mint számos kortársáé. Szakmai ismereteinek hiányát ellensúlyozni tudta azzal, hogy nagy biztonsággal tájékozódott korának társadalompolitikai, nemzetiségi és egyházi viszonyairól. A reformkori pozsonyi esztendők, a szabadságharcban való fegyveres részvétele, a fogság és az azt követő szilenciúm előnyösen formálták személyiségét, gazdagították világnézeti tapasztalatait. Elmarasztalólag írt például azokról a főurakról, akik elhagyták a Bakony vidékét, s csak mint nagy vadászatokra alkalmas helyet tartják meg itteni birtokaikat; nemkülönben azokról, akik csak a régi dicsőségben, a hadi történeteken tudnak elmerengni. A gyógymódról ezeket írja: „most mondom, ha nem akarjuk, hogy más nemzetektől nagyon is elmaradjunk, vagy az álpolgáriasodás mindent elnyelő örvényében örökre elmerüljünk, nem azt kell kiáltanunk: tengerre magyar!, hanem könyvekhez, a gépekhez, az ekéhez — magyar!". A nemzet jövőbeli fejlődésében — írja Rómer — a polgárságnak, sőt a parasztságnak is nagy szerepe lesz. Íme a felelősséggel gondolkozó és író polgári történettudós, aki forrásismeretében, diplomatikában bizonyára még nem érte el a XVIII. századi jezsuita iskola színvonalát, de történetfelfogásában, világnézetében a polgári historikusok legjobbjaihoz csatlakozott. A munkán, a teljesítményen alapuló társadalmi rend igenlése mellett, felelősséggel és mértéktartással szólt a nemzetiségi kérdésről is.

A nemzetiségekkel szembeni tolerancia — miként erről a bevezetőben szóltunk — már ezen első írásában is megmutatkozott. A történeti fejlődés követ-

kezményének, megváltoztathatatlannak tekinti, hogy a soknemzetiségű Magyarország szívében, a Bakonyban „tót-települések" és „német falvak" vannak, miként Pozsony környékén főleg magyarok művelik a földeket. A kortársi nemesi nacionalizmusra célozva ezt írta: „Ne véljük tehát, miszerént imádott hazánk irányában minden kötelességünket teljesítettük, ha annak édesen hangzó nyelvét beszéljük, vagy tán a nem magyar ajkú nemzeteket lenézzük." Aligha szorul további bizonyításra, hogy Rómer nemzetfelfogása mennyire korszerű és haladó volt.

A jövőbe tekintő tudós ugyanakkor a hagyományok hűséges kezelésének jelentősége mellett is síkraszállt. Többek között éppen a katolikus felekezetet — közöttük az egyháziakat — marasztalta el, amiért felelőtlenül kezelték a hagyományokat. Szünnapi levelei egyikében részletesen elemzi, hogy vizsgálódásai során mennyire feltűnt, hogy a plébániákon történelmi adatok után érdeklődve mindig azt a választ kapta, hogy „nincs semmi"; ugyanakkor „mind a két felekezetű protestáns véreinknél (sic!) mind az egyház történelmére nézve, mind a szent edények dolgában a legutolsó helységben is biztosabban számíthatok érdekes adatokra, mint nálunk katolikusoknál".

Az első nagyobb írása meghozta számára a tudományos elismerést: 1860 októberében a Magyar Tudományos Akadémia tagjai sorába választotta. Szerzőnk esetében így a pályaindulás (az első dolgozat), és a beérés, a szakmai elismerés (az akadémiai tagság) egyazon esztendőre esett. Valószínű, hogy a korés pályatársak — mindenekelőtt Ipolyi és Toldy — ezzel akarták csökkenteni az ismert okok miatt kiesett évtized veszteségeit. Mindenesetre tény, hogy a Bakony megjelenésével Rómer hosszúra nyúlt pályakezdése befejeződött, és mintha a szellemi zsilipek nyíltak volna meg — vagy egy láthatatlan görcs oldódott volna fel —, a következő esztendőben több mint harminc (!) régészeti, történeti, műtörténeti tárgyú írása jelent meg. Írásai bizonyították, hogy Rómer Flóris felzárkózott a magyarországi polgári történetírás élvonalához.

Rómer Flórisnak a tudósi, tudományszervezői sikerei az 1860-as években kezdődtek. A szakmai elismeréssel egyidőben Rómer régi vágya — a fővárosi állás — is teljesült. 1861-ben nevezték ki a pesti királyi katolikus főgimnázium igazgatójának. Győrhöz fűződő szoros kapcsolata azonban még a hatvanas évek végéig fennmaradt, részben Ráth Károlyhoz fűződő barátsága, részben a vele közösen szerkesztett Győri Történelmi és Régészeti Füzetek kapcsán.

Az évtized elején — függetlenül attól, hogy a történettudósok többsége vidéken élt — a tudomány műhelyei — Akadémia, egyetem, múzeum, szakmai folyóiratok — a fővárosra koncentrálódtak. Rómer viszonylag gyorsan beilleszkedett a nagyvárosi környezetbe, felfedezte a publikálási lehetőségeket, cikkei jelentek meg az országos lapokban, híre-neve kelt, újabb és újabb felkéréseket kapott, s így személye még szélesebb körben vált ismertté. Az évtized végén — első nagyobb dolgozata megjelenése után nyolc esztendővel — az egyetem éremés régiségtani tanszékének nyilvános rendes tanára lett, kinevezték a Magyar Nemzeti Múzeum régészeti osztálya vezetőjének, előadója (ma: titkára) lett az Akadémia Archeológiai Bizottságának, és szerkesztője az Archeológiai Értesítőnek. „Négy hatalmas eszköz volt Rómer kezében — írta Banner János —: a katedra, a múzeum, a folyóirat és az archeológiai bizottság... egészséges állapot volt-e az egykéz politikája?" Rómer fáradhatatlanul dolgozott, mind a négy helyen meg akarta valósítani elképzeléseit. Nem azért vállalta a funkciókat, hogy mások elől a helyet elfoglalja, hanem sokoldalú felkészültsége, nagyszabású tervei és nem mindennapi munkabírása alapján úgy vélte, hogy a törté-

neti tudományok számára oly kedvező időszakban maradandót és jelentőset tud alkotni. Az eredmények őt igazolták; egy évtized alatt több szolgálatot tett a hazai archeológiának, mint elődei és közvetlen utódai együttvéve. Valóban predesztinálva volt az „egykéz politikára".

Joggal vetődik fel a kérdés, hogy a sokirányban elfoglalt tudós, tudott-e törődni egyházával, szerzetes rendjével, papi hivatásával. Rómer Flóris gazdag leveles hagyatékából tudjuk, hogy ez a kérdés számára nem volt kérdés: csinálta, amit vállalt. Szolgálta hazáját és egyházát, teljesítette rendi kötelezettségeit és művelte az általa választott diszciplínát.

Simor János 1860 őszén Rómer Flórist bízta meg a keresztény archeológia oktatásával a győri szemináriumban, amelynek tapasztalatai alapján 1869-ben Rómer javaslatot készített a Püspöki Kar számára, a pesti központi papnevelőben felállítandó keresztény-múzeum ügyében. Javaslatai a következők voltak: „1. hogy a középponti papnövelde hallgatói köteleztessenek egy tanfolyamot a keresztény építészetből, s egyet a keresztény kisebb művészetek ismertetéséből hallgatni és erről maguknak az egyetemen bizonyítványt szerezni;
2. hogy egyelőre a fővárosi művészekből és iparosokból, kik egyházi művészettel és készletekkel foglalkoznak, egylet alakíttassék, melynek tagjai a Főméltóságú Püspöki Kartól támogatva az egyházi ipar és művészet minden ágát, u.m. a faragást, a szobrászatot, festést, aranymívességet, hímzést, egyházi öltönyök készítését, a bizottság által kijelölt minták nyomán az egyház érdekében és szellemében gyakorolnák, a középponti egyházi bizottsággal folytonos és szerves érintkezésben lennének; miért is szükséges:
3. hogy az egyház fejedelmei saját megyéjökben azon jogot gyakorolják, miszerint minden lelkész, akár építeni vagy restaurálni szándékozik, akár templomát a szükséges egyházi készletekkel ellátni, azt megyés püspöke tudta és beleegyezése nélkül ne tegye; ellenben a Magyar Püspöki Kar védnöksége és pártolása alatt álló középponti keresztény archeológiai bizottság az illető vidéki lelkészeknek segédkezet nyújtana, hogy terveik az egyházi törvények és hagyományok, valamint műízlési szempontból is megvizsgáltatván, értelmes és lehetőleg jutányos követelésű építők, az egyházi készletekre pedig mindig értelmes és nem túlzó műiparosok és művészek ajánltassanak."

Az 1870-es évek elején — gyakorlatilag a fővárosba való költözésével — meglazultak a renddel való kapcsolatai. Szerzetesi életútjának nem tett jó szolgálatot, hogy Ipolyi Arnold tanácsára és segítségével pápai felmentéssel 1875-ben kilépett a bencés rendből, s ugyancsak Ipolyi egyházmegyéjének (besztercebányai püspökség) papja lett. A rendből való kilépés összes mozgatórugóját nem ismerjük, egyik kortársa a következő magyarázattal szolgált:

„Akadtak azonban egyesek, főleg ellenséges érzületű kollégái között olyanok, akik Rómernek buzgóságát, nyilvános tudományos szereplését, mint szokatlan jelenséget, mellyel annyi dicséretet aratott s magasztalásban részesült, nem helyeselték. Szemére lobbantották, hogy egész nap a múzeumban tartózkodik; gyakran megy vidékre s viszi magával többnyire tanítványait is; továbbá, hogy ezen kirándulásokról nem pontban tér haza a vacsora idejére, hanem később, s így a házi rendet zavarja. A dolog végre annyira kiélesedett, hogy ellenfelei magánál a főapátnál vádolták be őt, s még néhány társát, ki aztán az egész ház előtt nyilvános megrovásban részesítette őket. A kapott dorgálást nagyon szívére vette Rómer és saját életrajzában azt írja: »Ezen perctől fogva minden kedvemnek a szerzethez vége volt.« Utána sok dologgal fölhagyott, de a tudomány mezején való búvárkodással annál szívesebben foglalkozott, mert több szabad idővel rendelkezett, mint azelőtt."

Egyházi pályafutása — világi papként — szerencsésen és Rómer számára kedvezően alakult. Miután Ipolyi Arnold felvette a besztercebányai püspökség papjai közé, előbb jánosi (Gömör megye) címzetes apát lett, majd a következő esztendőben Lipovniczky István nagyváradi püspök felterjesztésére megkapta a nagyváradi egyik irodalmi kanonoki stallumot. Nem a magasabb jövedelem, hanem a nyugodt tudományos munka lehetősége vonzotta Nagyváradra. Nagyváradi éveiről viszonylag kevesebbet tudunk. Publikációi száma jelentősen csökkent, utazásai ritkultak. Bihari útinaplója kiadatlan maradt. Kezelte Fraknói váradi kanonoki jövedelmeit, és 1885 elejétől várta Ipolyi váradi püspöki kinevezését, amely 1886 elején következett be. Az „atyai" jóbarát — aki Rómernél nyolc évvel fiatalabb volt —, azonban 1886 decemberében váratlanul elhunyt, s Rómer betegen és öregen magára maradt Nagyváradon.

Rottler Ferenc

Elhangzott Győrött, 1989. május 18-án a Xántus János Múzeumban rendezett Rómer Flóris emlékülésen.

JEGYZETEK

Rómer Flóris életéről és munkásságáról az első írás *Fraknói V.* tollából származott (Rómer Flóris emlékezete, Századok 1891). A fiatalabb barát és pályatárs méltató értékelését az utódok is átvették, működéséről újabb és újabb adatokat tártak fel (Ld.: *Kumlik E.*, Rómer Flóris élete és működése, Pozsony, 1907.; *Börzsönyi A.*, Rómer Flóris. A Győri Szent Benedek-rendi Főgymnázium értesítője 1910—1911.; *Banner J.*, Emlékezés Rómer Flóris születésének 150. évfordulójára, Műemlékvédelem, 1965.).
A 19. század középső harmadában a magyar történettudomány gyökereiről és kibontakozásáról máig is a legteljesebb összefoglalás *R. Várkonyi Ágnes* monográfiája (*R. Várkonyi Á.*, A pozitivista történetszemlélet a magyar történetírásban I—II. Bp. 1973.).
Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc leverése után Salamon Ferenc, Ipolyi Arnold, Szabó Károly, Szilágyi Sándor, Teleki József és mások csendben visszavonultak; mások — Horváth Mihály, Pulszky Ferenc, Szalay László — külföldre menekültek; Vasvári Pál katonaként a gyalui havasokban vesztette életét; Pesty Frigyes és Rómer Flóris börtönbe kerültek.
Rómer Flóris Ipolyi Arnold-kapcsolatáról a legtöbb adatot kettőjük levelezésében találhatjuk. A levelek többsége részben a Prímási Levéltár Ipolyi Gyűjteményében, részben az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található. Ez utóbbi lelőhelyről *Kőhegyi M.* és *Rákóczi K.* publikált több levelet. (Ld.: Arrabona 1965., 1966., 1967., 1968., 1970. és 1971.).
Rómer egyik kéziratban maradt munkáját — a bihari útinaplót kiadta *Sz. Máthé M.* (Ld.: A Déri Múzeum Évkönyve, Debrecen, 1975.).
Horváth M. Pesten 1857—59-ben jelenteti meg Brüsszeli Okmánytárát; *Szalay L.*, Magyarország története című 6 kötetes összefoglalása 1852—1859. között jelent meg; *Csengery A.* 1852—1858. között publikálja életműve nagy részét; *Ipolyi A.*, Magyar Mythológiája 1854-ben jelenik meg.
A Bakony előzményeihez: Szünnapi levelek E. F. . . . . -i lelkész barátomhoz I—XIV. Győri Közlöny, 1859. A levél címzettje Ebenhöch Ferenc — a régi barát —, koroncói plébános volt. A Bakony c. mű születéséről részletesen szól *Banner J.* (Ld.: *Rómer Fl.*, A Bakony. Veszprém Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1971.).
Rómer Flóris az Akadémián: A Természettudományi Osztály vette fel 1860. X. 9-én levelező tagnak; 1864. I. 19-én került át a Történelmi Osztályra; rendes tag lett 1871. V. 17-én. Székfoglalóját mint levelező tag 1861. VI. 17-én olvasta fel (Magyarország földirati és terményi állapotáról a középkorban. Megjelent: Akadémiai Értesítő. A Matematikai és a Természettudomány Osztály Közlönye. 1861.).

Rendes tagságát A magyar jellemről c. felolvasással tisztelte meg (Megjelent: Akadémiai Értesítő, 1872.).
Rómer Flóris tudományszervezői és archeológusi tevékenységéről elsősorban *Banner J.* és munkatársai tártak fel sok adatot (Ld.: Rajta kívül az Archeológiai Értesítő 1965. évfolyamából *Kanozsay M., Bóna I., László Gy., Erdélyi G.* és *Oroszlán Z.* írásait.)

RÓMER MÚZEUMA ÉS A RÉGÉSZETI GYŰJTEMÉNY

Amikor — halálának 100. évfordulóján — Rómer Flórisra emlékezünk, nekünk győrieknek nyilvánvalóan elsősorban városunk szempontjából, itteni működése jelentőségéből kell kiindulnunk.

Tovább szűkítve a kört: amikor itt a múzeumban emlékülést tartunk Rómer Flóris tiszteletére, akkor számunkra elsődlegesen érdekes a múzeumalapító Rómer Flóris lehet. Biztos, hogy későbbi pályafutásán magasabb csúcsokra jutott, biztos, hogy a Tudományos Akadémia tagsága, egyetemi katedrája, a magyar régészettudomány megteremtése, a régészeti szakirodalom magyarországi elindítása, archeológiai hírnevünknek Európa országaiban való megismertetése sokkal fontosabb tevékenységek a győri múzeum létrehozásánál, számunkra legfontosabb, legjelentősebb tette mégis ez volt.

Győr — illetve a győri tartózkodása során megismert *Ebenhöch Ferenc* és *Ipolyi Arnold* barátsága — Rómer életpályáját legalább annyira meghatározta, mint amennyire Rómer egyénisége rányomta bélyegét városunk életére, szervezőképessége a győri, jó értelemben vett lokálpatrionizmus felébresztésére.

Győri működését, amely végső soron a múzeum megalapításához vezetett, a következőkben röviden szeretnénk vázolni.

Rómer 1839-ben, fiatal tanárként került a győri főgimnáziumba. Ekkor latin és magyar nyelvet tanított. Igyekezett példásan ellátni a rábízott feladatot, de igazi vonzódása a természet felé irányította. Nagy természetjáró túrákat tett a Bakonyban, itteni útjairól az iskolai szertár gyarapítására tetemes mennyiségű anyagot hozott. A környéken tett gyűjtőútjai alkalmával ismerkedett meg Ebenhöch Ferenc koroncói plébánossal, a későbbi ismert régiséggyűjtővel. Barátságuk, egymásrahatásuk következtében Rómer is elkezdett érdeklődni a régészeti tárgyak iránt. Közben iskolai elöljárói feltűnő érdeklődését méltányolva felmentették a latin—magyar nyelvtanítás alól és a természetrajz oktatásával bízták meg. 1845-ig tanított Győrben.

Pozsonyi feltanodai tanítás, nevelősködés után az 1848—49-es szabadságharcban való részvétel, a fogság, a kegyvesztettség, a vezeklés évei következtek.

1857-ben került újra városunkba. Ekkor néhány hónapig ismét kedvenc foglalatosságának hódolhatott, ti. a gyűjteményeket rendezte. Rövid kőszegi helyettesítést követően 1858-tól ismét Győrben tanított, természetrajzot, német nyelvet és mennyiségtant. Szünidejét rendszeresen Győr és környéke, valamint a Bakony kutatásával töltötte. Valószínűleg Ráth Károly közvetítésével ismerkedett meg a Pozsony megyei Zohoron lelkipásztorkodó Ipolyi Arnolddal, akinek ebben az időben „gazdag könyvtárát és a régészetbe vágó sokféle és igen

érdekes darabokat tartalmazó gyűjteményét" csodálhatták meg. Ipolyi hatására kezdett Rómer a régészettel behatóbban foglalkozni.

Szünidei utazásai során újabb és újabb tárgyakkal gyarapította az iskolai gyűjteményt, és hogy ennek fejlesztésével is további tervei voltak már 1858-ban, azt bizonyítja a *Győri Közlönyben* (1858. dec. 13-án) megjelent felhívása, amelyet a vidék vadászat- és természetkedvelőihez intézett a gyűjtés érdekében. A cikkben egy vidéki múzeum előnyeit és szükségességét taglalta, ez a szervező tevékenysége már mindenképpen túlmutat az iskolai szemléltetőeszköz-táron. (Bár első lépésként — a felsőbb rendelkezésként javasolt — oktatási célokat szolgáló szertárt akarta bővíteni.) A szertár anyaga ekkor még szinte kizárólag természettudományos anyagot tartalmazott: ásványokat, kövületeket, növényeket, csigákat-kagylókat, madarakat és madárfészkeket, valamint néhány kitömött emlősállatot, összesen mintegy 800 darabot.

Néhány régi pénz is akadt a gyűjteményben, ehhez az 1858-as tanév folyamán a pannonhalmi gyűjteményből még újabb darabokat is kaptak, így a tanév végére a numizmatikai anyag már 1238 darabra szaporodott. 45 db egyéb régiségről is említést tesz a leltár.

Az 1858-as nyári szünetben ismét gyűjtőútra indult Rómer. Először Tata környékét, majd Dél-Magyarországot és Erdélyt járta be. Útjáról 13 ládányi anyagot küldött a gimnáziumba. Ennek elhelyezésére a korábbi szűk és dohos földszinti helység már nem volt elegendő, így a kibővült gyűjtemény számára a második emeleten jelöltek ki helyet. A lelkes gyűjtőmunkát a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium írásbeli dicsérettel honorálta Rómer és a terménytár létrehozásában részes kollégái felé, a gimnázium tanári kara pedig a Győri Közlönynek mondott köszönetet a felhívások közzétételéért. (Győri Közlöny, 1858. 34. és 61. szám.)

A minisztériumi dicséret és a gyűjtemény nagymértékű bővülése után 1858 novemberében a tanári kar elérkezettnek látta az időt a gyűjtés kiterjesztésére és legalizálásának biztosítására. Ezért jegyzőkönyvben kérte a minisztériumot, hogy a községi elöljáróknak tegyék kötelezővé a régiségek bejelentését és a gyűjteménybe juttatását. Ez a jegyzőkönyv indította el azt a folyamatot, amely a múzeum hivatalos alapításához vezetett.

1859. május 6-án, tehát 130 éve, az építészeti emlékek kutatására és fenntartására ügyelő császári és királyi középponti bizottmány a győri bencés gimnáziumot a környékbeli régiségek gyűjtőhelyéül jelölte ki. Egy hónap múlva Rómer Flórist tudományos és szervezőmunkája elismeréséül a fenti bizottmány tagjai közé választotta.

A hatóság támogatásával Rómer lelkes szervezőmunkája eredményeképpen tehát lehetővé vált, hogy Győr megyéből a leletek elsősorban a győri bencés gyűjteménybe — Magyarország első vidéki múzeumába — kerüljenek. Alapításakor a múzeum gyűjteménye 5289 db természettudományos és 1812 db régészeti (főként numizmatikai) darabból állt. A régészeti gyűjtemény anyagát szegényesnek és hiányosnak érezte. A Győri Közlönyben közzétett felhívásban (Győri Közlöny, 1859. 69. sz.) azonban úgy találta, hogy még mindig nem késő elkezdeni a gyűjtést, és ehhez a lakosság hathatós támogatását várta. Felhívása nem maradt eredmény nélkül, magánszemélyektől és a várostól újabb tárgyakat kapott a múzeum. Az utóbbiak főleg „régi kövek", római sírkövek voltak. A vidéken összegyűjtött új szerzeményi anyag is jelentős gyarapodást mutatott. Az ilyképpen megnövekedett régiséggyűjtemény láttán külön régészeti osztály létesítésének gondolatával foglalkozott.

Általában fontosnak tartotta a közönség tájékoztatását, a múzeum ügyének pillanatnyi állásáról, a gyűjtemény gyarapodásáról. Ennek a tájékoztatásnak a szolgálatába állította a helyi sajtót, ahol Ebenhöch Ferenchez intézett nyílt leveleiben folyamatosan beszámolt az 1859-es nyári szünet újabb bakonyi gyűjtőútjának eredményeiről. Később könyv alakban is megjelenik: *A Bakony*. Ebben a munkájában a helyi múzeum fontosságára, létjogosultságára hívta fel a figyelmet: ha nem csak Pesten akarunk szép épületeket, gyárakat, színházat látni, akkor arra is törekednünk kell, hogy a műveltség és az ahhoz kapcsolódó intézmények is legyenek a vidékiek tulajdonában. (A Bakony 31—33. o.) Hogy mindez nem hiábavaló szervezés, gyűjtés, arról Győr városának lakossága is meggyőződhetett, amikor 1860. május 30-án a nagyközönség számára is megnyitották a múzeumot.

Múzeológiai munkájának lehetséges folytatóit paptársaiban látta. 1860-ban a győri Hittudományi Akadémián előadója lett az újonnan felállított archaeológiai tanszéknek. Kapcsolatot teremtett a győri családból származó, akkor Amerikában élő *Xántus Jánossal* és egyéb amerikai magángyűjtőkkel és intézetekkel a távolabbi területekről származó érdekességek gyűjtése céljából.

Tevékenysége lassan túlnőtt a győri múzeum keretein. 1860. október 9-én a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjai közé választotta, majd hamarosan bekerült a régészeti bizottságba is. 1861-ben még Győrben kezdte meg *Ráth Károllyal* a Győri Történeti és Régészeti Füzetek szerkesztését. Ezt a munkát folytatta a későbbiekben is, miután 1861 nyarán Pestre távozott és ezzel megindult pályája tulajdonképpeni csúcsa felé.

A vidéki kisváros nem tarthatta tovább falai között a sokkal többre hivatott tudóst, ám így is profitált tehetségéből: agilissága, szervezőképessége múzeumhoz juttatta Győrt, elsőként a magyarországi vidéki városok közül.

A továbbiakban röviden szeretném vázolni a Rómer által alapított múzeum sorsát a századfordulóig, illetve a régészeti gyűjtemény gyarapodásáról, az intézményben folyó régészeti munkáról szeretnék képet adni.

Ahogy ez lenni szokott, a nagy tehetségnek nehezen akad méltó utóda. 1864-ig a múzeum csak vegetált. Ekkor egy lelkes fiatal tanár, *Méry Etel* került e gyűjtemény élére. Bár természetrajz szakos volt, élénken érdeklődött a régészet, sőt a helytörténet újabbkori emlékei iránt is. Itt és most régészeti tevékenységéről ejtek néhány szót. Az ő működésének idejére esik a modern Győr kialakulásának kezdete. Az iparosodó városban megszaporodtak a nagyobb méretű építkezések, az ezekhez szükséges homokot az akkori várostól K-re fekvő homokgödrökből nyerték. 1867-től folyamatosan római sírok tömege került elő a homokbányából, ezek anyagának megmentése, rendezése, bemutatása Méry feladata volt. A gimnáziumi értesítőben évente beszámolt az újabban előkerült leletekről, mondhatjuk, hogy a kor színvonalán publikálta azokat. Ugyanígy megmentette a homokgödrök közelében fekvő Újszállások területén előkerült Árpád-kori település és temető maradványait is. A belvárosban folyó építkezések, az új GySEV-pályaudvar létesítése és a hozzá kapcsolódó tereprendezési munkák szintén ontották a régészeti leleteket. A gyűjtemény gyarapodását kiválóan szemléltetik a számadatok: Méry munkásságának közel 20 éve alatt a gyűjtemény természettudományi anyaga több mint 22 000, régészeti, numizmatikai és helytörténeti tárgyainak száma csaknem 34 000 darabra szaporodott.

A gyűjtemény nagyarányú bővülése egyre sürgetőbbé tette az új rendezést, új installációt. Állandó nyitvatartás — megfelelő személyzet hiányában —

nem volt ugyan, de vasárnapokon és előre bejelentett csoportoknak biztosították a látogatást. Pontos statisztikai adataink nincsenek, de a vendégkönyvi beírások alapján évi 2000 körüli látogatót becsülhetünk ebben az időben.

1876-ban a Századok c. folyóiratban (1876.314. o.) *Hampel József* a győri múzeumról, mint a legfontosabb vidéki gyűjteményről emlékezett meg. A győri anyag sikerrel szerepelt 1870-ben a pozsonyi régészeti kiállításon, 1876-ban a *Nemzetközi Őstörténelmi és Embertani Kongresszus* 8. ülésén a Nemzeti Múzeumban megrendezett kiállításon. Méry tudományos munkássága nemcsak a napilapokban, folyóiratokban (GYBGÉ, ArchÉrt), hanem a Régészeti Társulatban is érdeklődést és elismerést váltott ki. Felkért beszámolóját 1881-ben betegsége miatt már nem tudta személyesen megtartani, Hampel ismertette írásos jelentését.

Halála után 1883-tól *Börzsönyi Arnold* folytatta a múzeum gyarapítását, illetve az újonnan gyűjtött anyag feldolgozását. A gyűjtemény szisztematikus megismerése után az újonnan épült gimnáziumépületben hozzáfogott a gyűjtemény rendezéséhez. Nemcsak a természettudományos anyagot választotta külön a régiségektől, hanem még ezen belül is csoportosított. A feliratos kövek, téglák a pincében kaptak elhelyezést, a földszintre a régiségtár, a 2. emeletre a céhes anyag került. Erre annál is inkább szükség volt, mert a századvégi nagy gyárépítkezése során a város beépített területének terjedésével továbbra is jelentősen bővült a múzeum anyaga. A Szeszgyár építésénél középkori falu, a Téglagyár bővítésénél kb. 900 síros avar temető leletmentésére került sor. Börzsönyi feltárásokat végzett a környéken is: Nagybarát határában koravaskori tumulusok, Nyúl faluban kelta temető kutatására került sor. A bekerülő anyagot az Archaeológiai Értesítő, a Főgimnáziumi Értesítő és a Numizmatikai Közlöny hasábjain publikálta. 1897-ben elkészítette az első kiállítási vezetőt: *Kalauz a győri Szent Benedek-rendi Főgimnázium régiségtárában* címmel —, amelyből megismerkedhetünk a 10 tárlóban elhelyezett régészeti-történeti anyaggal és az azon felül kiállított érem- és pénzgyűjteménnyel. Ez utóbbinak teljes katalógusát is összeállította, amely önálló kötetként jelent meg.

A múzeum továbbra is vásárok alkalmával, valamint vasárnap 2-től 4-ig tartott nyitva a látogatók számára. Országos, sőt nemzetközi kiállításokon ezentúl is szerepelt a győri múzeum anyaga, így a millenniumi, az 1900-as párizsi és az 1910-es bécsi vadászkiállításon. Ez azonban már a XX. századba vezet át minket, amely időszakot bemutatni itt már nem célom.

Kis összefoglalásomban mindössze az iskolai szertárként induló, majd Römer által múzeummá fejlesztett gyűjtemény első fél évszázadának történetét szerettem volna ismertetni, annak mennyiségi és minőségi fejlődését bemutatni, és ezt a célt — őszintén remélem — elértem.

T. Szőnyi Eszter

Elhangzott Győrött, 1989. május 18-án a Xántus János Múzeumban rendezett Römer Flóris emlékülésen.

RÓMER A RÉGISÉGBÚVÁR

A címben megfogalmazott titulust múzeumőr utódjától és életrajzírójától, Börzsönyi Arnoldtól kölcsönöztem, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy a figyelmet Römer Flóris múzeológusi alkatára, tevékenységére irányíthassam.[1]

Mint tudjuk, Römer esetében a szó szoros értelmében vett specializációról nem beszélhetünk, nála az archeológia még megőrizte azt a differenciálatlan egységet, melyet a kor „régiségtan" kifejezése ad vissza legtökéletesebben.[2] Bár a hazai régészet megteremtésében és európai integrálásában betöltött szerepe elismert, nem tiltakozott volna a régiségbúvár elnevezés ellen, sőt könnyű szívvel elnézte a szakmáját illető korabeli gúnyneveket — „ócskász-ódonász-avatagár-cserépszaglász-harangász-nyuzár . . ." —, ha aztán a „kincseket", melyeket szerinte nem eléggé becsült a kor embere, a közintézeteknek, múzeumoknak ajánlották fel.[3]

Különös, hogy a Römer-kutatás, az életművét elemző méltatók egyszer sem használták a múzeológus megjelölést, holott tevékenységének, hivatalos munkájának nagy részében éppen a múzeális értékek feltárásával, gyűjtésével és publikálásával foglalkozott. Valószínű, ennek nem csak nyelvhasználati okai vannak. Sokkal inkább az a szándék érezhető, hogy a XIX. század jellegzetes polihisztorának sokrétű, kissé ekletikus életművét általában egy-egy rangosabbnak vélt diszciplína — történetírás, régészet, művészettörténet — körébe sorolták. Ennek következménye, hogy a szakági és műfaji határok közé nehezen kényszeríthető — az ősrégészettől a céhes ipartörténetig ívelő — életmű ellentmondásos megítélésben részesült. A később specializálódott tudományágakhoz kötődő és főképp az irodalmi működése irányából közelítő kritika nem is kendőzte — esetenként metaforákba burkolt — fenntartásait a „faggyúgyertya világánál" született írásokkal kapcsolatban.[4] Pedig ennek a rendkívül gazdag, sokrétű életműnek van egy határozottan körvonalazható, elsősorban a muzeológiával kapcsolatos sajátossága: *az emberi kultúra, a történelem tárgyi emlékeinek középpontba állítása.*

Römer szakmai fejlődését és érdeklődését, valamint kutatási módszereit korának alapvető ismeretelméleti és történelemfilozófiai rendszere határozta meg, a pozitivizmus és a historizmus. Mindkettő az objektív tények, a tárgyi világ vizsgálatára késztette, amit külön motivált, hogy az önkényuralom utáni bénultságból éledő tudományos élet a korábbinál még erősebb nemzeti érzéssel fordult a magyar múlt történelmi emlékei felé. Ezeknek az impulzusoknak kölcsönhatása, valamint természettudományos felkészültségéből és érdeklődésé-

ből adódó szemléletmódja és vizsgálati módszerei egyenes irányt mutattak számára a tárgyi emlékanyag felé.[5]

Rómer sem iskolai tanulmányai, sem győri tanárkodása idején — a természetrajzban való elmélyülés ellenére — nem hagyta figyelmen kívül környezetének az emberi kultúrához kötődő emlékeit. Első publikációi is e tárgykörből merítették témájukat.[6] Érdeklődésére hatással voltak a históriával foglalkozó tanárai és minden bizonnyal ifjúkori barátjának, Ebenhöch koroncói lelkésznek gyűjtőszenvedélye is. Nem véletlen, hogy évek múltán éppen neki számol be a „Szünidei levelek"-ben a bakonyi tanulmányút archeológiai tapasztalatairól.

Második győri pályakezdése idején, a természetrajzi szertár fejlesztésének eredményes és elismert munkálatai közben — feltehetően a gimnázium már meglevő szertárkezdeményei és a fellendülő műgyűjtés hatására — felfigyelt az iskolai szemléltetésben a természetrajzihoz hasonlóan alkalmazható régiségekre, azok fontosságára is. „A régi pénzekre, mint mellékes dologra csak múlt áprilisban kezdtem nagyobb figyelmet fordítani és máris tekintélyes gyűjteménynek örvendhetünk"... „hisszük, hogy pár év múlva ezen tekintetben is Győr leend azon középpont, hol a vidéken talált régiségek mintegy egy födél alatt lesznek láthatók"...[8]

Ez az 1859 márciusában, a Győri Közlönyben megjelent hír tehát nemcsak a tárgyi emlékanyag jelentőségének felismerését jelzi, hanem a múzeumi gyűjtőmunka megindításának szándékát is. Érdekes, hogy ez a tudósítás megelőzi azt a beszámolót, amely a zohori kirándulásról, Ipolyi Arnold parókiáján tett 1859 szeptemberi látogatásáról szól. Ennek csupán azért van jelentősége, mert maga Rómer és az ő emlékezete nyomán méltatói a régiségek iránti érdeklődés első megnyilvánulásaként a zohori látogatás élményeit és Ipolyi lelkesítő előadását jelölik meg. Ipolyi életreszóló hatása nem elsősorban a régiségek iránti figyelem felkeltésében ragadható meg, sokkal inkább annak a szakmai felkészültségnek tulajdonítható, amely a régiségek megszólaltatásához, hasznosításához adott szemléletmódot és módszereket Rómer számára. A „régiségtan" Ipolyi-féle definíciója határozta meg Rómer programjának alapelveit is: a régiségtudományon azt a diszciplínát értve, „mely magába foglalja a köz- és magánélet régiségeit, a vallási és polgári, az állami és egyházi, a jogi, mű- s ipar-régiségek ismeretét. Szóval mindazt e téren, a mi a nemzet múltjának életét, annak erkölcseit és szokásait, műveit és eszközeit velünk megismertetni képes..."[9] Ez az értelmezés, ez a körültekintő fogalmazás zárja ki azt, hogy Rómer tevékenységét akár a régészet, akár a művészettörténet vagy a segédtudományok bármelyikének kizárólagosságára szűkíthetnénk.

Úgy érzem, nincs különösebb jelentősége annak, hogy az időközben önállósult diszciplínák melyik szeletét emelik ki a Rómer-életműnek, saját szempontjaik és aktualizálható értékei szerint. Ez az életmű sokoldalúságából adódik. Van azonban Rómer régiségbúvár-alkatának és működésének egy alapvető sajátossága, amely egyértelműen a muzeológiához, a múzeumügyhöz kapcsolja: *közgyűjteményi szemlélete, múzeumszervező tevékenysége.*

Ennek a szemléletmódnak hiteles bizonyítékait ugyancsak a „Szünnapi levelek" filozófáló-moralizáló mellékösvényein fedezhetjük föl. Miután vázolja a régiségbúvár személyiségjegyeit, mintegy deklarálja a muzeológus tevékenység alapelveit: „... ilyenre az embernek születnie kell, mert tudod, hogy magam személyére ügyetlen volnék csak egy fillért is szedegetni, a szó megfagyna számban, s inkább meghalnék, mintsem hogy számomra más kegyelméből valamit elfogadjak; de közcélra, intézetünk hasznára nincs fáradság vagy költség, melyet megtenni restellnék, melynek nehézségétől vissza hagynám magam riasztani..."[10]

Mint tudjuk, ennek a muzeológus-szemléletnek és lelkes gyűjtőmunkának első eredményeként a győri főgimnáziumi régiségtár múzeummá, hivatalos területi gyűjtőhellyé fejlődött. Rómer muzeológusi pályája első gyümölcseként.[11]

A múzeum létrehozása után hamarosan megvált Győrtől és 1861-től a fővárosban, képességeinek és ambícióinak inkább teret adó lehetőségekkel folytatta pályáját, immár az egész magyar régiségtudomány szolgálatában. Tevékenységének nagyon fontos színtere maradt továbbra is a muzeológiával kapcsolatos munka. Már 1863-ban beválasztották a Nemzeti Múzeum megreformálására hivatott bizottságba. Az Orvosok és Természetvizsgálók pozsonyi vándorgyűlésére régészeti kiállítást rendezett. 1867-ben a párizsi világkiállításra küldendő régészeti kollekció összeállításával bízták meg, amely aztán nem kis elismerést aratott. A hazai archeológia megbecsülését nagyban fokozta a Rómer által készített francia nyelvű, szemléletes magyarázatokban bővelkedő katalógus. 1869-től a Nemzeti Múzeum régiségtárának vezetőjévé nevezték ki. Rendkívüli kedvvel és lendülettel fogott a kiállítások újjárendezéséhez, 1870-ben megnyílt az állandó régészeti kiállítás, amelyhez kiállításvezetőt is készített. Kilenc évi „múzeumőri" működése alatt a régiségtár többet gyarapodott, mint az előtte levő évtizedekben együttvéve. Szorgalmazta a néprajzi anyag gyarapítását is, felismerve és propagálva annak közgazdasági jelentőségét.[12] A bécsi világkiállításon a magyar „népipar" bemutatását célzó tárgyak gyűjtésére Xántus Jánost és Rómert kérték fel, akik felosztva a területet „egész hévvel gyűjtötték a népipari cikkeket mindenfelé és nagy gyűjteményt hoztak össze, mellyel a kiállításon méltó elismerést arattak. Ezen gyűjtemény később a népipari múzeumnak vetette meg alapját".[13]

Rendkívüli energiával támogatta, szervezte a vidéki múzeumalapító kezdeményezéseket, mozgalmakat. A gyűjtőjük halála után elkallódott magángyűjtemények sorsán okulva, fontosnak tartotta a feltárt múzeális értékek közgyűjteményben való elhelyezését. Közreműködésével jött létre győri mellett a pozsonyi múzeum is. Tevékeny részese volt egy sor magyarországi történetkedvelő-, múzeumalapító- és ásató-egylet létrehozásának, amelyek többsége a vidéki múzeumalapítások bázisa lett. Gyakran olyan területen indította meg a múzeumszervezést, ahol a feltáró munka éppenhogy elindult, mint az aquincumi múzeum esetében.[14] És még hosszasan lehetne folytatni a sort a múzeumügyben ma is lemérhető eredményeiről.

Legalább ennyire jelentős Rómer irodalmi hagyatékában is a muzeológiával kapcsolatos közlemények, tanulmányok, ismeretterjesztő cikkek sora. Gyakran éppen a múzeumi gyűjtőmunkával, bizonyos tárgyfajták országos szervezettségű feltárásával kapcsolatos — természetüknél fogva — pedagógiai töltésű, agitatív hangú cikkei váltottak ki visszatetszést kritikusaiból. A XIX. század hetvenes éveitől egyre nagyobb számban pályájukat kezdő, külföldön járt, már eleve tudósnak képzett „szakférfiak" nem ismerték fel Rómer írásaiban a közművelődési szándékot.[15] Ha bizonyos mértékig jogosnak is tarthatjuk a magasabb szakmai szempontok nyomán megkeményedett kritikát, felfedezhető a „rómeri" törekvések félreértéséből adódó, a szakszerűséget a történetírás, régészet vagy más tudományág sajátos aspektusából számonkérő indíték. Nem fedezték fel e közlemények mozgósító jellegének gyakorlati céljait, amelyek a muzeális emlékek megőrzésére és népszerűsítésére irányultak. Ennek a meg nem értésnek sajnálatos példája a pecséttani adatközlésekkel kapcsolatos ma-

gas mérce, mely a szaklapokban jószándékú amatőrök jóvoltából bőségesen csordogáló leírások megszűnését eredményezte, lehetetlenné téve egy szakági szintézishez szükséges adatbázis kialakulását.[16]

„Nyilván sokkal többen ismerték Rómerben a jó tanárt, az ügyes arch. bizottsági szakreferenst, a nyilvánosság előtt folyton szereplő agitátort, mint ahányan benne a tudóst méltányolták".[17] Hampel emlékbeszédének ez a minősítése jól tükrözi azt a szemléletmódot, amely Rómer életművében kíméletlenül szétválasztja a megfelelő diszciplínákba sorolható műveket a teljes életmű felépítésében ugyancsak jelentős népszerűsítő, mozgósító célú munkáktól. A Rómert követő nemzedékek azonban újra és újra felfedezték ennek a sokoldalú munkásságnak azokat az eredményeit, amelyeket a kritika kirostált ugyan, de az új feladatokhoz ismét időszerűvé váltak. Így értékelhetjük a muzeológia körébe tartozó mozzanatokat, melyek mind a gyűjtőmunka módszereihez, mind a feldolgozáshoz napjainkban is segítséget adnak.[18] Ugyancsak megnőtt az értéke a mai muzeológia számára Rómer kiállítási eredményeinek és közművelődési példamutatásának.

Rómer törekvéseinek komplexitását jól érzékelteti a céhemlékek megmentésére indítványozott országos program, melynek tervezetét 1877-ben a Történelmi Társulat elé terjesztette.[19] Zseniális volt a felismerés, amely a frissen keletkezett forrásanyag jelentőségére irányította a figyelmet. A megvalósítási terv számításba vette az írott és tárgyi emlékek teljes skáláját, melyek úgyszólván minden tudományág számára forrásként hasznosíthatók a történetírástól a muzeológiáig. E gyűjtőkampány felbecsülhetetlen értékeket mentett meg, többek között ekkor alakult ki a győri múzeum európai rangú céhgyűjteménye. A nagy horderejű indítvány nyomán közgyűjteményekbe került emlékanyag feldolgozása a felhívás után csaknem száz évvel jutott el a forrásanyag kataszterének elkészítéséig és a szisztematikus feldolgozásig.[20] Napjaink kutatóinak is még számos feladatot ad a „közművelődés, ipar- és műipar történetének, a városok polgári osztályának" vizsgálatához.[21]

A Rómer-életmű általában nem igényli érdemeinek hangsúlyozását, de muzeológiai vetületének kissé elhanyagolt területét szükséges volt felvillantani ebben az intézményben is, amely a múzeumügyben végzett munkájának testetöltött példája. Rómer Flóris személyében itt nem csupán az alapítót, hanem a nagy szakmai elődöt tisztelhetjük, akit méltán tekintünk példaképünknek.

Szabó Péter

Elhangzott Győrött, 1989. május 18-án a Xántus János Múzeumban rendezett Rómer Flóris emlékülésen.

JEGYZETEK

1 *Börzsönyi A.*, Rómer Flóris Ferenc. In: A pannonhalmi főapátság története. Budapest, Stephaneum Nyomda R.T. 1916. (672—709. l.) *Uő.* A Győri Szt. Benedek-r. főgymn. ért. 1910—11. (1—40. l.)
2 *Marosi E.*, Rómer Flóris művészettörténete. In: Műemlékvédelem XXXII. évf. Budapest, 1988. 4. sz. (214—222. l.)
3 Győri Közlöny 1859/101. sz. (402.. l.) *Rómer F.*, Szünnapi levelek... XIV.
4 *Banner J.*, Rómer Ferenc Flóris In: Arrabona I. 1959. (7—26. l.) (idézi *Márton L.*, A magyar ősrégészeti kutatás múltja. MSZ (1931).
5 *Rottler F.*, szerk. Egyház műveltség, történetírás. Bp. 1981. 389. p. *(V.ö. Marosi E.*, i. m.)
6 *Rómer F.*, Sz. Vilibald egyháza és Béla kútja. Tud. Tár. 1840. IV. 8. k. (370—372. l.); *Uő.*, Zudar László sírköve Tud. Tár. 1841. (Értekezések) IX. k. (63—66. l.)

7 A „Szünnapi levelek..." a Győri Közlönyben jelentek meg az 1859. 69. sz. — 103. sz.
8 Győri Közlöny, 1859. 18. sz.
9 *Marosi E.*, i. m.
10 Győri Közlöny, 1859/101. sz. (402. l.) *Rómer F.*, Szünnapi levelek... XIV.
11 *Uzsoki A.*, A győri és Győr környéki régészeti gyűjtés és kutatás története. In: Arrabona 7/1965. (5—96. l.)
12 *Börzsönyi A.*, i. m., valamint *Bardoly I.*, Rómer Flóris élete In: Műemlékvédelem XXXII. évf. Budapest, 1988 4. sz. (223—239. l.)
13 *Börzsönyi A.*, i. m.
14 *Póczy K.*, Rómer — Aquincum romjaiért. In: Műemlékvédelem XXXII. évf. Budapest, 1988. 4. sz. (209—213. l.)
15 *Kumorovitz L. B.*, A magyar szfragisztika múltja In: Szentpétery-emlékkönyv, Budapest, 1938. (251—311. l.)
16 *Kumorovitz L. B.*, i .m.
17 *Hampel J.*, Emlékbeszéd Rómer F. Flóris rendes tagról In: Emlékbeszédek a M. T. Akadémia tagjairól 6. k. Bp. MTA. 1891. (401—464. l.)
18 Századok, 1877. (281. l.) (A felhívás megjelent a Győri Közlöny 1877/57. sz.)
20 A magyarországi céhes kézműipar forrásanyagának katasztere. Szerk. *Éri I., Nagy L., Nagybákay P.*, — Bp. 1975. (I.) ill. 1976. (II.)
21 Győri Közlöny 1877/57. sz.

A GYŐRI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI FÜZETEKRŐL (1861—1868)

1861. március 20-a körüli napokban került ki Sauervein Géza győri nyomdájából a *Győri Történelmi és Régészeti Füzetek* első száma a két tudós „régiségbúvár", Rómer Flóris és Ráth Károly szerkesztésében. A vállalkozást Győrött és több dunántúli városban nagy érdeklődés kísérte, megjelenésekor már 400 példányra előjegyeztek, később 50 újabb előfizető várt az utánnyomással készült példányokra.[1] Bécsben, Pozsonyban, Fehérváron, Veszprémben, Pápán megbízott személyek, Győrött többnyire az egyletek, a sajtó és a könyvkereskedések gyűjtötték az előfizetőket. A megbízott személyek úgyszólván mindenhol értelmiségiek voltak, többnyire történetírók és tanárok, máshol táblabírák, ügyvédek, vármegyei alkalmazottak.

A vállalkozás kétségkívül arra a Rómer Flórisra épült, aki tanárként, múzeumigazgatóként több tudományos közlés, főként a Bakony című kötet szerzőjeként olyan tekintélyt szerzett magának, amely biztos szellemi és erkölcsi alapot adott a periodika[2] társadalmi elfogadtatásához és későbbi, tartósabb működtetéséhez. Ráth, a szerkesztőtárs egy újabb generáció „előítélet nélküli ifjú tagja" (ahogy Rómer nevezte barátját) szervezésben, forrásgyűjtésben, szakvitákban igen invenciózusan segítette elő a „Füzetek" ügyét.

A két akadémikus történész tudományos törekvéseit bátorította, anyagilag segítette a nemzeti kultúra ápolásában elhivatottságot érző Simor János megyéspüspök, aki az I—III. kötet (összesen 9 füzet) megjelentetésében kimagasló szerepet játszott. Utóda Zalka János is vállalta a mecénás szerepét a IV. kötet kiadásában.

A társadalmi, kulturális háttér

Győrött az 1859—61-es években — rövid időre ugyan —, másodvirágzását élte az 1848 előtti polgári liberalizmus, mely egyszerre volt nemzeti és nyugati szellemben gondolkodó polgári demokratikus irányzat. Az egyes liberális csoportok (nemesi, iparos, kereskedő-vállalkozó, jogi-közigazgatási) sok eltérő vonásuk ellenére egységesek voltak abban, hogy a nemzeti kultúra fejlesztése nélkül hazánkban nem jöhet létre a polgári demokrácia.[3] Az újjáéledt egyleti mozgalom e gondolkodásmód fejlődéséhez kiváló társadalmi színtérnek mutatkozott, ösztönözte, gerjesztette — főleg közgazdasági téren — a sajátosan nemzeti adottságok felismerését, és az európai progresszióhoz való csatlakozás szándékait.

Ez a közszellem valósággal szárnyaira vette Rómerék folyóirat-alapítási tervét, az egyletek és a sajtó nemcsak fenntartották a figyelmet, hanem még fokozták is. Szilvássy Márton, a *Győri Közlöny* radikális szerkesztője tárcájában minden beköszöntő nélkül a lap szerepét, küldetését így fogalmazta meg: „a régészet és a történelem terén országos érdekű és hasznú lesz", s bízik abban, hogy „saját kincseinket megismerteti hazánkkal és a világgal".[4] A puszta patrióta lelkesedést mellőző, a „hasznú"-ságot hangsúlyozó és a magyar kultúra és történelem külföldi megismertetését igénylő sorok hűen vallanak Győr sajátosan polgári szelleméről és arculatáról.

A társadalmi háttér másik ösztönző körülménye, az októberi diploma deklarálása után kibontakozó nemzeti—közjogi harcban kereshető. Az elrabolt függetlenség, a nemzeti alkotmányosság radikális visszakövetelése[5], a zajos megyei követválasztás hazafias szónoklatai, a közösségi-kulturális mozgalmak újraélesztése nemzeti-politikai oldalról készítették elő a talajt a folyóirat megjelenéséhez.

A társadalmi-politikai körülmények fontossága nem vitatható, ám egy a rendszeres megjelenést vállaló folyóirathoz alkotó közösségre, tudományos értékeket hordozó történész, irodalmár körre is szükség volt. Az 1848—49-es idők által megtizedelt nagy tudós generációból ekkor ismét alkotott az egyházi történetírók közül Rómer Flóris, Maár Bonifác, Deáky Zsigmond, Czinár Mór, Holdházi János és Ebenhöch Ferenc (Rónay Jácint ekkor indítja londoni leveleit), a világiak közül Kautz Gyula és Kautz Gusztáv, Beöthy Károly, gr. Zichy Ottó, Ziska József, Kálóczy Lajos, Csukássy Károly és a hazalátogató Xántus János. Másrészük — lakhelye nem Győrött lévén —, csak szellemileg tartozott a közösséghez, a szomszédos városokban laktak, de az egységes szellemű és szervezettségében erős győri történész körhöz[6] tartozónak vallották magukat (Paur Iván, Nagy Imre, Véghelyi Dezső, Beöthy Zsigmond). Ők hozták létre a *Dunántúli Történetkedvelők Társaságát*, mely szervezett társasági életet és szakmai szervezetet biztosított a „Füzetek" számára.[7]

Többségük szembefordult Toldy Ferenc centralizált tudományos szervezetével (főleg Ráth K.) és a kétes forrásokra hivatkozó romantikus, idealizált történelem felfogással. A pozitivista szemléletmódhoz híven mindennél többre becsülték az empirikus, tapasztalati úton szerzett tudást. Tudományos vizsgálódásaik rendező elve volt az adatgyűjtés, a forráskutatás és a forráskritika elsődlegessége. Lenyűgözte őket a természettudományos világkép egzaktsága, tényszerűsége és alaposság (Rómer a bakonybéli „politikai vezeklő" után teljesen áttért a régészetre, Xántus János emigrációja idején, gr. Zichy Ottó agrártörténeti vizsgálódásai alkalmával változtatott a felfogásán.) Mások — mint a nagytekintélyű jogakadémiai tanár, Karvassy Ágoston tanítványai — komplex társadalomtudományi vizsgálatokat folytattak, főként a történettudomány, a jogelmélet és a közgazdaságtudomány terén (a két Kautz, Beöthy, Ziska). Valósággal mozgalmat indítottak a nemesi levéltárakban őrzött források felkutatására, felolvasó esteken szakmai kontroll alá vették munkáikat, és újabb kiadói vállalkozást indítottak az 1864-es győri találkozó alkalmával *(Hazai Okmánytár)*.

Ennek a pezsgő szellemű történeti és társadalomvizsgálódási körnek természetes szellemi képződménye volt a *Győri Történelmi és Régészeti Füzetek*. Rómer és Ráth nemcsak e közösség többségét, hanem az ország más tájain létrejött történetírói iskolák és csoportok egyes tagjait is képes volt szerkesztési elveihez integrálni, így teljes mértékben igazolható R. Várkonyi Ágnes azon megállapítása, hogy a Győri Történelmi és Régészeti Füzetek az első hazai történettudományi szakfolyóirat.[8]

Rómer szerkesztési elgondolásai

Rómer és a „Füzetek" szerzői köre kitágították a történelmi látómezőt a népélet, a céhes ipartörténet, a gazdálkodás, a kereskedelem, a néphagyomány és a népi kultúra irányába. A polgárosodás szelleme azt kívánta tőlük, hogy a társadalom középrétegeinek életét, valamint a népi iparkodás különféle ágazatait felvilágosító szándékkal tudományos vizsgálódás alá vegyék. Rómer írta a I/2-es füzetben: „Eddig a magyar nemzet történelme a királyok történelméből állt. A nép életével, kifejlődésével, tudományok- és művészetekbeni előrehaladásával, polgári és erkölcsi állapotával nem sokat törődtünk..." Vállalva a lekicsinyléssel járó megbántottságot, kijelenti: „én igen érdekesnek találom a népet, a városok és falvak egész népségét balhitében is megismertetni."[9]

Csak a szemlézés igényével utalnánk néhány fontosabb közleményre: a pozsonyi, a bártfai és a győri céhek céhszabályzatai, Korpona, Koroncó, Bodonhely, Jász-Kunság története, arisztokrata családok vagyonleltárai, Komáromi árszabályok a 17. századból, Kőszegi ifjak táncmulatságai stb.

Másik fontos szerkesztési elve: a történeti forrásközlés prioritása. A „történelmi igazság" csak úgy deríthető fel, ha adatokért visszanyúlnak a legautentikusabb forrásokhoz és elvetik a spekulációra támaszkodó romantikus képzelődéseket. A kéziratot küldő szerzőktől megkívánták az alapos történeti adatgyűjtést, s mint írta „A remek műveket megelőzi a szükséges anyag előteremtése... Ezen szempontból tekintem és szeretném tekinteni az egyediratokat."[10]

A forrásközlés terén a lap historiográfiai értékű eredményt mutathat fel azzal, hogy — főként Rómer és Ráth munkássága következtében — nagyértékű diplomatikai anyagot közölt, s szinte mind a négy kötet megtartotta ezt a forrásközlő jellegét. Néhány példa: Árpád-kori okmánytár, Asszonyfai okmánytár, Őskori levelek, Levelestár, A Konkoly—Thege család és a Ludányi nemzetség okmányai, Magyar Nők Okmánytára, követi utasítások (főleg az erdélyi fejedelmi udvarból), Bethlen Gábor, Eszterházy Miklós és Zrínyi Miklós levelei stb.

Rómer az oklevélközlés sajátos formuláját alakította ki: minden közölt latin vagy német nyelvű oklevél elé pár mondatos magyar nyelvű tartalmi utalást tett; az oklevél vagy levél szövegközi részeit gazdagon ellátta jegyzetekkel; eredetiségében meghagyta a magyar nyelvű betoldásokat; az oklevél külső állapotáról (papír, pecsét) pontos leírást adott; s végül közölte az oklevél eredeti lelőhelyét. Ezt a szerkesztési metódust Rómer minden szerzőtől, illetve közlőtől megkövetelte.

A „Füzetek" terjedelmi korlátai, valamint a „szent láz"-ba (Rómer) hozott történészek által nagy mennyiségben feltárt oklevélanyaga láttán Paur Iván felvetette, hogy a diplomatikai forrásokat külön kiadványban jelentessék meg. A IV. kötetben már jelzik is a *Hazai Okmánytár* kiadását Ráth, Paur, Nagy Imre és Véghelyi szerkesztésében.

Harmadrészben a Győri Történelmi és Régészeti Füzetek fontos szerkesztési elve volt, hogy a forrásközlés elsődlegessége mellett ösztönözze a forrásfeldolgozást, a szaktanulmányok készítését.[11] Bár ezek színvonala nagy eltérést mutat, a teljesítményeken érződik a pozitivista szemléletű történetírói iskola útkeresése, a műfaji kísérletezés és formálódás. Tartalmi és formai tekintetben kiemelkedő munka így is bőven akad: Az 1606-os bécsi békekötésről (Fraknói Vilmos), a Zrínyi—Frangepán összeesküvésről (Ráth Károly), az Árpási templomról (Rómer Flóris), csallóközi történeti szociográfiáról (Jancsik Ede), családtörténeti adatokról (Botka Tivadar) készített tanulmányok. Ezek sorából

kimagasló historiográfiai értékkel bír Fraknói Vilmos: A tudomány állapota hazánkban az Árpádok alatt c. kétrészes tanulmánya.

Rómer már ekkor is küszködött — mint szerkesztő — azzal a későbbi, pesti évei alatt tapasztalt történetírói problémával, mely szerint a kortárs történészek közül sokan kellő adat és megbízható forrás hiányában túl gyorsan szintézisre törekszenek, türelmetlenek az eredmények kidolgozásában. Emiatt írta Majláth Bélának: „ne az eredmény után kapkodjunk, holott még csak egy-két adattal bírunk".[12] Sokirányú szerkesztői figyelmét nem kerülte el a történetírói stílus és szerkesztési formanyelv igényessége sem. „Ki egyedül száraz adatokat gyűjt, és letenyeszerüleg egybefűz, épen olyan élvezhetetlenné teszi a történetet, mint az, ki a legnagyobb férfiakat vagy nőket arcképileg hűen ugyan, de mereven szobrok gyanánt egymás mellé állít, az élet, a mozgás, a tény minden jele nélkül". A pozitivista történetírói iskola dialektikus („mozgás") tényfeltáró szelleméhez híven eleven, közérthető, irodalmi igényű közlési módra ösztökélte írótársait „... ki az egészbe életet lehel, mely művét önbeszélővé, mindenki által érthetővé teszi, az a művész".[13]

Szerkesztői felelőssége kiterjedt a hazai történetírás korabeli „fehér foltjaira", a kevésbé feldolgozott korszakok kutatására. Különösen nagy súlyt helyezett az 1526 utáni évtizedek elemzésére, az egyoldalú „nemzethalál"-felfogás árnyalására, Erdély aranykorának bemutatására, a középkori városfejlődés sajátos formáinak vizsgálatára, az Árpád-házi királyok belső udvari életének megismertetésére stb. Közéleti hangvételű írásaiban hol bírálja azokat, akik a római kori köveket beépítik házaikba, hol korholja pap- és rendtársait, hogy ne forduljanak el a régiségek gyűjtésétől és a tudományok művelésétől.[14]

A szerzői kör

Az első füzet 1861-es megjelenése legfőképp a Rómer—Ráth páros munkájára épült. A kutatói és a szerkesztői feladatok mellett a folyóirat-készítés teljes folyamatát nekik kellett megszervezniük. Idejük nagy részét a levelezési-tudományszervezési, sőt a lapterjesztési teendők kötötték le. Viszonylag gyorsan sikerült az észak-dunántúli térségben élő és dolgozó történetírókat megnyerni, akik végig hűséges és lelkes szerzőtársaik lettek a négy kötet során. (Nagy Imre, Véghelyi Dezső, Ebenhöck Ferenc, Csukássy Károly stb.).

A lap országos méretű szellemi integráló erejét mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy a négy kötetben negyven szerző publikált, s közülük mindössze csak tíz fő volt győri, illetve Győr környéki. A kor kimagasló történetírói közül többször is jelentkeztek kéziratukkal Fraknói Vilmos, Pesthy Frigyes, Henszlmann Imre, Ötvös Ágoston, ifj. Kubinyi Ferenc, Botka Tivadar, Szontágh Dániel és Lehoczky Tivadar. Rómernek nem sikerült igazán a fővárosi tudományos köröket megmozgatni, ám annál nagyobb sikert jelentett a vidéki történetírói körök megnyerése. Szász Károly Nagykőrösről, Szatmáry Károly Nagyenyedről és Pesthy Frigyes Temesvárról nemcsak szerzőnek jelentkeztek, hanem környezetüket is a győri kezdeményezés pártolására mozgósították. Rómernek különös tehetsége volt a kapcsolatok kialakításához és építéséhez, s e korai győri munkásságára is igaz Nyáry Albert megállapítása: „Ő volt az, ki a magyar régiségbúvárlat barátjait együvé fűzte".[15]

S közben állandóan kutatott, gyűjtött és folyamatos „íráskényszerben" élt. A négy kötet 188 közléséből 54 írásnak ő volt a szerzője, s mindössze két füzet-

ben (IV/1-es és a IV/3-as) nem találhatunk Rómer-munkát, valószínűleg azért, mert Ráth Károly halálával egyedül maradt és a szerkesztés minden idejét lekötötte. Sed qui habet tempus, habet vitam — írta Ortvay Tivadarnak, kedves tanítványának és kiváló régész pályatársának 1887-ben. Még rendi kötelezettségeit is képes volt olykor kutató, szerkesztő munkájának alárendelni, ha tudósi elhivatottságának kellett élni, s minden idő, melyet a régiségtudomány ápolására fordíthatott, számára a valódi életet jelentette.

Néhány szerkesztéstechnikai jellemző

A Győri Történelmi és Régészeti Füzetek 4 kötetből áll, kötetenként 4, így összesen 16 füzetet tartalmaz. A 16 füzetben összesen 1572 nyomtatott lap található, füzetenként 80—100 oldalnyi terjedelemmel. A szerkesztők eredetileg azt tervezték, hogy évente egy kötetet adnak ki, ám egyéb — főként nyomdai — okok miatt egy-egy füzet megjelenése áthúzódott a következő évre.

Az éves intervallum csak a II. és a III. kötet megjelentetése közötti időben szakadt meg, periodicitásuk, rendszerességük így is nyomon követhető. A köteteket alkotó egyes füzetek kiadásában egyenetlen ritmus tapasztalható (kivéve az I. kötetet), mely némileg összefügg Rómer 1861-es Pestre költözésével, a szerkesztői ügyintézés lassulásával.

Formailag is jelzett rovatképzés valójában nem volt, bár az 1—9. füzet tipográfiailag is elkülönített tárcarovatot tartalmaz. Ennek a rovatnak a kiemelése ezután eltűnik, de az ilyen típusú írások a későbbi füzetekben is megmaradnak. A rovatjelzés elmaradása pusztán formai kérdés, az egyes füzetekben ugyanis világosan felismerhető a műfajok szerinti szerkesztési aránytartás. A forrásközlés és feldolgozás meghatározó jellege, profilt adó értéknagysága mellett ügyeltek arra, hogy az olvasmányosabb, történetszerűbb tanulmányoknak is megfelelő helyet adjanak. A tárcarovat (máshol egyvelegnek, vegyesnek is nevezik), viszont a legkorszerűbb lapkészítési igényeket is kielégítette, hiszen a polgárosodás szellemének megfelelően, praktikus, napi használatú információkat és hasznos tudnivalókat közölt (időjárás-jelentés, könyvismertető „figyelem gerjesztésül", árjegyzékek, statisztikák, vagyonösszeírások, orvosi rendeletek, krónikatöredékek stb.).

A nagy szövegmezőket 16 grafika (rajzok, fa-, réz-, kőmetszetek) oldotta, bár e rajzoknak nem színesítő, hanem egyértelműen dokumentáló, forrásmegjelenítő szerepük volt. A Pesten előállított grafikák szinte mindegyike különkülön remeklés, 7 grafika Rómer Flóris kiváló rajztudásáról vallanak (pl.: Kinizsi Pál sírköve, a 13. századi zománcos misekánna, ostyasütő, pecsétek stb.).

Rómer és Ráth figyelmét nem kerülte el a szaporodó terjedelmű periodika feldolgozásának és kezelhetőségének a könnyítése sem. Általában a borítólapok belső oldalain helyezték el a tartalomjegyzékeket, pontos repertóriumigénnyel készültek az egyes kötetek név- és tárgymutatói. Ahol tehették a jegyzeteket — Rómer írásainál mindenütt — a szóban forgó lapok alján helyezték el.

Mindezek a szerkesztéstechnikai megoldások (periodicitás, műfaji arányok, jelzetek, grafikák) nemcsak a „Füzetek" folyóiratjellegét, hanem készítőik tehetségét, korszerű gondolkodását és tudományos alaposságát is tanúsítják.

* * *

Rómer Flóris 1868. december 20-án, a IV. kötet utolsó oldalán búcsúzik olvasóitól. Megköszöni az akkor már esztergomi érsek, Simor János és Zalka János győri püspök „főpapi bőkezűségét", akik a nyomdai költségeket „egészben viseltetni méltóztattak". Ugyancsak köszönetet mond „írótársainak", akik honorárium nélkül adták át közlésre írásaikat. S ezzel bejelenti a Győri Történelmi és Régészeti Füzetek megszüntetését, a 7 éves, küzdelmekkel teli időszak lezárását. A megszüntetés okai között fő helyre teszi Ráth Károly szerkesztőtársának a halálát, aki nélkül a győri szerkesztői és szervezői háttér valósággal megbénult. Okként említi továbbá Győrtől való tartós távollétét, megnövekedett pesti tudományos kötelezettségeit. S végül „az olvasó közönség páratlan részvétlenségét", mely tudományos önérzetét, népfelvilágosító értelmiségi ambícióit bizonytalanságban tartotta. Hitét, tudósi elhivatottságát azonban egy percig nem adta fel, mindvégig vallotta a III. és a IV. kötet borítójára nyomtatott, mottónak szánt ifjabb Plinius-gondolatot: „... sit apud te honor antiquitati ..." Ezt, a történelem és a régiségek fanatikus tiszteletét hagyta ránk, késői utódaira egyetemes örökségül.

Tóth László

Elhangzott Győrött, 1989. május 18-án a Xántus János Múzeumban rendezett Rómer Flóris emlékülésen.

JEGYZETEK

1 GyK 1861. április 18. 31. 122.
2 A periodika megnevezés a mai sajtóterminológia szerinti meghatározás. E fogalom használatát az indokolja, hogy egy több-kevesebb rendszerességgel megjelenő kiadványról van szó, és évente egy kötet, azaz négy füzet jelent meg áthúzódó kiadásban. Ugyanakkor elfogadhatónak tartom a folyóirat megjelölést is, mivel a megjelenő füzetek szerkesztése folyóiratszerűen történt, terjesztését terjesztői hálózat végezte, működtetése megfelelt a 19. század legmagasabb igényeinek.
3 Részletesen ld. *Tóth L.* Arrabona 16. kötet 267. és 24—25. kötet 209.
4 GyK. 1861. április 4. 27. sz. 107.
5 *Szabad Gy.*, Forradalom és kiegyezés válaszútján (Bp. Akadémiai Kiadó, 1967.) 172.
6 *R. Várkonyi Á.*, A pozitivista történetszemlélet a magyar történetírásban II. (Bp Akadémiai Kiadó, 1973.) 271.
7 Részletesen ld. *Lengyel A.*, Megemlékezés a dunántúli történetkedvelők példa mutatásáról. Arrabona, 1968. 163—176.
8 *R. Várkonyi Á.*, i. m. 272.
9 *Rómer Fl.*, Adalék a boszorkányperekhez. Győri Történelmi és Régészeti Füzetel 1861. I. kötet, 2. füzet 176.
10 *Rómer Fl.*, Az árpási Szt. Jakab-templomról címzett prépostság. Győri Történelm és Régészeti Füzetek II. kötet 3. füzet 226—227.
11 *Kanozsay Margit* a szaktanulmányokat visszatérően „közleményeknek" nevez *Kanozsay M.*, A Győri Történelmi és Régészeti Füzetek (1861—1865.) Arrabona 1959. 38—43.
12 Rómer levele Majláth Bélának 1870. szeptember 3-án. Közli *Kőhegyi M.*, Róme Flóris levelei az Országos Széchényi Könyvtárban. Arrabona, 1971. 280.
13 *Rómer Fl.*, Az árpási Szt. Jakab ... Győri Történelmi és Régészeti Füzetek II. kö tet 3. füzet 226—227.
14 Ortvay Tivadarnak 1872. március 8-i levelében írta. „Eddig archeológia, diplom tika, numizmatika majd kizárólagosan papok által gyakoroltattak ... Mi csak ja gatni, és mindenből való kituratásunkról tudunk sápogni — de tenni! ezt másoki bízzuk." Közli *Kőhegyi M.*, Arrabona, 1970. 256.
15 Nyáry Albert szerkesztőtársa búcsúztatta így az Archeológiai Értesítőben.
Az 1989. május 18-án a Xántus János Múzeumban megnyitott Rómer Flóris emlél kiállítás fényképei a XXXV—XLII. t. anyagón látható.

RÓMER FLÓRIS GYŐRI ÉVEI

Reménytelen és eleve kudarcra ítélt vállalkozás lenne, ha Rómer Flóris mozgalmas és kiemelkedő teljesítményekben gazdag életét a rendelkezésemre álló időben, csak vázlatosan is, ismertetni akarnám. Mert olyan mozgalmas ez az élet, mint a XIX. század derekának egész országáé. És sokszor éppen az ország sorsa, a történelem eseményei — amelyeknek Rómer nemcsak szemlélője, hanem aktív alakítója is akart lenni, — döntően meghatározták Rómer sorsát. Leginkább talán abban, hogy ez az alapos felkészültségű bencés szerzetes, a geológia, a növénytan, a történelem, az oklevéltan, az egyházművészet terén egyaránt otthonosan mozgó tanár, a szinte kimeríthetetlen erejű utazó és szervező, csak 45 éves kora után érhette el az akadémiai tagságot, vagyis azt a területet, ahol a magyar régészet megszervezője és legkiválóbb múltszázadi művelője lett.

De másrészt talán éppen a szabadságharc után ránehezedő körülmények miatt állhatunk ma itt a győri múzeum kapujában, hogy a múzeum alapítójának szobrát leleplezzük.

A pannonhalmi és bakonybéli tanulmányi évek után — így írja Rómer későbbi visszaemlékezéseiben — *„könyv- vagy levéltárnokság* volt minden vágyaim tetőpontja". Első rendi munkaköre mégsem ez lett. 1839-ben a győri bencés gimnáziumban kapott tanári beosztást. Saját bevallása szerint az első évben rábízott magyar és latin nem érdekelte különösebben. Ezért a második évtől a természetrajzot — a mai biológia elődjét — tanította. S mivel a szertárak fogyatékosak, hiányosak voltak, arra törekedett, hogy minél gazdagabb állat- és növénytani szertárat létesítsen. Ekkor vette kezdetét az a gyűjtőmunka, amelyet — a szabadságharc és fogság kényszerű szünete után — egészen 1861-ig folytatott. *Ebenhöch Ferenc*cel, aki koroncói plébános korában értékes gyűjteményét majd a Nemzeti Múzeumnak ajándékozza, együtt járják a vidéket, és gyűjtik Győr megye növényeit. A gyűjteménynek Rómer az iskolai munkában vette hasznát.

1845-ben a pozsonyi királyi feltanodába került, hogy a fizika és a természetrajz tanára legyen. A gyűjtést itt is folytatta. S hogy az elmúlt győri években mennyire megismerte a környék növényvilágát, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy Ebenhöchnek pontosan megírja, milyen növényt küldjön számára Pozsonyba: a Románd melletti gerencséri erdőből, a zámolyi híd melletti tócsából, vagy éppen a gönyűi rétről, a temető mellől. De ez a lelkes munka hirtelen megszakadt. „A haza parancsolt — írja a nagy lépéséről — előbb önkéntesek, majd rendes utásznak csaptam fel, . . . és elhagytam a kolostort, hogy

a pozsonyi kaszárnyában a magyar király katonái közé közlegényképpen beállljak." A szabadságharc leverése után 8 évi várfogságra ítélték, aminek több mint felét le is töltötte a magyar szabadságért. Szabadulása után bizalmatlanul kezelték, és csak 1857-ben térhetett vissza a győri bencés gimnáziumba tanítani.

A tanítás mellett Rómer legfőbb gondja most is a természetrajzi gyűjtemény gyarapítása volt. De a természetrajzi anyagon túl történelmi emlékek gyűjtésére is felhívta a megye lakosságát. Meggyőződése, hogy *a nemzetnek most még nagyobb szüksége* lesz történelmi értékeinek megbecsülésére, mint a reformkor felbuzdulásában. A tervszerű fejlesztés programját 1857 decemberében hirdette meg a Győri Közlönyben. Itt említette először a múzeum gondolatát. A szakmáját kedvelő kutató *lelkesedése* és töretlen *bizakodása* csendül ki szavaiból: „Ne mondja tán valaki, ha múzeumot akarok látni, elmegyek Bécsbe vagy Pestre, és nem keresem ilyen zugintézetben. Aki így gondolkodik, uraim, az sohase menjen a győri színházba, casinóba, kereskedelmi gyűldébe se, mert ezeknél tán tekintélyesebbet is láthat a fent nevezett, és egyéb városokban is! *És mégis bátorkodom állítani,* hogy magyarnak és főleg győrinek érdekesebb lesz a győrit megtekinteni, — ha idővel olyan lesz, milyenné tenni akarjuk és fogjuk is, — mint akár a bécsit és párizsit."

A túlzó fogalmazást lelkes munka követte, amiről a bécsi hatóságok is tudomást szereztek, és már 1858 áprilisában elismerésüket fejezték ki *„a valóban ritka gyűjteményű terménytár körüli buzgalmáért"*. Az elismerés tovább sarkallta Rómert. Felhívást tett közzé, hogy a városrét helyén füvészkertet hozzanak létre, ahol a tanulóknak természetrajzi órákat tarthatnak, Győr lakossága pedig sétányhoz jutna, mert Győrnek ilyen még nincsen. Megalapítja a Honvédligetet, sétatérré alakítja a vásárteret. S hogy a győriek közönyét megtörje, maga indul el diákjaival a munkára. Ezen munkák mellett sűrűn ír a Győri Közlönyben *római* és *középkori* régiségekről. S *mindezt tudatosan vállalja,* hiszen mikor barátai arra intik, hogy tevékenységét talán szélesebb körben kellene kifejtenie, ő így válaszol: „mégis csak első teendőink közé számítom azt, miszerint egész erőnkből tartozunk legközelebbi vidékünkre hatni".

A természetrajzi szertár mellett nagy buzgalommal fejleszti Rómer a régiségtárat. A tanári kar már 1857-ben érmeket kér a főapáttól az iskolai gyűjtemény számára. Két év múlva pedig azt kéri a felsőbb hatóságoktól, hogy hatalmazza fel Rómert, hogy a környéken régiségeket gyűjthessen. Válaszul a Műemléki Bizottmány 1859. május 26-án a *főgimnázium múzeumát* a régiségek őrhelyének, Rómer Flórist pedig a múzeum első vezetőjének nevezte ki. A következő évben pedig már a város előtt is megnyíltak a múzeum kapui.

Rómer eddigi fáradozása elérte célját: Győr városában múzeum működött.

Ez azonban Rómer győri éveinek csak egyik eredménye. Az 1859. év iskolai szünetében két hónapon át járta a Bakonyt. Úti élményeit, tapasztalatait *Szünnapi levelek* címen folytatásokban írta meg a Győri Közlönyben, majd 1860 májusában könyv alakban is megjelentette *A Bakony* címmel ezt a színes, ma is érdekes olvasmányt.

Ugyanebben az évben Simor János győri püspök, a későbbi hercegprímás, a szemináriumában *archeológiai tanszéket állított* fel, és ennek előadójává Rómert nevezte ki.

Végül Rómer győri működésének legkiemelkedőbb tudományos eredménye, *hogy* 1861-ben Ráth Károly levéltárossal megindította a *Győri Történelmi és Régészeti Füzetek sorozatot,* amely Magyarország első régészeti és történelmi

tárgyú folyóirata. A tizenhat füzetből álló, rövid életű folyóirat a helytörténeti kutatás mindmáig nélkülözhetetlen forrása maradt.

A múzeum körül végzett munkája és A Bakony c. könyv kiadása utat nyitott Rómernek a továbblépésre. Ipolyi Arnold támogatásával 1860 októberében a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja lett. Elhagyta Győrt és figyelmét egyre inkább *történelmi emlékek felé fordította.* Pár év múlva az ország első régészének számított. Teljesült ifjúkori vágya is: meghívást kapott a Tudományos Akadémia kézirattárának vezetésére. Ekkori munkássága nyomán teremtődnek meg mindazok a régészeti intézmények, amelyek ma is régészettudományunk bázisát jelentik: a Magyar Nemzeti Múzeum régészeti osztálya, az Archeológiai Értesítő, és az egyetem régészeti tanszéké.

A tanító, szerkesztő, szervező és az ország szinte minden részét átkutató Rómer ezekben az esztendőkben *igazán termékeny író.* Ezzel érdemelte ki, hogy 1877-ben elnyerte a nagyváradi káptalan egyik irodalmi stallumát. Itt is töretlen erővel dolgozik. Nagyváradról írja Kreusz Krizosztom főapáthoz: „Munka nélkül, mindaféle Benczés nem tudok ellenni". „... A nyugalom, tétlenség nekem a halál! Ez a Benczések egyik főbűne, hogy soha nyugodni nem tudok, és csak akkor merek enni, ha megszolgáltam." — írja egy másik levelében 1883-ban. Ennek a szakadatlan munkának a gyümölcse könyveinek, tanulmányainak sora, valamint gazdag *kéziratos hagyatéka,* amely ma már sok esetben forrása a művészettörténeti, régészeti vagy helytörténeti kutatásnak ...

A múltszázadi Győr távozása után neheztelt Rómerre. Halálakor a Győri Közlöny csak pár sorban emlékezett meg róla. Utca ugyan ma is őrzi nevét, de szobrot csak ma leplez le a késői utókor. Méltó is ez. Hiszen míg itt élt, a várost a vidéki tudományosság egyik legjelesebb központjává tette, és innen indult útjára a magyarországi régészet *megalapítója* és annak *máig is* méltán tisztelt első mestere.

Csóka Gáspár

Beszédként elhangzott, 1990. június 2-án Borsos Miklós szobrászművész Rómer Flóris portréjának avatásán, Győrött, a Széchenyi téren.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Hampel J., Emlékbeszéd Rómer F. Flóris rendes tagról. (Emlékbeszéd a M. T. Akadémia tagjairól. VI. kötet. Budapest, 1891. 401—464.
Börzsönyi A., Rómer Flóris Ferenc. In: A pannonhalmi Szent Benedek-rend története VI/B. Budapest, 1916. 672—709.
Csóka J. L., Rómer Flóris életműve. Vigilia, 1964. 211—217.
Uzsoki A., A győri és Győr környéki régészeti gyűjtés és kutatás története. Arrabona 7., Győr, 1965. 5—96.
Rottler F., Rómer Flóris, Ipolyi Arnold, Fraknói Vilmos — Egyház, műveltség, történetírás. Budapest, 1981.
Gerencsér Zs., Rómer Flóris és a Bakony. In: Rómer Fl., A Bakony. Hasonmás kiadás. 1990. 231—236.
Bánhegyi M., Rómer meghatározó pályakezdése. A Régészeti Társulatban elhangzott előadás. Kézirat.
Rómer Flóris levele Ebenhöch Ferenchez 1847. március 30. Győri Szemináriumi Könyvtár.

Römer Flair

Römer Flair

szor a Corvina maradványairól s ez irányú külföldi kutatásaim eredményéről. Nagy érdekkel hallgatott. Örömmel értesült a M. Nemzeti Múzeum által a Corvina földerítésére megindított mozgalom eredményéről s csak azt sajnálta, hogy távol a főváros nagy könyvtáraitól, a saját jegyzeteit vidéken föl nem dolgozhatja. A Múzeumban 1887-ben találkoztam vele utoljára, mikor a betegség már észrevehetőleg megviselte. Azóta nem láttam. 1889. márczius 18-án meghozta halálhirét a táviró, mely mindnyájunkat megrendített. Most kegyeletes érzéssel emlékezünk meg róla e szerény necrológban, melyet bibliographiai érdemeinek és kiváló egyéniségének szenteltünk s kivánjuk, hogy az ő áldott emléke lebegjen előttünk kutatásainkban, az ő fenkölt szelleme vezéreljen tudományos törekvéseinkben s hozzon a magyar bibliographiai irodalomnak annyi igaz örömöt, a mennyi örömmel és lelkesedéssel ő magát ezen disciplina művelésére szentelte. Áldás emlékére!

II.

Nem kisebb veszteség érte a hazai tudományosságot és a magyar szakirodalmat dr. Ábel Jenő egyetemi tanár halálával, ki 31 éves fiatal kora daczára, mint a classica-philologia, a magyar humanismus és a magyar középkori irodalomtörténet művelője, oly rendkivüli irodalmi munkásságot fejtett ki, hogy tudományos dolgozatainak mennyiségével és minőségével nemcsak nálunk, de az európai irodalomban is ritkítja párját. Ő egyike volt azon kevés tudósoknak Európában, ki öt nyelven képes volt irni s kutatásainak eredményét latin, görög, magyar, német és angol nyelven tehette közzé. Ezeken kívül beszélt, levelezett francziául és olaszul. E gazdag nyelvismerete mellett, dolgozatait alaposság, mélység, széleskörü forrástanulmány és európai szinvonal jellemzi, mely tulajdonságok müveinek nemcsak nálunk, de az európai szakirodalomban is méltó helyet biztositanak. Ő azon ritka tudósok közé tartozott, ki 31 éves korában 15 éves irodalmi munkásságra tekinthetett vissza s tehetségével, tudományával, szorgalmával, termékenységével és szakirodalmi sikereivel tanárait és kortársait egyaránt túlszárnyalta. Mint a classicai szövegkritika kitünő művelője és irodalmunkban nagyobb szabású úttörője: tudományos munkáival dicsőséget és becsületet

szerzett a magyar névnek a világirodalomban is. Mint a magyar humanismus legalaposabb ismerője, ezen kor irodalmát hazai és külföldi könyvtárak ismeretlen codexeiből nemcsak felkutatta, de rendszeresen fel is dolgozta és kiadta. S midőn ismeretlen magyar irók általa fölfedezett irodalmi termékeinek a világirodalomban megfelelő helyet biztosított és a mohácsi vész előtti magyar irodalom-történetnek sok ismeretlen kérdését részint tisztázta, részint új világitásba helyezte, ezen tudomány középkori részének ő lett nálunk hivatott monographusa.

Mindezeket csak átalánosságban emelem ki, hogy mint a «Magyar Könyv-Szemle» munkatársáról, a ki folyóiratunkat 1877 óta számos kisebb s 1888-ban egy nagyobb közleménynyel gazdagította; a jó barátról, kivel 13 évig állandóan benső viszonyban voltam; a humanistáról, kivel tanulmányaimnál fogva, mint a magyar vonatkozású középkori kéziratok nyomozója, egész haláláig folytonosan érintkeztem, elmondjak róla nehány szót s megörökitsem emlékét folyóiratunkban.

Mint egyetemi tanulót 1877 elején a M. Nemzeti Múzeum könyvtárában láttam először, hol a kéziratgyüjtemény *Iuvenalis codexeit tanulmányozta.* Mindnyájunknak feltünt a magas, szikár, szőke ifjú, ki alig 18 éves létére nagy komolyan a XIV—XV. századbeli Iuvenalis kéziratok szövegének buvárlatába merül, a könyvtárba bizonyos órában érkezik és innét bizonyos órában távozik, a könyvtár többi olvasóival keveset törődik, de ki korát meghaladó határozottsággal az általa kért segédkönyvek gyors és pontos kiszolgáltatását követeli az olvasó terem szolgájától s mulasztás esetén erről a szolgálattevő tisztviselőnek jelentést tesz.

Tudvágya néha szabálytalanságra ragadja. Nem várja be, míg az olvasó terem szolgája az általa kivánt könyvet az üveges szekrényből számára kiemeli, hanem angol szokás szerint maga nyul be a könyvszekrénybe és a szükséges könyvet innét maga veszi ki és helyezi vissza. Rendes látogatója lett a könyvtárnak, hol mint *Ponori Thewrewk Emil* legjelesebb tanítványát és az «Egyetemes Philologiai Közlöny» munkatársát ismertük. Midőn 1877. nyarán a II. Abdul Hamid török szultán által a magyar nemzetnek ajándékozott konstantinápolyi Corvin-codexeket az országos középiskolai tanáregyesületnek a M. Nemzeti Muzeum könyvtárában bemutattam, a jelen volt tanár urak közt három fiatal ember tünt

379. vap

nevét az irodalomban s azt hiszszük, hogy tudományos működésének nem utolsó sikerei azok, melyeket a bibliographia terén szerzett. — De tudományos működésének sulyát nem irodalmi sikereiben, hanem kiváló egyéniségében keressük, mely szerencsés tulajdonságokkal felruházva, képesítette őt arra, hogy az általa művelt szaktudományt másokkal is meg tudta kedveltetni, s ügyszeretetével, lelkesedésével, erős nemzeti érzületével és nemes szivével a kathedrán, ugy mint a magán életben apostolává lett azon ügynek, melynek szolgálatába szegődött. — Művelődéstörténetünkben méltán megilleti őt egy kiváló hely Horváth István, Toldy Ferencz és Ipolyi Arnold mellett, kikhez hatásra nézve legközelebb állt, mert neki a magyar tudományos szellem ébresztésében, ápolásában és föntartásában nem kisebb érdemei vannak, mint ezeknek.

Sokfelé hatott; sokfélét kezdeményezett. Mester volt a szó valódi értelmében, kinek országszerte voltak szeretett és lelkes tanítványai, s ki életében megérte azon örömet, hogy a mit ő több irányban kezdeményezett, azt ezek sikerrel folytatják és előbbre viszik. Ő több irányban megtörte az útat számunkra, hogy nyomdokain a nemzeti kultura előbbre vitelén annál könnyebben munkálkodhassunk.

Az ő lánglelke sok tudományos ambitiónak volt ébresztője, az ő nemes tüzénél sokan melegedtünk fel, sokan éreztük kiváló egyéniségének hatását. Boldog volt, ha a fiatal nemzedéket a maga kedvencz tudományának megnyerhette, vagy ha valakinek tudományos kérdésben tanácscsal szolgálhatott. Viszont hálával fogadott minden oly adatot, mely az ő tanulmányainak figyelmét véletlenül kikerülte, s ezt értekezéseiben rendesen megköszönte.

Ez a jó szokása a kutatókat nyomozásaik folytatására buzdította, kik adataikat neki készséggel rendelkezésére bocsátották, mert tudták, hogy ezeket nevök felemlítése nélkül nem fogja felhasználni. Ő mindenkinek a fáradságát méltányolta, ezért tisztelték annyian és szerették.

E sorok iróját nagyérdemü tudósunkhoz 15 éves ismeretség kötötte. Midőn 1874-ben a Nemzeti Múzeum könyvtárához kerültem s a kézirattani szakmával kezdtem foglalkozni, ő buzdított ezen tanulmányokban kitartásra. 1876-ban, midőn a «Magyar Könyv-Szemlé»-nek belmunkatársa lettem, ő lelkesített irodalmi munkásságra s 1877-ben, midőn a Konstantinápolyból visszaérkezett Corvin-codexek ismertetésével megbízattam, ő szolgált szives útbaigazitással, hogy a reám bizott feladatnak megfelelhessek. S midőn szerény kis munkám a «Magyar Könyv-Szemle» az évi folyamában megjelent, ismét ő volt az, ki ezt a «Századok»-ban ismertette. Ezt itt hálával említem meg s igaz részvéttel szentelem e sorokat emlékének.

Ez időtől fogva kezdtem én is a Corvina bibliographiájával tüzetesen foglalkozni s a M. Nemzeti Múzeumtól megbizást nyertem a felső-olaszországi könyvtárakban levő Corvin-codexek tanulmányozására. Rómer Flórist 1877 őszén kinevezték a nagyváradi stallum literariumra s ő ezen állást azon komoly szándékkal foglalta el, hogy Nagyváradon hozzá fog tudományos jegyzeteinek rendezéséhez s megirja a Corvina történetét.

Ezen szándékát azonban 1878-dik évi súlyos betegsége miatt, mely egészségi állapotát megrendítette s munka-erejét évekre megbénította, fájdalom, nem vihette keresztül. Külsőleg ugyan örömmel tapasztaltuk, hogy ezen súlyos bajából szerencsésen fölépült, sőt 1879-ben tanulmányai kiegészítése czéljából még nagyobb tanulmányutat is tett Német-, Franczia országban és Belgiumban, melyről a M. T. Akadémiában «Északnyugati utam» czímü értekezésében számolt be, 1880-ban pedig az osztrák kolostorok könyvtáraiban tett több heti tudományos kutatásokat, melyeknek eredménye a «Magyar Könyv-Szemlé»-ben látott napvilágot, de tisztelői és barátai fájdalommal látták, hogy a külsőleg egészségesnek látszó férfiú nem a régi Rómer többé. Szelleme, kedélye a személyes érintkezésben megtartotta ugyan most is régi élénkségét, de emlékező tehetsége hanyatlott s értekezéseiben észrevehető volt a gondolatmenet kuszáltsága, a szaggatottság, a tárgyra nem tartozó dolgok felsorolása s általában a zavaros előadás jelenségei, a minőket azelőtt nála nem tapasztaltunk. Ekkor már kételkedni kezdtünk abban, hogy a tervezett nagy munkát megirhassa s midőn helyreállított egészségét újabb rohamok támadták meg, végkép lemondtunk a reményről, hogy a megkezdett munkát valaha befejezhesse. Azóta ritkán láttam. Ha a fővárosba jött, legszivesebben a M. Nemzeti Múzeumot kereste fel, hol azelőtt nagy eredménynyel működött évekig s a hol igazán tisztelték és szerették. Itt beszélgettünk sok-

könyvtárakat, hol a Corvina maradványait sikeresen nyomozta s kutatásainak eredményét részint az általa szerkesztett Archaeologiai Értesítőben, részint az Akadémia Értekezéseiben és Évkönyveiben, részint pedig a Magyar Könyv-Szemlében tette közzé. Egy ily tanulmány-utjában ismerkedett meg *Vogel Ernő*vel, a hirneves drezdai bibliographussal, ki egész életét az európai könyvtártani irodalom bibliographiajának szentelte s az európai könyvtárakról megjelent munkák és közlemények jegyzékét 1836-ban egy önálló kötetben közzétette.[1] Ezen lelkes szakférfiú különös előszeretettel foglalkozott a Corvina bibliographiájával is s a «Serapeum» 1848-diki folyamában, az irodalomban elszórt adatok alapján a Corvina maradványainak jegyzékét összeállította, mely a szakembereknek sokáig zsinórmértékül szolgált. Vogel értesülvén Rómer tanulmányutjának czéljáról, lekötelező liberalitással ajándékozta oda neki összes jegyzeteit, melyeket 1848 óta a Corvina bibliographiájára gyűjtött. Még becsesebb ajándékkal lepte meg érdemes tudósunkat Simonyi Ernő hazánkfia, ki külföldi számüzetésében Mátyás király könyvtárának történetére gyűjtött adatokat, s a Corvina külföldi maradványait a helyszinén tanulmányozta és szakszerűen leirta, midőn e tárgyra éveken át gyűjtött, 100-nál több codex leirását magában foglaló analectáit és jegyzeteit szabad rendelkezésére bocsátotta. Ezen irodalmi anyag segítségével nagyérdemű tudósunk nemcsak a Corvinára vonatkozó irodalommal, de magukkal a codexekkel is megismerkedett s azon kedvező helyzetbe jutott, hogy nyomozásaiban Vogel és Simonyi kutatásainak eredményét elfogadhatta alapul, ezzel a saját megfigyeléseit összehasonlíthatta, s az abban foglalt jóhiszemű tévedéseket szigorú kritikával igazíthatta helyre. Az ő érdeme, hogy a Corvin-codexek meghatározásában az eddigi dilettans modor helyett, szigorú tudományos rendszert honositott meg irodalmunkban, s csak oly kéziratot fogadott el Corvin-codexnek, mely vagy a czímlapon, vagy a kötésen vagy a colophonban, vagy a könyvtáblán, vagy pedig más egykorú forrásban kétségtelen bizonyítékát birja annak, hogy Mátyás király könyvtárából származik. Ezen módszer a Corvina maradványainak mennyiségét és minőségét illetőleg sok hazafias illusiót tett tönkre, de

[1] Literatur früherer und noch bestehender europäischer öffentlicher und Corporations-Bibliotheken. Dresden, Leipzig, 1840. 548 l.

sok jóhiszemű tévedést is eloszlatott, midőn a Corvina kérdést szigorúan tudományos mederbe terelte.

Főtörekvése volt a Corvina pragmatikus történetét és maradványainak kritikai bibliographiáját megirni. Ezt a magyar tudományos körök méltán várták tőle, s erre őt tehetsége, tudománya, szakképzettsége, lelkesedése és a kérdésre gyűjtött irodalmi anyag gazdagsága egyaránt feljogosították. Ezen törekvése azonban, fájdalom, nem teljesült, valamint azon kivánsága sem, hogy a konstantinápolyi Eszki Szerájba, a hova a M. T. Akadémia 1870 óta többször delegálta, bejuthasson. Kutatásainak eredményét azon előadásából ismerjük, melyet a M. T. Akadémia 1876-ik évi nagygyülésén Mátyás király könyvtáráról tartott, midőn kijelentette, hogy 15 éves nyomozásaiban összesen 84 kétségtelen és 13 valószinű, összesen tehát 97 Corvin-codexet kutatott fel, melyeknek kritikai bibliographiáját megállapítani a magyar tudományosság becsületbeli kötelességének tartotta. Ezen eredménybe belefoglalta a konstantinápolyi Eszki Szerájban őrzött 10 Corvin-codexet is, melyeket Kubinyi, Ipolyi és Henszlmann akadémiai jelentéséből, valamint dr. Dethier leirásából ismert. Ezen felkutatott codexekből különböző helyen és időben 30-at ismertetett, a többieknek ismertetését tervezett nagy munkája számára tartotta fönn, melynek megirásában őt, fájdalom, 1878-ban megrendült egészségi állapota, mely munkaerejét megbénította, akadályozta.

Hátrahagyott tudományos jegyzetei azonban, melyeknek megszerzését a M. Nemzeti Múzeum vagy a M. T. Akadémia gyűjteménye számára az ügy érdekében kivánatosnak tartjuk, azt hiszszük, a Corvina történetére és bibliographiájára sok becses anyagot tartalmaznak s Vogel Ernő és Simonyi Ernő jegyzeteivel együtt a Corvina földerítése érdekében 1848—1878-ig folytatott tudományos nyomozások eredményéről nyujtanak tájékozást.

Mint a «Magyar Könyv-Szemle» szerkesztője, hálával ismerem el, hogy midőn 1876-ban folyóiratunk megindult, az első szám *az ő közleményével kezdte meg pályafutását*, s ma, midőn a folyóirat XIV. folyamát az ő necrologjával zárjuk be, büszkeséggel gondolunk vissza 14 évi pályafutásunkra, melyben őt állandó munkatársunknak, jóakarónknak és barátunknak tisztelhettük.

Bibliographiai közleményei, melyekkel folyóiratunkat s előbb az «Archaeologiai Értesítőt» gazdagította, meg fogják örökíteni

jegyzendő, hogy Furter Mihály a maga neve alatt 1490-től 1507-ig (1508-tól 1517-ig Johannes Scotussal társaságban) nyomatott, úgy hogy apodicticus bizonyossággal állapítható meg a Reformatorium nyomatási évéül 1498., mint a mely Furter Mihály munkásságának épen derekára esik.

Mint a simili-nyomatról látjuk, a Reformatorium végére, a colophon után Basel város czímere van nyomatva, melynek telamonjait így irja le szerzőnk: «egy paizsnak mindkét oldalán fölkapaszkodó két kakas, melyeknek egymással összefont farkuk sárkányfejekben végződnek» (127. l.); holott nem kakas az egyik sem, hanem mind a kettő ama rettenetes baziliskus, melyről a biblia emlékezik.

A baseli, több helyt meglévő incunabulumnál becsesebb reánk nézve egy XVII. századi német munka, mely nincs meg Szabó Károly Régi Magyar Könyvtára II. kötetében, s a melynek szerzőnk a következő, pontos bibliographiai leirását adja:

Janus Bifrons, seu Speculum Physico-Politicum. Das ist: Naturlicher Regenten-Spiegel durch Johannem Weber Apoteckern | dero zeit Richtern | Bey Ablegung seines Erst-Jährigen Richter Ampts des 1661 Jahres in der Königlichen Freyen Stadt Eperies in Ober-Ungarn | uhralten gewöhnlichen Brauch nach | in der Deutschen Pfarr- oder Haupt-Kirchen | bei Volkreicher Versammlung des 1662 Jahres den 5. Tag Martii, am Sontag Reminiscere, nach gehaltener Früh-Predigt fürgestellet. Gedruckt zur Leutschaw | bey Lorenz Brewern | Anno 1672. Ivrét, 166 számozatlan, oszlopos nyomású levél, német és latin nyelven. A szöveg elején Eperjes városának egykorú helyrajza, s a szöveg közt 8 kép.

Csonka lenne ez a czikk, ha legalább pár szóval meg nem jelölnénk, minő helyet foglal el Horváth József monographiája irodalmunkban? mely kérdésre, a szóban forgó kötet alapos áttanulmányozása után, hamarosan megfelelhetünk. Bibliothekographiai szerény kis irodalmunk egyik legbecsesebb terméke ez a 159 lapra menő könyv, mint a mely a szerzőnek nemcsak szakismeretét, hanem amaz igazi benső tárgyszeretetét is feltünteti, melylyel vállalt munkáját legjobb lelkiismerete szerint végezte. Kisebb könyvtárak leirására a nádasdladányi könyvtár ismertetése mintául szolgálhat.

Csontosi János

MKSz 1889.

RÓMER FLÓRIS ÉS ÁBEL JENŐ EMLÉKEZETE.

Azon veszteségből, melyet a hazai tudományosság és a magyar szakirodalom dr. Rómer Flóris Ferencz és dr. Ábel Jenő ez évi halálával szenvedett, a «Magyar Könyvszemle» is kiveszi a maga részét, mely az elhunytakban két legrégibb munkatársát gyászolja.

I.

Dr. Rómer Flóris Ferencz a tudományos értelemben vett magyar bibliographiai irodalom irányadó úttörői közé tartozott, ki ezen disciplinát szakismerettel, lelkesedéssel és eredménynyel művelte. Midőn a hatvanas években a fővárosba tette át lakását s a M. T. Akadémia kézirattárában nyert alkalmazást, egész lelkesedéssel fogott a kézirattani szakma műveléséhez, melynek 15 éven át egyik legbuzgóbb képviselője lett s főleg a Corvina maradványainak felkutatásában és bibliographiájok kritikai megállapításában oly eredményeket ért el, melyek irodalmunkban maradandó nevet biztosítanak emlékének.

E kérdés földerítése érdekében a M. T. Akadémia archaeologiai bizottságában, mint ennek előadója, nagy tevékenységet fejtett ki; sürün levelezett a Corvina maradványainak hazai és külföldi birtokosaival, kiktől a Codexek czímlapjait fényképmásolatban törekedett a bizottság gyüjteménye számára megszerezni. A M. T. Akadémiában és az irodalomban állandóan ébren tartotta a Corvina iránti érdeklődést s instructiv közleményeivel lényegesen előmozditotta a Corvin-codexek jellemének és statistikájának ismeretét irodalmunkban. Utóbb a M. Nemzeti Múzeum és a M. Tud Akadémia segélyezésével beutazta a német, olasz, franczia és oroszországi

3818/VI/

A PANNONHALMI SZENT-BENEDEK-REND TÖRTÉNETE.

A MAGYAR KERESZTÉNYSÉG, KIRÁLYSÁG ÉS BENCZÉS-REND
FÖNNÁLLÁSÁNAK KILENCZSZÁZADOS EMLÉKÉRE
KIADJA
A PANNONHALMI SZENT-BENEDEK-REND.

SZERKESZTI
SÖRÖS PONGRÁCZ
PANNONHALMI FŐISKOLAI TANÁR,
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA LEVELEZŐ TAGJA

HATODIK KÖTET. *B)*

A PANNONHALMI FŐAPÁTSÁG TÖRTÉNETE. VI.

BUDAPEST,
STEPHANEUM NYOMDA R. T.
1916.

A PANNONHALMI FŐAPÁTSÁG TÖRTÉNETE.

HATODIK KORSZAK

A REND UJ KORA, UJ MUNKAKÖRE. **1802**-TŐL NAPJAINKIG.

SZERKESZTETTE, RÉSZBEN IRTA
SÖRÖS PONGRÁCZ
PANNONHALMI FŐISKOLAI TANÁR, A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA LEVELEZŐ TAGJA.

BUDAPEST,
STEPHANEUM NYOMDA R. T.
1916.

4-r. XXI + 313 levél. Sajtó alá rendezett kézirat. Meditationum novitiatus 1858—9. lumina, materia et proposita. Commentariola ascetico-theologica excerpta e variis auctoribus.

Rómer Flóris Ferencz.[1] (Ism. Börzsönyi Arnold.)

Rómer Flóris szül. Pozsonyban 1815. ápr. 12-n. Szülei jómódú iparosok voltak, kik kedvező vagyoni helyzetüknél fogva nagyon gondos nevelésben részesítették gyermekeiket. Ferencz volt a legidősebb, a ki természetére nézve vig, derült kedélyű volt és lelkének ezen becses sajátságát, mint volt ismerősei és barátai tanúsítják, egész életén át megőrizte jó- és balsorsában egyaránt. Gyermekkorát vallásos szüleinek gondos vezetése alatt, a kiváló műemlékeiről nevezetes régi koronázó városban, Pozsonyban töltötte, a hol pajtásaival a Ferenczrendűek híres temploma mellett gyakran játszott egyéb testedző és lelket üdítő játékok mellett «szentesdit». Ez a játék saját életrajzában közölt magyarázat szerint nem állott másból, mint a templomban látható szoboralakok testtartásának mentől hűebb utánzásából. Említenem sem kell, hogy a szép műemléknek és a rajta látható alakoknak gyakori nézése s éles megfigyelése nem maradt hatás nélkül lelkében. Elemi iskoláit s gym. tanulmányait is nagyobbára otthon végezte, csak az 1. oszt.-t járta mint cserefiú Trencsénben, hogy a tót nyelvet elsajátítsa s a IV-t Tatán, hogy a magyar nyelvben tökéletesen jártas legyen. Így már gyermekkorában három nyelven beszélt: magyarul, németül és tótul.

A papi és tanári pálya iránt érzett hivatásánál fogva, a VI-ik oszt. sikeres befejezése után, abbeli hő vágya, hogy a Sz. Benedek-Rendbe juthasson, beteljesedett. Ekkor elhagyja a szülői házat, 15 éves korában Pannonhalmára utazik, hogy a próbaévet kitöltse. Mint novicius látta a magyar irodalom fáradhatatlan vezérét, Kazinczy Ferenczet, ki barátjának, Guzmics Izidornak látogatására ment Pannonhalmára, és hallotta az ezen alkalommal mondott hazafias beszédeket, melyek, mint Fraknói mondja: «a pozsonyi német polgár fiának lelkében termő talajra találtak». További tanulmányait, mégpedig a philosophiai szakot szokás szerint Győrött tanulta két évig, a többi, tanári hivatásához szükséges részt, a paedagogiumot pedig Bakonybélben. A világ zajától távol, Szent Gellértnek egykori kedves lakóhelyén, az erdős bérczektől környezett völgyben épült kolostorban nagyon jól érezte magát, kedve szerint tanulhatott, nem zavarta senki, semmi. Otthon föladatát végezte pontosan, kint pedig a bájos természet szemlélésében, gyönyörködtető változatosságában merült

[1] V. ö. A Győri Sz. Benedek-r. főgymn. ért. 1910—11. 1—40. l.

el. Sétái, kisebb-nagyobb kirándulásai majd mind megannyi tanulmányutak voltak, melyeken az állat- növény- és ásványországba tartozó egyedek vagy a hegyek kőzeteibe beletemetett, megkövesedett őslények maradványai után kutatott. Itt kedvelte meg búvárkodásai közben a szép természetet, főkép a sok anyagot adó geologiát. Máskor meg, mikor a zord időjárás vagy egyéb okok miatt sétálni nem mehetett, rajzolt vagy festett. Későbbi tanulmányai alatt nagy hasznát vette ezeknek. A bakonybéli paedagogiumi tanulmányt vizsgálat fejezte be, melyet Rómer kiváló sikerrel tett le s ezzel megszerezte a tanításra való jogosultságot. Utána Pannonhalmára került, hol a négy évi theologiát hallgatta.

Tanárai közül különösen hárman voltak Rómer Flóris egész életére, munkásságára nagy hatással; egyik volt Maár Bonifácz, győri akadémiai tanár s historikus, a ki lelkes előadásaival a történelem szeretetét oltotta be a multak emlékein elmerengni szerető lelkébe; a másik Guzmics Izidor, bakonybéli apát és neves egyházi, nyelvészeti iró, a ki szeretetével elhalmozta a szorgalmas, főkép a diplomatikában kiváló ügyességet tanúsító növendéket és élesztette benne ezen tüzet, anyaggal, megbízásokkal látta el, hogy mentől jobban gyakorolja magát benne. S Rómer örömmel teljesítette ezeket. Így ő másolja le az apát kérésére a Tudományos Akadémia számára az 1530—32-ből származó tihanyi codexet és a fárasztó, nehezen olvasható munkát a legnagyobb pontossággal végezte; tette pedig — írja az apát a másolat beküldésekor a Magyar Tudós Társaságnak — e nem csekély gondú és fáradságú munkát minden jutalom és díj kívánata nélkül; azt tartván legszebb jutalmának, hogy a Nemzeti Tudós Társaságnak s ezáltal édes hazájának méltó lehetett szolgálni. A harmadik benczés végre Pannonhalmán Filperger R. könyvtáros utóda: Czinár Mór, a kiváló diplomatikus volt, a ki mindenkor kezére járt Rómernek búvárkodásaiban, s a kitől nagyon sokat tanult. Tőle sajátította el a könyvtárrendezés és kezelés elveit is. Mindezekért hálás volt Rómer, kinyilvánította ezt mindenkor, a mikor csak tehette. Rómernek theologus korában fönnmaradt szabad idejében legkedvesebb foglalkozása az volt, ha a gazdag könyvtárban rendezgethetett és búvárkodhatott. A könyvtár épen rendezés alatt lévén, az élén álló könyvtárőr nagyon szívesen fogadta a segíteni siető munkást, és Rómer ment, a mikor csak mehetett. A régi kéziratokat és ősnyomtatványokat, mint később maga írja, ő válogatta ki szívesen a nagy tömegből nemcsak azért, mert ezek iránt már ekkor megnyilatkozó hajlamainál fogva különös szeretettel viseltetett, hanem azért is, mert ezekre, különösen a netalán előkerülő incunabulumokra Czuczor Gergely hívta föl meleg sorokban figyelmét.

Hasonló munkás tevékenységet fejtett ki Rómer a gazdag levéltárban is. Kutat és másol, már ekkor tervbe vett tanulmányaihoz adatokat gyüjt és akkor volt legboldogabb, ha érdekes adatokat találhatott. Igy annyira beleélte magát a kutatásba, hogy az volt vágyainak netovábbja, ha tanulmányainak befejezése után könyv- és levéltáros lehetne.

Theologus korában teljesíti Horvát István kérését, lemásolja számára Sz. István királynak alapító oklevelét; talál Ausztriát érdeklő okiratokat s ezek ügyében összeköttetésbe lép Gyurikovits György történettudóssal, Morvaországra vonatkozóknál Boczek Antallal; ír a belföldi és bécsi lapokba: Feierstunden- és Sonntagsblätter-be, részt vesz a növendékek irodalmi versenyén s egyik darabjával: A fölkelő nap Pannonhalmán cz. leírásával díjat nyer. Fuxhoffer és Czinár Mór példáján föllelkesedve, mint II.-od éves theologus a nagy szünidőben kezénél levő kútfők segítségével, idővel készítendő szerzetirásához megrajzolja a magyarországi kolostorok térképét.

A theologia sikeres elvégzése után elérkezett a várva-várt nap, fölszentelésének ideje (1838. júl. 26.), utána első szentmise-áldozata Nagy-Boldogasszony napján. Rendfőnökének intézkedésével utána Tihanyba került, hogy ottan Brestyenszky Adalbert apát oldala mellett mint szertartó működjék és készüljön a bölcseleti szigorlatra. Alapos tanulás után az év végén doktori diplomával tért vissza. Ezzel elérte czélját, megnyilt előtte a tanári pálya, a győri gymn.-ban a II. osztálytól kezdve a IV-ig a magyar és latin nyelvet tanította. Ezen tantárgyai nem feleltek meg hajlamainak, pusztán kötelességérzetből foglalkozott velük; örömet és szórakozást a rajzban és festésben talált. Ezek iránt már régtől fogva különös hajlama volt, s a mikor csak ideje engedte, gyakorolta magát bennök, mint arról a növendék korában többek közt készített bakonybéli kolostornak rajza,[1] melyről Guzmics I. apát tesz említést, eléggé tanúskodik. A természetkutatást, a mikor csak ideje engedi, folytatja Győr környékén is, talál itt is állatokat és különféle növényeket, melyeknek tanulmányozásával folyton bővítette természettudományi ismereteit. Látták ezt társai, főnöke is észrevette s utána fölmentette a nyelvek tanítása alól és a természetrajz és természettan előadásával bízta meg. A természettudományok azonban összes melléktudományukkal: a chemiával, astronomiával és gazdászattal együtt kezdetben nem csekély gondot okoztak neki, de erős akarata, fáradhatatlan buzgósága barátainak: a chemiában Schemitznek, a növénytanban Stelznernek jóakaró támogatásával végre is legyőzte a kezdet nehézségeit

[1] Ezenkívül egy másik rajza is látható a pannonhalmi könyvtárban, mely a bakonybéli iskolát és hegyes vidékét, a Gáthegyet tünteti föl.

és a tanításnak második évében, miként saját életrajzában írja, már egészen otthonosnak érezte magát bennök.

A tanításban nagyon helyes, módszert használt: szemléltetett; mivel pedig a szertárak fogyatékos berendezése mellett a tárgyakon való szemléltetést az iskolában ritkán alkalmazhatta, a hiányon úgy segített, hogy tanítványait, a mikor csak tehette, kivitte a szabad természetbe és ott lépten-nyomon található élő példányok bemutatásával ismertette meg velök az állat- és növényvilágot.

Rómer Flóris győri tanárkodása idejében ismerkedett meg Ebenhöch Ferencz, fiatal győregyházmegyei pappal, a kivel a legbensőbb barátságra lépett; beavatta őt a diplomatika mellett a régészet alapismereteibe is. Így aztán szabad idejükben együtt barangolták be a környéket, a tényői erdős dombvidéket, majd a sík területet, hogy Győr vármegye növényeit megismerhessék és belőlük gyüjteményt állíthassanak össze, a melynek nagy hasznát vette Rómer az iskolában. Ezen utazgatás alatt nem feledkeztek meg a régi templomokról, főkép a lébényiről, melyen Rómer a régészeti építészetet kezdette tanulmányozni a tudomásukra jutott régi kulturterületekről, és kutatásuknak mindig volt némi eredménye, a melynek révén sikerült barátját a botanika mellett az archaeologiába is bevezetni és belőle buzgó régészt nevelni. Ezen búvárkodása és tanári teendői nem gátolták Rómert abban, hogy lelkének a műtörténet felé vonzódó hajlamát ne kövesse; földolgozásra való anyagot találhatott Győrött és Pannonhalmán eleget. Rendjéhez való vonzalmánál és szeretteténél fogva mégis elsősorban Pannonhalma felé fordította tekintetét s annak egyik érdekes szobrászati tárgyát, Czudar László, pannonhalmi apátnak a XIV. századból származó domborúműves síremlékét tanulmányozza s róla szóló czikkét közli saját rajza kíséretében a Tudománytárban.

Irodalmi működése, még inkább természettudományi ismeretei és tárgyának helyes kezelési módszere révén elöljárói előtt általánosan elismert kiváló szakember s a tanulóktól egyaránt nagyon kedvelt tanár hírében állván, nem sokáig maradt a győri gymn. tanszékén, hanem magasabbra emelkedett. 1845-ben elnyeri a pozsonyi feltanodában (akadémia) megüresedett természetrajzi tanszéket. Mindjárt az év elején szomorúan tapasztalta, hogy az intézeti múzeum, melyet a természettudományban volt egykori tanára kezelt, nagyon rendezetlen. S ő «egész szünnapjai alatt mást se tett, mint rendezte és javította a készleteket» — írja önéletrajzában.

Eljutva a vidék legelső akadémiájába, hova főkép Felső-Magyarországnak legelőkelőbb családjai küldték gyermekeiket, Rómer egész lelkesedéssel folytatta tanári működését. Nagy készültséggel tartott előadásaihoz útmuta-

tása nyomán nagy fali képeket készittetett egyes ügyesen rajzoló tanítványaival és rajtok szemléltette tárgyát oly vonzó előadással, hogy nemcsak tanítványai hallgatták szivesen, hanem mások is; nevezetesen az akadémiai jogászok, városi tisztviselők és az evangélikus lyceum physikusai seregesen látogatták mindaddig, míg Römer ellenesei irigységből meg nem tiltották. A ligetben saját költségére botanikus kertet létesitett, hogy élő növényekkel tarthassa előadásait. Győrött megkezdett és nagyon jónak bizonyult szokását, tanítványaival a szabad természetbe való kirándulásait még nagyobb kedvvel folytatta Pozsony szép hegyes tájain, mert a változatos vidék sokkal gazdagabb anyaggal jutalmazta meg fáradozását. Talált ritka növényeket, a bányákban ritka kövületeket, melyeknek közlése révén szellemi összeköttetésbe lépett a bécsi tudós körökkel. Megismerkedett és később bensőbb baráti viszonyban állott Petényi Salamonnal, a híres ornithologussal, a kitől megtanulta a madarak kitömésének mesterségét. Legkedvesebb tárgyából, a növénytanból szivesen tartott a nagyközönségnek nyilvános és egyes előkelő családoknál házi előadásokat, melyek mindig nagy tetszésben részesültek.

Ezen időben teljesen a természettudományok művelésére adta magát. Az orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlésére eljárt, a mikor csak mehetett, már azért is, hogy megismerkedhessék hazánk tudományos férfiaival, az ország különböző, változatos vidékével, népével és a környék nevezetesebb műemlékeivel; ezeken a gyűléseken értesült korának természettudományi mozgalmairól és nevezetesebb vívmányairól; majd utóbb, mikor Römer az archaeologiai szakra tért át, alig van munkásabb tagja a gyűléseknek, ki előadásaival, munkáival nem egyszer tevékenyen közreműködött a gyűlések erkölcsi sikerében.

Az 1847. tanév kezdetén váratlan magas kitüntetésben részesült. Az utolsó pozsonyi országgyűlés alatt a városban tartózkodó József nádor családja részéről Römer ama kitüntető megbizást kapja, hogy a középiskolai tanulmányokat folytató ifjú József főherczeget a természetrajzi tárgyakból oktassa. Feladatát fényesen oldotta meg. A természetbe való gyakori kirándulásaival, szemléltető módszerével, majd önálló búvárkodásra szoktató eljárásával teljesen felköltötte fenséges tanítványának érdeklődését, ki nagy szorgalommal tanulta tárgyát; szeretetreméltó modorával pedig lelkületét nyerte meg. A következő évben megkinálták Römert a második nevelői állással a főherczegnél, de a haza veszedelme s szivében lángoló honszerelme nagyobb volt, hogysem e fényes állást elfogadhatta volna, ment, vagy a mint Römer saját életrajzában emliti: «a haza parancsolt — előbb önkénytesnek, majd rendes utásznak csaptam fel és elhagytam a kolostort, a fényes udvari szolgálatot,

hogy a pozsonyi kaszárnyában a magyar király katonái közé, közlegényképen beálljak». Römer mint katona idegen hangzású nevét megmagyarositotta és mint Römai végigharczolta az egész magyar szabadságharcot. Kezdte mint közlegény és mint kinevezett kapitány fejezte be katonai pályafutását. A Pressburger Zeitung nov. 31. sz.-ban fölhivást intézett volt hallgatóihoz és a többi tanuló-ifjakhoz, hogy kövessék példáját, lépjenek be az első honvédzászlóaljba. Utána csapatával elhagyja Pozsonyt és Győrbe kerül. Folyik itt a munka, készitik a sánczokat, és épen ezen munkálatok alkalmával kifejtett ritka műszaki tevékenységével nyeri el a tiszti bojtot; majd ritka bátorságával tünik ki: kimentett, mint a vidék helyrajzával nagyon jól ismerős, az ellenség közeledtével két, Győrött felejtett zászlóaljat az elfogás veszedelméből.

Römer Flóris.

A tiszai hadjáratban a 2. zászlóaljhoz nevezték ki főhadnagyi ranggal. Részt vett több ütközetben, épitett és bontott hidakat, nem egy helyen sánczmunkálatokkal foglalkozik, majd a budavári ostromnál létrákon vezette föl a bécsi kapu közelében a vár falára embereit. Kiváló vitézségének jutalmául kapitányi ranggal tanárnak nevezték ki a Ludovica Akadémiához. Tanári székét azonban nem foglalhatta el soha. Katonai pályája Debreczenben, hol századát az orosz sereg szétverte, véget ért, — utána menekült. Elfogták és mint hadifoglyot Pozsonyba vitték s több havi fogság után katonai törvényszék elé állitották, mely a tanuló-ifjúsághoz intézett fölhivása és «a fegyveres zendülésben való részvétele miatt vasbilincsben töltendő nyolcz évi várfogságra» itélte a hazájáért harczoló Römait. Bécsben, Olmützben és Josefstadtban raboskodott, összesen öt évig szenvedett hazájáért és csak 1854-ben kapott kegyelmet. A fogságban részint komoly tanulmányokkal foglalkozott, igy mathematikával, mérnöki tanulmányokkal és a franczia nyelv tanulásával, részint kézi munkálatokkal tette változatossá és elviselhetőbbé különben nagyon is egyhangú fogsága idejét. Igy elkészitette kartonpapirosból josefstadti cellájának mását kicsike kis dobozalakban, melyben minden butorzatának hű mása látható; kivülről pedig ráirta összes fogolytársainak, összesen 107-nek a nevét, Rajzolt és festett több képet, font halcsontból és lószőrből csinos lánczalakú nyakéket stb. A fölsorolt tárgyak voltak nevezetesebb készitményei, melyeket mint drága ereklyéket őriznek Pozsonyban Römer vasbilincseivel együtt.

1854. ápr. 4-n szabadon bocsátották. Pozsonyba ment, hol azután is rendőri felügyelet alatt állott. Szeretett volna ez alól szabadulni és külföldre távozni, de nem kapott útilevelet. Utóbb aug. 4-n Pannonhalmára utazott, majd felsőbb helyről jött nyomásra Bakonybélbe került csöndes visszavonulásra, hol hat hónapig vezekelt, teljesen elzárva a világtól, böjt és imádság között töltve idejét. Bakonybélben kapta Szuborits Antal, főherczegi jószágigazgatónak levelét Pozsonyból, melyben fölszólítja, hogy vállalja el a nevelői állást fia mellett. Szívesen fogadta, de előbb a helytartótanácshoz kellett folyamodnia, hogy a hivatalvesztés alól föloldozza s a fölajánlott állást elfogadhassa. Kérelmét teljesítették. Nevelősködhetett, mégpedig előbb Szuborits Antalnál, a következő évben (1856.) gr. Erdődy Károly családjánál. A két gróf fiúval: Rudolf és Istvánnal hosszabb ideig időzött a gróf varasdmegyei birtokán Novimarofban és gyakran tett kirándulásokat a szép Ivanscsicza-hegységbe, hogy azt palaeontologiailag tanulmányozhassa. Kutatása nem remélt eredménynyel járt, több érdekes kövületet talált; a kénbányájáról híres Radoboj vidékét ő tette palaeontologiailag nevezetes lelőhelylyé; a novimarofi helységhez közel fekvő remetineczi telepet, melyben érdekes ganoid-halkövületeket talált, legelőször ő hozta a tudományos világ tudomására.

1857-ben beteg plébános öcscséhez siet s halála után egy ideig ő gondozta a magyarkimlei hívek lelkiállapotát. A község örömmel megválasztotta volna lelkipásztorának, de ezt, valamint a magyaróváriaknak plébánosukká való meghívását a hatóság meghiusította. Erre aztán három évi kóborlás után visszatért a Rendbe. A főapát Rómert legott a kőszegi gymn.-hoz küldötte tanárnak. Bár Rómer rövid ideig, csak néhány hónapig tartózkodott itt, épen elég volt, hogy jól átkutathassa Kőszeget és szép vidékét. 1857-ben főapáti intézkedéssel ismét Győrbe kerül, hol egykor tanári pályáját megkezdette. A főgymn.-ban különböző tárgyakat adott elő; tanította a német nyelvet az első osztályban, a mennyiségtant az első és második, kedvelt tárgyát, a természetrajzot az első, második, ötödik és hatodik osztályban. Ezen időben hivatalos teendői mellett a természetrajzi múzeumnak gyarapítása, a kor színvonalára való emelése volt legfőbb gondja, annyival inkább, mert egyik-másik rész, főkép az állatvilág nagyon szegényes volt a múzeumban. Hogy hamarabb czélhoz juthasson, a vidék faunáját beszerezhesse, a helybeli lap, a Győri Közlöny hasábjain: Egy pár szó s illetőleg kérelem vidékünk vadászat kedvelőihez s egyéb természetbarátokhoz czímen fölhívást tesz közzé, melyben egy jól fölszerelt vidéki múzeumnak a tanuló-ifjúságra, nemkülönben az azt látogató közönségre egyaránt kiható fontosságát és nemes, hazafias czélját fejtegeti s hogy azt megvalósíthassa, a minden jóra áldozni kész közönségnek támogatását kéri. Esdeklő szava nem hangzott a pusztába. A Győri Közlönynek már a következő heti száma örvendetes eredményről ad hírt: «a terménytár azóta szép adakozásban részesül». Épen akkor téli időszak, a vadászat ideje lévén, mindenfelől közelről, távolról, még Horvátországból is érkezett zsákmány: emlős, főkép madár, közel félezer, melyeket aztán társával, Winterkorn Sándor benczés tanárral és több tanítványával, kiket betanított a tömés mesterségébe, földolgozott. Akadtak egyesek, kik nagyobb adománynyal támogatták: így Dorner Ede megyefőnök kiváló ásvány-gyűjteménynyel, a bécsi állat- és növénytársulat igen szép és nevezetes növényekkel, a győrszentmártoniak által nagylelkűen ajándékozott 539 érmen kívül — melyek között 201 ezüst darab vagyon — kedveskedett Fojtényi tanár úr is 80 darab magyar és római — nagyánt ezüst — pénzzel.

Később a nyári időszak alatt a vallás- és nevelésügyi minisztérium meleg elismerésétől, még inkább a téli időszakban elért fényes eredménytől föllelkesítve, nem lankadó buzgalommal folytatja a múzeum gyarapítását, gyüjt buzgó tanítványaival együtt bogarakat és más állatokat, melyeket a vidéken találhattak; szerez tengeri állatokat, hogy így pótolhassa az állatvilág egyes köreiben mutatkozó hézagokat a gyüjteményben.

Győrváros ősrégi kulturterületen, egyúttal classicus talajon, a régi Arrabona helyén épült, s így földje elég gazdag régi emlékekben. A régiségek, sirok mellékletei, melyek építkezések és egyéb földmunkálatok alkalmával eddig az ásó hegye elé kerültek, rendesen vagy megsemmisültek, vagy ha értékesek voltak, többnyire külföldre vándoroltak, ritkán maradtak meg hazai gyüjtők: Czech János, Milkovich Antal, Héderváry-Viczay és mások gyüjteményében. Ezentúl ez az állapot is megváltozott. A győri iskolai értesítőnek 1857—8. évfolyama tanúskodik erről; benne ugyanis a régészeti rovatban nemcsak régi pénzekről olvasunk, melyeket eddig is gyüjtöttek, hanem szerzett régiségekről és azok adományozóiról is. Így elöljáróinak engedelmével saját buzgóságából megvetette alapját a főgymn. régiségtárnak.

Közben a meteorologiának vidékünkön nagyon is elhanyagolt ágát karolja föl. Eszleljük az időjárási tüneményeket! czímen fölszólítást intéz a Győri Közlöny 1858. 27—28. sz.-ban a győrvidéki értelmiséghez, fejtegeti annak a földmívelésre nagyon is kiható fontosságát és egyben útmutatást is ad, hogy miképen végezzék észleleteiket; kéri őket, hogy figyeljék meg és jegyezzék föl naponkint a hő- és légsúlybeli változásokat; a növényvilágból egyes nagyon is közönséges és ismeretes növényeken a rügyfakadást, a levélfejlődést, a kivirágzást és a lombhullási időszakot; az állatvilágban a közleményben fölsorolt állatoknak első megjelenését, a költözködő madaraknál azoknak megérkezési napját, ősszel eltűnésüket, a téli álmot alvó emlősöknél az álom kez-

detét és tavasszal ébredésüket, szóval mindazt, a mi az időjárással összefügg. Maga jár elül jó példával, mindjárt rendes meteorologiai megfigyeléseket eszközöl, példáját követi Pannonhalma és Bakonybél is. Az észlelt havi eredményeket: a győrit és pannonhalmit az első évben maga közli a helybeli újságban, később ugyanazt egyik szorgalmas tanítványa folytatja.

Fűvészkertnek, parknak létesítése mindenkor kedves foglalkozása volt; ilyennek létesítése Győrött meg egyáltalán különös szükségnek mutatkozott, mert a meglevő a város nagyságához sem elég nagy, sem elég szép nem volt; azért segíteni akart ama hosszabb czikkével, melyet a Győri Közlöny 1858. 35., 36. sz.-ban tett közzé. Mindent mérlegelve, legalkalmasabbnak találja a kívánt czélra a Duna mellett fekvő városrétet mind nagyságánál, mind pedig közelségénél fogva. Tervét azonban a városi intézőség nem fogadta el, hanem helyette később a vásártéren bocsátott rendelkezésére 3025 négyszögölnyi területet azon czélból, hogy azt, mint a győri sétaterek gondozója, parkká alakítsa. Teljesítette a megbízást, mégpedig gyorsan, lelkes tanítványainak hathatós közreműködésével, ízlésesen, különféle csemetékkel és fákkal beültetve, a sétálni szerető közönség igen nagy örömére. Ez volt az azóta átalakuláson átment Honvédliget.

Egyéb nagy elfoglaltsága mellett azonban legnagyobb szorgalommal buzgólkodik kiváló szeretettel ápolt alkotása, a győri főgymn. múzeum gyarapításán. De a régészeti szakosztály még nagyon is kezdetleges állapotban volt. Hogy ennek is fejlődését, gyarapodását előmozdítsa, 1858. nov. utólján tartott tanári értekezleten az igazgatóság útján fölterjesztést intézett a magyar kormányhoz, kérvén őt, hogy utasítsa a községek elöljáróit, hogy a netalán előkerülő régiségeket jelentsék be neki; egyben arra kéri, hogy őrnek Rómert, őrhelynek pedig a győri főgymn. múzeumot jelölje ki, nehogy a régiségek elszórtan az enyészetnek tétessenek ki.

A tanári testületnek ezen kérelmét a helytartóságnak soproni osztálya 1858. decz. 19. 26.662. szám alatt érkezett leiratával kedvezően intézé el; 1859. jún. 6. megérkezett a pannonhalmi főapát levele kíséretében azon okmány is, melylyel a műemlékek központi bizottmánya Rómer Flórist magyarországi levelezőjévé választotta, és ezzel czélját teljesen elérte.

A győri megyefőnök azonnal elrendelte, hogy a Győr vármegyében talált régiségek a múzeumba szállítassanak be. Ezzel azonban abbeli reménye, hogy régiségtára rohamosan gyarapodni fog, nem valósult meg, mert a közzétett fölhívásra egy emlék sem érkezett be a vidékről, még az sem, melynek beszállítását elrendelték. Nagyon valószínű, Rómernek alább közölt szavaiból határozottan következtethetni, hogy a gyűlölt osztrák kormány fölhívásának nem akartak engedelmeskedni.

Lassankint azonban ez a szomorú állapot is megváltozott. A közönség figyelmének szóval és lapok útján történt ismételt fölhívása után mind többen és többen érdeklődtek a földből fölszínre került régiségek iránt és nem engedték őket elkallódni, hanem vagy bevitték a múzeumba, vagy értesítették róla a múzeumőrt. Igy kerültek be Rómer távollétében a győri építkezések alkalmával a Vásártéren felfödözött római krypta-siroknak érdekes mellékletei: a legelső arrabonai emlékek a győri múzeumba. Később a Városház-utczában (ma Rákóczi-utcza) találtak római kősírt, benne érdekes amphorát, mely ma is dísze a gyüjteménynek. Azonban erről, valamint egyéb talált sírokról és fölírásos kövekről akkor értesült már, mikor részben vagy egészen földúlták és tönkretették őket.

Közben a Győri Közlönyben hozzá intézett régészeti kérdésekre felel; nevezetesen Lippert építésznek a bécsi középponti bizottmány közleményeiben napvilágot látott és helyesnek talált jelentése után ismerteti és néhány észrevétellel kibővíti a győri püspökvár földalatti építményeit, az úgynevezett «török pinczét», mely minden kétségen kívül a XIV. sz.-ból származik; utána keményen megbírálja a mult századoknak romlott ízlését és magasztalóan írja le a régi fényébe, gótstílusba visszaállított püspöki házikápolnát, a kápolna számára stílszerűen készített lámpát és a nagyon csinos kelyhet, melyhez egy nem rég Vaszaron, a püspök egyik birtokán talált ezüstpénz-lelet szolgáltatta az anyagot.

1860-ban összeköttetésbe lép Észak-Amerikában búvárkodó hazánkfiával, Xantus Jánossal, hogy tőle amerikai állatokat kaphasson. A kedvező válasz, nemkülönben azon amerikai gyüjtőknek és intézeteknek fölsorolása, melyek készek egyes magyarországi fajokra nézve Rómerrel cserevíszonyba lépni, nyomban arra késztette intézetünk buzgó őrét, hogy kérő és buzdító soraival a győrvidéki vadászkedvelőket ismét fölkeresse a Győri Közlönynek mindenkor rendelkezésére álló lapjain.

Kérésének most is volt némi foganatja. A különböző helyekről kapott nyers anyagot elkészíti; majd utána, mivel a régi földszinti szűk és kevésbbé száraz helyiség nem bírta a növekvő anyagot többé befogadni, más helyiségbe hurczolkodik. Az intézet II. emeletén kap tágas termet és vele összefüggő két kisebb szobát s ezekbe rendezi be teljesen új butorzatban gazdag gyüjteményét, mégpedig a teremben a természetrajzi anyagot, a két kis helyiségben a régiségeket, melyeket a győri római sírokban talált, vagy Győr környékéről, főkép Koronczóról kapott, vagy bakonyi útjában különböző helyeken összegyüjtött. Később Kicsindről, Esztergom megyéből is szerzett érdekes régiségeket a bronzkorszakból.

Rómer Flóris 1859-ben a nagy szünidőt tudományos utazásokkal tölti el.

detét és [illegible]
Maga[illegible]ben
zöl[illegible]

[illegible]gva először is még pozsonyi tanárkodása idejében
[illegible]t régi jó barátjához, az országosan ismert Ipolyi
[illegible]ogy vele töltendő néhány napi kölcsönös eszme-
[illegible]ssa és régészeti törekvéseire kellő útmutatást nyer-
[illegible]t tapasztalatairól aztán győrvidéki régi barátjához,
[illegible] plébánoshoz intézett s a Győri Közlönyben is
[illegible]nk. Az eleven színekkel megírt sorokból szinte
[illegible]ődéssel tanulmányozza Ipolyinak szakmunkákban
[illegible] [illegible] még eddig másutt sehol sem látott quad-régiségeit és mily feszült figyelemmel hallgatja a hozzájuk fűzött magyarázatokat. Megtekinti a gazdag pecsét-, czímer- és okmány-gyüjteményt; majd a helybeli templomot vizsgálják meg; utána átrándulnak Szentgyörgyre s a templom és kryptájának részletes megtekintése után a toronyban levő régi harangokra kerül a sor — egyik 1400-ból, a másik 1460-ból származik — s föliratairól másolatot véve, mennek Pozsonyba, hogy hazánk egyik a maga nemében legkiválóbb egyházát, a hajdani magyar plébániát tanulmányozhassák a Szent Ferenczieк templomához épített Szent János kápolnájával együtt. Mindent alaposan, töviről-hegyire átnéztek, s a magyarázatok, melyekkel Ipolyi, a mester a látottakat kísérte, nagy hatással voltak Rómerre, a tanítványra, mint szokta volt ezentúl magát nevezni Ipolyihoz intézett leveleiben. Eddig a régi műemlékekkel keveset törődött. Ezentúl, Ipolyi példájától föllelkesítve és megértve azoknak műtörténeti fontosságát, fokozott érdeklődéssel vonja tanulmánya körébe mint azt mindjárt bakonyi tanulmányi körútjában tapasztaljuk.

Zohorról gazdag tapasztalatokkal megrakodva, visszaérkezett Győrbe, hogy a korábban történt megbeszélés szerint társaival: a botanikussal, a bogarak gyüjtőjével és a geologussal találkozva, együtt induljanak azonnal tovább a Bakony tudományos kikutatására, a melyet Swabenau lovag, soproni helytartótanácsos erkölcsi támogatásával, előfogatoknak engedélyezésével nagyban előmozdított. Azonban egyik társa már ekkor Trencsén megyébe utazott, a másik gyengélkedése, a harmadik sürgős teendői miatt nem mehetett, s így egyedül utazott a Bakonyba.

Szünetjei alkalmával sokszor megjelent a Bakonyban, gyakran üdülés kedvéért, most azonban komoly munkával elfoglalva, megismerni a Bakony természeti kincseit, történelmi emlékeit. A bejárt vidéknek emlékeit a gyüjtött tudományos anyaggal együtt aztán földolgozza, mégpedig nem szakszerűen, szigorúan tudományos formában, hanem népszerű módon, Ebenhöch Ferencz barátjához intézett «Szünnapi levelek» alakjában, melyekben a tudományos dolgok mellett beszél a magyar vendégszeretetről, a magyar konyha kiválóságáról, a

bakonyi pusztai életről, a vidéki lapok fontos szerepéről, vidéki fogadókról és utakról; gyakran elmélkedik hazai, társadalmi és iskolai ügyekről; rajzolja a magyar tudós siralmas helyzetét, a néptanítóknak szerepét, a népre való hatását; közli kalandjait, mikor majd zsiványnak, majd kőfaragónak, majd pedig zöld doboza miatt kintornásnak nézték; nem feledkezik meg azokról sem, kik foglalkozását ócsárolták.

Kutatásainak eredményét eleven stilusban, mindenki által érthető módon adja elő s a mit közzétesz belőle: Szünnapi levelek E. F. k...i lelkész barátomhoz czímen a Győri Közlönyben, mindenki szívesen olvassa. Utána a közérdeklődés fokozására közli ugyanott magyar fordításban barátjának Kornhuber G. A. tanárnak: A Bakony földtani tekintetből cz. tanulmányát, melyhez a magáét csatolja a közleményben előforduló kövületekről, különösen a tihanyi-félszigetről jól ismert kecskekörmökről. Utána nemsokára, látva a nagy érdeklődést, kiadta külön kötetben. 1860 május havában jelent meg Rómer első tudományos munkája: A Bakony, mely oly meleg fogadtatásban részesült, hogy néhány hónap mulva már a második kiadásról kellett gondoskodnia.

A legelső nagyobb művével elért anyagi sikerhez járult nemsokára az erkölcsi elismerés is. Kedves barátja, Ipolyi Arnold tevékeny közreműködése folytán a M. Tud. Akadémiának természettudományi osztálya megválasztotta okt. 9-n tartott nagygyűlésén Rómert levelező tagjának. Székfoglaló értekezését: «Magyarország földirati és terményi állapotáról a középkorban» 1861. jún. 17-n tartotta meg. Tanulmányában az okmányok tömegéből vett adatokkal iparkodik föltüntetni hazánk hajdani állapotát, «milyen állapotban vevék át a magyarok az őslakóktól e szép hazát és mit csináltak századról-századra belőle». Több példával világosítja meg azt, hogy egyes vidékeknek földirati és természetrajzi képe hat-hét század óta alig változott észrevehetően, míg itt-ott a régi tájképre alig lehet ráismerni. Értekezésében aztán közli mindazon állat- és növényneveket, melyeket a régi okmányokban talált, s a melyek tanúsága szerint olyan helyeken is magyarok laktak, a hol most semmi nyomuk.

Ez volt utolsó természettudományi értekezése, melyben méltó helyet foglalt el a történettudomány is. Ezentúl teljesen a történet- és régiségtudománynak szentelte életét, annál is inkább, mert az Akadémia is az arch. bizottságba választotta be, hogy ezen a még nagyon ismeretlen téren folytassa ernyedetlen kitartással párosult kutatásait.

Simor János győri püspök a nagyseminariumban keresztény régészeti tanszéket állít s arra 1860. okt. elején Rómer Flórist nevezi ki tanárul, ki azonnal megkezdé előadásait a keresztény archaeologiából a növendékpapoknak, hogy némi régiségtani ismeretekkel lépjenek ki szent hivatásuk mezejére.

Ugyancsak Simor János püspök anyagi támogatása mellett 1861-ben indítja meg barátjával, Ráth Károly akadémikussal a *Győri történelmi és régészeti füzetek*[1] című tudományos vállalatát, melyben nagyon is különféle tárgyakkal foglalkozik. Így ismertet búvárkodásai közben felfödözött műemlékeket,[2] római tárgyakat, a pannonhalmi régiségtárt, ismételve boszorkánypereket, Kesző és Győrsziget 1592. helyrajzát, régi énekeket, Hunyadi Mátyás miseruháját és az 1565-ből származó ostyasütő-vasat, melyet Milkovics János földbirtokostól kapott a múzeum számára ajándékul; közöl régi orvosi rendeleteket, czímereket, pénzt és érdekes ötvösműveket: a bőnyi reform. egyháznak XII—XIII. századbeli poharát (rajzzal) és a németjárndorfi még híresebb szentségmutatót (monstrantiát, rajzzal), mely tiszta gót stílusban szerkesztett remek kivitelével nemcsak az országban vált nevezetessé, hanem a külföldön is. Kiad okmányokat, máskor előszót ír hozzájok, vagy figyelmeztetést közöl az oklevéltan kedvelői számára. Megemlékezik a középkorbeli halászatról, mely mindenkoron kedves foglalkozása volt a magyar népnek. Itt közli legelső tanulmányát a győri káptalan könyvtárában található Corvin-codexről; ugyancsak itt ismertet egy másik hasonló példányt, melyet a Nemzeti Múzeumban födözött fel; ugyanitt hozza a közönség tudomására azon codexet, a mely Pannonhalmáról került egykor ugyanoda és valaha a legelső pannonhalmi főapát, Tolnai Máté számára készült 1515-ben.

A Vasárnapi Újságnak már 1860-ban lett rendes munkatársa s közöl benne: Ipolyi Arnoldhoz intézett régészeti levelek cz. alatt érdekes győri emlékeket; így a győri káptalannak nagyon nevezetes óriási antiphonaléját, a Héderváry-kápolnát, a székesegyháznak síremlékeit és emlékfeliratait,[3] — közben a szentandrási régiség (aquamanile) magyarázatát. 1861. jún. 27. volt tanítványa, később honvédtársa, Limbeck Ferdinánd volt honvédfőhadnagy sírja fölött mond gyászbeszédet.

Ezen terjedelmes irodalmi működése mellett pontosan teljesíti tanári kötelességeit és a városi törvényhatósági bizottsági tagsággal járó teendőit, melylyel 1861-ben ruházták föl polgártársai (megye és város), kitüntetve vele a lelkes hazafit, a kiváló tanárt és fáradhatatlan búvárt. Szorgalmasan részt vesz a városi bizottsági gyűléseken mindaddig, míg el nem kerül az ország szívébe, a

[1] Belőle kisebb-nagyobb közök után 16 füzet (1—4 kt.) jelent meg és 1868-ban megszűnt.

[2] A győri székesegyházat. Régiebb templomok ismertetése czímen: az oroszvári románszakú templomot, bánhidai románkorú oldalajtót és tarjáni románkorú kőfaragványt. Kinisi Pál és Kamicházi Horvát Márk sírköveit Nagyvázsonyból, az árpási templomot a prépostság történetével, mely külön is megjelent.

[3] Miklós czeretei püspök sírköve, Morosini Péter és gróf Schwartzenberg Adolf sírírásaik. Két prépost egy síremléken. Balásfianum. Berdóczy György őrkanonok, mint a Custodiatus második fölépítője 1648-ban.

rég óhajtott Pestre, mely vágya 1861-ben ment teljesedésbe, midőn az Akadémiánál megüresedett levéltárosi állásba helyeztetett.

Az Akadémia kézirattárának kincseit nemcsak őrizte és rendezte, hanem értékesítette is a tudomány nem csekély hasznára. Lakásán egész kis diplomatikai iskolát rendezett be, a hol nem egy lelkes növendéket avatott be a régi okmányok olvasásának gyakorlatába. Ebbeli működését azonban nem sokáig folytathatta zavartalanul, sorsa is hamarosan jobbra fordul azzal, hogy volt tanítványának, Mészáros Ferencz helytartósági titkárnak közreműködésével sikerül a pesti kir. kath. főgymn. élére jutnia és mint direktor 7 évig vezeti kellő tapintattal az intézetet, színvonalát folyton emelve. Tantárgya itt is a természetrajz volt, a melyet három osztályban adott elő szemléltetően gazdag gyüjteményének kellő fölhasználásával; gyüjteményét később az intézetnek adományozta.

Ezen korszakban az akadémiai arch. bizottság legfőbb czéljának tekintette, hogy hazánk műemlékeit megismerje. Ezen a téren már eddig is történt némi kutatás, főkép akkor, mikor a Bécsben 1853-ban fölállított hivatalos arch. bizottság: a műemlékek fönntartására és közzétételére szervezett központi állami bizottság működését megkezdette s utána hatáskörét hazánkra is kiterjesztette. Ezen időben több szakember (Eitelberger, Heider, Sacken, Bock) kereste föl Magyarországot. Azonban nemzeti becsületbeli ügy volt, hogy műemlékeinket ne idegen tudósok födözzék föl és halászszák el a vele járó dicsőséget, hanem saját tudós szülöttei kutassák föl; épen azért az Akadémia hazafias kötelességének ismerte, hogy ezen föladatot teljesítse. Megkezdte Ipolyi Arnold, s az ő nyomdokain haladva folytatta Rómer Flóris. Igaz, hogy Rómer hivatalos iskolai teendői mellett évközben nem mehetett, ilyenkor fönnmaradt szabad idejét Pest közvetlen környékére tett tudományos kirándulásokkal vagy otthon arch. búvárlatokkal töltötte, de a nagy szünidőben ment, utazott, alig volt az országnak olyan része, melyet be nem járt volna. Az Akadémia anyagi támogatásával megkezdte 1861-ben s folytatta 1862—63-ban a Vértesben és a Bakonynak még eddig föl nem tárt részében tudományos utazását, bejárta Zala vármegyét és érintette Vas vármegyét, nemkülönben 1862-ben Nógrád vármegyét is, hol Kubinyi Ferenc fölszólítására 14 napig időzött és tanulmányozta a megyében előforduló régi várakat, templomokat és fölszereléseiket.

Utazásai alatt gyüjtött gazdag tudományos készletét előbb Ipolyi Arnoldhoz intézett levelek alakjában közli a Vasárnapi Újságban a nagyközönséggel, később a hivatásbeli szakférfiakkal az orvosok és természetvizsgálók 1863. vándorgyülésen Pesten, a hol az arch. szakosztálynak nemcsak jegyzője, hanem tevékeny előadója is volt és mint ilyen: Zalavármegye középkori épitményei és azok jellemzése cz. becses értekezésével vonta magára a közfigyelmet. Eme

dolgozatában, bár nem ő volt az első szakértő, ki azon vármegyében régi műemlékek után kutatott, mégis 39 román és 24 csúcsíves olyan templomról ad értesítést, a melyeknek létezéséről mitsem tudtak eddig a magyar tudományos világban.

Egész szenvedélylyel gyüjtötte útjában mindenfelé a régi harangok tudományos ismeretéhez, a magyar harangtudományhoz szükséges adatokat, valamint a régi templomok falain belül előfordulni szokott falfestményeket, melyek között a zalai útjában felfödözött s a XIV. századból származó veleméri (Vas m.) és turnischai (Zala m.), továbbá a velök egykorú, ugyanazon művésztől, Aquila Jánostól származó tótlaki és martyánczi (ma Mártonhely) képek szép színezetüknél és művészies kivitelüknél fogva ezen kor legnevezetesebb falfestményei közé tartoznak az országban.

Ezen tudományos búvárkodása közben 1863-ban, mikor nagynevű országos férfiak a Magyar Nemzeti Múzeum reformja ügyében tanácskozásra gyültek össze, az országos hírű Römer Flóris mint szakértő vett részt abban és végezte az értekezlet jegyzői teendőit nagy lelkesedéssel, abban a reményben, hogy üdvös hatása nem fog elmaradni. Még háromszor jöttek össze, minden évtizedben egyszer anélkül, hogy a Múzeum ügyét sikeresen előmozdították volna, mint Hampel J. tanúsítja. Bécsből szintén több kitüntetés érte ezen évben; így kinevezték a «k. k. Unterrichtsrath» tagjának, mely állásában folyton az iskolák magyarságáért küzdött; továbbá a Bécsben székelő műemlékek állami központi bizottság magyarországi tagjának. Hogy ezen tisztséget milyen odaadó lelkesedéssel szolgálta, bizonyítja nemcsak eddig kifejtett buzgó tevékenysége, zalavármegyei tudományos kutatása, hanem azon számos útja, melyet az ország különböző részeiben, majd minden szünidőben vagy évközben is tett. Sok volt a tennivaló; legfőbb vágya volt, hogy a haza műemlékeit megismerhesse és tudományos műveiben a haza művelt közönségével s a külfölddel megismertethesse. Így 1864-ben a magyar orvosok és természetvizsgálók marosvásárhelyi gyülése alkalmával a város régiségeit s a reform. egyház mellett álló régi kápolnának falfestményeit tanulmányozza, 12 nap mulva meg már Haas Mihály szatmári püspök meghivására Fekete-Ardón időzik Ugocsa vármegyében, hogy annak templomát és ritka, nevezetes falképeit tüzetesen megvizsgálhassa. 1865-ben szülőföldjén búvárkodik és utána Pozsonynak gazdag műemlékeiről irt nevezetes monographiájával lepi meg a falai között vándorgyülésüket tartó orvosokat, természetvizsgálókat és archaeologusokat.

Később pedig, mikor meghallja, hogy nagyon sok régiséget ásnak föl Ószőny helyén feküdt hatalmas római városnak, Brigetionak területén, rögtön siet az őszi hűvös napokban oda, a hol már annyiszor megfordult, keres, kutat

és ment, a mi megmenthető, hogy el ne pusztuljanak: föliratos köveket [illegible] törött, de elég szép és nagy kőszobrokat, 2 drb. Aesculapiust és 1 drb. [illegible] curiust, melyeket aztán: Az újabb időben Ószőnyön kiásott római [illegible] (Arch. Közl. VI. k.) cz. értekezésében ad tudomásul a világnak. S így tesz [illegible] évre, ha hivatalos megbizásból nem időz külföldön, kutat a haza külön[illegible] részeiben: Csanádon, hol a Szent Gellért-féle templom helyét nézi; utána [illegible] Kőszeg és Szombathely emlékeit tanulmányozza, majd a Maros mentén [illegible] kelet felé, megjelenik 1868-ban a Történelmi Társulat gyülése alkalmával [illegible] várott és saját kezével hámozza le társainak: Hampel József és Pap [illegible] páratlan türelmével a kolozsvári templom egyik kápolnájának fresz[illegible] takaró vakolatot, föltárja annak érdekes képsorozatát, mely a XIV. [illegible] ból származik. Erdélyből visszatérve a Nagy-Alföld egy részét vizsgálja [illegible] tanulmányozza műemlékeit; innen siet Egerbe, hogy az orvosok és [illegible] vizsgálók gyülésén az archaeologiai szakosztály jegyzői teendőit végezze. [illegible] ezt 1868-ban teszi, tisztán műemlékek tanulmányozása czéljából. És ott[illegible] ten hasonló munkásságot fejt ki az archaeologia terén, ennek különféle [illegible] taiban még akkor is, mikor mint főgymn. director sok hivatalos dolga [illegible] fönnmaradt szabad idejét szentelhette a régészet ügyének.

Mindjárt 1863-ban, mikor az arch. bizottság volt előadója, a [illegible] nevezett Ipolyi Arnold székhelyére, Egerbe költözött, Römer Flóris [illegible] és szerkeszti az Arch. Közleményeket. Mint előadó 10 évig viselte [illegible] séget az arch. bizottságban és szokott buzgó tevékenységével nemcsak [illegible] tett szakja iránt élénk érdeklődést, hanem magában a társadalomban [illegible] gondoskodott róla, széleskörű ismeretségénél fogva könnyen tehe[illegible] legyenek az ország különböző részeiben a régi emlékek iránt érdeklő[illegible] buzgó társai, kik a napfényre kerülő mindenegyes leletről értesítsék; [illegible] leket rendesen felolvasta a bizottsági üléseken, tartalmukat pedig közö[illegible] talos kiadványában. Agitálásával szerzett a régi ismert kulturtelepek[illegible] búvárokat, kik ásatásokat végeztek, vagy mint gyüjtők álltak be Römer [illegible] dítására, hogy a régiségeket megmentsék az elkallódástól vagy a tel[illegible] semmisüléstől.

Ezen időben különös kedvvel foglalkozott Mátyás király könyvtárá[illegible] mazó példányok fölkutatásával és ismertetésével. Ezen ügyben sokat [illegible] a bel- és külfölddel, nem sajnálta a fáradságot, nem riadt vissza Európa [illegible] vezetesebb városaiba való utazástól sem, hogy búvárkodásával adatait [illegible] hassa; így megfordult Olaszországban, Német-, Franczia- és Oroszország[illegible] rosaiban levő könyvtárakban, Ausztriát nem is említve és bárhol [illegible] figyelmét mindenkor kiterjesztette a régi codexek között netalán [illegible]

vinákra, s így anyagkészlete folyton gyarapodott. A fölszínre került Corvinát rögtön és nagy örömmel jelezte a napilapokban; részletes leírásukat pedig különféle folyóiratokban közölte, így a Győri Tört. és Rég. Füzetekben, az Akad. Értesítőben, Akad. Évkönyvekben, Könyv-Szemlében és Vas. Újságban. Végre az Akadémia 1876. ünnepélyes közgyűlésén előadást tartott róluk és örömmel jelentette, hogy 97 Corvinát ismer és egyúttal indítványozza, hogy az Akadémia létesítsen a híres Mátyás-könyvtárról oly munkát, mely a nagy királyhoz, a nemzethez és magához méltó legyen. Ilyen munka azonban még eddig nem látott napvilágot.

A Corvinák kutatása mellett nagyban dolgozott az archaeologiai szaktudomány terén; legelső sorban az «Őskori műrégészet» kézikönyvén, melynek fontosságáról meg lévén győződve, az 1863. bizottsági ülésen megpendített eszmét megszokott buzgóságával és kitartással iparkodott megvalósítani.

Már a zalavármegyei műemlékek kutatása közben jónak látta rövid vonásokban közölni (Vas. Újság 1864. 355. l.) a régi műemlékek ismertető jeleit, melyeknek hasznát örvendetesen tapasztalta: mennyivel inkább olyan munkának, mely az őskori régészet alapelemeit is magában foglalva, szóval és rajzokkal kellő fölvilágosítást nyujt mindazoknak, kik leletek birtokába jutva, a kellő szakképzettséggel nem bírnak. Három évig vajúdott az ügy, míg végre a bizottság a kellő anyagi eszközök előteremtése s a képek dúczainak összegyüjtése után a kívánt mű: Műrégészeti Kalauz (I. rész) czímen megjelent, melyben Rómer a keresztény kor előtt való régiségeket tárgyalja, a különféle barbár és római műemlékeket fejtegeti, kiemelve azokat, melyek elég gyakran és mindenfelé találhatók az országban.

A régi magyar harangokkal s általában a régi bronzöntő-művészet körébe tartozó egyéb tárgyakkal: ágyúkkal, keresztelő kutakkal a hatvanas évek első felében, mióta 1859-ben barátjával, Ipolyi Arnolddal a pozsonyszentgyörgyi templomnak 1400 és 1460-ból származó érdekes régi harangjait tanulmányozta, sokszor foglalkozott; utazásaiban, bármerre megfordult az országban, mindenütt fölkúszott a tornyokba, megtekintette a régi harangokat, hogy ezeknek hangjáról, nagyságáról, alakjáról, föliratairól és díszítményeiről a szükséges adatokat megszerezhesse. E mellett 1862-ben Magyarország papjaihoz, néptanítóihoz és harangöntőihez intéz lelkes fölszólítást, kérve őket, hogy a községükben netalán előforduló régi emlékeikről a magyar harangtudomány megírásához szükséges adatokat vele közöljék; közben több ízben értekezik régi föliratos harangokról; majd 1865-ben «ultimatum»-ot bocsát ki, melyben komolyan kéri a «papságot, a vidéki kántor, rektor, segédtanítókat, a kik mindeddig oly botrányos hátralékban vannak, sziveskedjenek a legközelebbi két hét alatt régi harangjaik föliratairól másolatot venni».

Ezen komoly fölhívásra újra szerez néhány érdekes adatot, melyeknek leírását örömmel közli a Vas. Ujságban (1865. 634. l.); azonban a harangokról szóló mű nem jelent meg, mint szomorúan jelzi, egyedül azon okból, mert úgymond, «munkám ha kijön is, nagyon hiányos leend, mert meg vagyok győződve, ha az egész országot faluról-falura be nem barangolom, Magyarország érdekesb harangjainak nagyobb részét ki nem adhatom».

Az Akadémia arch. bizottságának hivatalos kiadványában, az Arch. Közl.-ben, melyet 1864-től kezdve maga Rómer szerkesztett, egymásután közli kisebb-nagyobb tanulmányait, melyek a régiségtudomány különböző ágaiba tartozó tárgyakkal foglalkoznak. Így mindjárt a III. k.-ben szól — a római castrumok általános jellemzésének előre bocsátása után, a körülményekhez képest elég részletesen — a Keszthely mellett fekvő feneki római várról, rajzát is adja, az ószőnyi (Brigetio), óbudai (Aquincum) és vele szemben a Duna balpartján álló Trans-Aquincum erődökről, röviden érintve a többit is, melyek a római uralom idejében Carnuntum és Aquincum között voltak. Utána ismerteti a Nemzeti Múzeum és egyesek birtokában levő középkori keresztelő medenczéket; közöl 56 drb. római kiadatlan pannoniai föliratot, melyeket utazgatásai alatt gyüjtött össze. A következő IV. k.-ben a föliratos római emlékek közzétételét folytatja; majd a Buda környékén fölásott római sírokról és érdekes tartalmukról értekezik, majd (V. k.) a két hazában (Magyarország és Erdély) talált arany műemlékekről ad áttekintést, részletesebben leírva a szarvasszói (Máramaros m.) aranykincs díszített darabjait; lemezes tekercseket, karpereczeket, félholdidomú lemezeket, rovátkás karikákat és gyöngyöket, melyek a bronzkorszakból származnak. Ugyanezen kötetben ismerteti a bakonyszombathelyi nagy, 2890 ezüst pénzdarabból álló éremkincset, mely Nerótól első Philippusig negyvenegy személytől tartalmazott kisebb-nagyobb számmal pénzdarabokat. Ezen folyóiratban közli az arch. bizottság nevében a magyar földmivelő néphez intézett és köztük 4000 példányban szétosztott fölhívását (VI. k.), melyben kéri őket, hogy a földmunkálatoknál előkerülő leleteket a Nemzeti Múzeum számára megmentsék. Magyar régészeti krónika czímen közli évenkint az újságokban és folyóiratokban leírt hazai leleteket, a Múzeumnak küldött ajándékokat, épitészeti műemlékeket, melyeket vagy személyesen látott, vagy hiteles úton jutottak tudomására. Adalék a magyar régészeti irodalomhoz cz.-en hozza azon ismertetéseket, értekezéseket a régészetből, melyek az ország különféle folyóirataiban, újságjaiban napvilágot láttak. Az Arch. Közl.-ben jelent meg nagyobb értekezése: A Barlanglakókról, nevezetesen a magyarhoni lakott barlangokról.

Ezen kiváló irodalmi munkássága közepett a magyar országgyűlés figyelme

is reáirányult s ama nem várt megtisztelő fölszólításban részesíti, hogy vállalja el 1873-ban a párizsi világkiállításra küldendő magyar műemlékeknek őri tisztségét. Rómer szívesen fogadta e kitüntető bizalmi állást és legott hozzáfogott a munkához. Személyesen válogatta ki a Nemzeti Múzeum legbecsesebb darabjait: az ős- és bronzkorszakból azon emlékeket, melyeket a külföldi tudományos világban kevésbbé vagy épen nem ismertek, s melyek hazánkat legjobban jellemezték; a kelta és római uralom korszakából a legbecsesebb darabokat; a középkorból a Múzeumnak fő büszkeségét alkotó remek ötvösműveit, a sodrony-zománczos emlékeket, melyek méltó feltűnést keltettek s egyúttal kiváló fényt, világot árasztottak a régi magyar ötvösművészetre hazánkban. A kiállított tárgyak általános elismerést arattak; a sikert nagyban fokozta Rómer élénk franczia magyarázatával és ügyesen szerkesztett franczia katalogusával, melyet a kiállított tárgyakról közzétett.

Részt vett az ősrégészeti congressuson, a hol nagy kedvvel gyüjtött magyarországi őskori emlékekről értekezett nagy tetszés mellett. Kedvező alkalma volt itt megismerkedni a külföldi szakférfiakkal, kikkel aztán szellemi összeköttetésben maradt később is.

Az 1868. év eléggé nevezetes Rómer életében, ekkor nevezték ki a régiségtanból rendes egyetemi tanárrá. Mint egyetemi magán-, utóbb mint egyetemi rendkívüli tanár már eddig is tartott a régiségtanból néha előadásokat és élénk előadásaival, szemléltető módszerével az archaeologiára való rátermettségét fényesen bebizonyította. Ugyanezt tanúsítják tanítványainak magasztaló visszaemlékezései, még inkább az új tudománynak azon apostolai, a kik az ő előadásain és példáján föllelkesedve, az archaeologia buzgó munkásai lettek. Ugyanezen évben tünteti ki a király is, a királyi tanácsosi czímet, a bécsi kiállítás után pedig a vaskorona-rendet adva neki irodalmi működése és egyéb téren szerzett érdemei méltó elismeréseül.

Mindez csak újabb buzdításul szolgált, hogy Rómer még fokozottabb mértékben szolgálja Magyarországon az archaeologia ügyét, annyival inkább, mert egyetemi tanárrá való kineveztetésével megvált a pesti kir. kath. főgymnasiumtól, a sok hivatalos teendőkkel járó igazgatói állástól és minden idejét kedvelt tudományának, a régészetnek szentelhette.

Ezen időtől kezdve olyan bámulatraméltó munkálkodást fejtett ki, mely korábbi tevékenységét messze fölülmulta, mint azt az 1868-ban az ország különböző helyein végzett tudományos ásatásai és kutatásai, a történelmi, régészeti és természettudományi gyűléseken való szereplései és előadásai, különböző tárgyakról megírt czikkei, melyek a Századokban, Egyházi Lapokban, Külföldben, Vas. Ujságban és Hazánkban megjelentek, eléggé bizonyítják; ezek mellett nagy

buzgalommal vezeti az arch. bizottság nagyszámú teendőit, szerkeszti a Győri Tört. és Rég. Füzeteket, megindítja a rég. bizottság nevében, az Akadémia anyagi támogatása mellett: az Arch. Értesítőt; nincs a régészeti társulatnak ülése, melyen ne szerepelne; így mindjárt a februári ülésen hosszabb előadásban ismerteti a Tokaj-hegyalján, Pécs környékén és Erdélyben talált kőkorszaki emlékeket, máramarosi és dunapentelei leleteket; a márcziusi ülésen tett jelentést b. Nyáry Jenő pilini ásatásairól, bemutatja Ebenhöch Ferencz, koronczói plébános gazdag őskori gyüjteményét és Budavárának 1591. képét; júniusban ismerteti ugyanott Kelecsényi József nyitramegyei, Lelóczky Tivadar beregmegyei, Haan Lajos békésmegyei és Marosy János kisbér-vidéki régiségeit. Munkálkodik az Akadémiában, a Corvinák ügyében végzett további vizsgálódásairól ad számot és emlékbeszédet mond elhalt régi jóbarátja és győri szerkesztő-társa, Ráth Károly akadémikus fölött. Mindezt 1868-ban végzi, mint azt munkásságának szemlélője, Hampel József tanúsítja.

Sőt a következő (1869.) évben, mikor Érdy János múzeumőr megérdemelt nyugalomba vonul, Rómernek munkaköre még nagyobbodik, mert mint arra legméltóbb, ki eddig is rendkívül sok szolgálatot tett a Nemzeti Múzeum régiség-osztályának, ő lett utódja és végzi ernyedetlen buzgalommal és férfias kitartással a Múzeum összes ügyeit. A mint átvette múzeum-őrségi hivatalát, legott hozzáfog és újjárendezi, utána megírja magyarul és németül annak kalauzát, végzi a sürü levelezést bel- és külfölddel, szóba áll a napnak minden részében mindenkivel: szegénynyel, gazdaggal egyaránt, ki régészeti ügyben hozzá folyamodik; gyüjti az ország minden részéből a régiségeket s gazdagítja velök Múzeumát, mert annak folytonos gyarapítása, európai színvonalra emelése: legfőbb törekvése, mindenkori óhaja.

S ez «így megy évről-évre» mindaddig, míg Budapesttől 1877. decz. havában meg nem válik; közben fönnmaradt szabad idejében folyton dolgozik, írja nagyobbszabású műveit, melyek 1868 után láttak napvilágot.

Az Arch. Értesítő, mely időrendben legelőször megjelent, — az első füzet 1868. nov. 15. hagyta el a sajtót — legnevezetesebb irodalmi vállalatai közé tartozik, melynek megteremtésével Rómer elévülhetetlen érdemeket szerzett, s nagyon előmozdította a hazai archaeologia fölvirágzását az országban mindenfelé; mert gyakori megjelenésével a maga idejében tájékoztathatta a nagy közönséget azon mozgalmakról, melyek a régészet terén uralkodtak; tudományos czikkei mellett, melyek legtöbbször, főkép kezdetben a szerkesztő tolla alól kerültek ki, közölte a legújabb leleteket, ásatásokról való közleményeket és leveleket; hozza az arch. bizottság munkálkodásáról szóló híreket és tudományos műveket, néha ismertetésükkel együtt, a bel- és külföldről. A régi magyar és

római emlékek, pecsétek, czimerek és pénzek ismertetése mellett nagy gondot fordít a történelem előtti, úgynevezett barbár leletekre, különösen a kőkorszaki tárgyakra, ezek között is főkép a Nagy-Alföldön szétszórtan előkerülő obsidian-eszközökre: késekre, borotvákra, lándzsahegyekre, nyilcsúcsokra stb., melyek a Hegyaljáról, az obsidiannak természetes magyarországi lelőhelyéről terjedtek szét az őskorban az országnak nagyon sok tája felé. Mellékesen megemlékezik lapjában az iparról és műiparról is, fájdalommal említve ezen a téren való hátramaradottságunkat, s minden törekvése oda irányult, hogy hazánk javát ezen a téren is előmozdítsa. Folyton küzd az olvasók közönyössége ellen s minden alkalmat megragad, hogy a nagyközönséget a régiségek megóvása, megmentése és fölkarolása nemes ügyének megnyerje; serkent, buzdít, dicsér, a hol látja a törekvést és buzgóságot; lapjában szivesen közöl vidéki leletekről szóló leveleket és rövid ismertetéseket, sőt serkenti, buzdítja kartársait ilyenekre; örömmel nyújt fölvilágosítást ott, a hol kezdő létükre nehézségekkel küzdenek; mert ezzel is a közérdeklődést mozdítja elő és írói gárdát nevel a gyüjtőkből, a kikre nagy szükség vala.

A vidéken is észlelhető mindenfelé az országban az ébredés, az archaeologiai föllendülés, mint azt a sok helyen található lelkes gyüjtők tanúsítják.

Másik még nagyobb és nevezetesebb érdeme Rómernek a vidéken sok helyen létesített történelmi és régészeti egyesülettel kapcsolatos múzeumnak megalapítása. Nagyon jól tudta, a nem épen ritka esetekből eléggé sajnosan tapasztalta, hogy a gyüjtemények nagyon gyakran elkallódtak gyüjtőik halála után; azért egész szenvedélylyel törekedett arra, hogy régészeti egyletek és múzeumok létesüljenek, főkép olyan helyeken, melyek gyakori leleteikkel váltak nevezetesekké. Így alapította Rómer a győrit, később a pozsonyit; keresztény múzeumnak Budapesten való fölállítása érdekében czikkez a Religio cz. lapban, utóbb lelkes hangú fölszólítást intéz az ország prímásához és a püspöki karhoz ugyanazon ügyben; múzeum fölállítására buzdítja a fővárost, a mely később meg is valósult Aquincumban. Rómer buzgólkodására, tevékeny tanítványainak kitartó fáradozásával egyik múzeum a másik után létesül az országban; így a szabolcsi, békésmegyei, a Kassán fölállított felsőmagyarországi, gödöllői, tiszafüredi, vasmegyei, bihari és fehérmegyei múzeum-egyesület és múzeum, melyek közül egyik-másik ma már valóságos tárháza a tudományos kincseknek, büszkesége a vidéknek.

1869-ben megjelent több kisebb-nagyobb czikke mellett, melyek régi műemlékekről (gót templom alapjai Ó-Budán, tatárfalvi templom, ereklyetartók, római sarkophag, óbudai ásatások eredménye) vagy éremleletekről (alsólendvai és solymári római lelet) szólnak, nevezetes azon ismertetése, melyet Domonkos

fehérvári prépostnak a lambachi benczéskolostor könyvtárában őrzött díszes, mondhatni művészies breviariumáról közöl a Magyar Sionban, egyúttal saját lapjában és a Századokban képben közli ama czimert, melyet a könyvben talált és Domonkos prépostnak származására nézve kér fölvilágosítást a hazai történetíróktól.[1] Ugyanezen évben tesz nagyobb tudományos utat, megtekinti Olaszország világhírű múzeumait, vizsgálja szervezetüket és berendezkedéseiket, hogy azután azokat, a mennyiben czélszerűeknek mutatkoznak, a magyar Nemzeti Múzeum régiség-osztályában is érvényesíthesse.

1870-ben Nagyszebenbe utazik az erzsébetfalvi nagy bronzlelet ügyében s onnan Kerczre rándul, hogy a régi apátságnak templomromjait megvizsgálhassa; majd utóbb Horvátországban és Fiume környékén kutat, megjelenik a magyar orvosok és természetvizsgálók fiumei gyülésén s a kikötőváros régiségeiről és a magyar sírhalmokról tart előadásokat.

A hetvenes évek elején nagyon érdeklődik a magyar nemzeti viselet multja iránt. A tárgy fontosságát fölismerve, ezentúl egyre behatóbban foglalkozik fölvetett kérdésével, tanulmányozza ezen szempontból a régi falfestményeket, képes codexeket, különösen a nagybecsű Bécsi Képes Krónikát, régi sírköveket és szobrokat és ebbeli tanulmányának eredményével foglalja el 1872-ben rendes tagsági helyét az Akadémiában.

A háziipar föllendítésén sokat fáradozott, népipari termékeket: régi hímzéseket, varrottasokat stb. korábban is gyüjtött mindenütt, a hol csak megfordult a hazában; 1872-ben pedig, a mikor a minisztérium őt és Xantus Jánost megbízta a következő évben tartandó bécsi világkiállításon a magyar népipar szervezésével, fölosztva az országot egymás között, egész hévvel gyüjtötték a népipari czikkeket mindenfelé és nagy gyüjteményt hoztak össze, melylyel a kiállításon méltó elismerést arattak. Ezen gyüjtemény később a népipari múzeumnak vetette meg alapját.

A kiállításon különben Rómer egyéb tekintetben is szerepelt, a háziiparosztály (XXI.) nemzetközi bíráló-bizottságában mint megválasztott tag működött s ő írta meg a bizottság jelentését, mely német nyelven jelent meg. Utána a király a III. oszt. vaskorona-renddel tüntette ki.

Sokat tett és agitált elhanyagolt műiparunk érdekében, valamint a rajzoktatás fejlesztése körül is, mint azt kisebb-nagyobb czikkei és Telepy Károlylyal rendezett iparművészeti kiállítása tanúsítják.

Mindig nagy szeretettel foglalkozott Rómer a főváros multjával és régi

[1] A vitás kérdést Pauer J. püspök és akadémikus oldotta meg, egyik akadémiai fölolvasásában kimutatva, hogy Kalmanczay volt a nevezett prépost.

emlékeivel, nem egy izben hozott érdekes adatokat napfényre; 1873-ban pedig: A régi Pest czímmel egy kötetet adott a rohamosan fejlődő fővárosnak multja iránt érdeklődők kezébe, melyben vázlatosan szól Pestnek régibb történetéről és középkori épületeinek csekély maradványairól; telekkönyvi és más jegyzőkönyvekben fönnmaradt adatok alapján részletesebben Pestnek a töröktől való visszafoglalása és a XVIII. század közepe közötti korszakáról, a mely mintegy Pest újjászületésének képét tárja elénk és eddig kellőleg méltányolva nem volt. A bőséges anyag és Pestnek 1758-ban készült térképe mellett érdekes adatokat találunk benne a telkek áráról, a házak számáról, a lakosok foglalkozásáról, s a mennyire a vezetéknevekből, a születések és halálozások számából következtetni lehet, a lakosok nemzetiségéről és azok számáról is.

Másik nagy műve, melynek anyagát legnagyobb részben Römer gyüjtötte és időnkint az Arch. Közleményekben közölte, ama díszes, 1873-ban megjelent munka, melynek czíme: A magyar nemzeti múzeum római föliratos emlékei; franczia nyelvű szövegét Desjardins Ernő, párizsi tanár irta, Römer pedig a vallás- és közokt. miniszter meghagyásából magyarította, bővítette és külön pótlékkal kiegészítette; hozzátehetem még a szakférfiak egybehangzó véleményét, hogy a mű nagy javára sok helyen, mint a szövegben sűrűen található jegyzetek tanúsítják, javította is.

A munka az első nyomdai mű hazánkban való megjelenésének négyszázados évfordulóján (1873.) jelent meg 61 képes táblával s egy térképpel kapcsolatosan, eddig szokatlan díszben, méltóan komoly tartalmához, a mely nagybecsű anyagával fényt, világosságot áraszt a rómaiak pannoniai uralmára, a lakók vallására, műveltségi állapotára és társadalmi helyzetére, nemkülönben az itt állomásozó katonaság elosztására is. Römer ezzel nem fejezte be e téren való kutatásait, hanem szorgalmasan folytatta tovább és néhány év mulva újra nagy föliratos anyaggal lép föl, melyet az Arch. Közlemények 1876. és 1877. évf.-ban közölt (X. és XI. k.).

A következő nagyobb munkája 1874-ben látott napvilágot; czíme: Régi falképek Magyarországon. Ebben a művében, Ipolyi nyomdokain haladva, Römer 102 templomnak falfestményeiről szól, melyeknek nagy részét ő fedezte föl és ismertette meg a nagyközönséggel.

Römer, mint föntebb láttuk, már tanuló korában és később is rendszeresen gyakorolta a rajzot, kellően kezelte az ecsetet is és így mint jeles szakértő nemcsak hű és pontos leírását adja a templomi képeknek, hanem szakszerűen meg tudja bírálni; sőt sok helyen, a hol csak lehetséges, összehasonlítja őket a külföldi rokon vonatkozású képekkel s így művét annál teljesebbé, becsesebbé

teszi. A képeknek tárgya többnyire bibliai, de elég gyakoriak az ősmagyar időben különösen tisztelt szenteknek, főkép magyar szenteknek, ezek között is leggyakrabban a kiválóan hős, lovagias Sz. Lászlónak életéből vett jelenetek, melyek azonos fölfogásban, rokon modorban készültek. Ebből Römer méltán egy előmintának és változó színezés és kivitel szerint egyes vidékeken szereplő magyar festészeti iskolának létezésére következtet. Ilyent a meglevő anyag szerint kettőt különböztet meg az országban: egy nyugati, Aquila mester iskoláját és egy északkeleti, szatmárit, melyeknek a régi hazai hagyományokat ismerő papi és világi tagjai készítették a környék templomainak festményeit a XIII—XIV. században. A képek mellett nem feledkezik meg Römer az érdekesebbeknek mutatkozó templomokról sem, közli alaprajzukat, kiváló építészeti részleteiket, történelmüket, szóval mindazt, a mi műtörténetileg valóban megörökítésre méltó.

Sok kisebb-nagyobb czikke mellett, melyek a hazai régi templomokról, téglaépítészetről, fatemplomokról szóltak és különböző folyóiratokban láttak időnként napvilágot, 1876-ban az Arch. Közlemények X. k.-ben ismét más 107 régi, a tudományos világban nem ismert hazai templomnak leírását közli, melyeket az ország különböző részeibe tett utazásai alatt gyüjtött össze.

1875-ben pápai fölmentéssel kilép Römer a Sz. Benedek-Rendből, volt tanítómestere, Ipolyi Arnold beszterczebányai püspök fölveszi saját egyházmegyei papjai közé.

Ugyancsak Ipolyi előterjesztésére 1876-ban megkapja a jánosi czímzetes apátságot, a melynek régi, rozzant román templomát Römer födözte föl egyik gömörmegyei útjában, ő irta meg történelmét és végre közadakozásból, leginkább pedig sajátjából Storno Ferencz műépítész tervei szerint díszesen, korszerűen helyreállíttatta.

A praehistoria emlékei iránt Römer, mint a természetrajznak volt tanára, mindig kiválóan érdeklődött; a Nemzeti Múzeumnak ilynemű kisded gyüjteményét őrsége alatt folytatott rendszeres ásatásaival is egyre gyarapította, róluk számos alkalommal irt és értekezett különböző gyűléseken; Gráczban a magyarországi leletekből kiállítást rendezett; tanulmány czéljából az országban és külföldön is utazott, jelesen 1874-ben Észak-Németországban és Dániában járt, hogy ezen területeknek gazdag őskori gyüjteményét láthassa és tanulmányozhassa, megtudhassa, hogy azok mennyiben egyeznek meg a magyarországi leletekkel, mikben különböznek, és vannak-e közöttük átmenetek. Mindezeket azért tevé, hogy itthon és külföldön a talajt és a közvéleményt előkészítse a Budapesten nemsokára tartandó ősrégészeti congressusra. 1875-ben a stockholmi gyűlésen lépett föl indítványával, és javaslatát a nemzetközi ősrégé-

szeti congressus elfogadta. Utána a majdnem saját vállaira nehezedő óriási munkát: az ország minden részéből gyüjtött több ezer darabból álló kiállitást, hazánknak a praehistorikus leleteket föltüntető térképét, a rendezést, szervezést s egyéb ügyeket a legfényesebben végezte el. Másfél évig dolgozott társaival egyetemben lankadatlanul, hogy a kiállitás mentől érdekesebb, tanulságosabb legyen, hogy a congressus külföldi tagjainak tetszését mentől jobban megnyerje. Sikerült. Mikor 1876. szept. 9. a nemzetközi congressus a Múzeum nagytermében ünnepiesen megnyilt, és itt a főtitkári teendőket végző Römer beszámolóját fölolvasta, mint Hampel irja: a nemzetközi hallgatóságnak lelkes riadó tapsa volt ernyedetlen munkásságának legszebb jutalma.

Az ezen alkalommal franczia nyelven kiadott emlékkönyve (Compte Rendu) I-sö kötetében szól a congressus tárgyalásairól és nevezetesebb eseményeiről, a II. köt. első részében azon magyarországi praehistorikus lelőhelyekről, a hol őskori leletek: kovakő- és obsidian-eszközök és egyéb nevezetes emlékek: halomsírok, pogányvárak, urnatemetők, barlanglakások és ördögárkok fordultak elő.

Ez volt Römernek utolsó nagyobb műve, melyet budapesti tartózkodása alatt kiadott; azonban utána sem szünetelt, hanem folyton dolgozott, irt kisebb-nagyobb ismertetéseket Mátyás és Beatrix egykorú, gipsz másolatban nagyon elterjedt arczképeiről, Corvin Mátyás emlékére vert emlékéremről, miseruhájáról, Mátyás király korabeli krakói magyar csillagászati készletekről, magyar Sz. Erzsébetnek XIII. századbeli szobráról, hazánkban található Roland szobrokról és a magyar fazekasságról.

Nagyon szivesen foglalkozott mindig hazánknak régi nagyhirű ötvösműiparához tartozó sodrony-zománczos emlékek kutatásával s a talált tárgyak pontos leirásával; ezen időtájban is ismertet néhány kelyhet; közli a hazai ötvösczéhek szabályait és vele a magyar ötvösség történetére vonatkozó adalékot. Ezen tanulmányával «megmutatta a módot, mikép kell a becses anyagot kiaknázni» a czéh becses irományaiból s egyúttal a Történelmi Társulatnál 1877-ben javaslatot tesz, kérve benne a társulatot, hogy mentse meg az 1872-ben kihalásra itélt czéhek iratait és szabályzatait, mert mint megjegyzi, nagyon sok «kincs rejlik czéhirataink ben és azoknak szóhagyományaiban».

Mátyás király könyvtárából maradt emlékek kutatása mellett Römer mindenkor nagy örömmel ismertett régi codexeket vagy ősnyomtatványokat; igy az 1481-ben irt breviariumot, Sylvester dialogusait, a Beatrix királynénak ajánlott ősnyomtatványt, Kalmanczay Domonkos, fehérvári prépost codexét; nagyobb tanulmányban ismerteti a győri antiphonalét, mely a bécsi kiállításon a szakemberek között általános feltünést keltett. Irt több nekrologot; mégpedig

Schmidt Ferdinándról, a kiváló természettudósról, a neves Dudikról, Bitnicz Lajos tudósról és gyüjtőről; közli a két kiváló műépitésznek, Schulcz Ferencz és Storno Ferencznek életrajzát; Ráth Károly fölött pedig emlékbeszédet mond az Akadémiában.

Ennyi szellemi munka után végre megkapta Römer a megérdemelt jutalmat, megkapta Lipovniczky püspök fölterjesztésére a nagyváradi irodalmi kanonokság egyikét s utána Nagyváradra költözött. Itt is folytatta munkás életét. Egyházi teendőinek pontos teljesítése mellett fönnmaradt idejében folyton dolgozott, életre ébresztette a biharmegyei régészeti és történelmi társulatot; rendezett régészeti és iparművészeti kiállitást, tartott nyilvánosan s a katonai művelődési egyletben előadásokat. Mikor a várban Sz. László templomának romjai napfényre kerültek, társai megbizásából ő vezette az ásatásokat s tett róla rövid jelentést az Orsz. Rég. és Embert. Társulat ülésén.

A régészeti gyüléseken Römer mindig szivesen megjelent az országban, a mikor csak mehetett és ott a korábbi időkben rendesen a jegyzői teendőket végezte, később mint elnök többször mondott szép elnöki beszédeket; igy különösen nevezetes ama beszéde, a melyet: Vallomások czimén az 1885. országos kiállitás alkalmával tartott gyülés második napján mondott, melyben saját régészi pályafutásának rövid vázlatát adja elő, meghatottan hálás köszönetet mondva mindazon férfiaknak, a kik tudományos pályáján gyámolitották.

Gyakran részt vett a külföldi congressusokon is; igy legutóljában 1880-ban Lisboában, Portugália fővárosában tartott ősrégészetin jelent meg. Odamentében hosszú útját megszakitotta Madridban, hogy a város nevezetességeit megtekinthesse. Ugyanekkor tisztelgett az udvarnál, hogy József főherczegnek magával vitt levelét átadhassa a királyné anyjának, Erzsébet főherczegnőnek; ugyancsak tiszteletét tette az osztrák és magyar követségen, a hol nagyon barátságosan fogadták, tiszteletére Ludolf Manó gr. követ fényes estét rendezett. Hasonló szives fogadtatásban részesült Lisboában is, mint azt a gyülés működéséről szóló jelentésében «a leglekötelezettebb hálát» kifejező szavaival ecseteli.

A nagy útról visszatérve tovább dolgozik és búvárkodik Biharban mindenfelé, gyüjt régi emlékeket a megye régészeti leirásához, népipari emlékeket és egy albumot megtöltő ethnographiai képeket, melyeket aztán elküldött 1885-ben a budapesti országos kiállitásra. Irt különféle, fővárosi és vidéki lapokba; igy a Honba (Művészetünk ügyében, Hazánk református atyafiaihoz), a Prot. Egyház és Isk. Lapba (A mezőtelegdi ref. egyház ügyében, A hazai ipar érdekében, Kirándulás a bihari Sárrétre és a magyar ízlés a reformátusok ecclesiainál), a Tájékozóba

(Az angyali üdvözletről), az Egyházművészeti Lapba (Az episcopus ceretensisről, Majcz-és zománczról), az Arch. Értesítőbe (III. Frigyes császár egyházi ruházatáról, A nagyváradi kelta ezüstleletről, A kisszebeni Berzeviczy emlékről), a Századokba (A történeti érzék keltése a közönségnél stb.) s a Bihar helyi lap több számába.

Közöl történelmi adalékokat: a Tihanyi vár regestrumát 1585—1590-ig a Történelmi Tárban. Ezeken kívül szorgalmasan dolgozott Zala vármegye monographiáján, melyhez sok adatot gyüjtött a megyében tett utazásai alatt; a megyének két helyén: Keszthely-Fenéken és Zalavárott, utóbbi helyen több ízben, nagy ásatást is végzett, érdekes régibb középkori szalagfonadékos díszítésü márványlapokat hozva fölszínre, melyek mostan a zalavári apátságnak legérdekesebb emlékei a régi korból.

Utólján, 1888-ban a természettudósok tátrafüredi nagygyülésén szerepelt, a gyülést megelőzően Liptó vármegyében a mahalfalvai hradiszko őstáborában végzett tudományos kutatásokat. Ez volt utolsó régészeti búvárkodása.

Ugyanezen évben tartja aug. 15. Nagy-Boldogasszony napján aranymiséjét, a mikor egykori fenséges tanítványa, József főherczeg, barátainak és tisztelőinek nagy sokasága, az országban mindenfelé búvárkodó hálás tanítványai üdvözlik őt; utána nemsokára befejezte munkás, tevékeny életét 1889. márczius 18-n.

Rómer emlékét hálás kegyelettel ápolta az utókor. Szülővárosának törvényhatósági bizottsága a Lakatos-utczát, a hol Rómer született, Rómer Flóris-utczának nevezte el és elhatározta, hogy a városi múzeumban, melyet Rómer alapított, márványtáblára vésett fölirat hirdesse dicső emlékezetét; az Orsz. Rég. és Embertani Társ. pedig gyüjtést rendezett saját kebelében, melynek eredménye azon ércz mellszobor, mely Pozsonyban a Ferencziek-terén állva, örök időkre hirdeti Pozsony egyik nagy szülöttjének dicső emlékezetét és hervadhatatlan érdemeit. A szoborleleplezés nagy ünnepség keretében 1907. aug. 14. ment végbe. Az ünnep fényét emelte a helybeli Orvos- és Természettudományi-Egyesület, mely ugyanakkor 50 éves fönnállásának emlékünnepét tartotta, még inkább az ország minden részéből összesereglett orvosoknak és természetvizsgálóknak nagy száma, kik Pozsonyban XXXIV. vándorgyülésüket tartva, az archaeologusokkal közösen résztvettek az ünnepségen.

Maga a főváros sem feledkezett meg Rómer abbeli érdemeiről, hogy ő volt az első, a ki megpendítette a budapesti múzeum eszméjét és Aquincum területén rendszeres ásatásokat folytatott; hogy buzgón fáradozott Budapest multjának földerítésén és a területén talált régiségek összegyüjtésén: mindezen érdemeinek méltó elismeréseül hálából, Thallóczy Lajos javaslatára, Budapest intézősége az aquincumi múzeum falába Rómernek domború képével díszített

Rómer Flores

Rajz. és metz. Römer F. F. Pozsonyban.

Rómer Flóris

rézkarca

118. évf. 1-2. 1991

1 344 296 tárgyat őriztek. A gyarapodás nagy része a megyében folytatott régészeti ásatásokból származott, elsősorban az egymillió darabot meghaladó gorsiumi feltárásokból. De országos szintű volt a képzőművészeti gyűjtemény fejlődése is, elsősorban a kortárs művészet alkotásaiból. E tekintetben a vidék egyik legjelentősebb képtára lett a fehérvári.

A gyűjteménygyarapodás az István Király Múzeumot a legnagyobb vidéki múzeummá tette. A megnövekedett feladatok miatt szükségessé vált terjeszkedés a múzeum melletti telkeken anyagi okok miatt nem valósulhatott meg. E helyett kapta meg a volt jezsuita/ciszterci rendház épületét, melynek felújítási munkái még nem fejeződtek be. 1955-ben került múzeumi kezelésbe a Csók István Képtár, 1962-ben az Ybl-hagyaték elhelyezésére a Budenz-ház. Ugyanebben az évben alakult szabadtéri múzeummá Gorsium, ahol idők folyamán a teljes ásatási anyagot elhelyező raktárak, munkahelyek és műhely fejlődött ki.

A gyűjtő tevékenység már az 50-es évektől tudományos programokkal és publikációkkal egészült ki. A gorsiumi római kori kutatások mellett jelentős eredmények születtek a neolitikus telepek felkutatásában, a bronzkori földvárkutatásban, a La Tène emlékek feldolgozásában, Székesfehérvár középkorának ásatásában, valamint a Fejér megyei néptáncok összegyűjtésében.

1955-től Az István Király Múzeum Közleményei címmel egy tudományos, egy népszerű és egy katalóg sorozat indult, 1985-ig több mint 200 megjelent füzetben. 1960-ban jelent meg a Múzeum tudományos évkönyvének, az Alba Regia-nak első kötete, mely 1985-ig 22 kötetig jutott el. Az évkönyv kezdettől fogva idegen nyelven közölte munkatársainak tanulmányait, adatközléseit, kritikai írásait és a múzeumi jelentéseket. Az idegennyelvűség kezdettől fogva lehetőséget teremtett a nemzetközi kutatásokba való bekapcsolódásra. A 350 külföldi intézménnyel kiépített kiadványcsere a múzeumi könyvtár állományának megsokszorozódása a helyi kutatás bázisát teremtette meg (a művészettörténeti könyvgyarapodás elsősorban a kétnyelvű művészeti katológusok révén történt). A kiadványcsere mellett az Alba Regia az intézményhez kapcsolódó kutatásokat széles körben ismertté tette, ezzel alapot adott a személyes kapcsolatok kiépítésére, külföldi publikálásokra, konferencia-meghívásokra, majd saját nemzetközi konferenciák rendezésére. 1985-ig 9 nemzetközi és 12 hazai tudományos konferencia megrendezésére került sor. Külön ki kell itt emelnünk a XI. Nemzetközi Limeskongresszus 1976-ban történt megrendezését.

1950-től, a Múzeum tevékenységének egyik meghatározó része volt a kiállítások rendezése. Ez a tevékenység a 60-as évek elejétől vált ismertté, amikor a Csontváry-kiállítás országos érdeklődést váltott ki. A 60-as és 70-es években képzőművészeti-művészettörténeti kiállítássorozatai (A XX. század magyar művészete a századfordulótól napjainkig adott áttekintést: Kortárs magyar művészek), történeti-régészeti és néprajzi sorozatok a múzeum kiállításai iránti figyelmet széles körben fenntartották.

Egyéb művelődési tevékenységből az 1950 óta rendszeresen tartott múzeumi hangversenyek mellett (melyek részben egy-egy kiállításhoz kötődtek) a gorsiumi színházi játékok említésre méltóak, melyek 1971–81 között kerültek bemutatásra.

A fentiek önmagukért beszélnek, nem szükséges hozzá kommentár. Mindez ma már természetesnek tűnhet a fiatalabbak számára, de aki még emlékszik a korai időkre, Székesfehérvár városának állapotára, a maga valóságában alig létező múzeumra, az tisztelettel és elismeréssel veszi tudomásul a fentebb is vázolt eredményeket. Nemcsak a magyar régészeti kutatás, de maga Székesfehérvár városa is büszke lehet Fitz Jenő tevékenységére.

Fitz Jenő valójában a semmiből kezdte és kemény munkával szerezte meg azt a tudást, mely nemzetközi elismerést biztosított számára. De kemény munkára volt szükség a múzeumi szervezet és a kutatógárda ilyen irányú kialakításához is.

Tehetsége, szorgalma, segítőkészsége, a magyar régészet iránti hűsége, például szolgálhat minden kutató számára. Több generációt is megtaníthatott volna a rendszeres és magasabb szintű munkára, de a szakmában uralkodó belterjes kapcsolatok és viszonyok ezt nem tették lehetővé.

Köszöntjük Fitz Jenőt, a kiváló kutatót, a jó kollégát és jó barátot és kívánjuk neki, hogy még sok évig folytathassa töretlenül azt a hasznos munkát, melyet az eddigiekben tapasztalhattunk nála.

Barkóczi László

A RÓMER-EMLÉKÜLÉS MEGNYITÓJA

Március 18-án volt 100 éve, hogy Rómer Flóris, társulatunk egyik alapító tagja, a budapesti Tudományegyetem nemzedékeket nevelő nagy hatású professzora, a Magyar Nemzeti Múzeum régiségtárának őre, a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Bizottságának előadója, az Archaeologiai Értesítő életre hívója és első szerkesztője Nagyváradon elhunyt.

Funkcióinak e távolról sem teljes felsorolása önmagában is érzékelteti, hogy a maga korában tudományos kutatásunk egyik nagy vezéralakját, szervezőjét, a régészeti, művészettörténeti kutatásunk kiemelkedő személyiségét láthatjuk benne, akinek munkája meghatározónak bizonyult évtizedeken át halála után is, akinek hatása az elmúlt száz esztendő tengernyi változása, két háborús összeomlás után is, napjainkig érezhető és az évfordulón a rá való emlékezés nem egyszerű tiszteletadás tudományos munkánk egyik nagyszerű alakja előtt, de egyben számvetés is.

Ezen az emlékülésen hét előadás kíséri nyomon Rómer életútját, a kevéssé ismert pályakezdéstől nagyváradi éveiig és szinte csak válogatásszerűen tekinti át tudományos örökségét. Aquincumban, a művészettörténet területén, a népi építkezésekben, hagyatékából is csak az Országos Műemléki Felügyelőségen őrzött vázlatkönyveiről esik szó. Nem térhetünk ki ősrégészeti eredményeire, amelyek nemzetközi elismerést szereztek számára, sem a római epigráfiára, amely ugyancsak első nagy hazai mesterét tiszteli benne, sem a történettudomány számos ágára, amelyhez kutatásaival hozzájárult: a pályafutás különleges gazdagsága és sokoldalúsága eleve lehetetlenné teszi, hogy egyetlen emlékülés keretében mindarról megemlékezzünk, ami Rómer Flóris volt.

Fitz Jenő

RÓMER MEGHATÁROZÓ PÁLYAKEZDÉSE

Rómer Ferenc, a pozsonyi diák, 1830-ban került Pannonhalmára, tizenöt éves korában. Nyolc évet tölt el a rendi munkakörökre felkészítő tanulmányokban jórészt Pannonhalmán (összesen öt évet), kisebb részben Győrött, ill. Bakonybélben, s ez a nyolc munkás esztendő olyan mértékben meghatározza egész életét, hogy Rómer esetében a tanulmányai idejét nevezhetjük jogosan pályakezdésnek.[1]

A bencés rendet már középiskolai tanulmányai során megismerte, hiszen a rend pozsonyi főgimnáziumában végezte a grammatika és a humanitás osztályait, azt a két évet kivéve, amikor nyelvismereteit elmélyítendő Tatára, ill. Trencsénbe küldték. Pozsonyban 1829-ig Czinár Mór volt a főgimnázium igazgatója, vele később találkozik Rómer Pannonhalmán is, ahol az főapáti titkár, egyúttal levéltáros, később pedig neves könyvtáros lett.[2]

A magyar bencés kongregációt is feloszlatta II. József, s tizenhat éves szünet után „végre kimondá az 1802-i országgyűlés", írja Rómer, „a birtokos szerzetek visszaállíthatóságát azon kötelezettséggel, hogy a puszta szemlélődés és lelkipásztorkodáson kívül tanítsanak is – ez a Restauratio korszaka, mely még mai napig is tart".[3] Ha ezt Rómer 1863-ban leírhatta, akkor az 1830-as évről még inkább elmondhatjuk, hogy a visszaállítás folyamata még tart, a rend keresi az új munkakörében a maga arculatát. Erre a keresésre, bizonytalanságra jellemző, hogy 1802-ben negyven volt a még élő rendtagok száma, s a novíciusok jegyzékében, az 1830. évi 28. novíciátusban Rómer az 514. sorszámmal szerepel,[4] ugyanakkor a rendtagok létszáma összesen csak 182 volt, a most beöltözött tíz újoncot is beleértve. Ez azt jelenti, hogy a novíciátust megkezdett fiatalok közül kétszer annyian hagyták el a rendet, mint amennyien megmaradtak.

A belső keresést nagy külső építkezések kísérték: ezekben az években kapja Pannonhalma a ma ismert külső arcát: Engel majd Packh tervei szerint felépül a monostor klasszicista tornya és hatalmas könyvtárterme, mindkét irányból út épül a főapátsághoz, tárgyalnak a vízvezeték építéséről: mindezek Czinár szerint „őrült összegbe" (sumtus insanos) kerültek, mégis megvásárolták éppen ebben az időben a Mitterpacher-féle gyűjteményt.[5]

A technika általános fejlődése sem megy el észrevétlenül a bencés monostor mellett, hiszen a vendégek többször „navi vaporacea" (gőzhajóval) érkeznek Gönyűbe vagy indulnak onnét.[6] A külső fejlődés mellett meghatározó volt Rómer számára az az emberi környezet, amelyben együtt élt kora irodalmi és tudományos vitáival, találkozott az ezekben szereplő kiemelkedő személyekkel; csak néhányat említve: novícius korában még egy fedél alatt lakott Guzmics Izidorral, akinek meglátogatására éppen ebben az évben jött Kazinczy Ferenc Pannonhalmára, s a szomszédos község plébánosa volt Pázmándi Horváth Endre, akinek a sírját a XX. század közepéig éppen a pannonhalmi novíciusok gondozták.

* * *

A beöltözés (induitio, ahogy Rómer öreg korában is emlegeti) ezekben az évtizedekben mindig a tanév kezdetén volt, ebben az évben október 16-án, Szent Gallus (Gál) ünnepén. Ekkor kapja rendi névként a Flóris (Florianus) nevet. Novíciustársai közül Sztachovics Remig lesz neves néprajzi kutató (a német nyelvű népi-vallásos játékokat gyűjti), s egyedül Tavasy (Czumf) Móric éli túl Rómert.

A beöltözés napja felejthetetlen marad Rómer számára egész életében: minden évben megünnepli, ha módja van rá, Pannonhalmán. A főapátnak írja 1880. november 24-én: „Írtam Escorial-ból is, mint a legillőbb helyről, October 12-én Remigius újonctársamnak is, kérvén őt Móriczczal együtt miszerint Sz. Gál napján, szegény fejemről is megemlékezzenek".[7] 1882. október 14-én írja Pannonhalmáról: „Tegnap délután óta itt vagyok, és ha az Úr Isten is úgy akarja 16-án az induitio 52-ik évfordulóját 'in cinere et cilicio' itten töltöm."[8] Végül 1885-ben: „Móriczczal írtam Kis-Czellbe, most már a X közül csak ketten vagyunk, kik LV év előtt felcsuháztattunk!"[9] S amikor sértődötten leírja Ebenhöch Ferenchez írt egyik levelében ezeket a szavakat: „Azt az egyet tudom – hogy bármint szerettem és szeretem Pannonhalmát – többé ezen életben az engem látni nem fog",[10] egy év múlva ezt írja: „Pénteken, 15-én a reggeli vonattal innen indulok, ...hogy még estve Dömölkön lehessek, mert 16. in festo S. Galli Móriczczal az induitio 56-ik napját ünnepeljük".[11] S egy hónappal később: „Szünnapi utam igenigen kedves volt. A dömölki fogadás páratlan."[12]

A beöltözés ünnepélyes napját követően megkezdődik a próbaév, amelyben Szent Benedek Regulája szerint meg kell vizsgálni, „hogy a novícius valóban Istent keresi-e, buzgó-e az istenszolgálatban és a megalázások elviselésében. Mondjanak meg neki előre minden kemény és nehéz dolgot."[13] A novíciusmester Gácser Leó volt, aki a nyolcadik esztendeje töltötte be ezt a tisztséget, tehát tapasztalt nevelő volt. A tanulmányi rend ebben az évben elsősorban a rendi életre való nevelésre irányult, a tanrenden Szent Benedek Regulája, a rend története, hittan, aszkézis szerepel, de megismerkedtek a novíciusok a zenével is, nemcsak a Cantus Gregorianusszal, hanem a Regulae universales Musicae-vel is, de volt számtanórájuk is, tanultak ókori földrajzot, német nyelvet, szintaxist, de illemtant is „Regulae humanitatis" címen.

* * *

A novíciátus befejezése után ebben az időben még nem volt szokásban az egyszerű, három évre szóló fogadalom; a növendékek a következő két tanévre Győrbe mentek, ahol az akadémiától és a főgimnáziumtól függetlenül működött a rendi növendékek négy féléves filozófiai kurzusa, sokszor líceumként említve. Az itteni tanárai közül Sztanke Leánder 1849-től egyetemi tanár lesz Pesten, Albach Szaléz akadémiai tanár Győrött, Dussil Illés akadémiai tanár és igazgató Pozsonyban. A tantárgyak sora meglehetősen változatos: Logica, Psychologia empirica, Metaphysica pura, Metaphysica adplicata, Philosophia moralis, Historia Philosophiae; Algebra, Mathesis pura, Mathesis adplicata, Physica, Historia naturalis, Oeconomia ruralis, Architectura civilis, Hydrotechnica, Historia pragmatica Regni Hungariae, Historia universalis, Lingua et Literatura Patria és Lingua Graeca. A filozófiai és a természettudományos tárgyakat egy-egy félévig, a történelmieket két-két féléven át, a nyelveket négy féléven keresztül tanulták.

Félévenként négy-öt vizsgát tettek: az első félév végén február és március hónapokban, a második félév végén július és augusztus hónapokban. Ezeket általában jó eredménnyel tette le Rómer: a negyedik fél-

---

[1] Az életrajzi adatokra vonatkozóan v. ö.: A Pannnonhalmi Szent-Benedek-Rend története. VI. B kötet. Passim.

[2] Status personalis, officialis, et localis religiosorum Archi-Coenobii Sancti Martini in Sacro Monte Pannoniae. Győr, 1827. és a köv. évekből.

[3] Győri Történelmi és Régészeti Füzetek. II. k. Győr, 1863. 283. l.

[4] Cathalogus Ord. S. Ben. in S. Martino de S. Monte Pannoniae A° C. 1802. 25. Apr. Restitutorum ac ab aodem tempore Susceptorum. 1802–1913. Jelzetlen kézirat a Pannonhalmi Levéltárban.

[5] Czinár Mór, Historia Monasterii S. Martini de S. Monte Pannoniae Ordinis S. Benedicti. 1848. 585. l. (Főapátsági Könyvtár BK 65/V. 1.).

[6] Diarium Prioratus Archi-Coenobii S. Martini de S. Monte Pannoniae 2. l. (Főapátsági Levéltár, jelzetlen.).

[7] Rómer Flóris levelei Kruesz Krizosztom főapáthoz. (Főapátsági Levéltár E 23 h)

[8] Rómer Flóris levelei Ebenhöch Ferenchez. 123. sz. (Győri Szemináriumi Könyvtár, jelzetlen.)

[9] Uo. 162. sz.

[10] Uo. 161. sz.

[11] Uo. 171. sz.

[12] Uo. 173. sz.

[13] Szent Benedek Regulája. Sajtó alá rendezte Söveges Dávid. Pannonhalma, 1947. 139. l.

évben minden tárgyból ő volt az első eminens, a harmadik félévben egy tárgyból volt csak második eminens; a leggyöngébb eredménye az első félévben volt, amikor két tárgyból első, egyből második, egyből harmadik és egyből negyedik eminens lett.[14]

* * *

Az 1833/34. tanévre Römer társaival együtt Bakonybélbe került, hogy ott végezze el a tanításhoz szükséges harmadik bölcseleti évet. Guzmics Izidor az előző évben kapta meg a bakonybéli apátságot, s ő alapította meg rögtön az első évben ezt a különálló tanfolyamot, amely addig Pannonhalmán volt. Guzmics maga nem adott elő, a tárgyakon ketten osztoztak: Briedl (Beély) Fidél, a későbbi akadémiai levelező tag, aki sokat publikált a pedagógia különböző területein, valamint Kovács Villebald. Az első félévben Paedagogia generalis-t és specialis-t, Rhaetoricát, Archeologiát és Philologiát hallgattak a rendi növendékek, valamint klasszikus auktorokat olvastak. A második félévben Poesis, Aesthetica, Diplomatica, Archaeologia Romana, Philologia és Auctores Classici Poetae szerepelt a tantervben. Itt, az öt hallgatóból álló évfolyamon ő volt a legfiatalabb, eredményei elmaradtak a győriektől: általában második és harmadik eminens.[15]

A Bakonybéli Apátság könyvtárában megőrizték a „Cursus 2." írásbeli dolgozatait egy kötetbe kötve. A junior Römer utolsó benne a következő írásokkal:

- Argumentum (Ausztria birodalmi népei vitatkoznak, hogy melyik a kiválóbb; természetesen a magyar!)
- Oratio (Az apostoli király Augustus címe a legelső.)
- Magyar nyelvű kérvény (Pénztelen Sigmond kér fia számára „tanulmányi segedelmet")
- Laus eloquentiae per locos intrinsecos
- Explicatio proverbii: Sutor ne ultra crepidam
- Auctores classici artis oratoriae cultoribus legendi sunt
- Chria verbalis super eo Ciceronis: Videant qui nobili...
- A' nefelejts virágnak magyarázattya
- Oratio Panegyrica in laudem Petri Pázmán
- Oratio Polonicae nationis ad Russiae Imperatorem Nicolaum
- Idyllion a Kedvetlen tárgyú beszédről
- Oratio super eo: Studium linguae patriae nobis commendatum esse debet
- Carmen Elegiacum
- Paraenesis ad laborem Versu Elegiaco
- Celebratur rusticae vitae felicitas ad imitationem Virgilii
- Epitaphium ... Sebastiani Czingrober (majd ugyanez magyarul is az 1934. március 1-jén meghalt rendtárs emlékére)
- Chronosticon fonti inscribendum
- Metaphrasis in I^mum Libri Georgicorum Partem Imam
- Inscriptio horologio solari apponenda (magyarul is)
- Epigramma in avarum (magyarul is)[15a]

Talán ezekre a különböző versmértékekben írt dolgozatokra céloz Römer, amikor azt írja Ebenhöchnek: „Én kispap koromtól fogva verset nem scandáltam".[16].

* * *

A harmadik filozófiai év leteltével el kellett köszönnie kedves Bakonyától, a példakép Izidor apátúrtól és Briedl Fidéltől. Társaival együtt meg kellett kezdenie teológiai tanulmányait Pannonhalmán. Tanárai között voltak kiváló tudósok, hárman Bécsben végeztek: Jarotta György, a bibliikum tanára, Rezsni Brúnó, az egyházjog és az egyháztörténelem tanára és Ruzsicska Nep. János, az egyházjog és a keleti nyelvek tanára, később egyetemi tanár. Mellettük Weber Dénes a dogmatikát, Kovács Romuáld az erkölcstant és a lelkipásztorkodás-tant adta elő.

Az egyes disciplinák a következő elosztásban szerepelnek az évi jelentéseken:

I. év – Hermeneutica, Introductio és Exegesis Novi Testamenti, Fundamentalis és Dogmaticae Prima pars

II. év – Archaeologia Biblica, Introductio és Exegesis Veteris Testamenti, Historia Ecclesiastica

III. év – Ius canonicum, Theologia Pastoralis

IV. év – Theologia moralis, Theologiae Dogmaticae II. pars

A keleti nyelvek (arab, szír, kaldeus) tanfolyamán valószínűleg nem vett részt Römer Flóris, neve nem szerepel a listákon.[17]

A teológián már nem rangsorolták az egyes osztályzatokon belül a hallgatókat; az első évben mindenből eminensre vizsgázott Römer, később inkább a „1^a classis" dominál.

Közben 1836. május 24-én leteszi Kovács Tamás főapát előtt ünnepélyes fogadalmát ugyanazokkal a szavakkal, amelyeket az Egyetemi Könyvtár pannonhalmi kódexében ő fedez fel.[18] A fogadalom kézzel írott példányát Flórisnak az oltáron ráírt reszkető keresztjelével őrzi a Levéltár.[19]

A teológiai tanulmányok befejezéseképpen Römer Flórist Kopácsy József veszprémi püspök 1838. július 26-án a veszprémi székesegyházban pappá szenteli „ad titulum Archi-Abbatiae S. Martini de Sacro Monte Pannoniae".[20] Első szentmiséjét ugyanazon év augusztus 15-én mutatta be Istennek a főoltárnál, rokonai jelenlétében – olvashatjuk a perjelnaplóban.[21] S a következő napon ugyanebben a naplóban ezt a bejegyzést találjuk: „Vincentius prior futurus in Tihan cum Florriano hodie mane hinc discessit."[22]

* * *

Egy cikkében ezt írja Römer ezekről a növendékévekről: „1835-ben, 2-od évi Theologus koromban felhasználtam a szünnapokat arra, hogy az akkor kezeimnél levő kútfők segítségével, idővel készítendő szerzetíráshoz térképet rajzoljak. Ennek majd gyermekes, tökéletlen kivitele nagy örömet okozott... Egy helyes magyar oktanos szerzetírás lett volna éltem kiválóan kedves, bár tán egy emberéletet túlhaladó, foglalkozásom. Könyv- vagy levéltárnokság volt minden vágyaim tetőpontja."[23] A rend iránti szeretetnek és elkötelezettségnek ez a megvallása még személyesebbé válik magánleveleiben. Nem csupán beöltözésének napját ünnepelte meg minden esztendőben, hanem hű maradt a bencés eszméhez akkor is, amikor már nem volt tagja a rendnek. Saját bevallása szerint nagyon sokat kapott Pannonhalmától.

A főapátnak írja 1880. szeptember 22-én: „áldom azon Nagy Rendet, melynek olyan sokat köszönhetek".[24] Egy másik levélben pedig: „munka nélkül, mindaféle Benczés nem tudván ellen(n)i"; majd: „Tehetnék mást is, *t. i. semmit*, de arra Pannonhalmán nem tanítottak, és most megtanulni már kissé későn is van".[25] És még egyszer: „a nyugalom, tétlenség, nekem a halál! Ez a Benczések egyik főbűne, hogy soha nyugodni nem tudok, és csak akkor merek enni, ha megszolgáltam."[26]

* * *

---

[14] Classificatio I^i Anni Philosophorum, pro 1° Semestri 1831/32. pro 2° Semestri 1831/32. – Classificatio 2° Anni Philos. pro primo Semestri 1832/32, pro 2° Semestri 1832/33. (Főapátsági Levéltár, főiskolai irattár.)

[15] Informatio super profectu... Cleri iunioris regularis in Coenobio Bakony-Beel... Philosophiae studentis pro primo semestri anni scholastici 1833/34; pro semestri secundo 1833/34. (Főapátsági Levéltár, főiskolai irattár.)

[15a] Cursus 2. 1834. (Főapátsági Könyvtár BK 2101.)

[16] Römer Flóris levelei Ebenhöch Ferenchez. 150. sz. (Győri Szemináriumi Könyvtár, jelzetlen.)

[17] Informationes de studentibus Theologiae pro anno 1835, 1836, 1837, 1838. (Főapátsági Levéltár, főiskolai irattár.)

[18] „Promitto stabilitatem meam, et conversionem morum meorum, et obedientiam..." Győri Történelmi és Régészeti Füzetek. II. k. Győr, 1863. II. 1.

[19] Fogadalmi iratok. (Jelzet nélkül.)

[20] Főapátsági Levéltár. Szentelési iratok.

[21] Diarium Prioratus Archi-Coenobii S. Martini de S. Monte Pannoniae. 2. 1. (Főapátsági Levéltár, jelzetlen.)

[22] Uo.

[23] Győri Történelmi és Régészeti Füzetek II. k. Győr, 1863. 227. 1.

[24] Römer Flóris levelei Kruesz Krizosztom főapáthoz. (Főapátsági Levéltár E 23 g)

[25] Uo. (E 23 c)

[26] Uo. (E 25 e)

Igaz, mégis elhagyta ezt a nagyrabecsült rendet. De azt írja barátjának, amikor az Flóris-napra gratulált neki, „bizony annyi gratuláció jött e napra mint benczés koromban, kinek most is tartanám magamat, ha a munkakedv és a régi erély meg lenne".[27] S amikor a rendi névtárban[28] újra megjelenik a neve mint a főapáti szentszék ülnökéé, túláradó örömmel írja a főapátnak: „Azon meglepőleg rendkívüli kegyességnek hírét, hogy engem Méltóságod(dal az) élén, az elfelejthetetlen szent szerzet a legnagyobb megtiszteltetésben részesített, Rónay püspök, barátomnál vettem, ki névtárát előmutatván bámulásomban látszólag gyönyörködött. Fogadja Méltóságod, fogadja az egész ft. káptalan őszinte szívből fakadó hálámat azon nyilatkozattal, hogy amint életemben eddig magamat mindenhol benczésnek vallottam, úgy egyik fő elégtételül veszem a sz. szerzet kezéből azt, hogy magamat ismét a régi gárdához besorozottnak tekinthetem!"[29] Amikor pedig Kruesz Krizosztom főapát meghal, koszorút készíttet a temetésre ezzel a felírással: „Az elfelejthetetlen atyai barátjának hálás fia Römer Flóris Ferencz".[30]

Amikor pedig az a mindenek ellenére bencésnek maradt hálás fiú 1889 márciusában meghalt, „Borbély Kornél főapáti helynök úr Nagyváradra utazott, hogy Römer temetésén a szerzetet képviselje", másnap pedig „a perjel ünnepélyes Requiemet mondott".[31]

Bánhegyi B. Miksa OSB

[27] Römer Flóris levelei Ebenhöch Ferenchez. 98. sz. (Győri Szemináriumi Könyvtár, jelzetlen.)

[28] A Pannonhalmi Sz. Benedekrend névtára 187⁵/6-ik tanévre. Komárom, é. n. (1875)

[29] Römer Flóris levelei Kruesz Krizosztom főapáthoz. (Főapátsági Levéltár E 22. e)

[30] Römer Flóris levelei Ebenhöch Ferenchez. 152. sz. (Győri Szemináriumi Könyvtár, jelzetlen.)

[31] Napló 1888–1897. (Főapátsági Levéltár, jelzetlen.)

RÓMER FLÓRIS PESTRE KERÜLÉSÉNEK KÖRÜLMÉNYEI ÉS INDÍTÉKAI

A Römer Flóris tudományos munkásságával és pályájával foglalkozó cikkek alig vagy keveset szólnak 1860 előtti életéről, legfeljebb a szabadságharcban való részvételét és az utána elszenvedett várfogságot emlegetik, és tanárkodásának állomásaira térnek még ki.[1] Mindmáig legterjedelmesebb és legteljesebb életrajza szerencsére részletesen taglalja azokat az áldatlan körülményeket, amelyek között Pozsonyban (1845–1848) a „királyi feltanodánál" helyt kellett állnia.[2] A helytartótanács 1845. augusztus 26-án – tehát a tanévkezdés előtt alig néhány nappal – helyezte át ide a győri gimnáziumból, ahol öt esztendeig működött. A fizika, a természetrajz és a mezei gazdászat tárgyait kellett átvennie attól a Dusil Illés bencés rendi áldozópaptól, aki hajdanában tanára volt e tárgyakból, és akit most az iskola aligazgatójává (prodirector) neveztek ki. Rendezetlen és elhanyagolt szertár maradt rá örökül, de ezt tanítványai segítségével csakhamar sikerült kiegészítenie és rendbe tennie. Nem így a személyi viszonyokat. Nem a város polgáraival volt a baj, mert azok megkedvelték és szerették az alig harmincéves szerzetes tanárt, hanem a tanártársaival, akik egyben rendtársai is voltak. Ő maga írja csonkán maradt és máig kiadatlan önéletrajzában: „Üresedésbe jövén a posonyi physikai tanszék, a főapát az öregebb tanárokat kínálta meg a cathedrával, és amikor azt elfogadni vonakodtak, végre engem nevezett ki, bár a posonyi akadémiai kollégák előre resteltek, hogy ily fiatal tanár koczkáztassa az akademia tanárságának tekintélyét."[3] S amikor nyilvános előadásokat kezdett tartani, s azokat diákjain kívül a jogászok, az evangelikus líceum fizikusai és a városi tisztviselők seregestől látogatták, kitört a botrány. Az igazgatóhelyettes felszólította, hogy előadásairól a vendégeket „távoztassa el". A kínos és kényes feladatot Römer úgy oldotta meg, hogy az eddig érdekes és látványos kísérletek helyett diktálásba fogott, s így a hallgatóság nagy része elmaradt.

Már említett önéletrajzában így ír erről: „Két évi működésem alatt a szigorúság embereinek, kik irigységüket e szent burkolattal takargatták, volt elég oka működésemmel meg nem elégedniök. Nem tetszett az, hogy egész nap a múzeumban voltam, hogy gyakran a vidékre kirándultam, és pedig többnyire hallgatóimmal, hogy efféle kirándulásokról nem pontban a vacsora órájára tértem haza stb. Hozzá járult, hogy a lapok és a lakosok méltatván emberséges, iparkodó törekvéseimet, dicsértek; hogy míg másokat gúnyversekkel piszkoltak, nekem csak elismerést szavaztak, hogy a ligetben alapított füvészkertért magasztaltak. Ez elég volt arra, hogy a főapáthoz egy néhányunk ellen vádat irattak, és az egész ház előtt, a higgadtabbak nem csekély rosszallásával megrovattunk.

Ezen perctől fogva minden kedvemnek a szerzethez vége volt..."[4]

[1] *Fraknói V.*, Römer Flóris emlékezete (1815–1889). Századok, 1891. 177–199.; *Hampel J.*, Emlékbeszéd Römer F. Flóris rendes tagról. Emlékbeszédek az MTA tagjairól (1891) 400–448.; *Herman O.*, Römer Flórisnál. Fővárosi Lapok, 1877. 5. szám.; *Kumlik E.*, Römer Flóris Ferenc élete és működése. Pozsony, 1891.; *Börzsönyi A.*, Römer Flóris Ferenc. Győri Gimn. Értesítő 1911/12. évre.; *Banner J.*, Römer Flóris Ferenc, Arrabona 1 (1959) 7–26.; *Banner J.*, Römer Flóris emlékezete. RDolg. 1958. 1–21.; *Bóna I.*, Römer Flóris az ősrégész. RDolg. 1958. 23–31.; *Kanozsay M.*, Römer az epigrafus. RDolg. 1958. 33–43.; *László Gy.*, Emlékezés a középkorkutató Römer Flórisra. RDolg. 1958. 57–69.; *Kanozsay M.*, Römer Flóris emlékezete. ArchÉrt. 83 (1956) 217–218.; *Uzsoki A.*, Arany János-, Römer Flóris- és Xantus János-levelek a győri múzeumban. Arrabona 2 (1960) 189–190.; *Csóka L.*, Römer Flóris életműve. Vigilia, 1964. IV.; *Kőhegyi M.*, Adalékok Römer Flóris munkásságához. Arrabona 7 (1965) 555–556.; *Banner J.*, In memory of the 150th birth anniversary of F. Flóris Römer. Acta ArchHung 17 (1965) 411–412.; *Lipták G.*, Römer Flóris. Könyvtáros, 1965. 293.; *Banner J.*, Emlékezés Römer Flóris 150. születésnapjára. Műemlékvédelem, 1965. 142–145.; *Kőhegyi M.–Rákóczi K.*, Römer Flóris levelei édesanyjához az olmützi kazamatákból. Arrabona 8 (1966) 201–214.; *Kanozsay M.*, 100 éves a „Műrégészeti Kalauz". Arrabona 8 (1966) 215–222.; *Kőhegyi M.–Rákóczi K.*, Römer Flóris levelei Gratzl Józsefhez az olmützi és josefstadti kazamatákból. Arrabona 10 (1968) 141–162., 11 (1969) 143–161.; *Kőhegyi M.*, Römer Flóris levelei az Országos Széchényi Könyvtárban. Arrabona 12 (1970) 245–261., 13 (1971) 275–293.; *Daninger P.*, František Florián Römer, jeden zo zakladetelov Mestského Múzea v Bratislava. Bratislava 5 (1969) 339–341.; *Tombor I.*, Römer Flóris. MűÉ. 18 (1969) 207–211.

[2] *Kumlik E.*, i. m. 34. A máig legterjedelmesebb életrajz írója jelentéktelen vidéki újságíró volt. A Pozsonyban született ifjú minden bizonnyal Römer tanítványa volt. Sok, akkor még élő tanártól szedte össze a Römer gyermek- és ifjúkorára vonatkozó adatokat.

[3] *Kumlik E.*, i. m. 35.

[4] *Kumlik E.*, i. m. 36-37. A pozsonyi múzeumban őrzött csonka életrajzot érdemes lenne kiadni.

Kapóra jött hát Rómernek a szabadságharc, mert így nagyobb botrány nélkül hagyhatta ott szerzetét, és állhatott be közlegénynek a honvédseregbe. A pozsonyi II. hidászzászlóaljhoz jelentkezett, melynek parancsnoka Kazinczy Lajos őrnagy, Kazinczy Ferenc fia volt, aki Rómert csakhamar őrmesterré nevezte ki. A szabadságharc bukása után nyolcévi vasbilincsben töltendő várfogságra ítélték, melyből 1854. április 24-én szabadult.[5] Néhány hónapos pozsonyi tartózkodás után Pannonhalmára utazott. Oda menekült, ahonnan a szabadságharc kezdetekor erős elhatározással kivált: a Szent Benedek-rendi szerzet csöndes falai közé. Kezdődött számára a szigorú egyházi vezeklés, a világtól elzárva, böjttel és imádsággal. Különböző főúri családoknál való magánnevelősködés után 1857-ben sikerült a győri szerzetesházba visszatérnie és a gimnáziumban taníthatott. Négyévi győri tartózkodása alatt találkozott ismét Ipolyi Arnolddal, egykori iskolatársával. A zohori lelkész felkarolta a „bukott" szerzetest, ismeretségük csakhamar barátsággá nemesedett. Rómer később többször elmondta, hogy Ipolyinak köszönhette „megtérését" az archeológiához. Az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött levelezésükben szívesen vallja magát tanítványának.[6]

Rómer Flóris első, önálló, nagyobb művének megjelenése után (1860) a fővárosban is felfigyelnek tevékenységére. A Simor János győri püspök áldozatkészségéből megjelenő „Győri Történelmi és Régészeti Füzetek" tovább öregbítették hírnevét. Csakhamar szűknek bizonyult a tér, melyet egy vidéki város nyújthatott Rómernek. Pestre vágyott, szellemi életünk központjába, s barátai mindent megtettek, hogy ez a kívánsága beteljesedjék. 1861 nyarán kínálkozott erre pompás alkalom, amikor Paur Iván megvált az akadémia könyvtárában betöltött állásától.[7] Az eseményeket abból a két, újonnan előkerült levélből tudjuk nyomon követni, melyeket alább közlünk.

Méltóságos Akadémiai Elnökség!

Az akadémiai oklevél- és kézirat-tár, továbbá az akademiai érem-tár Paur Iván levelező tag rövid hivataloskodása után megint el vannak hagyva, úgyhogy kúlcsai azon szekrényeknek, mellyekbe zárvák az érmek, nálam őriztetnek ugyan, a nélkül azonban, hogy a felelősséget magamra vállalhattam volna, szükségből vevén csak őrizetembe a kulcsokat.

Minthogy pedig az oklevelek, kéziratok, és érmek őrizetére meg tudományos feldolgozására hivatal van alapítva, mellyet néhány hónapig Paúr Iván[7] úr viselt is: a Méltóságos Akad. Elnökségnek alázatos kérelemmel Rómer Flóris, Sz. Benedek rendű tanár és akad. levelező tagot ajánlom ezen hivatalra, ki köztudomás szerint is az erre megkívántató ismeretekkel nagy mértékben bír, s a kiben buzgóság is van ezen hivatal viselésére.

A rendszeres díj csak 315 f. O. É. lévén, a Méltóságos Elnökséget arra is bátorkodom kérni, méltóztatnék a mai viszonyokra tekintetbül a díjt a jövő 1862-ki év elejétül fogva legalább 400 f-ra O. É. emelni, ezt egyébiránt teljes bizodalommal a Méltóságos Elnökség bölcs belátására bízván.

Pesten, 1861. jún. 24.-kén

Méltóságos Akad. Elnökségnek

alázatos szolgája,
Hunfalvy Pál mp.
akad. könyvtárnok[8]

Hunfalvy Pál tehát az akadémia elnökének tett javaslatot Rómer Flóris kinevezésére, aki azt elfogadta. Az utat bizonyára előre elegyengették, mert gróf Dessewffy Emil, a Tudományos Akadémia elnöke (1855–1866) levelet írt Pannonhalmára, melyben Rómer elbocsájtását kéri. A főapát beteg lévén a perjel válaszolt.

108. sz. *Vettem július 29. 1861.*

Méltóságos Gróf,
Magyar Tudományos Akadémiai Elnök Úr!

Méltóságodnak, mint a Magyar Turományos Akadémia Elnökének a Méltóságos Főapát Úrhoz f. h. 5-én intézett nagybecsű levelére ugyan a Méltóságos Főapát Úrnak, ki jelenleg betegsége miatt maga nem írhat, nevében és meghagyásából van szerencsém megkülönböztetett tisztelettel válaszolni, miszerint Főapát Úr Ő méltósága különös örömmel veszi a Magyar Tudományos Akadémiának a sz. Benedek szerzet iránt tanúsított ama nagybecsű bizodalmát, melylyel annak egyik tagját Fr. *Rómer Flórist egyetértőleg* a Kézirat- és Éremtár őrévé megválasztani méltóztatott; és szívesen megegyez Ő Méltósága, hogy Rómer Flóris ama hivatalt, melyre olly fényes kitüntetéssel elválasztatott, elfogadhassa; – s nem is kételkedik, hogy a megválasztott minden erejéből törekedni fog, miszerint a benne helyezett bizalomnak megfelelhessen.

Ezen alázatos tudósításom után a Méltóságos Főapát Úrtól Méltóságodnak, és a Magyar Tudományos Akadémiának szívélyes tiszteletet jelentve, s magamat Méltóságod nagybecsű úri kegyeibe ajánlva, megkülömböztetett tisztelettel vagyok
Méltóságodnak

alázatos szolgája
Simon Zsigmond
SzMártonban Július hó 22-én 1861. főapátsági Perjel.[9]

1861 őszén költözött Rómer Flóris Pestre, ahol pályája végképp összefonódott szeretett tudományával: az archeológiával.

Kőhegyi Mihály

---

[5] *Rákóczi K.*, Rómer Flóris hadbírósági pere. Arrabona 14 (1972) 317–325.

[6] *Kőhegyi M.*, Rómer Flóris levelei Ipolyi Arnoldhoz. Arrabona 9 (1967) 195–217.

[7] *Hampel J.*, Paur Iván. ArchÉrt. 9 (1889) 81. *Bella L.*, Paur Iván. Sopron, 1889.; *Hampel J.*, Emlékbeszéd Paur Iván lev. tagról. Bp. 1890.; *Banner J.*, Paur Iván emlékezete. (1806–1888). SSz. 21 (1967) 377-382.

[8] MTAK Kézirattár RAL 439/1861.

[9] MTAK Kézirattár RAL 875/1861.

RÓMER AQUINCUMÉRT

1. kép. Rómer Flóris Ferenc emléktáblája az Aquincumi Múzeumban

A magyar régészet szerepét, jelentőségét elsőként Rómer fogalmazta meg. Gyakorlatiasságából következően mindjárt programot is adott az „őskori műrégészet", vagyis „nemzeti kultúránk történelmi alapjának" a kibontakoztatására.[1]

Aquincum csupán egy elem, egyetlen építőkocka a Nagy-Magyarországra méretezett tervében. Rómer mindig országos léptékben gondolkozott, a római kori feladatoknál ezért *Dacia és Pannonia provinciák egész területét* számításba kellett vennie az ország akkori kiterjedésének megfelelően. Az óriási anyagban – ismételjük – Aquincum egy láncszem, amivel Rómer önállóan sohasem foglalkozott, hiszen *Bóna* István találó jellemzését idézve: Rómer nem volt római régész, voltaképpen régész sem volt, „*csupán* történész"... „egy általános európai és hazai összefüggésben gondolkodó... és cselekvő tudós".[2] A *műrégészeti* programban éppen nemzetközi és hazai jelentősége miatt kap kiemelt szerepet Aquincum, Rómer felismerése szerint *„a magyar főváros ősrégi magja"*.[3] Hazafias érzésből nemzeti üggyé emelte a pest-budai ókori romok megőrzését. Bizonyára ez az oka annak, hogy Pesten töltött minden éve (1862–1878 között) dokumentumokkal alátámasztható eredményekkel vitte előbbre Aquincum jövőjét.

1862-ben „A Magyarország területében Pannoniában fennmaradt néhány római várnáról" című alapvető tanulmányában fogalmazta meg elgondolását: „Hiszem, hogy a római világuralom történeti jelentőségét hazánkra nézve éppen nem szabad nem ismernünk, mellőznünk, vagy felületesen átugornunk"... „nélkülözhetetlen ez mindazoknak, kik az Óvilág nagy nemzetének *hazánk területén* való működéséről és viszonyairól biztos adatokat keresnek".[4] A tanulmányban Brigetio, Fenékpuszta, s többek között Aquincum felszínen látható ókori romjait azonosítja az 1699-ben felmért, s *Marsigli* művében 1716-ban megjelent pannóniai castrumok ábráival, szövegmagyarázatával. Figyelemre méltó, hogy a 19. század közepén Óbudán és Pesten 3 várna körvonalait, romcsoportozatát még fel lehetett ismerni: a Duna jobb partján az Aquincumi legióstábor és a polgárváros négyszögét, a bal parton Transaquincumét.[5] Rómer szóban forgó dolgozatának fő érdeme annak a részletezése, mi és mennyi tűnt el a római „castrumok" épületállományából az 1700–1850 közötti másfél évszázad alatt. Megdöbbenti a romok vészes pusztulása, azért szükségesnek tartja – ahogyan később írja – „... a római nagyszerű telepnek egy részét tudományilag feltárnunk és az utókornak átadnunk. Ezen munkával be fogjuk Európa többi népeinek bizonyítani, hogy e tekintetben is sorába akarunk lépni". E tervet továbbfejlesztve elhatározza, „a rendszeres ásatások révén találtakat egy múzeumba gyűjtve a nagyközönség számára is hozzáférhetővé kell tenni".

1863–65 években – első és legfontosabb teendőként – Zsigmondy Gusztáv mérnökkel felmérik és Óbuda kataszteri térképén rögzítik a még felszínen mutatkozó ókori épületmaradványokat, utcaszakaszokat, a fontosabb kőemlékek lelőhelyét. E hatalmas munkát megszakításokkal évekig folytatják, esetenként 1878-ig szaporodnak bejegyzéseik, az 1:1000-es térképszelvényeken, illetve készülnek az 1:50-es, 1:200-as részletrajzok és a részletező ábrák, amelyek ma az Országos Műemléki Felügyelőség Adattárában találhatók.[6]

A jelenleg Óbudán dolgozó régészek számára a Rómer–Zsigmondy-féle térkép különböző meglepetésekkel szolgál. Mindenekelőtt kiemelendő, hogy váratlanul sok római út és utca burkolatát ismerték még fel és rajzolták le a múlt század 60-as, 70-es éveiben. A „Belsőség 4-es", „6-os és 7-es" szelvényei mutatják, hogy több mint száz méter hosszan követhetőek voltak még olyan római utak, amelyekre azóta már senki sem emlékezhet. Azonosítható volt még többek között pl. a legiós-tábor északi kapujából Brigetio irányába és a nyugati táborkapuból a solymári völgy irányába kifutó távolsági út. Ezek az adatok a mérföldkövek számadataival kapcsolatos korábbi bizonytalanságokat is megoldották.

Az útszakaszok mellett külön csoportba foglalhatók az összefüggő épületmaradványok, amelyeket még lépten-nyomon felmértek a térkép készítői. A „Belsőség 7, 12, 15, 17, 20 szelvény"-sor a Bogdányi úton, Kiscelli u.-ban Polgár és Kórház utcában stb., csupa olyan épületmaradványt ábrázol, amelyeknek azóta nyoma veszett. Egy részüket sikerült a legújabb ásatások eredményeivel értékelhető-értelmezhető alaprajzzá kiegészítenünk.[7]

Rómer óbudai épületfelméréseinek az értékét még egy további rajzanyag is fokozza, kéziratos hagyatékának a legértékesebbje, a *Jegyzőkönyvek* tartalmaznak.[8] E kis noteszek 1861-től a 80-as évekig vezetett folyamatos naplónak a fejezetei. A szöveget váltakozva németül és magyarul írta és könnyű kézzel odavetett rajzokkal illusztrálta. Az ábrák a legjobb fényképnél is többet nyújtanak, a lényeget örökítették meg. Jelen

[1] *Rómer F.*, AK 5, 1864, 124.; Arch. Ért. 1, 1869, 208.
[2] *Róna I.*, R. Dolg. 1, 1958, 23.
[3] *Rómer F.*, Régi Pest, 1871, 4.
[4] *Rómer F.*, AK 3, 1862, 2.
[5] *Rómer* uo. 10–11. ábrák.
[6] *Hampel J.*, AK 8, 1871, 161. arról tudósít, hogy „Aquincumról miként értesülünk, Rómer szándékozik beható topográphiai tanulmányokon alapuló nagyobb terjedelmű monográfiát közrebocsátani..." A Rómer–Zsigmondy-féle felmérések az Országos Műemléki Felügyelőség nyilvántartásában 10. 837–840., 861–78., 14. 612–622., 625–627., 632., 673. leltári számokkal szerepelnek.
[7] Erről részletesebben *Póczy K.*, Műemlékvédelem 32, 1988, 212–213., 276–278.
[8] *Tombor I.*, Mű. É. 1954.

összefüggésben az Óbudáról származó aquincumi épületfaragványok fontosak. Egyrészt szokatlan a 19. században, hogy az ókori feliratok, sírkövek és szobrok mellett figyelemre méltatta az épületdíszeket, néha a szerényebb faragványokat is. Másrészt – s ez máig példa nélküli –, jártában-keltében az ország távolabbi pontjain is felismerte az aquincumi eredetű darabokat, majd fáradságos munkával nyomozott a vidékre került, kastélyok bejáratát vagy falát díszítő emlékek származási helye iránt.[9] E sokszor kalandos sorsú „leletek" útja a magyar műtárgygyűjtés külön fejezetébe kínálkozik. A római faragványok díszítő elemként való felhasználásának a divatja idején az aquincumi darabok gyakran vándoroltak főúri palotákba és vidéki udvarházakba.

Az aquincumi terepmunkák és az országos gyűjtőutak során azt tapasztalta Römer, hogy a régészeti emlékek megsemmisülésének legtöbb oka a tudatlanság. „A sok régi lim-lom" szemétre kerül, mert eredetét nem ismerve értékét sem becsülik![10] A széles tömegeket fel kell tehát világosítani a múlt jelentőségéről, meg kell tanítani az anyag felismerésére! E cél érdekében részletes tervet dolgoz ki.

1866-ban jelenteti meg Römer a *Műrégészeti Kalauz* című első magyar régészeti kézikönyvet. „Ásatások és a leletek megőrzése" c. fejezetben írja: „Az őskori régészeti Kalauznak célja egyedül nem az, hogy a hazánkban véletlenül talált műdarabokra ráismerjünk és azokat meg is őrizzük, hanem, hogy némileg utasítást is adjon, miszerint az ásatásokat okszerűen vezessék, hogy azokból a tudománynak minél nagyobb haszna lehessen."[11] Módszere roppant egyszerű: minden korszak jellegzetesebb leletfajtáiról rajzos ábrát és néhány soros jellemzést ad. A „Római műemlékek" c. fejezet (78–100 old.) példái nagy többséggel Aquincumból valók, s mutatják e változatos emlékanyag magas színvonalát. Így például a 119. ábra íves falazat falfestménnyel, a 123. ábra mozaikokról, a 130. ábra hypocaustum-fűtésről készült. A 131. ábra téglasírokat mutat mellékletekkel, a 132-133. ábrák témtárgyakról szólnak stb... A régészeti kézikönyv a vártnál lelkesebb fogadtatásra talált. Hatására országszerte közgyűjtemények és magángyűjtemények szerveződnek.

1867-ben a „Műrégészeti Kalauz" sikere nyomán az Országgyűlés megbízza Römert egy régészeti kiállítási anyag összeállításával és „őrzésével", amit a magyar állam a Párizsi Világkiállításra küldene. Römer a vitrinekbe kerülő tárgyak magyarázatául francia nyelvű katalógust szerkesztett.[12] A római kort reprezentáló darabok többsége a főváros területéről való: Aquincum ekkor szerepel először külföldön...

1868-ban Römer beszámolót készít a párizsi útról, s részvételéről a 2. Nemzetközi Ősrégészeti és Embertani Kongresszuson, amelyen előadást is tartott. A jelentésben felveti azokat az előnyöket, amivel egy Budapesten megrendezendő nemzetközi konferencia járna. „A szakemberekből álló népes gyülekezet" a hazai régészetet bekapcsolná a nemzetközi kutatásokba...[13]

1869 első napjaiban (MTA Archaeologiai Bizottmánya jan. 5-i jegyzőkönyvének 13. pontja) Römer megrázóan ecseteli, amint „Óbudán vandál módon szétverték... az előkerült római épület maradványait, ill. a gyönyörű falfestményeket és stukkókat, amelyeket kiásatván, úttöltelékül használtattak". (A helyszín a mai Szentendrei–Buvár–Folyamőr–Meggyfa u. közötti terület; a több, mint száz évvel korábban előkerült ókori épület folytatását 1974–1984 között tárták fel a Budapesti Történeti Múzeum régészei.)[14] A romok mentése érdekében Römer a beadványok sorozatát küldi az illetékes hatóságokhoz, követeli, hogy „jövőre az ily botrányos rombolások ne forduljanak elő". Még ez évben ugyanilyen kitartóan küzd az aquincumi aquaeductus bontásának leállításáért. Munkamódszerére jellemző, hogy a hivatalok gyors válaszát közzéteszi az Archaeologia Értesítőben, határozván, hasonló cselekvésre buzdítva a szakembereket. Egyidejűleg a szélesebb nyilvánosságot is tájékoztatja: a fővárosi romok védelmében kiadott hatékony intézkedések teljes szövegét, pl. a Jókai által szerkesztett „Hon" c. folyóirat 1869. január 26-i számában is közlik Römer kommentárjával. A szakemberek toborzásával, a nagyközönség befolyásolásával egy időben a felső körök támogatását is igyekszik megnyerni a műemlékügy számára. Az Archaeologia Értesítőben, 1869 nyarán, Rudolf trónörökös óbudai látogatásáról számol be. A szövegből megtudjuk, milyen körültekintően készítették elő a kirándulás látnivalóit Römer és Zsigmondy. „Mennyire érdeklik az ó-budai régiségek a királyi családot, abból is kitűnik, hogy tudtunkkal ez már a harmadik látogatás a római főváros területén. 1820-ban az uralkodó atyja szemlélé az akkor még épebb állapotban feltűnő ókori városi romokat, melyek már a mai nap egyedül némely falmaradványokon láthatók. ... Tavaly április hóban Ő Felsége jelen volt VETVRIA kősírja kiásásánál; május 8-án pedig a koronaherceg rándult ki a korona-városba, hogy ottan őskori történelmi tanulása alkalmával tapasztalatilag megismerkedhessék a régi város maradványaival."[15]

Az 1869. év egyébként is jelentős az Aquincum-kutatás szempontjából. Römer ugyanis „szorgalmazva Buda és Pest régiségeinek összegyűjtését", kéri, hogy „a főváros közgyűlései is ezen eszmét magukévá tevén... a begyűlendő tárgyak számára alkalmas helyiséget kijelöljenek és gondoskodjanak, hogy azok kellőleg számoztatván jegyzőkönyvbe iktattassanak". Az Aquincumi Múzeum létesítésének ez a felhívás teremti meg az alapját![16]

1870-ben kiadták az első rendeletet a fővárosban előkerülő régiségek védelméről. „Ha valamely épület lebontása, vagy új épület alapzatának ásása közben régiségek, pl. kőkoporsó, emlékszerű faragványok, edények, fémek, kövületek, feliratok, stb. találtatnak, ezt a találó a főváros tanácsának azonnal bejelenteni és ennek intézkedését a talált tárgy érintetlenül hagyásával bevárni tartozik. A fővárosi tanács a Nemzeti Múzeum igazgatóságát a jelentésről haladék nélkül értesíti."[17] Az intézkedés jelzi a következetesen átgondolt terv megvalósíthatóságát. Ezért, Römer még ebben az évben jó előre, telekkönyvi kimutatást készít Zsigmondy Gusztávval a Pupföldön ásatás céljára felhasználható, illetve romkert kialakítására szánt területről, ami a Szentendrei út mindkét oldalát jelentette, az aquaeductustól keletre és nyugatra. (A HÉV pálya ekkor természetesen még nem létezett...) Anélkül, hogy Römerék megkezdett munkáját ismertük volna, 1960-ban ugyanezt a feladatot végeztük el Vladár Ágnessel és Hajnóczy Gyulával az akkori állapotnak megfelelően, amikor újra megcsillanni látszott a római polgárváros nyugati romterülete feltárásának a reménye.[18]

1870, emlékezetes év az aquincumi leletek számbavétele szempontjából. Römer hosszas, alapos előkészítés után megkezdi a Magyar Nemzeti Múzeum lapidáriumának a kialakítását. Itt kap helyet több mint 200 fővárosi lelőhelyű aquincumi római kőemlék, az országos anyagnak mintegy a fele. Az anyagot újszerű megoldással helyezik el, nem falazzák be, mert Römer szerint utóbbi módszer elavult, gátolja a tudományos vizsgálódást. A rendezés szempontjai is újszerűek, a követ kronológiai sorrendben állítják fel, ezen belül kiemelik a fontosabb összetartozó csoportokat.[19]

1870-ben Römer magyarul, 1873-ban német nyelven is megjelentet-

---

[9] A „Jegyzőkönyvek"-be felvett római kőemlékekről: *Erdélyi G.*, R. Dolg. 1, 1958, 49–; Óbudai reliefről készült többek között a XI. füzet 112. rajza, Budakeszi épületfaragványokról és szoborról a XIII. füzet 131–132. ábrái, Margitszigeti emlékről a XXIV. füzet 107. lapja.

[10] *Römer F.*, AK 3, 1862, 53.

[11] *Römer F.*, Műrégészeti Kalauz, 1866, 102.

[12] *Römer F.*, Catalogue spécial du Royaume de Hongrie... 1867.

[13] *Banner J.*, R. Dolg. 1, 1958, 15.

[14] *Römer F.*, Arch. Ért. 1, 1869, 68. és 124. A szóban forgó ókori épület a III., Búvár u.–Szentendrei u.–Meggyfa u.–Folyamőr u. által határolt területen található, mozaikpadlójai, falfestményei, stukkódíszei, szobrai miatt vált ismertté. Az épület feltárói Wellner I., Parragi Gy., Szirmai K.

[15] *Römer F.*, Arch. Ért. 1, 1869, 237–40.

[16] *Römer F.*, Századok 1869, 192–193. Erről újra Arch. Ért. 4, 1871, 309–315. A felhívás jelentőségéről *K. Végh K.*, A Budapesti Történeti Múzeum első félévszázada 1887–1938, Bp. 1988, 9.

[17] *Zsigmondy G.*, Arch. Ért. 3, 1887, 189.; Zsigmondy a Közlekedésügyi Minisztérium műszaki főtanácsosa volt. Römer a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium segítségével kérte ki *esetenként* az óbudai munkákhoz. Egy-egy beadvánnyal, erről Arch. Ért. 1, 1869, 44.

[18] *Kaiser A.–Póczy K.*, Budapest római öröksége. Bp. 1985, 34–.

[19] *Römer* a pannóniai kiadatlan kőemlékek sorozatos közzétételét már évek óta előkészített Arch. Közl. 3, 1864, 47–; *Hampel* AK 8, 1871, 161. azt írja, hogy Römer 273 darabot tartalmazó Corpus Inscriptionum Aquincensium c. munkájának a kiadása elmarad...

te a „Képes Kalauz a Magyar Nemezeti Múzeum Érem és Régiségtárában" c. vezetőt. Az „ajánlás" szerint „184 fametszettel, előszóval, történelmi vázlattal ellátva, irodalmi utasítást ad a kitűnőbb tárgyakra nézve". E kiemelt darabok között szerepelnek az eddig már publikált és az újabban begyűjtött aquincumi emlékek. Rómer erről a római gyűjtemény anyagfajták szerinti csoportosításánál ír (német kiadvány „Illustrierter Führer." 10. old.). „Die meisten derselben sind in Alt-Ofen Aquincum und Steinamanger Savaria gefunden worden", az üvegedények és terracottaszobrocskák kivételével minden anyag – csoportnál az aquincumiak dominálnak.[20]

Óbuda mellett a Duna bal partjára is kiterjed Rómer figyelme: *1871*-ben kiadja „A régi Pest" című művét. Azt a történeti értékű hagyatékot kívánja megörökíteni, ami „talán már nemsokára a hasztalan lom közé fog hányattatni, a napról-napra mindinkább változó és majdnem föl nem ismerhető pesti belvárosban. Ami hiteles kútfők nyomán ma még kitudható... fenntartassék, közzé tétessék."[21] *Contra-Aquincum* és *Transaquincum* lokalizálásával, korábbi térképek kiértékelésével foglalkozik, valamint pesti lelőhelyű római kőemlékekkel.

Ugyanebben az évben (1871) az Archaeologiai Értesítőben emlékezik meg a Flórián téri római fürdő bejáratának az átalakításáról. A százéves védőépület „rontja a tér látványát", ezért átboltozzák a földalatti romok térségét, a vas csigalépcső lejáratát aknafedéllel takarják, kiemelve a burkolat síkjából a fürdő területét „a szekerek rombolásai ellen".[22]

1872-ben a magyar kormány a műemlékek lajstromozására, felvételére és gondozására ideiglenes bizottságot alakított. Rómer sokirányú fáradozása „a fogyó romok megőrzéséért" nem maradt tehát hatástalanul. E dátumtól számítjuk a szervezett magyar műemlékvédelem kezdetét.[23]

1873-ban jelent meg Rómer–Desjardins szerkesztésében a „Magyar Nemzeti Múzeum római feliratos emlékei" című monográfia, a könnyebb érthetőség kedvéért magyarul. A 600 felirat közül (kőemlékek, viasztáblák, téglák, terracották, bronz- és csonttárgyak) 234 darab aquincumi lelőhelyű. A 395 kőfeliratból 191 származik Aquincumból, illetve a főváros területéről, ez a teljes anyagnak mintegy a fele. E feltűnő arányra Rómer külön felhívja a figyelmet a mű előszavában, s a következő tudományos értékelést fűzi hozzá magyarázatul: „A Magyar Nemzeti Múzeum felírásos római köveinek sajátos érdekességét emeli az, hogy azon emlékek majd mind ugyanegy vidékről, legnagyobbrészt a mi fővárosunk környékéről valók. Itten a lelhelyek ugyanegy volta a történelmi egységgel összeesik és éppen ez az, ami nemzeti intézetünk ebbeni örökségének kiváló, és Európa más nagyobb múzeumaiban is alig feltalálható előnyét képezi."[24]

2. kép. Az aquincumi Rómer-emléktábla megkoszorúzása 1990. március 18-án. Balról jobbra: Kubinyi András, Fodor István, Bóna István, Tóth Endre, Fitz Jenő, Selmeczi László

[20] *Rómer F.*, Képes Kalauz a Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárában, 1870-ben magyarul, 1873-ban német nyelven is. Ismerteti Arch. Ért. 3, 1870, 285.

[21] *Rómer F.*, A régi Pest. 1871, 4.

[22] *Rómer F.*, ArchÉrt. 5, 1871, 158.

[23] *Kaiser A.–Póczy K.*, uo. 22.

[24] *Rómer F.–Desjardins E.*, A Magyar Nemzeti Múzeum római feliratos emlékei. Bp. 1873, 9.

[25] *Kanozsay M.* R. Dolg. 7, 1965, 6.

1874-ben a 6. Nemzetközi Embertani és Ősrégészeti Kongresszusra utazik Rómer Stockholmba. Magával viszi a magyar állam megbízólevelét, amellyel 1876-ra Budapestre hívja a szakmai gyülekezetet.[25]

1875 a kongresszus előkészítésével telt el. Nagy-Magyarország egész területéről gyűjtik be a jellegzetes és jelentős régészeti anyagot a fővárosi kiállításra. Egyidejűleg helyszíneket keresnek a főváros közelében különböző történelmi korszakok településeinek, temetőinek a bemutatására. A kialakult nemzetközi gyakorlathoz híven ugyanis a kongresszus résztvevőit egy-egy napos kirándulások keretében kívánják ásatásokkal, kis kiállításokkal megismertetni. A válogatás vitákat vált ki, Rómer utólagos beszámolója szerint egyedül a római kor bemutatása nem okozott gondot a rendezőbizottságnak, hiszen *Aquincum romjai „Budán és Pesten"* egyértelmű látványosságot ígért...[26]

Ez az alkalom a legjobbkor jön a szakembereknek, akik évek óta sürgetik Aquincum tervszerűen, tudományosan irányított feltárását. 1875 nyarán *próbaásatást* tartottak a Papföldön, s ez fontos momentum az Aquincum-kutatás számára... Az eredményt összefoglaló jegyzőkönyvben Rómer így ír: „A próbaásatásokat megvizsgáltuk és mondhatjuk, hogy a főhercegnek némileg igaza volt, midőn azt állítá: íme a magyar Pompeji! Igaz, de mi nem vagyunk ám olaszok, hogy ilyen helynek becsét méltányolni tudnók. Évek hosszú során át tétlenül néztük és nézzük, mint tűnnek el a vízvezetés pillérei, évek óta járunk a római téglákból, terra sigillata darabokból festett fal, és gyönyörű stucco díszítményrészekből készült szentendrei országúton... Ma szántanak, ahol Aquincum ezen része állott! Az eddigi ásatások csak a rablási turkálások közé tartoztak, csak a felületből kiálló kövek és tégla k nyerését vették célba."[27] Örömmel nyugtázza, hogy e korszak lezárult és bejelenti a szakszerű ásatások megkezdését.

1876-ban a Budapesten megtartott 8. Nemzetközi Embertani és Régészeti Kongresszus nagy sikert hozott. Aquincumot Rómer kirándulás keretében mutatja be. A látnivalókat az évek során számtalanszor végigjárt útvonalon, a jól bevált módszerrel ismertette a külföldi kollégákkal és érdeklődőkkel az összeszokott „csapat" (Rómer, Hampel, Gömöri-Havas, Torma, Zsigmondy). „Tájékoztatásul Zsigmondy Gusztáv kir. mérnök által készült térkép mutattatott, hogy a régi alsó-pannóniai főváros fekvéséről és kiterjedéséről kellő fogalmat szerezhessenek. A hajógyár-szigeten a hírneves fürdőhely minden melléklettől mentesen és egészen kitisztítva érdekes tanulmányul szolgáltak." A romokat Zsigmondy ugyancsak „a szükséges rajzokkal magyarázá".[28] A kocsik ezután az aquaeductus mellett a papföldi romokat érintve, a Római-fürdői Tó vendéglőbe tértek be. A hangulatos összejövetelről több beszámoló emlékezik.

1877 folyamán Rómer sajtó alá rendezte a kongresszus anyagát, az elhangzott előadásokat, s az első kötet még ez évben megjelent. Átdolgozta a nagy sikerű kiállítás katalógusát, amiből kitűnik, hogy a tíz évvel korábbi leletmennyiséghez képest az aquincumi anyag megduplázódott a MNM-ban.[29]

1878-ban megjelent a „Compte Rendue de la 8e Session du Congrès International d'Antropologie et d'Archéologie préhistorique" 2. kötete. Rómer ekkorra azonban már elhagyta a fővárost, elfoglalta Nagyváradon a felkínált tudományos kanonoki tisztséget.[30]

Nagyvonalú régészeti programja – aminek minden pontját következetesen végigküzdötte – voltaképpen be is fejeződött, s beindult az Aquincum-terv is erre az időre.

1879-ben a főváros vezetősége Gömöri-Havas Sándor unszolására megszavazta a *folyamatos aquincumi ásatások* költségvetését.[31] *1880*-ban Torma Károly elkezdte a polgárvárosi amfiteatrum feltárását a Csigadombon, *1881*-ben Hampel József a Papföldön a „nagy közfürdő" ásatásával kapcsolódott a programhoz.[32] Később személycserékre került sor, de a fő cél változatlan maradt: két objektum tervásatása folyt a Krempl-malom környékén minden évben és ehhez még kisebb leletmentések járultak Óbuda különböző pontjain. *1891*-ben megjelent „Budapest Régiségei" címen a főváros tudományos folyóirata, ami lehetővé teszi az aquincumi ásatások eredményeinek folyamatos, szakszerű, színvonalas közlését.

A tömegesen előkerülő értékes leletanyagot továbbra is a Magyar Nemzeti Múzeumba szállítják. A „saját múzeum" ügyét a főváros azonban elfogadta, s nem került le többé a napirendről. Addig is a *„nagy érdeklődésre való tekintettel a leletek egy részét 1888-tól átmenetileg a Krempl-malom két helyiségében állítják ki".*[33]

Úgy tűnik, Rómer sajátos munkamódszerének az eredményessége éppen ennél a pontnál mérhető le a legjobban: A „Műrégészeti Kalauz" 1866. évi megjelente óta még csak másfél évtized telt el, a következetes felvilágosító munka, a lelkesítő újságcikkek nyomán „a hasztalan lomok" iránt oly mértékig nőtt az érdeklődés, hogy az aquincumi ásatásokat (kezdettől fogva) évenként több ezren látogatják.[34] Elsősorban a főváros lakossága járt ki az ókori romokhoz. A hely kedvelt kirándulóhellyé vált, a divatból ugyanakkor a Pestre látogató vidékiek sem maradtak ki. Figyelemre méltó, hogy az ásatásokat és az alkalmi kiállítást külföldi szakemberek és turisták is szép számmal tekintették meg.

Rómernek köszönhetően Aquincum néhány évtized alatt nemzetközi hírűvé vált![35]

Póczy Klára

---

[26] *Rómer F.*, Compte rendue de la 8e Session du Congrès International d'Antropologie et d'Archéologie préhistorique. 1878, 218.

[27] *Rómer F.*, Arch Ért. 9, 1875, 111–113.

[28] *Kaiser–Póczy* uo. 21., és 7. kép Zsigmondy rajzaival. *K. Végh K.* uo. 10. idézi *Borostyáni Nándor:* „Régészeti kirándulás Aquincumba" című alkalmi cikkét a Vasárnapi Újság 1876. VII. hó 3. számából, a kongresszus szóban forgó óbudai látogatásának a beszámolójával.

[29] *Rómer F.*, Résultats généraux du mouvements archéologiques en Hongrie, Budapest. 1877–78.

[30] *Kanozsay* uo. 7.

[31] *K. Végh K.* uo. 10.

[32] *Gömöri Havas S.*, Bp R. 1, 1889, 28. Arch Ért. 8, 1888, 68–69.

[33] *Kuzsinszky B.*, Bp. R. 5, 1897, 95. és 98.

[34] *K. Végh K.*, uo. 22. a vonatkozó Fővárosi Levéltári anyag felhasználásával.

[35] *Banner J.*, R. Dolg. 1, 1958, 18.

RÓMER FLÓRIS FERENCZ NAGYVÁRADI ÉVEI (1877–1889)

A tudós 1877. december 18-án[1] kapott kinevezést az egyik *stallum litterarum*ra a nagyváradi káptalanba, és töltötte azt be halála napjáig, 1889. március 18-ig.[2] Jóllehet, főleg első váradi éveiben sokat és messze földekre utazott, alkotó idejének csaknem egyharmadát töltötte Váradon. Nem mellékes dolog tehát, hogy nagy tudósunk mivel is múlatta napjait s éveit. Az alábbiakban nem elsősorban az országos érdekű – bár egyre gyengülő hatásfokú – tevékenységével foglalkozunk. Hanem azzal, hogy egy nemzetközi méretű egyéniség hogyan kereste és talán találta meg helyét egy olyan közösségben, amely egyházilag nagyhatalomnak számított akkor, de maga a város irodalmában még Ady Endrét várja, tudományos szempontból pedig, ne tagadjuk, szegény és poros provincia. Különösen a régészet és múzeumügy tekintetében. Annak ellenére, hogy jórészt Szántay Aladár és talán Margittay Gábor erőfeszítéseiből[3] [hiszen a Bihar síksági részein már 1847 (!) óta szorgos terepjárásait végző Kovács János debreceni főiskolai természettantanár elsősorban Debrecen jövendő múzeumügyével törődne[4] már 1871–1872-ben megalakult a nagyváradi múzeum és régészeti-történelmi egylet.[5] 1870-ben pedig még azt írta Kovács János, hogy „... *az érdekeltség hiányzik;* még tudományos képzettségű emberek is csak kinevetik a kőkorszak maradványainak kutatóját és gyűjtőjét".[6] Rómer szerint tehát semmit sem segítene, ha az „*Archaeologiai bizottság* a vidéken meghatalmazottakat" nevezne ki, hiszen „*ott vannak a papok, tanítók, jegyzők!*".[7] Margittay viszont erre azzal felel, hogy „A *pap* örvend, ha hívei bosszankodásaitól nyugton lehet, s velük nem érintkezik; – a *tanító* azon töri a fejét, hogy miből éljen – és a *jegyző*? a kormány és község közt lebegő ezen amphibium? örül, ha az adóvetés és szedés körül culminál!".[7] Kérdésünk tehát az, hogy emlékezett-e vajon Rómer Flóris erre a levélváltásra, amikor, mint újból és haláláig pap, Váradra tette át székhelyét.

Rómer Flóris egyházi pályafutásáról számunkra csak az a fontos, hogy – mivel kilépett szerzete kötelékéből – Ipolyi Arnold besztercebányai (és később, Rómer váradi évei alatt) váradi püspök fogadta be ismét egyházmegyéjébe, és nevezte ki besztercebányai pappá és jánosi apáttá.[8] Tudjuk, hogy Ipolyi és Rómer viszonya bensőséges volt, és a Magyar Mythologia megjelenése után Rómer is csatlakozott ahhoz az írói körhöz (tagjai voltak Bartal György, Knauz Nándor, Csaplár Benedek, Ráth Károly és mások is), amelynek központjában Ipolyi állott. Így gyakran ellátogatott hozzá Zoborra, „minthogy Ipolyitól többet tanulhatott régészeti törekvéseire nézve, mintha hónapokon át lapozgatta volna a legbecsesebb könyvtár kincseit".[9] Így azután, amikor Ipolyi Váradnak ajándékozta régiségekből, műtárgyakból álló gyűjteményét („kívánom, hogy ezen gyűjteményem főpapi székhelyemen Múzeumnak alapját képezze",[10] s így ez lesz az Ipolyi Múzeum, amelynek legértékesebb képei évtizedekkel később Bukarestbe kerültek), Rómer is közreműködik a helyiség kiválasztásában (amelyre a „városház melletti magtárt szemelték ki."[11]). Nincs rá ma adat, de valószínűnek tartjuk, hogy Rómer választása Várad mellett annak is tulajdonítható, hogy számított arra, Ipolyi váradi püspök lesz. Végeredményben azonban még Lipovniczky István felterjesztése folytán nyerte el a váradi stallumot.[12] A várossal való korábbi kapcsolat jele lehet az, hogy már 1875-ben cikket közölt az egyik váradi napilapban,[13] már 1878–1879-ben készen állott – a végleges kidolgozásában valószínűleg máig lappangó – összefoglalása: *Bihar megye régészeti és néprajzi szempontból*,[14] majd már váradi élete során egyik országos témáját teszi közzé szintén a Nagyváradban.[15] Az összefoglalás Sz. Máthé Márta szerint befejezetlennek tűnik föl,[16] és a végleges változata talán a váradi múzeumban lappang. Tény az, hogy a helyi lapok – amelyeknek tudósításaira elsősorban támaszkodunk – híradásai szerint Rómer mintha ennek a kéziratnak a tökéletesítését tartotta volna fő feladatának bihari munkája során. Ha például tudjuk, hogy a kézirat a síkvidéki részeket „... csak nagyon felületesen, szórványosan, esetlegesen tárgyalja",[17] akkor talán érthető, hogy (1878–1879 után, amikor a helyi lapok hallgatnak Rómerről) 1880-ban az első tudósítás Rómer cikke a Sárrétre való kirándulásáról.[18] Az úton nemesi levéltárakat tekintett meg (Fényes G. uraságét, Tardy Sándorét, és Zsákán a Rhédey-kastélyét). Terve az volt, hogy mozgósítsa a helyi történettudósokat (mint például Bölöny Sándor, Gyalokay Lajos) és megtudja, „vajjon készek lennének-e nemes családaink levéltáraikat messzebb vidékről is kutatás végett ide átszállítani? Kedvező választ kaptam". Sőt, püspöke megígérte, hogy szállást biztosít az iratoknak. De mivel az indítvány „paptól eredt, más helyen elejtették. Azért csak azt mondom itten, elég van itten, a min szaktársaink rágódjanak, és ha mindjárt nem telnék is a szedett mézzel az egész köpű, csak teljenek meg az egyes sonkolyok!".[19] A történeti műipar és a népi ipar érdekében pedig felhívással fordul a protestáns papsághoz: „Ha tehát hazai iparunkat nemzeties irányban akarjuk fejleszteni, ezekhez a mintákhoz [ti. a magyar népi ruházathoz és textilekhez] kell visszatérnünk."[20] Talán ez a munka a kiindulása annak a gyűjteménynek, amelyet 1886 végén kiállításon is bemutatott Rómer: „A múzeum Apácza utczai helyiségében láthatók a dr. Rómer Flóris Ferencz apát kanonok által összeállított mutatványok a biharmegyei népiparból és a nép ruházatából – 32 képpel –, melyek a múlt évi országos kiállítás alkalmával a fővárosban még külföldi szakemberek figyelmét is magukra vonták."[21]

Minden, Biharra irányuló érdeklődése ellenére váradi éveinek első részében – nagyjából 1883-ig (a következő évre, 1884-re alig van adatunk a helyi sajtóból!) – korábbi tudományos életformáját és terveit igyekszik folytatni. Sokat utazik, és csak esetenként iktatott be egy-egy helyi kirándulást. Ekkor kutatott további Corvinák után, és számolt be thurni, königsbergi és szentpétervári, 1874. évi utazásairól.[22] Részt vesz a Nemzetközi Embertani és Ősrégészeti Tanácskozások kilencedik, tehát Buda-

---

[1] *Sz. Máthé Márta*, Rómer Flóris bihari munkássága (a bihari útinapló). DMÉ 1974, 288, 4. jegyzet.

[2] R. F. tehát *nem* 1889. március 8-án hunyta le örökre szemét, mint az 1989. március 8-án az Aquincumi Múzeumban rendezett koszorúzási emlékünnepség „Szóval, tettel" című meghívója tudtul adta a pontatlan dátumot.

[3] *Szántay Aladár*, A biharmegyei kő- és bronzkorszakbeli emlékekről. Nagyvárad, 1871; Margittayhoz lásd *R. F.*: Archaeologiai levelek. ArchÉrt 1, 1869, 74–79.

[4] ArchÉrt 2, 1870, 152.

[5] *Makkay János*, A bihari Berettyóvölgy őskori leletei. DMÉ 1948–1956 (1957), 23.

[6] ArchÉrt 2, 1870, 152.

[7] *R. F.*, Archaeologiai levelek. ArchÉrt 1, 1869, 79.

[8] (r. s.), Dr. Rómer Flóris†. Nagyvárad 20:65, 1889. március 19., 1–2.

[9] Ipolyi Arnold életéből. Nagyvárad 17:278, 1886. december 4., 1.

[10] Ipolyi Arnold végrendelete. Nagyvárad 17:280, 1886. december 7., 2–3.

[11] Uo. 2.

[12] Lásd a 8. jegyzetet!

[13] R1 (az előbbi Rómer-bibliográfia 1. tétele).

[14] R32. Lásd az 1. jegyzetet!

[15] R2.

[16] Sz. Máthé, i. m. 284.

[17] Ugyanott.

[18] R3 és R7.

[19] Ugyanott. Rómer szívósságára jellemző, hogy a Fráter család (tehát Madách Imre feleségének családja) 1888-ban ajándékozta a BRTE-nek irattárát, egy időben azzal, hogy a berettyóújfalusi Tardy Sándor a régiségei egy részét: Nagyvárad 19:223, 1888. szeptember 27. Ez az ajándékozás a BRTE 1888. augusztus 31-én, Rómer elnöklete alatt történt ülésének felhívására történt (Nagyvárad, 19:202, 1888. szeptember 1.): a „becses okmányokkal bíró családok" vagy engedjék át okmányaikat a múzeumnak, vagy tegyék hozzáférhetővé az Egylet képviselői (Bunyitay Vince, Karácsonyi János, a Bölönyek) számára. Más Tardy-donatiokra lásd R23-at is, Pocsajból.

[20] R4 és R9.

[21] Nagyvárad 17:284, 1886. december 12., 2.

[22] R5.

pest utáni, lisszaboni kongresszusán 1880-ban, ahol – bizonyára a nyolcadik kongresszus szervezésében elismert érdemeiért – a portugál király „a szent Jakabról nevezett rend közép tiszti keresztjével díszítette fel", a kongresszus pedig alelnökévé választotta.[23] „Kitűnő tudósunknak Ő felsége [I. Ferenc József] pedig megengedte, hogy a tiszti keresztet elfogadja" – 1881. október 16-tól.[24] Nem maradnak azonban el a hazai „elismerések" sem: mint a „nőiparkiállítás bíráló bizottságának elnöke" érdemeket szerzett a kitüntetésre, és a kiállítás végrehajtó bizottságának tagjai meg is ajándékozzák egy díszalbummal, az országos régészeti és embertani társulat pedig, értesülvén talán az alelnöki rangról, az első szakosztály elnökévé választotta meg.[25] Nem maradhatott ki a sorból a város sem, és a Szépítési Egylet július 15-i ülésén a jeles tudós választmányi tag lesz.[26] Az előléptetés két évet is várat magára, csak 1883-ban lesz az egyesület „tudományos albizottságának" elnöke,[27] egy héttel azt követően, hogy az aradi minorita zárda confraterré választja.[28] Maga sem maradhat le, és elsőként járul hozzá Dux Adolf író emlékének megörökítéséhez pozsonyi szülőházán: „a zsidó Dux emléktáblájára a legelső aláíró egy felvilágosodott szellemű katolikus pap."[29]

Fontosabbak azonban a rangoknál és címeknél az alkotó utak és munkálatok. 1881 májusában a Nemzeti Múzeum könyvtárában Zala megye monográfiájának befejezésén dolgozik,[30] október 4-én befejezi zalaapáti ásatásait, s azt követően Karintiába és Stájerországba utazott, „hogy az ott levő ‚Mosburg' nevezetű helységek felől gyűjtsön tanulmányt, miután Zalavárát is Mosburgnak nevezték", majd a Festetichek keszthelyi levéltárában gyűjt forrásokat.[31] Közben ott van július végén, amikor a váradi várban csontvázakat találnak,[32] és ő kap megbízást, mint a „műemlékek bizottságának" Nagyváradon lakó tagja, a Szent Lászlóról elnevezett bazilikában folytatandó munkálatok vezetésére.[33]

Még tevékenyebbnek bizonyulhatott 1882. Már márciusban Fiumében tölt néhány napot József főhercegnél (1848-ban a természettudományokra oktatta az ifjú herceget), és közben a vitorlák kezelésmódját (!) tanulmányozza.[34] Április 28-tól kezdve került sor a pusztaszeri ásatásokra, amelyek vezetésére Gondócs Benedek kérte fel Rómert. Április 28-án reggel Rómer a helyszínen ásatási tervet készített, majd délután 100 napszámossal el is kezdték a munkát. Csakhamar elő is került a Zeer-monostori apátság templomának és zárdájának sok maradványa, IV. Béla és II. Uászló kora közötti „réz, bronz és ezüst fibulák, csatok, keresztek, apáti gyűrűk, gyöngyök" társaságában.[35] Majd június elején bizonyára régóta várt vendéget kapott: Hampel József látogatta meg Váradon, majd hazafelé, Berettyóújfaluban kiszállt. „A régészet iránt érdeklődő értelmiség néhány tagjával bejárták a herpályi halmokat", és Hampel megígérte, hogy az ősszel szakít időt arra, hogy „az előtte érdekesnek látszó vidék egyes pontjain ásatásokat rendezzen".[36] Ez a munka elmaradt, helyette a hajdúböszörményi nagy-pródi-pusztai halom, a Pródi-halom kutatására került sor 1882 augusztus elején. Rómer Flóris július 30-án, vasárnap délelőtt érkezett. Hampel csak augusztus 1-jén, amikorra a halomnak a „déli oldala már felásatott. E részben a csontvázak rendszerinti fekvésükben találtatnak. Talált tárgyak eddig egy pár régi kőedény darab, kőbalta, kalapács, egy bronz gyűrű, két kőfülfüggő, egy kőnyakék, amelyek még csak ezután lesznek tudományos szempontból szemle tárgyai".[37] Egy-két napon belül viszont Torma Károly és ifj. Gyalokay Lajos társaságában már „Borsnál konstatálta az ördögárkok összefüggését az Aldunától felfelé húzódókkal", másnap pedig Mácsapusztán (fekvése ismeretlen maradt számomra) 2 méter magas római „védtöltést" szemlélt meg.[38] E terepjárások során beszélhette meg Torma Károllyal, hogy az ő (Torma) javaslatára Rómert jelölje ki a régészeti társulat a bihari földvárban tartandó ásatásokra, amely várat Rómer, a szabolcsi földvárral együtt, hontoglalás korinak tartotta.[39] A feltárások elvégzéséről nincs pontos adatunk (lásd R 40!).

Az országos ügyektől és tudományos problémáktól való elszakadás és a helyiek felé való fordulás 1882–1883 telén történhetett meg, okai ismeretlenek, jelei kétségtelenek. 1883-ból nincs adatunk az előző évihez hasonló tevékenységre, viszont 1883 februárjában hirdette meg Rómer a váradi-bihari régészet fellendítését: Mit akarnánk s mit akarunk című, négy folytatásból álló cikkében.[40] Hasonló maradt a helyzet 1884-ben és 1885-ben is, amikor Rómer még részt vesz ugyan az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben bihari részének az előkészítésében,[41] de már hozzálát, hogy ismét életre keltse a „jó ideje már ... teljes tétlenségben pihenő" Bihar megyei régészeti és történelmi egyletet.[42] Hamarosan újjá is alakult az egylet, Rómer Flóris elnöklete alatt, és gyűjteménye ekkor – más szakosztályok mellett – 1063 régi tárgyat őrzött, valamint 3097 érmet.[43] Innen kezdve egy időre rendszeressé válnak a rövid híradások – sőt Rómer cikkei – régiségekről, tervekről. Az egylet célja többek között „régészeti ásatásokat eszközölni", azonban „mint fáj ezt tapasztalni, hogy ez a practicus világ, ez az üzleti szellemű világ mily kevéssé törődik a múlt emlékének megóvásával".[45] „Resurrexit! – kiálthatnánk fel, ha még is kelete volna a latin nyelvnek, de már csak olyan okos emberek értik ezt, a kik szerelmesek a tudományba; ... Feltámadt tehát ismét a régészeti és történelmi egylet, mert volt már egyszer, élt, de oly mély álomba merült, melyből csak megyénk közszeretetben álló főispánja s világhírű tudósunk, Rómer Flóris buzgalmának sikerült felrázni azt."[46] Ettől kezdve Rómer 25 hírlapi cikkben, közöttük többször folytatásosban, számolt be a tárgyi gyarapodásról.[47] Van ezek között panasz a bagatériák érzéketlenségére,[48] 454 gramm súlyú – dák – ezüstleletről szóló híradás,[49] gyulavarsándi típusú egyfülű bögre Derecskéről,[50] a Dunántúlról, Bicskéről, Szombathelyről, Varsányból és Ácsról Váradra „csábított" tárgyakról,[51] bronzkori leletekről Esztárból (talán a Fenyvesdombról?),[52] Zsákáról (Markó vagy Várdomb, vagy mindkettő?),[53] két rézkori réztárgyról, az egyik 15 cm hosszú csákány, a másik egy 10,5 cm hosszú kalapács, mindkettő Paptamásiból,[54] és másokról. A jól haladó gyűjtőmunka sodrásában fogalmazza meg és adatja ki Rómer 4000 példányban nevezetes felhívását „Magyarország Földmívelőihez!", amelyet több lap is átvett közlésre.[55] Ebben rámutat, hogy az Akadémia minden törekvése, oktatása és útmutatása a régészet terén eddig leginkább csak a műveltebb, tudományos osztályhoz szólott; a nép, „mely ezen régiségeket mindennap szántás, döntés, árok-ásás, erdő-ír-

---

[23] Bihar 17:4, 1881. január 6., 2.

[24] Bihar 17:236, 1881. október 16.

[25] Bihar 17:283, 1881. december 12., 3. és 297, december 30.

[26] Bihar 17:159, 1881. július 15.

[27] Bihar 19:17, 1883. január 21., 3.

[28] Bihar 19:10, 1883. január 13., 3.

[29] Bihar 17:277, 1881. december 4., 3.

[30] Bihar 17:120, 1881. május 26., 3.

[31] Bihar 17:225, 1881. október 4., és 248, október 19.

[32] Bihar 17:171, 1881. július 29., és *Tiszarévi:* A nagyváradi székesegyház alapjának fölfedezése. Ugynott 17:195, 1881. augusztus 28., 1–2.

[33] Bihar 18:46, 1882. február 25., 3.

[34] Bihar 18:70, 1882. március 25., 3. Augusztusban még Alcsútra utazott a főherceg kápolnájának a beszentelésére: Bihar 18:176, 1882. augusztus 3.

[35] Bihar 18:101, 1882. május 3., 3. és 112, 1882. május 10.

[36] Bihar 18:128, 1882. június 6., 3.

[37] Bihar 18:174, 1882. augusztus 1. és 181, augusztus 6.

[38] Bihar 18:204, 1882. szeptember 6.

[39] Bihar 18:235, 1882. október 13.

[40] R6.

[41] Nagyvárad 16:248, 1885. október 30., 2.

[42] Muzeum-egylet. Nagyvárad 16:135, 1885. június 16., 1.

[43] Nagyvárad 16:176, 1885. augusztus 4., 1.

[44] Ugyanott, 2.

[45] Régészeti és történelmi egyletünk. Nagyvárad 16:179, 1885. augusztus 7., 2.

[46] Ugyanott.

[47] R10–12, 14–24.

[48] R10.

[49] R11.

[50] R12, amely D. Popescu monográfiájában is szerepel, Bóna I. viszont nem említi monográfiájában.

[51] R14. Ebenhöch Ferenc gyűjteménye egy részének megszerzéséről.

[52] R15, a–b, d.

[53] R15, c, és R20.

[54] R18.

[55] R19. A Déri Múzeumban őrzött, DMRA 1920. 1. számú eredeti alapján (Máthé Márta szíves közlése) kiderült, hogy az 1866. június 15-én kelt eredeti szövegének újraközléséről, az akkori felhívás megismétléséről volt szó.

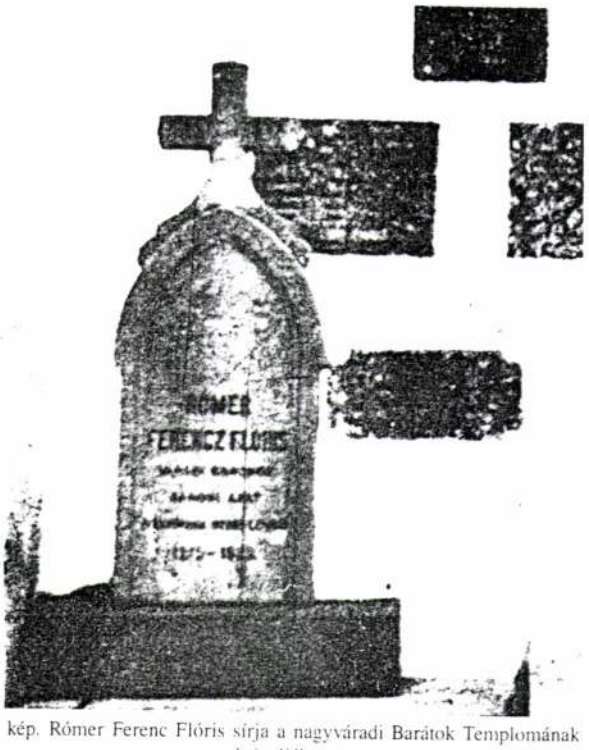

1. kép. Römer Ferenc Flóris sírja a nagyváradi Barátok Templomának kriptájában

tás, útcsinálás közt fölleli, mindezekről igen keveset tud!". Közleményének az a célja, hogy „ne csak a lelkész, a jegyző és tanító urak, vagy legföljebb még a bírák és tanácsosok" ismerjék az Akadémia felhívását, hanem a „faluk vénei és fiataljai olvassák és fontolják meg jól...". A sok-sok megszerzett lelet birtokában még maga Römer is zavarba került, hiszen 1886 június közepén, amikor megnyitotta a múzeum újból megrendezett kiállításának 9 szekrényéből álló tárlatot, „közel egy óráig tartott, lankadatlan hévvel és buzgalommal írt beszédjét olvasta fel, melyben ... az egylet keletkezését, eddigi múltját, fenomenális működése után bekövetkezett elernyedését erőteljes vonásokban rajzolta"...[56] Nem minden ok és alap nélkül, hiszen július 3-án: „Kezdünk tollasodni. Nem mondhatom még azt, hogy nulla dies sine linea, de bizony, dicséretünkre legyen említve, hogy majd minden héten egyszer, de kétszer is kell ezen czikket folytatnom."[57] Majd pedig 10 hónap múlva, 1887. május 6-án: „Régóta szünetelünk: egyik oka az, hogy e nagy megyének, vagy Biharországnak tágas területén, még a nagyszerűen kiterjedt vasúti ásatások korában [is] olyan ritka a beküldött régészeti és emberismereti kincs, hogy alig jut alkalom egy félévben múzeumunk gyarapodásáról hírt adni,..."[58] és „Úr Isten, mikor fogjuk már mi ezt eléggé ismételhetni, miszerint jobbjaink, értelmesbjeink a népességet ilyen kincsekre figyelmeztessék és az utókortól a valódi tudományt gondatlanság, balítéletek és tudatlanság miatt el ne rabolják".[59]

Römer Flóris tehát alighanem csalódott élete utolsó kísérletében arra nézve, hogy hosszas és fáradalmas kutatások után elkészítse Biharország „ősrégi leletabroszát".[60] Ez éppen úgy érezhető a legutolsó három év, 1887–1889 tudományos termésében, mint az, hogy hanyatlani kezdett Römer alkotóereje. Megemlékezik néhányszor még őscserepekről és őslakókról, így a szalacsi bronzkori földvárról,[61] sőt saját maga is gyarapítja a múzeumot többek között Biharszentandrásról származó „egész csomó régi agyag edényekkel".[62] Részt vesz a BRTE választmányi ülésein, 1888 januárjában a nagyváradi „48-as Népkör" táncmulatságán.[64] Sőt, 1888 júniusában természetesen ismét ő lesz a BRTE elnöke, és be is számol arról, hogy elnöksége alatt, az elmúlt három évben 655 tárggyal szaporodott a gyűjtemény.[65] Egyleti ülésen még egyszer sürgeti az oklevelek összegyűjtését, nem is eredménytelenül.[66] 1888 október elején „hazafias kérelmet" terjeszt be Bihar megyéhez, amelyben 500 forintnyi segélyt kér az addigi 200 helyett (december 21-én végül is ismét csak 200-at szavaznak meg) múzeumának: „A feledés, a nem tudás sötét leple borul mindenre s még tán rosszabb sors vár emlékeinkre, mintha a Sahara fövénye fedné be őket, mert az legalább őrzi, fentartja a belé rejtett kincseket, de nem tudás széthányja és lerombolja."[67] Tudós hírlapi cikkei is mintha mutatnák, hogy tudatában van annak: napjai meg vannak számlálva, és az addig le nem aratott termést akarná betakarítani. Különös módon ebben olyan beszámolók vannak, mint a 18. századi váradi csizmadialegények,[68] egy magyar embernek 1701-ben északi utazásáról írott naplója,[69] vagy tudomásunk szerint élete utolsó régészeti cikke: beszámoló a székelyhidi ref. templomban végzett kutatásokról, amelyeken személyesen már nem vehetett részt.[70]

1888-ban éri meg áldozárságának 50. évfordulóját, és kerül sor aranymiséjére a nagyváradi székesegyházban, augusztus 15-én.[71] A mise bemutatásánál segédkezett Cassian Zedlitz, a kapucinus zárda ősz főnöke, aki Römernek iskolatársa volt.[72] Üdvözlő táviratokat kapott József főhercegtől, Fraknói Vilmostól, Könyöki ~~Károlytól,~~ a Magyar Tudományos Akadémiától, és számos bel- és külföldi tudományos társulattól.[73]

1889 január első napjaiban meghűléssel ágynak esett, de mikor jobban érezte magát, még segédkezett a Szépítési Egylet rendezvényein,[74] sőt még március elején is kikérdezte látogatóit a régészeti egylet működéséről, az Akadémia jubileumának előkészítéséről, megrendelte az akadémiai almanachot, tanácskozott a tervbe vett felolvasásokról.[75] 1889. március 18-án adta vissza lelkét Istenének.[76] Gyászjelentése így kezdődött:

„Römer Ferencz Flóris nagyváradi lat. szert. kanonok, keresztelő sz. Jánosról nevezett jánosii apát, királyi tanácsos, a magyar tud. akad. tagja, a jeles Vaskorona-rend III. osztályú és a portugalli Szent Jakabrend lovagja, a párizsi archaeologiai és történelmi, a palermói történelmi, a római archaeologiai, a berlini anthropologiai, ethnologiai és őstörténeti, az altenburgi és görlitzi természettudományi társulat tagja, a magyar országos régészeti és embertani társulat ősrégészeti és embertani szakosztály elnöke, az országos iparművészeti múzeum felügyelő-bizottsági tagja, a magyarországi műemlékek ideiglenes bizottmányának tagja, a krakói tudományos akadémia tiszteletbeli tagja, a biharmegyei rég. társulat elnöke, Nagyvárad városa közigazgatási bizottságának tagja, stb."[77]

Temetése március 20-án volt a Várad-olaszi sírkertben.

Az országos régészeti társulat koszorúján a búcsúmondat a következő volt: „Írtál és élet támadt a romok felett."

1982-ig nyugodtak R. F. földi maradványai a megszentelt földben a

[56] Muzeumunk. Nagyvárad 17:136, 1886. június 16., 1.
[57] R23.
[58] R25.
[59] R26.
[60] *Römer Flóris*, Műrégészeti kalauz különös tekintettel Magyarországra. Pest, 1866, 118.
[61] R27.
[62] Nagyvárad 19:30, 1888. február 5.
[63] Nagyvárad 19:123, 1888. május 27.
[64] Nagyvárad 19:22, 1888. január 26.
[65] Újdonságok. Nagyvárad 19:142, 1888. június 20.
[66] Nagyvárad 19:202, 1888. szeptember 1. és 223, szeptember 27.
[67] R31.
[68] R28.
[69] R29.
[70] R30.
[71] Nagyvárad 19:189, 1888. augusztus 15., 6.
[72] Nagyvárad 19:190, 1888. augusztus 17.
[73] Nagyvárad 19:191, 1888. augusztus 18.
[74] Nagyvárad 20:9, 1889. január 11., 2, és 31, február 7.
[75] Nagyvárad 20:65, 1889. március 19., 1 (r. s.) tollából.
[76] Ugyanott. Römer halálát (r. s.) szerint májrák okozta.
[77] Ugyanott.

Várad-olaszi sírkertben. Addig, amíg a durva erőszak nemcsak az élő, hanem már a halott hagyományokat is ki akarta vetni helyükből. Erre a sorsra kerültek R. F. csontjai is: mikor 1982 Halottak Napján Mozsolics Amália elvitte koszorúját, csak az üres sírgödröt találta. Kétségbeesett kutatására kiderült, hogy az egyháznak sikerült csontjait és sírkövét megmentenie, és egy-két éven belül – magyarországi régészek némi hozzájárulásával – a Római Katolikus Székesegyház kriptájában méltó módon elhelyeznie.[78]

Nem szeretnénk, ha az olvasó az elmúlás ilyen sötét képével búcsúzna R. F. immár örökre befejezett váradi vándoréveitől. Ezért a tíz év helyi híradásaiban megörökített, bizonyára magának Rómernek az anekdotázó elbeszéléseire alapozott két történet szövegét adjuk közzé, egyik a szabadságharcra, a másik az Olmützben, majd Josefstadtban vasban letöltött ötévi várfogság idejére vonatkozik.

„Römer Flóris mint – tüzér. Ez adomát Thaly Kálmán [!] beszélte el a pozsonyi régészeti társulat legutóbbi ülésén. Midőn 1848-ban kitört a szabadságharcz, a még akkor ifjú s életerős Römer Flóris sem maradt a kolostor magányos czellájában. A honvédek sorai közé lépett, s az a földadat várt rá, hogy a kápolnai csatában két rendkívül hosszú ágyuval operáljon. Ez ágyuk úgy néztek ki, mint kígyók, melyek tűzdarabokat okádnak. A lőszerek csövei oly szűkek voltak, hogy kaliberükbe egy használatban levő golyó sem fért be. Römer gyorsan behatóan tanulmányozni kezdte a tudja Isten hány százados ágyukat. Csakhamar elhatározta, hogy a hatfontosakkal fognak szerencsét próbálni. Miután azonban a golyók megint [valójában ezúttal] kicsinyek voltak, Römer és tüzértársai mindenféle rongyokba, pokróczdarabokba s kendőkbe göngyölték s úgy dugaszolták be. A hatás a mily rémületes, oly gyilkoló volt. – Az ellenség rettentően félt a csigaszerű ívekben s az égő rongyokkal együtt repülő lövegektől, melyek ijesztő külsejükkel valóban inkább félelmet, mint kárt okoztak. ... Különben megvan a maguk története is ezeknek a hosszú ágyuknak, melyekből Römer halált szórt. – Az 1547. évszám, mely az ágyukon látható volt, fölélesztette Römerben a régészt. Kutatott ennek folytán s csakhamar rájött, hogy a két ágyu a krasznahorkai várból származik s mint ilyenek, élő tanui a nemes Andrássy grófok hírének és dicsőségének, sőt mi több, valaha e család birtokát képezték. A világosi fegyverletételnél e két fegyver is kapitulált, és – a mi soha sem történt meg velök – orosz fogságba jutottak. Csak Andrássy Manó gróf közbelépésének sikerült az ágyukat megóvni attól, hogy – Szibériába számüzettessenek, s ma lőpor által befeketített nyílásaikkal a gróf fegyvergyüjteményében őriztetnek."[79]

„Römer Flóris mint szobrász." R. F. 1848-ban az utászkar II. zászlóaljában Római Ferencz név alatt kinevezett főhadnagy volt. Megsebesült. A börtönben rabtársai vigasztalója volt. „Antik mintákra papucsmunkákat készített", amelyeket gazdag olasz rabok és Dorottya főhercegnő vásárolt meg, és így hatvan aranyat takarított meg. Josefstadtban Dunyov Istvánnal és olasz rabokkal volt együtt. Itt kenyérbélből szobrokat és templomokat csinált, igen szépeket. Rabtársainak adta ezeket, kik azokat családjuknak hazaküldhették. „A szobrok, templomoszlopok és kupolák forradalmi iratokkal, kiáltványokkal, hazafias versekkel s más hasonló tartalmú iratokkal voltak bélelve."[80] 1854-ben szabadult, jelszava „Hazádnak és az emberiségnek élj és munkálkodj!" volt, és rendőri felügyelet várt rá.

Makkay János

R. F. NAGYVÁRADON MEGJELENT, ILL. VÁRADDAL KAPCSOLATOS CIKKEI (R)

1. Mikor találjuk az embernek első nyomát Magyarországban? Nagyvárad (napilap) 6:122-123?, e számok a Széchényi Könyvtárban hiányoznak, és a befejező cikk uo. 6:143, 1875. június 25., 1-2.
2. Várad helye a magyar könyvészeti irodalomban. I-III. Nagyvárad 10:131, 1879. június 7., 3., 132, június 8., 2-3. és 133, június 10., 3.
3. Sárrétre való kirándulásom. Sárrét (hetilap) 6:24, 1880. június 15.
4. A hazai ipar érdekében. Egyszersmind kérelem protest. papjainkhoz. Sárrét 6:28, 1880. július 11.
5. Corvin-Codexek Thornban, Königsbergben és Szentpétervárott. Közlemények utáni tárczámból. Sárrét 6:42, 1880. október 17., 43, október 24., 44, október 31. és 45, november 7.
6. Mit akarnánk s mit akarunk. Bihar (napilap) 19:33, 1883. február 10., 34, február 11., 35, február 13., és 36, február 14.
7. Sárrétre való kirándulásom. Sárrét 1883. vagy 1884. évi 24. száma. (A Széchényi Könyvtárban hiányzik.)
8. Römer Flóris maga említi két cikkét, amelyek a Bihar 1884. évi, 20. évfolyamának 39. és 42. számaiban jelentek meg, az utóbbi február 19-én. A kötetek a Széchényi Könyvtárban hiányoztak.
9. Kirándulás a bihari Sárrétre és a magyar ízlés a reformátusok ecclésiáinál. Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok 1884. szeptember 14. és következő száma.
10. Bagamér-ig. ... Nagyvárad 16:202, 1885. szeptember 5., 3.
11. Ősrégi ezüstlelet Nagy-váradon. Nagyvárad 16:214, 1885. szeptember 20. (454 grammos ezüstlelet.)
12. Nagyváradi Múzeum. Nagyvárad 16:227, 1885. október 6., 1.
13. „Mi még mindig szükséges!" mellyel a szépítési egylet által rendezett első felolvasó ülést megnyitá. Nagyvárad 16:276, 1885. december 2. és 277, december 3.
14. Nagyváradi Múzeum. Nagyvárad 17:3, 1886. január 5., 4. január 6., 5. január 8. és 6. január 9. (Elsősorban éremleletek, az Ebenhöch-gyüjtemény és a Biharszentandráson talált, gyulavarsándi kori kerámia.)
15. 18. Nagyváradi régészeti múzeum. Nagyvárad 17:86, 1886. április 15. (főleg Esztárból származó – bronzkori – leletek), 87, április 16., 88, április 17., 89, április 18. (A rézkori csákány, illetve törött kalapács.)
19. Húsz év után. Nagyvárad 17:112, 1886. május 16., 2. A „Magyarország Földmívelőihez" c. felhívás ismertetése, a felhívás egy példánya megtalálható a Déri Múzeumban (Sz. Máthé Márta szíves közlése).
20. Nagyváradi régészeti és történelmi múzeum. Nagyvárad 17:114, 1886. május 19.
21. Nagyváradi régészeti múzeum. Nagyvárad 17:142, 1886. június 23.
22. Nagyváradi múzeum. Nagyvárad 17: 148, 1886. július 2.
23. Nagyváradi régészeti és történelmi múzeum. Nagyvárad 17:149, 1886. július 3.
24. Nagyváradi múzeum. Nagyvárad 17:223, 1886. szeptember 30., 224, október 1., 227, október 5., 228, október 6.
25. Nagyváradi múzeum. Nagyvárad 18:103, 1887. május 6.
26. Nagyváradi múzeum. Nagyvárad 18:105, 1887. május 8.
27. Nagyváradi múzeum. Nagyvárad 18:108, 1887. május 12.
28. A nagyváradi csizmadia-legények másfél század előtt. Nagyvárad 18:116, 1887. május 29., 119, május 25., 123, május 29., 124, június 1., 126, június 3., 128, június 5., 131, június 9., 134, június 14. és 136, június 16.
29. Egy magyar embernek 1701-ben északnyugat felé tett utazásának naplója. Nagyvárad 18:164, 1887. július 20. és 165, július 21.

---

[78] Mozsolics Amália szíves szóbeli közlése. A sír méltó megjelölésére indított szűk körű gyűjtést Mozsolics Amália, Bognár-Kutzián Ida és Makkay János indították 1983 elején, akkor, amikor kiderült, hogy a földi maradványokat Magyarországra átszállítani egyelőre reménytelen. A gyűjtőív az MNM Adattárában került elhelyezésre, és az összegnek a nagyváradi egyház kezébe való eljuttatásában közreműködött Kralovánszky Alán.

[79] Bihar 17:251, 1881. november 4., péntek, 3.

[80] (r. s.): Dr. Römer Flóris†. Nagyvárad 20:65, 1889. március 19., 1-2. és 20:84, 1889. április 11.

30. Kutatások a székelyhidi református templomban. 1888. év május 8-án és 9-én. Nagyvárad 19:? 1888. május 27.
31. Rómer Flóris Ferencz m. k. elnök: a biharmegyei régészeti és történelmi egyletnek Birharmegyének közgyűlése elé terjesztett hazafias kérelme. Nagyvárad 19:229. 1888. október 4., 2.

Bihar megyével kapcsolatos Rómer-kéziratok:

32. Biharmegye régészeti és néprajzi szempontból 1878-1879. OSZK Kézirattár, Quart. Hung. 1413. I. kötet és BIHAR MEGYE őstörténelmi térképének vázlata. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, BmT 696.
33. A nagyváradi várbeli ásatások jegyzőkönyvecskéi 1883-ból. OSZK Kézirattár, Oct. Hung. 495.
34. Nagyvárad. OSZK Kézirattár, Oct. Hung. 501. XX-XXVII. kötetek.
35. Berettyóújfalura vonatkozó feljegyzések. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. IIII. ff. 94-95.
36. A nagyváradi ásatások eredménye 1882. OSZK Kézirattár, Quart. Hung. 1413., II. kötet.
37. A biharmegyei történelmi és régészeti múzeum legújabb agyagedényleletei. RF kisebb dolgozatok, Quart. Hung. 1413., IV. kötet.
38. A nagyváradi történelmi és régészeti múzeumról, etc. Uo.
39. Jegyzetek Bihar vármegyére. OSZK Kézirattár, Oct. Hung. 501.
40. A bihari várra vonatkozó feljegyzés. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. IIII. f. 90.
41. A herpályi puszta melletti földvárra vonatkozó feljegyzés. OSZK Kézirattár, Fol. Hung. IIII. f. 89.

A MAGYAR MŰVÉSZETTÖRTÉNET-ÍRÁS ÚTTÖRŐI: RÓMER FLÓRIS

Művészettörténeti szempontból szeretnék néhány szót mondani Rómer Flóris munkásságáról, illetve szellemi hagyatéka tanulságairól, bár közismert, hogy munkásságát elsősorban a magyar régészet vallja magáénak, e tudomány egyik hazai megalapítóját tisztelve benne. Tény, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum régészeti osztálya vezetője, a Régészeti Tanszék tanára, az Archaeológiai Értesítő alapítója, szerkesztője, sőt egy ideig legfőbb szerzője volt - ám ha tevékenysége intézményesen a régészethez köti is, mégis jobban említődik neve a magyar művészettörténet-írás úttörői között, Henszlmann, Ipolyi és Pulszky társaságában.

Rövid leszek, és nem csupán az emlékezés keretei késztetnek erre, hanem mert Rómer Flórisról halála centenáriuma alkalmával kitűnő művészeti tanulmányok is megjelentek, gondoljunk a Műemlékvédelem 1988. évi 4. számában Entz Géza szép megemlékezésére, Marosi Ernő „Rómer Flóris művészettörténete" című koncepciózus tanulmányára, amely elmondja a legfontosabbakat Rómerről, a művészettörténészről és munkásságát elhelyezi az egyetemes művészettörténet-írás viszonylatrendszerében vagy pedig Bardoly István tanulmányára, amely fiológiai pontossággal rekonstruálja Rómer életútját. Nehéz tehát egy rövid felszólalásban valami újat mondani Rómer tevékenységéről - igazat kell adni Bardoly Istvánnak, aki szerint itt lenne már az ideje annak, hogy egy judicieumos kutató nekiveselkedjék Rómer munkássága monografikus feldolgozásának. Ezért most Rómer impozáns munkásságának csak néhány vonására szeretnék utalni.

Az első összefügg Rómer archeológus mivoltával, illetve azzal a ténnyel, hogy egyformán vallhatja úttörő elődjének a magyar régészet és a művészettörténet-írás, sőt mint a bakonyi gyűjtőútja során lejegyzett néprajzi megjegyzései igazolják, igényt tart rá a néprajztudomány is. Mindez bizonyítja, hogy Rómer e tudományokat összetartó diszciplinaként értelmezte. Hiba lenne azonban e tényben csupán azt észrevenni, hogy e tudományok magyarországi úttörői szükségképp polihisztorok voltak, e tudományok a kezdeti szakaszban még nem különültek el, ám a későbbiekben szükségessé vált a differenciálódás. Inkább arra figyeljünk, hogy Rómer nagy tudóstársaihoz hasonlóan e tudományokat a „nemzeti tudományok" elengedhetetlen összetevőjének tartotta. E tudományok feladata eszerint részben az, hogy segítségükkel egy nép megismerje múltját és ez ismeret birtokában értelmezni tudja jelenét, másrészt, hogy e tudományok kiművelésével is bizonyítsa a magyarság, hogy méltó tagja az európai közösségnek. Egyértelműen megmutatkozott e szándék abban - mint ahogy Póczy Klára a Műemlékvédelem említett számában megjelent kitűnő tanulmányában rámutatott, hogy Rómer e felismeréséből következően szorgalmazta az aquincumi ásatásokat és az emlékek bemutatását, mert: „Ezen munkával be fogjuk Európa népeinek mutatni, hogy e tekintetben is sorába akarunk lépni." A reformkortól, Széchenyitől kezdve a századforduló gondolkodóiig és művészeiig hányszor tér vissza e felismerés és követelmény: a szellem erejével, a tudomány és a művészet révén legitimálhatja a magyarság Európához tartozását, létjogosultságát az önálló állami létezésre.

Hogy a „nemzeti tudományok" megteremtésének követelménye és művelése mily távol állt mindenfajta sovén, nacionalista argumentációtól, mennyire szorgalmazta a tudományos objektivitást, arra épp Rómer Flóris munkássága a példa. A magyar nép őstörténetével foglalkozva írja: „mai napig a magyar történetíró, az általa elfoglalt területeken előforduló sírhalmokat, sírokat, erődítményeket, azok tartalmával együtt hun örökségnek tekinti, a felső vidéki tótok és ruténok a mai földtani állapotot a régivel összevegyítvén, szláv nemzeti emlékeknek nyilvánítják, míg a magukat egyenesen a rómaiaktól származtatni szerető rumaenek mindenütt saját őseik nyomát pillantják meg" - a kultúrateremtés és a kultúra adta legitimáció tehát nem más etnikumok rovására történik, nem kizáró jellegű, más etnikum legitimációját megkérdőjelező, hanem a történeti objektivitást helyezi középpontba.

Természetesen a differenciálódott tudományokat ma már nem lehet oly magától értetődően együtt kezelni, párhuzamosan úzni, mint ahogy azt még Rómer Flóris megtehette, de az együttlátás követelménye máig is érvényes, mint ahogy az a cél is, amely az archeológiát és a művészettörténetet a nemzeti tudományok részévé avatta.

Ugyancsak összefügg a tudomány művelésének mint küldetéstudatnak vállalásával az a tény, hogy Rómer Flóris nemzedéke a tudomány művelését kollektív tevékenységnek minősítette, és vállalta e tudományok intézményhálózata megteremtésének áldozatos munkáját. Anekdotának hat, hogy miként vált Rómer Ipolyi noszogatására archeológussá. „Régészeti vallomásaim"-ban írja, hogy miért volt oly fontos a magyar tudomány kibontakozása szempontjából Ipolyi fellépte: „Így tűnt fel egyszerre egyik, majdnem elfelejtett kétnyelvű faluban Ipolyi, ki nagy olvasottságot és a leggazdagabb felfogást tanúsító munkájával árva hazánkat szendergéséből felrázta. De mi az egy ember, legyen az a világnak első rangú zsenije, ha csak maga működik? Iskola kell, hírnökök kellenek, hogy akármilyen tanítás terjedjen, hogy üdvös tételei hazájában mindenfelé terjedjenek. Egyik fürkészeti útjában Sz. László hermája volt a vizsgálódási tárgy, így szólt hozzám a magával minket ragadó falusi lelkész: „Hazánkban van elég természetbúvár, régészek nagyon is kevesen vagyunk, te valamikor felléptél e téren, térj át hozzánk, s légy archeológussá!"

Ismét a küldetéstudat, a szolgálni akarás, a nemzettudományok ethosza rejlik e tudományszervező gesztus mélyén! Hiába egy világraszóló zseni, ha csak maga működik: terjeszteni kell a tudományt, ehhez pedig közös erőfeszítés és intézményes hálózat szükségeltetik. Rómer ott a nagy szervezők között, lett légyen szó múzeumi gyűjteménygyarapításról, egyetemi tanszékről vagy szakfolyóirat szerkesztéséről.

Az idézett passzus is utal arra az ismert tényre, hogy Rómer iskolázottságát tekintve természettudós volt. Szerencsés indulás. Minden bizonnyal összefüggött ezzel az, amit Rómernek, a művészettörténésznek egyszerre erényéül és korlátjául rónak fel: a tényekhez kötődött, idegen volt tőle mindenfajta történetfilozófiai koncepció, amely pedig a kor számos kiváló művészettörténészének jellemvonása volt. Amint Marosi Ernő említett tanulmányában megállapítja: „Rómer eljárásának jelentősége éppen abban van, hogy tartózkodik minden az attribúciók és a stiláris

AÉ 118, 1991, 1-2

datálások önkényétől, mind a történeti rekonstrukcióktól. Részletkutatásai, megbízható közlésre való törekvése tette munkáját aktuálissá, kutatási módszerét a pozitivizmus magyar iskolája számára is elfogadható mintaképpé." Rómernek topográfiai feljegyzései, az a hatalmas tényanyag, amelyre Entz Géza utalt, és amelyről Kerny Teréz ezen az emlékülésen előadást tart, bizonyítják az idézett megállapítás igazát.

Végezetül még egy észrevétel: Rómer Flóris nem foglalkozott teoretikusan a művészettörténet-tudomány módszertani kérdéseivel, hiszen említett tudományos módszere ezt eleve kizárta. Ezért nem is vallhatta magát kultúrtörténésznek, ám feltétlenül úttörő volt abban, hogy egyformán fontosnak minősítette a monumentális festészet emlékeit, az építészetet és a mindennapi élet apró tárgyait – nem véletlenül szorgalmazta a helytörténeti kutatást és gyűjteménygyarapítást. Minden bizonnyal e felismerésében is segítette eredendő természettudományos iskolázottsága és archeológus tanultsága, ugyanis a közelmúltat is az archeológus szemével tudta nézni, az apró tárgyakban, az iparművészeti emlékekben – mint például a kályhacsempékben – is felfedezte a történeti dokumentumértéket, sőt mint ahogy mondta, a „művészies kegyeletet". Ez is olyan vonása Rómer tevékenységének, amely példa lehet a mai kutatás számára is.

Mint ahogy példa az a szép megfogalmazása is, mikor a levert szabadságharc után, a válság, az összetörtség éveiben így fordult a magyar társadalomhoz: „ha nem akarjuk, hogy más nemzetektől nagyon is elmaradjunk, vagy az álpolgáriasodás mindent elnyelő örvényében örökre elmerüljünk, nem azt kell kiáltanunk: tengerre magyar!, hanem a könyvekhez, a gépekhez, az ekéhez – magyar!" Úgy értem, ez az intés is megszívlelendő Rómer életművéből.

Németh Lajos

RÓMER FLÓRIS HAGYATÉKA AZ ORSZÁGOS MŰEMLÉKI FELÜGYELŐSÉG GYŰJTEMÉNYEIBEN

Amikor Gerecze Péter „A műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma" című topográfiájában fölsorolta a Magyar Nemzeti Múzeumba jutott és az általa lajstromozott, a Műemlékek Országos Bizottságába került Rómer-hagyatékot, aligha gondolt arra, hogy e század végén még mindig ő lesz jószerivel az egyetlen, aki a maga teljességében foglalkozik vele, sőt profitál is belőle.[1]

Noha művéhez csatolt bibliográfiájában utalt a Magyar Tudományos Akadémia Archaeologiai Bizottságában föllelhető Rómer-anyagra, ennek nem adta kimerítő ismertetését, és nem foglalkozott részletesen a Magyar Nemzeti Múzeumba került kéziratokkal sem: a Pozsonyban és Nagyváradon őrzött hagyatékról pedig egyáltalán nem vett tudomást.[2]

Az utókor hálátlannak bizonyult e felbecsülhetetlen értékű dokumentumcsoporttal szemben, és szinte teljesen eltüntette a köztudatból. A sokat emlegetett Ipolyi–Henszlmann–Rómer triász utóbbi tagjának érdemeit noha 1954-től kezdve szinte minden évben értékelte egy-egy megemlékezés, hátrahagyott kéziratait azonban csak úti jegyzőkönyveit kísérte figyelem.[3] Holott e kisformátumú, bőrbe kötött füzetekbe vezetett helyszíni topográfiai megfigyelések korántsem állnak egyedül – mint sokan gondolják – a XIX. század utazási följegyzéseinek sorában. Hasonló karakterű Ipolyi Arnoldnak és Nagy Gézának az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában olvasható naplója,[4] de ebbe a műfajba tartoznak még Telepy Károly, Téglás Gábor, Myskovszky Viktor, id. Storno Ferenc vázlatfüzetei, jegyzetei is;[5] a közelmúlt nagy műemlékes nemzedékéből pedig Csányi Károly, Foerk Ernő, Kapossy János, Möller István írkái.[6]

Bár Rómer útikönyveit lépten-nyomon emlegetik, feldolgozásuk ezzel korántsem áll egyenes arányban. Az egyre halványuló ceruzaírások megmentése érdekében elkészültek ugyan mikrofilm-, majd fényképmásolataik, rendelkezésre áll egy sokszorosított helységnévmutató is,[7] de kritikai kiadásuk továbbra is várat magára.

Az óriási mennyiségű kéziratos hagyaték iránt a hetvenes évektől kezdve mutatkozott némi érdeklődés. Rómer kiterjedt levelezéséből az Arrabona a közölt néhány évfolyamában egy csokorravalót, részben az OSZK Kézirattárára, részben a Xantus János Múzeum Adattárában található adatokra támaszkodva.[8] A Déri Múzeum Évkönyvében megjelent bihari útinaplója,[9] a nagyváradi ásatásokat ismertető vázlataiból Balogh Jolán tett közzé néhány lapot,[10] 1979-ben Tolna megyére, 1986-ban pedig az egykori Csongrád vármegyére vonatkozó Rómer-feljegyzések láttak napvilágot.[11] E szöveggondozások azonban jobbára szintén az OSZK Kézirattárának Rómer-fondjából és az említett úti jegyzőkönyvekből merítettek.

Az ország többi múzeumára, könyvtárára kiterjedő számbavétel, rendszerezés, feltárás továbbra is késik, noha ez a feladat mind a szűkebb szakterületnek, mind más társadalomtudományoknak javára válna!

E sorok írójának is szembe kellett néznie az előmunkálatok hiányával, hogy nem adhat tájékoztatást valamennyi szétszóródott hagyatékról,

---

[1] *Gerecze P.*, A műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma. Magyarország Műemlékei. II. Szerk.: Forster Gy. Budapest, 1906. 58–63.

[2] Az Archaeologiai Bizottság iratanyaga 1945-ben megsemmisült. A Magyar Nemzeti Múzeum – Gerecze által is fölsorolt – Rómer-hagyatékát jelenleg az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára és a Régészeti Könyvtár őrzi. Néhány Rómer Flórishoz írott levelet és egy térképet birtokol ezenkívül a MNM Adattára is, amelyek az őstörténeti kongresszus előkészítésére vonatkoznak (ltsz.: 4459; 4863; 4867/1–10.). A Pozsonyban és Nagyváradon maradt kéziratokról semmiféle jegyzék nem készült.

Az ismertetett gyűjteményeken kívül – egy alapos föltáró munka esetén – valószínűleg még más intézményekből is előbukkannak lappangó dokumentumok. A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár Rómer-anyaga például a kézirattári katalógusokban is regisztrálható már, és szóbeli közlések alapján tudomásom van néhány múzeumi adattár (Eger, Győr, Sopron, Szombathely, Veszprém) hasonló iratairól. A Győri Egyháztörténeti Gyűjtemény Ebenhöch Ferenc kanonokhoz írt leveleit őrzi.

[3] *Tombor I.*, Rómer Flóris útijegyzetei. Művészettörténeti Értesítő III. (1954) 276–278.

[4] OSZK Kézirattár, Oct. Hung. 879/I–III; Oct. Hung. 1015., 1016, 1017, 1018, 1031.

[5] Telepy Károly útivázlatai a Magyar Nemzeti Múzeum Grafikai Osztályán találhatóak. Téglás Gábor noteszeit Zilahon, magángyűjteményben láttam (1984). Myskovszky Viktor topográfiai följegyzéseit, rajzait, festményeit az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Könyvtára és Tervtára; egy német nyelvű füzetét (Archäologische Notizzen und Skizzen. Wien, 1865.) pedig az OSZK Kézirattára őrzi (Quart. Germ. 893.). Id. Storno Ferenc mappái a Soproni Múzeum Storno-gyűjteményéhez tartoznak.

[6] Részben az Építészeti Múzeumban, részben az OMVH Könyvtárában találhatók.

[7] OMVH Fényképtár; Bolla V.: Rómer Flóris úti jegyzőkönyvei (regiszter). Bev.: *Cs. Tompos E.–Sódor A.* Budapest, 1980.

[8] Valamennyit fölsorolja: *Bardoly I.*: Rómer Flóris élete. Műemlékvédelem XXXII. (1988) 241.

[9] *Sz. Máthé E.*, Rómer Flóris bihari munkássága: A bihari útinapló. D. M. E. 1974. (Debrecen, 1975) 283–346.

[10] *Balogh J.*, Varadinum – Várad vára. Művészettörténeti Füzetek 13. Budapest, 1982. I. 150; 3. kép. II. 279, 284, 285, 286, 287, 288, 293, 330.

[11] *Gaál A.*, Adalékok a Tolna megyei régészet kezdeteihez: Rómer Flóris levelei Novák Sándorhoz. Dunatáj II/3. (1979) 55–60. *D. Matuz E.*, Rómer Flóris kéziratos hagyatékának Csongrád megyére vonatkozó adatai. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1986/1. 31–38.

éppen ezért mindössze egyetlen intézmény Römer-dokumentumairól, a MOB jogutódjánál, az Országos Műemlékvédelmi Hivatal gyűjteményeiben tárolt hagyatékról kíván néhány szót ejteni.

Az itt található anyagot három dokumentációs csoport őrzi: a *Könyvtár*, a *Tervtár* és a *Fényképtár*.

Legkevésbé feldolgozott a Tervtár és a Fényképtár Römer-hagyatéka. A Tervtárban található gyűjtemény egyrészt tartalmazza a szétválasztott MOB-iratok rajzi dokumentációit (alaprajzok stb.), amelyeket helységek szerint elrendezve őriznek, tartalmazza továbbá Römer megjelent publikációinak nyomdai kliséit. A hagyaték külön kimutatózására még nem került sor. 1988 nyarán mindezeken kívül találtam itt még egy puha fedelű, topográfiai jegyzetekkel teli füzetet is, azonban ez néhány hét múltán már nem volt eredeti helyén, sőt azóta sem került elő.[12] A Fényképtár Römer-hagyatékáról még ennyi információval sem rendelkezem. A gyűjteménykezelők szerint a nagy mennyiségű üvegnegatív és pozitív fénykép száma ismeretlen; ezt ugyanis a leltárkönyvek sem tüntetik föl. Egy elvégzendő szétválasztás számára egyetlen támpont marad csupán a fényképek zacskóira, illetve kartonjaira pecsételt *„Dr. Römer Flóris F. hagyatékából"* felirat.[13]

A legjobban feltárt egységgel a Könyvtár rendelkezik Gerecze rendszerezésének, majd az 1960–1970-es években Tombor Ilona lelkiismeretes leltározásának köszönhetően, aki e munkája mellett ismertetésüknek is szentelt időt.[14] Ez az állomány három részből áll: Römer Flóris könyvtárából, kéziratairól és a MOB-hoz intézett beadványaiból. Az első két csoport 1890-ben került az intézménybe Nagyváradról. Vételi ára 500 forint volt.[15] Gerecze három részre osztotta anyagát:

„A) Számos törzsívekbe osztott rajz-fénykép és vázlatokból álló gyűjtemény.

B) Römer utazási zsebkönyvei. 1–44.

C) Jegyzetek, kivonatok, bibliográfiai idézetek, apróbb vázlatok, pacskolatok, levelek, újságcikkek stb. hetvenkét csomagban, melyeket a rávezetett tartalomjegyzék szerint lehetőleg ABC-rendben folyó római számmal láttam el."[16]

A későbbi leltározás igyekezett megtartani az eredeti rendszert és összeállítójának csomagolását is, úgyhogy ma is az egykori göngyölegben férhető az hozzá. Römer könyvtáráról, amely ma az OMVH könyvtári állományának törzsanyagát képezi, külön jegyzék készült. Listáját azonban 1989-ben már nem láttam eredeti dossziéjában, de mikrofilmen sem.[17] Újabb föltérképezésében (esetleg egy revízió alkalmával) így itt is az egykori possessorra utaló bejegyzések és pecsétek nyújthatnak majd segítséget. Nincs külön nyilvántartva – az iktatókönyveken kívül –, viszont a MOB iratanyagának Römer-féle levelezése. 1874–1876 között Römer Flóris 27 beadványt intézett a Műemlékek Országos Bizottságához,[18] amelyek nem tartoznak ugyan a szűkebb értelemben vett hagyatékhoz, ám egy későbbi földolgozásnál mindenféleképpen számolni kell velük.

Ebből a hallatlanul nagy tényanyagot rejtő gyűjteményből egy-két témát leszámítva (Zala vármegye topográfiája, harangok, síremlékek)[19] minimálisat hasznosított sajnos a régészet és a művészettörténet, más területek specialistái pedig egyáltalán nem vettek tudomást létezéséről. Holott skálája rendkívül széles: hírlapi kivágások, metszetgyűjtemény, szentképek, heraldika, pecséttan, jelmeztan, művelődéstörténet, költészet, régészet, néprajz egyaránt képviselteti magát benne.

Römernek különösen ez utóbbi irányú tevékenységét felejtette el méltatlanul a tudománytörténet. Kósa László 1989-ben kiadott áttekintésében említette ugyan egy mondat erejéig Römert, mint Ipolyi Arnold gyűjtőhálózatának tagját; de hogy mit gyűjtött és anyagának mi a jelentősége, az már elsikkad.[20] Pedig Römer munkásságában a néprajzi kutatómunka jelentékeny helyet foglalt el. 1872–1873 között csaknem az egész országot beutazta népi tárgyakért. Eredményéről az 50. csomagban található hat füzete számol be. Mindenekelőtt az anyagi kultúra érdekelte: az öltözködés, az ékszerek, a lakáskultúra, a fazekasság, a lakóházak típusa. Gondosan följegyezte a megszerzett alkotások árait, előlegeit. Tájegységenként szószedetet is összeállított.[21] Beszámolóinak értékét ceruzarajzai növelik. A romantika gyakorlatában gyökerező néprajzi érdeklődését folklorisztikai kutatásai gazdagították, sőt maga is megpróbálkozott műdalok gyártásával.[22]

Irodalomtörténeti csemegék latin nyelvű költeményei, chronostikonjai.[23]

Mindmáig nem dolgozta föl és nem értékelte senki Römer képzőművészeti szerepét. A pozsonyi városháza múzeumában kiállított *Tengeri táj* (1841) olajfestményén kívül más munkájáról nem tudott a kutatás. Az OMF Könyvtárában föllelhető néhány ceruzarajza és akvarellje mindenesetre tovább bővítheti a romantikus tájképfestészet hazai anyagát.[24]

Alább következő tallózásom természetesen e szerteágazó hagyatékból csak részleteket tud fölvillantani. Válogatásom remélhetőleg mégsem lesz hiábavaló, és esetleg újabb búvárlatokra ösztönzi a kollégákat.

Kerny Terézia

Függelék:

1. Henszlmann Imre rajza kortársairól (Horváth Cyrill, Ráth Károly, Römer Flóris és egy ismeretlen portréja)
   Papír, ceruza, jelzés nélkül.
   21×18 cm
   Ltsz.: 454/19.
   A lap alján jobbra Römer Flóris utólagos bejegyzése ceruzával portréja alatt: „Ez én volnék Henszlmanntól". A vázlat az 1883-as nagyváradi ásatásokra vonatkozó iratanyag mellett, az ún. lapidáriumjegyzék szomszédságában található. Nagy valószínűséggel Nagyváradon készítette Henszlmann 1883-ban.
2. Római feliratos és faragott kövek Magyarországról.
   a) „Romana" feliratú obeliszk.
      Papír, ceruza, jelzés nélkül.
      29,5×23 cm.
      Ltsz.: K. 661/1.
   b) Sírkő.
      Papír, ceruza, jobb alsó sarokban „Sárközi rajza" felirat.
      21,5×14,5 cm.
      Ltsz.: 661/2.
      A lap alján: „Kömlőd Sárközy kertjében" felirat.
   c) Sírkő.
      Papír, toll, jelzés nélkül.
      21×13 cm.
      Ltsz.: 661/3.

---

[12] Itt köszönöm meg B. Benkhard Lilla és V. Pogány Jolán segítségét.

[13] A gyűjtemény történetéről Cs. Plank Ibolya adott értékes tájékoztatást.

[14] Vö. a 3. jegyzetben idézett tanulmányát, valamint: *Tombor I.*: Römer Flóris. Művészettörténeti Értesítő XVIII. (1969) 207–211.

[15] MOB iratok 1890/33.

[16] Vö. az 1. jegyzetben idézett bibliográfiát.

[17] A jegyzék eredetileg a K. 673. számot viselő keményfedelű mappában volt a megvásárolt jegyzőkönyvek lajstromaival együtt (4 db).

[18] MOB Iratok 1874/4, 21, 22, 52, 84, 85, 123, 137, 138, 141. MOB Iratok 1875/11, 12, 25, 26, 27, 28, 48, 59, 72, 102, 139. MOB Iratok 1876/4, 38, 57, 86, 95.

[19] Az első csoporttal Bogyay Tamás, a másodikkal Patay Pál, a harmadikkal Lővei Pál foglalkozott.

[20] *Kósa L.*, A magyar néprajz tudománytörténete. Budapest, 1989. 73. Egyáltalán nem kapott viszont helyet a Magyar Néprajzi Lexikon IV. kötetében (Budapest, 1987.) és hiányzik néprajzi tevékenysége egy olyan könyvből is, ahol pedig vitán fölül elsőként kellene a források között szerepeltetni (*Györffy I.*: A Fekete-Körös-völgyi magyarság.) Előszó: Györffy Gy. (Budapest, 1986.).

[21] Népi tárgyak gyűjtése. L. csomag, ltsz.: 653/1–6. Az előzményekhez tartozik, hogy a bécsi világkiállítás magyar falujának megtervezésével és berendezésével a Vallás- és Közoktatási Minisztérium Römert és Xantus Jánost bízta meg. Elképzelhető, hogy a Magyar Néprajzi Múzeum Adattára is őriz erre vonatkozólag iratokat.

[22] Az OMVH Könyvtárában négy ilyen verse található: *Népdal, Bandi a kedvese sírjánál, A koszorút fonó kis leány, Búcsúzás.* Ltsz.: 512/63.

[23] LVII. csomag.

[24] XXVIII. csomag.

1. kép. Henszlmann Imre rajza Römer Flórisról (Fotó: Makky György)

A lap alján irodalmi hivatkozás és a lelőhely megnevezése ceruzával: „Tata, angolkert".

d) Mitológiai jelenetekkel díszített reliefek.
Papír, ceruza, jelzés nélkül.
21 × 13,5 cm.
Ltsz.: 661/4.
A lap alján jobbra ceruzafelirat: „Kis-Igmánd, a temetőben".

e) Sírkő és szarkofág.
Papír, toll, jelzés nélkül.
21 × 13 cm.
Ltsz.: 661/5.
A lap alján jobbra ceruzafelirat: „Tata, angolkert", fölötte „Szőny" kiegészítés.

f) Feliratos és növényi ornamentikával díszített töredékek.
Papír, akvarell, jobb alsó sarokban: M. S. 850.
20,5 × 14 cm.
Ltsz.: 661/6.
Lelőhelye ismeretlen.
A lapok mellett részletesebb leírás nem olvasható. Elképzelhető, hogy Theodor Mommsen fölkérésére gyűjtötte Römer.

3. Szent István 3/4 alakja a Hahn-kódexből.
Papír, akvarell, az iniciálé alatt görög betűkkel írt szignatúra és „858" évszám.
23,5 × 16 cm.
Ltsz.: 435/31.
Az 1487-es évszámot viselő, és mindenekelőtt miniatúrái miatt említést érdemlő antifonalét először Knauz Nándor ismertette 1866-ban.[25] A pozsonyi káptalani könyvtár 5. számú kódexe akkor még 404 levélből állt. A fol. 213. lapon „De Sancto Stephano Rege" Fejezetnél pedig „D" iniciáléban Szent István miniatúrája volt: „...ernyős föveggel fején, jobbján egyenes kard, baljában aranyalma; hosszú szőke haj és szakáll bajusz nélkül, vállán zöld aranyosvirágú köpeny."[26] A már Knauz vizsgálatai idejében is erősen csonka szerkönyv az évek folyamán tovább pusztult, s 1882-ben, amikor az Országos Magyar Könyvkiállításon szerepelt, a Szent Istvánt ábrázoló lap már hiányzott belőle.[27] Az elveszett miniatúrát a Römer-hagyaték őrizte meg számunkra, amely egyúttal a szent ikonográfiáját is gazdagítja.[28]

4. A nagytótlaki főoltár szárnyképei.
Papír, ceruza, toll, jelzés nélkül, papírra ragasztva.
20,5 × 14,5 cm.
Ltsz.: 434/47.
A lap alján ceruzafelirat: „A tótlaki oltár képei, XVI. század."
Az újabb kutatások szerint az 1490 körül készült oltárszárnyak technikája olajtempera. Mértetük 72 × 52,5 cm. Kompozícióinak előképe feltehetőleg a Thuróczy-krónika brünni kiadásának fametszetsorozata. Az itt kialakított megoldás – legalábbis a magyar szenteknél – viszont újabb variánsok kifejlődéséhez szolgál majd előképül és az Egidius Sadeler-féle, a Mausoleumban közölt rézmetszetekig követhető nyomon. A fölső lapon Szent István mellett Szent Miklós (a templom védőszentje) ül brokátmintás kárpitozású trónuson. Az alsó lapon Szent László és Szent Imre (ma már erősen sérült) figurája látható. Az oltárszekrényre Römer Flóris figyelt föl először, aki szerette volna az akkortájt szerveződő Keresztény Múzeumnak megvásárolni.[29] Műkereskedelem útján végül Szenczy Ferenchez került, aki 1864-ben a Magyar Nemzeti Múzeumnak adományozta.[30] Jelenleg a Magyar Nemzeti Galéria Régi Magyar Gyűjteményének tulajdona és állandó kiállításán is látható.[31] Römer a MOB-hoz intézett beadványában is megörökítette az oltárszárnyakat. Jelentéséhez csatolt rajzát az OMF Tervtára őrzi.[32] Az oltárképek első publikálója ugyancsak ő volt.[33]

5. Erdély három nemzetének viselete.
Erdélyi jelmezkódex. (Feltehetően a Magyar Nemzeti Múzeum példányáról)

a) Magyar nemes, diák és inas viselete.
Papír, akvarell, jelzés nélkül.
16 × 32 cm.
Ltsz.: 437/281.

b) Nagyszebeni szász királybíró, nagyszebeni szász polgár és székely katona viselete.
Papír, akvarell, jelzés nélkül.
15 × 33 cm.
Ltsz.: 437/281.

c) Magyar inas és székely jobbágy viselete.
Papír, akvarell, jelzés nélkül.
16 × 19,5 cm.
Ltsz.: 437/279.

Römer Flóris 1864-től, a bántornyai és veleméri falképek felfedezéséről szóló írását ért heves támadások után kezdett behatóan foglalkozni a régi magyar viselettel. A csaknem egy évtizedig tartó kutatómunkája során a középkori és barokk művészet legkülönbözőbb műfajú emlékeit gyűjtötte össze és rajzolta le, de tanulmányozta egyes elszigetelten élő paraszti közösségek archaikusnak vélt viseletét is, mint ezt saját fényképfelvételei bizonyítják. Munkája eredményét az 1872 tavaszán tartott akadémiai székfoglaló beszédében összegezte.[34]

E három akvarell egy sajátos magyarországi rajztípus, a XVII. század végi, XVIII. század eleji erdélyi viseletkódexek egyikéből hoz

---

[25] *Knauz N.*, A pozsonyi káptalannak kéziratai. Magyar Sion IV. (1866) 23–24.

[26] Uo.

[27] *Csontosi J.*, Pozsonyi Graduale 1488-ból. Kalauz az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum részéről rendezett könyvkiállításhoz. Budapest, 1882. 18. Nr. 44.

[28] A lap első ismertetése és fényképe: *Kerny T.*: Szent István és kora. Szerk.: *Glatz F.–Kardos J.* Budapest, 1988. (Könyvismertetés) Ars Hungarica XVII. (1989) 224; 91. kép. A rövid közlésben a másolatot Römer Flórisnak tulajdonítottam. Újabb vizsgálatok alapján azonban fölmerült annak a lehetősége, hogy a miniatúrát Könyöki (Ellenbogen) József készítette volna (Művészet I. [1902] 149.).

[29] *Römer F.*, A Keresztény Múzeum első zsengéi. Religio és Nevelés 1864. 34–36. sz. (VII. 9.) 17–19.

[30] *Radocsay D.*, A középkori Magyarország táblaképei. Budapest, 1955. 406.

[31] Ltsz.: 180, 182.

[32] Papír, lavírozott ceruzarajz. Jelzése: VII(23) 1890. (!) Ltsz.: K–7934.

[33] *Römer F.*, Keresztény Múzeum Pesten. Religio és Nevelés 1864. 36. sz. 59.

[34] *Römer F.*, A magyar jelmezről. Akadémiai Értesítő évf. n. 1872. 139–146.

néhány figurát. Bennük, mint Galavics Géza rámutatott, annak a rajzi gyakorlatnak fennmaradt példáit kell látnunk, amely pl. előírta, hogy a kolozsvári festőcéhben a XVII. század közepén a „mesterremek" elkészítéséhez a jelölt tartozott magát egész alakban „leírni" vízfestékkel...[35] és ahol „nem annyira az személyiség egyéni megragadására és visszaadására, sokkal inkább egy-egy típus erősen dekoratív, határozott kontúrrajzú, belső rajzzal alig megbontott megörökítésére törekedtek"[36]

6. Pavli Crosnensis Rvtheni Artivm Liberalium magistri Poetaeque qũasuaussimi Panegyrici ad diuũ Ladislaũ Pannoniae regem uictorissimũ... Wiennae 1509.
Pausz, tus, papírra ragasztva, jelzés nélkül.
18 × 13 cm.
Ltsz.: 434/171.
Rómer már az 1864-ben felfedezett bántornyai és veleméri freskók vizsgálata óta élénk érdeklődést tanúsított Szent László ikonográfiája iránt, de kutatási eredményeit először csak 1874-ben megjelent falfestészeti corpusában foglalta össze külön fejezetben. Elsőként fedezte föl a hasonlóságot a norvég nemzeti szent, Olaf és Szent László ábrázolásai között.[37] Az 1881–1883-as nagyváradi ásatások után ismét fölmerült benne egy önálló ikonográfiai tanulmány gondolata, a tervezett munka azonban nem készült el. A hozzá gyűjtött feljegyzések, rajzok megmaradtak részben az OSZK Kézirattárában, részben az OMVH Könyvtárában.[38]
A Crosnensis-dicsbeszéd díszlapjának fametszetéről készített másolat talán ennek a műnek az illusztrációja lett volna. A lap bal oldalán irodalmi hivatkozás, alján Crosnensis költeményének címe olvasható.
Kompozíciójának kialakításában a legnagyobb szerephez alighanem II. Ulászló 1500-tól vert guldinerjei jutottak. A koronát tartó angyal motívuma az Anjou-kor művészet-politikai terméke, amely hosszú szünet után itt jelentkezett először. Az Immaculata felbukkanása jellegzetes XVI. századi jelenség Szent László ábrázolásain. A földön fekvő címer Perényi Gábor ugocsai főispánra utal, akinél Crosnensis hosszabb ideig vendégeskedett.[39]

7. A Szalóki család címeres levele.
Papír, ceruza, jelzés nélkül. (2. kép)
18 × 16,5 cm.
Ltsz.: 512/51.
A címeres levelet I. Ulászló bocsátotta ki Szalóky Tamás részére. A kihalt család történetét Nagy Iván ismertette,[40] az armálist először Véghelyi Dezső publikálta.[41] A már a múlt században is sérült, hiányos címerről újabban Radocsay Dénes és Nyulászíné Straub Éva írt röviden, de a képét ők sem közölték.[42]
A lap bal oldalán a miniatúra állapotára vonatkozó ceruzafeljegyzések, hátoldalán szakirodalmi hivatkozások olvashatók.

8. A nyitrai és a sági káptalan pecsétje. (3. kép)
Papír, ceruza, jelzés nélkül.
20,5 × 26 cm.
Ltsz.: 512/15.
Mindkét rajz alatt néhány irodalmi utalás.

9. Középkori pecsétek a Grassalkovich Levéltár okleveleiről (5 db)
Papír, ceruza, jelzés nélkül.
20 × 26 cm.
Ltsz.: 512/3.

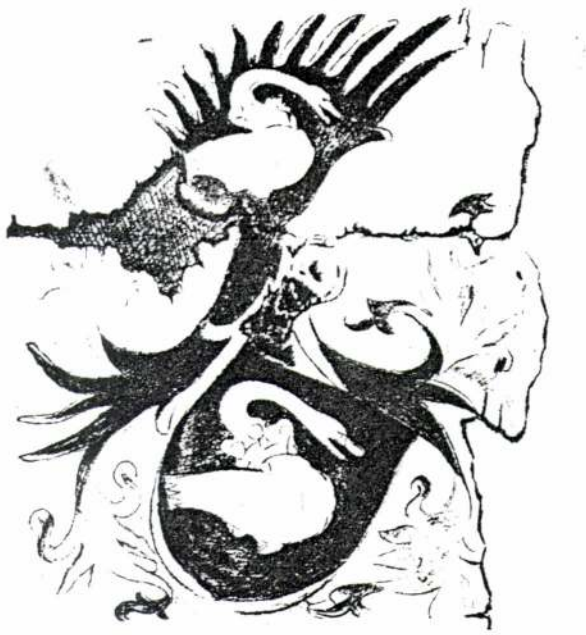

2. kép. A Szalóky család címerlevele. Rómer Flóris hagyatéka. (Fotó: Makky György)

Az egyes pecsétek alatt meghatározások és rövid irodalmi kiegészítés olvasható.

10. Nagybánya város pecsétje. (4. kép)
Papír, ceruza, „Nagybánya városánál van, magam rajzoltam" felirattal.
20 × 12 cm.
Ltsz.: 512/65.
A pecsét felirata: + S/gillum/. D/e/. D/ominorum/. MVTVVS. AMOR. CIVIV/m/. OPTIMV/m/. E/st/. CIVITATIS. F/ir/MA-ME/n/TV/m/.
Nyolcszögű, pontsorral határolt mezejében lépcsőzetes, sziklákkal, növényekkel és kétoldalt tölgyfával borított hegy tetején gloriólás király ül. Meghatározása máig vitatott. Alatta két bányász kalapáccsal és csákánnyal követ fejt. Egyik legkiválóbb, kiemelkedő művészi kvalitású XIV. századi városi pecsétünk, amelynek tipáriuma is megmaradt.[43] Az itt látható rajz érdekessége, hogy azt Rómer nem a pecsétnyomóról, hanem a városháza levéltárában őrzött egyik lenyomatról másolta és a következő megjegyzést fűzte hozzá: „Sötétzöld viasz, meggyszínű selyem zsineg."

11. Címertani lenyomatok és rajzok.
Papír, viasz, ceruza; hátoldalán „Varsányi" felirat olvasható.
23 × 17 cm.
Ltsz.: 512/24.
a) „Szokolai (alias Martinaw) helység pecsétje"

---

[35] *Galavics G.*, Volt-e rajzművészet a 17–18. században Magyarországon? Ars Hungarica X. (1982) 13. Az előzményekről: Fülemüle Á.: Viseletábrázolások a 16–17. századi grafikában. Ars Hungarica XVII. (1989) 115–133.

[36] *Galavics G.* az előző jegyzetben i. m. 13.

[37] *Rómer F.*, Régi falképek Magyarországon. I. Monumenta Hungarica Archaeologica. III. Budapest, 1874, 22.

[38] *Rómer F.*, Vegyes művészettörténeti jegyzetek. OSZK Kézirattár, Oct. Hung. 501/9; Rómer Flóris hagyatéka. OMVH Könyvtár, LIX. csomó, ltsz.: 427.

[39] *Balogh J.*, Varadinum – Várad vára i. m. II. 59.

[40] *Nagy I.*, Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal. X. Pest, 1863. 473.

[41] A Rómer által idézett tanulmányt nem tudtam azonosítani.

[42] *Radocsay, D.*, Gotische Wappenbilder auf ungarischen Adelsbriefen. Acta Historiae Artium V. (1958) 356; Nyulászíné Straub É., A Magyar Országos Levéltárban őrzött eredeti címereslevelek jegyzéke. (Forrástudományi segédletek 2.) Kézirat. Budapest, 1981. 31.

[43] Rövid leírása: Művészet I. Lajos király korában 1342–1382. Katalógus. Szerk.: *Marosi E.–Tóth M.–Varga L.* Budapest, 1982. 356–357. Kat. 271. (korábbi irodalommal). Feliratáról legújabban: *Takács I.*, Feldarabolt idő. (*Marosi E.* [szerk.]: Magyarországi művészet 1300–1470 körül.) Budapesti Könyvszemle I/1. (1989. december) 53–54.

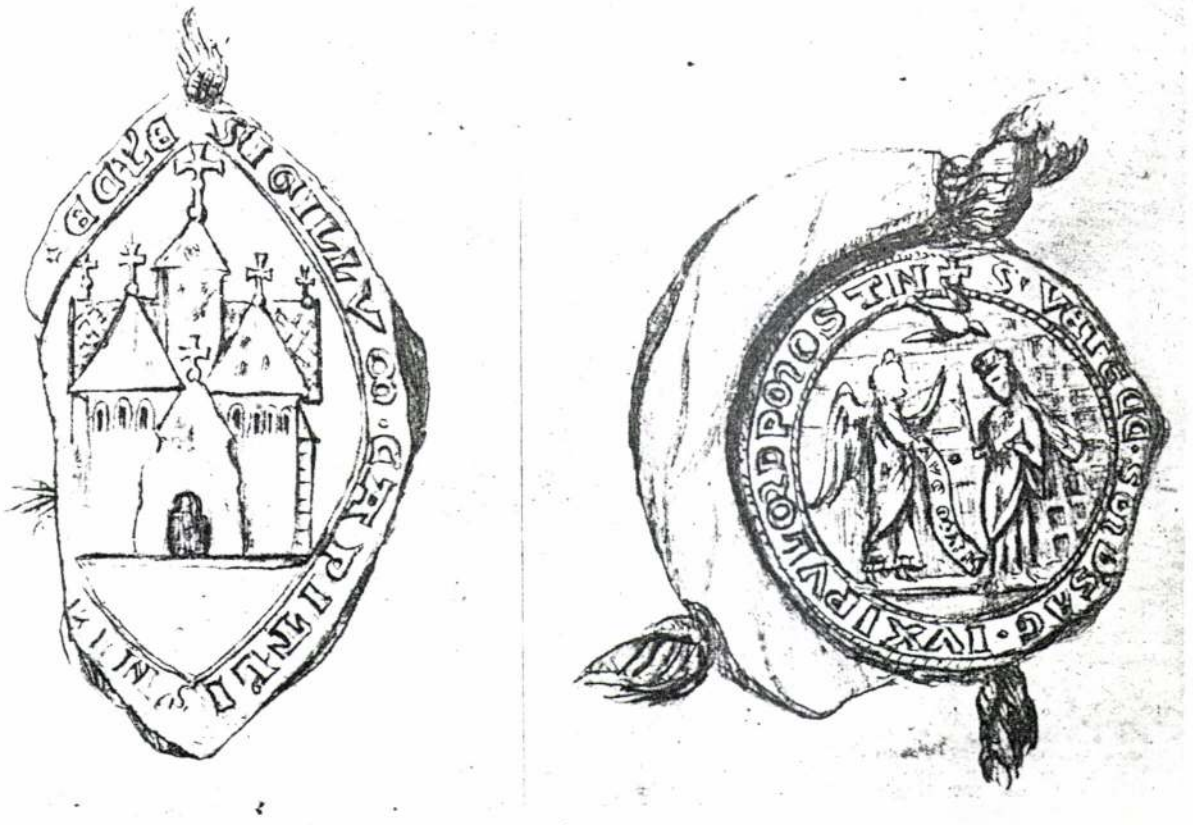

3. kép. A nyitrai és sági káptalan pecsétje. (Fotó: Makky György)

4. kép. Nagybánya város pecsétje. (Fotó: Makky György)

Két vörös viaszlenyomat. Felirata: S. Georgi de. pa. Martnaw. 1598.
A pontsorral kialakított kör alakú pecsétmezőben Szent György lovas alakja látható.

b) „Rakoj Janokj Zsigmond pecsétje 1699."
Az ovális mező felső részén S. I. monogram. Alatta babérlevelekkel (?) körülvett tárcsapajzsban háromágú, nyitott koronából kiemelkedő két virágot tartó kar. A lap alján olvasható felirat: „Szokola helység és Jenő földesura, bírta neje után Barsakovics Kata Asszony, ez adta el Eszterházinak."

12. Haidonicalium pecsétje.
Papír, vörös viaszlenyomat.
18×8,5 cm.
Ltsz.: 512/64.
A két lenyomatban is megőrzött reneszánsz pecsét felirata: Sigillum Privilegiatorum Oppidum Haidonicalium. A kör alakú pecsétmező ábrája elmosódott. Középen farkába harapó sárkány vehető ki. Benne jobbra forduló kardot tartó kar. A sárkány két oldalán egy-egy álló figura. A sisakdísz: Jobb kezében kardot tartó, nyitott koronából kiemelkedő félalak.

13. Angolpark napernyő formájú pavilonnal.
Litográfia, körülmetszett, könyvből kivágva.
9×13 cm.
Ltsz.: 526/23.

14. Angolpark (?) orientalizáló részletekkel.
Körülvágott rézmetszet.
8,5×14,5 cm.
Ltsz.: 526/22.
Hátoldalán több elmosódott ceruzafelirat.

RÖMER Flóris

POZSONY VÁROS

UTCÁI ÉS TEREI.

A VÁROS TÖRTÉNETE
UTCA- ÉS TÉRNEVEKBEN.

EREDETI KUTATÁSOK ALAPJÁN

ÍRTA

Dr. ORTVAY TIVADAR.

POZSONY.
1905.
WIGAND F. K. KÖNYVNYOMDÁJA.

PÜSKI – REGIO
Budapest, 1991

szerepel. XVI. századi végrendeletekben Reichartsgassl és Reichartsgassen néven fordul elő. Már 1341-ben szept. 11-ikén Mária néhai Reychard pozsonyi polgár özvegye a Sz. Antal-rend pozsonyi házának némely szántóföldjeit vette bérbe. Ez adat eszerint bizonyitja, hogy az utca nevének történeti nyoma már a XIV. század első felében található. Feltünő görbültsége a régi külső védmüvek befolyására vezetendő vissza. Régi házbirtokosai közt németalföldiek, flandriaiak is voltak. Az 1439. évi városi telekkönyv szerint Meixner Miklós és János házbirtokosok a Vödricen és a Reichart-utcában. A Meixnerek ősei a belga Meix-faluból valók. Ez utca házai ma is kicsinyek, még inkább azok lehettek a régiek. A városi telekkönyv szerint a Reichartsgassenban 1470. körül egy ház ára 3½ arany forint volt, mig a belvárosban 85—1000 arany forintosak a házak.

Rómer Flóris-utca. (Römer Flórisgasse.) Az Óváros ezen hajlott menetü régi, szük utcája a Mihály-utcát köti össze a Barát-utcával illetve a Ferenciek-terével. Régisége mellett szól az, hogy udvartelkein még most is szemlélhetni a régi városárokba kiérő városfalakból egyes részleteket. A régi bástyahelyiségekből egynémelyik ma is használatban van. Egyik házának kapuja alatt egy kő az 1466-ik évszámot mutatja. A régi tornyok egyike, az 1520. évi városi számadásokban emlitett Uj torony, de

az 1532. évi számadásokban már Lőportoronynak (Pulwerthurm) nevezett s a Márián-féle képmetszeten, nemkülönben a Redel-féle 1751. évi alaprajzon is jól feltüntetett torony ma is teljesen fennáll s lakásul szolgál.

Az utca eredeti s aztán félezer éven át használatban volt neve Lakatos-utca (Schlossergasse) volt az itt hajdan telepesen lakott lakatosok után. Úgy az 1434. évi városi adókönyv, mint az 1439. évi városi telekkönyv, nemkülönben a középkori számadókönyvek és végrendeletek is több lakatost emlitenek, kik közt házbirtokosok is voltak. Ezek nemcsak szorosan vett lakatos-, hanem kovács-, kerékgyártó-, órásmunkával s azonfölül borüzlettel is foglalkoztak, mi arra enged következtetni, hogy szoros céhszabályok által szervezve nem voltak. Tényleg lakatosok készitették és igazitották a város nyilvános óráit, amiért őket Hormaister, Urmaister, Urrichter néven is nevezték. Az 1440. évi városi számadókönyvből kitetszik, hogy János lakatos évnegyedenként kapta fizetését azért, amiért a városi órát igazitotta és működésben tartotta. Az 1442. évi számadókönyvből meglátjuk, hogy Bertalan (Bartlme) lakatos igazitotta a városi órát, kerekeit kireszelte, mutatóját diszitette. Lakatosok készitették a városi pecsét állványát, amint ezt egy 1548. évi adat bizonyitja.*) Hogy a pozsonyi laka-

*) Das pressch zum grossen Stattsigill zu beschlagen.

tosság mily műjártas volt iparszakmájában, azt a fennmaradt lakatosműveik bizonyitják. A régi házak lebontásával ugyan tönkre mentek és elkallódtak nagyrészt azok a kovácsolt ablak- és balkonrácsok, melyek nem egy esetben műremek számba mentek, de e példányok egyikmásika még fennmaradt a mai napig. Ezek közül több igen érdekes és műbecses darabot láthatni a Marton-féle gyüjteményben a Grösziing-utcában és a városi muzeumben, valamint egyes házakon a Mária-Terézia-úton és a Várhegyen levő házakban. Nem szünt meg a lakatosság jelentősége városunkban később sem. Számos remek vasmű látható itt a XVIII. század elejéről (1700) és a XVIII. század végéről (1790). Amazok közé sorolhatni a Mária-Terézia-úti 1-sö számú háznak felsőablak-rostélyát; a Kossuth Lajos-tér 23. számu házának lépcső- és balkonrácsát; a Kórház-utca sarkán, egykor az Arany lúdról cimzett vendéglő pompás cégerét; a Rómer Flóris-utca 13. számu házának felsőablakrostélyát és kapupántjait; a Városház őrerkélyét; a városházi Apponyiház udvarban levő kútját; a Vásár-téren levő Flórián-oszlop rácskapuját és lámpáit; a Jezsuita-templom két apsis-rácsát; a kórházutcai Erzsébetiek templomának apsis-rácsát és a bejáró kapú pántjait; a dómtemplom Alamizsnás Sz. János-kápolnájának kapuját és ablakrácsát és a várrom kapujának pántozatát. A XVIII. század végéről valók a Sz. András-temetőben, a halottasház külső

csarnokában felállitott gyönyörü kovácsolt vas-kereszt; a pékszövetkezetnek a Búzapiacon látható kovácsolt vascégerét. Emlitjük azonkivül a XVI. Lajos-féle stilben tartott ablakrácsot a primási palotán; a duna-utcai Lazarettemplom ablakrácsát; egy a Frigyes főherceg-úton levő ház felsőablakrácsát. Mária-Terézia-stilben készültek Frigyes főherceg palotájának homlokrácsa és kapuzatai, mig a Sz. Ferenciek terén levő 8-ik számu háznak balkonrácsa francia-barokkstilt mutat. Mindezek a vasmüvek fennen hirdetik, hogy lakatosaink nemcsak a régibb, de az ujabb korban is mesterileg feleltek meg a régi jó hirnévnek. És mondhatni, hogy ez iparág ma is magas fokon áll városunkban. A Kohl-, Marton- és Horarik-cégek mütermékei úgy technikai kivitel mint tervezés tekintetében müremekek.

Ujabban a Lakatos-utca nevét Rómer Flóris-utca névre változtatták át Rómer Ferencz Flóris hirneves archeologus után, ki ez utca egyik házában született 1815. április 12-ikén. Iskolái befejezése után a Sz. Benedek-rendbe lépett s annak áldozópapjává avattatott fel. Ez után 3 éven át (1845. aug. 26-ikától 1848-ig) működött a pozsonyi akadémián mint a természettan tanára. Az 1848—49 évi szabadságharcban mint főhadnagy résztvévén, e lelkesedéséért 8 évi súlyos börtönbüntetésre lett itélve, a melyből 3 évet ki is töltött Olmützben. Kiszabadulván magánnevelő, 1857-ben győri középiskolai tanár lett s maradt ott e minőségben 1862-ig. 1862-től 1866-ig a pesti kath. gym-

násium igazgatója. 1866—1874-ig budapesti egyetemi tanár s muzeumi régiségosztályi őr. 1874-ben pápai engedélylyel a rendből kilépve, beszterce-egyházmegyei pappá, majd jánosi apáttá s végre nagyváradi stallum litterálés kanonokká lett. Meghalt ott 1889-ben március 18-ikán. Ő tulajdonképen a hazai régiségtudomány megalapitója és széles körben való népszerüsitője. Maradandó érdeme, hogy a régiségtudomány terén az akkor még kezdetleges tudás dacára is iskolát alapitott, mely aztán tanitványaiban európai szinvonalra emelkedett. Hirét mint a régiségtudomány művelője alapitotta meg. Nagy része volt neki a mi városi diszligetünk rendezésében is. Tudományos érdemeinél fogva kitüntették őt a kir. tanácsosi cimmel és a vaskoronarend III. osztályával. A Magy. Tud. Akadémia 1860-ban levelező, 1871-ben rendes tagjának választotta meg. Számos külföldi tekintélyes intézetnek is tiszteleti tagja volt. Szerkesztette 1869-től 1873-ig az Archeologiai Értesitőt. Több munkát és számtalan cikket irt. Családja rokonsága ma is fenn van Pozsonyban. A Rómer család különben a város egyik ismert régi családja. Rómer Jánost mint pozsonyi házbirtokost már az 1439. évi városi telekkönyv sorolja fel, s ha nem is tudjuk e család származását kimutatni, maga a név mindenesetre valamelyes összeköttetésbe hozza Olaszország fővárosával.

A Rómer Flóris-utcát illetőleg még megjegyezzük, hogy hajdan nyilvános közkútja volt, melyet az 1502. évi városi számadókönyv emlit*). 1590-ben ez utcában tört ki az a borzasztó tűz, mely majdnem az egész várost elhamvasztotta, úgy hogy csak Sz.-Márton-temploma, a Ferenciek kolostora és temploma, az érsek háza, a városháza és néhány más ház maradt épen. 1733-ban ez utcában ú. n. utcai elemi iskola állott fenn.

Roykó-utca. (Roykógasse.) A Ferenc-Józsefvárosnak ezen jövő elé nézö utcája a Grösziing-utcát egyesiti a Baross-Gábor-úttal. Beleszakad a Dobrovits Mihály-utca. Jövőben a Taller-utca is, ha az egészen kifejlődik. Még az ötvenes években Grösziing-utcának nevezték, annak keleti részét tevén, amint azt a Halácsy-féle nagy városi térkép mutatja. Mai Roykó-utca nevét, 1879-ben az ez évi júl. 28-iki városi közgyűlés határozatából kapta Roykó András Sámuel, a Roykonäum alapitójának a tiszteletére. Az ő 1840-ben júl 21-ikén keltezett végrendeleti hagyatéka a város egyik legjelentékenyebb alapját teszi. Az ez időszerint 1,715.562 koronából áll. Az evángelikus egyháznak és az evang. kórháznak is tetemes összegeket adott. Hagyott nevezett egyháznak toronyépitésre is, mely azóta 229.500 koronára szaporodott fel.

Rozgonyi István-út. (Rozgonyi István-Strasse.) Az Ujvárosnak ezen a pozsony-szombathelyi vasúti pályán túl eső útja a Malomligeti-utat köti össze a

*) prun in der slossergassen.

Römer Flóris

möge die Direction dieses schöne Auszeichnungs Decret und Diplom in Gegenwart der versammelten Herrn Mitbrüder und Mit-Collegen dem guten und braven Lehrer Florian Romer Überreichen — damit Alle seine Freude, so wie ich theilen können, da die besondere Distinction, nicht allein zur Ehre und Ruhm des Ausgezeichneten, sondern auch zur Ehre des heiligen Ordens, dient! — Ich zweifle nicht dass der gute Florian auf seiner betrettenen Ehrenbahn auch fernere Verdienste und Lorbere einsammeln wird. — Den ich wie alle übrigen lieben Lehrer von Herzen grüsse und des Gottes Obhut empfehle. Gegeben in Martinsberg den 2ten Juni 1859.

Michael
Erzabt

E megtisztelő kitüntetést a főgimnáziumi igazgatóság a helyi sajtóban részletesen ismertette, valamint az okmányhoz kapott utasítást, mely szabályozza a levelező tagok jogait. A szabályzat értelmében a levelező tagnak jogában áll a központi bizottsághoz közvetlenül, vagy a kerületileg illetékes konzervátorhoz[238] fordulni, régi emlékek megőrzésére, állapotára és hollétére észrevételeket tehet. A szabályzat szorgalmazza, hogy a levelező tagok észrevételeiket a műemléki ismeretek bővítésére közöljék a konzervátorokkal.[239] A gimnázium igazgatósága ezzel adta tudtára a lakosságnak, hol lehet a kallódó régiségeket elhelyezni, hogy azok közhasznúvá váljanak.[240] A győri múzeum alapítása és első vezetőjének, Römer Flórisnak a kinevezése 1859. május 26-án kelt okirattal történt.[241]

Az év elején Römer Flóris a Győri Közlönyben beszámolt egy év előtti felhívása óta történt múzeumi anyaggyarapodásról s megállapítja, hogy számos, főleg természetrajzi tárgy gyűlt össze.[242] Múzeumi munkálkodásában sorkentőleg hatott hivatalos kinevezése, a nyári szünidőben bejárta Pozsony környékét, ahol Ipolyi Arnolddal főleg az egyházi műemlékeket kereste fel. Megfordult a Bakonyban, Mór, Bodajk, Csákvár, Kisbér és Pannonhalma vidékén. Útjáról 14 levélben — melyet a Győri Közlönyben tett közzé — számolt be Ebenhöch Ferenc barátjának.[243]

Römer Ebenhöch Ferenccel már a 40-es években megismerkedett, s most e barátságot felújítva közösen munkálkodnak a régészeti kutatásban. Nemegyszer együtt mennek gyűjtőútra, egymást rendszeresen tájékoztatják az eredményekről. Ószőnyben felkutatja a római kori leleteket, eredményeit a nyilvánosságra hozza és reményét fejezi ki, hogy ezeket a tárgyakat a győri múzeum fogja megkapni, hivatkozva a kormányrendeletre. Reméli egyúttal, hogy a bécsi és a pesti Nemzeti Múzeum nem viszi el a leleteket, így „a győri mivelt közönség gyönyörködésére és a főgymnasiumi ifjuság további kimivelésére nálunk fognak fölállitani".[244] Közben foglalkozik a Győri Közlönyben a közönség tájékoztatásával is, közli, hogy augusztusban a Ferbach-féle telken római sírok kerültek elő, s helyszíni szemléje során 6 téglasírt talált az építkezésnél, 3 bronz karperecet és egy edényt megmentett. Felhasználja az alkalmat, hogy ezen keresztül is figyelmeztesse a lakosságot a leletek megmentésére és bejelentésére.[245] Munkálkodása eredményeképpen a múzeum szépen gyarapodott. 1859 közepén az állomány így oszlott meg: 3000 állat, 2048 növény, 1361 ásvány és kőzet, 3258 pénz, 100 régiség, 60 pecsétnyomó, 3 műipari remek és 17 könyv.

1860-ban nagy lendülettel folytatja munkáját. A város határában előkerült sírokról kérnek tőle felvilágosítást, s a hozzá intézett kérdésekre közli, hogy nem tud addig választ adni, míg nem végez alaposabb tanulmányokat és a múzeumokban nem keres összehasonlító anyagot.[246] E válaszából a megfontolt kutató hangja csendül ki, érzi, hogy még nem járatos annyira a régészetben, nem mondhat elhamarkodott ítéletet. Közben nem feledkezik meg arról sem, hogy a már tekintélyes nagyságú gyűjteményt rendezze és programjának megfelelően megnyissa a közönség számára. Az újabb gyarapodással 1860 közepére több, mint tízezer darabból áll a múzeum gyűjteménye. Ezt az anyagot már be lehet mutatni: 3170 állat, 2168 növény, 1405 ásvány és kövület, 3688 pénz, 139 régiség, 65 pecsétnyomat és 37 okmány.

A múzeum megnyitására jó alkalom kínálkozott, ugyanis május 30—31-én rendezték meg Győrött a vidéki mezőgazdák találkozóját is, Hecs Mátyás épületfakereskedő udvarán az országos jellegű juhkiállítást, melyre nagy tömegek érkeztek a városba.[247] E mozgalmas napokra már jó előre megkezdték a szervezést, a programot előadássorozatokkal és hangversenyekkel kötötték össze. A hangversenyre hívta meg Römer Flóris Reményi Edét, egykori 48-as katonatársát, a külföldi emigrációból hazatért világhírű hegedűművészt,[248] aki a meghívást örömmel elfogadta és május 28-án már meg is érkezett.[249] A juhkiállítás május 30-án nyílt meg, melyre a gazdasági egylet vidéki tagjai is bejöttek Győrbe. Ezt megelőzően, 29-én került sor a múzeum megnyitására,[250] melyet a múzeumőr kalauzolása mellett még rendkívüli időben is szívesen látogattak. Később a múzeumi nyitást a győri vásári napokkal kapcsolták össze, hogy a vidéki közönség is megtekinthesse.[251] A májusi nyitás napjaiban több ezer ember nézte meg a múzeumot és számos értékes tárgyat adtak be.[252] Reményi Ede hangversenysorozatát lelkesen hallgatták, a művész az előadások bevételéből két szegény családnak 25—25 forintot, a győri múzeumnak pedig 75 forintot ajándékozott.[253] Itt meg kell említenünk, hogy a hangversennyel egybekötött múzeumnyitás emlékére a 100 éves jubileum alkalmából, 1962. június 9-én megnyílt állandó kiállításra is hangversenyt rendeztünk Rómerre és Reményire emlékezve.

1860-ban jelent meg „A Bakony" című könyve, melyet a nagy érdeklődésre a győri sajtó május 10-én, hetekkel a mű megjelenése előtt ajánlott.[254] (6. ábra). Már ezer példányra előfizettek és második kiadását tervezték.[255] A könyvben bakonyi természetjáró útjait írja le igen érdekes és élvezetes nyelven. A geológiától a műemlékekig, a növénytantól a régészetig az olvasó szinte mindent

238 Győr a soproni kerülethez tartozott, annak konzervátora Bitnitz Lajos szombathelyi nagyprépost volt.
239 GyK (1859) 187.
240 Uo.
241 GyBGÉ (1859) 12.
242 *Römer (241)*, GyK (1858) 55, 63, 67, 70—71, 74, 75.
243 *Römer (244)*, GyK (1859) Lásd az irodalomban feltüntetett lapszámokat.
244 *Römer (243)*, GyK (1859) 282—283.
245 *Römer (242)*, GyK (1859) 275.
246 *Römer (247)*, GyK (1860) 22, 23.
247 GyK (1860) 169.
248 *Uzsoki (309)*, Arrabona (1960) 189—190.
249 GyK (1860) 163.
250 GyBGÉ (1860) 24.
251 *Börzsönyi (42)*, GyBGÉ (1911) 18.
252 *Römer (248)*, GyK (1860) 207.
253 GyBGÉ (1860) 24. — GyK (1860) 184.
254 GyK (1860) 151.
255 *Römer (249)*, GyK (1860) 208.

6. A GYŐRI MÚZEUM ÉS RÉGÉSZETI KUTATÁS TÖRTÉNETE

a) Rómer Flóris múzeumalapító tevékenysége (1857—1861)

A győri múzeum megalapítása a magyar régészet egyik legkiválóbb egyéniségének, Rómer Flórisnak az érdeme. 1815-ben Pozsonyban született, 1830-ban lépett a bencés rendbe,[216] tanári vizsgáinak letétele után 1838 nyarán a győri bencés gimnáziumba helyezték, ahol természettant és természetrajzot tanított.[217] Már ekkor foglalkozott a természetrajzi szemléltető anyag gyűjtésével és érdeklődését más irányba is kiterjesztette. 1845 nyarán a pozsonyi királyi feltanodához került, a fizika, a természetrajz és a mezei gazdászat tanárává nevezték ki.[218] Ott érte az 1848—49-es szabadságharc, melybe diákjai élén bekapcsolódott. Igazi hazafiként küzdött a függetlenségért. 8 évi bilincsben töltendő várfogságra ítélték. Olmützben és Josephstadtban szenvedte a magyar szabadságért börtönbüntetését, közben 1854-ben amnesztiát kapott.[219] Szabadulása után évekig bizalmatlanul kezelték, míg végre 1857 nyarán visszatérhetett a győri bencés gimnáziumba tanítani.[220] Győri működése alatt régi barátjával, Ipolyi Arnolddal ismét felújította barátságát, az ő hatására foglalkozni kezdett régészettel is, melyet megszeretett.[221] Érdeklődéssel fordult a történelmi és művészeti tárgyak kutatása felé.

A bencés gimnáziumban 1857-ben már volt egy kis múzeumi gyűjtemény, amely természettudományi jellegű volt, főleg ásványokból, kitömött állatokból, növényekből és rovarokból állt. A II. József-féle szekularizáció során elvett jezsuita gimnáziumot 1802-ben a bencés rend kapta meg, s ekkor néhány állat, kevés ásványgyűjtemény szolgálta a szemléltetés célját. Ez a kis gyűjtemény évtizedeken keresztül alig gyarapodott, 1850-től azonban az iskolai tervezet alapján kezdték fejleszteni. Bencés tanárok és a bécsi geológiai intézet ajándékozása révén 1854-ben már 500 db ásvány, 400 db rovar és néhány kitömött állat alkotta a gyűjteményt.[222] 1857-ben növényekkel, csigákkal, kagylókkal, madártojásokkal és madárfészkekkel gazdagodott. Lovas Elemér adatai szerint 1857-ben már 71 db pénz és 9 másolat is volt a gyűjteményben.[223] A régészeti tárgyaknak, mint szemléltető eszközöknek gyarapítására 1857. június 29-én a tanári értekezlet felirattal fordult a pannonhalmi főapáthoz, hogy a régiségtár megalapítására ajándékozzon a központból érmeket. A főapát utasítására Czinár Mór, a régiségtár őre, 203 db régi és 336 db újabbkori pénzt küldött a győri gimnázium régiségtárának megalapítására.[224] A gyűjteményt mások is gyarapították, így 1857-ben az új iskolai év megkezdésekor Rómer Flóris már kis csírát talált, melyet neki kellett továbbfejlesztenie. Első ténykedése volt a természettudományi gyűjtemény rendezése, hozzáfogott annak tervszerű fejlesztéséhez. Programját a Győri Közlöny 1857. december 16-i számában vezércikkben tette közzé „Egy pár szó, s illetőleg kérelem vidékünk vadászatkedvelőihez s egyéb

216 *Kumlik* (1907) 9, 25. — *Banner (5)*, (1959) 7—8., *Banner (6)*, RD—DA 2. (1960) 1—2.
217 GyBGÉ (1854) 15. — *Kumlik* i. m. 26, 33.
218 *Kumlik* i. m. 34. — *Börzsönyi (39)*, GyBGÉ (1911) 7.
219 *Kumlik* i. m. 44—62. — *Banner (5)*, i. m. 9—11. *Banner (6)*, i. m. 3—6.
220 *Kumlik* i. m. 62—68. — *Banner (5)*, i. m. 11., — *Banner (6)*, i. m. 7.
221 *Banner (5)*, i. m.
222 *Acsay*, (1901) 351.
223 *Lovas (145)*, i. m. 8.
224 *Acsay*, i. m. 353. — *Lovas (145)*, i. m. 8.

5. *ábra.* Rómer Flóris a győri múzeum alapítója.

természetbarátokhoz" címen. E közleményben említette meg először a gy
múzeum gondolatát: „Ne mondja tán valaki, ha muzeumot akarok nézni,
megyek Bécsbe vagy Pestre, és nem keresem az ilyen zugintézetben? A ki
gondolkodik, uraim! az sohase menjen a győri szinházba, casinoba, keres
delmi gyüldébe se; mert ezeknél tán tekintélyesebbet is láthat a fenn neve
s egyéb városokban is! És mégis bátorkodom állitani, hogy magyarnak és fő
győrinek érdekesebb lesz a győri terménytárt megtekinteni, ha az idővel oly
lesz, milyenné tenni akarjuk és fogjuk is — mint akár a bécsit, akár a páris

A szakmáját kedvelő kutató lelkesedése, lendülete és töretlen bizako
csendült ki e szavakból. A helyi közvélemény figyelmét mindenképpen a r
zeum megvalósítása irányítja, magasztos célt festve, de reális megvalósí
tervezve folytatja felhívását: „A mily hazafias, ép oly szent a czél; . . . te

még egyszer, uraim! van hely elég, és a mostaninál nagyobb termet szivesen alakit az igazgatóság — csak küldjenek mindent, a mit tán most csak egyes választottak láthatnak, — vagy a minek hasznát egyébre venni nem tudják, — inkább itt állittasanak össze vidékünk természeti ritkaságai, mitsem, hogy a külföld buvárjai vigyék el orrunk elől, vagy egy pár év mulva nyom nélkül gondatlanságból elvesszenek." Alig hangzott el Rómer Flóris felhívása, a Győri Közlöny következő száma[225] örömmel közli, hogy a terménytár azóta számos adakozásban részesül, különösen kiemelik Dorner Ede ásványgyűjteményét. A következő évben találkozunk először régészeti jellegű pár soros hírrel. A magyar sajtót győri levelezője tévesen arról tájékoztatta, hogy a bécsi kapu melletti bástyabontásnál régiségek kerültek elő. Rómer a téves hírt azonnal megcáfolta és kérte a helyreigazítást.[226]

Rómer buzgó tevékenysége ismeretessé vált a felsőbb hatóságok előtt is, ezért 1858. április 29-én a helyi lap arról értesíti a győrieket, hogy a „cs. k. vallás- és nevelésügyi magas minisztérium a derék Benczék vezetése alatt álló itteni főgymnasium igazgatóságához egy leiratot intézett, melyben mig egy részről a jeles tanári testületnek egy ujon szerzett és valóban ritka gyüjteményü iskolai terménytár körüli buzgalmáért elismerés fejeztetik ki, addig más részről oda utasittatott az igazgatóság, hogy a mult évi adakozók és gyüjtőknek", különösen a bakonybéli Sárkány Miklós apátnak, Pöschl Károly ny. őrnagynak és Bielohrádszky Gotthárd szentmártoni uradalmi főerdésznek „mint kik a terménytár ügyét a legmelegebb részvéttel karolták fel, a cs . . . vallás- és nevelésügyi magas minisztérium nevében köszönet intéztessék . . ."[227] (5. ábra).

Az elismerés Rómert tovább sarkalta, mert ezt követően „A füvészkert és bájliget eszméje" című felhívást teszi közzé, hogy a Városrét helyén (a mai Vagongyár területének északi része) társadalmi összefogással füvészkertet hozzanak létre, hol a tanuló ifjúság növénytani ismereteit a helyszínen gyarapíthatja és természetrajzi órákat tarthatnak, Győr lakossága pedig sétányhoz juthatna, mivel Győrött még ilyen nincsen.[228] A sajtón keresztül meteorológiai megfigyeléseket közöl és kutatásra buzdítja a Győr környéki értelmiséget.[229]

A kis gyűjtemény inkább természettudományi jellegű anyaggal gyarapodott, ezt is sok esetben pénzért akarják adni, ezért a leleteket Rómer a hazaszeretetre hivatkozva kéri az adományozóktól.[230] 1857 június végén az állomány a következő volt: 778 állat, 908 növény, 655 ásvány és kőzet, 586 pénz. Az 1857/58. iskolaévben nagyarányú gyarapodás következett be, az évvégi állomány így oszlott meg: 2284 állat, 1352 növény, 1129 ásvány és kőzet, 1238 pénz és 45 régiség.[231] A természetrajzi gyűjteménynek és a régiségtárnak ez a nagymértékű gyarapodása a gimnázium igazgatóságának elismerését is kivívta: „A tansegédszerek e neme növekedésének ily rendkivüli lendületet Rómer Flóris tr. és tanár fáradhatatlan buzgalma adott: különös elismerést érdemelnek továbbá a terménytár tetemes szaporitásában Győr megye és vidéke minden rangu hő pártolóin kivül a fő-gimnáziumi tanuló ifjak s azok közt leginkább

225 GyK (1857) 91.
226 GyK (1858) február 20. sz.
227 GyK (1858) 134.
228 *Rómer (239)*, GyK (1858) 137, 141—142.
229 *Rómer (238)*, GyK (1858) 105—106. 109—110., *Rómer (240)*, GyK (1858) 186.
230 GyK (1858) 147.
231 GyBGÉ (1858) 27.

az egész I. és II. osztálybeli tanoncok, kik rovar- és növény-gyüjtéssel buzgón foglalatoskodtak . . ."[232]

A gyűjtemény a gimnázium épületének földszintjén, szűk és nedves helyiségben volt elhelyezve. A hirtelen gyarapodásra 1858 őszén a második emeleten egy nagyobb és két kisebb szobát jelöltek ki. A tágasabb elhelyezést indokolttá tette az is, hogy Rómer az iskolaév közötti szünetben, nyáron a Bakonyban, Erdélyben és Dél-Magyarországon gyűjtőkörúton vett részt, és 13 ládában küldte haza az anyagot.[233]

1858 november végén a bencés főgimnázium „tanülésén" felvett jegyzőkönyvben azzal a kéréssel fordultak a cs. k. kormányhoz, hogy a vallás közoktatásügyi minisztériumnak 1836. szeptember 27-én kelt „intézvénye" alapján utasítsa a községek elöljáróit, hogy a talált régiségeket szakértőnek jelentsék be, aki azokat megvizsgálva a cs. k. hatóság elé terjeszti és őrzésükről gondoskodik. A tanári kar Rómer Flórist ajánlja ilyen szakértőnek és kéri, hogy őrhelynek múzeumukat jelöljék ki, nehogy „az érdekes régiségek, a tudományosság könnyebb fejlesztésének e hatályos eszközei, melyek az emberi tudomány határait szélesebben kiterjesztve, az elrejtett, vagy a kétségbe vont igazságot felderithetik, — elszórva az enyészetnek tétessenek ki."[234]

A tanári kar kérelmére a cs. k. helytartóság soproni osztálya december 19-én 26 662. számú leiratában azt válaszolta, hogy a régi műemlékek bejelentésére a felszólítást megtette, s ígéri, hogy a főgimnáziumi múzeumot őrhelynek, Rómert pedig őrnek fogja kijelöltetni, és addig is megbízza, mint ideiglenes őr működjék. E leiratra a megyefőnök elrendelte, hogy a megyében lelt régiségeket a gimnáziumba szállítsák.[235]

1859 áprilisában érkezett meg Pannonhalmára a cs. k. műemlékvédelmi központi bizottság levele, amelyben érdeklődnek, hogy a rendnek nem lenne-e kifogása, ha Rómer Flórist a bizottság magyarországi levelező tagjává választanák. A főapát április 19-én kelt válaszában nem emelt kifogást ez ellen, így a fenti bizottság május 6-án kelt levelében Rómer Flórist magyarországi levelező tagjává választotta. A főapát külön levélben értesítette erről a győri főgimnázium igazgatóságát és mellékelten megküldte a kitüntető okmányt, melyet kérésére a tanári kar jelenlétében ünnepélyesen adtak át.[236] Az eredeti levél megmaradt a múzeumban, ennek teljes szövegét közöljük, mert tulajdonképpen ez az egyetlen okmányunk Rómer Flóris győri múzeumi működéséről.[237]

Numero 99

Löbliche Schulen-Direction!

Zu Folge der Anfragung der Kaiserliche Königliche Central-Comission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale im Östr. Kaiserstaate- dd° 9 April 1. J. Z. 122.— ob gegen die Ernenung des Professors Florian Romer zum Correspondenten Mitglied der Gesellschaft in Königreiche Ungarn von Seite des Ordens kein Anstand erhoben wird? — und der bezüglichen Antwort dd° 19. April 1. J. Z. 85 — anlangte das Auszeichnungs, und Ehrenamts Decret, mit der ämtlichen Zuschrift dd° 25 Maj 1. J. N^ro^ 2224/ praes. welches hiermit angeschlossen mit der Weisung der Löblichen Schulen Direction übersendet wird:

232 Uo.
233 *Lovas (145)*, i. m. 9.
234 GyK (1859) 186.
235 Uo.
236 GyK (1859) 186—187.
237 XJMA, Rómer Flóris iratok.

tanszéket állított fel és ennek előadójává Römer Flórist nevezte ki.[260] Itteni tevékenységéről azonban egyelőre nem tudunk bővebbet, később ezt a feladatot Zalka püspök idejében Ebenhöch Ferenc látta el.

Győri működésének kiemelkedő eredménye, hogy 1861-ben Ráth Károly győri levéltárossal és történetkutatóval közösen indította meg a Győri Történelmi és Régészeti Füzeteket, mely az ország jelentős tudományos orgánuma lett. Utolsó évfolyama, a 4. kötet, 1869-ben jelent meg, s Ráth elhunytával meg is szűnt ez a 16 füzetet magábafoglaló, rövidéletű folyóirat. (7. ábra). Értékelését Kanozsay Margit végezte el, az ő munkája nyomán röviden összefoglaljuk jelentőségét.[261]

Ez volt az első olyan vidéki folyóirat, mely a régészet és a történelem köréből merítette anyagát. Számos művészettörténeti és levéltári jellegű cikk is megjelent benne, sőt még tágabb határain is túllépve országos jellegű témákkal is foglalkozott. Hatása országosan tán még jelentősebb volt, mint Győrött, maradandó értékét pedig az utódok látják legjobban, mert a helytörténetkutatás nélkülözhetetlen forrása maradt.

Römer Flóris 1861 nyarán Pestre került, győri működési területe ekkor már szűknek bizonyult számára, országos tervek megvalósítása várt reá. Győrből távozva állítólag már nem képviselte a győri múzeum érdekeit, ugyanis intenciói alapján a Nemzeti Múzeum igazgatója, Kubinyi Ágoston 1862. december 10-én kelt levelében az igazgatóságtól kéri „a főgymnasium udvarában használat nélkül, de talán némileg akadályképpen" levő római síremlékeket a Nemzeti Múzeum számára.[262]

A választ nem ismerjük, de valószínűleg elutasító lehetett, mert a következő évben a MTA Archaeológiai Bizottsága a városi hatóságtól eszközölt ki bástyabontás során előkerült köveket a Nemzeti Múzeum számára.[263] A köveket azonban nem szállították el, mert 1865. április 16-án a Győri Közlöny is foglalkozik a kérdéssel. Helyesli a kövek Budapestre szállítását és hozzáteszi egyúttal azt is, hogy a hajdani fácánkert téglakerítésében is vannak még ilyen kövek befalazva. Ennek ellenére a kövek mégis Győrött maradtak, mert 1868-ban Römer már csak arra kéri a polgármestert, hogy a városi majorban levő római köveket, valamint az egykori győri vár Duna kapujának és bécsi kapujának feliratos köveit az utókor számára építsék be a tervezett jogakadémia épületébe olyan módon, hogy azt mindenki megtekinthesse.[264] Sokat támadták Römert, hogy Pestre távozásával nemcsak, hogy nem képviselte Győr érdekeit, hanem még az itteni anyagot is, egykori győri elveivel ellentétben el akarta szállíttatni. Lovas Elemér is megrója emiatt.

A múzeum története igazolja, hogy Römer nem a gyűjtemény elsorvasztása, hanem annak féltése miatt javasolta a köveknek Pestre szállítását, miután tapasztalta a híres fácánkerti gyűjtemény sorsát, mely Czechnek Pestre történő távozása után szétszóródott. Römer után 1861 őszén Pokorny Frigyes lett a múzeum őre, aki 1864-ig töltötte be tisztét,[265] de valószínűbbnek tartjuk, hogy hivatalból ráruházott elfoglaltságnak tekintette, ezért a múzeum fejlődése csökkent, elmaradtak a sajtó és a gimnáziumi értesítő hasábjain a múzeumról szóló

260 *Lovas (145)*, i. m. 14.
261 *Kanozsay (104)*, Arrabona (1959) 38—43.
262 Kubinyi levele a győri XJMA-ban.
263 *Ipolyi*, AK (1863) 171.
264 Sz (1868) 451. — *Lovas (145)*, i. m. 14.
265 *Méry (177)*, AÉ (1872) 313.

jelentések és hírek. Pokorny 3 évi működéséről mindössze egy esetben adott le jelentést,[266] ezért Römer, ki fáradságot nem kímélve hordta össze az anyagot és alapította meg a gyűjteményt, méltán tartott attól, hogy a gazdátlan gyűjtemények sorsára jut. Ebből fakadt az is, hogy a 60-as évek első felében a győri múzeummal nem volt szoros kapcsolata, csak Méry Etel működése során állt helyre ismét az egészséges viszony.

b) Méry Etel és az anyaggyűjtés időszaka (1864—1883)

A győri múzeum 1864-ben lelkes vezetőt kapott Méry Etel (1833—1883) személyében, aki Römer Flórishoz hasonló szorgalommal kezdte meg a gyűjtemény gyarapítását. (8. ábra). Munkáját a gimnáziumi értesítő évi jelentéseiben mérhetjük le, de a Győri Közlönyben is közzétette eredményeit. Az Archaeológiai Közleményekben és az Értesítőben eleinte nem találkozunk nevével, ezért Römer ösztönzi a publikálásra, mert a múzeum működéséről jó hírek vannak.[267] A győri múzeumot Römer több esetben példaképül állítja a 60-as évek végén létesülő régészeti egyletek és múzeumok elé: „És ha egyszer régiségi tár megnézésre érdemes, és a közönség számára csak vasárnaponkint vagy vásárok és egyéb nagyobb összejövetelek alatt a termek megnyittatnak — akkor mindenki azt, mije van, oda fogja szivesen adni. Ott van a győri muzeum. A felszerelésen kivül mindent a város és vidéke adott, ez által magának örök emléket emelvén és fiai tanittatásához a legbecsesb eszközöket nyujtván. Eszközeim közt leghatályosb a Győri Közlöny volt, ez által buzditottam Győrmegye lakóit. czikkeim dijául nem egyszer egész, néha becses gyüjteményeket kaptam".[268] Römernek ezt a gondolatát 1869-ből olvassuk, és Méry Etel ilyen szellemben fogott hozzá már 1864-ben a múzeum fejlesztéséhez. A Győri Közlöny hasábjain [269] mutatkozik be és a lakosság pártfogását kéri a gyűjtemény fejlesztéséhez. A fennállás 5. évfordulóján, május 8-án nyitotta meg ismét a múzeumot és lehetővé tette, hogy a közönség az országos vásárok alkalmával megtekinthesse.[270] Évenként rendszeresen közli a gimnáziumi értesítőben és a Győri Közlönyben a gyarapodást és azok névsorát, akik ajándékaikkal támogatták a múzeumot. Méry Etel tárgygyarapítása főleg természettudományi és helytörténeti jellegű, de emellett szépen gyarapszik a régészeti és numizmatikai gyűjtemény is. Mint kezdő múzeumi ember természetesen nem végezhette munkáját rendszeresen, tervszerűen és a tudományos igények szerint, hanem mindent gyűjtött a múzeum számára, ami felbukkant előtte. 1872-ben az Archaeologiai Értesítő hasábjain mutatkozik be a tudós világnak, elmondja eddigi tevékenységét és ismerteti a múzeummal kapcsolatos felfogását.

„1864-től vagyok e muzeumnak őre, előttem Pokorny Frigyes, ezelőtt Römer Flóris volt, a kinek érdemeit alapitás- és beszerzésben az ő utódai két uton méltányolták: első helyen őrzik s a tettek embereinek be is mutatják arczképét; iparkodnak az általa szerzetteket hiven megőrizni, az általa kezdeményezett osztályok- és irányokat kibőviteni, vállalkozó képességén lelkesülve a körülmények kedvezéséből eredt uj irányban is alapot vetni, gazdagitani. E mondani-

266 *Pokorny*, GyBGÉ (1863) lapszám nélkül.
267 *Römer (257)*, AÉ (1869) 146.
268 *Römer (258)*, AÉ (1869) 304.
269 GyK (1864) 28. sz.
270 *Römer (262)*, AÉ (1871) 304. — *Lovas (145)*, i. m. 16.

Előfizetési felhivás

A BAKONY

természetrajzi és régészeti vázlat

czimü egykötetü munkámra.

A Bakonyról irt leveleimet, melyeket a **győri közlönyben** „Szünnapi levelek" czime alatt közzé tettem, általános bevezetéssel ellátva, átdolgozva és bővitve barátaim és jó akaróim biztatására a nagy magyarhaza elé bátorkodom terjeszteni. Nem lehet szándékom e vázlatot, mint a Bakonyról megjelenő első bővebb ismertetést, feltüntetni; ki valamit mulatva tanulni, és hazánk ezen érdekes részével közelebbről megismerkedni akar, az reménylem annak elolvasása után kielégitve teendi le ezen szerény kisérletet.

A munka előfizetési ára 1 fr. o. é. A bolti ár lesz 1 fr. 25 kr. o. é.

A t. gyüjtőknek minden 10 példány után egy tiszteletpéldányt ajánlok.

A munka Junius végéig fog megjelenni, és hogy mind a t. előfizetők neveit hiány nélkül közölhessem, mind pedig annak idejében a kivánt példányokkal biztosan szolgálhassak, az előfizetési iveket vagy hozzám Győrbe, vagy a Tanodai lapok t. szerkeztőségéhez Pesten kérem Junius 1-ig beküldeni.

Győr, 1860. April 30-án.

Dr. Römer Flóris,

főgymnasiumi tanár és muzeumőr.

6. ábra.

megtalál, amit egy éleslátású, minden iránt érdeklődő, tudományszomjas kutató meglátott. A Bakonyról ez volt az első tudományos alapossággal megírt munka, mellyel nemcsak az olvasók körében aratott sikert, hanem tudományos elismerésben is részesült, mert ezzel elnyerte az akadémiai levelező tagságot.[256]

Az 1860—61. iskolaévből igen kevés adatunk van Römer régészeti tevékenységéről. 1861. május 22-én a Városház u. (a mai Rákóczi F. u.) 423. sz. ház udvarán Takács András sütőmesternél római kőkoporsó került elő,[257] melyet Römer a helyszínen feltárt, pontosan felmért[258] és később fel is dolgozott.[259]

1860-ban Simor János győri püspök a nagyszemináriumban archaeológiai

256 *Börzsönyi (42)*, i. m. 20.
257 *Römer (251)*, GyK (1861) 163.
258 OMF könyvtára Römer hagyaték 386/25, Jkv. 899. II. 61.
259 *Römer (252)*, GyTRF (1861) 284—286.

15. 16.

GYÖRI

TÖRTÉNELMI és RÉGÉSZETI FÜZETEK.

ZALKA JÁNOS EV.

GYŐRI PÜSPÖKŐ MÉLTÓSÁGA PÁRTOLÁSA MELLETT

KIADJA

RÖMER FLÓRIS

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA TAGJA.

. . . sit apud te honor antiquitati.
Ifjabb Plinius.

IV. KÖTET.

III. és IV. FÜZET.

GYŐR. 1860.

NYOMATOTT SAUERVEIN GÉZÁNÁL.

7. ábra. Ráth Károly és Römer Flóris szerkesztésében 1861-ben megindított folyóirat utolsó számának címlapja.

UZSOKI (Anabasis 7)

188 *Méry Etel*, A csanaki pénzlelet. GyK (1877) 32., 37. sz.
189 *Méry Etel*, Bronzkori lelet Csanakon. GyK (1877) 38. sz.
190 *[Méry Etel]*, M. E. (28), Ne hallgassunk minden szire-szóra, hanem emelkedjünk fel a helyzet magaslatára! GyK (1877) 59. sz.
191 *Méry Etel*, A győri ötvösök céhládájából. GyK (1877) 61. sz.
192 *Méry Etel*, (Kis hírekben tudósít a múzeum gyarapodásáról) GyK (1877) 62., 63., 64., 65., 66., 67., 68. sz.
193 *Méry Etel*, A muzeumőr számadása. GyK (1877) 69. sz. — Muzeumunk köréből ... 71. sz. — A győri muzeum köréből. 75. sz.
194 *Méry Etel*, Arrabona homokgödri temetőjének második kősirja. GyK (1877) 98. sz.
195 *Méry Etel*, Muzeumunk köréből. GyK (1877) 105. sz.
196 *Méry Etel*, A győri muzeum köréből. Győri céhemlékek a győri muzeumban. GyK (1878) 23. sz.
197 *Méry Etel*, Arrabona temetőjének harmadik kősirja s 13 elégetett test hamvsirja. GyK (1878) 23. sz.
198 *Méry Etel*, Húsvéti ajándék. GyK (1878) 32. sz.
199 *Méry Etel*, Arrabona temetőjének harmadik kősirja s 20 elégetett test hamvsirja. GyK (1878) 33. sz.
200 *Méry Etel*, A győrvárosi és megyei céh-pecsétek köriratai. GyK (1878) 40. sz.
201 *[Méry Etel]*, A győri kath. főgymn. muzeum terményei és készítményei gyarapodásának rovatos kimutatása. GyBGÉ (1881) 204. — (1882) 224—225. — (1883) 286.
202 *Miháldy István*, Régészeti birálat. GyK (1876) 70., 72., 73. sz. Kisárpási Dombiföldi ásatás.
203 *Milecz János*, A pannonhalmi régiségtár. GyTRF (1865) 184—186.
204 *Mithay Sándor*, — *Bottyán Árpád*, Első koroncói ásatás a Bábotán. GySz (1940) 174—183.
205 *Mithay Sándor*, Bronzkori kultúrák Győr környékén. Győr szab. kir. város monográfiái. Szerk. Lovas Elemér. (Győr, 1942) 3—34. I—XIX. t. 10 térkép.
206 *Mithay Sándor*, Győr és környékének őskora. (Győr, 1954).
207 *Mithay Sándor*, Abda régészeti története. GySH (1954) X. 31., XI. 14.
208 *Mithay Sándor*, Értékes leleteket hozott felszínre a győri múzeum udvarán végzett ásatás. GySH (1955) február 12. sz.
209 *Mithay Sándor*, 2500 éves halomsír Nagybarát határában. GySH (1955) III. 6.
210 *Mithay Sándor*, Régészeti adatok a győri járás történetéhez. (Győr, 1956).
211 *Mithay Sándor*, Kallódó kulturális értékeink. (Készült a MNM Rotaprint Üzemében, 1956).
212 *Mithay Sándor*, A kőbaltás ember Győrött. (Győr, 1957).
213 *Nagy Iván*, Helyi monographiák. Sz (1870) 88—96.
214 *Nagy Iván*, Szobai régészkedés. AÉ (1874) 127.
215 *Nagy Iván*, Magyarország családi czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. XII (Pest, 1865).
216 *Nemeskéri János*, A győri avartemető koponyáinak antropológiai vizsgálata. Győr szab. kir. város monográfiái, szerk. Lovas Elemér. (Győr, 1943) 61—71. I—V. t.
217 *Osváth Gyula*, Irodalom, tudomány, művészet. MVV. Győr vármegye. Szerk. Borovszky Samu. (Bpest, 1911) 154—208.
218 *Pacher Donát*, Sztachovics Remig Alajos. PRT VI/B (Bpest, 1916) 649—662.
219 *Párducz Mihály*, Archäologische Beiträge zur Geschichte der Hunnenzeit in Ungarn. AAA XI (1959) 309—398.
220 *Pokorny Frigyes*, Sorozata azon terméynek- s ritkaságoknak, melyekkel a főgymnasiumi muzeum tára a két utolsó év folytán szaporodott. GyBGÉ (1863) A két utolsó számozatlan lapon.
221 *Ráth Károly*, Győr városa története. Hazánk (1847) II. félév, 94—99. sz. 374—375., 379., 382., 387—388., 390—391., 395. Ism. *Pitroff P.*, A győri sajtó története. (Győr, 1915) 92.
222 *Ráth Károly*, Győr bástya-tégláinak jegyeiről. GyK (1858) 30—31.
223 *Ráth Károly*, A bécsi kapu feletti földben talált római rézpénzekről. GyK (1858) 97.
224 *Ráth Károly*, Győr városa neveiről. GyK (1858) 189—190., 194—195.
225 *Récsei Viktor*, Legújabb római lelet Pannonhalmán. AÉ (1894) 358—359.
226 *Récsei Viktor*, Écsen (Győrmegye) talált római katonai elbocsátó diploma. AÉ (1895) 26—30.

227 *Récsei Viktor*, Pannonhalma tövében elterülő Pannonia nevű római község és legújabb ásatásaim összefüggése. AÉ (1897) 193—204.
228 *Récsei Viktor*, Győr és Pannonhalma nevezetességei. Bp. 1897).
229 *Récsei Viktor*, A Bőny-rétalapi urnatemető. AÉ (1898) 287—288.
230 *Récsei Viktor*, Pannonia római község maradványai Pannonhalma tövében. Klny-ok az AÉ-ből. (Győr, 1899).
231 *Récsei Viktor*, Római keramikus leletekről Pannonhalma község területén AÉ (1900) 267—269.
232 *Récsei Viktor*, Egy Bakony-romándi urna-leletről. AÉ (1901) 57—60.
233 *Rosos Miklós*, Egy ismeretlen erdélyi emlékpénz. GyTRF (1863) 373—375.
234 *Rosos Miklós*, A magyar pénzismához. GyTRF (1865) 363—365.
235 *Rosos Miklós*, A magyar pénzismához. GyTRF (1865) 256—257.
236 *Römer Flóris*, Egy pár szó s illetőleg kérelem vidékünk vadászatkedvelőihez s egyéb természetbarátokhoz. GyK (1858) 85—86.
237 *Römer Flóris*, Jelentés a győri felgymnasiumi terménytár ügyében. GyK (1858) 93.
238 *Römer Flóris*, Észleljük az időjárási tüneményeket! Fölszólitás és utmutatás a győrvidéki értelmiséghez. GyK (1858) 105—106., 109—110.
239 *Römer Flóris*, A füvészkert és bájliget eszméje. GyK (1858) 137., 141—142.
240 *Römer Flóris*, Légtüneménytani észleletek. GyK (1858) 186.
241 *Römer Flóris*, A győri főgymnasiumi museum 1859--ik év kezdetén. GyK (1859) 55., 63., 67., 70—71., 74—75.
242 *R[ómer] F[lóris]*, A közelebb felfedezett római sírokról. GyK (1859) 275.
243 *Römer Flóris*, Úti jegyzetek. GyK (1859) 282—283.
244 *Römer Flóris*, Szűnnapi levelek E. F. k ... i lelkész barátomhoz. GyK (1859) 290., 318—319., 323., 326—327., 335., 338., 343., 347., 351., 366—367., 370., 375., 379., 383., 386—387., 390—391.. 395., 398—399., 402., 407., 410—411.
245 *Römer Flóris*, Tájismertetés. GyK (1859) 295.
246 *Römer Flóris*, A Bakony, természetrajzi és régészeti vázlat. (Győr, 1860).
247 *[Römer Flóris]*, Felelet a ‚Közlöny'-ben hozzám intézett régészeti kérdésekre és még valami régészeti életünkből. GyK (1860) 22—23., 26., 31., 34—35., 39—40., 43., 47.
248 *Römer Flóris*, A főgymnáziumi múzeum. GyK (1860) 207.
249 *Römer Flóris*, ‚A Bakony; természettudományi és régészeti vázlat' czimü sajtó alatt levő munkám ügyében. GyK (1860) 208.
250 *Römer Flóris*, Régészeti levelek Ipolyi Arnoldhoz. VU (1860) 554—555.
251 *Römer [Flóris]*, Megint egy római sír városunkban. GyK (1861) 163.
252 *[Römer Flóris]*, R—r. Egy római kőkoporsó Győrben. GYTRF (1861) 248—286.
253 *Römer Flóris*, Pannoniai újabb kiadatlan latin feliratok. AK (1863) 153—159.
254 *Römer Flóris*, Elkésett régészeti levelek Ipolyi Arnoldhoz. VU (1862) 259—260.
255 *Römer Flóris*, Műrégészeti kalauz, különös tekintettel Magyarországra. I. Őskori műrégészet. (Pest, 1866).
256 *Römer Flóris*, Magyar régészeti krónika. AK (1866) 98—111.
257 *[Römer Flóris]*, R., Mozgalom a régészet terén. (A győri múzeumnak ...) AÉ I. (1869) 7. sz. 146.
258 *Römer [Flóris]*, Három nap hazánk északnyugati határain. AÉ (1869) I. 15. sz. 304.
259 *[Römer Flóris]*, R. Fl., Szombathelyi közlemények V. AÉ (1870) 46.
260 *[Römer Flóris]*, R., Egy római korsó AÉ (1870) 115—117.
261 *Römer Flóris*, Egyveleg. A győri múzeum ... AÉ (1871) 138.
262 *Römer Flóris*, Régészeti mozgalom hazánkban. AÉ (1871) 304—305.
263 *Römer Flóris*, Városi múzeumaink AÉ (1871) 309—315.
264 *Römer Flóris — Desjardins Ernő*, A Magyar Nemzeti Múzeum római feliratos emlékei. (Bpest, 1873).
265 *Römer Flóris*, A régészeti mozgalom Magyarországon. AK (1873) 53—55.
266 *Schermann Egyed*, A pannonhalmi szent Benedek-rend tagjai 1802—1940. (Pannonhalma, 1940).
267 *Schmuck Paskál*, A győri szabadegyetem története. GySz (1940) 149—164., 229—243.
268 *Schoenwisner Stephanus*, Itineris Taurino ad Leg. XXX. Commentarii Geographici. Pars II. (Budae, 1781) Adpendix complectans selectos lapides literatos Pannoniae Romanae ...

Rómer Flóris

Arrabona, 7 (1965)

Bánhegyi Miksa

KRUESZ KRIZOSZTOM ÉS RÓMER FLÓRIS

Egy baráti levelezés margójára

Kruesz Krizosztom huszonhárom éves gimnáziumi, főiskolai, akadémiai tanárság és néhány éves igazgatóság után jutott el Pannonhalmán a főapáti székbe. Húsz éven át kormányozta a bencés rend magyar kongregációját, minden szempontból nehéz, de ugyanakkor jelentős időben. A Kruesznél néhány évvel idősebb Rómer szintén volt tanár középiskolában, főiskolákon és a pozsonyi akadémián, szintén volt gimnáziumi igazgató, majd egyetemi tanár. De élete két mozzanatában nagyon eltér a szokásos bencés karriertől: a szabadságharcban vesz részt, ezért rabságot szenved, majd főúri családoknál nevelősködik, ezzel kilenc évre megszakad szerzetben töltött élete, majd 1874-ben elhagyja a rendet, pápai felmentéssel először besztercebányai kanonok lesz, majd átmegy a nagyváradi latin szertartású egyházmegyébe.[1]

Fennmaradt levelezésük[2] majdnem két évtizedet ölel át; még akkor kezdődik, amikor Rómer 1866-ban megkapja egyetemi tanári kinevezését, és nem egészen egy hónappal Kruesz főapát halála előtt fejeződik be. Különösen jelentős az 1880 januártól 1884 januárjáig terjedő négy esztendő, amely alatt Kruesz huszonkilenc levelet írt Rómernek, Rómer pedig huszonkettőt a főapátnak.[3] Ezek sokszor csak az események elmondására, esetleg egy–egy névnapi gratulációra szorítkoznak, de némelyik levél egy téma hosszabb taglalásával – különösen Kruesz Krizosztom esetében – sokat kifejez a levélíró egyéniségéből, az események megítélésében kialakult véleményéről. Ezek alapján kíséreljük meg a következőkben jellemezni ezt a szokatlan barátságot és a két jó barátot.

Valóban barátok lettek volna? Valamikor, talán még Kruesz főapátsága előtt kellett kezdődnie ennek a kapcsolatnak, hiszen tudjuk, hogy a főapát Rómer pesti lakásán szokott megszállni, és a meghívást Rómer akkor is megismétli, amikor mint egyetemi tanár kisebb lakásba költözik.[4] A megszólításban Kruesz az általános „Nagyságos" megszólításhoz mindig hozzáfűzi az aláírás előtt: „szeretve tisztelő barátja" – az elbocsátó iratot kísérő levélben „szomorú barátja"[5] –,

Rómer viszont csak a nyolcvanas évektől meri néha úgy szólítani a Kegyelmes Urat, Szeretve tisztelt Nagy Jó Urát: „legkegyesb Jóbarátom".[6] De talán ennél a „barát" szónál is jelentősebb ez a megszólítása: „szeretve tisztelt Főapát Úr, Kegyelmes Apám és Pártolóm!"[7] Mindegyik szokatlan két olyan embernél, akik közül az egyik elhagyja azt a rendet, amelyet a másik vezet, s ennek a legjobban éppen az fáj, hogy főapátsága alatt sokan elhagyták a szerzetet. „Ha nekem már maga az intés, feddés nagy kínomba kerül, mit kell éreznem, midőn az intés épp az ellenkezőt szüli, és szakításra vezet?"[8] Ugyanebben a levélben írja viszont azt is: „üldözés, engesztelhetetlen neheztelés vagy ellenszenv nem vezetett soha",[9] s ezt teljes tisztaságában látjuk éppen Rómer esetében.

Meglepő, hogy mennyit elmond Kruesz a volt bencésnek főapáti gondjaiból, hányszor és lelkét mennyire föltárva mondja el kételyeit. „Megválasztatásom napján határozottan kimondtam, életemnek s törekvésemnek kettős célja van, az erény és tudomány; ha rendtársaim ezt látták bennem, és ezért választottak meg, szerencsét kívánok a szerzetnek. Azt hittem, hogy csak föl kell emelni a zászlót és örömmel utánam jönnek; de csakhamar beláttam, hogy nem értették meg szavamat, nem is akarják. [...] Ha hallgatok, mint canis mutus,[10] joggal félhetek az ítélettől; ha szólok, a »spiritus contradictionis«-t[11] irritálom. Ez a dilemma!"[12] Nem hallgatja el lemondási szándékát sem: „[...] ha érzem, hogy hivatásomat kellőleg be nem tölthetem, visszalépek, és másnak adom át a kormányt."[13] Majd egy évvel később ismét így ír: „A legnagyobb örömmel üdvözölném azon pillanatot, melyben ismét visszavonulhatnék a csendes cella magányba, ha még az életben láthatnám, hogy utódom átérti elveimet s terveimet, s hasonló odaadással viszi a sokat hányatott hajócskát az üdv partjai felé!"[14]

Rómer kirobbanó egyéniségének elsodró erejével, túlzásokra hajlamos retorikával vigasztalja többször is. „De azért azt méltóztatik-e hinni, hogy ezen bajok azonnal meg is szűnnének, ha Nagyméltóságú Barátom Uram az ekeszarvát ügyetlenebb kezekbe eresztené, és a kormányzást másra bízná! Én, hízelkedés nélkül, Kegyelmességedet gondviselés eszközének hiszem [...]. Mostan nagyjából megvan az, amit Nagyméltóságod akkor a távolban maga előtt lebegni látott, és a fejlődés törvénye szerint örvendetesen haladni kellend az egész testületnek! És kinek fogják ezt mind megköszönni?! [...] Ha soraim kedélyét is emelnék, nagyon örvendeznék, tudom, hogy nagy a teher, de a delejes vasra is csak mindég többet és többet aggatnak."[15]

Természetesen nem csupán a bajokat és a kételyeket osztotta meg Rómerrel Kruesz főapát, bevonta Pannonhalma és a bencés rend minden örömébe és ünneplésébe is. Így az 1880. évi jubileum[16] is több levélben szerepel. Szó esik az ünneplés mikéntjéről – Kruesz a gazdasági helyzet miatt is a lelki ünneplésnek adja az elsőbbséget – az év elején írott minden egyes levélben, de ugyanúgy a Szent Benedek-érmekről, valamint az egyetemes névtárról, amelyet ebben az évben Amerikában adtak ki.[17] Ebben az esztendőben áldozócsütörtök napján „a nagymisét Rómer in pontificalibus[18] tartotta" Pannonhalmán.[19]

Rómer Flórisnak Zalaapátiban mondta el Modrovics Gergely apát a pannonhalmi látogatását. „Említettem neki – írja –, mily szép nemzeti áldozat lett volna NEKI Bellatinczon, az elhagyott, de lakható Sina-féle kastélyban kisgimnáziumot alapítani, hozzá a szegény Vandal-gyerekek[20] számára olcsó tápintézetet csatolni – és azon jó katholikus népet idővel hazánknak megnyerni."[21]

Válaszában Kruesz beszámol az apátnak a szombathelyi püspök társaságában[22] tett látogatásáról: „A zalavári úr csakugyan itt volt, de nem tudom, hogyan elégszik meg velünk. [...] Lébénybe kivittem, ott a sztmártoni kocsis kelletinél többet ivott; s a szegény apátnak majdnem életébe került! Sok rossz emléket vitt magával. [...] Azonnal írtam neki, tele töpréllyel, de a jó apát úr nem találta szükségesnek nekem felelni és engem megnyugtatni!"[23] Sértődöttsége ellenére – ami kiérződik a levélből – később ezt írja: „A zalavári apátúr valóban vállalkozhatnék, s jobb is volna némi szövetségben élve versenyezni, mint alárendelten vagy beolvasztva civakodni."[24] S ez igen nemes gondolkodásra vall annál a Kruesznél, akinek központosító törekvései közismertek.

Több levélben is szóba kerül a telki apátság ügye, s ezt komolynak látja,[25] de egy évvel később már így nyilatkozik: „A telki apátság ügye egy lépést sem ment előbbre! Nem lehetetlen, hogy a Miniszter Úr[26] mást gondol. Én nem kerestem, most se erőtetem! Ő volt, ki annak idején motu proprio[27] megajánlotta a pozsonyi gymnasiumot, s mikor megvolt az embererő, hátrált. [...] A napokban nagyon éles levelet váltottam vele. [...] Mondhatom, hogy remegő kézzel írtam a választ; de azon napon aligha ízlett az ebéd Budapesten!"[28]

S ez a mondat már átvezet bennünket a levelek egy másik fontos témájára, a magyar belpolitikai helyzetre, s azon belül is a katolikus egyház és az állam feszült viszonyára. A két jó barát gondolkodását vázolva legyen elég egy-egy hosszabb idézet a levelekből.

8. A Pannonhalmi Szent Benedek-Rend története. III.k.; *Sörös Pongrác*: A monostor belső élete. 326–327.; *Zoltványi Irén*: A magyarországi bencés irodalom 1404–1534. 414–418.
9. Lásd *Sörös Pongrác* idézett tanulmányát 327.
10. A Forgách–kódex kézirata megtalálható az Egyetemi Könyvtárban, Budapesten. Cod. Lat. s. XVI. Nr. 113. – A fogadalom rítusa az 56b–60b.
11. A kézírás *Hollósi Konrád* egykori levéltárosra vall.
12. Lásd Rendtörténet III. 428.
13. Lásd Rendtörténet III. 327.
14. Lásd Rendtörténet III. 76–77.; 88–89.; 99.
15. *C. Voigt*: Adalbert von Prag. Berlin 1898. 345.
16. A Lányi–kódex magyar szövegei megtalálhatók: *Volf György*: Régi magyar kódexek. Nyelvemléktár. VII. 385–387. Bp. 1898. – A kódex latin szövegeit hozza *Gábriel Asztrik*: Breviarium–típusú kódexek. Bp. 1934. Sárkány Nyomda. A függelékben.
17. A Liber collectaneus praemonstratensis cum parte Breviarii megtalálható az Egyetemi Könyvtárban. Jelzés: 36. s. XIV-XV. A kódex leírását lásd *L. Mezey et Ágnes Bognár*: Codices Latini Medii Aevi Biblioth. Univ. Budapest, 1962.
18. Lásd az előző jegyzetet.
19. *K. Hallinger*: Corpus consuetudinum. I. 523.
20. *Delatte*: Commentaire sur la Règle de Saint Benoît. Paris, 1913. 429.
21. Rendtörténet III. 414.
22. Rendtörténet V. 632. és 675.
23. Breviarium Cisterciense. 1941. 249 - 251.1.

Bánhegyi Miksa

KRUESZ KRIZOSZTOM ÉS RÓMER FLÓRIS

Egy baráti levelezés margójára

Kruesz Krizosztom huszonhárom éves gimnáziumi, főiskolai, akadémiai tanárság és néhány éves igazgatóság után jutott el Pannonhalmán a főapáti székbe. Húsz éven át kormányozta a bencés rend magyar kongregációját, minden szempontból nehéz, de ugyanakkor jelentős időben. A Kruesznél néhány évvel idősebb Rómer szintén volt tanár középiskolában, főiskolákon és a pozsonyi akadémián, szintén volt gimnáziumi igazgató, majd egyetemi tanár. De élete két mozzanatában nagyon eltér a szokásos bencés karriertől: a szabadságharcban vesz részt, ezért rabságot szenved, majd főúri családoknál nevelősködik, ezzel kilenc évre megszakad szerzetben töltött élete, majd 1874-ben elhagyja a rendet, pápai felmentéssel először besztercebányai kanonok lesz, majd átmegy a nagyváradi latin szertartású egyházmegyébe.[1]

Fennmaradt levelezésük[2] majdnem két évtizedet ölel át; még akkor kezdődik, amikor Rómer 1866-ban megkapja egyetemi tanári kinevezését, és nem egészen egy hónappal Kruesz főapát halála előtt fejeződik be. Különösen jelentős az 1880 januártól 1884 januárjáig terjedő négy esztendő, amely alatt Kruesz huszonkilenc levelet írt Rómernek, Rómer pedig huszonkettőt a főapátnak.[3] Ezek sokszor csak az események elmondására, esetleg egy–egy névnapi gratulációra szorítkoznak, de némelyik levél egy téma hosszabb taglalásával – különösen Kruesz Krizosztom esetében – sokat kifejez a levélíró egyéniségéből, az események megítélésében kialakult véleményéről. Ezek alapján kíséreljük meg a következőkben jellemezni ezt a szokatlan barátságot és a két jó barátot.

Valóban barátok lettek volna? Valamikor, talán még Kruesz főapátsága előtt kellett kezdődnie ennek a kapcsolatnak, hiszen tudjuk, hogy a főapát Rómer pesti lakásán szokott megszállni, és a meghívást Rómer akkor is megismétli, amikor mint egyetemi tanár kisebb lakásba költözik.[4] A megszólításban Kruesz az általános „Nagyságos" megszólításhoz mindig hozzáfűzi az aláírás előtt: „szeretve tisztelő barátja" – az elbocsátó iratot kísérő levélben „szomorú barátja"[5] –,

no eddig teremtett. Most módosítást kísérlek meg, és ezt meg kell majd ítélnünk, mielőtt tovább mennénk!"[50] „A szent hegyen nagyban folyik a munka. [...] Csak Stornóval akadtunk meg. Úgy látszik, a félvilágon vállalkozik munkára, aztán sehol sem végez, vagy kapkod! Úgy is baj vele, mert beszélni nem igen tud. Múlt évben minden méréseknél consequenter[51] hibázott, úgy hogy egyes részeket harmadszor is módosítani kellett. Az ablakokat is csak gondolom formán fogalmazta, s mindannyit meg kell változtatni. Egy pár kemény levelet írtam neki, s a tervek bemutatását, és az elfogadott megtartását sürgettem. [...]most azt sem tudom, merre jár."[52]

Nagy teret kap a levelezésben József főherceg és családja. Mind Kruesz, mind Rómer gyakori vendégek Alcsuton, s a főhercegi család is többször jár Pannonhalmán, s egyszer Rómert is meglátogatják Nagyváradon. Rómernek tanítványa volt a főherceg, aki egy alkalommal azt nyilatkozta róla: „Én a leghálátlanabb ember volnék a világon, ha a benedekrend iránt nem volnék hálás, kinek legkedvesebb tanítómat köszönöm."[53] Ennek a hálának volt az is jele, hogy Rómert megajándékozta. „József főherceg sírásó társam, mint magát nevezi, újévre első nagyobb esztergályos munkájával lepett meg, egy iuglans americanaból[54] készített fakehellyel »Arany papnak fakehely«–körirattal. Secunditiámra[55] készítette, melyre eljönni akar, Még 17 év!! – Ki él még akkor!"[56]

Krueszt lelkiatyai és baráti kapcsolat fűzte a főhercegi házhoz. Mária főhercegnő Pannonhalmán járult az elsőáldozáshoz 1880–ban,[57] Margit főhercegnő is nála végezte gyónásait. A lelki programhoz természettudomány is csatlakozott. „[...]az alcsuti missiót befejeztem. Remélem, hogy szerencsésen! Ő Fönségeiknek három – egy–egy óráig tartó – lelki–konferenciát adtam, azon kívül volt a templomi sz. beszéd és a sz. gyónás alatti exhortációk! [...]az ünnep végeztével vegytannal és fizikával vesződtünk."[58]

Úgy látszik, Kruesz bizalmasabb viszonyban volt a családdal, hiszen a győri beszámolójában azt írja, hogy „a kis Jóska ma tette le a II. oszt. vizsgáját, és édes Atyja is jelen volt a kis Lacikával."[59] Rómer viszont a Fiuméban tett látogatásáról így számol be: „Ő fenségeik mosollyal fogadtak [...] a kis főherceg urak mellett számomra szobát rendelni kegyeskedtek."[60]

Kruesz, akinek a valója – saját szavai szerint – hamar csavarodott parainesisre,[61] szinte egy szóval sem veti szemére soha Rómernek, hogy a karrier érdekében világi pap lett. Egy alkalommal azonban Rómer panaszkodik: „Jól tudom, hogy mióta Ferkónak hívnak, és bácsiznak, csak azért létezem, hogy folyton–folyvást tollaimat

tépjék. Non sibi – tantummodo ALIIS!"[62] A főapát válasza kemény: „Mintha nem is másért volnánk itt, mint hogy a rokonokért dolgozzunk és áldozzunk! Tudok eseteket, hogy a kabátot irigylették, melyet a pap magának varratott, a legkisebb szórakozást rosszallották, melyet magának engedett, hiszen a pénznek ők jobb hasznát vették volna! [...] Gyűlölködnek egymás közt, könnyelműek az életben, házasodnak, férjhez mennek, de a pap és szerzetes nevelje gyermekeiket. Ez a bácsi–papoknak sorsa! Valóban igaz, hogy az életben legboldogabb az a szerzetes, kinek semmi rokona sincs, kit a világ örömei és nagysága nem bántanak, ki a tudományt szereti önmagáért, engelmeskedik Istenért. [...] Quis est hic et laudabimus eum?[63] Legtöbbnyire keressük a bajt, mely nélkül ellehetnénk!"[64]

A levelek hangneme időnként egészen személyes, évődő, tréfás lesz. Rómer például panaszkodik egyszer, hogy a lábszárán támadt seb miatt, melyet „egy haszontalan pesti kocsin" kapott, alig volt szabad hét hétig ülnie.[65] Kruesznek már József főherceg elmesélte az esetet, s hozzáfűzte: „Megszidtam Rómert, mért használ Confortablet, mikor nem fér bele!" Kruesz hozzáteszi: „Igaza van!"[66] Termetével maga Rómer is viccelődik: „Tisztán éreztem egész életemben, hasalni nem fogok, és e testtel nem is tudok."[67]

Ugyanebben a hangnemben beszél volt rendtársairól is, emlegeti a „Kátyolost", hogy miért nem megy el hozzá.[68] A főapát így válaszol: „A Kátyolos sem igen mehet. [...] Ő kegyelme nem igen tudja megbecsülni a pénzt, és igen bemászott a legkellemetlenebb kátyolba!"[69]

* * *

Néhány vonást emeltünk ki a levelekből, s e néhány kép, mint apró mozaikszemek állnak össze két jelentős személyiség élettörténetévé, de egyúttal a bencés rendnek és Pannonhalmának a történetéből is közelebb hoznak néhány esztendőt. Kruesz főapát utolsó levelében, nem egészen egy hónappal halála előtt, azt írja betegségéről: „főbaj, hogy a szív igen nyugtalan és lázas!"[70] Az ő nyugtalan és lázas szíve 1885–ben pihent el, a jó barát Rómert 1889 márciusában érte a halál.

JEGYZETEK

1. Életrajzi adataik in: A Pannonhalmi Szent Benedek–rend névtára 1802–1986. h. é.n. 71. és 75.
2. Az Országos Széchenyi Könyvtár Kruesznek Rómerhez írt 34 levelét őrzi, a Pannonhalmi Levéltárban Rómernek Krueszhez intézett 43 levele található. A leveleket az írójuk monogramja és a levél kelte szerint idézzük: KK, ill. RF.

Rómer írja: „Mély fájdalom lep el, midőn azon küszködésekre gondolok, melyekre, okosan véve a dolgot és a világ irányát, főleg a főpapi rendnek, készen kell állnia. [...] A katolikus ügynek az alsóházban való szerencsétlen vezérségén nem épülünk. Itt ismerjük az oroszlánbőrű előre való tolakodók végcéljait. [...] Mi lesz belőlük, ha ilyenekre lesznek szent ügyeink, nem mondom bízva, de általuk képviselve! Kár, hogy püspökeink »silentiariusok«–ká[29] nem teszik az ilyen fratereket! Hát már ilyenekre, és ily kevésre reducaltattak ügyeink!"[30]

A „középtanodai törvényjavaslat" 1883. évi vitájáról írja Kruesz: „Budapesten keményen folyik a harc; nem tudom mily szívvel veszik a vidéken erőtlen erőködésünket? a fővárosban természetes, laudamur ab his, culpamur ab illis[31] Trefort és emberei Szász, Gönczy, Kárfy supramodum[32] barátságosak! Nem tudom, komolyan vegyem–e a dolgot; vagy a mosolygó arc alatt zivatar rejlik? Én megszoktam egyenes úton járni és nem félni senkitől. Egyébként jobban meg nem erősíthették volna beszédem alaposságát, mint a tegnapi szavazattal! A valláserkölcsi alapot Tisza főispánjaival leszavaztatta! [...] Tisza uram azt állítja, – hogy a gymnasium és reál iskola nem nevel, hanem csak oktat! Tu autem Domine miserere nostri![33] Ámde mit mondanak a keresztény, istenfélő szülék? Az más kérdés!"[34]

A megyei helyzetről is legyen elég egyetlen idézet: „Győrött nagyban restauráltunk;[35] hasznomat veszik, de nekem a politikai szereplés nagyon terhemre van. Legsajnosabb, hogy itt is rendesen a püspök rosszalja eljárosamat; holott éppen ennek köszönheti, hogy a mérsékelt férfiak kezébe került a hatalom! De hát ezek tisztelik a főapátot, hinc illae lachrymae!"[36]

Sem Rómer, sem Kruesz nem volt a szó szoros értelmében magyar származású. Mégis mind a ketten a reformkor neveltjei voltak, s bár Rómer megjárta a „diluviumot",[37] s ezzel bizonyította forradalmár voltát, Kruesz viszont inkább konzervatívnak volt mondható, hazájukat nagyon szerették. Lisszabonból írja Rómer: „Haza menet Madridban fogok néhány napig mulatni – aztán ismét szeretett hazánk felé sietek, mert híjában csak ez ÉDES JÓ hazánk! Utique bene, domi OPTIME!"[38] Betegségében írja Kruesz: Az orvos „azt gondolja, hogy jó volna szelidebb éghajlat alá vonulni. [...] Én meg azt mondom: Engem az Úr Isten Magyarországban vagy Magyarországra teremtett, azért szépen itthon maradok!"[39]

Ugyanígy vagy talán még jobban szerette Kruesz szűkebb pátriáját is, vagyis magát a főapátság épületét. Levelciben – annál is inkább, mert Rómer művészettörténettel is foglalkozott – mindig nagy helyet kapnak a restaurálás éppen aktuális kérdései. 1880–tól végig követhetjük a bazilikán még hátralevő munkálatokat: a déli mellékhajó ablakainak a kibontását, a kóruson az elkészült faburkolat szobrocskákkal való díszítését, az új gyóntatószékek készítését, a quadratura restaurálását, a „Praedicate et docete" felírású dombormű[40] mozaikkal való kicserélésének a tervét, a népbejáró készítését és az azzal kapcsolatos funkcióváltást néhány helyiségben. Mindezt nem titkolt büszkeséggel írja le mindig a főapát, de természetesen hozzáteszi: „Igen természetes, hogy ezekre nézve bölcs tanácsa nélkül nem határozunk."[41]

A részletekbe menő aprólékosságára jellemző a kórusról írt levélrészlet: „Kórusunkat már jövő héten földiszíthetjük. Ott a faburkolat a fal pilléreihez alkalmazva szintén oszlopokat visel, melyeken kapitelek ülnek, ezek mögött a fali lapos oszlopok emelkednek új kapitelekkel, és a két kapitelrendszer közti tér nagyon üres volt. Én tehát az alsó fakapitelekből szoklikat csináltam, ezekre szobrocskákat állítunk, és így az üresség eltűnik. A szobrok: a főapáti szék jobbján a Salvator,[42] balján az Immaculata,[43] aztán jön a 12 apostol. [...] Az alsó megfelelő tér fülkéiben gyóntatószékek készülnek Storno rajza szerint; pünkösdig ezek is meglesznek! S így az idén a templom belseje ki lesz kerekítve! De ki hoz a külső épületekbe egységet? vagy csak tűrhető arányt? Az nagy kérdés! Sok pénzre lesz még szükség, és jobb időkre!"[44]

Rómer ritkábban és egészen röviden reagál ezekre a levelekre, valószínű, hogy látogatásai során szóban mondta el véleményét. Leveleiben inkább csak örömének és csodálatának ad kifejezést: „Örömmel veszem az újabb lebontás hírét; adja Isten, hogy amit kezdett, dicsőn végezhesse. A terv felséges, majd meglátom és bámulom."[45] „Szeretném a folyosót látni, bárcsak egy percem lenne, sietnék Pannonhalmára!"[46]

A restaurálási munkákat végző Storno Ferencről Rómernek nagyon jó véleménye van. „Átmenvén a sponsára,[47] szívből helyeslem a ciboriumról való eszmét. Ösztön lesz az, hogy remekeljenek a műiparosok. Stornóval aránylag keveset beszélhettem. [...] Ha a püspöki kar jót akarna, – nem akarok leckézni, és azért bocsánat, hogy gregarius létemre[48] bátorkodom néha jó ötlettel bírni – szerveztetne éppen Storno által egy egyházi nagy műhelyt, melyben az egyházak felszereléséhez mindent jól és aránylag olcsón lehetne kapni."[49]

Kruesz főapát az építkezések vége felé kissé csalódott Stornóban. „Gondolom, hogy már megírtam, miszerint én nem tudok belenyugodni abba, amit Stor-

3. A levelekben megfogalmazott feleletek, ill. az ezekre küldött válaszok, valamint a pannonhalmi Perjelnapló (a továbbiakban PN) tették lehetővé, hogy egyértelműen meghatározzuk a nyolc, dátum nélkül maradt Kruesz–levél keletkezési idejét. Ezek idézésénél a dátumot zárójelbe tettük.
4. RF 1866.X.1.
5. KK 1874.V.11.
6. RF 1882.III.14.
7. RF 1883.VII.3.
8. KK 1881.XII.1.
9. Uo.
10. „néma kutya" (Iz 56,10)
11. „az ellentmondás szelleme"
12. KK (1882.I.)
13. KK 1880.III.10.
14. KK 1881.III.11.
15. RF 1881.XI.23.
16. Szent Benedek születésének 1400. évfordulója.
17. KK 1880.I.1., III.10., IV.12., IV.20.
18. Főpapi öltözékben és szertartás szerint.
19. PN 1880.V.6.
20. Vend (?)
21. RF 1880.XI.24.
22. Szabó Imre PN 1880.X.8.
23. KK 1880.XII.1.
24. Uo. – A zalavári apátság tizenkét évig tartó önállóság után, 1885–ben, Kruesz halálát követően vetette alá magát a pannonhalmi főapátnak.
25. KK 1880.XII.1.
26. Trefort Ágoston.
27. „Saját elhatározásából"
28. KK 1881.XI.14.
29. A rómaiaknál annak a rabszolgának a neve, aki a ház csendjére ügyelt.
30. RF 1883.I.24.
31. „Egyesek dicsérnek, mások hibáztatnak bennünket."
32. „módfelett"
33. „Te pedig, Uram, irgalmazz nekünk!" (A latin zsolozsma ismétlődő fohásza.)
34. KK 1883.V.3.
35. „tisztújítást tartottunk"
36. „ezért a könnyek!" KK 1883.XII.30.
37. „özönvíz" RF 1883.I.24., KK (1883.I.27.)
38. „Mindenhol jó, de a LEGJOBB otthon." RF 1880.IX.22.
39. KK 1882.III.8.
40. „Prédikáljatok és tanítsatok" – a rend kettős munkakörének szimbolikus ábrázolása a bazilika homlokzatán.
41. KK (1882.VII.)

42. „Megváltó"
43. „Szeplőtelen"
44. KK (1882.III.)
45. RF 1882.V.17.
46. RF 1883.X.19.
47. „jegyes": a székesegyházzal van eljegyezve a főpap.
48. „közkatona"
49. RF 1872.I.26.
50. KK 1884.I.29.
51. „következetesen"
52. KK 1884.VI.22.
53. Uo.
54. „amerikai diófa"
55. „aranymise"
56. RF 1872.I.25.
57. KK 1880.IV.12.
58. KK 1883.VII.10.
59. KK 1884.VI.22.
60. RF 1882.IV.6.
61. KK (1869.jan.)
62. „Nem magának, hanem csak MÁSOKNAK" (A pannonhalmi ebédlő egyik felirata: Nem magának, hanem az Úrnak!) – RF 1883.VI.21.
63. „Ki az, és dicsérni fogjuk őt" (Sir 31,9)
64. KK (1883.jún.)
65. RF 1882.XII.28.
66. KK (1883.jan.)
67. RF 1883.VI.21.
68. Nyulassy Antal, aki „Kátyolok a nép életéből" címmel egy verseskötetet adott ki. (Pest 1865) RF 1882.VI.26.
69. KK (1882.VII.)
70. KK 1884.XII.19.

RÖMER FLORIS

Corona Fratrum.
Pannonhalma, 1991.

führenden Gelehrten ihres Zeitalters und waren auch Mitglieder der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Zahlreiche Bücher und Studien dokumentieren ihre denkmalpflegerische Tätigkeit.

Im Vergleich zu den die Hauptrolle spielenden regelmässigen Mitgliedern der Kommission, deren Tätigkeit relativ gut bekannt war, ist es viel weniger offenkundig, daß in der Central-Commission und nach ihrem Beispiel auch in der sich entfaltenden ungarischen denkmalpflegerischen Organisation zur Unterstützung der Entscheidungen fällenden regelmässigen Mitglieder im ganzen Land an Ort und Stelle wohnende, für die Denkmalpflege empfängliche, sich dafür interessierende, oft in gutem Sinn genannte Dilettanten zur Mitwirkung in Anspruch genommen wurden. Man nannte sie Aussen- oder korrespondierende Mitglieder. Es war ihre Aufgabe, die als Grundlage der Inventarisation der Kunstdenkmäler dienenden Stammblätter auszufüllen, Angaben zu sammeln, die Arbeit der regelmässigen Mitglieder zu unterstützen. Nahezu die Hälfte jener, die im Jahre 1872 diese Arbeit übernahmen, erfüllte kirchliche würden. Die Mehrzahl war katholisch, doch kamen auch Evangelische vor. Es waren Domherren, Dekane, Pfarrer, Mönche, Priesterseminars- und Gymnasiallehrer, Priester und Hilfspriester. Im Jahre 1875 bestand beinahe das zweidrittel der vom Minister offiziell ernannten korrespondierenden Mitglieder aus kirchlichen Personen, ebenso wie später, 1880, 1889 und 1903. Viele von ihnen sind aus den archäologischen und ortsgeschichtlichen Zeitschriften wohlbekannt, als Autoren von Fachwerken und Studien, die bis heute grundlegend sind.

Das Organisationssystem der Denkmalpflege, das auf die Mitte des 19. Jahrhunderts zurückführbar ist, entsprach den Forderungen des 20. Jahrhunderts immer weniger. Die Landeskommission der Baudenkmäler wurde schliesslich 1934 als Fachamt reorganisiert, mit wenigen, aber bezahlten, vollbeschäftigten, im Dienste der Denkmalpflege stehenden, fachkundigen Beamten. In diesem Rahmen fand die kräftige Teilnahme der Kirchen keinen Platz mehr. Eine wichtige Persönlichkeit muß aber erwähnt werden: Antal Lepold, Domherr von Esztergom.

Die begeisterte, den nationalen Charakter des Denkmalschutzes und dessen Wichtigkeit erkennende und auch zur Tat bereite zahlreiche Truppe der kirchlichen Persönlichkeiten der vergangenen Zeitalter fehlt heute leider. Man sollte hauptsächlich die Wiedererweckung der auf einer gründlichen archivarischen Datensammlung fussenden kirchlichen Ortsgeschichtsschreibung anspornen, die zu den denkmalpflegerischen Forschungen, zu den Arbeiten der Kunsttopographie eine enorme Hilfe leisten könnte.

6. Országos Műemlékvédelmi Hivatal Könyvtára, MOB Irattár, 192/1898. sz. irat
7. *Borsos Béla*: A „Magyarországi Műemlékek Ideiglenes Bizottságá"-nak működése és a gyűjtemények kialakulásának kezdete. Magyar Műemlékvédelem V. 1967—1968. Budapest, 1970. 43—44.
8. MOB Irattár, 129/1903. sz. irat
9. MOB Irattár, 50/1911. sz. irat
10. *Szentesi* i. m. 47.
11. Összegyűjtve a MOB Irattár, 29/1872. sz. iratnál
12. MOB Irattár, 33/1875. és 79/1875. sz. iratok
13. MOB Irattár, 30/1880. sz. irat: *Borsos* 1970. i. m. 62—63. 27. jegyzet
14. MOB Irattár, 79/1889. sz. irat: *Borsos* 1984. i. m. 50. 29. jegyzet
15. *Borsos Béla*: A magyar műemlékvédelem hivatala és gyűjteményei az 1881. évi törvény megjelenésétől Henszlmann haláláig (1888). Magyar Műemlékvédelem VII. 1971—1972. Budapest, 1974. 26.
16. MOB Irattár, 644/1916. sz. irat
17. *Marosi Ernő*: Visegrád a nemzeti tudatban. Művészettörténeti adalékok. Ars Hungarica XVI. (1988) 5.
18. *Borsos*: 1974. i. m. 27.
19. MOB Irattár, 129/1903. sz. irat
20. Személyére és munkásságára: *Cséfalvay Pál*: Lepold Antal és az esztergomi vár feltárása. Esztergom Évlapjai 1988. 34—51.

Pál LŐVEI

GEISTLICHE PERSÖNLICHKEITEN IN DER GESCHICHTE DER UNGARISCHEN DENKMALPFLEGE

(Vortrag, gehalten in der Konferenz der Ungarischen Kirchengeschichtlichen Enzyklopädie-Stiftung und des Ungarischen Landesdenkmalamtes, am 24. November 1992.)

Unter den Mitgliedern der berühmten Triade des grossen Zeitalters der ungarischen Denkmalpflege, Imre Henszlmann, Arnold Ipolyi und Flóris Rómer, standen zwei — Ipolyi und Rómer — bis zu ihrem Lebensende im Dienste des geistlichen Berufs. Es gibt aber kein solches Charakteristikum, das die Tätigkeit der Priester in der Denkmalpfelge von der Tätigkeit ihrer profanen Kollegen grundlegend unterscheidet. Die Denkmalpflege und die damit verknüpften Wissenschaftszweige funktionierten ja immer nach ihrer eigenen Methodik und Gesetzmässigkeit. Ihr Beispiel ist trotzdem wichtig: wie konnten die kirchlichen Persönlichkeiten der älteren Zeiten neben ihrem Priesteramt so viel Energie der immer als eine nationale Angelegenheit betrachteten Denkmalpflege widmen, und welches Beispiel sie dadurch ihren heutigen im Priesteramt tätigen Nachfolgern ziegen können.

Ipolyi und Rómer wurden bereits unter die Correspondenten der Wiener Central-Commission erwählt. 1872 entstand in Ungarn die provisorische Kommission der Baudenkmäler, die sich 1882 nach dem Inkrafttreten des Gesetzes über die Erhaltung der Baudenkmäler vom Jahre 1881 in die Landeskommission der Baudenkmäler umgestaltete. Ipolyi und Rómer waren seit der Entstehung der Kommission bis zu ihrem Tode regelmässige Mitglieder. Am Ende des 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts waren die als regelmässige Mitglieder tätigen Béla Czobor und Remig Békefi ebenfalls geistliche Persönlichkeiten. Alle zählten zu den

Érseki Képtár — a mai Keresztény Múzeum — felügyelőjeként életre szóló barátságot kötött Gerevich Tiborral, aki később, 1934-től a MOB elnöki tisztét látta el. Lepold volt az esztergomi várásatások egyik kezdeményezője, a munkák motorja, a feltárások és a maradványok feldolgozója, népszerűsítője, a várbeli kőtár berendezője.[20] Rajta kívül említést érdemel még a tudós Bedy Vince, akinek győri egyháztörténeti és helytörténeti munkái, vagy a pápóci prépostság története ma is sokat forgatott forrásai a műemléki kutatásnak.

Az utóbbi, a 2. világháború utáni évtizedek műemléki helyreállításainak jelentős része volt egyházi épület, a munkák során a műemlékes szakembereknek számos papi személlyel alakult ki alkotó kapcsolata. Feltétlenül említést érdemel az Országos Egyházművészeti Tanács is. A letűnt korok lelkes, a műemlékügy nemzeti jellegét és fontosságát is felismerő, és azért tenni is kész egyházi személyiségeinek akkoriban jelentős számú tábora azonban ma sajnos hiányzik. Talán Scheiber Sándor neve említhető még, aki mind az előkerült soproni és budai középkori zsinagógáknál, mind a budapesti műemléki topográfia zsidó temetőket feldolgozó részeinél mindig kész volt speciális ismereteinek átadására.

Leginkább annak a hatalmas levéltári adatgyűjtésre támaszkodó, egyházi helytörténetírásnak a feltámasztását kellene szorgalmazni, amelyre Bedy Vince munkássága volt kitűnő példa korábban. Manapság sajnos már az is előfordult, hogy egy terület tervbe vett műemléki topográfiai feldolgozását azért (vagy azért is) kellett a távolabbi jövőre halasztani, mert az illetékes püspöki levéltárban való kutatással senkit nem lehetett megbízni, arról már nem is beszélve, ami saját praxisomban fordult elő, hogy egy püspökségen a levéltárnak még a kulcsát se találták! (Még csak nem is kutatni akartam benne, hanem műemléki kérdések megbeszélése végett, a helyiek kezdeményezésére jártam ott.) Ezt a kulcsot akár szimbólumértékűnek is tekinthetnénk. Egyháziak és világiak, történészek, műemlékesek és a nagyközönség érdeke egyaránt azt kívánná, hogy az effajta kulcsokat minél hamarabb találjuk meg, legyenek minél többen, akik képesek és hajlandók is arra, hogy megforgassák a zárban, új — a műemlékvédelem, művészet- és építészettörténet számára igen fontos — történeti, egyháztörténeti, helytörténeti kutatásokra használják fel az egyházi levéltárak hallatlanul értékes forrásanyagát. Kövessük — természetesen a mai kornak megfelelő formában — elődeink követésre méltó példáját!

JEGYZETEK

1. *Szentesi Edit*: Bekezdések a magyarországi műemlékvédelem előtörténetéből. I. Egy kérdés a Central-Commission magyarországi vonatkozású anyagai ügyében. Műemlékvédelmi Szemle 1991/2. 47., 50. 2. jegyzet
2. *Cséfalvay Pál* és *Ugrin Emese* szerk.: Ipolyi Arnold emlékkönyv. Budapest, 1989., Ipolyi Arnold életpályájának és munkásságának sokoldalú elemzésével és műveinek bibliográfiájával
3. Életrajza: *Bardoly István*: Römer Flóris élete. Műemlékvédelem XXXII. (1988) 223—241, bibliográfiai adatokkal. A Műemlékvédelem ugyanebben a számában a Römer-évforduló alkalmából további tanulmányok is olvashatók.
4. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Könyvtárában.
5. *Borsos Béla*: A magyar műemlékvédelem hivatala Henszlmann halálától a millenniumig 1888—1891. Magyar Műemlékvédelem IX. Budapest, 1984. 40.

A listákon szereplő egyháziak közül többnek nevével elég gyakran találkozik a szakember a szakfolyóiratokban, a különböző történeti munkákban, műemléki és művészettörténeti kutatómunka során. Cséplő Péter premontrei tanár a nagyváradi vár és a város környéki romok dokumentálását vállalta és végezte el, helyszíni tudósításai az ásatásokról, leletekről forrásértékűek. Jedlicska Pál felsődiósdi (ma Horné Oresany, Szlovákia) esperesplébános a Pozsonytól északra húzódó kis-kárpáti területek emlékeit írta le művelődéstörténeti utazásait megörökítő könyveiben. Ebenhöch Ferenc koroncói plébános, majd győri kanonok és Pelargus János alsódörgicsei evangélikus lelkész Rómer Flóris régészet iránt érdeklődő, leleteket gyűjtő, azokat múzeumoknak ajándékozó barátai közé tartozott, az előbbihez szóltak „A Bakony" című, már említett könyvben összegyűjtött úti levelek, míg az utóbbi a Rómer által korábban már leírt dörgicsei műemlékekről és római kőfaragványokról készítette el a törzsíveket, és rajzokat is beküldött. Lipp Vilmos premontrei tanár, a keszthelyi gimnázium igazgatója gyakorló régész volt, a Veszprém, Zala, Vas megyékben végzett feltárásokról számos tanulmányt publikált az Archaeologiai Értesítőben illetve önálló kötetben. Kandra Kabos lelkész, 1886-tól az egri káptalan levéltárosa, helytörténeti, heraldikai cikkeket írt elsősorban a levéltár anyagának feldolgozása alapján, forrásközleményeit ma is használjuk. Viktorin József plébános a visegrádi romok megóvásáért kilincselt és szólalt fel 1872-ben közreadott könyvében is.[17] A kültaggá 1885-ben kinevezett Bunyitay Vince,[18] nagyváradi püspöki könyvtáros, majd kanonok, címzetes püspök, az Akadémia tagja volt: a váradi püspökség történetének három kötetes monográfiája, valamint Szilágy megye középkori műemlékeit feldolgozó értekezése ma is sokat forgatott alapmű. Az építészettörténettel, régészettel közvetlen kapcsolatban nem vagy alig állók között is olyan tudósok voltak, mint például Szvorényi József ciszterci tanár, egri gimnáziumi igazgató, nyelvész, irodalomtörténész, az Akadémia tagja.

Az 1903. évi listán (ekkor már öt évre szólt mind a bel-, mind a kültagok kinevezése, amit természetesen újra és újra meg lehetett újítani) szereplő 33 levelező tag kétharmada ismét egyházi személyiség.[19] Az újabban beválasztottak közül Károly János székesfehérvári kanonok, majd nagyprépost, címzetes püspök Fejér megye öt vaskos kötetből álló történeti monográfiájával alkotott maradandót, Némethy Lajos esperesplébános a budai Nagyboldogasszony-templom ismertetője, az Esztergom-vidéki Régészeti és Történelmi Társulat régiséggyűjteményének — a mai Balassa Bálint Múzeum ősének — első katalogizálója, Ortvay Tivadar apát Pozsony városának monográfusa és ma is alapvető, nemrég reprintben is kiadott helytörténeti leírásának szerzője, a bencés Récsey Viktor könyvtáros és régész alapvető esztergomi és Balaton környéki ásatások vezetője és publikálója, Wosinszky Mór apátplébános, régész, akadémiai tag a Tolna megyei múzeum alapítója, régészeti szakmunkák szerzője.

A műemlékvédelemnek ez a 19. század közepére visszavezethető szervezeti rendszere a 20. század kívánalmainak egyre kevésbé felelt meg. A Műemlékek Országos Bizottságát végül 1934-ben szakhivatalként szervezték újjá, kis számú, de fizetett, teljes állásban a műemlékügy szolgálatában álló, szakértő hivatalnokkal. Ebbe a keretbe az egyháziak korábbi erőteljes részvétele nem fért bele. Egy igen fontos személyre azonban hivatkozni kell: Lepold Antal esztergomi kanonokra. Ő az

tek egyáltalán fel, és esetleg ki utasította vissza ezt a feladatot. (Meg kell jegyezni, hogy ekkoriban a bizottság tagjainak jó része se kapott díjazást, a kültagok még kevésbé, de természetesen a felmerülő utazási, rajzoltatási stb. költségeiket a minisztérium megtérítette.) A minisztérium a felkérendők névsorát nyilván a már megalakult bizottság tagjainak javaslatai alapján kapta meg: így magyarázható például, hogy olyan, műemlékekben még a mai, sokkal szélesebb körű műemlékfogalom szerint is igencsak szegény területről, mint amilyen a Szolnok megyei Törökszentmiklós, felkérést kapott Balássy Ferenc esperesplébános, alighanem a törökszentmiklósi plébánosi tisztet korábban betöltő Ipolyi jóvoltából; Ebenhöch Ferenc koroncói esperesplébános és Pelargus János alsódörgicsei evangélikus lelkész neve már Rómer „A Bakony" című művéből ismert; többek neve is szerzőként fordul elő az Ipolyi és Rómer által szerkesztett régészeti folyóiratok — Archaeologiai Közlemények, Archaeologiai Értesítő — lapjain.

Az iratokban fellelhető 54 név alapján már megállapítható, hogy a felkértek közel fele, 26 személy egyházi posztot töltött be. Többségük katolikus volt, de akadtak evangélikusok is. Kanonokok, esperesek, plébánosok, szerzetesek, papneveldei és gimnáziumi tanárok, lelkészek, segédlelkészek voltak. A világi kültagokra is jellemző, aránylag alacsony beosztásuk, rangjuk, túlnyomórészt középosztálybeli társadalmi helyük alapján (arisztokrata egy-kettő akadt közöttük, így évtizedeken át gróf Esterházy János) feladatuk egyértelműen a bizottságnak adandó gyakorlati segítségnyújtás lehetett. (A róluk valamivel később íródott egyik lista éppen azért készült, hogy a rendes tagok tájékozva legyenek arról, helyszíni szemléik során az ország különböző tájain kiknek a segítségére, helyismeretére számíthatnak.) A rendszeres munkát végül — úgy tűnik — nem tudták valamennyien vállalni, legalábbis az 1875-ben a miniszter által hivatalosan kültagokká kinevezettek névsorában már csak 23 név szerepel, majdnem kétharmaduk, 15-en egyházi személyek voltak.[12] 1880-ban egy újabb lista 32 nevet tüntet fel, többségük, 60%-uk egyházi személy.[13] A MOB 1889-ben, a statisztikai hivatal számára összeállított címtárában a felsorolt 27 kültag között az egyháziak aránya 55%.[14] Jócskán akad, aki 1872-ben és 1880-ban is szerepel, de 1875-ben nem, néhányan új tagok, de a gárda gerincét hosszú időn át ugyanazok jelentik. Egy különbség van azonban az 1880-as listától kezdődően a korábbiakhoz képest. Feltűnnek olyan tagok, akiket — ha ez leírva nem is szerepel sehol — inkább tiszteleti tagoknak lehetne nevezni: ilyen a bécsi Friedrich Schmidt építész, a pécsi székesegyház újjáépítője, az egyháziak közül pedig olyan főpapok, mint Haynald Lajos bíboros, kalocsai érsek, Kruesz Krisostom pannonhalmi főapát, Császka György rozsnyói majd szepesi püspök, végül kalocsai érsek — minden bizonnyal mint a műemlékügy befolyásos segítői kaptak itt szerepet, és nem műemléki törzslapok kitöltését várták el tőlük. Haynald bíboros volt például a kalocsai székesegyházban folytatott ásatások támogatója, a bencés főapát segítsége nélkül pedig aligha lehetett volna megfelelőnek gondolt mederben tartani a pannonhalmi vagy tihanyi templomok helyreállítását. Új tagként 1882-ben nevezték ki Dulánszky Nándor pécsi püspököt rendes taggá, hivatkozva a pécsi székesegyház újjáépítésével kapcsolatban mutatott buzgalmára;[15] nyilvánvaló, hogy rá is a műemlékügy támogatójaként számítottak, ahogy a jóval később, 1916-ban kültaggá kinevezett Takács Menyhért jászói prépostra[16] is.

lálát követően az Akadémián éppen az a Békefi Remig — ciszterci pap, később zirci apát, ugyancsak akadémikus — mondott emlékbeszédet, akit 1898-ban neveztek ki a bizottság tagjává.[6] „A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban" című könyve a nagy elődök hagyományát folytató, topografikus jellegű mű; a pilisi, pásztói ciszterci apátságok történetét feldolgozó munkái ma is alapvetőek a műemlékvédelmi kutatások történeti megalapozásához.

Ekkor, a 20. század elején a Műemlékek Országos Bizottsága már jóval több tagot számlált, mint az 1870-es, 1880-as években (a kezdeti 10—11[7] 1903-ban már 25-re,[8] 1910-ben 40-re[9] nőtt). Sokkal több feladatot kellett ellátniuk, változott a szemléletmód is: előtérbe került az építészeti-technikai perfekcióra való törekvés, a műemlékes szakma specializálódni kezdett, az alapítók — elsősorban a nagy triász tagjainak — rendkívüli sokoldalúsága egyre kevésbé volt elérhető; a sokoldalúságot nagyobb számú, különböző szakterületeken otthonos szakemberek — építészek, művészettörténészek, régészek, festő- és szobrászművészek, történészek — együttműködésével lehetett már csak biztosítani.

A műemléki szervezetben mindig főszerepet játszó bizottsági rendes tagok aránylag jobban ismert tevékenységével szemben sokkal kevésbé köztudott, hogy a Central-Commission, majd ennek példáját és felépítését követve a kiépülő magyar műemléki szervezet is, a döntéseket hozó bizottság munkáját segítendő, országszerte helyben lakó, a műemlékek ügye iránt fogékony, érdeklődő, sokszor a szó jó értelmében vett dilettáns munkatársak közreműködését vette igénybe. Őket kültagnak, levelező tagnak nevezték. A Central-Commission ilyen levelező tagja volt többek között a szombathelyi műgyűjtő kanonok, Bitnicz Lajos, Fábry Ignác kassai püspök, Thimoteus Cipariu balázsfalvi kanonok, a nagyváradi premontrei Bányai Mihály, Samuel Mökesch fogarasi evangélikus lelkész.[10] Megválasztásuk hátterében sokszor konkrét okok fedezhetők fel: ahogy Ipolyi konzervátori kinevezése is összefüggött a pozsonyi klarissza kolostor tervezett helyreállításával, hogy a munkálatok során a bizottságnak legyen helyi tagja is, ehhez hasonlóan a kassai székesegyház tervbe vett — és jórészt 1857—1863 között végre is hajtott — első restaurálását támogatandó kérhették fel Fábry püspököt is.

A Műemlékek Ideiglenes Bizottsága megalakulását követően a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevében levelek tucatjait küldték szét az ország minden tájára, hogy korábbi munkásságuk alapján a kültagságot feltehetően ellátni képes személyeket nyerjenek meg a műemléki ügynek. Nem voltak kevesen: a Műemlékek Bizottságához közvetlenül vagy a minisztériumon keresztül beérkezett válaszok az 1872-es évi akták igen nagy százalékát teszik ki. Az igenlő válaszlevelek vagy az ezeket a személyeket összefoglaló listák alapján legalább 54-en vállalták a közreműködést:[11] a műemléki nyilvántartás létrehozására nyomtatott kérdőívek ismereteik szerint való kitöltését, a lakóhelyük környékén található, műemléknek tekinthető — eleinte szinte csak római és középkori — épületeknek, romoknak számbavételét, esetleg rajzolás, fényképezés útján való dokumentálását. Az iratanyag alaposabb átvizsgálása, a ma az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Tervtárában őrzött, eredeti adatlapok átnézése ezt a névsort nyilván még bővíthetné, ahogy a minisztérium levéltári anyagából kikereshető lenne talán az is, hogy ki mindenkit kér-

Ipolyi Arnold akkor került kapcsolatba a műemlékvédelemmel, amikor a 19. század közepén az egész osztrák birodalom, így Magyarország és Erdély műemlékeinek védelmére is életrehívott, bécsi székhelyű „Kaiserliche und königliche Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale" 1856-ban konzervátorai közé választotta, hogy mint zohori plébános segítse a bizottság munkáját a Pozsony környéki területen.[1] A Central-Commission megbízásából már a következő évben bejárta a Csallóköz falvait; a felkeresett műemlékekről németül és magyarul egyaránt megjelentetett könyve a magyarországi műemléki topográfiák ősének tekinthető. Hamarosan további észak-magyarországi területek felmérésére is sort kerített, és ennek az anyaggyűjtő munkának a szűkebben vett műemlékvédelmen túlmutató fontosságát mutatja, hogy hamarosan megszülethettek Ipolyi — és az ország — első összefoglaló, középkorral foglalkozó, művészettörténeti tanulmányai, akadémiai előadásai — Magyarország középkori építészetéről, ötvösségéről, szobrászatáról, festészetéről. Ipolyi munkásságának, közbenjárásának is köszönhetően 1872-ben megalakult a Műemlékek Ideiglenes Bizottsága, amely a műemlékek fenntartásáról szóló 1881. évi törvény hatálybalépésével, 1882-ben a Műemlékek Országos Bizottságává alakult át. Ipolyi a bizottságnak annak megalakulásától rendes tagja volt, egészen 1886-ban bekövetkezett haláláig. Ezidőtájt (1871-től) már besztercebányai püspök — székvárosáról alapos levéltári kutatásokon alapuló, ma is aktuális „művelődéstörténeti vázlatot" írt, a gótikus plébániatemplomnak monográfiát szentelt. Személyével, munkásságával halálának századik évfordulóján az esztergomi Keresztény Múzeumban emlékülés foglalkozott, amelynek kötetbe gyűjtött tanulmányai 1989-ben jelentek meg.[2]

A triász másik egyházi személyisége a bencés szerzetes-tanár Rómer Flóris volt. 1859-ben választotta a bécsi Central-Commission magyarországi levelezőjének. Ugyanebben az évben folytatásokban, majd éppen Ipolyi javaslatára 1860-ban nagy sikert aratott — két kiadást is megért — kötetben adta közre a Bakony vidékén tett utazásairól írott beszámolóját. Alig három évtized alatt cikkek, tanulmányok százait jelentette meg, köztük régészeti, műemléki, történeti, kodikológiai, helytörténeti témájúakat egyaránt. Sorozatban számolt be Zala megye műemlékeiről, „A régi Pest" címmel monográfiát írt, ő állította össze Magyarország középkori falképeinek első korpuszát. A Műemlékek Ideiglenes majd Országos Bizottságának ő is alapító rendes tagja volt egészen 1889-ben bekövetkezett haláláig.[3]

Ipolyi és Rómer munkássága közismert, bár egyes műveik újrakiadása, Rómer kéziratos hagyatékának feldolgozása és közreadása igen fontos feladata a közeljövőnek (Rómer Flóris kéziratos úti jegyzetfüzeteinek[4] jegyzetelt kritikai kiadása Valter Ilona jóvoltából, a Soros Alapítvány támogatásával már folyamatban is van.)

A MOB a következő időszakban sem maradt egyházi pályán tevékenykedő tag nélkül. Czobor Bélát 1889-ben nevezték ki az 1888-ban elhunyt Henszlmann Imre utódjává, a bizottság előadójává, posztját 1904-ig, haláláig betöltötte.[5] Ipolyihoz és Rómerhez hasonlóan ő is a Magyar Tudományos Akadémia tagja volt, egy időben a nagyváradi püspöki papnevelő intézetet igazgatta és ugyanott az egyházi archaeológiát tanította, 1880—1887 között az „Egyházművészeti Lap" szerkesztője, a millenniumi kiállítás történeti-művészettörténeti részlegének egyik rendezője. Ha-

Römer Flóris

Műemlékvédelmi Szemle 1993/1

EGYHÁZTÖRTÉNET ÉS MŰEMLÉKVÉDELEM*

Lővei Pál

EGYHÁZI SZEMÉLYISÉGEK A MAGYAR MŰEMLÉKVÉDELEM TÖRTÉNETÉBEN

Ha végignézzük a magyar műemlékvédelem hőskora hírneves triászának — Henszlmann Imrének, Ipolyi Arnoldnak és Römer Flórisnak — műveit, elemezzük tevékenységüket, rögvest kiderül, hogy az egyéni érdeklődés természetesen el nem hanyagolható momentumai ellenére is mennyire hasonló tanultság, módszertan, nyelvezet stb. jellemzi mindhármukat. Ipolyit kissé jobban érdekelte a néprajz és a képzőművészet (régi korok alkotásainak gyűjtése és saját korának egyházművészete), Henszlmann és Römer ugyanakkor gyakorló régész is volt, de mindhárman egyformán érdeklődtek a természetrajz, földrajz különböző tudományszakjai iránt, egyaránt fontosnak tartották az újabb keletű elnevezéssel a történeti segédtudományok gyűjtőnév alá tartozó diszciplinák — éremtan, oklevéltan — magas szintű űzését, hosszú helyszíni terepbejárások során tettek szert óriási, topográfiai jellegű országismeretre, amelynek gyümölcseit művészettörténeti, építészettörténeti korpuszokban „aratták le". Ha nem tudnánk, hogy ketten közülük — ha eltérő pályát befutva is — életük végéig a papi hivatás szolgálatában is állottak, erre tudományos műemlékvédő életművük alapján aligha következtethetnénk; Henszlmann Imrét is éppúgy foglalkoztatták az egyházi műemlékek, mint Ipolyit vagy Römert. Ez óvatosságra int a tekintetben, vajon valóban lényegi kérdést fogalmaz-e meg ezen előadás címadása: egyházi személyiségek a magyar műemlékvédelem történetében. Véleményem szerint olyan jellegzetesség, ami a műemlékvédelemben tevékenykedett papok ezirányú munkásságát alapvetően megkülönböztette volna világi kollégáiktól, nincs is; nem is igen lehetett, hiszen a műemlékvédelem és a vele kapcsolatos tudományszakok mindenkor saját módszertanuk, törvényszerűségeik alapján működtek, fejlődtek — természetesen az adott kor színvonalán. Ami mégis lényeges, az a példa: hogyan tudtak a régebbi korok egyházi személyiségei papi hivatásuk mellett nem kevés energiát a műemlékvédelem mindenkor nemzeti ügyének szentelni, és milyen példát tudnak ezzel mutatni papi pályán tevékenykedő mai utódaiknak.

* *Az alább közreadott írások az 1992. november 24-én Budapesten, a Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Alapítvány és az Országos Műemlékvédelmi Hivatal által rendezett: „Egyháztörténet és Műemlékvédelem" című konferencián elhangzott egyes előadások teljes szövegét tartalmazzák.*

SZEMLE

RÓMER FLÓRIS EMLÉKEZETE[1]

Egy évszázad telt el azóta, hogy 1889. március 18-án *Römer Flóris* örökre lehunyta szemét. Rá több tekintetben másképpen emlékezünk, mint a múlt oly sok jeles alakjára. Emlékezni elődeinkre legtöbbször történeti stúdiumot jelent, a hozzánk vezető múlt egy-egy érdemes résztvevőjéről, akinek alkotásait, gondolatait, életét, éppen úgy, mint földi maradványait, por és hamu lepte el. Ez az élet megszokott rendje: magunk is — ha eleget éltünk — tanúi vagyunk alkotásaink lassú elhalványodásának. Fokozottan érvényes ez mindazokra, akik már a lezárt múlthoz tartoznak.

Ezt a sorsszerű devalválódást csak az igazán nagyok kerülik el, akiknek életműve — fő vonásaiban — tovább él, hat, dacolva az idő múlásával, a tudomány gyorsuló előrehaladásával. Römer Flóris bizonyosan az utóbbiak közé tartozik. Nem könyvei, cikkei, eszméi tartják életben — bármennyire alapvetőek és nagy hatásúak voltak a maguk korában —, ma már csak tudománytörténeti jelentőségük óvja meg őket a teljes feledéstől. De Römer sokkal több volt, mint megszámlálhatatlan cikk, tanulmány könyv szerzője: életművének fő ágai régészetünk eleven gyökérzetét adják ma is.

Lenyűgöző a kép, amely Römerről összeáll, ha munkásságát, tevékenységét nyomon követjük vagy a róla szóló emlékezésekbe mélyedünk, a tanítvány *Hampel József* emlékbeszédétől[2] a *Régészeti Dolgozatok*ban közzétett sokoldalúan elemző tanulmányokig.[3] Feszítő alkotóerőtől duzzadó egyéniség volt, nagy tettekre, nagy alkotásokra hivatott, bármilyen pályára vetette volna a sors szeszélye. A 48-as önkéntes katonai szolgálatot és a reá mért öt évi rabságot nem tekintve, két évtizedet középiskolai katedrán töltött, magyar, latin, német nyelvet, matematikát és természettudományokat tanított, kitűnően, a többi professzortól soha nem tapasztalt intenzitással, érzékkel és lelkesültséggel. A magyar régészet különleges szerencséje, hogy a XIX. század közepén, amikor a különböző tudományok kibontakoztak, Römer Flóris — *Ipolyi Arnold* ösztönzésére — a régészetet választotta végleges stúdiumává. Ez az ötvenes évek végén történt, túl 40. életévén. Néhány évvel később, 1863-ban, már az Akadémia Archaeologiai Bizottságának előadója és ugyanebben az évben már mint magántanár oktatott régészetet a pesti egyetemen, amelyen 1868-tól ordináriusként a századvég és a századforduló régész nemzedékének tudását, lelkesedését és széles látókörét továbbadta. Az akadémiai és egyetemi funkciói mellett a Magyar Nemzeti Múzeum régiségtárának őre, a régészet folyóiratának, az *Archaeologiai Értesítő*nek első szerkesztője.

---

[1] Elhangzott Aquincumban, *Römer Flóris* halálának 100. évfordulóján tartott megemlékezésen.

[2] *Hampel J.*, Emlékbeszéd Römer Flóris rendes tagról. Emlékbeszédek a M. T. Akadémia elhunyt tagjai fölött, 1891, 5.

[3] *Banner J.*, Römer Flóris emlékezete. RégDolg, 1 (1958), 1—21. — *Bóna I.*, Römer Flóris az ősrégész. *Ibid.*, 23—31. — *Kanozsay M.*, Römer az epigráfus. *Ibid.*, 35—43. — *László Gy.*, Emlékezés a középkor kutató Römer Flórisra. *Ibid.*, 45—48. — *Erdélyi G.*, Römer Flóris jegyzeteiből. *Ibid.*, 48—56. — *Oroszlán Z.*, Römer Flóris, a tanár. *Ibid.*, 57—69. — *Kanozsay M.*, A la mémoire de François-Florian Römer (1815—1889). *Ibid.*, 71—78. — *Kanozsay M.*, Römer Flóris. RégDolg, 7 (1965) 3—8.

Minden a vezében futott össze: a hatvanas évektől egy termékeny korszakon át a magyar régészet vezető egyénisége volt.

A magyar archaeológia ügyeinek intézését olyan korban vállalta magához, amikor a részletek tömeges feltárása még nem különítette el a történeti korszakokat, a régészet az ember történeti fejlődésének évezredeit foglalta magában. Rómer figyelme, érdeklődése mindenre kiterjedt. Ma elképzelhetetlen, a maga korában is kivételes volt tájékozottsága, ahogy az őskori telepek, halmok, földvárak, a római epigráfia, a középkori építészet, a címertan, a pecséttan, az oklevéltan, a numizmatika, a kódexek kérdéseit a kor színvonalán áttekintette, elemezte.

Ez a szakmai sokoldalúság annál inkább bámulatra méltó, mert lázas szervező tevékenységgel párosult. Csak a legfontosabbakat emelve ki, amelyek Rómer életművének máig ható részei:

Rómer kezdeményezésére indult meg az *Archaeologiai Értesítő*, amelyet az első periódusban ő szerkesztett, ő tette a magyar régészet vezető orgánumává, amely rangját a folyóirat hosszú évtizedeken át megőrizte.

Az *Értesítő*ben Rómer nemcsak tudományos fórumot látott, de kivételes propagandaeszközt is. A rendszeresen megjelenő számok egyszerre széles körű érdeklődést hívtak életre az ország minden részében, levelezőinek széles tábora szinte nemzeti tudománnyá tette régészetünket. Ezt a sikert soha többé nem tudtuk megismételni. Az egyre-másra létrejött régészeti egyletek, egyesületek és a kiegyezés korában szerteszét létrehozott múzeumok Rómer megfogalmazása szerint — az *Értesítő* hatására, valójában az ő írásainak, lelkesítő tevékenységének köszönhetően születtek. A *Magyar Nemzeti Múzeum* kivételével a magyar múzeumügy Rómert méltán tekintheti szellemi ősének.

Vele kezdődnek külföldi kapcsolataink is. A *Nemzeti Múzeum* római feliratait *Ernest Desjardins*el adta közre, később, amikor *Theodor Mommsen* hozzákezdett a *Corpus Inscriptionum Latinarum* számára a pannoniai feliratok összegyűjtéséhez, Rómerben találta meg megfelelő magyar partnerét. Jelentőségükben epigráfiai sikereit felülmúlják az ősrégészet terén elért tartós eredményei. Részvétele és előadása a párizsi Nemzetközi Ősrégészeti Kongresszuson 1867-ben, a stockholmi kongresszuson 1874-ben és különösen a budapesti kongresszus megrendezése 1876-ban. Ezt a sikert — *Banner János* kísérletét a politikai viszonyok alakulása hiúsította meg — a magyar ősrégészet azóta sem tudta megismételni.

A végére hagytam a legfontosabbat. Az előbbiekben vázolt lázas tudományos és szervező tevékenység mellett Rómernek maradt ideje és energiája, hogy szinte minden lényeges régészeti lelőhelyet bejárjon, felméréseket készítsen, gondos rajzokban örökítse meg mindazt, amit látott. Leletkatasztere, jegyzeteinek számtalan — máig kiadatlan — kötete régészetünknek ma is felbecsülhetetlen értékű forrása. Olyan korban vetette papírra ezeket a feljegyzéseket, amikor az intenzív földművelés, a számtalan építkezés még nem tarolta le a halmokat, nem temette be az árkokat, a múlt még felismerhető felszíni arculatát, nem dúlták fel a telepeket, nem verték szét az álló falakat és nem torzították el az építészeti emlékeket. Mindez vonatkozik Aquincumra is, amelynek ásatását hosszú éveken át nemcsak megszállottan szorgalmazta, de elvégezte az előkészítő munkálatokat is. A kutatás azóta nyoma veszett római utakat, épületeket köszönhet azoknak a felméréseknek, amelyeket Zsigmondy Gyulával állított össze.

E forrásértékű örökség alapján joggal mondhatjuk: van egy láthatatlan Nemzeti Múzeumunk, amelynek ma is Rómer Flóris az őre.

Fitz Jenő

RÓMER FLÓRIS
(1815—1889)

Életének hetvennégy éve alatt volt paptanár, szabadsághős (és öt évig politikai fogoly), tudós — s hányféle tudományág művelője és népszerűsítője! Botanikus, zoológus, geológus, meteorológus, mérnök, oklevél-kutató, numizmata, könyvtártudós, epigráfus, műemlékvédő, topográfus, művészettörténész, muzeológus, népművelő, tudományszervező, professzor és mindenekfelett archeológus: határainkon túl is elismert, kiváló kutatója az őskornak, a provinciális római művészetnek, a középkor műemlékeinek. Kitüntetéseit, címeit ne is soroljuk; ő maga nem ezeket hajszolta, nem karriert akart befutni, hanem mindig, mindenütt kötelességét teljesíteni. A tehetség is kötelez, s ebből jócskán kijutott a pozsonyi cipészmester fiának. Arra volt hivatva, hogy kitörjön a kispolgári életformából. Katonai karrier egy iparoscsalád fia számára ekkortájt csak háború idején volt lehetséges. A hivatali ranglétrán is csak ritkán jutottak el polgári sarjak olyan magasra, mint a későbbi Vetsera báró, Rómeréknak közeli rokona, a tragikus véget ért Mary apja. Ebben a korban az egyházi pálya gyakran a tudomány kapuit is megnyitotta tehetséges fiúk számára.

Mégis minden bizonnyal a család vallásos szelleme adta az indíttatást, hogy a három Rómer-fiú közül kettő pap legyen. A tizenöt éves Rómer Franci azonban nemcsak pap, hanem tudós pap is akart lenni: ezt mutatja, hogy Szt. Benedek rendjébe lépett. Ez akkortájt valóságos mekkát jelentett a magyar tudománynak. Nem is az csodálatos, hogy a pozsonyi cipész fia tudós lett, de az gondolkoztat el, hogyan lett a német ajkú család gyermekéből *magyar* tudós. A XIX. század magyarországi polgárságának magyarrá válásában szerepet játszott az a magyar refrig, amely a reformkor eszméiért harcolt, s ennek a vonzóereje az országgyűlések színhelyén úgy látszik, még Bécs közelségét is ellensúlyozni tudta. A Rómer szülők nyitottságát jellemzi az, hogy tehetséges elsőszülöttüket első gimnazista korában Trencsénbe küldték cseregyereknek szlovák szóra, a negyedik gimnáziumi évre pedig Tatára adták, hogy a magyar nyelvben tökéletesítse magát. Jó útravaló volt ez, nemcsak a gyermek tudását bővítette, hanem látókörét is tágította. Amikor a 15 éves fiú 1830-ban belépett a Benedek-rendbe, nagy hatással voltak rá Maár Bonifác, Czinár Mór és Guzmics Izidor: kiváló tudósok és derék magyar emberek, akik hazafias szellemüket átültették fogékony tanítványukba is. Flóris — ezt a nevet kapta Ferenc a rendben — Pannonhalmán, Győrött, majd Bakonybélben tanul, de tanárai már ekkor beavatják a kutatómunkába is. A fiatal paptanár pedagógiai pályáját Győrött kezdi meg, majd 1845-től Pozsonyban folytatja. Modern, szemléltető módszerei nemcsak tanítványait vonzzák, hanem vendéghallgatókat is szereznek előadásainak. Kicsinyes, vaskalapos, irigy rendtársainak szemében persze szálka Rómer népszerűsége. Felfigyel rá azonban József nádor, s rábízza fiának, „Palatinus Jóskának" természetrajz-oktatását, sőt 1848-ban nevelőnek is szeretné magukhoz venni. Rómer azonban nem fogadja el a főherceg megtisztelő meghívását, mert, mint önéletrajzában írja: „a haza parancsolt".

A Franz Romerből lett Rómer Flóris atya most Római Flórián néven belép a honvédseregbe, és lelkesítő beszédével tanítványait is magával vonzza. Először közlegény, de hamarosan előlép; utásztisztként hidat épít, sáncmunkákat irányít. Buda ostrománál az első vonalban rohamozza meg a falakat. A hős honvédtisztet ekkor kapitánnyá léptetik elő. Hogy elméleti tudását gyümölcsöztessék, meghívják a Ludovika egyik tanszékére, de ezt már nem tudja elfoglalni. Fogságba esik, katonai törvényszék elé állítják; az ítélet 8 évi várfogságra szól, nehéz vasban.

Rómer Flórisra jellemző az, hogy életútjának minden állomásán — akár ő maga lépett, akár az események so-

dorták oda — emberként megállta a helyét. „Derülten élünk — írja a börtönből egy levelében — elpusztíthatatlan jó kedvemből parányit sem vesztettem el. *Megvan a legtisztább öntudatunk, hogy az emberiségnek szolgálatot akartunk tenni.*" Bécsi, olmützi, josefstadti rabságának éveit sem hagyja veszendőbe menni. Matematikával, mérnöki tanulmányokkal, francia nyelvtanulással, rajzolással, barkácsolással foglalkozik. (Rajzkészsége fejlesztésének később régész korában nagy hasznát vette.) Különben a börtönökben valóságos szabadegyetemek működnek. Rabtársainak legtöbbje (közülük Olmützben a rabok 10%-a lelkész, szám szerint 27-en) tanulással, illetve tanítással tölti a nehezen múló időt. Keserves a rabság a szabadságot szerető emberek számára. Mégis amikor öccse arra próbálja rávenni, írjon kegyelmi kérvényt, Rómer nem hajlandó elvei feladása árán könyörögni szabadságáért. „*Ám porladjanak itt csontjaim . . . de azt, amit te kiengesztelődésnek nevezesz, én pedig a legnagyobb becstelenségnek tartok, többé ne említsd.*" Rómerben megfér a tudós szerénysége, a pap alázata a férfiúi önérzettel, a magyar ember büszkeségével. Öt év elmúltával, 1854 tavaszán aztán megnyílnak előtte a várbörtön falai. Azért részesült a kéretlen-váratlan kegyelemben, mert ebben az időben jegyezte el Ferenc József Erzsébet bajor hercegnőt.

A rebellis szerzetes csak három év múlva folytathatja tanári pályáját. Győrött — a tanításon kívül — a gimnázium természettudományi múzeumát gyarapítja, s megveti a régiségtár alapját. Fáradhatatlanul végzi agitáló, népművelő munkáját annak érdekében, hogy a földből előkerült értékes régiségeket szolgáltassák be a múzeumnak. Az az ember, aki nem akarta kérelmezni szabadulását, most valósággal könyörög, ha a műemlékek, régészeti emlékek megóvásáról van szó. Barátjának, Ipolyi Arnoldnak sok tudományos érdeme közül nem a legcsekélyebb az, hogy ő ébresztette rá Rómert igazi hivatására, az archeológiára. A paptanár pályamódosításakor már túl van az emberélet útjának felén.

Bakonyi barangolásainak eredményeként született meg első tudományos műve, amely A Bakony címmel jelent meg 1860-ban. Érdekes olvasmány szakembernek, laikusnak egyaránt; az első kiadást néhány hónap alatt elkapkodták — ritka dolog ez akkoriban. A tudományos világ felfigyel a vidéki szerzetesre. 1861-ben az Akadémia levelező tagjának választja. Székfoglalójában komplex kutatási eredményeit adja közzé: tárgyát a történelem, oklevéltan, nyelvészet, botanika, zoológia oldaláról világítja meg. Ekkor indítja meg a Győri történelmi és régészeti füzetek című folyóiratot, érdekes és értékes régészeti, művészeti, kultúrtörténeti, történeti cikkekkel. Egy olyan kaliberű tudósnak azonban, mint Rómer, a fővárosban van a helye. 1861-ben az Akadémia levéltárosa lesz, majd a pesti főgimnázium igazgatója. Kinevezik tanügyi tanácsosnak is; ilyen minőségében szívósan küzd az iskolák magyarságáért. Tanít és kutat, a szünidők alatt folytatja régészeti terepbejárásait, külföldi utazásai alkalmával Corvinákra „vadászik". Egymás után jelennek meg tudományos cikkei. Munkálkodik az Akadémia archeológiai bizottságában, átveszi Ipolyitól az Archaeologiai Közlemények szerkesztését. Aktivitása, munkabírása szinte határtalan. „Rövid az élet — írja —, nekem sok évet kell pótolnom." A kutatómunkát csonkának tartja népszerűsítés, közművelés nélkül. Ebben a szellemben írja meg a Műrégészeti Kalauz első kötetét Őskori műrégészet címmel; célja vele a laikus nagyközönségben felébreszteni az érdeklődést a múlt emlékei iránt, s megmenteni ezáltal ezeket a jelennek, jövőnek. „*Máz, majmolás és hiú fitogtatás minden igyekezetünk, mely egyesek vállain nyugszik és a népet vagy a nagy közönséget egészen érintetlenül hagyja.*" Felhívást intéz a magyar földművelő néphez abból a célból, hogy a földmunkák során előkerülő leleteket megmentsék. 1868-ban nevezik ki a pesti egyetemre a régészet professzorának, ugyanebben az évben — november 15-én — indítja meg az Archaeologiai Értesítőt, egy évre rá pedig átveszi a Magyar Nemzeti Múzeum régészeti osztályának vezetését is. Mint egyetemi tanár kitűnő előadó, módszerei modernek, a gyakorlatokat kirándulásokkal, terepbejárásokkal végzi. A múzeum anyagát rendezi, fáradhatatlanul gyarapítja, ő intézi a bel- és külföldi levelezést, megírja a régiségtár vezetőjét magyar és német nyelven, és sok munkája közben sem utasítja el az érdeklődő laikust. Az Archaeologiai Értesítő szerkesztése sem sinecura állás, hiszen — kivált a kezdetben — Rómer úgyszólván az egész lapot maga írja; beszámol a leletekről, ásatásokról, felhívja a figyelmet a kőkorszaki tárgyakra, foglalkozik pannoniai történettel, topográfiával, antik feliratok gyűjtésével, a pannoniai római limes és az úthálózat kutatásával, középkori templomokkal és falképekkel. A harangkutatás és a Corvina-kutatás mondhatni kedves hobbija a sokoldalú tudósnak. A népművészet is érdekli, s arra is gondol, hogy ezzel háziiparként kenyeret lehetne adni a szegény parasztság, különösen a nők és öregek kezébe. A lap hangja nem személytelen. Ha meg akarjuk ismerni Rómert, lapozgassunk egy kicsit az Archaeologiai Értesítő postájában. A szerkesztő polemizál, lelkesít, korhol, szívét-lelkét beleadja kedves folyóiratába. Szponzorokat szervez a tudománynak, hiszen a kultúra céljaira már akkor is kevés volt a pénz. Most kapóra jön József főhercegnek hozzá való ragaszkodása, aki volt tanárát — a rebellis honvédtisztet — csak „kedves Atyám Uram"-nak nevezi. A tudományos érdeklődésű főherceg maga is ír az Archaeologiai Értesítőbe, s ezzel elnémítja az „ócskászat" gúnyolóit. Nem a maga dicsőségére használja fel a felé irányuló jóindulatot Rómer; fáradhatatlan buzgalmának célja az, hogy minél több magyar embert vonjon be a múlt emlékeinek megmentésébe.

Az 1873-as évre esik A régi Pest című könyvének megjelenése, ekkor publikálják Ernest Desjardinsnek „A magyar nemzeti múzeum római föliratos emlékei" című könyvét franciául, magyar nyelven pedig Rómer fordításában, kiegészítéseivel és javításaival. Ebben az évben állítja össze, írja le és kíséri el a párizsi világkiállításra küldendő magyar műtárgyakat. 1876-ban ő szervezi a nemzetközi régészeti kongresszust, mely akkor Budapesten ülésezik. Áktáit, a Compte-Rendu-t, francia nyelven adja ki. Rómer munkássága úttörő a magyar őskorkutatásban — korántsem magától értetődő kutatási terület ez akkoriban egy pap számára. Rómer felismerte a tudomány decentralizálásának fontosságát is, régészeti társulatokat és múzeumokat alapított vidéken.

Ekkor Rómer már egész népét tanítja „nem középiskolás fokon"; a tanítórendhez való tartozása csak névleges, 1875-ben pápai engedéllyel ez alól is felmentést kap és világi pap lesz. A bencés mottó azonban — ora et labora — ezentúl is irányelve marad. Hű fia és papja egyházának, de távol áll tőle minden bigottéria, felekezeti elfogultság; tolerancia és ökumenikus szellem jellemzi. Bel- és külföldön ismert mint tudós és mint ember. Társaságban — mert nem begubózott tudós — jó humorú, kedélyes embernek ismerik. Reverendás, csizmás, tömzsi alakja megjelenik a vicclapok karikatúráin is. (Ezt a tudósok akkor a népszerűség jelének vették.) Rómer tudott nevetni a saját rovására elkövetett tréfákon is, de nem szenvedhette, ha a szellemeskedők a tudományból űztek gúnyt.

Alig hihető, hogy egyszer ez a fáradhatatlan ember is elfáradt, s nyugalomba vonult. Érdemei elismeréséül megkapta az egyik nagyváradi kanonokságot, s Váradra költözött. Még a nyugalomban sem tudott azonban pihenni, folytatta tevékenységét a Biharmegyei Régészeti és Történelmi Társulatban, továbbra is gyűjtött, írt, ásatásokat vezetett. Munkálkodásában csak a halál állította meg 1889 márciusában.

Ahogy időben eltávolodtunk tőle, talán még világosabban látjuk, mit köszönhet neki a magyar tudomány. Ha manapság nem is lehetséges olyan elágazó tudományos kutatás, mint Rómer korában, aki jó ideig csaknem egyszemélyben képviselte a magyar régészetet, arra is rájöhettünk, hogy a túlságos specializálódás egyoldalúsághoz vezethet, s hogy a régészet a történettudománynak egyik összetevője. Még mindig nem értünk el oda, hogy a régészet ne csak exkluzív körök érdeklődését tudja felkelteni. Rómer a laikust, az egész népet is beavatottá akarta tenni, érdekeltté hazája múltjának meg-

ismerésében, emlékeinek megőrzésében. Önzetlenségével, szerénységével, fáradhatatlan munkálkodásával, a tudomány szabadságához való ragaszkodásával példaképévé kell válnia minden idők tudósának.

És mivel törlesztettük *mi* adósságunkat Rómerral szemben? Egy szemellenzős politika nem tette lehetővé, hogy kedves győri múzeumán az ő neve álljon, s így az most a különben szintén kiváló tudósról és jóbarátról, Xantus Jánosról van elnevezve. Egy nem régész tisztelője (aki később a régészeti bibliográfia egyik szerzője lett) szinte becsempészte nevét a hajdani Zárda utca helyére a nagy átkeresztelések idején Budapest utcajegyzékébe. Az archeológia patrónusának nagyváradi sírjáról évtizedekig egyszemélyes akcióban gondoskodott innen, Budapestről egy kiváló régészasszony, míg aztán nemrégiben a váradi székesegyházban helyezték nyugalomra a nagy magyar tudós földi maradványait. Jó néhány éve azonban már egy, a régészek kitüntetésére alapított díj is őrzi nevét. Negyvennyolcas névmagyarosítását annak idején a haditörvényszék mint önkényes névváltoztatást érvénytelenítette, s így végül is a nagy tudós azon a néven vonult be az örökkévalóságba, amelyet születésekor, illetve 15 éves korában kapott: Römer Flóris. Rá is illik Arany János verssora: „Nem a neve hangzott, szive vert magyarul."

Moskovszky Éva

MEGEMLÉKEZÉSEK BANNER JÁNOSRÓL, SZÜLETÉSÉNEK SZÁZADIK ÉVFORDULÓJÁN

A magyar régészettudmoány kiválósága, a szegedi és budapesti egyetem egykori professzora, Banner János 1888. március 6-án született az Arad megyei Székudvaron. Születésének 100. évfordulóján nem csupán a szakemberek hajtottak fejet emlékének, hanem azon alföldi városok közösségeinek képviselői is, amelyek szorosan eggyéforrtak e gazdag életút egy-egy szakaszával.

Az évforduló alkalmából két tudományos tanácskozás méltatta Banner János munkásságát. Az elsőt 1988. március 1-jén Békésen rendezte a helyi Városi Tanács, a Hazafias Népfront Városi Bizottsága és a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága. Az emlékülésen elhangzott előadások:

— Dankó Imre: Banner János és a Békés megyei múzeumügy
— Dám László: Banner János és Békés népi építészete
— Szilágyi Miklós: A Körös-vidék halászatának néprajza Banner János munkásságában
— S. Turcsányi Ildikó: Banner János diákévei
— Makkay János: Banner János munkássága a magyar régészetben

A tudományos ülésszakot megelőzően a békési Jantyik Mátyás Múzeum épületének falán leleplezték Banner János emléktábláját, a múzeumban pedig „Banner János élete, munkássága és Békés megyei kapcsolatai" címmel nyílt kiállítás. Az emlékülés előadásait a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága önálló kötetben jelenteti meg. (A kötet időközben megjelent: Banner János emlékezete. Szerk. Szabó Ferenc. Békéscsaba—Szeged, 1989.)

1988. március 6-án Hódmezővásárhelyen került sor — igen szép számú résztvevővel — a másik megemlékező tanácskozásra, amelyet a Városi Tanács és a Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága szervezett. Dömötör János személyes hangú megemlékezésben idézte fel Banner János ásatását a vásárhelyi Nagytatársáncon, majd Korek József „Banner János és Hódmezővásárhely" címmel tartott előadást. (Ennek szövege megjelent a hódmezővásárhelyi *Juss* c. folyóirat 1988. márciusi számában, 5—10. o.) Ezt követően Kalicz Nándor Banner János tudományos életművét méltatta.

Vásárhely tanácsa a város új lakónegyedében utcát nevezett el Banner Jánosról. Itt került sor a névadó domborművű emléktáblájának leleplezésére, ahol Bóna István professzor méltatta a nagy elől életművét.

Az évforduló tiszteletére készült el az a tanulmánykötet, amely remélhetően hamarosan napvilágot lát a Móra Ferenc Múzeum és a JATE Régészeti Tanszékének kiadásában. A tanulmánykötet — e sorok írójának bevezetője után — az alábbi dolgozatokat tartalmazza:

— Korek József: Banner János és a „szegedi régészeti iskola" (1922—1945); (Függelékben: Banner János szegedi egyetemi előadásai és kollégiumai)
— Trogmayer Ottó: Banner János évei a szegedi múzeumban (Tudomány a ponyva alatt)
— Kőhegyi Mihály: Banner János magántanári képesítése. (Erdélyi László és Horger Antal véleményes jelentése.)
— Bóna István: A budapesti egyetem professzora
— Kalicz Nándor: Banner János tudományos életműve
— Banner János műveinek jegyzéke. (Összeállította: Korek József)

A röviden ismertetett rendezvények méltó módon idézték fel, az emléktáblák s az utcanév pedig örökítették meg a kiváló tudós alakját. Az előkészületben lévő két kötet dolgozatai a rendkívül gazdag, szerteágazó Banner-életmű több szempontú, alapos elemzésével járulnak hozzá annak megismeréséhez. Egyetlen hiányosságuk, hogy csak magyar nyelven jelennek meg, jóllehet több dolgozat bizonyára nemzetközi érdeklődésre is számot tartana. Üdvös lenne tehát, ha idegen nyelven (vagy idegen nyelven is) megjelenő folyóirataink alapos tartalmi ismertetést közölnének e kiadványokról.

Fodor István

OPPONENSI VÉLEMÉNYEK ÉS VÁLASZ NAGY EMESE: AZ ESZTERGOMI KIRÁLYI PALOTA TÖRTÉNETE C. KANDIDÁTUSI ÉRTEKEZÉSÉRŐL

A magyarországi középkori városok közt Esztergomnak különleges helyzete abból adódik, hogy a X—XI. század fordulóján kialakult központi hatalomnak ez volt első és legfontosabb székhelye. A nagyméretű pusztulás, amely a török hódoltság alatt és után a települést érte s benne elsősorban a várat, szinte eltüntette építészeti emlékeit. Az a nem várt felfedezés, amely 1934-ben egy omlási veszély megszüntetése következtében napvilágra hozta a középkori királyi palota történeti és művészeti szempontból felmérhetetlen értékű romjait, ezért jelentett fordulópontot súlyos károkat szenvedett középkori művészetünk felmérésében, megítélésében, a hazai és európai fejlődésben elfoglalt helyének meghatározásában. A megfeszített munka, amely 1934 és 1938 között nemcsak a palota egész területén folyó feltárást, hanem a legépebb és leglátványosabb részeinek méltán nagyra tartott helyreállítását is eredményezte, az ország középkori művelődése megismerése és megbecsülése terén hatalmas előrelépést hozott. Megindította azt a folyamatot, amely hazánk legnagyobb jelentőségű művelődési központjainak feltárását, bemutatását és feldolgozását lehetővé tette Székesfehérváron, Visegrádon, majd Budán. Mindezek a hatalmas munkát igénylő és belátható időn belül alig befejezhető régészeti kutatások — igaz —

RÓMER Flóris

AÉ 117. évf. 1.1990

157. Rómer Flóris

BARDOLY István: Rómer Flóris élete. + Rómer Flóris irodalmi munkássága. A Rómer Flórisról szóló irodalom válogatott bibliográfiája. = Műemlékvédelem, 32 (1988) 223-241.

BOLLA Veronika: Rómer Flóris utijegyzőkönyvei. Mutató. Bev. Sódor Alajos. Bp., BME Építészettörténeti és Elméleti Intézet, 1980 54 p. (Magyar építészeti archivum, 1.)

ENTZ Géza: Rómer Flóris Ferenc emlékezete. = Tata Barátai Körének Tájékoztatója, 3 (1981) 72-76.

ENTZ Géza: Rómer Flóris emlékezete (1815-1889). = Műemlékvédelem, 32 (1988) 205-208. ill.

FAZEKAS Mihály: Karcagi régészeti és néprajzi emlékek a XIX. század végéről. Rómer Flóris és Herman Otttó karcagon. = Múzeumi Levelek, No 49-50 (1985) 22-31.

FITZ Jenő: Rómer Flóris emlékezete. = Archaeologiai Értesítő, 117 (1990) 103-104.

GAÁL Attila: Adalékok a Tolna megyei régészet kezdeteihez. Rómer Flóris levelei Novák Sándornál. = Dunatáj, 2, 1979, 3. 55-60.

GÖCSEI Tibor: Rómer Flóris: A Bakony. = Műhely, 13, 1990, 3. 60-61.

B. HELLEBRANDT Magdolna: Rómer Flóris emlékére. = A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 26 (1989) 238-239.

Kerny Terézia: Egy kései recenzió. > 338.

Kerny Terézia: A váradi vár kutatása és feltárása Rómer Flóris hagyatékában és a Műemlékek Országos Bizottsága iratanyagában. > 4052

KŐHEGYI Mihály: Glembay Károly levele Rómer Flórishoz rézkori aranyleletek (Orlovinyáki puszta) ügyében. = Communicationes Archaeologicae Hungariae, 1990 7-16. ill.

KULCSÁR Valéria: Rómer Flóris és a vaskúti földépítmények. = Cumania, 11 (1989) 149-152.

MAROSI Ernő: Rómer Flóris művészettörténete. = Műemlékvédelem, 32 (1988) 214-222. ill.

D. MATUZ Edit: Rómer Flóris kéziratos hagyatékának Heves megyére vonatkozó adatai. = Agria, 24 (1988) 89-105. ill.

MOSKOVSZKY Éva: Rómer Flóris (1815-1899). = Archaeologiai

Rainer Fleiss

A
KIRÁLYI MAGYAR
PÁZMÁNY PÉTER-TUDOMÁNYEGYETEM
TÖRTÉNETE

IV. KÖTET

AZ EGYETEM 300 ÉVES FENNÁLLÁSÁNAK
ÜNNEPE ALKALMÁBÓL KIADJA A
PÁZMÁNY PÉTER-TUDOMÁNYEGYETEM

BUDAPEST, 1935

KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA

A
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR
TÖRTÉNETE

1635–1935

IRTA

SZENTPÉTERY IMRE

BUDAPEST, 1935

egy részével,[66] ami a pályázaton való érvényesülését megnehezítette. Másrészt zavart okozott Meltzl Hugó kolozsvári egyetemi tanárnak a tanszékre utólagosan beérkezett pályázata is, melyet szintén tárgyalni kellett s a bölcsészeti kar többsége, miután előzőleg Heinrich már elnyerte a többséget, most Meltzl mellé állt, ami ellen viszont erős kisebbség nyujtott be különvéleményt.[67]

Az ekként összebonyolított és sok részletében elmérgesített ügy mégis csak *Heinrich Gusztávnak* nyilvános rendkívüli tanárrá való kinevezésével nyert megoldást, és őt a közoktatásügyi miniszter még az 1874/75. tanév második felére utazási segéllyel kiküldte a külföldi főiskolák és tanárképző intézmények tanulmányozására, nyilván azzal a célzattal is, hogy közben a felkavart szenvedélyek minden irányban hadd csillapodjanak le.

Heinrich (sz. 1845), aki 1878-ban ny. rendes tanár lett, a német nyelv és irodalom tanszekén 1905-ig maradt meg, amikor is nyugdíjba ment és a Tudományos Akadémia főtitkárává választották, amelynek különben 1880 óta volt tagja. Egyetemi tanársága ideje alatt a bölcsészeti karnak dékánja, majd az egyetem rektora is volt (1903/04-ben). Élénk és formás előadásainak sok hallgatója volt, nemcsak a német szakos bölcsészethallgatók köréből; a kar életében is tevékeny és jelentős szerepet vitt. Nagy látókörű és kitűnő képzettségű férfi volt. Az összehasonlító irodalomtörténeti módszer művelésével, a német irodalom történetének magyar nyelvű, összefoglaló ismertetésével s az általa szerkesztett folyóiratokkal tudományos működését is jelentékeny hatásúvá tette, bár működése kifogásolókra is talált. A német nyelv és irodalomtörténetnek az egyetemen való tanításában Heinrich működése mindenesetre emelkedést jelentett.

Megürült ekkoriban a szláv nyelv tanszéke is, amelyet Ferenc József ny. rendkívüli tanár töltött be 1878-ban bekövetkezett haláláig. A kiírt pályázat azután azzal a siralmas eredménnyel járt, hogy hat pályázó közt a bölcsészeti kar

[66] Orsz. Lvt. VKM. 1872. III. 2. 33. 848. sz.

[67] Az egész ügyre (s annak itt nem érintett részleteire) vonatkozó iratokat lásd a bölcsészetkari ir. 1873/74. 401. 1874/75. 379/381. és 434. számok alatt.

egyet sem talált, aki a szláv nyelvészetben való tudományos munkásságot tudott volna igazolni. Így a tanszék egyelőre nem is nyert betöltést s jóideig helyettesítéssel látták el. Végre 1884-ben a bölcsészeti kar *Asbóth Oszkár* magántanárnak, aki a tanszéken 1882 óta helyettesített, rendkívüli tanárrá való kinevezése iránt tett felterjesztést, s a kinevezés 1885 februárjában meg is történt. A szláv nyelv és irodalom tanszékét ezóta negyedfél évtizeden át (1892 óta ny. rendes tanári minőségben) Asbóth látta el.

Az érem- és régiségtan tanszékének megürülését 1878-ban Rómer Flórisnak nagyváradi kanonokká való kinevezése idézte elő.

Rómer[68] (sz. 1815), a volt bencés, a szabadságharc katonája, majd 5 éven át a börtön rabja, előbb természetbúvár, majd változatos sorsának jobbrafordultával, Ipolyi hatása alatt buzgó régiségkutató, 1860 óta a Tudományos Akadémia tagja, az Archaeol. Értesítő megalapítója, az érem- és régiségtannak 1862 óta magán-, 1866 óta ny. rendkívüli, 1868 óta pedig ny. rendes tanára volt. 1875-ben szerzetéből kilépve mint világi pap előbb c. apát, majd 1877 végén nagyváradi kanonok lett, mikor is egyetemi tanárságáról lemondott. († 1889 március 18.) Egyetemi működése nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a régiségtan tanszékének a XIX. század eleje óta meglehetősen aláhanyatlott jelentősége ismét felemelkedjék. Kiváló tanítványa, s utóbb a tanszék birtokosa, Hampel József tanuskodik arról, hogy egyetemi előadásai, régiségtani kirándulásokkal kiegészítve, mily nagy hatással voltak hallgatóira, s e tudományszak továbbművelésére mily alapokat vetettek az ifjabb nemzedékben.[69] Tudományos munkásságának főérdemeit a pannoniai történet és helyrajz terén végzett kutatásai, feliratgyüjtése, és hazai műtörténeti búvárkodása teszik. Hatalmas tudományos irodalmi munkásságának 48 esztendejéből (1841—1888) csak 11 esik ugyan arra az időre, amelyet az egyetem régiségtani tanszékén töltött, de ennek a 11 évnek a termelése messze felülmúlja a többit (a hallgatás 1842—1858-ig terjedő éveinek leszámításával is)

[68] Olv. Hampel J. akadémiai emlékbeszédét Rómer Flóris felett: VI. (1891) 13. sz.

[69] U. o. 23. skv. l. U. o. a függelékben összeállítva Rómer munkái.

nemcsak mennyiségben, hanem jelentőségben is. Katanchich után benne nyert a régiségtan tanszéke ismét igazán kiváló betöltőt.

A Rómer távozásával megürült tanszékre a bölcsészeti kar — pályázat alapján — Ortvay Tivadart terjesztette fel ny. rendkívüli tanárrá való kinevezésre. A tanszéket azonban nem ő, hanem *Torma Károly*, a kolozsvári egyetem k ö z j o g-tanára nyerte el, aki 1878-ban ny. rendes tanári minőségben jutott a budapesti egyetem régiség- és éremtani tanszékére. A mindenesetre feltűnő, mert hiszen teljesen idegen tanszékről való áthelyezést az okolta meg, hogy Tormát Dáciára vonatkozó korábbi régészeti tanulmányai e tudományág hivatott művelőjének bizonyították. Munkásságának eredményeit Mommsen is felhasználta a Corpus Inscriptionum Latinarumban. Ortvay (Hampel Józsefről tartott emlékbeszédében) még 1913-ban is azt írhatta Tormáról, hogy „ő volt nálunk a legkiválóbb, eddig senki által fölül nem mult epigraphusunk". Úgy látszott, hogy változatos és a politikai szereplés által két izben is megszakított[70] pályájának Torma most, a budapesti kinevezéssel nyugalmas és igazi élethivatásának megfelelő szakaszához jutott. S valóban ekkori, főként a római sáncokra vonatkozó tanulmányai, a budai ásatások eredménye, valamint egyetemi előadásai működését mind tudományos téren, mind a tanítás terén sikeresnek igérték. Tudományos működésének megbecsülését is jelentette az, hogy 1881-ben a bölcsészeti kar Torma Károlyt tiszteletbeli doctorává avatta. Azonban utóbb főleg limes-kutatásai sikerében való csalódása[71] elkedvetlenítette és munkakedvét megroppantotta; 1887/88 és 1888/89-ben már szabadságon volt s 1890-ben nyugdíjazását kérvén, véglegesen Rómába távozott. Róma közelében halt is meg 1897 február 28-án.

Még néhány, a természettudományi csoporthoz tartozó tanszékről kell szólnunk.

A kísérleti természettannak nagyérdemű művelője, *Jedlik Ányos*, a bölcsészeti kar fizikai tanszékén eltöltött négy évtizedes működése után 1878-ban nyugdíjba ment.

[70] Életének és pályájának ismertetését olv. Téglás Gábortól: Emlékbeszéd Torma Károly felett (1905). Akad. Emlékbeszédek, XII. 9. sz.

[71] U. o. 19. l.

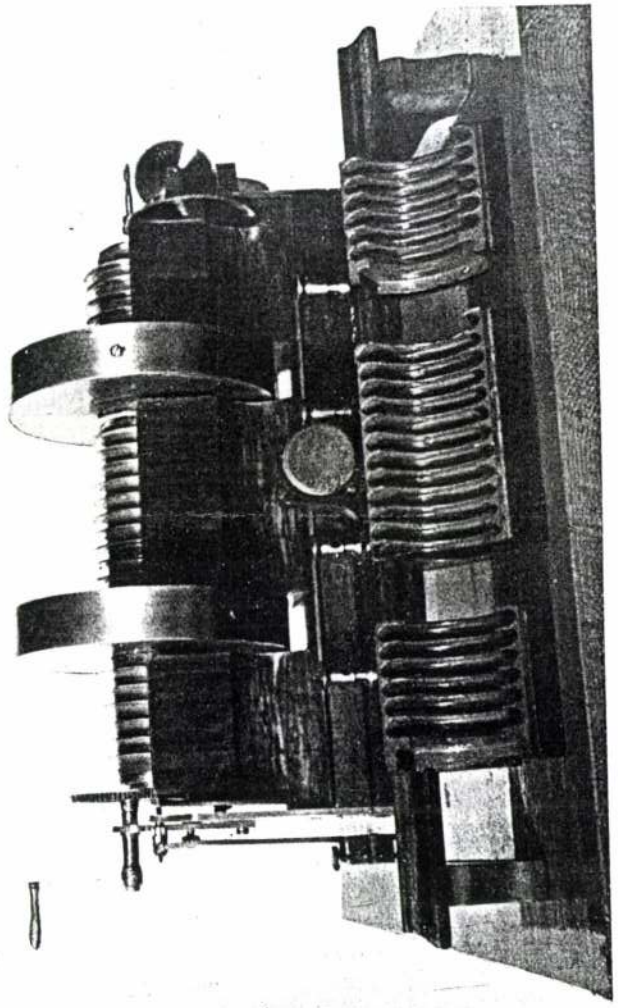

JEDLIK ÁNYOS DINAMÓJA.

Romer Hans

Mik azok a Corvinák?

Régi dicsőségünk ragyogásának egy fényes sugára átvillan mi hozzánk századok éjjelén keresztül, abból az időből, mikor ős Buda királyi vára körül a tudományoknak és szépművészeteknek oly gyülhelye támadt, minő egykor a hajdani Athen s később a Mediciek Flórencze volt.

Világverő Mátyás király nem kimélt semmi fáradságot és semmi költséget, hogy udvarát szellemileg is a legfényesebbek sorába, mondhatnók élére emelje, s környezetében ott találkoztak korának legjelesebb férfiai, kik a tudományok és művészetek minden ágaiban fönntartsák távolabbi jeles pályatársaikkal a közlekedést.

Ez időbe esett, hogy Konstantinápoly elesvén, a byzanti tudósok seregestől zarándokoltak el a világban, magokkal vivén a görög császárok által századokon át gonddal gyüjtögetett tudományos kincseket. Belőlük jó rész, mint legközelebbi szomszédoknak, mi nekünk is jutott. De Mátyás király nem érte be ama nagy becsü könyvekkel, melyeknek birtokába igy a véletlen juttatá, hanem drága pénzen tudósokat küldött Görögországba, sőt Ázsiába is könyvek vásárlása végett, s egész szenvedélylyel gyüjtögeté ama nagy könyvtárát, mely akkor a renaissance egyik legnagyobb nevezetessége volt.

Hogy Mátyás király könyvtárában 50.000-re rugott volna a könyvek száma, — ez tulzás. A valószinüségnek tudósaink szerint inkább megfelel a szám, ha egy nullát törülünk belőle. Ugy is oly tekintélyes szám az, hogy hasonlóval abban az időben kevés könyvtár dicsekedhetett a világon.

De a Corvina-könyvtár nem is nagy halmaza által lett világnevezetességgé, hanem kivált azért, mert a benne levő könyveket beltartalmukra és hibátlan voltukra nézve példányszerüeknek tartották, ugyannyira, hogy az innen vett másolatokra, nagyobb hitelesség végett, rá szokták irni, hogy a Corvina könyvtárbeli példányból vannak másolva.

És, a mi hiröket még inkább nevelte, az a kiállitás diszes és müvészi kivitele volt. A nagy király korának elsőrendü másolóit, legkitünőbb miniatur-festőit bizta meg a könyvek másolásával és diszitésével. A másolók, kik között Sinitaldust, Cenninust, Salvinust, Sarettust és másokat ismerünk, mind nagy tudósok és szépirók hirében állottak. De még az ő másolataikat is csak a leglelkiismeretesebb kritika után adták át az elsőrendő miniatoroknak, a czimlapok és a kezdőbetük diszes kiállitása végett és csak ha ezek is sikerültek, akkor engedte meg a király, hogy a már kész munkán az első czimlapra festett koszoruba belefessék a király ismert czimerét.

És még ennél gondosabb elbánásban részesültek a nagy ivrét-alaku disziratok. Ezeken az első lappal szemközt, és majdnem minden könyv vagy fejezet kezdeténél a legremekebb festés foglalta el az egész tért, melyen váltakozó keretekben a király és királyné arczképei, országainak és a római császároknak czimerei, mindenféle arczok, drága diszitmények és aranyozások s a király rendes symboluma, a farkát harapó sárkány, a gyémántos gyürü, az égteke, az aczél és kova, vedres kut, a méhkas stb. láthatók.

E rendkivül szép festmények némelyikén éveken át fáradoztak az elsőrendü tehetségek, kik többnyire aranyháttéren, vakitó elevenségü szinekkel dolgoztak, melyek a gyöngyöknek szinte átlátszóságot, az emberi testnek természetes szint, a lombozatnak hajlékonyságot, az állatoknak elevenséget tudtak kölcsönözni.

Utánozhatatlan és elérhetetlen marad az, irja Rómer Flóris, a mit e dicső korszak müvészeinek ihlete a finom hártyára lehelt.

A főmester, kinek művei a legnagyobb becsüek Attavantes, de Gherard, Vantes és mások szintén jeles festők voltak.

Mennyire mehet az, a mit Mátyás e nemes szenvedélye a könyvekre költött, ha elgondoljuk, hogy csak egy-egy ilyen lapért néha százával fizették az aranyakat.

Mátyás halála után pusztulni indult a könyvtár. Szokásba jött ajándékokkal kedveskedni belőle, s tömérdek tudós jött ide, hogy e nagybecsü példányokból egyet-kettőt megszerezzenek. Midőn a törökök Budát elfoglalák, már akkor nem az volt a könyvtár, a mi Mátyás idejében. A becsesebb, szebb kötésü példányokat Konstantinápolyba szállitották, de a nagyobb részt Budán tartották, s gondosan elzárták s csak igen kevés embernek adatott, hogy megtekinthesse. Ez is jele, hogy nagy becsben tartották s hogy volt is értéke, bizonyitja az, hogy Pázmán Péter később a könyvtár e maradványáért 30,000 frtot ajánlott, a mi abban az időben nagy pénz volt. Lozemér plane 200,000 frtot, Fábri pedig 200,000 *aranyat* emlit, mint Pázmán ajánlatát s melyet a porta mégis kicsinylett.

1665-ben Lambecius még 3—400 könyvet látott Budán a földalatti boltozatok alatt, egészen portól lepve. A mi keveset Buda visszavétele után meg lehetett menteni, Bécsbe szállitották.

Most már csak a diszmunkák némelyikéről lehet bebizonyitani, hogy a Corvinához tartoztak, mert az egyszerübb könyveknek ezt bizonyitó ismertető jelei elvesztek.

Rómer Flóris a kétségtelen Corvinák számát eddigelé 84-re teszi, melyekből 9 esik hazánkra és 75 a külföldre. De van még hazánkban 8, a külföldön 4 olyan, melyen ugyan hiányzik a király czimere, de kétségtelen, hogy „ex bibliotheca regni Hungariae" való. Ezekkel együtt tehát 96-ra volna az eddig kétségteleneknek bizonyult Corvinák száma tehető.

Vajjon ama 35 munkából, melyet a szultán ajándokából közelebb Tahir bej hoz városunkba, ezek közé esik-e már egynehány, vagy ezek olyanok talán, melyek a világ elől elzárva levén, a tudósoknak eddig felölök tudomásuk nem volt s igy egész uj felfedezéseknek tekinthetők: azt még most, mielőtt láttuk volna, nem lehet elhatározni. De kétségtelen, hogy ennél fejedelmibb ajándékot képzelni sem lehet, mint a minőben hazánkat most a szultán részesiti.

A könyvek, melyeket a szultán szárnysegéde hoz magával, a következők:

1. Vitruvius Candidius; 2. Aristoteles, Aegidius Romanus; 3. egy munka, mely a jegyzékben Traite sur le mouvement-nak van nevezve; 4. Suetonius Imperatorjai; 5. latin grammatika; 6. Plutarch Aristidese; 7. mythologia; 8. Albertus Magnus könyve az ásványokról; 9. Aelius Spartacus, Aemilius Probus; 10. grammatika; 11. Terentius vigjátékai; 12. Simon Pannoniensis: Sanationis; 13. Pompejus; 14. Cicero; 15. az ifj. Plinius Panegyrikona; 16. sebészettan; 17. Julius Caesar: De bello gallico et hispanico; 18. a római császárok korabeli irók gyüjteménye; 19. Clementinus; 20. Simon Panuensis Synonymái; 21. Speculum humanae salvationis; 22. Theophrastus növénytana; 23. Tertullian irata Marcio ellen; 24. Tacitus; 25. Silius Italicus; 26. Eusebius: Paratio evangelica; 27. egy kézirati biblia; 28. vallásos könyvek; 29. Quintus Curtius: Alexander; 30. Dante Divina Comediá-ja; 31. Aristoteles Politikája; 32. Eusebius Krónikája; 33. Historiographus; 34. egy hajózási munka; 35. Cicerónak Verres elleni beszéde.

„Beszéd a m. akadémia megnyitásakor."

— *Kisfaludy Sándor* irodalmi hagyatékából. —

Közli: **Sümegi Kálmán.**

(Vége.)

„Tiz századot felyül élt már — igy folytatja beszédét Kisfaludy — a magyar nyelv, melly Éjszaki napkeletről, Árpádnak s népének ajkain ide költözött, uj hazájában s minden időben jeleit adá azon ritka szép tulajdonságának, hogy egymértékben alkalmas az Istenhez buzgón sóhajtozva imádkozni, az ellenségre menydörögve halált szórni, a barátságot erős, hathatós bizodalommal tápláini, a szerelemben édesen ömlengő hangzattal enyelegni s a nagy, gazdag Természetnek minden bámulandó Csudáit, kellemeit és gyönyörüségeit eleven szinekkel festeni. Ezen időnek zavaros s többnyire harczokkal zajló folytában két izben jutott a Magyar Nemzet az erőnek, hatalomnak és dicsőségnek olly magas és ragyogó pontyára, hogy nyelve majd majd parancsoló nyelvvé leve Európában. Hol van a Magyar, ki, ha egyébaránt nemcsak rövid életének fénytelen jelenkorában, hanem a multt időben is tud élni, szivemelgetve ne emlékezzék 1-sö Lajosnak és 1-sö Mátyásnak tündöklő arany idejéről, mely maga határaihoz tul jobbra is, balra is meszsze uralkodó, más nemzeteknek s az akkori Fejdelmeknek történeteire nemcsak behatva, munkálva, hanem, mintha a Sors kerekének forgását az kormányozná, intézve ment keresztül. De a Mostoha Sors irigylette a Magyar Nemzetnek ezen nagyságát és dicsőségét, mert két lelkes, elfelejthetetlen nagy királlya után nyomban olyanokat emelt a magyar trónusra, kiknek vagy bitang, vagy gyáva kormányok alatt a nemzeti dicsősség homályba borult, a nagyság süllyedett, s végre a Magyar önlététől — magyar lététől is megfosztatott. A magyar hazafi gondolkodó, eszméllő és emlékező tehetségének ezen szerencsétlen történetnél csak mulólag tartózkodni is fájdalom.

Ezen szerencsétlen nemzeti Catastrófa után az eltiportt Magyar Haza és Nemzet annyi részre szaggattatott, a hány szomszéd hatalom, a hány szomszéd nyelv, a hány akkor lábra kapott vallás ezen téjjel mézzel folyó Országnak s magában meghasonlott, naponként jobban gyengülő s elfajuló nemzetnek birtokára vágyott. — Az eddig kegyetlenkedő Sorsot, mely Magyar Országot, mint eddig magán állott nemzeti Hatalmat veszni engedé, itt ismét egész hazafiui meggyőződésből áldanunk kell, hogy ennek trónussára akkor inkább az előbbi magyar Királyokkal rokon Ausztriát emelte, mintsem akár mellyik más Hatalmat Európában.

De a magyar nyelv ezen időtől fogva Hazájában a némettel és törökkel s utóbb azon okból, hogy az itten fészket vert Pogányság ellen majdnem minden keresztény Fejedelemnek segédhadai itten gyültek öszve, szinte minden Európai nyelvvel zavarodván, enyészni kezdett, — és részszerint azért, mivel megszünvén az udvari nyelv lenni, az Ország nagyainál is megszünt minden inger ennek mivelésére, sőt beszéllésére is, annyival is inkább, minthogy ezek másnyelvü házokkal, nemzetiségekkel sógorosodván, maguk is más nyelvhez szoktak lassanként, a gyermekek pedig még inkább és könnyebben részszerint azért, mivel akkor egész Európában a Deák nyelv volt, legnagyobb mivelttsége miatt a kormány nyelv, — a szegény, többnyire minden nagy Udvarokból számkivetett magyar nyelv csak falusi és mezei nyelv maradott. Utóbb a magyar nagyoknak udvaraiból korról korra, nemzetségről nemzetségre a magyar nyelv annyira kiveszett, hogy alig volt nagyobb birtokos földes ur, ki magyar kenyeréért, melyet evett, magyar boráért, mellyet ivott, az Istennek magyar köszönetet és hálát tudott volna mondani. Egy nemzet sincsen Európában, mellynek nagygyait oly nagy nemzeti gondatlanság, oly nagy nemzeti vétek, hazafeledés és hazatagadás terhelné, mint a magyar Nagyokat!"

Itt következik azon rész, mely a II. József császár idejére emlékezik vissza, s melyet már előbb idéztem.

Reflektálva az elmondottakra igy folytatja a költő:

„Ez vala Sorsa a magyar nyelvnek, melly az Árpád Fiui Ága királyságának időszakában Udvari nyelv volt. Hogy ezen időben a Nemzetnek törvényei is ezen nyelven hozattattak, ha lehetett is ok arra, hogy ezt tudatni nem akarták, vagy utóbb éppen tagadták is a Deák nyelvnek Hőssei, örök tanuja marad annak a Kálmán Király által hozott törvények Deák forditójának, az akkori Esztergomi Érsekhez intézett s mai napiglan is törvénykönyvünkben álló Előbeszédgye, mellyet hogy örök tanuja legyen a szentségtelenségnek, mellyel a magyar nemzetnek nyelve már akkor nyomattatott, nyelvünknek önhasznukat kereső ellenségei elsikkasztani elfelejték.

A magyar nyelvnek ezen itt előadott történeteiből mellyik magyar hazafi nem látja által, hogy az előttünk mult három századnak magyar irójit a nemzet méltán ugy tekintheti és áldhattya, mint az élete fojtogatott, veszni indultt magyar nyelvnek s ez által magyar nemzetiségnek védőjét, oltalmazóját és megtartóját. Örök dicsősség nekik! Áldás hamvaikra a már Elhunyttaknak! Hazafiui tisztelet azoknak, kik még élnek közülök! — A folyó Századnak Irói már csak mivelői a nyelvnek, mellynek amazok megtartói voltak.

Ugy látszik, hogy az Idő, melly a magyar Nemzet felett gyakor veszélyekkel s több izben azt a föld szinéről majd majd eltörlő fergetegként ment keresztül, a mostan élő kornak és Nemzetiségnek tartotta fenn mind a boldogságot, mind a dicsőséget, hogy a magyar nemzet

Bömer Flöris

RÓMER FLÓRIS LEVELEI ÉDESANYJÁHOZ AZ OLMÜTZI KAZAMATÁKBÓL

Arabona 8 (1966

A múzeumtörténeti kutatások országosan is elmaradott helyzetén csak a részletkérdések feldolgozása révén segíthetünk.[1] Tudományszakunk történetének művelése természetesen nem öncélú, hiszen múzeumaink valamilyen formában mindig a közművelődés szerves egészébe illeszkedve tevékenykedtek.[2] Így minden múzeumtörténeti tanulmány, foglalkozzék akár az alapításra, szervezésre, majd a gyűjtésre, népművelésre irányuló törekvésekkel, hajdani kiváló szakembereink tevékenységének ismertetésével, az elmúlt évtizedek múzeumi életének a jelenlegivel való szoros kapcsolatba hozása mellett mindenkor általánosabban is értékelhető tanulságokkal szolgál.[3]

Különösen méltó arról megemlékezni, akinek a magyar régészet igazi megalapítását köszönheti: Rómer Ferenc Flórisról. Az idén van 100 esztendeje annak, hogy az általa írott *Műrégészeti Kalauz* megjelent, mely első összefoglaló magyar nyelvű régészeti szakmunkánk.[4] Ám az alapvető mű megjelenéséig (1866) hosszú volt Rómer Ferenc életútja,[5] s aligha tévedünk, ha feltételezzük: az olmützi és josefstadti börtönévek voltak bizonyára a legnehezebbek. Pályá-

1 *Balassa I.*, A magyar múzeumok történetének kutatása. MK 2 (1963) 5—9.

2 *Gerelyes E.*, Az elmúlt száz év történetének muzeológiai kérdéseihez. Legújabbkori Történeti Múzeum Évkönyve (1961—1962) 5—19. — *Katona I.*, A múzeumi népművelés néhány kérdése. Csongrád Megyei Múzeumi Füzetek 1 (1963) — *Gerelyes E.*, A magyar munkásmozgalom története tárgyi emlékeinek gyűjtése. Múzeumi Módszertani Füzetek 2. (Bpest, 1963) — *Takács I.*, A Magyar Mezőgazdasági Múzeum rövid története. Mezőgazdasági Múzeum Füzetei 19. (Bpest, 1964) — *Éri I.*, Múzeumaink szerepe és tevékenysége népművelési célkitűzéseink megvalósításában. MK 1 (1963) 35—46. — *Csatkai E.*, Apróságok a magyar muzeológia múltjából. MK 1 (1962) 64—66. *Bodgál F.*, A miskolci múzeum néprajzi gyűjtése (1902—1962). A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve (1962—1963) 219—226. — *Kőhegyi M.*, Mezőgazdasági ismeretek népszerűsítése múzeumi kiállításainkban. Művelődésügyünk 4. (Kecskemét, 1964) 35—36. — *Uzsoki A.*, A győri múzeum rövid története 1859—1959. Arrabona 1 (1959) 27—31.

3 *Éri I.*, Lectori salutem. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei (1963) 5—6.

4 *Rómer F.*, Műrégészeti Kalauz különös tekintettel Magyarországra. I. (Bpest 1866)

5 Kutatástörténetünk újabban több ízben foglalkozott Rómerrel. *Banner J.*, Rómer Ferenc Flóris. Arrabona 1 (1959) 7—23. — *Banner J.*, Rómer Flóris emlékezete. RD—DA 1 (1958) 1—21. — *Bóna I.*, Rómer Flóris az ősrégész. Uo. 23—31. — *Kanozsay M.*, Rómer az epigrafikus. Uo. 33—43. — *László Gy.*, Emlékezés a középkorkutató Rómer Flórisra. Uo. 45—48. — *Erdélyi G.*, Rómer Flóris jegyzeteiből. Uo. 49—56. — *Oroszlán Z.*, Rómer Flóris a tanár. Uo. 57—69. — *Kőhegyi M.*, Adatok Rómer Flóris munkásságához. Arrabona 7 (1965) 555—556. — *Uzsoki A.*, Arany János, Rómer Flóris és Xántus János levelek a győri múzeumban. Arrabona 2 (1960) 189—193.

jának erről a szakaszáról csak röviden, inkább általánosságban emlékeznek meg méltatói,[6] és életrajz-írója,[7] hiszen az alább közlésre kerülő levelek ismerete híján aligha mondhattak valami érdemlegeset.

Az 1848-as szabadságharc győri,[8] illetve pozsonyi[9] eseményeit már többen feldolgozták, s azok részletezése itt nem lehet feladatunk. Számunkra csupán annyi lényeges, hogy Rómer szívvel-lélekkel a szabadságukért küzdő tömegek oldalán állott. Ismeretes a Pressburger Zeitungban közzétett felhívása, melyben diákjait szólítja fel „Dr. Római, az előtt a természettan tanára, őrmester a II. században" az újonnan alakult tüzérség kötelékébe való belépésre.[10] A megmagyarosított név Rómer Flórist takarja, aki az eszméért való lelkesedés hatása alatt változtatta meg nevét. Rómer tisztában volt lépésének következményeivel. „Október havában megkínáltattam a második nevelő állomásával a főhercegnél. De a haza parancsolt" — írja csonkán maradt életrajzában.[11] Ám az események menetét sem az ő, sem a honvédek áldozatos harca nem tudta megváltoztatni. A túlerővel szemben 1849. augusztus 13-án Görgey lerakta a fegyvert. A kegyetlen megtorlás nem maradt el. A kivégzés, üldözés, bebörtönzés, rettegés és rémület ideje ez. Rómer Flórist is elfogják és „A pozsonyi cs. kir. haditörvényszék 7. hó 24-én kelt ítéletével Rómer (Rómay) Ferencet" 8 évi börtönbüntetésre ítélte.[12] A nyolc évből ötöt le is töltött, kettőt Olmützben, a többit Josephstadtban.[13] Az alább közlésre kerülő levelek olmützi tartózkodásának vívódásaiba engednek bepillantást.

Mind a hét levél édesanyjához íródott. Keltezésük a következő:

1849. december 22.
1850. január 19.
1850. február 2.
1850. február 27.
1850. április 2.
1851. március 15.
1852. január 14.

E puszta felsorolásból is azonnal világos, hogy a hét levél csak töredéke az eredetileg megírottaknak. Hogy a hiányzók sorsa az elkallódás, vagy a megsemmisítés volt-e, azt ma már nehéz lenne megállapítani. Alighanem mindkettő közrejátszódhatott. A levelek közül ugyanis van egy (1850. február 2.), melyen nem szerepel a *gelesen* szó, nem ment át a cenzúrázáson, tehát kicsempészték a börtönből. Ez nyilván máskor is megismétlődhetett s talán ezek, bizonyára a legőszintébb levelek, kompromittálhatták volna Rómert, vagy börtöntársait s így édesanyja megsemmisíthette azokat.

A levelek önmagukért beszélnek, bővebb magyarázatra aligha van szükség. Az itt-ott található célzásokat, csak más forrásanyaggal érthető részleteket a jegyzetanyag magyarázza. A közlés betűhű, kivéve az élesen ejtett s-t, mert azt nyomdatechnikai okokból kettős ss-el kellett jelölnünk.

S most következzenek a levelek kronológikus sorrendben.

1

Olmütz den 22. Dez. 849.

Liebe Mutter! *gelesen*[14]

Meine Abreise von Wien nach obbenannten Ort werden Sie schon aus meinem wiener Briefe,[15] sicherer aber von der Frau erfahren haben, die ich im Lehrhofe antraf, und die ich aufbat Ihnen sogleich Nachricht zu bringen. Seit 18. d. Monats bin ich am Ort meiner Bestimmung, in den Casematten der Olmützer Festung. Zu meiner grössten Freude gab mir der Zufall einen Zimmergenossen den ich unter meine früheren Bekannten zählte, den Prämonstratenser Laky[16] einstens Seminarkollege meines Bruders Jósi. — Ich befinde mich sehr wohl, was ich theils der luftigen Wohnung mit dem Fenster auf einen Arm der March[17] theils der unglaublich wohlfeilen Kost — 3 Speisen a 6 x CM — und den übrigen gesunden Viktualien, grösstentheils aber meiner unter keinem Verhältnisse wechselnden heiteren Laune zuschreibe. Uiber die Behandlung — kann ich nur wiederholen was ich in meinem wiener Briefe sagte, sie ist das Gegentheil von der rohen Zuchtmeisterei, die mir die viel freiere Existenz in Pressburg so oft vergällte. — Wir kommen täglich zu Spaziergänge auf 1 Stunde zusammen, die immer unter heiterem Gespräche, gegenseitigen Aufklärungen des Gelesenen und Sprachübungen verfliegt, wir leben wie Brüder die gleiches Schicksal zur engerer Anschliessung nötigt.[18] Unter den 30 Arrestanten sind 10

6 *Frankl [Fraknói] V.*, Rómer Flóris. Ország Tükre (1863) 9. sz. — *Hermann O.*, Rómer Flórisnál. Fővárosi Lapok (1877) 5. sz. — *Fraknói V.*, Rómer Flóris emlékezete. Sz (1881) 177—199. — *Hampel J.*, Emlékbeszéd Rómer F. Flóris rendes tagról. (Bpest, 1881) Florian Rómer. Vjesnik Hrvatskog Archeoloskog Drustva (1889) 62. — Rómer Flóris Ferenc. AÉ (1889) 97. — Rómer Flóris Ferenc. Egyetemes Philológiai Közlöny (1912) 757—758. — A Pulszky-Rómer-Hampel-emlék felavatása. Múzeumi és Könyvtári Értesítő (1916) 194—195.

7 *Kumlik E.*, Rómer Flóris Ferencz élete és működése. (Pozsony, 1907)

8 Balázs P., „A magyar Marseille". (Társadalmi harcok Győrött és Győr megyében 1848-ban). Arrabona 3 (1961) 11—123. — Lengyel A., Győr 1848—49-es eseményei egy ismeretlen napló tükrében. Uo. 125—141. — *Turányi K.*, Klapka tábornok honvédei Győrben. Uo. 143—151. — *Balázs P.*, Győr megyei parasztmozgalmak 1848-ban. Arrabona 4 (1962) 171—191. — *Vörös K.*, Magyaróvár 1848 őszén. Arrabona 5 (1963) 281—295. — *Balázs P.*, Egy győri polgár 1848—49-ben. Arrabona 6 (1964) 149—183.

9 A részletes felsorolás helyett lásd *Kertész J.*, Pozsony város és Pozsony vármegye bibliográfiája. (Komárom, 1935)

10 Pressburger Zeitung 1848 nov. 31.

11 *Kumlik* i. m. 45.

12 *Kumlik* i. m. 55.

13 Az Országos Széchényi Könyvtár kézirattára 1848. dec. 22. és 1852. aug. 6. közötti időből 34 Rómer levelet őriz. Ezek közül hetet édesanyjának, huszonhetet Gratzl Józsefnek írt. Nagyobb részük Olmützben kelt. Josephstadti szignálású levelek csak 1852. július 17-e után kezdődnek.

14 A börtönőrség láttamozása a levélen.

15 A levél nem maradt ránk, pedig nyilván ez a fogságából írott első levél s mint ilyen bizonyára a fogság első benyomásairól, kísérésről, a szállítás útvonaláról is tájékoztatást nyújtana.

16 Laky János Demeter íróról van szó, aki a szabadságharc alatt főleg a határvidéki magyarság felkelő csapatainak szervezésében vett tevékeny részt, amiért vasban töltendő 8 évi várfogságra ítélték. Ebből $2\frac{1}{2}$ évet Olmützben, $1\frac{1}{2}$ évet Josephstadtban ki is töltött.

Számos irodalomtörténeti, történeti munkát, költeményt írt. Egyházi és alkalmi beszédeit a Győrött megjelenő Borromeus folyóirat közölte. A mindig a haladás oldalán álló pap életének és munkásságának felderítése és feldolgozása megérné a fáradságot.

17 Olmütz a Morva, vagy Morava jobb partján fekszik.

18 A kicsempészett (1850 február 11) levélből tudjuk, hogy mindez nem igaz. Rómer ott megírja, hogy a rabok a szűk udvarban taposómalomszerűen járnak körbe és zömük már rövid idő múlva, a szokatlan friss levegőn és napfényen, támolyogva menetel. — Az olmützi börtönről általában *Chernel K.*, Olmüczi foglyok levelei 1851-ből. Hazánk IX. — *Földy G.*, Olmütz és Josephstadt. Egy fogoly naplója nyomán. Pesti Napló (1868) 13. szám. — *Hajdu L.*, Börtön-krónika. (Olmüczi és josephstadti várfoglyok.) Hazánk s a Külföld (1870) 8—12. sz. — *Hajdu L.*, Börtönkrónika [Olmützi foglyok névsora 1850—1852.] Vasárnapi Újság (1869)

Geistliche grösstenteils Bekannte,[19] Männer von seltener Bildung und Feuereifer. Einer meiner Collegen lernt die französische Sprache, wobei ich das Vergessene wiederhole, der Andere lernt von mir zeichnen;[20] und ich bin glücklich zwischen Beiden und meinen eigenen Beschäftigungen meine Zeit theilen zu können, denn uns drücken die Tage, Stunden, diese Minuten. Ein einziger Gedanke, der stets mein Herz betrübt ist der an Sie, liebe einzige Mutter, der mein — sichtbar trauriges Loos, — das ich aber als Bestimmung so leicht ertrage, als hätte ich nie in anderen Verhältnissen gelebt — so viele bittere Zähre entlockte. Wenn Ihnen meine Zufriedenheit zur Beruhigung dient, glauben Sie mir sicherlich, dass der noch sehr entfernte Ruf zur Freiheit mich nur mit Wehmuth erfüllen wird, und dass mir die Hoffnung Sie zu trösten meine Schritte zur Heimat beflügeln wird. So gross ist die Macht der Gewohnheit und der Verhältnisse!

Diese Zeilen hielt ich für nothwendig um Sie zu überzeugen, dass ich mich körperlich und geistlich ganz wohl befinde, nur fängt mein Gedächtniss, um das mich früher so mancher beneidete, wegen Mangel an Uibung, besonders in den Naturgegenständen — mich zu verlassen an. Indem ich nun an Ort und Stelle bin, bitte ich mir auch bald zu schreiben, wie Sie sich erfinden und was meine Brüder und Freunde machen. Glauben Sie, dass so manche nächtliche Stunden, die mir Zähren der Wehmut entlockt ausschliesslich der frohen, glücklichen Vergangenheit gewidmet ist. — Ich aber murre nicht, denn obwohl man sagt der Unglückliche habe keine Freunde, muss ich gestehen, dass das Meinige mir neue, um so theuere Freunde gebar. Diese heisse ich herzlich willkommen und bitte mir für meinen Wunsch zu glücklichen Weihnachts und Neujahrsfeiertagen allein Ihren Segen, und die Versicherung aus, dass Sie dem vergeben, der Ihnen gedrängt durch das Geheimnisvolle Schicksals Macht so vielen Kummer verursachte.

Die Briefe bitte ich an das k. k. Olmützer Festungskommando, für den Festungssträfling...

[Aláírás nincs][21]

2

Olmütz, den 19. Jäner 1850.
gelesen

Inniggeliebte Mutter!

Ich war schon im Begriffe eine Jeremiade über Ihr gänzliches Stillschweigen — dessen Ursache mir unverständlich war — anzustimmen, als mir das Schreiben meines Bruders eingehändigt wurde.[22] Ich würde mich umsonst bemühen den Eindruck den das trostreiche Schreiben in mir hervorbrachte mit

19 A 30 fogoly közül 10 pap. A szabadságharcban tevékenyen szerepet vállaló és később elítélt papokról *A magyar papság vértanúi* (Sötét lap a szabadságharczból). Budapesti Hírlap (1885. január 16.) — A nagyigmándi vértanúk emlékezete. [Haynau által agyonlövetett két pap]. Magyarország (1909. június 26.)

20 Römer kitűnően rajzolt, mint azt a ránk maradt, utazásai-barangolásai során keletkezett régészeti-történeti naplói bizonyítják. A nagyértékű anyagot a MNM Adattárában őrzik.

21 A levélen nincs aláírás, de hiteléhez kétség nem fér.

22 Testvérének levelei ezideig nem kerültek elő.

Worten zu malen. — Ein Strahl der Freundschaft und mütterlichen Zärtlichkeit, ein Austausch der Ideen zwischen Lebenden und freie Luft athmenden und einem lebendig begrabenen! Um dieses *Ereignis* gehörig zu würdigen müssten Sie sich erst in meine Lage ganz hineindenken können, d. h. sich erst gewöhnt haben immer diesselben Gesichter, diesselben Mauern zusehen, diesselbe Musik und Gespräche zu hören, immerwährend einerlei geniessen u. s. w. Und doch sind von den ominösen 96 Monden (also auch hier die in meinem Leben bedeutungsvolle Zahl 3) kaum 2 vorüber! Aber an was gewöhnt sich der Mensch nicht? Denke ich an die Schanzsträflinge, an die Flüchtlinge, an die Nonnen, deren Fenster auf unsere 120 Schritte lange, abgesperrte Trestnica ulice — Stockhausgasse — so finster herabsehen, und denke ich an die 18 Jahre meiner Unzufriedenheit, meines Unglückes zurück, erwäge ich, dass ich gesund bin und freier Herr meiner Zeit, so freue ich mich über Erfüllung des Judenfluches, dass ich so glücklich bin: das Gras über meinem Kopfe wachsen zu sehen. —

Und was fehlt mir zum vollkommenen Glück? habe ich nicht eine Mutter, die ich von jeher als eine heilige Dulderin verehrte, und die mir durch ihre Milde und Verzeihung jeden Augenblick des Lebens versüsst; habe ich nicht einen Bruder, der diesen Namen mit Recht verdient, und um mein Loos zu lindern jeder Bequemlichkeit zu entsagen bereit ist, leitete mir das Unglück nicht neue Freunde zu — während die *vermeinten* Freunde in *meiner Glücksperiode* sich uns zu nähern scheuten; — Freunde, die keine Gefahr fürchteten, und mir den Kerker zum Freudensaal umzauberten, Freunde die zu jedem Opfer bereit sind um mir die harte Gegenwart, und die düstere Zukunft zu versüssen; endlich hinterliess ich nicht unter meinen Landsleuten den Namen eines ehrlichen, ganz seinem Berufe lebenden Mitbürgers. Habe ich nicht vor meinem inneren Richter zu scheuen oder würde ich nicht mit jener Gleichmuth und Gewissensruhe den Feueröfen der Urtheilvollstrecker entgegengesehen haben, mit der ich die unerwartete Sentenz anhörte? Nun sehen Sie liebe Mutter diese Gedanken, und der Grundsatz nie zu hochtrabende Wünsche zu haben sondern stets dem Schlimmsten männlich entgegenzusehen geben mir vollkommene Ruhe und Zuversicht, die durch den Inhalt Ihres Briefes für lange Zeit hinaus neuerdings begründet sind.

Meine Freunde Pali und Moravcsek[23] bitte ich meines innigsten Dankes — für das ehrliche Einlösen Ihres mir gegebenen Wortes, Sie öfter zu besuchen — zu versichern. An Ersteren kann ich nie ohne Rührung denken, erinnere ich mich seiner seltener Anhänglichkeit als wir noch in näherer Beziehung zu einander standen, oder jener Zeit als uns das Band aufrichtigen Wohlwollens und Gemüthsharmonie aneinander kettete. Wenn auch seine Bemühungen erfolglos bleiben, wie es sehr wahrscheinlich ist, hier sage ich — et voluisse sat est — um mich zum ewigen Danke zu verpflichten. — Von Seitl hoffte ich Nichts als schöne Worte, leere Versprechungen, ganz nach der Art grosser Herren.[24] Wer sollte glauben, dass man von dort aus Nichts für mich wirken konnte? Aber dass Nichts geschah freut mich herzlich wie lästig wären mir diese Verpflichtungen gewesen, und wie hätte ich mich geschämt in meiner Meinung von dort aus beschämt und beirrt zu werden! — Pepis Stillschweigen ist mir sehr auffallend, da er doch täglich zum Schreiben Gelegenheit hat — ich lasse ihn herzlich grü-

23 Römer barátai, kilétük nem volt kideríthető.

24 Seitl (vagy Seidl) József tábornagy-hadbiztosról az 1850. február 27-i levélben is szó esik.

ssen, er möge unbesorgt sein, und seine Grämlichkeit bei meiner Munterkeit vergessen. Es würde mich sehr freuen von Ihm einige Zeilen zu erhalten. — Ich klage über Rheumatismus — der verliess mich hier noch gar nicht — zwischen einfachen Fenstern und der Thüre den ganzen Tag sitzen, und ihn nicht zu bekommen wäre das 8te Weltwunder. Aber auch ihn bin ich schon gewohnt, wie das Kommisbrot, das mir mit Anis und Salz herrlich mundet. — Die Antwort an meinen ehemaligen Kollegen erheiterte mich auserordentlich und zeigt, dass Sie meine Denkungsart ganz würdigen, und wissen wie mir jene Gleissner verhasst sind, die den Glücklichen und allgemein geachteten durch ihren erbärmlichen Neid; den Unglücklich gedachten und Verlassenen mit ihrer scheusslichen Lieblosigkeit zu martern möchten. Nein bei Gott, und müsste ich als Handlanger mir das tägliche Brot verdienen, Sie mögen den Fluch der Verachtung an ihren Leckertafeln hinabwürgen, bis auch ihre Stunde geschlagen haben wird.[25] — Meinem Doktor, dem ersten Vertrauten meines Missgeschickes, entbiete ich meinen Handschlag und aufrichtigen Dank. Wie oft denke ich seiner Freundschaft und Aufopferungen. Hätte ich die von Ihm angebotene Erzieherstelle angenommen, wie anders würde vielleicht Alles aussehen.[26] — Dass sich so Viele um mich kümmern, kann mich nur freuen, aber auch mein grösster Nachteil sein. Man könnte selbst diese Freundschaftsbezeugung missdeuten. — Von den Arvaern etwas gehört zu haben ist mir sehr angenehm, vielleicht darf ich Ihnen schreiben. — Mit Albin bin ich ganz versöhnt; ich glaube mich in Ihm nicht geirrt zu haben.[27] — Obwohl die Reise, Wien, das Anschaffen verschiedener Nothwendigkeiten meine Kassa etwas geschwächt haben, hoffe ich mit einer kleinen Zulage zu meiner täglichen 2 x Kost an 8 x Löhnung — noch längere Zeit auszukommen. Für den Augenblick bin ich gedeckt, und die möglichste Frugalität wird mir auch für die Zukunft keine Schade sein. Schreiben Sie mir etwas von meiner Uhr — Geld — Dokumenten Sammlungen, Dr. Virnav. Ich denke stets an Sie und Alle im Briefe Genannten. Ich freue mich, mit der Zeit jedem ein Andenken vorlegen zu können. Ich küsse alle herzlich, Schreiben Sie bald, diess mein grösster Trost!

Franz

3

Olmütz den 11/2 850.

Innigstgeliebte Mutter![28]

Es thut meinem Herzen wohl endlich einmal einen Brief schreiben zu können, der die Zensur unsrer Aufpasser nicht zu befürchten hat. Alle was ich bisher schrieb war bloss octroyirt, selbst die letzten 2 Briefe die Sie durch den Pesther Herrn empfingen, weil ich nicht wusste, ob ich sie gewiss durch ihn befördern kann. Er wird Ihnen wohl einigen Aufschluss über unsre Verhältnisse gegeben haben, indem er aber in einer anderen Cathegorie war, will ich Ihnen einigermassen unser Loos zu beschreiben versuchen. — Gleich nachdem ich den

25 Feltételezhetően a „győri farizeusokról és írástudókról" van itt szó, akiket egy másik levelében is (1852. január 14) elítél.

26 A levelezésben három orvos neve szerepel: Dr. Attomyers és Dr. Quelra (1850. február 27.) és Virnav (1850. január 19.) Itt inkább Dr. Attomyersről van szó.

27 A kapcsolat felvétele sikerült, 1852. január 14-i levelében már arról számol be, hogy felkeresték őt.

28 Az egyetlen levél, melyet a börtön cenzúra nem látott s éppen ezért igen fontos számunkra.

Zufall priess der mich mit Laky zusammenführte, und die humane Behandlung so herausstrich, kam ich in eine andere Casematte damit mir diess kleine Vergnügen mit einem Freunde zusammen zu sein vergällt werde. Das Loch bewohnen wir 4, gegenüber der Schlagbrücke, deren Gestank und Millionen Fliegen uns nicht die angenehme Aussicht für die Zukunft bieten. Der Zwinger, der zu unserem Spaziergang bestimmt ist, bewohnen ein Dutzend Soldaten trotz der verriegelten Thore, und die Ausdünstungen unseres und der gegenüber liegenden Abortes der Nonnen würzen unsere kommandierten Promenaden. Seit Kurzem geschieht diess täglich 2 mal auf eine halbe Stunde, während deren zweite Hälfte schon die Meisten der frischen Luft entwöhnt hin und her taumeln, da wir gehen auf dem geschriebenen Raum wie in Trottmühle herum. Der Gang ist finster, gleicht einem Keller und gehe ich in den Zwinger, brauche ich immer einige Minuten bis mein schwaches Auge die Tageslichte erträgt.[29] — Die frühere Kost, die ich lobte, hat nun der Profoss übernommen. Ich wollte Ihnen nur einmal das warme Wasser — Suppe — mit dem harten Bissen Fleisch, nur einmal zu kosten geben! O Pressburger Kost, dein Reich komme zu uns! Um also doch einmal des Tages zur Sättigung Warmes zu geniessen, wird Suppe, Sauce[30] mit Zuspeiss so mit Kommisbrod gesättigt, bis die Flüssigkeit restlos aufgesogen ist. Mein Frühstück ist täglich gebähtes Kommisbrod mit Povidel[31] oder Butter, die Jause detto, das Nachtmahl detto, an Feiertagen abwächselnd mit Erdäpfel oder Linsensalat. Aber auch beim Einkauf dieser Artikel werden wir durch die Ordonanzen unglaublich geprellt, Controlle ist kaum möglich, jeder Tritt und Schritt muss erkauft werden, und dann wechseln noch diese Blutigeln zum Überfluss beinahe wochentlich um Hungrigere Platz zu machen. Seit 1 März bekommen wir täglich 10 x. Uibrigens freut uns diese Begünstigung wenig, weil sie jedem nach Verlauf der Strafzeit abgezogen werden, der etwas besitzt. Für diese prächtige Intertenzien rechnen Sie jährlich 80—100 f. CM, wo die Löhnung, Licht alle 16 Tage eine Lampe Oel, Stroh monatlich 1 Bund, Wäsche — monatlich 1 Leintuch und Brot täglich $^1/_2$ Laib gerechnet sind. Darum bitte ich, bei welcher Anfrage immer nur zu Bestätigen, dass ich Alles verloren, folglich kein Eigenthum habe, dass ich jenes Geld, das ich bisher bekommen, nur aus Gnade erhalten habe. — Oder avisieren Sie dieselben an den reichen Benedictiner Orden, wenn mich der wie kaum glaube reclamieren sollte![32] — So weit treibt man mit uns, nicht genug, dass man uns Freiheit, Zeit, Gesund nimmt, müssen wir noch unsere Kerker der Regirung vergüten! — Darum bitte ich wenn Sie in Zukunft mir einige Gulden schicken, die Briefe *franco* an die Frau v. Tóth zu schicken, deren Adresse ich beischliesse, auch möge Gratzl die Briefe an genannte Dame *durch fremde Hand* so stylisieren lassen, als wäre diss eine Schuld — meiner keine Erwähnung zu thun, indem hier auf der Post alle Briefe geöffnet werden, damit Niemand von Niemandem heimlich Briefe erhalten könne. Sollte Gratzl mich besuchen wollen, möge er einen Koffer mitnehmen zum Einpacken der bereits verfertigten Andenken. Ich wäre froh wenn ich sie schon wegsenden könnte, sonst muss ich sie nach und nach Alle dem unersättlichen Cerberus

29 A levelek szövegének olvasása igen nehéz. A börtönben uralkodó állandó sötétség miatt, Rómer eredetileg is gyönge szeme, egyre romlott.

30 A Sosse=mártás régies alakja.

31 Povidel (Powidel) délnémet nyelvterületen használt szó, jelentése szilvalekvár. Eredetileg valamelyik szláv nyelvből került a németbe.

32 V. ö. 1850. január 19., és 1852. január 16. keltezésű levelével.

abtreten. Das Herz thut mir weh, wenn ich die für Freunde bestimmte Cadeau[33] denke, die in so unreine Hände geriethen. Aber was ist zu thun, wenn man Ruhe haben will. Für Jósi[34] habe ich ein Necessaire fertig, worin er meine Casematte mit dem ganzen Inhalt, nach Masstab verfertigt finden wird. Alle bevundern diese Arbeit, könnte ich sie nur fortsenden, aber ich vertraue sie nur gute Hände an, damit nichts ruinirt werde.[35] Auch ein anderes Prachtwerk ein Chatruille[36] habe ich fertig. Freilich kosten mich diese Arbeiten manchen Kreuzer, aber ich will lieber armseliger leben, wenn ich nur jedem meiner Freunde etwas zum Andenken von hier schicken kann. Diese Arbeit und die damit verbundenen Pläne füllen meine meiste Zeit aus. Muss nicht die Erhaltung des Gesunde und des Augenlichtes meine einzige Sorge sein. Ich wollte von Herrn von Tóth portraitiren lernen, aber in diesen Löchern, besonders an trüben Tagen, sitzen wir wie die Wächter in einem h. Grabe. Manchmal lese ich über Brückenbau, Botanik, homöpathie, mit Herrn v. Tóth den Livius, u. s. w. aber zum ernsten Studium fehlt die innere und äussere Ruhe etc. Trotz dieser gewiss gar nicht übertriebenen Jeremiade, der noch Bandlereien mit den Ketten beizuzählen sind, leben wir doch immer heiter, ich habe von meinem unverwüstlichen Humor noch keinen Atom, desto aber vom Fleische verloren. Haben wir nicht das reinste Bewusstsein der Menschheit helfen gewollt zu haben hinter uns — und eine — wenn auch ferne Hoffnung besserer Zukunft vor uns; haben wir nicht Alle nach einem edlen Ziel gestrebt, können wir dafür, dass Gewalt uns erdrückte? Sind ja einige meiner ehemaligen Divisionaers und Brigadiaers auch hier und wie angenehm sind uns die Augenblicke der Rückerinnerung an die rosigere Vergangheit. —

Nun hätte ich ziemlich frei und weitläufig meine Lage detaillirt, in Summa summarum weiss ich nicht ob meine Existenz nicht dem schwankenden Zustande der hochgelehrten Herrn an der deutschen Pressburger Hochschule vorzuziehen seie, die der nächste Wind von ihrer Stelle wegblasen kann, die vielleicht oft mit ihren inneren Menschen in Streit kommen, damit sie Ihren heiligen Leibern nichts abgehen zu lassen brauchen, die endlich — sollten noch trübere Zeiten kommen, vielleicht noch Härteres kosten werden müssen, ohne den Trost zu haben der mein Stolz, meine Kraft, mein Alles ist. — Wenn Sie Liebe Mutter noch einige Wünsche für mich haben, bitte ich sie mir zu schicken, besonders Sacktücher, ein par Handtücher, denn indem wir immer Stauchen[37] haben, und im Sommer alle Sorte Ungeziefer überhand nehmen, bitt ich der Reinlichkeit wegen um Wäsche. Wenn wir nun im Frühjahr dem sogenannten Casemattenfieber glücklich entrinnen — aber es lebt ja der alte Gott, und mit Krankheiten habe ich mich ja nie abgegeben. — Jetzt ist aber Zeit zum schliessen des Briefes, denn sonst habe ich keinen Raum einen herzlichen Gruss und Kuss allen meinen Freunden zu schicken. Ich ersuche Gratzl mir ja recht bald zu schreiben, denn ich bin stets unruhig wenn ich länger auf Briefe warten muss. Gott erhalte Sie liebe Mutter sammt Allen Edlen und guten Freunden, und seien Sie unbesorgt über das Loos Ihres zwar gefangenen aber dennoch freien und zufriedenen Sohnes

Franz.

34 Rómer testvére.

35 A rendkívül érdekes emlék nem maradt reánk.

36 Talán chateau=vár akarna lenni.

37 Nátha.

33 Ajándék, emléktárgy. Francia átvétel.

4

Olmütz den 27/II. 850.
gelesen

Inniggeliebte Mutter!

Wenn ich vor dem 1 März die Feder ergreife ist nicht allein meines vielgeliebten Freundes Geburtstag — das ich erst aus Josis Brief erfuhr — die Ursache, obwohl dies ein mächtiger Beweggrund ist, sondern vielmehr weil wir nur am 1. jeden Monats schreiben dürfen. Und so hätt ich jedenfalls meine Wünsche wenigstens um 14 Tage anticipiren[38] müssen. Ja, dieser 19 März ist gewiss einer der merkwürdigsten Tage meines Lebens. Geburtstag meines seligen Vaters, Namenstag meines *Nährvaters* Josef, der zum vollkommenen Parallelismus noch ein Tischler oder Zimmermann auch sein muss, Namenstag meines Bruders, meines Erzherzogs, des Hern[39] Feldmarschallintendanten P. Seidlers,[40] Dr. Attomyers u. s. w. Nun sollte ich allerseits gratulieren, aber meine Gratulation aus einer Casematte mit obligatem Kettengeklirren möge die Freunden meiner Freunde und Gönner nicht stören.[41] Ich wollte Ihnen bloss zu wissen machen, dass ich Ihrer stets dankend gedenke, und mir jeder Tag ein Gedächtnistag an die mir erwiesenen Freundschaftsdienste ist. Sie mögen Alle jenen Tag vergnügt zubringen, und in vollem Besitze dessen sein, dass Sie mehr als ich bedürfen. — Meine Gesundheit dauert fortwährend, nur bemerke ich, dass meine Augen, trotzdem ich mich der Brillen gänzlich entwöhnte, von Tag zu Tag schwächer werden, und wenn ich verdammt bin das volle Mass meiner Zuchtgerichte hier zu verleben vermuthlich Haubners trauriges Loos zu teilen werde.[42] Ein Fenster kaum 2 Schuh □ mit einer Klafterbreiten vorspringenden Mauer, 9 Zoll breite Eisenstangen und vier Aspiranten um den nächsten Platz am Fenster, die sich gleich den Zweigen eines im verdeckten Glashauses vegetirenden Gewächses gegen die Sonnendurchlassenden Ritzen drängen; dazu den ganzen Tag keine Wahl ausser augenanstrengende Arbeit. Aber Gottlob! die Tage werden heller und länger, und das Stück blauen Himmels, beiläufig in der Grösse eines Umhängtuchs, ist Surrogat[43] für grüne Auen und erquickende Aussichten — Auch sonst habe ich manche heitere Stunden zu hoffen. Des jungen Toth aus Oedenburg — der bei Ihnen in der Kost war[44] — Bruder hat hier 18 Jahre zu verseufzen. Ich komme mit ihm manchmal am Spaziergang zusammen, wo ich meine Gefangenschaft vergesse, und in den glücklichsten Erinnerung besserer Zeiten schwelge. Äusserst geschickt als Portraitmaler ist er zugleich Chemiker, Botaniker, Geolog, bei der Oedenburger Versammlung war er unser Sekretär in der Geologischen Sektion — ist mit einem Wort ganz mein Mann, ein Anhaltspunkt für manche heitere Stunde, ein Hoffnungsstrahl, dass all mein Wissen nicht gänzlich zu Grabe getragen wird, inden mir seine Bücherei

38 Megelőlegezni, elébevágni.

39 Eredetiben rövidítéssel.

40 Róla többször szó esik a levelezésben (1850. január 19.).

41 A bilincseket hazahozta és belevésette: „Hazámért és meggyőződésemért 1850. március 15-től, 1854. április hó 24-ig!" *Kumlik* i. m. 60.

42 Haubner Máté seuperintendenst a kerületi lelkészekhez kibocsátott hazafias hangú püspöki körlevele miatt 6 évi várfogságra ítélték. A kufsteini várban szeme erősen elhomályosodott. Rómer tehát az őt is fenyegető vakságra céloz.

43 Pótlék.

44 A betoldás az eredetiben a levél alján szerepel.

zu Gebot steht.[45] Nur etwas mehr Licht, eine kleine Handsammlung, einen Mignon Apparat, täglich einige Kreuzer Zulage und ich lasse mich gerne um die 10 Jährchen steigern — wenn ich nicht von Ihnen liebe Mutter so weit sein müsste. — Ich habe den Plan Herrn[46] P. Seidl zu schreiben, vielleicht wird der Prinz meine Erinnerung gnädig aufnehmen. Ich will nicht betteln um Begnadigung, denn hätten Sie für mich etwas wirken können, hätte der Prinz, der mir so zugestanden, gewiss meiner nicht vergessen. Es ist innerer Drang ich liebte Ihn, wie wenige meiner Schüler, und Gott ist mein Zeuge ich würde für ihn meinen letzten Blutstropfen hingeben, das weiss Er sehr gut, aber er ist leider minorenn.[47]

Sie zeigten während meiner Inquisition so rege Teilnahme, warum sollten Sie den gänzlich Hilflosen von sich stössen. — Pali kann ich nicht schreiben, viele Briefe auf einmal geht nicht. Was könnte ich Ihm Neues sagen? Moravcsek[48] ist dennoch frei, wie ich von dem Dr. Querla hörte, es freut mich herzlich, er möge seine Zeit so benützen, wie er es während meiner Gefangenschaft in Pressburg that, wird ihm für die Zukunft Früchte bringen. — Gratzl soll nicht unterlassen beim Herrn Dr. in meinem Namen am 19 eine Visite machen, meinen Handkuss an die engelsgute Gnädige sammt Fräulein. — Leben Sie Alle bis 1 April recht wohl und lassen Sie bitte etwas von sich hören.[49] Alle Freunde vielmal grüssend mit aller Hochachtung Ihr dankbarer

Franz

Bitte an Herrn Jos. Aloys Romer beiliegenden Brief zu befördern.[50]

5

Olmütz den 2. April 850.
gelesen

Innigstgeliebte Mutter!

Wüsste ich aus Josis Brief nicht, dass Sie sich ganz wohl befinden, wäre ich nun sehr besorgt, weil ich den ganzen Monat hindurch keine Zeile erhalten habe, und mir die Ursache nicht zu enträtseln weiss, indem ich doch so dringend bat, Sie möchten mir von Ihnen häufiger Nachrichten zukommen lassen. Ich glaube daher ganz zuversichtlich, dass mich Gratzl überraschen wolle, und während der Feiertage heraufkommen werde, nun bin ich auch in dieser Hinsicht in den April geschickt worden. Sie lassen mich in der drächlichsten Ungewissheit und auch von Klacsányi der mir doch so sicher versprach Sie zu besuchen und von mir Nachricht zu bringen hat vermuthlich ganz vergessen. Ich bin gesund und denke täglich an Sie. Lassen Sie mir etwas von meinen früher glorreichen Collegen zu wissen machen. Einiges las ich wohl in der Zeitung, Sie mögen etwas verblüfft sein, und gewiss öfters an den ihnen so verhassten Dorn-im-Auge denken. Nun wenn die Revenüen schwinden, werden wohl auch die Bäuche sinken

45 Tóth Ágoston 1848—49-es honvédezredes. Görgey seregében tette le ő is a fegyvert Világosnál. A haditörvényszék halálra, majd kegyelemből 18 évi várfogságra ítélte, ebből 7 évet töltött ki Olmützben.

46 Eredetiben rövidítés.

47 Kiskorú.

48 Moravcsek neve 1850. január 19-i levelében is felbukkan. A család belső barátai közé számított.

49 Csak minden hónap elején írhattak a foglyok levelet. Erre céloz a mondat.

50 A 49. jegyzetben említett rendelkezést úgy igyekeztek kijátszani a rabok, hogy egy borítékba több levelet tettek.

und das Reich Gottes wird seine Märtyrer nicht aus ihrer Gesellschaft rekrutieren. — Ja ja, hm hm! — Ich bitte Sie, mir recht bald zu schreiben, oder ich werde bosshaft, schreibe entweder jeden Monat zweimal oder mache Ihnen mit einer erdichteten Krankheit Ängsten. Aber von dieser bewahre mich Gott, weil im Spitale Alles pele mele[51] zusammenkommt, und wie Sie wissen die Schanzensträflinge weder alle politische, noch wegen zu moralischen Benehmen verhaftet sind. Müsste ich diess auch noch probiren, nun so wäre nur der trockene astlose Baum zurück. Ich küsse tausendmal Sie liebe Mutter, sammt Allen Ehrlichen. — Wenn Sie von Karls Vergolder—Requisiten etwas haben, hätte ich es gerne wenn es Franz mitbrächte ich könnte es brauchen besonders Agate.[52]

[Aláírás nincs]

6

Innigstgeliebte Mutter!

Obwohl ich über die Nachricht der Verehelichung unseres Freundes im ersten Augenblicke nicht wenig betrübt war, da ich mir es sehr leicht vorstellen kann wie schwer Ihnen die Trennung von diesem unserem einzigen wahren Freunde fallen müsse; baute ich dennoch sogleich meine ganze Hoffnung auf Ihr ganz der Vorsehung ergebenes, tief religiöses Gemüth, so wie auf die beispiellose Ehrlichkeit und wahrhaft kindliche Anhänglichkeit meines unschätzbaren Freundes an Sie, als seine zweite Mutter, Ich bin überzeugt, dass er nicht aufhören wird so wie früher unsre Stelle bei Ihnen zu vertreten, und je glücklicher er selbst sein wird, desto mehr wird es Sie selbst freuen, dass auch er endlich sein Ziel erreicht hat.

Mehr Sorgen hat mir der Gedanke gemacht, wie Sie sich jetzt Ihr Hauswesen einrichten werden, um auch das leere Quartier zu verzinsen. Uibrigens haben Sie ja die beiden Brüder die Ihnen mit Rat beistehen werden. Was wird aber aus meinen Sammlungen werden? Werden Sie irgendwo einen Platz für sie finden? oder sollen Sie ein Zimmer für dieselben umsonst halten? Wenn Sie dieselben verkaufen könnten, geben Sie sie weg, obwohl ich wehmütig derer denke, worauf ich all mein Geld und so viele Mühe verwandte. Ist bisher Alles verloren, so möge diess auch noch zu Grunde gehen, und wenigstens brauche ich mich um gar nichts zu kümmern, wenn ich meine Strafzeit ausgestanden![53]

Wenn ich auf Ihre Briefe nicht so oft antworte, als Sie es wünschten, denken Sie, dass ich Ihnen ganz wenig Neues schreiben kann. Auf Ihre Hoffnungen mach ich Ihnen nur die bittere Bemerkung, dass noch mehr 3 Jährige, ja sogar zweijährige sitzen, dass wir noch immer unsere Eisen tragen. folglich vielleicht schon längst alle 18 jährigen ehemaligen Offizieren — die schon längst ihre Ketten verloren — frei sein werden und wir noch immer zurückbleiben. Aber das soll Ihnen nicht den kleinsten Kummer machen, endlich werden auch die 7

51 A mindvégig gót betűkkel írott levelekben kivételesen latin írás is fordul elő. E két szó így van írva. Francia kifejezés, itt: mindenféle, szedett-vedett, vegyes népség.

52 Az utolsó mondat a lap aljára van beszorítva.

53 Rómer tanári pályáját 1839-ben kezdte a győri gimnáziumban. Amikor a természetrajz tanítását rábízták „Kivitte növendékeit a szabad természetbe" és „élő példányok bemutatásával ismertette meg velök az állat és növényvilágot." (*Hampel J.*, Emlékbeszéd Rómer F. Flóris rendes tagról. (Bpest, 1891) 4. — Tanárkodása alatt szép gyűjteményt hordhatott össze és ennek sorsa felett aggódik.

Jahre vorüber sein, nur möge der Himmel Ihren Lebenesfaden bis dahin ausdehnen, damit mein heissestes Gebet erfüllt werde, Sie noch einmal umarmen zu können. Gibt es auch hier für uns keine Gnade, so waltet ja noch Ober eine Gerectigkeit. — Ich bin gesund, im Innersten so wie nie früher[54] beruhigt, ja ich sage es mit Stolz sogar heiter und vergnügt; ich bin mit Allem versehen, wofür ich Ihnen gute Mutter, und meinen Brüdern herzlich danke. Ich brauche für einige Monate keinen Heller. — Seien Sie meinetwegen ausser aller Sorge,

Nur hinaufgeschaut,
Und auf Gott, auf Gott allein vertraut!
Ihr dankbarster

Olmütz, den 15 März 851. Franz

7

Inniggeliebte Frau Mutter!

Meinen besten Dank für Ihre herzlichen Wünsche zum neuen Jahr, so wie für Alles was Sie mir überschickten. Der Rock ist wie neu, ich habe ihn durch einen Kameraden, der griechischer Pfarrer war, Weib und 3 Kinder hat, und sich hier auf die Schneiderei verlegt und sich schon manchen Gulden erspart hat — herrichten lassen und mache Parade darin. Hätte ich die edle Schuhmacherei[55] erlernt, sie würde mir hier mehr als mein Professorat eintragen, obwohl ich seit 2 Monaten einen Schüler habe, was mir auch eine kleine Beisteuer zur Verbesserung meiner Existenz liefert. Auch sonst habe ich wieder etwas bestellte Arbeit — dennoch möchte ich mich lieber mit Wissenschaften beschäftigen. Könnte ich es nur so weit bringen, Ihnen einige Gulden zur Erleichterung Ihres Loses schicken zu können — vielleicht hilft mir bald der, zu dem Sie mich hinweisen, von dem Alles ist, und ohne den Nichts bestehen kann.

Mit den Esswaren habe ich mich herrlich traktiert. Einige Trauben schickte ich der gnädigen Frau v. T. . .[56] und das Brot theilte ich mit Ihrem Gemahl. Wenigstens kann ich sagen dass ich Trauben und Brot gegessen habe — denn das hiesige ist geschmackloses Stroh — so wie hier alles ohne Salz und Schmalz gekocht und gebacken wird; Das Uibrige wird zum Abendbrot gespart, um noch lange daran zu geniessen.

Den 8. J. besuchten mich die jungen Herrn aus der Arwa. Dies sind meine ewig trauten, ewig guten jungen Freunde. Gott segne sie samt Ihren Eltern. Ich bekomme regelmässig jeden Monat Nachrichten von Ihnen, und sie nennen mich noch immer Ihren lieben Professor.[57] Die Bau lasse ich herzlich grüssen, ich habe sie immer lieb gehabt, denn sie sagte mir immer: du taugst nicht zum Gr. —, schade, dass du kein Zivilist bist. — Die Pharisäer und Schriftgelehrten von Raab liessen mir sagen, ich möge mich demüthigen und den hohen Priester bitten, damit er mich befreie, er würde es auch sicher thun, wenn ich bitte. — Schau, schau vielleicht haben sie gehört, dass bald eine Amnestie kommen soll und braucheten einen zu maltraitiren. 2½ Jahre wollten Sie nichts wissen, und schreien aus: sie hätten mich ausgestossen, aber dem sie es sagten, antwortete: Er wird lieber noch 8 Jahre im Kerker sitzen als sich unter Sie begeben, wo man ihn droht, ihn mit einem Federstreiche zu vernichten.[58] Den Gruss von der Lisi richtete mir der Korporal aus, ich danke der guten Seele für Ihre Erinnerung. Und Sie liebe gute Mutter leben recht wohl und gedenken mit Liebe und Nachricht Ihres zwar fernen und eingesperrten, aber stets heiteren, Ihnen mit fröhlichster Dankbarkeit ergebenen Sohnes

14/1 52. Franz

54 Az eredetiben a *früher* betoldás.
55 Edesapja cipész volt, a család Bécsből költözött át Pozsonyba.
56 Tóth.
57 Fogságában is hű tanítványairól 1850. január 19-i levelében ír először. Az itteni szövegből nyilvánvaló, hogy pénzzel és élelemmel segítették az egykori diákok és szüleik.

*

Közlésre kerülő utolsó levele 1852 elején kelt.[59] Még ez év közepén Josefstadtba helyezik át. Az itt töltött évek azonban már egy másik szakaszát képezik fogságának.

Kőhegyi Mihály — Rákóczi Katalin

FLÓRIS RÓMER's BRIEFE AN SEINE MUTTER AUS DEN KASEMATTEN VON OLMÜTZ

Die landweit bemerkbare Rückständigkeit der museumgeschichtlichen Forschung kann nur durch die Aufarbeitung von Einzelfragen aufgeholt werden. Die Erforschung der Geschichte unserer Wissenschaftsdisziplin könnte keinesfalls als Selbstzweck gedeutet werden, da doch unsere Museen stets als organische Teile der Gesamtkultur tätig waren. Aus allen museumgeschichtlichen Studien — gleich, ob sie Museumgründungen, Organisationsfragen besprechen, über die Sammeltätigkeit, Volksbildung oder über die Arbeit hervorragender Fachleute berichten, oder wenn die engen Verkettungen des musealen Lebens der vergangenen Jahrzehnte mit dem gegenwärtigen Stand erörtert werden — können letzten Endes immer allgemein wertbare und nutzbringende Folgerungen gezogen werden.

Vor allen verdient es Ferenc Flóris Rómer, der Begründer der ungarischen Archäologie, gewürdigt zu werden. Vor hundert Jahren erschien der von ihm geschriebene „Mürégészeti Kalauz" (Kunstarchäologischer Wegweiser), die erste zusammenfassende archäologische Facharbeit in ungarischer Sprache. Der Weg, den F. Rómer bis zum Erscheinen seines grundlegenden Werkes (1866) gegangen war, war lang und wir können — wahrscheinlich nicht zu Unrecht — behaupten, daß die schwerste Zeit seines Lebens die in Olmütz und in Josephstadt verbüßten Kerkerjahre waren. Sein Biograph und die Autoren, die seine Verdienste würdigten, sprachen über diesen Abschnitt seines Lebens immer nur kurz und im Allgemeinen, weil ihnen doch keine wirklich maßgebenden Schriftquellen zur Verfügung standen. Die hier bekanntgegebenen sieben Briefe, die F. Rómer aus den Omützer Kasematten an seine Mutter schrieb, stellen diesen, bis jetzt am wenigsten bekannten Abschnitt seines Lebens ins rechte Licht.

Nachdem der ungarische Freiheitskrieg des Jahres 1848 niedergeschlagen war, wartete der Kerker auf alle, die für die Befreiung Ungarns, für die Selbständigkeit des Landes zu den Waffen gegriffen hatten. Zu diesen Freiheitskämpfern gehörte auch F. Rómer, dem sich auch mehrere seiner Schüler angeschlossen hatten, als er sich zum Militärdienst meldete. Die Vergeltungsmaßnahmen blieben nicht aus: F. Rómer wurde zu acht Jahren Kerker verurteilt, von denen er fünf verbüßte, u. zw. zwei Jahre in Olmütz, drei Jahre in Josephstadt.

58 Öccsének írja: „Érett megfontolás után kijelentem, hogy *elveimből*, amiknek a lelkinyugalom megbecsülhetetlen javait köszönöm, *semmi e földön nem térithet el.* — Mindent elvesztettem, de lelkiismeretem nyugalmát megmentettem . . . *Ám kínozzák a testet, a szellem független marad.*" *Fraknói V.*, Rómer Flóris emlékezete. (Bpest, 1891) 12.

59 A leveleket az Országos Széchényi Könyvtár kézirattára őrzi.

Römer Fläis

1848. Pozsony. (Schwechati csata előtt)

„Itt láttam egy erős, vastag tisztet is, ki a sáncrolási munkálra felügyelt; láttam mindjárt, hogy nem született s kitanult katona; professor volt, bencrés barát, későbbi jó barátom Römer Flóris, utászi egyenruhában." Pulszky F.: Életem és korom. 2. kiad. 1. kat. Bp. 1884, 398. p.

Rainer Klein

1843

Römer levele Ponori Thewrewk Józsefhez Győr 1843. juli 10.

a bélaltai apátságról

„Eddig úgy tudtuk, hogy bár Römer Flórist már diákkorában érdekelték a régi levelek, írásmódjukkal, de a Tátrában emlékei felé csak érett fejjel fordult. Az itt bőrült levél, azonban arra figyelmeztet, hogy természetrajzi érdeklődése mellett – már győri tanárkodása idején mélyen foglalkoztatta a magyar múlt emlékeivel."

Kőhegyi Mihály. Adatok Römer Flóris munkásságához. Irodalom 7. 1965. 555-556.

Pannonhalmi Rend Tört. VI/B. 672-709

ACSAY Ferenc: A győri kath. főgimnázium története.

Győri Szemle 1937 1-19; 57-70

Römer Flaris

1849. szept. 1. levele Gyulaiszerint

leírja Lamberg megölését, plasztikusan, teljes brutalitásában.

„Minden oldalról el vagyunk ~~árulva~~ német nyelvű levél" 128-130. p.

Pest

1848. okt. 1. levele Graetzel József pozsonyváros szavevőjeihez.

– érdekes gyűjtemény ébül városa számára muzeumot akar alapítani.

„Örömmel vonulok a Tündelembe... Ha látnád a lelkeredést, örömkönnyekig hatódnál meg: szabadságunk és biztos győzelmünk alapja ez a szeretet ~~atyáink tűzhelyt~~ atyáink tűzhelye iránt."

német nyelvű 150. p.

A forradalom és szabadságharc levelesládája tára. II. kt

Ösmeall, jegyz. bev. V. Waldapfel Erzsébet. Bp. 1952.

Róma Flóris

RÓMER Flóris

Windisch Éva

Fondok az Omaiya Széchényi Könyvtár Kézirattarába.

= OSZK. Évkönyv 1977 (1976)

142.

1866

Ápr. 16-án az MTA Történelmi Osztálya ülésén bemutatja a Műrégészeti Kalauz 1. kötetét.

AJ ötv 14. 209. p. – Fontos a 1866 évi tevékenységéről.

„a magyar Duna alvidékeit be utazni oly céllal, hogy az ottan található római régiségelet felkeresse, személyesen megvizsgálja és tudományos leírás által ismertesse a feledékenység homályából."

1866. aug 7. AJ ötv. XIV. 174. p.

1864

* ugyanott. 133. p. Henszlmannal dél Vasmegyei festményeket vizsgál és volt Fehér és Tolna megyekben régészeti kirándulása

* Győri ... fundekről.

„... nagy dicséretet érdemelnek e folyóirat fentartásáért, mely már szakmájánál fogva sem számíthat nálunk nagy közönségre."

AJ. Koszorú 2. évf. 2. félév. 1864. 11. sz.

AJ. ösz. 155-156. 12. 21

1864. dec. 24. előadása az MTA ülésén. – a falfestményekről. – Turnice, Velemi.

AJ. ösz. XII. 131. p.

↑ Titoknoki jelentés az Akadémia 1864-65. évi munkálkodásáról. AJ. ö. XIV. 120. p.

* „A régiségtani, műtörténelmi stb. szakban legtöbbször Henszlmann és Rómer tagok előadásaival találkozunk; amaz inkább a középkorra, ez inkább a római régiségekre terjesztvén ki vizsgálatát. [...] Rómer Flórián lt. „a Buda melletti római sírokról", – „a szarvaszói arany műemlékekről", – „a bakony-szombathelyi éremkincsről", – az „Öszönyön talált római régiségekről" stb. értekezett; ... „

Römer Flair

jövőben biztosíték nélkül vehetnek ki könyvet a könyvtárból, de egy hét elmultával tartoznak azt visszaszolgáltatni. Abban az esetben, ha egy hét elmultával se szolgáltatják be a kivitt műveket, mind szigorubb birság alá esnek az illetők, végül elhatározza a választmány, hogy a könyvtár jegyzékét sokszorositttatja és a tagok között árusitani fogja." A könyvjegyzék elkészítéséről nem vallanak a források.

A Legényegylet könyvtárára vonatkozó hiányosan fennmaradt adatok, úgy hisszük, nemcsak a hazai katolikus legényegyleti mozgalom történetének jobb megismerését teszik lehetővé, hanem adalékul szolgálhatnak a dualizmus kori magyar könyvtártörténethez is.

SZECSKÓ KÁROLY

Rómer Flóris javaslata az MTA Kézirattárába került okmánygyűjtemények szakszerű tárolására. Az 1860-as években megnőtt az Akadémia népszerűsége és ezzel együtt könyvtárának forgalma.[1] 1864-ben – Dessewffy Emil elnök folyamodására – 15 ezer forint országos segélyt kapott abból a célból, hogy könyvtárát nyilvánossá fejlessze.[2] Erre a következő évben nyílott lehetőség, amikor az újonnan felépült székházban az akkor kb. 60 000 kötetet kitevő könyvtár korszerű elhelyezést nyert. Sor került a könyvtári szabályzat kidolgozására és a Könyvtári Bizottság felállítására is[3]. Az „oklevél- és kézirattár, továbbá az akadémiai érem-tár" őre Rómer Flóris volt, akit 1861-ben – Hunfalvy Pál javaslatára – hívtak meg Pannonhalmáról erre a tisztségre.[4] Rá hárult a Kézirattár szakszerű felállításának gondja. Ide tartozott a családi adományozások folytán tetemesen gyarapodó oklevélgyűjtemény is.

Valaki bizonyára kifogásolta a Rómer által kidolgozott rendszert, mert a Könyvtári Bizottság elnöke kérdést intézett ez ügyben az Akadémiához, mire az három tagból álló bizottságot bízott meg a dolog kivizsgálásával és véleményezésével. Írásbeli jelentésük szerencsére megmaradt.

Tisztelt Akademia!

1869-dik év Máj. 24-én tartott kisgyülésen Toldy Ferenc r. tag azon kérdést intézvén az Akademiához: „ha az egyesek által nagylelkűen felajánlott okmánygyűjtemények a kézirattárban együtt maradjanak-e? vagy keletkezésük ideje szerint, az okmánygyűjtemény sorozatában századonként helyeztessenek-e el?" egyszersmind inditványozá, hogy ez ügyben egy bizottság, véleményadás végett neveztessék ki." Méltóztatott alulírottakat véleményezés végett kiküldeni, kik az akadémiai kézirattár őrétől az eddigi eljárást tudakolván, értesültünk:

1-ször, hogy az *egyes*, vagy semmi összefüggő egészet nem tevő számosabb okmányokat nyelv szerint, keletkezésük idejét vevén tekintetbe, negyed- vagy félszázados csomagokban egyes tokokba raká;

2-szor, a nagyobb, főleg egyes családok birtokát illető, vagy bizonyos korszakhoz tartozó gyűjteményeket eddig együtt hagyá, de ezeket is *évszám szerint elrendezvén*, külön külön, az ajándékozó nevével ellátott tárczákba teszi.

Ámbár megengedjük: hogy könyvtárakban az ajándékozott egyes, úgy sem összetartozó részletekből álló gyűjteményeknek, külön őrzése nem helyeselhető, a kézirattárakban mégis czélszerűnek véljük, ha az összetartozó okiratok könnyebb áttekintés és tanulmányozás végett együtt maradnak, sőt igen nagy bajnak tartanók, ha az egy családot, egy megyét vagy járást, egyes birtokot közelebb illető okmányok szétszakíttatván, csupán csak epigraphikai vagy egyéb diplomatikai tekintetből más egészen különböző érdekű iromány közé soroztatnának.

Ezen okból és mivel az eddigi eljárás szerint a nagylelkű ajándékozók szándékának is elég tétetik, de az okmányokat külsejük miatt tanulmányozni kívánóknak is a tokokban tartott, és kor szerint rendezett

1 FRÁTER Jánosné: *Az MTA Könyvtári Bizottságának iratai 1866–1949.* Bp. 1988. 5.

2 MTAK RAL Kisgy. Jk. 1864. március 14., in K 1432. – Dessewffy Emil ezt írta 1865. novemberében Hunfalvy Pál főkönyvtárnoknak: „Igen kívánatos, hogy a könyvtárt a közönség használatára új év után megnyithassuk. Tartozunk is vele, az országos pénztárból segélyt olyan indokból kapván, hogy könyvtárunk a közönség által fog használtatni." MTAK Kézirattár, Ms 4746/65.

3 FRÁTER Jánosné: *A Magyar Tudományos Akadémia Állandó Bizottságai 1854–1949.* Bp. 1974. 17–31.

4 Aláíratlan levélfogalmazvány a pannonhalmi főapátnak Rómer Flóris „elbocsáttatása" tárgyában. MTAK Kézirattár RAL 770:19/1861. – Hunfalvy Pál ajánlása: MTAK Kézirattár RAL 439/1861.

okiratok által úgy is alkalom nyílik, a kiküldött, alulírt tagok tanácsosabbnak, s helyesebbnek vélik, ha még más döntőbb okok elő nem fordulnak, az eddigi kézirattári szokás fentartatik.

Pesten 1869. Jún. 4^én

Wenzel Gusztáv
a m. tud. akademia rendes tagja.
Szalay Ágoston
a m: tud: akademia 1: tagja.
Rómer Flóris
a m. tud. Akademia Kézirattár őre

A jelentés[5] végig Rómer Flóris kézírása, csak Wenzel Gusztáv és Szalay Ágoston aláírása számára hagyott ki helyet Rómer. A kiküldött bizottság tehát mindenben jóváhagyta a Kézirattár őrének elképzelését.

KŐHEGYI MIHÁLY

A Magyar Múzsa (1943–1944). „A Magyar Múzsáról sehol egy sort sem olvashatsz" – írta Gedényi Mihály, a Magyar Múzsa egyik szerkesztője 1980. január 12-én Danyi József irodalompártoló útmérnöknek. S így folytatja: „Talán egy kivétel van: Lakatos Éva, aki a Krúdy bibliográfiámhoz sok új adattal szolgált. Magyar irodalmi folyóiratok címen feldolgozta a magyar folyóiratokat és így az M-betűs kötetében megemlékezik lapunkról és felsorolja a prominensebb szerzőket is. Pedig itt jelent meg először több, később naggyá lett író és költő, pl: Urbán Ernő (akkor még kiugrott róm. kath. kispap, később, politizáló neves író), Mándy Iván, Örvös Lajos, Szombathy Viktor (aki a visszatért Felvidékről jött át), Dékány Kálmán, Bíró András, akkor alanyi költő, most a Kutya c. lap főszerkesztője, és sokan még. . . "

A Magyar Múzsa 1943. február 1-jén jelent meg először, 1943-ban kilencszer, majd 1944-ben ugyancsak kilenc számban, összesen tehát tizennyolcszor. A világháborús időszakban fontos művelődésügyi feladata volt: ha nem is elsősosztályú, de jó és elgondolkodtató olvasnivalóval látta el főképpen a kisvárosi és falusi értelmiséget és kispolgárságot. 1943-ban a sajtó programatikusan szovjetellenes, az 1942. március 15-én kiadott „Szigorúan bizalmas" utasítás világosan kimondja, hogy „semmikép se engedjünk teret a sajtóban a nemzeti, keresztény, jobboldali iránytól és a szövetségi kötelezettségeinktől való leghalványabb, legcsekélyebb eltérésnek sem". A sajtóban viszont – legalább így utólag – világosan felismerhető kettősségre bukkanunk. Egyrészt németbarát frázisok, émelyítően hízelgő cikkek, tárcák, kritikák (pl. az UFA filmek mértéken felüli dicsőítése) jelennek meg, másrészt kétértelműen megfogalmazott németellenes manipulációkkal, az angolokkal nagyon óvatosan rokonszenvező megnyilvánulásokkal találkozhatunk. Mindig szem előtt kellett tartani azt, hogy az adott körülmények között a németek ügynökeik és besúgóik által tudomást szerezhetnek minden betűről. A németek gyanakvóak voltak, az ügyes frázisok nem tudták gyanakvásukat eloszlatni.

A németeket tehát meg kellett nyugtatni a szövetségi hűség felől, ugyanakkor pedig igyekeztek kiérdemelni azok jóindulatát, akik esetleg a jövőben ítélkezni fognak. A cenzúrabizottság működése 1939-től 1944-ig érzékeny műszerhez hasonlóan, napról napra pontosan tükrözte az országban uralkodó folyamatokat. A bizottság tagjai a Miniszterelnökség, a Külügyminisztérium, a Honvédelmi Minisztérium, a vezérkar és egyes gazdasági tárcák (pénzügyi, iparügyi, közellátási) megbízottaiból kerültek ki. A Miniszterelnökség sajtóosztálya érvényesítette a kormány általános politikájának szempontjait. A Külügyminisztérium sajtóosztálya a külpolitikaiakat, a HM cenzorai a katonati előírásokat.

A kormány nem akart áttérni a nyílt, totális fasizmusra. De még a legmérsékeltebb konzervatív politikusok, mint például a közismerten angolbarát hírében álló Ullein-Reviczky, élénken tiltakoztak az ellen, hogy együttműködnének, vagy akár csak rokonszenveznének a baloldaliakkal, vagy esetleg szövetségest látnának bennük. A nemzeti keresztény irányzat hivatalos vezetői elvileg álltak szemben a demokrácia minden változatával. A sajtópolitika irányítói éppen ezért szükség esetén lelkiismeretfurdalás nélkül, cinikusan áldozták fel a még meglévő baloldali sajtót vagy a baloldali lapok munkatársait.[1]

5 MTAK Kézirattár, RAL 24/1869.

1 Adatok: *Nem engedélyezem* Bp. Kossuth Könyvkiadó. 1975. – *A cenzúrabizottság dossziéjából.* Összeállította és sajtó alá rendezte MÁRKUS László, SZINAI Miklós, VÁSÁRHELYI Miklós.

RÓMER Flóris

M. Könyvszemle 1991/4

107. old

R. = Rómer Flóris. Haránt és Külföld. 3. évf. 10. sz. 1867 143-144. p.

„.. egy ismes, magas bárátságos és nyájas képű, a bemérsek egyszerű fekete talárjába öltözött férfi,

„!.. ki honunkban megalapítá a történet és művészetekre nézve annyira nagy kovetezejű [illegible]nelet.."

Rainer Flöri

5-ik szám. Nyolczadik évi folyam.

Vasárnapi Ujság.

Pest, február 3-án 1861.

A **Vasárnapi Ujság** hetenkint egyszer nagy negyedrrtben 1½ iven jelenik meg. **Előfizetési dij** Buda-Pesten **házhoz küldve** vagy **postai uton** külön a **Vasárnapi Ujságra** félévre **3 ft.**, a **Politikai Ujdonságokkal** együtt **5 ft. uj pénzben.** A **Vasárnapi Ujság** a **Magyar Sajtóval** együtt (a Politikai Ujdonságok nélkül) félévre **10 ft.**, évnegyedre **5 ft. uj pénzben.** — Az előfizetési dij a Vasárnapi Ujság kiadó-hivatalához (Pest, egyetem-utcza 4. szám) bérmentve utasitandó. (Szerkesztőségi szállás : magyar-utcza 1. szám.)

Dr. Rómer Flóris.

A politikai izgalmak közepett sem szabad egy perczre is megfeledkeznünk a tudományról s azon tiszteletről, melylyel annak hivei iránt tartozunk. Tiszteljük azokat, kik a közélet zajos pályáján nemzeti jogainkért, észszel, erővel küzdenek; de egy perczre se feledkezzünk meg azokról, kik az irószoba magányába vonulva, a nemzet szellemi tőkéjének gyarapitásán fáradoznak; ne feledjük most se, a mit annyiszor ismételve hallottunk és a miről meg kell győződve lenni mindenikünknek, hogy a magyar csak szellemi fensőség által vivhatja ki a jelen időkben azon helyet, mely ős hazájában s az európai népek rokonszenvében megilleti, mert: „elvész azon nép, mely tudomány nélkül való . . .“

Ne csak emlékben tiszteljük, ne csak holtuk után ismertessük hazánk jelesbjeit; hanem már akkor is, midőn még közöttünk élnek és müködnek, midőn még ujjal jelelhetjük ki őket az ifju nemzedéknek követendő például; midőn még nem a rideg sirdomb hantjaira kell ültetnünk a kegyelet és méltánylat virágait, hanem oda, hol a közjóért fáradó kebel is szivhatja üditő illatukat.

A kit ezuttal mutatunk be olvasóinknak, az régóta szenvedélyes barátja a tudománynak s hazánkban nem mindennapi érdemekkel biró tanár, régiség- és természetbuvár. — E névvel több izben találkoztak olvasóink e lapok hasábjain is.

Rómer Flóris született Pozsonyban 1815-ben, jómódu polgári szülöktől, kik mit sem kiméltek fiok czélszerü neveltetése körül. A magyar nyelvet Tatában, a tótot Trencsénben tanulta. — A gymnasialis főosztályokat járván, a latin remekirókból egész könyveket tanult és szavalt el s oly szerencsés verselövő lőn, hogy dolgozatai rövid időn egész füzetekre szaporodtak s képes volt az egész osztályt külön-külön feladványokkal ellátni. Eleinte világi pagságra törekedett; de később a tanári pálya oly varázszsal vonzotta, hogy 15 éves korában a sz. Benedek-rendbe lépett. A remekirók mellett kedvvel üzte a mennyiségtant; még a történelem iránti szenvedély is kezde a tudománysovár kebelben felgyuladni, főleg midőn az oklevéltan tárgyalásánál eredeti régi okmányokhoz is férhetett. — Mint *pannonhalmi* hittanoncz kezde előbb többféle bécsi, később pesti s pozsonyi lapokba is dolgozni s azon örömben részesült, hogy több czikke a Rajna s Elbe partjain kiadott lapokba is átvétetett. Ekkor másolta *Szeder Fábián* álneve alatt a „Tud. Gyüjtemény“-ben kiadott „*Szt. István alapitó levelét*“, s készité Magyarország egyházi régi térképét, valamint több a Tud. Tárban megjelent czikkeit s elkülönözte az európai hirü pannonhalmi könyvtárban a régi kéziratok- s nyomtatványokat a többi könyvektől.

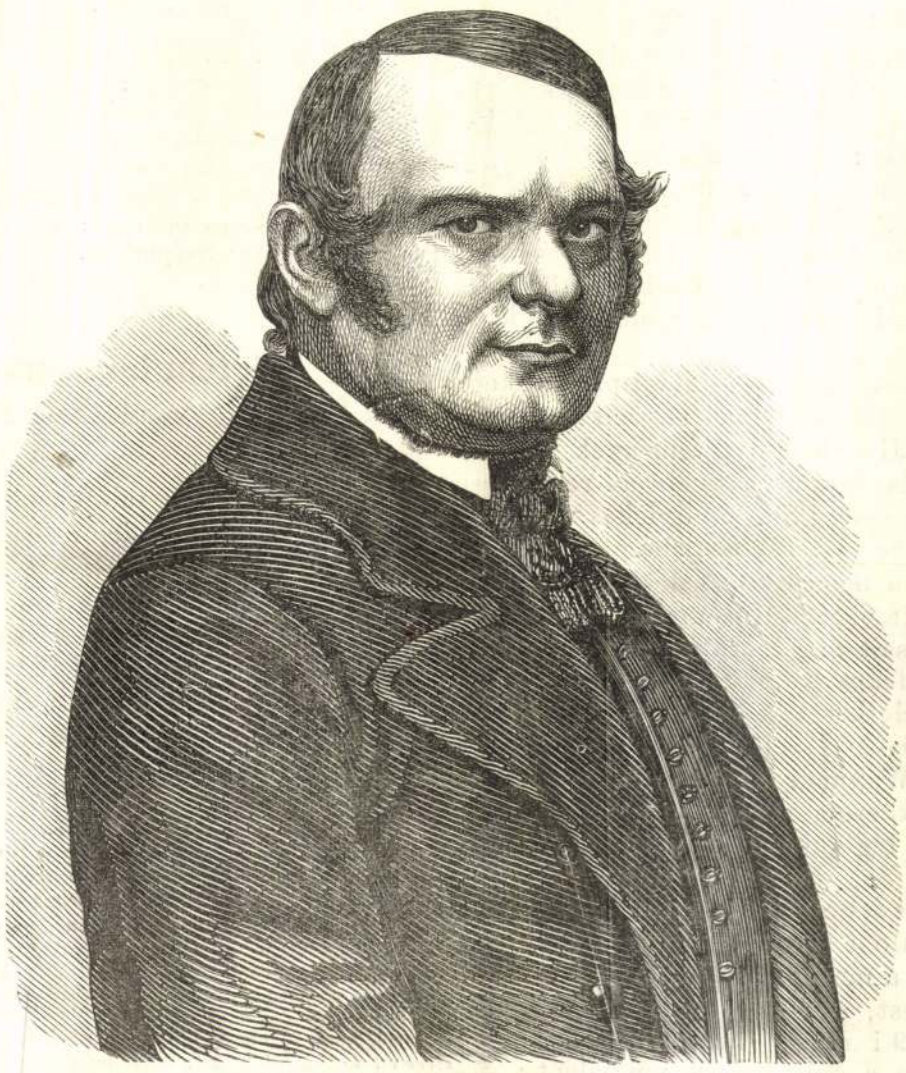

Dr. RÓMER FLÓRIS.

Az éjeket az iskolateremben tölté; ágya egyetlenszőr derékaljból állott, mig főpárnaul kedves Mabillonja — melyből sokszor hajnal hasadtig tanult — szolgált, melynek nevét csintalan társai mintegy gunyolólag reá is ruházták. Eszményei ekkor a pannonhalmi könyvtárnokság s az oklevéltan tanszéke voltak; de a sors másként rendelkezett fölötte. Hogy a bölcsészettudori szigorlatokat letehesse, atyai jóakarójához, Bresztyenszky Béla tihanyi apáthoz küldetett s később a győri főiskola alsóbb osztályu tanárának rendeltetvén, felébredt lelkében a festészet iránti szenvedély s mind szabad idejét, mind szünnapjait Swoboda Rudolf

festő és Szále János udvari fogalmazó s mükedvelő barátainak társaságában a Balaton és Bakony regényes apátságaiban tölté. — Három év mulva a szerzet növendékei mellett mint természettanár müködött, s a silány kisérleti tár rendezése s bövitése valának első gondjai; szenvedélyesen üzte ekkor a vegytant és füvészetet. A Fertő, Bakony és Balaton valának ujból, de már nem annyira festészeti, mint természettudományi szempontból, gyalogolása czélpontjai s ugyanez években beutazta hazánk nyugati részét, Stájert, Ausztria nagy részét s a magyar bányavárosokat, mindenütt gazdagitván gyüjteményeit.

Megürülvén a természettani tanszék Pozsonyban, szülővárosába küldetett tanárnak. Több gyüjteményből álló ásványkincsét dr. Attomyr barátja segélyével itt kezdé rendezni, juttatva abból más intézeteknek, sőt tanitványainak is, megvetvén ezáltal több magángyüjtemény alapját. Itt tanulta Tóth Ezekiel s később Petényi Salamon természettudós barátaitól az állatok kitömését.

E tanszéken tartott előadásai mindjárt kezdetben oly látogatottak lönek, hogy valláskülönbség nélkül, akademikus, lyceumi s a városból oda tóduló hallgatóit alig volt a terem befogadni képes; de e nyilvános előadásai letiltattak s csupán a vasárnapi mutatványokra kelle szoritkoznia. A dévényi csucsra ismételve tett kirándulásai gazdagiták gyüjteményét s felfedeztették vele a mint *egyetlent* ismert *Psephophrus polygonatus* őslény maradványait. Ekkor tündöklének tanitványai között az Abaffyak, b. Mednyánszky Dénes, gr. Forgács József, b. Walterskirchen Ernő, Ottó és Roderik, Mayer Ernő a konstantinápolyi követség titoknoka, mint nyilvános, Pálffy, Pejacsevics, Szapáry grófok s az Ürményiek mint magánhallgatói; ekkor *alapitá a pozsonyi füvészkertet saját költségén.* — Szünnapjaiban Beszterczét s a többi bányavárost, a Kárpátokat, jelesen a lomniczi csucsot kétszer utazta be, gyalog.

A legutolsó pozsonyi országgyülés alatt szerencsés volt, József főherczeg nádor fiát József főherczeget, a természettaniakban oktathatni. Még most is sokan örömmel emlékszenek ama kirándulásokra, melyeket a derék tanár Pozsony gyönyörü vidékén a főherczeg s egész hallgatói testület kiséretében tön, az Isten szabad, szép ege alatt tartván előadásait.

Most egy korszak következik, melyben neki is kijutott osztályrésze az üröm keserü poharából. A tudós tanár az 1848—49-i magyar hadsereg utászkarában végzé honfiui kötelességét, minek reá nézve is szomoru következései lőnek s csak 1854-ben leljük őt ismét meg a bakonybéli apátság csendes magányában. De a tudományszomj, a munkakedv és erő a viszonyok bonyodalmai között sem szünt meg e derék férfiuban, kinek szivébe eltörölhetlen betükkel vésvék nagy költönk eme szavai : *Hazádnak és az emberiségnek élj!* . . . Elkezdé a Bakonyt földtanilag kutatn s megveté a pápai gymnasiumi s a zirczi állatgyüjtemény alapját. Innét két évig majd Pozsonyban, hol főreáltanári állással kinálták meg — majd Horvátországban Erdődy Károlynál mint nevelő müködvén, Radobajt látogatta, átkutatta Varasd vidékét és a remetineczi kövült haltelepeket fedezte fel.

Meghiusulván, többféle igéretek daczára, a világi papság kebelébe áttérhetésének reményei s a magánnevelést szükkörünek találván, 1857-ik elején visszatért Györbe a gyüjtemények rendezésével foglalkozván — honnét másodosztályu tanárnak rendeltetett Köszegre. Itt alkalma volt átvizsgálni Sopron érdekes vidékét, s az iskolai év végével ismét visszahelyezteték Györbe.

Most kezdé alapitani. Györött a nemcsak ország-, hanem monarchiaszerte első ranguvá fejlödött vidéki Muzeumot s pedig *egy fillér segitség nélkül*, minden utazásait magánórák adása által véres verejtéken szerzett filléreiből fedezve, mi egyik főbüszkesége lehet e tevékeny férfiunak. Igy keletkezett a Sárkány Miklós bakonybéli apát pártfogása alatt növekedő állatgyüjtemény, Ebenböck Ferencz koronczói lelkész s Waxman bécsi technicus testvérek hozzájárultával. Biztatása s közremunkálására keletkezett a pannonhalmi, bakonybéli s györi légtani észlelde, s alakulóban volt a györi füvészliget terve.

De nem maradt el az elismerés és eredmény sem. Többféle természettudományi intézet a birodalom s ennek határain kivül is tagsági oklevelekkel tisztelte meg a fáradhatlan tanárt.

Az 1858-iki nyárban a Vértest, a Tiszántuli részt s Erdély nagy részét vizsgálta, mig az 1859-i nyarat kizárólag a Bakonynak szentelé. Ez utóbbit tárgyazza a mult évben megjelent : „*A Bakony*“ czimü terjedelmes munkája. Most ismét hirdetik a lapok egy ujabb munkáját, mely Györ város multját és régészeti nevezetességeit fogja tárgyazni.

Tanitványai által meg van vetve az alap, mely a jövő nemzedékre nézve megtermendi e téren gyümölcseit, mert azok majd mindegyikének van saját csinos gyüjteménye s Györ vidékén nem egykönnyen vesz el valami, a mi természettudományilag érdekes, vagy a régészeti ritkaságok közé számitható. Kiemelendő még a nemes közönség részvéte, mely a buzgó tanár által felvillanyoztatván, mindent elkövet, hogy a györi muzeum a vidékiek között első helyet foglaljon.

Igéretét birjuk a tudós férfiunak, hogy természeti és régészi ritkaságait e lap hasábjain mint eddig, ugy ezentul is, a haza szine elé hozandja. Ki ne kivánna ez üdvös munkálkodáshoz áldást és erőt!

V. . . . . .

A nagy év.

Oh milyen év volt, mit leéltünk!
Ismét nagyok — mert egy valánk!
A régi fény elé-elétünt,
Föl-fölcsapott a régi láng!
A föld, mely puszta volt sokáig,
Megint reményzölden virult.
Láttuk az ősidők csodáit,
Jelenné vált a régi mult!

Csörgött vala a láncz mirajtunk,
Szivünkön feküvék lidércz.
Könyeiddel, — váltig sohajtunk —
Szegény magyar, ugyan mit érsz?
Mig észre nem vevők egyszerre,
Hogy itt a köny már nem elég.
Szó kell — és a bilincs leverve,
Tett kell — s villámot szór a lég!

Először egy sirhoz sereglénk
(Illett hozzánk a czinterem)
Száz év emléke szállt le mellénk,
S fény gyult az ősi czimeren.
A géniusz faklyája ége,
Mit addig sürü köd nyomott,
S az ősz vezérnek dicsősége
Behinte fénynyel sirt, romot!

S mit szétdobának sulyos évek,
Most szabadon ölelkezett :
Egy volt az érzés, egy az ének,
Egy a remény s emlékezet.
S egy rialom szólt haza-szerte,
Hegyen s völgyön — ajkon s dalon;
S eddig felejtés puszta kerte :
Egy új Sirász lett Széphalom.

S azóta nincs köztünk különbség.
Nem illik ránk a régi vád.
Nézd a magyar szivét, köntössét!
Halld sóhaját, átkát, szavát!
Milljom sziv ver, egyet dobogva,
Milljom ajk egyet énekel.
S zúg, mint a tenger, háborogva,
Hogy „jőni fog, mert jőni kell!“

S eljött a nagy temetkezés is,
Melynél egy ország vérben állt,
Mindnyájunkat lesújta, — mégis
E nemzet nem látott halált.
Sőt a siron, mely őt nyelé el,
A legnagyobb, leghűbb magyart :
Megesküvén Isten nevével,
Hogy él e hon, mert összetart;

Oh összetart, a tudománynak
Ha kell emelni palotát, —
S ha újra rakni, mit széthánytak,
A nemzetgyülés csarnokát!
Avagy ha nem: még Rákos ott áll,
Egy milliót az befogad,
Szent hazaföld lesz ott az oltár
S az ég borit rá boltokat.

Mi lesz tovább? Ne kérdje senki,
Bizzuk magára a magyart.
A nagy jövő helyén lelendi
A bölcs eszet — s a hősi kart.
Mert hogyha kell : szivünk megérti
A szót a bölcsek ajkirúl;
S ha kell : kiáll mind, a ki férfi
S vérünkkel új hajnal pirúl!

Szász Károly.

Életem legszomorubb napjai. *)

(Naplótöredékek JÓKAI MÓRTÓL.)

(Folytatás.)

Augusztus 10-én találkozott Ny** Görgeivel. Miért nem *egy héttel előbb?* Talán minden egészen más fordulatot veende akkor.

Görgei el volt keseritve s a mi legjobban hatott ellenszenveire : ez kormányférfiaink őszintetlensége volt. Ezért lett nagy hatással rá egy olyan férfival találkozása, ki mint ismerjük, egész a kiméletlenségig *őszinte*; ki életét nem félti, vagyon után nem vágyik; hatalomra nem féltékeny; dicsőségre nem hiu, és amellett minden izében becsületes hazafi, s a mi födolog, neki semmi tekintetben nem vetélytársa, vagy előljárója.

*) E sorok irása közben jő kezembe a „Pesti Napló“ egy száma, melyben Görgei Arthur tábornok megszólal, arról értekezvén, hogy az ezüst ágiót hogyan kell értelmezni? Azon kevesek közé tartozom, a kik ezen elszomorodnak : a nagyobb rész mosolygott rajta. Azon kevesek közé tartozom, a kiknek fáj, egy nagy nevet összetörve látni s a kik legalább felderiteni törekesznek egy eseményt, a mi az elhihetlenségig szomoru. És most e szomoru dráma hőse, a katastroph után tizenegy évvel azon kezdi beszédét, hogy az ágió kérdésében sajtóhibát talált. Ez valódi könnyüvérüség. Nem birna a tábornok annak az öntudatával, hogy az ő nevének oly historiai nagysága van, mely egyik végével Hunyady Jánosig, másikkal Cilley Ulrikig ér? Vagy azt akarta vele a tábornok bemutatni, hogy rá nézve közönyös, akár szereti, akár gyülöli hazája? De hisz ugyanott *szeretett hazájáról* beszél, tehát mégis kell, hogy adjon valamit a *hazafiak véleményére ;* hisz most olyan időket élünk, a mikor ez az egyedüli fizetés, a mivel a nemzet jutalmaz és büntet. — *J. M.*

„Hogy a bölcsészettudai szigorlatokat letehesse, atyai jóakarójakor, Bresztyensky Béla tihanyi apátkor küldetett s később a győri főiskola alsóbb osztálya tanárának rendeltetvén, felébredt lelkében a festészet iránti szenvedély s mind szabad idejét, mind szunnapjait Swoboda Rudolf festő és Szále János udvari fogalmazó s műkedvelő barátainak társaságában a Balaton i Bakony regényes apátságaiban tölté." VU. 1861.

– Pozsony – gyűjtés – barátok

1816. óta a pozsonyi és győri akadémiák bölcseleti tárgyat a pannonhalmi benárek adták elő

Römer Flair

HERMAN Ottó: „Rómer Flórisnál". = Fovárosi Lapok 11. évf. 5. sz. 1877. január 9. 26 - 27. p.

„most megint siet, mert mindig siet, a museum - folyosókon végig, az elmaradhatatlan kézitáskával, melyben aktók, rajzok, cserépedények, sitka érmek, tamtuszok sercegnek és csörömpölnek."

Roinar Flori

Pavilon 4. (1990)

RÓMER Flóris

KERNY TERÉZIA

JOHANNES DE UTINO VILÁGKRÓNIKÁJÁNAK EGY ISMERETLEN VÁLTOZATA

A Magyar Könyvszemle 101. évfolyamában *Vízkelety András* foglalkozott behatóan *Johannes de Utino* minorita szerzetes 1344—1349 között iródott világtörténelmi kompendiumának szövegemlékeivel.[1]. A 15. században rendkívüli népszerűségre szert tett, többnyire illusztrált krónikaredakciók száma tetemes. Ezeket Vizkelety alapos filológiai vizsgálódások alapján négy csoportba sorolta. Számunkra különösen a harmadik és negyedk típusnak van jelentősége, mivel az ide tartozó kéziratokhoz magyar krónikatoldalék is kapcsolódik. A harmadik csoport latin nyelvű, a negyediket bajor vagy osztrák területen lefordították németre. A magyar história egyébként *Géza fejedelem*, illetve *Szent István* említésével indul és az 1458—59. év eseményeivel zárul.

A negyedik csoport kéziratos variánsai közül Vizkelety kettőt azonosított biztosan.[2]

1988-ban az *Országos Műemléki Felügyelőség* Könyvtárában találtam egy levelet *Rómer Flóris* hagyatékában, amely egy korábban ismeretlen, újabb példányról tudósít. Írója *Szaszinek Viktor* egyháztörténész. Rövid értesítését 1864-ben postázta. Leltári száma: K. 453/43.

D. a. J. In.

Nagytisztelendő Úr!

Minthogy Nagytisztelendőséged régiség-buvárlóinknak zászlossa, azért ne vegye rosz néven, hogy egy illy ügyben tanácsát kérendő jövök.

Házi bibliothekánk vizsgálásánál jöttem egy igen régi és jól conservált kéziratra, de németre. Ezen kézirat egész művet képez és 51 nagy folio lapból áll. Tartalma: ó testamentomi, római, pápák életrajzi, német és magyarországi történelme.

Ezen mű egy Képes Krónika, melly XV. századnak végén készült, s p.o. a magyarországi történelem avval be van fejezve, hogy 1458-ban még a sz. Korona Fridrik kezében van. Az írás vörös és fekete, és csak a régi írást ismerő által olvasható, főkép azért, hogy a nyelv régi és sok a contractio. Mintául ez szolgáljon:

Bela ʒ ꝛ xxiij Jar

Interpunctio sehol sincs, szám 4 illy ꝛ alaku.

Midőn Nagytisztelendőségednek ezt tudtára adom, kérdem: nem jó volna e ezt a p.t. Akademiával tudatni? Válaszát és tanácsát elvárván, öröklök

Nagytisztelendőségednek

Pozsonban 14/4 1864.

mély tisztelője
Szaszinek Viktor +/s.k.
kapuczinus áldoz.

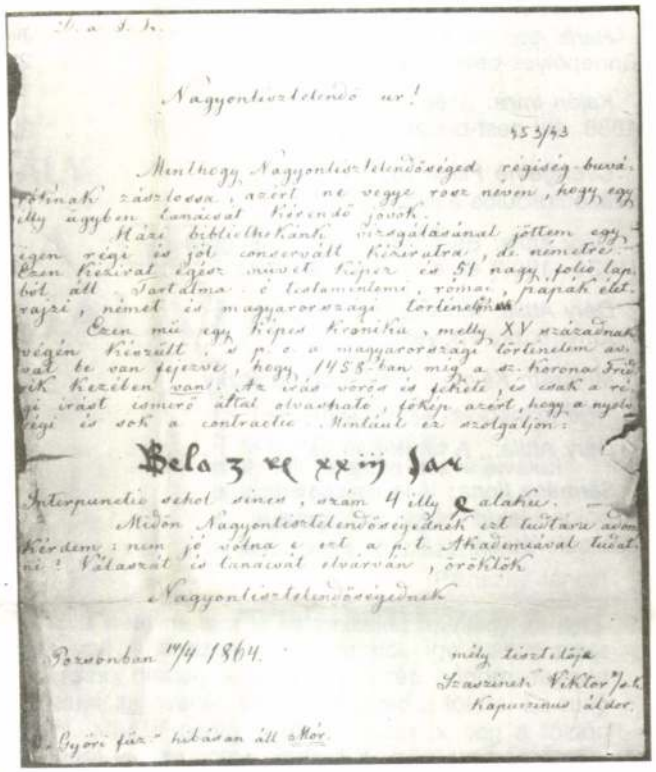

D. a. J. In.

Nagyontisztelendő ur!

453/43

Minthogy Nagyontisztelendőséged régiség-buvárlóinknak zászlossa, azért ne vegye rosz néven, hogy egy illy ügyben tanácsát kérendő jövök.

Házi bibliothekánk vizsgálásánál jöttem egy igen régi és jól conservált kéziratra, de németre. Ezen kézirat egész művet képez és 51 nagy folio lapból áll. Tartalma: ó testamentomi, római, pápák életrajzi, német és magyarországi történelme.

Ezen mű egy Képes Krónika, melly XV. századnak végén készült, s p.o. a magyarországi történelem avval be van fejezve, hogy 1458-ban még a sz. Korona Fridrik kezében van. Az írás vörös és fekete, és csak a régi írást ismerő által olvasható, főkép azért, hogy a nyelv régi és sok a contractio. Mintául ez szolgáljon:

Bela ʒ ꝛ xxiij Jar

Interpunctio sehol sincs, szám 4 illy ꝛ alaku.

Midőn Nagyontisztelendőségednek ezt tudtára adom, kérdem: nem jó volna e ezt a p.t. Akademiával tudatni? Válaszát és tanácsát elvárván, öröklök

Nagyontisztelendőségednek

Pozsonban 14/4 1864.

mély tisztelője
Szaszinek Viktor +/s.k.
kapuczinus áldoz.

„Győri fűz" hibásan áll Mór.

Szaszinek Viktor levele Rómer Flórishoz.
Rómer Flóris hagyatéka. OMF KÖnyvtár, Ltsz.: K. 453/43.

Rómer válasza és az ügy előmozdítása érdekében tett lépései ugyanolyan ismeretlenek, mint magának a kódexnek a további sorsa. Először tökéletesen elfelejtődött. Már az 1882-es országos könyvkiállításon sem szerepelt. Az egykori pozsonyi kapucinus könyvtár állománya nagy valószínűség szerint szétszóródott. Mindenesetre a mai szlovák szakirodalom nem tartja nyilván. Elpusztult vagy ismeretlen helyen lappang. Szaszinek sajnos semmiféle rajzot vagy vázlatot nem mellékelt beszámolójához a krónika miniaturáiról. Ennek ellenére az ábrázolások rendszere viszonylag jól rekonstruálható. A pápa-császár névsort és a magyar királyokról szóló bővítményt kísérő kompozíciók ugyanis valamennyi kéziratban — lényegtelen módosításoktól eltekintve — hasonlóak, genealógiai ciklust alkotó medailonokba foglalt portrék. Technikájuk: tollrajz, festék, laparany. Az említett kötetnél is ugyanezt a megoldást alkalmazhatták, feltéve, hogy csakugyan egy Utino-féle variánssal állunk szemben, de ennek teljes kizárólagossággal való eldöntése egyelőre lehetetlen.

(Fotó: Makky György)

3. a magyar sereg felvonulása
4. az ütközet
5. a király lóháton űzi a leányrabló kunt
6. a birkózás
7. a kun lenyakazása[2]

Vasile Drâgut, az erdélyi középkori falfestészet kiváló ismerője a következő hat jelenetet nevezi meg a legendából:

1. A váradi püspök áldása
2. Harcbaindulás
3. A kerlési csata
4. A kun üldözése
5. Birkózás a kunnal
6. A kun lefejezése[3]

Lukács Zsuzsa, aki 38 feltételezett, elpusztult és meglévő falképciklus összehasonlító táblázatát készítette el, a következőképpen nevezi meg az összes falképre jellemző hat fő jelenettípust:

1. Várjelenet (Szent László búcsúja, kivonulás)
2. Csatajelenet
3. Üldözés (abban az esetben, ha nem a Csatajelenetben ábrázolják)
4. Birkózás (párviadal)
5. A kun lefejezése
6. Pihenés[4]

Ettől való ikonográfiai eltérést Gelencén nem tüntet fel.

Legutóbb *Vizkelety András* a legendaábrázolás eredetével foglalkozott, az alábbi nyolc jelenettípust és ezek variánsait írta le:

1. Esetleges, nem szorosan a történethez tartozó bevezető jelenet. Pl. jelenet a várban: királyi kihallgatás, amelynek során — Huszka véleménye szerint — az apa a lánya megmentéséért könyörög (Gelence, Homoródszentmárton). A hadba vonuló királyt megáldja a váradi püspök, míg a király fogadalmat tesz (?) (Gelence, Bögöz).

2. A magyar lovasság — többnyire páncélos lovagok — felvonulása.

Variáns: kivonulás a várból (Tereske).

3. Lovasütközet a magyar és a kun sereg között, esetleg László és a későbbi leányrabló kiemelésével (párharcjelleg).

4. Üldözés, közben általában lovas párharc László és a leányrabló kun között (mindketten ládzsával, vagy a kun nyergéből hátrafordulva nyilaz).

5. Küzdelem lóról szállva (birkózás): a lány tétlen néző, vagy bárddal (karddal) hátulról megsebzi a kun lábát. A küzdelemben a lovak is részt vesznek (Sepsikilyén, Bögöz), esetleg (a Képes Krónikában) fejüket egymásra hajtják (a küzdelem jele?).

6. A kun lefejezése.

7. Pihenés egy fa alatt. Ez többnyire hársfa (szív alaku levelek), a lovak sokszor a fához kötve állnak, a fegyverek a fára akasztva vagy hozzá támasztva (földbe szúrva?) (Füle). A pihenés egyszer (Vitfalva) szobában, kereveten történik. Egy esetben (Bántornya, *Aquila János* műve 1383 körül) pihenés-jelenet a kunnal.

8. A ciklust további, nem szorosan az epizódhoz tartozó jelenetek zárják le. Hazatérés, koronázás, a László-vita más csodái (Bántornya), a kunok meghódolása vagy az elesettek temetése (Homoródszentmárton).[5]

A Huszka által megnevezett gelencei első jelenetet csupán Vizkelety részletezi, ám ő is csak mint a történethez szorosan nem tartozó, bevezető jelenetet ismeri fel. Általában a teljes legendaábrázolás első jelenetét Várjelenet vagy Kivonulás néven ismerjük. „Ez az első kép" — olvashatjuk Lukács Zsuzsánál — „rendszerint egy várat ábrázol. A toronyban harsonát fújnak. László seregével kivonul, és a várnép búcsút vesz tőle."[6] Figyelmesebben megvizsgálva az ismert falképek első jelenetét, a következő eredményre jutunk: bár a vár valóban látszik, az események nem a várban történnek, a vár csak háttér, a kivonulás vagy még pontosabban a Felvonulás kelléke. Igazi Várjelentként csupán a bántornyai (Turnisce, Jugoszlávia) első jelenetet értelmezhetjük, ahol a Képes Krónikában elbeszélt kun betörést, Bihar várának ostromát, sőt a leányrablást is megfestette a művész. Felvonulás jellegét erősíti a kép-

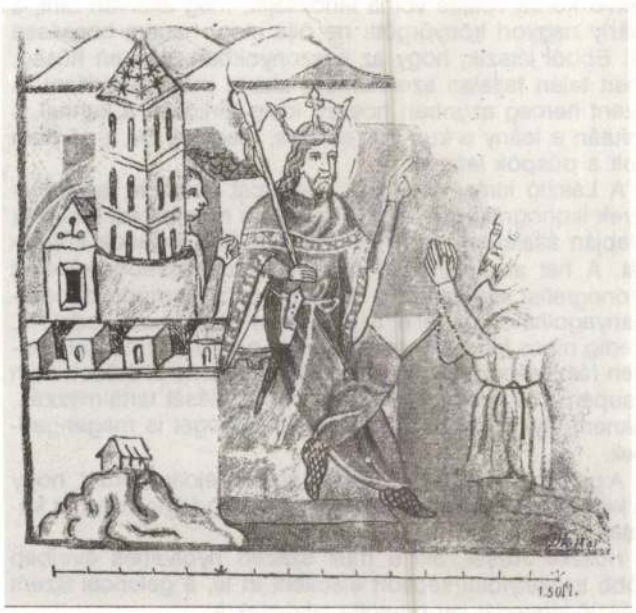

Homoródszentmárton, részletek a Szent László-legendából (Huszka József rajzai, Archaeológiai Értesítő, 1885)

1883

okt. 30. előadását felolvasnál a nagyváradi ásatásokról. ORETársulatban

1879

Országos Régészeti és Embertani Társulat I. Összegészeti és Embertani szakosztálának elnöke, az választmány állandó tagja

Doiner Flair

1863

„Dr. Rómer Flóris érdeles archaeologiai levelei a „V.U."-ban figyelmessé tévén az illetőket a Turniczén és Velemérén lelt falfestészeti maradványokra: a n. szinház rögtön Turniczére küldte festészét – Telepi Károlyt, hogy ott, az ötszárados, és így az Árpádok korabeli nemzeti viseletünket ábrázoló képeket lemásolja. Mindenesetre igen nagy szerencsének tekinthetjük a n. szinház jelmeztárára nézve, mert eddig bizony jóformán csak a képzelet szüleményei valának a sinoros, sajtásos kacagányok. Vizleleti Béla és Maszák Hugó szintén a festmények technikai tanulmányozása végett indultak az említett helyekre; az akadémia archaeologiai osztálya pedig Stornó Ferenc urat bízá meg e képek régészeti szempontból való lemásolására, ki már több izben tanusitá jártasságát e téren. Mi csak azt adjuk hozzá, hogy vajha minden, hazánkban rejlő régiség ily szerencsés kutatóra akadna, mint Rómer." Korszerű, 1. évf. 2. felev. 1863. 15. sz.

[~~lehet~~ valószín, hogy Arany]

Rómer: Archeológia levél Zala-megyébül. VU. 1863. szept

AJ vizsg 12. kat. 125, 171.

Römer Flein

Természetkutatók a Medgyessyben

A Medgyessy Ferenc utcai általános iskolában már hat éve foglalkozom szakköri munka keretén belül természetkutatással. Amíg igény volt rá, addig fakultációs óra keretén belül környezetvédelmet is tanítottam, amit a tanulók szívesen fogadtak.

A természetkutatást kizárólag szűk környezetünkben végezzük

a) iskola környékén,

b) Békásmegyer környékén a Békás tónál és a gyapjas gyűszűvirág élőhelyen

c) a Rókahegyen és a Péterhegyen.

Az iskolában amikor lehetséges faültetést szervezek és a tanult növényekből tanösvényt alakítunk ki. Iskolai természetismereti pályázatokat írok ki, amire szívesen jelentkeznek tanulóink, akik a kerületi pályázatokon is eredményesen szerepelnek. A Föld napja alkalmából rendezvényeken veszünk részt és szervezünk is.

A természetkutató szakkör munkája során feltárja a területek ritka természeti értékeit, és a veszélyforrásokat. Ezeket fotókkal dokumentáljuk és a megfelelő fórumokon igyekszünk az értékeknek helyi védettséget kérni. Sajnos ez igen lassan valósul meg. Szomorú, hogy a békási gőtés tavat már hat éve szeretnénk biztonságban látni, de hiába. A tó érdekében megtisztító munkákban is részt vettünk. Azóta a helyzet sokat romlott. Mindenhol, ahol lehetséges felhívjuk erre a kis élőhelyre a figyelmet. Az illetékesek ismerik is a problémát de igazi megoldást nem látunk. Hiába a helyi védelemre a javaslat a terület élővilága is, de maga a terület is csökken. A másik szívesen és sokszor meglátogatott terület a Róka és Péter hegy. Mindkettő gazdag természeti értékekben, természeti ritkaságokban. Sajnos ennek ellenére időről időre újabb szeméthegyek borítják el a területet. A veszélyes hulladéktól a Csontváry kép másolatig minden megtalálhatóak. Sok esetben izgalmas szemétlerakásoknak vagyunk tanúi, de a rendszámtáblák szemétlerakás esetén éppen olvashatatlanok, vagy le vannak takarva.

Így van ez a gyapjas gyűszűvirág élőhelyén is. Amikor virágzott 800-as állományt sikerült összeszámolni. Szeptemberre miatt lecsökkent 280-ra az egyedek száma annak ellenére, hogy szigorúan védett növény. Most már a kihalás veszélye fenyegeti. Ezen a területen nemrég illegális crosspályát alakítottak ki. Az ötödik osztályban az ökológiai szemlélet elmélyítése érdekében minden hónapban egy napot terepen, vagy múzeumban töltünk a biológia órákon. Az alsó tagozatosok nyári környezetvédelmi táborban vettek részt az Őrségben és Sukoron. A felső tagozatosok Ócsán ismerkedtek a természet értékeivel. Annak ellenére, hogy a természetvédő munkánk gyakran hiábavalónak bizonyul a szemléletformálást igen fontosnak tartom.

Ambrusné Kenézy Judit
tanár

180 éve született Rómer Flóris

Rómer Flóris Ferenc (1815–1889) művészettörténész, régész, római kat. pap, az MTA tagja (1860).

A magyar tudományos művészettörténeti írás és a műemlékvédelem úttörője, a magyarországi régészeti kutatások egyik elindítója. Főművei régészeti és művelődési topográfiák: „A Bakony" (1860), „Műrégészeti kalauz" (1866), „A régi Pest" (1873), „Régi faliképek Magyarországon" (1874)

A magyar régészet szerepére elsőként Römer hívta fel a figyelmet, melyhez programot dolgozott ki. Ennek egyik fontos láncszeme Aquincum volt. Elhatározta, hogy megszünteti a talált értékes romok vészes pusztulását, valamint és hogy a rendszeres ásatások révén találtakat egy múzeumba gyűjtve, a nagyközönség számára is hozzáférhetővé kell tenni.

Az 1863–65. években Zsigmond Gusztáv mérnökkel feltérképezték az ókori épületmaradványokat, útszakaszokat, kőemlékeket. Ezt a munkát megszakításokkal évekig folytatták. Nagyrészt az ő kitartó fáradozásának, sokrétű munkájának köszönhető, hogy 1872-ben a magyar kormány a műemlékek gondozására egy bizottságot hozott létre, mely a szervezett magyar műemlékvédelem kezdetét jelentette – 1879-ben pedig a főváros vezetősége megszavazta a folyamatos aquincumi ásatások költségvetését.

Az aquincumi ásatásokat kezdettől fogva évenként többezren látogatják, hazaiak és külföldiek egyaránt. Aquincum, az Aquincumi Múzeum néhány évtized alatt nemzetközi hírűvé vált.

Nagy tisztelettel és hálával emlékezünk Rómer Flórisra, akinek emléktábláját méltán őrzi az Aquincumi Múzeum.

Dr. Jelinek István
okl. gépészmérnök

Furmann Imre

Téli kép

Látod-e kedves?
Nem alszik a tábor.
Izeg-mozog minden ami él.
Tajtékzik, hámjától
szabadulna a ménes.
Förtelmes dobogást terel a szél.
Rőt aranyát az ég leönti,
vihar előtti csend szitál,
fagyos párát lehel a lég,
a hegyek, mint néma óriások,
lassan elindulnak felénk.

Oldás és kötés

Furcsa fajta a magyar.
Tetőtől talpig közhelyekben él.
Úgy tesz, mintha elviselné...
pedig csak bőre az, mi mindent elvisel,
Ő önvédelemből oszlik-foszlik
szerte-szét.

Horror? Jövő?

Boci, boci, tarka,
se füle, se farka...

A BÁRCZI GÉZA ált. isk. és a HUMANISZTIKUS ALAPÍTVÁNY szeretettel meghívja Önt és kedves családját az ISKOLAGALÉRIA ADVENT '94 képzőművészeti kiállítására
(1039 Bárczi Géza u. 2.)
1994. december 5-én (hétfőn) 17.30 órára
Megnyitja:
Tarlós István
Óbuda-Békásmegyer polgármestere

A kiállítás megtekinthető december 12-ig, naponta 9.00–19.00 óráig.

AQUINCUM
Óbuda-Békásmegyer polgárainak lapja
A szerkesztőség címe:
1033 Budapest, Fő tér 1.
Szerkeszti: a szerkesztő bizottság.
Telefon/Fax (üzenet): 188-2379
Kiadja az Aquincumért Alapítvány.
Felelős kiadó: Rácz Sándor István
Nyomdai kivitelezés: Borgisz Stúdió
Terjeszti: a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt., a regionális részvénytársaságok, valamint alternatív terjesztők. Előfizethető a postákon és a szerkesztőségben évi 190 forintért. Kapható a kerület valamennyi hírlapárusánál, a KIÉRT Bt. és a New Press standjain, a postahivatalokban, művelődési házakban és arra vállalkozó üzletekben, trafikokban. Évente tíz alkalommal jelenik meg.

FILASAROK

Budapest nevezetességeiről három 19 forintos bélyeget hozott forgalomba a posta november 17-én: a barna színű a Budapesti Műszaki Egyetemet, a zöld a Nemzeti Múzeumot a lila pedig a Vajdahunyadvárat ábrázolja, Expo '96 felirattal. Szunyoghy András tervezte, 1,4 millió példányt adtak ki.

Ugyanezen a napon kétcímletű karácsonyköszöntő sor jött ki, Svindt Ferenc keretrajzában Molnár C. Pál Betlehemi éjszaka (12 Ft)

és Menekülés Egyiptomba c. alkotásai (35 Ft) láthatók. Másfél millió sort adtak ki belőle, jövő év végéig árusítják.

Eddig veretlenül a bajnokságban... KASZÁSOK

Ígéretünk szerint figyelemmel kísérjük a KASZÁSOK kosárlabda csapat szereplését és örömmel kell megállapítanunk, hogy a csapat eddigi eredményei nem keltettek csalódást.

Október 9-én az újpesti István Gimnázium Öregfiúk csapatát 92:57 arányban verték idegen pályán. A csapat kapitánya 32 pontot szerzett. Figyelemre méltó teljesítményt nyújtott a csereként beálló Török Botond, aki az utolsó három percben kapott játéklehetőséget, de 11 pontot dobott.

A következő vasárnap hazai pályán fogadták az Általános Értékforgalmi Bank csapatát a Kaszások, és 108:16-ra legázolták őket.

Némi időpontegyeztetés után, megkésve került sor, az UVATERV csapata elleni találkozóra. Az Unitef Céh néven induló együttes a korábbi műegyetemisták kosarasaiból szerveződött, így igen jó játékerőt képvisel. Szoros első félidő után végül 80:57 arányban mégiscsak a Kaszások győztek.

Ugyancsak hazai pályán került sor a Jolly Rogers elleni találkozóra. Erről a csapatról tudni kell, hogy minden játékosa egyben kosárlabda játékvezető is. A csapatot nemes egyszerűséggel a Bírók csapata néven jegyzi az egyszerű kosárlabdázó állampolgár. A végeredmény 80:67 arányú Kaszás győzelem. A jó ízlés tiltja, hogy megjegyzéseket tegyünk a játékvezetők működésére. A következmény viszont: két kulcsember sérülése a Kaszások csapatából, közöttük Puskás Péter kapitányé.

November 13-án a TVE pályán az Entrópia elleni mérkőzésre került sor. Baljós előjelnek számított Puskás Péter harcképtelensége, de mindenekelőtt az, hogy a játékvezetők közölték „szeretnék megregulázni ezt a szemtelen és durva csapatot". De a legnagyobb gondot az ENTRÓPIA csapata jelentette.

Végül is el kell ismerni, hogy a játékvezetők nagyon határozottan, kézben tartották a meccset, aminek ők voltak a főszereplői. Jelentős tévedés nélkül, több mint határozottsággal bíráskodtak. Az ENTRÓPIA nagyon jó csapat, rámenős képzett, magas játékosokkal. A mieink közül mindenekelőtt Futó András, Németh Szabolcs és Mészáros Gergő dicsérhető, a mérkőzés elején jól játszott Puskás András is.

Végeredmény két pontos Kaszás győzelem, 64:62 az eddigi legnehezebb és legizgalmasabb összecsapáson. Gratulálunk a fiúknak, és mindenekelőtt Székely Norbert és Ronkay László edzőknek.

A csapat biztos léptekkel menetel a magasabb osztály felé. Az eddig látottak alapján erre minden remény megvan.

Benyó Judit

Szüleim, mindeneim

Anyám és apám nélkül óceáni mélybe süllyed az idő.
Tékozló gyerekként, megbocsátásra várva,
mért nem szerettem jobban az én szüleimet, mindeneimet?
Odakint sötétedik, február van,
hó fedte be anyám és apám sírját
és a kis harangokat,
melyeket apám emlegetett arrafelé járva –
csak a téli estéktől félek,
nem az emberektől, kik elfeledkeznek
a halálról, míg élnek, akik egymás szívét
tépdesik, mardossák, míg meg nem reped,
és szét nem hasad,
nem tudják, hogy sebed már nemhegesedett be
újra, nem gyógyult meg,
apám, szent, földi keserveiddel jó voltál
és szerettél,
ezért siratlak annyira,
és nem tudom, hogyan éljek tovább,
mert nem tudom, van-e ki szeressen?
Lugozd ki könny testemből önzésemet,
mitévő legyek, ha már a halál
megintett, kimérte rám büntetésemet,
mert rossz voltam.
Olyan, mintha testemből kiszállt volna
szívem két legdrágább darabja,
és széttöredezve dobogna tovább mellkasomban.
Anyámat, apámat dédelgetem lelkemben titokban,
most életre hívom őket,
hívogatom naponta reggel és este,
a sok sírástól szinte eltorzult az arcom,
vinnyogó, madárhangon sírok,
nincs vígasztalásom,
csak a hideg, fehér téli táj,
befagyott utak,
sarló alakú, fogyó, sápadt hold a téli éjszaka fölött,
apám becéző szavai még a fülembe csengnek,
hát szeretett engem?
Akkor mért rohant el, mért nem vigyázott magára?
Én nem értettem meg édesanyámat, édesapámat,
pedig olyan jó lett volna mosolyogni, nevetni,
és nem átkozódni –
annyiszor megbántottam apámat,
csendben kellett volna hallgatni
és szeretni ezerszeresen.
1994

Harminc éve hunyt el Óbuda nemzetközi hírnevű tudósa

1964. szilveszter délutánján történt. A Flórián tér és Kórház utca sarkán – akkor ott – levő gyógyszertárat zárta be a vezető patikusasszony, és szólt a szolgálatot teljesítő rendőrnek: „Aki ott a Miklós téri buszmegállóban tántorog, az nem egy részeg ember, hanem a Szél doktor, délelőtt még bejöttek tőle a receptek." A kihívott mentő „későn érkezett".

De hát ki volt Ő, akinek sírjához már nem mehetünk kegyeletünket leróni, mert a „hálás utókor" megfeledkezett a fenntartásáról gondoskodni.

Dr. Szél Tivadar orvos doktor, közgazdász doktor, államtudományi doktor a Statisztikai Hivatalban, miniszteri segédtitkár, és Londonban és Manchesterben végzett gépészmérnök volt. 1929-ben a Haláloki nomenklatúra negyedik revízióján hazánkat képviselte a Párizsi Orvoskongresszuson. Hazajőve Dr. Nékám Lajos – az Orvosi Könyvkiadó Társulat akkori elnöke – megbízásából megírta a magyar egészségügyi statisztikát, ami e tárgykörben az első hazai összefoglaló mű volt. A 461 oldalas hatalmas munka a szerző által feldolgozott adatoknak és összehasonlító következtetéseknek csupán egy részét foglalja magában, tekintettel arra, hogy anyagi meggondolásokból a teljes tanulmány nem jelenhetett meg.

Dr. Szél Tivadar igen érdekes és újszerű meglátások alapján végezte statisztikai vizsgálódásait, így feldolgozta az öngyilkosságot elkövetők felekezeti hovatartozóság szerinti megoszlását, ugyanakkor az elkövetést motiváló tényezők és az életkor összefüggéseit. Kiemelte, hogy a legutóbbi évtizedek kulturális fejlődése csökkentette a fertőző betegségekben elhaltak számát, különösen vonatkozik ez a tbc mortalitásra. Lecsökken a csecsemő halandóság, de párhuzamosan erősen megemelkedtek más halálokok, mint az öngyilkosság, a vérkeringési szervek bajai és a rák okozta halálozás.

Sokirányú és különböző tudományokkal felvértezett ember volt Szél doktor. Nagy emberszeretetének bizonyítéka, hogy 36 éven át volt az óbudai téglagyárak orvosa. (Nyugdíjba kerülvén a Drasche téglagyár munkásai azonnal építettek egy orvosi rendelőt, mert ragaszkodtak ahhoz, nekik továbbra is a Szél doktor legyen az orvosuk.) Mit is írt róluk: „A nagyvárosok perifériáin levő gyártelepek munkásházainak, a kültelki nyomortanyák szűk, nedves, rosszul szellőztetett, penészes lakásai jutnak az eszünkbe, ahol zsúfoltan élnek rosszul táplált, vérszegény emberek. Ezek a gümőkor melegágyai. A budapesti férfi napszámosság ezer élőjére évente harminc tbc-s halott jut." A felebaráti szeretet sugallja a betegséget okozó nyomor kiirtását. Hát ő ennek élt élete legutolsó órájáig. 72 éves volt, amikor a délutáni rendelésre indulva, agyonhajszolt szíve fölmondta a szolgálatot. Akik ismerték, ma is látják lelki szemeikkel, amint kopottas ruhájában fáradhatatlanul ment a betegeihez, küzdött egészségük visszaadásáért, életük meghosszabbításáért.

Temetésekor az általa annyira szeretett téglagyári munkások és munkásnők az Óbudai Új Temető ravatalozójának a környékét is megtöltötték. Az őt búcsúztató orvoskolléga könyvének előszavából idézte a statisztikus hivatásának summázatát.

EGÉSZSÉGÜGYI STATISZTIKA

ORVOSOK ÉS ORVOSTANHALLGATÓK SZÁMÁRA

Dr SZÉL TIVADAR

BUDAPEST

Emlékét megőrizendő a Perényi út melletti háza előtti utcát róla kellene elnevezni.

Dr. Bókai Bátor

FOGYÓ LIGETÜNK

A rengeteges Bakony

■ Szepesi Attila

A negyvenöt éves, minden tiszteletet megérdemlő *Rómer Flóris* bencés szerzetest – amúgy egy bécsi származású, Magyarországra költözött csizmadia fiát – felsorolni is sok volna, mi mindennek nem nézték, amikor 1859-ben (kocsin és gyalogszerrel) bebarangolta a Bakonyt. Jobb esetben esőcsináló garabonciásnak, adóhivatalnoknak és templomfoglalónak, kése és fejszéje miatt kőfaragónak, gyűjtődoboza okán kíntornásnak. De nézték marhatolvajnak, útonálló zsiványnak, lókötőnek, sőt zordon rablógyilkosnak is.

Illő humorral viselte a megpróbáltatásokat. Nehezebbeken is túl volt már. Megjárta Olmütz és Josephstadt tömlöceit, hisz hiába volt *József* főherceg természettantanára, 1848-ban a szabadságharc oldalára állt. A hadjáratok során nem tétlenkedett, s ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy nyolcesztendei, vasban töltendő várfogságra ítélték. Szabadulása után is nehezen oldódott körötte a légkör, mint írja: „Sokan velem szóba is alig merének állni."

Ám munkaszeretete, energiája minden gyanakváson diadalmaskodott. „Nálam a tett az eszmétől kis lépésnyire fekszik" – mondja, és nekivág a „rengeteges Bakonynak". Tanártársai, akik az útra el akarták kísérni, a „fűvész, a rovarász meg a földtan képviselője", sorra mondják le a két hónapos barangolást. De Rómer Flóris nem az az ember, akiben szalmaláng lobog.

Sokoldalú tudós, aki otthonosan mozog a históriában, a régészetben meg az őslénytanban, a néprajzban, a botanikában, a kőzettanban és a geológiában, de a nyelvészetben, az állat- és madártanban is – olyan tudományokban, amelyek a szó mai értelmében nem is léteztek akkoriban –, ám az utazását megörökítő könyvét, amelyet a hegység „természetrajzi és régészeti vázlatának" mond, át- meg átszövi a költészet.

Tudósi elszántsága mellett, amelynek fő célja a hegység egyben látása, bakonyi gyermekkora utáni nem titkolt nosztalgia is vezeti, amikor az őstölgyesek és bükkösök rejtekén barangolt: „Készítettünk pálcikából malmokat, melyeket a sokszor rakoncátlan Gerence csendes hullámaira bíztunk, sütögettük összehordva száraz ágak alatt a Bakony főterményét, a jó lisztes burgonyát. Rákásztunk saját készítésű varsával, eprésztünk, vargányáztunk és hosszú kirándulásainkból visszatérve többnyire a páratlan szépségű hármas forrás terebély bükkjei alatt nyugodtunk meg."

Maga az utazás az ezernevű Bakonyon át embert próbáló feladat. Mert a hegység nemcsak romantikus csengésű, de zordon neveire is rászolgált. Édeni és kedves Bakony. Kies, virányos, rengeteges Bakony. Bükkös meg vadregényes Bakony. De: elhírhedt, zsiványos és borzadalmas Bakony is!

Szerzőnk, mint jelzi, mindenekelőtt a „régiségeket" kutatja. Ez a fogalom sok mindent takar. Belefférnek a földtörténet emlékei az orsócsigáktól a mamutcsontokig. A római pénzérméktől a parasztbarokk fatemplomokig. Az ódon, a rómaiak koránál régebbi földváraktól és rusztikus cserépedényektől a feliratos, régi harangokig. A kunhalmok rejtelmeitől a földrengésekre emlékező hegyomladékokig. A boldogult pálos szerzetesek csontmaradványaitól a megsárgult kéziratokig.

Szerencsére kitűnő érzéke van a mindennapi események megfigyeléséhez és a tájak szépségeinek, zordon hangulatainak átérzéséhez is. Így aztán értekezik sok mindenről, ami nem föltétlenül régiség: a vidéki tanárok sanyarú életétől, a korabeli fogadók leromlottságától a helynevek varázslatos csengéséig, a víztükrön futkosó bogarak színes farsangjáig meg a XIX. század „vandalismusáig", amely nemhogy ápolná a hagyományokat, a gótikus templomok és kolostorok maradványait, hanem módszeresen pusztítja őket.

Kétségtelen, hogy a legtöbbet ódon kövekről, ősmaradványokról, római szarkofágokról és középkori templomokról értekezik. De egy-egy lírai és felszikrázó pillanatában összeveti például az alföldi meg a bakonyi pusztát: „Ott elkerülhetetlen az egyszínű ég, határtalan, bokor és fa nélküli zöld vagy sárgás pázsit, előterén az egyensúlyozó kútágas – emellett a nap égő sugaraitól összevissza repesztett fehérlő sár, az utolsó békától is elhagyott mocsár maradéka! –, szélén pedig az összehúzott nyakú, mélabús gólya."

A bakonyi puszta viszont eleven, távoli hegyek vonulata, erdők meg berkek karéjozzák. De van itt olyan táj is, amely még az alföldinél is zordabb. „Jobbra-balra lélekölő sivatag, melyen még az alföldi pusztáinkon mutatóujjként meredő kútágas sem emlékeztet emberi telepre. Itt nincs változás, mely lelkedben gondolatszikrát gyújthatna. Mit láttam? Lábaim alatt félékenyen kúszó, sárgás tekintetű, elnyomott verőfényes növényzetet, a rendkívül forró nyár mostohagyermekeit."

Ez a sivatag is a rengeteges Bakony zárványa. Ahogy a „borzasztó sziklanyílás" is, amelyen a Gaja folyócska átverekszi magát a nánai fűrészmalom közelében. És a rengő tölgyesek meg bükkösök is, amelyekben olykor eltéved. Rá is esteledik, sziklás szurdokba ér vagy épp ingólápra, hol „ölnyi mélységű árokban hömpölygött nyílsebességgel az inkább agyagpép-, mint víznek beillő hegyi pataknak egyik, e mezőt minden kigondolható irányban átszelő s rakoncátlanul elöntő ága". Miközben itt téblábol, és segítségért kiáltoz, eszébe jut – humorérzéke nem hagyja cserben a veszélyben sem –, mennyivel könnyebb volt megmásznia a tihanyi remetebarlangok feletti sziklabércet, mint itt tipródni a lehúzó, vigasztalan lápon.

A korabeli (és emlékeit kitáró) Bakony színes kaleidoszkópként elevenedik meg a könyvben. Rómer Flóris mintha a múlt meg a jelen határán egyensúlyozva róná a mezsgyéket, a patakmedreket meg a sziklás bérceket. Talpa érzi a kövek éleit, de szelleme elkalandozik az antikvitás meg a középkor világába. Értekezik a járványokról, a regékről, a helynevekről, az étkezési szokásokról, a mesterségekről.

De a legyek ostromáról, a víz erejéről, a kutyák vadságáról, a pocsolyák mikroszkopikus paránya iról meg a madarak énekéről is. És eme tengernyi részletből összeáll a hegység képe, amelynek szerzetes-kutatónk előtt ezernyi emlékét feltárták ugyan már, de még senkinek sem sikerült felmutatnia egyetlen, impozáns képben ezt a ma is rejtelmes világot. Annak múltját, jelenét és kicsit tán a jövendőjét is. Röviden: az ezernevű, rengeteges Bakonyt.

MESSZELÁTÓ

■ TEMESI FERENC

Kezdjük a fizikával: a konzervatív erőtér olyan állandó erőtér, amelynek potenciája van. Ez bizony szépen hangzik. Mivel sajnos író lettem és nem fizikus, folytatnám a saját szakmámmal. Minden író alapvetően konzervatív, mert valamely hagyományt, valami régit őriz. Ilyen az avantgárd író is, csak ő még régebbi hagyományhoz nyúl vissza.

Emlékszem, amikor a nyolcvanas évek végén először jutottam el Amerikába, mekkora megdöbbenéssel vettem tudomásul, hogy egy konzervatív országban vagyok. A könyvekből, filmekből, zenéből ismert Amerika szabadelvűnek, sőt szabadosnak tűnt, csak a nyolcvanas évek végére mindezt elfújta a neokonzervatív szél.

Nincs szándékomban, hogy e rövid dolgozatban áttekintsem a történelmi konzervativizmus természetrajzát, inkább csak arról szólnék, mit jelent az én szótáramban ez a szó: konzervatív.

A túlélő szinonimája. Egy ember, aki borúlátó a jövőt, és optimista a múltat illetően. Az ember, ha igaza van, nem lehet eléggé konzervatív, ha nincs igaza, nem lehet eléggé radikális. A konzervatív olyan realista, aki a valóságost, az alapvetőt, a maradandót fogadja el. Arra használja fel az intelligenciáját, hogy meghatározza, mit kell fönn- vagy inkább megtartania. Olyasvalaki, aki úgy gondolja, semmit sem kéne véghezvinni elsőként.

Ami a történelmet illeti: az egyik század radikálisa a következő konzervatívja lehet. Minden konzervativizmus azon az elképzelésen alapszik, hogy ha hagyjuk menni a dolgokat a maguk útján, akkor a dolgok változatlanok maradnak. Peredalmi.

A konzervatívok, mondá *Lord Halifax*, nem hisznek a szükségszerűségben, de ha lenne is ilyen, ellene szavaznának a parlamentben.

A modern konzervatív – aki nem biztos, hogy a konzervet is konzerválná, miként ellenfelei gondolják – elkötelezettje az ember legrégebbi törekvéseinek az erkölcsfilozófiában. Legalábbis *John Kenneth Galbraith* szerint. Ez a feladat számos belső ellentmondást, sőt abszurditást rejt magában.

A jólétben élők konzervativizmusa olyan önzés, amely már tiszteletreméltóságnak tűnik. A hagyománytisztelet mint a felsőbb osztályok jellegzetessége, valamiféle illendő dolog, míg az újítás mint az alsóbb osztályokbeli jelenség, közönséges.

És mégis: a hagyományőrzők politikai filozófiájában és tetteiben mindig kell hogy legyen morális tartalom. A szabadelvűek szerint igazi konzervatív az, aki nem képes megsemmisíteni egy régi eszmét, és képtelen megragadni egy újat. Aggasztják a társadalmi igazságtalanságok, és állást foglal a felszámolásuk ellen. A radikálisok új eszméit akkor teszik magukévá a fontolva haladók, amikor azok már ráuntak.

Miként a kíméletlen szatíra bajnoka, *Ambrose Bierce* írta Az ördögök szótárában: konzervatív az az államférfi, aki szerelmes a meglévő hibákba, szemben a liberálissal, aki újakkal kívánja helyettesíteni őket. Amerikában – ha *Gunnar Myrdal* mondta – ez igaz is lehet. Amerikának sok tehetséges konzervatív államférfia volt, de kevés kivétellel liberálisok lettek a nemzet hőseivé.

A szabadelvűek olyan emberek – mondják mások –, akik nem tudnak vezetni, nem akarnak követni, és visszautasítják az együttműködést. Az igazi liberális hatalom nélküli hatalomimádó – *Orwell* szerint. Az a férfi, aki elhagyja a termet,

Talán hajlandó vagyok hinni a szabadelvűség jó néhány alaptételében, de nehéz hinnem magukban a liberálisokban. A liberális az az ember, aki megmondja másoknak, mit csináljanak a pénzükkel. A liberális intézmények, vélekedett *Nietzsche*, tüsténT megszűnnek szabadelvűnek lenni, mihelyst biztos lábakon állnak!

Én azért óvnék attól, hogy egy nép ifjai mind hagyományőrzők legyenek. Annak a népnek harangoztak. Másrészt viszont, aki elszánta magát arra, hogy nem hagyja el a járt utat, nem is tévedhet el. A testmeleg szigorúság mindig kellemesebb a feszült szabadosságnál, miként egy hideg nap, amely nulla fok körülire melegszik fel, szemben a tikkasztóval, amely ugyanolyan hőfokra hűl le.

Az egész kérdést szívemhez szólóan *Benjamin Disraeli*, a nagy angol konzervatív államférfi fogalmazta meg:

Annak a férfinak, aki tizenhat évesen nem szabadelvű, nincs szíve, annak pedig, aki hatvanévesen nem konzervatív, nincs esze. Hát valahogy így. Egy respublikában mind a két felfogásra szükség van. Az út közepén meg van egy fehér csík: ott a legnehezebb vezetni.

A mai neokonzervatívoknak (köztük az én huszonkét éves fiamnak) nincs tartanivalójuk tőlem. Egyszerűen föl kell világosítaniok, hogy olyan ember vagyok, akiben az ész vált a legnagyobb szenvedéllyé. És kész. Mint írótól meg pláne nem kell félni tőlem.

Bertrand Russell írta A nyugati filozófia történetében, *Locke* politikai filozófiájáról szólván:

„A civilizáció bizonyos fokig a társadalmi egyenlőtlenség alapján halad előre – a nagyon gazdagok alapítványai, jótékonykodásai segítségével. Ez a tény az alapja annak, ami a legtiszteletreméltóbb a konzervativizmusban."

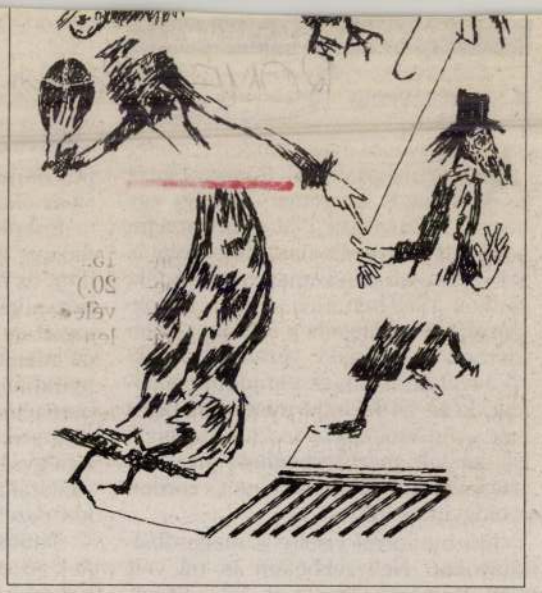

„Ha a dolgokat magukra hagyjuk, a változások özönének tesszük ki őket" BANGA FERENC RAJZA

A mi országunkkal az a baj, hogy túl sok politikust terem, aki azt hiszi, hogy könnyű becsapni az embereket. A mi demokráciánkban még mindig az az emberek véleménye, hogy egy ostoba ember valószínűleg becsületesebb, mint egy okos. Politikusaink többsége kihasználja ezt az előítéletet, és ostobábbnak mutatkozik, mint amilyennek a természet megalkotta.

Parlamentünkben csak nagyon kevés embernek jut eszébe, hogy ne a liberális vagy a konzervatív választ keresse, hanem a helyes választ. Föl kéne ismerni, hogy az szolgálja a legjobban a pártját, aki a hazáját szolgálja!

Römer Flóris

Vas. Ujs. 1889
295. l.

Römer Flóris mint szobrász. Nemrég elhunyt kitünő tudósunk, Römer Flóris rabságából most a következő érdekes adatot beszélik: Josefstadtban Dunyov István barátjával s több kiváló olasz államfogolylyal volt egy terembe elzárva. Römer itt szobrászattal is foglalkozott és pedig akként, hogy kenyérbélből készített szobrokat és templomokat. Römer ügyessége a börtönfelügyelőt is bámulatra ragadta. Nagyobb részét e készítményeknek rabtársai közt osztotta szét, kik aztán a börtönfelügyelő engedelmével családjaiknak küldték haza. Azt a börtönfelügyelő nem tudta, hogy a szobrok, templomoszlopok és kupolák forradalmi iratokkal, kiáltványokkal, hazafias versekkel s más hasonló tartalmu iratokkal voltak bélelve.

Sajt, vaj és
csemegeáruk

BUDAPEST, X

1881

A Nemzeti Muzeum Könyvtárában dolgozik és vizsgálja Zalam. történetét bebejező részét MK Szl. 1881 98. p

Römer Flats

Károly, Eötvös Károly, b. Nikolics Fedor, stb. A ház elnökének és a háznagyi hivatalnak részvétét gr. Teleki háznagy tolmácsolta. A szabadelvü párt részvétét b. Podmaniczky elnök megbizásából Visi Imre fejezte ki. Az egyetemi ifjuság 8 tagu küldöttsége részvétüket, sajnálatukat fejezték ki. Szentesről, Törs kerületéből pártkülönbség nélkül sokan sürgönyileg tudakozódtak képviselőjük hogyléte iránt

Az idei országos dalünnep Szegeden lesz aug. 15-én és a következő napokon. A szegedi dalegyesület meleg hangu körlevelet intézett a tagegyesületekhez, melyben valódi magyar alföldi vendégszeretettel hivja meg az énekeseket. Eddig már hat különféle értékes dij van megállapítva.

Az első o. általános balesetek elleni biztositó társaság, melyet hazánkban a cs. k. szab. «Assicurazioni Generali» magyarországi vezérügynöksége képvisel, e hó 9-én tartotta Bécsben rendes közgyülését. Az előterjesztett 1888-ik évi számadási jelentésből kitetszik, hogy a baleset-biztositás a lefolyt évben jelentékeny haladást tett, ugy a biztosítottak számát, mint az általuk teljesített dijakat illetőleg, minthogy a dijbevétel 756.160 frt 02 krnyi összeget ért el, az egyénenkinti biztosításnak a jövő években esedékes dijkötelezvényei pedig 2,847.843 frtot tesznek ki. Az egyénenkinti biztosítást 34.121 személy vette igénybe, mig az együttes biztosítás által 155.576 munkás 40,115.831 frtnyi évi munkabérrel részesült a baleset-biztosítás jótéteményeiben. Az 1888-iki üzletévben 6243 káresetet 360.076 frt 91 krral fizettek ki, az intézet fennállása óta 19.343 káreset egyenlíttetett ki összesen 1.274-403 frt 35 krral. Az üzletszámla 97.230 frt 43 krnyi nyereséggel záratott le, miután az értékpapirok 24.779 frt 93 krnyi értéktöbblete az árfolyam-ingadozásokra alakított tartalékba és a tőketartalékhoz a szabályszerü illetményen kivül még 8584 frt 56 kr csatoltatott. Az igazgatótanács ajánlatára a közgyülés elhatározta, hogy 80.000 frtot, azaz részvényenkint 16 frtot (= 8%) fordít az osztalékszelvény beváltására. Az egy milliónyi teljesen befizetett részvénytőkén kivül a társaság még 533.653 frt 48 krnyi dij és kártartalék felett rendelkezik, mig a különféle nyereségtartalékok 148.127 frt 53 krt tesznek ki. Mindez összegek, mint ez a mérlegből látható, elsőrendü értékekben vannak elhelyezve és pedig felerészben magyar záloglevelekben és elsőbbségekben.

Előfizetési fölhivás.

Lapunk azon t. előfizetőit, kiknek előfizetése márczius végével lejár, fölkérjük az előfizetés mielőbbi megujitására, nehogy a lap küldésében fennakadás álljon be.

ELŐFIZETÉSI FÖLTÉTELEINK.

Negyedévre (april—junius)

A Vasárnapi Ujság	2 frt — kr.
A Vasárnapi Ujság a «*Világkrónikával*» *együtt*	2 « 50 «
A Vasárnapi Ujság és Politikai Ujdonságok	3 « — «
A Vasárnapi Ujság és Politikai Ujdonságok a «*Világkrónikával*» *együtt*	3 « 50 «

Félévre (april—szeptember)

A Vasárnapi Ujság	4 frt — kr.
A Vasárnapi Ujság a «*Világkrónikával*» *együtt*	5 « — «
A Vasárnapi Ujság és Politikai Ujdonságok	6 « — «
A Vasárnapi Ujság és Politikai Ujdonságok a «*Világkrónikával*» *együtt*	7 — «

A «**Politikai Ujdonságok**»-hoz «**Magyar Gazda**» czim alatt két hetenként megjelenő **gazdasági lap van csatolva**, s ezenfelül **rendkivüli mellékletekkel bővítve** a lapnak eddig is hetenként másfél s minden második héten két nagy ivre terjedő tartalma, mely a *Politikai Ujdonságokat* ez ideig is a legnagyobb és legtartalmasabb politikai hetilappá tette.

A «**Vasárnapi Ujság**» ujabban «*Női munka és divat*» czimü uj rovattal s jelentékenyen bővített tartalommal jelen meg.

Mind a két lapnak kiegészítőjéül szolgál a «*Világkrónika*» czimü képes heti közlöny, mely hetenként egy iven s számos képpel illusztrálva jelen meg.

T. előfizetőink sziveskedjenek az előfizetés megujitásánál, vagy a «Világkrónika» megrendelésénél czimszalagjukból egy példányt a posta-utalványra ragasztva beküldeni, s minden reklamációt és egyéb a szétküldésre vonatkozó közleményeket a kiadó-hivatalhoz küldeni.

A Vasárnapi Ujság és Politikai Ujdonságok kiadó-hivatala Budapest, egyetem-utcza 4. sz.

HALÁLOZÁSOK.

Dr. Römer Flóris halálának hire a főváros tudományos köreiben a legmélyebb részvétet keltette, s az intézetek külön képviseltették magokat Nagy-Váradon az e hó 20-án végbement temetésen. A budapesti egyetemnek is tanára volt egykor a derék tudós s most ez is képviselőt küldött. Dr. Hampel József egyetemi tanár képviselte az egyetemet és nemzeti muzeumot; a tud. akadémiát Fraknói Vilmos főtitkár, a műemlékek orsz. bizottságát Czobor Béla. A történelmi társulatot Szadeczki Lajos másodtitkár s a régészeti társulatot dr. Szendrei János titkár. Az akadémia a ravatalra gyönyörü babérkoszorut is helyezett, mely széles, nemzeti szinü szalagján ezt a felirást viseli: «Römer Flóris rendes tagnak — a magyar tud. akadémia.» A történelmi társulat is tett a ravatalra babérkoszorut. József főherczeg táviratban nyilvánította fájdalmát volt nevelője halála fölött s diszes koszorut küldött ily fölirattal: «Hálás tanítványától, József főherczegtől.» A távirat pedig igy hangzik: «Legbensőbb és legmélyebb fájdalommal vettem a gyászhirt, szivből siratva annyira szeretett kedves tanitómat. Isten nyugtassa!» A pannonhalmi főapátság is képviseltette magát Borbély Kornél vikárius által. A temetés alkalmával jelen volt Nagy-várad város és a törvényhatóság tisztikara, az összes egyesületek, társulatok, iskolák képviselői; Kuttig altábornagy, Petrovics tábornok, s a teljes tisztikar. A ravatalt az elhunyt lakásán állitották föl. Schlauch püspök koszoruja is ott volt a koporsón, s a temetési szertartást szintén a püspök teljesité. A halottas házból a székesegyházba vitték a koporsót s onnan indult a temetőbe a gyászmenet, a nép beláthatlan sora kiséretében. Az elhunytat néhai Lipovniczky püspök sírja mellé helyezték örök nyugalomra.

Hranilovics Illés kőrösi gör. katholikus püspök meghalt és székhelyén, Kőrösön temették el. A tulzó horvátok táborába tartozott, és Strossmayer püspöknek is egyik hive volt.

Elhunytak még a közelebbi napok alatt: Dr. Juhász Norbert, kir. tanácsos, az oktatásügy terén sokat fáradozott férfiu, tankerületi nyug. főigazgató, élete 71-ik, s papsága 48-ik évében, Egerben. — Gr. Zichy Sándor nyug. honvédőrnagy, ki a Zichyek darufalvi ágából származott s visszavonultan élt Sopronban, szélhüdés következtében Bécsben. — Domján Pál. nyug. kir. törvényszéki biró, 67 éves, Balassa-Gyarmaton. — Jurkovics Jankó horvát osztályfőnök, a délszláv akadémia tagja, a «Matika hrvatska» czimü irodalmi vállalatnak helyettes elnöke, ismert horvát iró, 62 éves korában, Zágrábban. — Koroda Pal garam-ujfalusi földbirtokos és ügyvéd, Barsmegye törvényhatóságának tagja, Koroda Pál ismert iró édes atyja, 70 éves — Dr. Dévân Károly, az orsz. közegészségügyi tanács tagja, kiváló érdemü orvos, 83 éves, Pozsonyban. — Végh Mihály földbirtokos, 70 éves, Magyar-Nádason. — Meiszner Ede közgyám, 58 éves, Váczon. — Hegyi József, Jászberény városi ügyésze, ki önkezüleg vetett véget életének. — Molnár János, a szegedi belvárosi egyház segédlelkésze. — Meszlényi Béla adóhivatalnok, Meszlényi Gyula szatmári püspök unokaöcscse, 29 éves, Csabán. — Nákó János nagy-szent-miklósi földbirtokos Bécsben. — Bayer Ferencz, Lugos város volt birája Lugoson, — Traytler Antal fakereskedő, tekintélyes polgár, 55 éves, Aradon. — Bacsinszky Ágoston Ujpesten, életének 21-ik évében. — Bugyi Pál, jászberényi városi békebiró. — Baán Géza végzett gazdász Zala Szaboron, életének 25-ik évében — Schranz Andor, a budapesti evang. német egyház lelkészének, Schranz Jánosnak 18 éves fia, Budapesten.

Endrödy Sándorné, sz. Écsy Antónia, a jeles költő s nagyváradi főreáliskolai tanár fiatal hitvese, kit mélyen sujtott férje mellett még két árvája is gyászol. — Ifj. Ledenyi Ferenczné, szül, Vajdafi Gizella asszony, Vajdafi Gusztáv fővárosi igazgató-tanító és városi képviselő leánya. — Özv. Kállai Rudolfné szül. Csuha Mária élete 81-ik évében Kis-Kállón. — Botka Béláné, szül. Kéler Szidonia életének 20-ik évében, Dettán. — Szilárdi Béláné, szül. Radványszky Ilona, Bécsben, s hült tetemei a lenkei családi sírboltban helyeztettek örök nyugalomra. — Gr. Szirmainé, szül. Mercy d'Argenteau Matild, alezredes özvegye, 78 éves, Kassán. — Ulma Venczelné szül. Barczikay Johanna, elemi iskolai igazgató neje, 66 éves, Miskolczon. — Klatt Jánosné, szül. Vokaun Mária asszony, pénzügyi titkár özvegye, 66 éves, Pozsonyban. — Pákai Kölber Ferenczné, szül. Nováky Katalin, 28 éves, Homrodon.

Külföldön elhunyt: Ulbach Lajos, ismert franczia iró, ki nagy barátja volt a magyaroknak s az országos kiállitás alkalmával ő is eljött Budapestre. Regényei közt is van nehány magyar tárgyu, s ezen kivül Jókait is ismertette a franczia irodalomban. Az utóbbi időkben a «Gil Blas»-nak volt állandó munkatársa. Tárczáit és birálatait Párisban nagyon olvasták.

SZERKESZTŐI MONDANIVALÓ.

Páris. B. S. Magánlevélben válaszoltunk.

M. J. A kedves gyermek emlékezete egy mély gondolatot s két szép sort (az utolsó versszakot) sugallt a kesergő apának. Kár, hogy az egész nincs a gondolathoz s a végsorokhoz méltóan kidolgozva. A viharos éj leirása, a halál leirása, maga a sír megnyilása s a gyermek felszólalása is — nagyon gyakorlatlan kézre vallanak; a verselés is sok kifogás alá esik. Kár érte igazán.

G. D. M. A mutatóba küldött két költemény, egy eszmekörből s egy hangulatból, tartalmilag elég jók, mint: susogtak — nyárnak, jelezte — vagy te, beszólított — mondott: irónők megengedhetnek *magoknak*, de a muzsa még nekik sem bocsátja meg, hát még a kritika!

Nyári éj. (Hugó Viktor) Radó Antal ezt sokkal szebben lefordította.

A boldogság. Hányszor volt már ez a théma, épen igy, sorban, kifejtve! Pedig (kevés kifogással) jól, szépen van megirva; s egy költői beszély végén, resumének vagy epilognak — ugy képzeljük — jó is lehet; de mint önálló közleményt, alapeszméje s felfogása nem levén uj — még kissé terjedelmes és terjengő is a kidolgozása — jobb nem adni közre.

Nem közölhetők. Jaj be nagyon sötét.... Három hang. — Szivről. Szivemhez. — Márczius 15. — Egy kis leány halálára. = Népdalok. 1. 2. 3. (Őszi szellő stb.) — A legszebb kép.

KÉPTALÁNY.

A «Vasárnapi Ujság» 10-ik számában közölt képtalány megfejtése: *Törvényjavaslat.*

SAKKJÁTÉK.

1538. számu feladvány. Kohtz és Kockelkorntól.

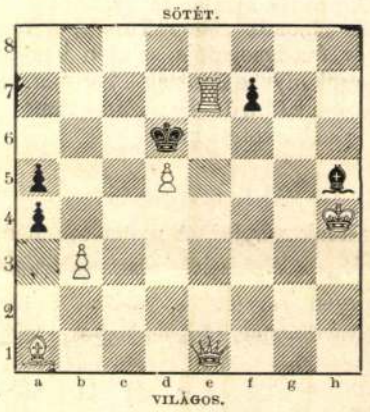

Világos indul s a harmadik lépésre matot mond.

Az 1530. számu feladvány megfejtése.

Bull C. A. L.-től.

Megfejtés.

Világos.	*Sötét.*	*Világos.*	*a.*	*Sötét.*
1. f4—f5	e3—e2 (a)	1.		Ha8—b6 (b
2. Ve8—e2	t. sz.	2. Bc6—c5 †		t. sz.
3. Ff1—g2 v. Ve2—b5	mat.	3. Ve8—b5—e6		mat.

Világos.	*b.*	*Sötét.*	*Világos.*	*c.*	*Sötét.*
1.		Fc7—b6 (c)	1.		Hb2—d3
2. Bc6—c5 †		Fb6—c5:	2. Bc6—c4		t. sz.
3. Ve8—a8		mat.	3. Ve8—c6		mat.

Helyesen fejtették meg: *Budapesten:* K. J. és F. H. — Andorfi S. — Kovács J. — *Az Erkel-sakktársaság nevében:* Exner Károly. — *M.-Fülpösön:* Szász Gvula. — *A beresztelki sakk-társaság nevében:* Nagy András. — *Miskolczon:* Rudnyánszky Géza. — *A pesti sakk-kör.*

HETI-NAPTÁR, márczius hó.

Nap	*Katholikus es protestáns*		*Görög-Orosz*	*Iraelita*
24 V.	**F 3 Okuli**	F Gábor	**12 A Böjt 3. v.**	21 Joram
25 H.	**Gyüm. o. B. A.**	Gyüm. o. B. A.	13 Niczefor	22
26 K.	Manó vt.	Manó	14 Benedek	23
27 S.	Rupert pk. hv.	Rupert	15 Agáp vt.	24
28 C.	Szixtus p.	Malkusz	16 Szabinusz v.	25
29 P.	Cyril vt.	Euszták	17 Elek	26
30 S.	Quirin vt.	Guido	18 Czirill pk.	**27 S. Th.**

Holdváltozásai ☾ Ujhold 31-én 53 pk. d. u.

Rohseidene Bastkleider fl. 10.50 per Robe und bessere Qualitäten versendet porto- und zollfrei das Fabrik-Dépôt **G. Henneberg** (K. u. K. Hoflieferant), **Zürich.** Muster umgehend. Briefe kosten 10 kr. Porto.

Schwarze, weisse und farbige Seiden-Damaste von fl. 1.40 bis fl. 7.75 p. Meter (18 Qual.) — versendet roben- und stückweise porto- und zollfrei das Fabrik-Dépôt **G. Henneberg** (K. u. K. Hoflieferant) **Zürich.** Muster umgehend. Briefe kosten 10 kr. Porto.

A «**Jó-szív**» **egyesület** igazgató választmánya márcz 19-ikén, Tisza Kálmánné elnöklete alatt a miniszterelnöki palotában ülést tartott. Elnöklő grófnő mindenekelőtt kijelenté, hogy ő felségökhez és az özvegy trónörökösnéhez gróf Károlyi Istvánné kezdeményezésére a budapesti jótékony egyesületek sorában a «Jó-sziv» is részvétiratot intézett.

Az évi közgyülés megtartását május első felére határozták. Lukács Antalnak, ki 1888. végeig a pénztárnoki tisztet teljesítette, köszönetet szavaztak. A csongrádmegyei árvizkárosultaknak 11,660 frt kölcsönt szavaztak meg. Vasmegye Magyar-Gencs községének elemi csapások által sujtott lakosai részére pedig 4875 frtot. Továbbá Ungmegye Csecseko községének 100 frtot s a vidéki bizottság véleménye alapján Szabolcsmegye Döghe községének 300 frt, Balsa községének 190 frt segelyt, Tisza-Lök községének 2000 frt kölcsönt adtak. Tekintettel az ujabb árviz-katasztrófa hirekre, a további kölcsönzéseket egyelőre megszüntették.

A Szent-István társulat közgyülésén, mely e hó 21-ikén ment végbe, *Simor János* bibornokprimás elnökölt, s jelen volt Samassa egri érsek, Zalka győri, Császka szepesi, Schuszter váczi, Schopper rozsnyói, Bende beszterczebányai, br. Hornig veszprémi s Pável nagyváradi g. k. püspök, az egyházi rend számos tagja, világi előkelőségek.

Simor János herczegprimás megnyitó beszédében azt fejtegette, hogy korunk nagy baja a katholikus hittől való elpártolása. Sajnálattal vette tudomásul a közgyűlés, hogy gr. Károlyi Sándor elnöki állásáról lemondott és szerzett érdemeiért köszönetet nyilvánítottak. A primás ajánlatára gr. *Zichy Nándor*-t választották elnökül. *Füssy Tamás*, a társulatnak huszonöt év óta igazgatója, szintén lemondott. Érdemeit jegyzőkönyvbe igtatták s helyébe Simor herczegprimás ajánlatára dr. *Kiss János* temesvári theologiai tanár választatott meg.

MI UJSÁG.

Az izgalmak napjai. A nyugalom nem tud állandó lenni, se a képviselőházban, se azon kivül. A katonai törvényjavaslat tárgyalásait sajnálatos események zavarják meg, oly esemćnyek, melyek a régóta ingerült állapotokból, a szenvedélyek forrongásából keletkeznek. Bent a ház üléstermében és a társalgó folyosókon, kivül a házon, utcza-szerte fölkavarodtak a szenvedélyek.

Rohonczy Gedeon képviselő, ki e hó 19-én a képviselőházi előcsarnokban reá lőtt Samorszil Kálmán 19 éves tanulóra, elutazott, s levelet intézett a képviselőház elnökéhez, melyben azt mondja, hogy a folyosón bántalmaztatott, kéri tehát ügyét a mentelmi bizottsághoz utasítani. A márcz. 20-iki ülésben foglalkozott ezzel az ügygyel a ház. Az ülés előtt a folyósokon már nagy hévvel és nyugtalanság közt csoportokban beszélték meg az előbbi nap eseményeit. Egy ily csoporthoz, mely függetlenségi képviselőkből állt, közeledett *Krajcsik* Ferencz is. *Polonyi* Géza azt mondta neki: «ne jöjjetek most közénk, mert nagyon ingerültek vagyunk.» *Krajcsik* ezt sértőnek találta. Hevesen és oly erős szavakkal válaszolt, melyek a folyosó ugyis ideges hangulatát egész fölzaklatták. Husz ellenzéki képviselő azonnal zárt ülést kért az elnöknél. *Pulszky* Károly és egy hirlapiró közt a folyosó másik részén történt szóváltás. Az ülés tehát nagy nyugtalanság közt nyilt meg, s azzal kezdődött, hogy felolvasták Rohonczy levelét, melyet az elnökhöz intézett, s kéri, hogy képviselői mentelmi jogát függesszék föl. *Irányi* Dániel szólalt föl azután, s inditványozta, hogy a tegnapi esemény következtében mondja ki a ház, hogy elvárja a bíróságtól törvény és igazság szerinti kötelességének teljesítését, továbbá küldjön ki kilencz tagu bizottságot az ügy megvizsgálására. *Tisza* Kálmán miniszterelnök szintén kivánta, hogy az ügy a mentelmi bizottsághoz utasittassék, de azt nem fogadhatja el, hogy a bíróság kötelessége teljesítésére figyelmeztessék. *Orbán Balázs* a képviselőház előcsarnokában történt esetet mondta el; az ülés után — mondá — a ház előcsarnokában Iványka Imre rendőrrel vonszoltatott egy ifjut, Boncza Miklós bottal, Beöthy Algernon boxerrel ütötték. Aztán jött Rohonczy s rálőtt a fiatal emberre, s a füstölgő revolverrel Vecsey Endre képviselőt is megfenyegette. *Orbán* előadását ellenmondó közbekiáltásokkal hallgatta a jobboldal. *Beöthy* Algernon kijelentette, hogy nem bántalmazta az ifjut. *Vécsey* Endre elmondta, hogy mikor ő kifakadt a jelenet láttára, Rohonczy ezzel a szavakkal fordult felé: «Ha inzultál, önt is agyon lövöm.» *Polónyi* Géza szerint a fiatal embert agyba-főbe verték s mikor már meglőtték, egy képviselő még kétszer fejbe ütötte. Gr. *Apponyi* Albert a mentelmi bizottságnak azt az utasítást kivánta adni, hogy mindenkit hallgasson ki, a ki jelentkezik. *Thaly* Kálmán oly intézkedésre kérte az elnököt, hogy képviselők ne jöhessenek fegyverrel a házba. Az *elnök* megjegyezte, hogy ily kérést maga is intézni akart a ház tagjaihoz. Szóltak még többen, s végül elfogadták, hogy az ügy a mentelmi bizottságnak adassék át, mely azóta már össze is ült, s megkezdte a kihallgatásokat. A nyilt ülést *zárt ülés* követte, melyben a Krajcsik-Polónyi eset jött szóba, s fölemlítették Pulszky Károly esetét is a hirlapiróval. *Krajcsik* Ferencz kijelentette, hogy Polónyi sértő hangon szólt hozzá. Szavai azonban nem Polónyi becsületére, hanem modorára vonatkoztak. *Ugron* Gábor ugy találta, hogy Krajcsik nyilatkozata után az ügyet befejezettnek lehet tekinteni. Egyszersmind a pártok egymásiránti becsülésének szükségét hangoztatta. Az elvi küzdelmet ne vigyék a személyeskedés terére, a politikai harczot ne folytassák fegyverrel. Szavait a jobboldal is megéljenezte. A zárt ülés azonban még sem hárította el a párbajt. *Polonyi* Géza és *Krajcsik* Ferencz e hó 21-ikén délelőtt fegyveresen álltak szemközt. Golyót váltottak, de egyik sem talált. A márcz. 21-iki ülés már nyugodtabb hangulatban folyt le s a katonai törvényjavaslat 25-ik pontját tárgyalták.

A képviselőház előcsarnokában történt lövés következtében az utczai tüntetések ismét kitőrtek, és nagy mérveket öltöttek. A lövés hire gyorsan elterjedt, s a képviselőház előtt nagy csoportosulás támadt. A meglőtt fiatal embert czombján érte a golyó, de nem hatolt be, mert vagy föltartotta zsebében valami, vagy gyönge volt a lövés. Sulyosabbak fején az ütések nyomai, de pár nap alatt felgyógyul. A képviselőház előtt összegyült tömeget a rendőrök oszlatták szét. Később az ifjuság gyülést tartott a muzeumkertben kemény kifakadásokkal Rohonczy ellen. Este pedig tüntetés volt. A függetlenségi párt klubja előtt éljeneztek. Majd Rohonczy reáltanoda-utczai lakása előtt zajongtak. Innen a kormánypárt klubja elé mentek, de itt már katonaság és rendőrség volt. Egy rendőrtiszt felszólí totta a tömeget a szétoszlásra, s a trombitát is megfuvatta. A tömeg aztán eloszlott, de az utczákon még soká hangzott a zsivaj. Ez márcz. 19-ikén történt. Másnap ismétlődött a tüntetés, a legsajnálatraméltóbb eseményekkel. Az egyetemi ifjuság és a néptömeg már kora reggel gyülekezett a képviselőház előtt és környékén. Gyalog és lovas-rendőrök azonban visszanyomták a tömeget. A muzeum-körúton gyülekezett tehát ujra a tömeg. A miniszterelnök kocsiját fölismerték. Ökölléi, bottal fenyegették. A rendőrség csinált utat a képviselőházhoz. A műegyetem udvarán is sok fiatal ember gyült össze, s bezárták a rácsos kaput. Türelmetlenül várták, mit határoznak a képviselőházban. Herman Ottó nyugalomra intette a fiatalságot. A tömeg az utczán egyre nagyobb lett. Végre az ülést befejezték. A házból kijövő ellenzéki képviselőket éljenezték, a kormánypártiakat lezugták. Mikor a miniszterelnök kocsijába szállt fiával együtt, a muzeum-kert kerítésén belül fölharsogott az «abczug». A kocsi kifordult a Sándor-utczából a muzeum-körutra. Kődarabokkal dobálták, s a tömeg egy része a kocsi után rohant. A kocsis a lovak közé vágott. A tömeg egy része versenyt futott a kocsival. Vágtató rendőrök nyomultak előre és körülvették a kocsit, melyet végre is a tömeg nem birt követni. A kerepesi-ut nyilásától a miniszterelnök kocsija akadály nélkül haladt tovább.

A műegyetem udvaráról dobálni kezdték a rendőrséget, mely az ajtót föl akarta nyittatni, de az egyetemi rektor a kulcs átadását megtagadta. A rendőrség lakatossal nyittatta ki, s katonasággal nyomult be. Tizenegyet letartóztatott. a többiek a Kossuth-nótát énekelve az egyetemhez vonultak, de a szerb-utczai kaput zárva találták, s eloszlottak.

Ezalatt a muzeum-körúton és a nemzeti szinház bérháza előtt (hol a függetlenségi párt klubja van) a legingerültebb jelenetek folytak le, habár ide vonta össze egész erejét a rendőrség és katonaság is érkezett. A képviselőház üléséről jövő Pulszky Károlyt a műegyetem előtt a tömeg felismerte, és rákiabáltak. A szinházi bérház előtt fenyegetni kezdték. Vécsey Endre függetlenségi képviselő szónokolni kezdett, s fel is szólította a tömeget, hogy oszoljanak szét. Ekkor történt, hogy *Törs* Kálmán képviselő oda állt Pulszky elé, s a Pulszkynak szánt ütés őt érte. Kalapját leverték és fején oly ütést szenvedett, hogy a vér azonnal elborította. Pulszkyt egy fiatal ember hirtelen betuszkolta a kapu alá. Törst fölvitték a függetlenségi párt klubjába, hol sebét bekötözték. Szerencsére nem volt veszedelmes. Most az ingerültség az ellen fordult, a ki Törsre ütött. Ez egy Kasztl József nevü napdijas. Véresre verték, sőt lábszárán egy szurást is kapott. A rendőrség végre szétüzte a bőszült tömeget.

Az esti órákban több század katonaság állta el az utczákat, és őrjáratok czirkáltak. A magyar-utczában Krajcsik lakása előtt macskazenét rendeztek. De a rendőrség a csoportosulásokat nem sokára mindenütt feloszlatta és esti 11 órakor a csend helyreállt.

Márczius 21-ikén a muzeum-körúton és a képviselőház előtt már reggel föl volt állítva a rendőrség, s nem engedtek megállni senkit. Tiz órakor már sürü tömegek sétáltak föl s alá. Nagyobb rendzavarás nem történt. Ellenszegülésért a rendőrség ismét többeket letartóztatott.

Az esti órákban a kerepesi út torkolatánál ismét nagyra nőtt a tömeg. Ekkor a rendőrség minden irányból neki ment a tömegnek, szerteszét űzte. Ekkor történt a legtöbb elfogatás, mert a rendőrség egész csoportokat bekerített, és tömegesen kisérte be. Este *hetven* embert fogtak be, az egész nap folyamán pedig *kilenczvennégyet*.

Márcz. 22-ikén az *egyetem* táblájára kifüggesztették a közoktatásügyi miniszter rendeletét, mely a tüntetések vezetői ellen a legnagyobb szigorra utasítja az egyetemi tanácsot; s a rendelet kijelenti, hogy ha pedig az egyetemi ifjuság még ezentul is nagyobb számmal venne részt az utczai tüntetésekben, az egyetem a folyó tanévre be fog záratni. A miniszter egyszersmind intézkedett, hogy a műegyetem és élettani intézet közti kert, mely sok tüntetésnek volt szinhelye, rendőri felügyelet alá helyeztessék.

A minisztertanács is foglalkozott e hó 21-én a rendzavarásokkal, s elhatározta, hogy a legszigorubb eszközökkel és erélylyel kell föllépni a rend érdekében.

Márczius 22-ikén szakadó eső hűtötte le a tüntetési kedvet. Márczius 22-ikén az utczákon csend volt, de a képviselőházban ujra heves felszólalások történtek. *Orbán* Balázs és b. *Kaas* Ivor a rendőrség eljárása és az elfogatások miatt szólalt fel, *Almássy* Sándor pedig azt említette fel, hogy előtte való este egy rendőr a függetlenségi pártkörből kitekintő képviselőkhöz fölkiáltott, hogy ha az ablakokat be nem csukják, oda lövet. Az *elnök*, mivel a házszabályok szerint Almássynak nem volt joga szólani, megvonta tőle a szót. Az ülés másik felét a katonai törvényjavaslat vette igénybe. Még öt szónok maradt följegyezve másnapi ülésre. Tehát a 25-ik pont vitája a végéhez közeledik.

Az udvar csak pár napig marad még Budapesten. A *királyné*, a ki gyöngélkedik, szombaton volt elutazandó Wiesbadenbe, hol dr. Metzger tanár fogja gyógyítani. *Mária Valéria* főherczegnő a királynéval együtt hagyja el Budapestet. A *király* is elutazik a jövő héten. Ő felsége márcz. 21-ikén átalános kihallgatást adott. Ezt megelőzőleg fogadta a király *Tisza* Kálmán miniszterelnököt hosszabb kihallgatáson; továbbá *Török* János rendőrfőkapitányt. A király száz forintot küldetett Kádár nevü lovas rendőrnek, ki a tüntetések alatt lováról leesett és lábán megsérült. — Ő felsége a királynét és Mária Valéria főherczegnőt elkiséri Bécsbe, de hétfőn visszajön, s még e hó 28-ikán nyilvános kihallgatást ád.

A király ő Felsége e hó 20-ikán, a fővárosban való tartózkodása óta először, hosszabb sétalovaglást tett. Délután egy órakor a városligetbe kocsizott. Az István-uton lóra ült és Rákosmezőre lovagolt. Két órakor ő felsége kocsin ismét visszatért a várlakba.

Az osztrák-magyar monarchia irásban és képben szerkesztősége Bécsben márczius 19-ikén ülést tartott *Wilczek* gróf elnöklete alatt. A vállalat munkatársainak Rudolf trónörökös halála óta ez volt az első összejövetele. Az elnök megható szavakkal tolmácsolta a gyászt, mely Rudolf trónörökös halálával a monarchiát érte s ezzel együtt ezt a nagyfontosságu vállalatot is, melynek az elhunyt megteremtője és lelke volt. *Weilen* udvari tanácsos tudatta azután, hogy ő felsége a mű folytatását határozta el és pedig az özvegy trónörökösné, Stefánia ő fensége védnöksége alatt, a kinek rendelkezésére fog állani. Szögyény külügyminiszteri osztálytanácsos. Ezután a napirendre tértek, melynek tárgyalása közben Weilen udvari tanácsos a következő táviratot vette Miramaréból: «Azon legbensőbb óhajtásom mellett, hogy nagy vállalatunk virágozzék továbbra is, kérem, fejezze ki nevemben a munkatárs uraknak legszivélyesebb üdvözletemet. *Stefánia.*»

Törs Kálmán orsz. képviselő, lapunk egyik főmunkatársa, a márczius 20-iki zavargás alkalmával szenvedett sérülés után a körülményekhez képest, elég jól érzi magát, bár néhány napig a szobát kénytelen őrizni. A megsebesült képviselő iránt, pártkülönbség nélkül, általános részvét nyilatkozik a házban és a házon kivül.

Számos képviselő látogatta meg Törsöt, köztük Irányi Dániel, Jókai Mór, Ugron Gábor, Hegedüs Sándor, Helfy Ignácz, báró Rosner Ervin, Pulszky

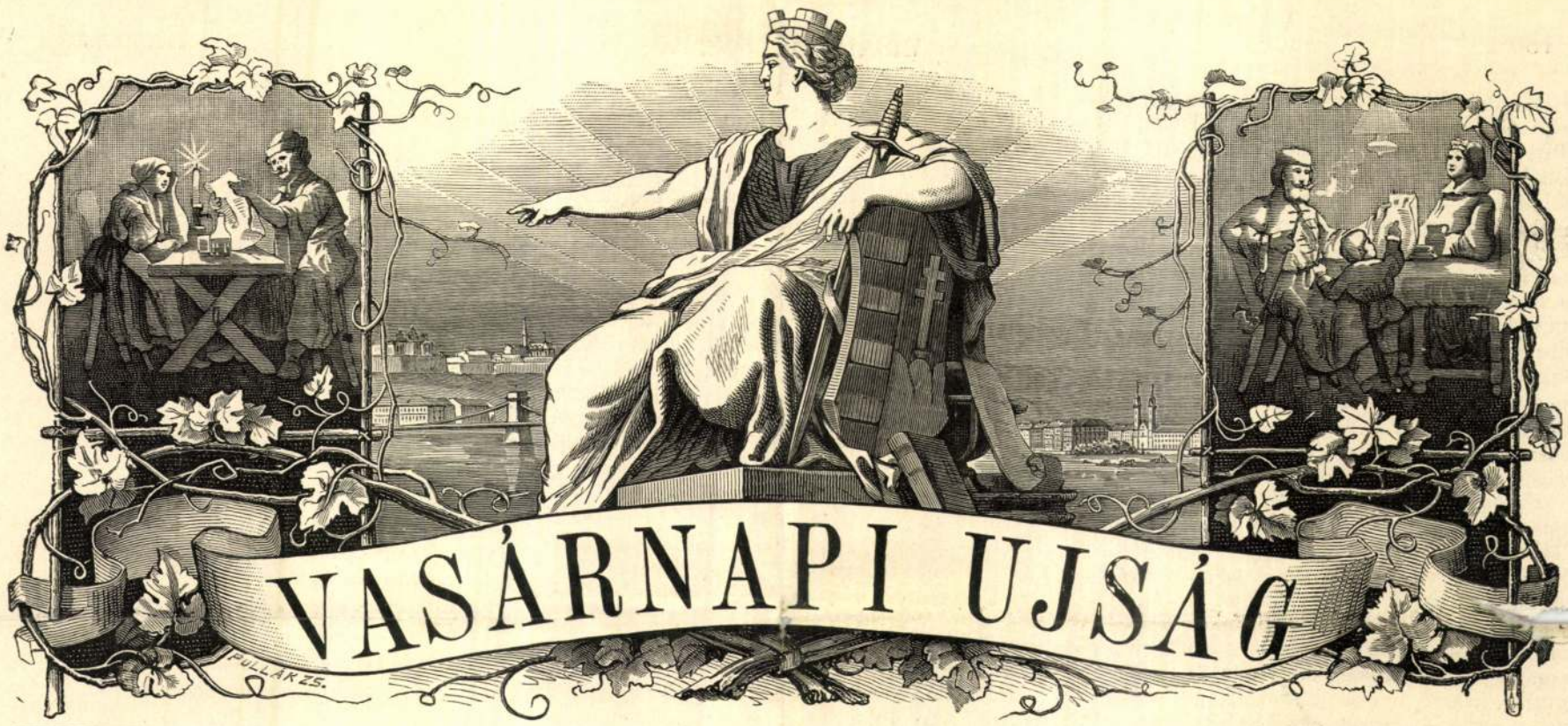

12. SZÁM. 1889. BUDAPEST. MÁRCZIUS 24. XXXVI. ÉVFOLYAM.

Előfizetési feltételek: VASÁRNAPI UJSÁG és POLITIKAI UJDONSÁGOK együtt: egész évre 12 frt, fél évre ... 6 «
Csupán a VASÁRNAPI UJSÁG: egész évre 8 frt, félévre ... 4 «
Csupán a POLITIKAI UJDONSÁGOK: egész évre 6 frt, félévre ... 3 «
Külföldi előfizetésekhez a postailag meghatározott viteldíj is csatolandó

RÓMER FLÓRIS.

1815—1889.

Nemcsak a magyar tudományos élet veszté el egyik legbuzgóbb veterán bajnokát, nemcsak a magyar katholikus klerus egyik legkedveltebb, nagy műveltségü, hazafias tagját abban a férfiuban, kinek neve e sorok fölött áll: lapunk, a «Vasárnapi Ujság» is egyik legrégibb munkatársát, kezdettől mindvégig lelkes barátját gyászolja a megboldogultban. A kiknek módjában áll lapozgatni e hirlap régibb évfolyamaiban, sürüen fognak találkozni Rómer Flóris nevével, a ki e lap hasábjait választotta arra a czélra, hogy annak a tudománynak, melynek hazánkban ő volt egyik első uttörője, hiveket szerezzen, a régiségek tudományát, melynek nálunk annyi tere és anyaga van, népszerüvé tegye. A hatvanas évek óta lapunknak csaknem minden évfolyamában számos önálló nagyobb s még több kisebb közlemény jelent meg a lelkes tudós tollából, ki annak a szakmának, melyet elméletileg önálló irodalmi ággá avatott föl nálunk, gyakorlatilag is legbuzgóbb művelője volt. A műemlékeknek fölkeresésében, a műtörténelmi kutatásban nem volt nála, még hajlottabb korában sem, senki serényebb, a ki nem szünt meg járni, kelni, buzdítani, minden alkalmat fölhasználni, hogy az általa annyira szeretett tudományba vágó ismereteket terjeszsze s másokkal is megszerettesse.

Henszlmann Imre, Ipolyi Arnold, Pulszky Ferencz, magok is még úttörők e tudományokban, együtt működtek Rómerrel, ki egyik megalapitója volt hazánkban a régészet azon új iskolájának, melynek ma már, istennek hála, annyi hivatott ifjabb művelője van.

De, mint egyik szaktudós társa, Pulszky irja róla, Rómer nem csak mint régész, nem csak mint lelkesítő tanár, nem csak mint megfigyelő tudós, hanem mint meleg szivü ember is ritkitotta párját, mindenütt képes volt jótékonyan hatni környezetére s a multnak emlékeivel az uj nemzedéket bátoritani, lelkesíteni s hazafias érzelmeit felkölteni, ugyanezért nem is volt az egész hazában ellensége, mindenki tisztelte és szerette, kinek alkalma volt vele érintkezni, mert azok közé tartozott, kiknek egyéniségét a természet jó kedvében alkotta és fejlesztette s bármily viharos volt is élete, mégis boldognak érezhette magát, mert azon öntudattal élt és halt meg, hogy hazafias és emberi kötelességének mindig meg tudott felelni.

Élete pályája a legváltozatosabbaknak volt egyike s könnyen megmagyarázza azt a sokoldalu képzettséget, melyet sokan csodáltak benne s mely a tudományoknak olyan sok ágában tette avatottá, mondhatni universzális tudóssá s a társadalom annyi rétegeiben keresett és kedvelt emberré.

S a tudós érdemein kivül a személyes szép, nemes tulajdonok e nagy mértéke magyarázza meg azt az általános részvétet, melyet most halálának hire tudományos és laikus körökben széles e hazában költ. Nemcsak hazai tudományosságunk egyik büszkeségét gyászolja benne a hazai közönség, nemcsak a typikus magyar hazafias papot, hanem a talpig embert, a kivel jól esik együtt lenni, egy társadalomhoz tartozni.

Rómer Flóris 1815-ben született Pozsonyban, jómódu polgári szülőktől. Eleintén világi papságra készült, de később a tanári pálya ragadta meg oly varázszsal, hogy már tizenöt éves korában belépett a Szent-Benedek-rendbe. Az antik remekirók mellett kedvvel üzte a mennyiségtant; a történelem iránt való érdeklődése csak később lobbant lángra, főleg midőn az oklevéltan tárgyalásánál eredeti régi okmányokhoz is férhetett. Mint pannonhalmi papnövendék bécsi, később pedig pesti és pozsonyi magyar és német lapokba kezdett dolgozni s czikkeit a németországi lapok

RÓMER FLÓRIS.

is átvették. Ekkor készité Magyarország egyházi régi térképét, valamint több, a «Tudományos Tár»-ban megjelent czikkeit. Az éjjeket is az iskolateremben tölté, ágya egyetlen derekaljból állott, mig párnául kedves Mabillonja szolgált, melyet szorgalmasan forgatott.

A pannonhalmi könyvtárnokság s az oklevéltan tanszéke voltak akkor törekvése tárgyai; de a sors másként rendelkezett fölötte. A bölcsészettudori szigorlatokat letevén, a győri főreáliskola alsóbb osztályainak tanára lett s akkor a festészet iránt ébredt fel szenvedélye s minden szabad idejét Szvoboda Rudolf festő és Szale János udvari fogalmazó s műkedvelő barátainak társaságában a Balaton és Bakony regényes apátságaiban tölté.

Három év mulva a szerzet növendékei mellett mint természettanár müködött s a silány kisérleti tár rendezése és bővítése volt első gondja. Szenvedélyesen üzte ekkor a vegytant és a füvészetet. A Fertő, Bakony és Balaton voltak ujból, de már nem annyira festészeti, mint inkább természettudományi szempontból, gyalogolása czélpontjai s ugyanez években beutazta, többnyire gyalog, hazánk nyugati részét, Stájert, Ausztria nagy részét s a magyar bányavárosokat, mindenütt gyarapitva gyüjteményeit.

Megürülvén a természettani tanszék Pozsonyban, szülővárosába került tanárnak. Itt tanulta Tóth Ezekiel s később a nagy érdemü Petényi Salamon természettudós barátaitól az állatok kitömését. E tanszéken tartott előadásai mindjárt kezdetben oly látogatottak lőnek, hogy vallásküllönbség nélkül akademikus, liczeumi s a városból odatóduló nagy számu hallgatóit a terem alig volt képes befogadni; de e nyilvános előadásait betiltották s ezentul csupán a vasárnapi mutatványokra kellett szoritkoznia. A dévényi csucsra ismételve tett kirándulásai gazdagiták gyüjteményét s felfedeztették vele, a mint egyetlent ismert Psephophrus polygenatus őslény maradványait. Ekkor voltak tanitványai között az Abaffyak, báró Mednyánszky Dénes, gróf Forgách József, báró Walterskirchen Ernő, Ottó és Roderik, Mayer Ernő, a konstantinápolyi követség titkára, mint nyilvános, Pálffy, Pejacsevics, Szapáry grófok s az Ürményiek, mint magánhallgatói; ekkor alapitá a pozsonyi füvészkertet, saját költségén. Szünnapjaiban Besztercét s a többi bányavárost, a Kárpátokat, jelesen a lomniczi csucsot kétszer utazta be gyalog.

A legutolsó pozsonyi országgyülés alatt József főherczeg nádor fiát, József főherczeget, a természettudományokra oktatta. Még most is sokan örömmel emlékeznek ama kirándulásokra, melyeket a derék tanár Pozsony gyönyörü vidékén a főherczeg s hallgatói kiséretében tett, az Isten szabad ege alatt tartván előadásait.

S a buzgó lelkész és tanár, kit jó sorsa az udvarhoz olyan közel hozott, midőn a honfiui kötelesség szólitá, nem habozott követni a hivó szózatot. Kardot kötött s a magyar honvédsereg utászkaránál mint vitéz kapitány szolgálta végig a szabadságharczot. A küzdelem lezajlása után ő is foglyul esett s a josephstadti várba vitetett, hol fogolytársainak ő volt a szakácsa, honnan csak 1854-ben sikerült kiszabadulnia.

A bakonybéli apátság magányába vonult vissza s csupán tudományszomjában és munkakedvében keresett vigasztalást a szomoru viszonyok között.

Elkezdé a Bakonyt földtanilag kutatni s megveté a pápai gimnáziumi s a zirczi állatgyüjtemény alapját. Innét két évig majd Pozsonyban, hol főreáltanári állással kinálták meg, — majd Horvátországban, Erdődy Károlynál, mint nevelő működvén, Radobajt látogatta, átkutatta Varasd vidékét és a remetineczi kövült haltelepeket fedezte föl.

Világi pappá lennie nem sikerülvén s a magánnevelést pedig szükkörünek találván, 1857 elején visszatért Győrbe, hogy a gyüjteményeket rendezze. Innét másodosztályu tanárnak rendeltetett Kőszegre, itt alkalma volt átvizsgálni Sopron érdekes vidékét. Az iskolai év végével ismét visszahelyezték Győrbe.

Most kezdé alapitani Győrött a nemcsak ország-, hanem monarkhiaszerte elsőranguvá fejlődött vidéki muzeumot és pedig egy fillér idegen segitség nélkül, minden utazásait magánórák adása által, véres verejtékén szerzett filléreiből fedezve. Igy keletkezett a Sárkány Miklós bakonybéli apát pártfogása alatt növekedő állatgyüjtemény. Biztatására és közremunkálására keletkezett a pannonhalmi, bakonybéli s győri légtani észlelő intézet, s alakulóban volt a győri füvészliget.

Átkutatta a Vértest, a tiszántuli részt s Erdély nagy részét, s a Bakonyt. Ez utóbbit tárgyazza a «A Bakony» czimü terjedelmes munkája is.

Ezután is nagy tevékenységet fejtett ki a régészeti irodalom terén. Számos kisebb-nagyobb régészeti munka jelent meg tőle a különböző szaklapokban, különösen midőn Budapestre tette át lakását, hol mint a m. nemzeti muzeum régiségtárának első őre a «Régészeti Kalauzt» is szerkesztette, szakértőleg rendezte a római régiségekben rendkivül gazdag gyüjteményt, összegyüjté, megfejté és kiadá a római föliratokat s általában oly munkásságot fejtett ki, mely a legosztatlanabb elismerést szerezte meg neki. Nagyobb munkái a «Győri történelmi és régészeti füzetek», 4 kötet (Pest 1865.); «Műrégészeti kalauz, különös tekintettel Magyarországra» (Pest 1866.); «Árpás és móriehidai, szent Jakabról czimzett prépostság tört[illegible]ete» (Pest 1869.); «Magyarország földirati tekintetben a középkorban,» stb.

Az ő gondolata volt, hogy 1876 őszére Budapestre hivják a nemzetközi ősrégészeti kongresszust, mely megnyilván, általános elismerést szerzett hazánk buzgó tudósainak s az itt kiállitott régészeti gyüjtemények, valamint a hazai lelőhelyek érdekes és gazdag voltának. A Magyarországról készitett ősrégészeti térkép, mely az ő müve volt, valóban meglepte a külföldi tudósokat; de nem kevésbbé az a fáradhatatlan tevékenység, melyet a már akkor nem fiatal koru főtitkár ugy a kongresszus létrejötte, mint annak rendezése és méltó megtartása körül kifejtett.

Hogy rendkivüli érdemeit nem csak a hazában, de a külföldön is méltányolták, annak legjobb bizonyságául szolgálhatnak a következők: A magyar tudományos akadémia 1860-ban levelező és 1871-ben rendes taggá választotta. Tagja volt a krakói tud. akadémiának, továbbá a vasmegyei régészeti, a délmagyarországi történelmi és régészeti, a békésmegyei régész és művelődés-történeti, a felső-magyarországi muzeum-egylet tiszteleti, a történelmi társulat választmányi, a magyarországi műemlékek bizottsági, a m. k. termés[illegible]ttudományi, a földtani, az erdélyi szász történelmi, a svéd régészeti, a bécsi és berlini archeologiai és anthropologiai, természeti és geologiai társulatok rendes, a kopenhágai régészeti társulatnak tiszteleti, a nürnbergi germán muzeum tudományos igazgató tanácsának, a hannoverai pecséttani, a karinthiai és palermói történelmi, kurlandi irodalmi és szépművészeti, valamint a déloroszországi természettani és gazdasági társulat kül, a bécsi cs. kir. mű- és iparmuzeumok és az épitészeti és történelmi műemlékek fenntartására ügyelő bizottság, az Instituto di Correspondenza Archaeol. — továbbá a római, valamint a párisi archaelogiai és anthropologiai társulatok levelező tagja volt.

Fölfedezvén Gömörmegye Jánosi községében az ottani Árpád-kori templomot s azt tudományos leirásban is ismertetvén, nemsokára a jánosi czimzetes apát czimet nyerte. 1878-ban, mikor a nagyváradi káptalannál az irodalmi stallum megürült, nem találhattak volna méltóbbat annak betöltésére Römer Flórisnál. Itt új tér nyilott meg előtte, hol a végtelen kedves modoru, nagy müveltségü főpap hosszas működése új életre keltette, föllendítette a közéletet.

A derék öreg tudós egész utolsó betegsége idejéig élénken érdeklődött a közélet minden mozzanata, különösen a kulturális haladás iránt. De a betegség, mely meglepte, már hónapok előtt ágyba fekteté. Sokan érdeklődtek hogyléte iránt, de talán senki sem melegebben, senki bensőbb részvéttel, mint egykori tanítványa, József főherczeg, a ki elválásuk óta mindig élénk levelezést folytatott vele, őt atyja gyanánt szereté s halálakor is a legelsők egyike volt, a ki részvétét jelentette ki hozzátartozói iránt s ő, a hálás tanítvány küldte egykori jó tanitója koporsójára a legszebb koszorut.

Áldás legyen hamvai fölött, emlékét soká fogják megőrizni nem csupán érdemes művei, s kegyelettel fogják emlegetni még soká, a kiket oly szeretetreméltó modorban tudott arra kötelezni, hogy őt szeressék, becsüljék. —*rs.*

A KÉT SÍR.

Coppee után francziából.

Timur-Leng, ki Persiát s Indiát legyőzte
S a népek rémülten futottak előtte,
Mint az oroszlántól szanaszét szórt birkák,
Nagy Timur tisztelte a halottak sírját,
S mikor mongoljai egy várost bevettek,
S élő embert csak annyiba vettek
Mint érett kalászt, mely sarló alá sárgul,
Folyó, forró mészből, véres koponyákbul
Mig ezek győzelmi kapukat emeltek,
S diadalünnepet vigan ünnepeltek,
Pillantást se vetve a gyászalkotmányra, —
Timur felül arany-csótáros lovára
S álmodva valamely rémes, sötét álmot,
A temetőbe ment s lováról leszállott,;
Ott soká egyedül bolygott a sírhalmok
Közt, s ha egyre bukkant, mely hirneves dalnok,
Nagy ős, imám vagy hős hamvait takarta:
Timur — szivében a halálról gyakorta
Elmélkedő bölcsek bús áhitatával —
Leborult, érintvén a sírt homlokával.

Hosszu szőrsüveges lovagok vezére,
Mikor Thuz városát keríté kezére,
«Kiméljétek lakósit» — parancsot ád legott,
Azért, mert a mig élt falai közt lakott
Firdúzi, a persák hirneves költője.
Ő maga sírjához megy a temetőbe,
S mivelhogy szivét egy titkos erő vonta,
Parancsolá: a sírt nyissák fel ott nyomba';

A költő sírágya rózsákkal volt tele.

Mikor majd a sír lesz utolsó nyughelye,
Mily változás éri testét egy oly hősnek,
Mint a milyen ő volt? — Timur-Leng igy töpreng.
S győztes seregével mikor haza szállott,
Kara-korum tatár városban megállott.
Fényes ércz templomban itt nyugszik Dzsingizkhán
Letérdel, leborul áhitattal sírján
A vitéz zarándok; s mikor fölemelék
Khina leverője márvány sírfödelét,
Timur iszonyodva fejét elforditja.

Vérrel tele volt a világverő sírja.

JÁNOSI GUSZTÁV.

FELTÁMADT HALOTT.

Történeti rajz.

Az 1400-ik évben egész Európa felett kiterjesztette sötét szárnyát a pestis fekete angyala; olyan idők voltak ezek, a milyeneket Boccaccio ir le novelláiban 1338-ból. De talán sehol sem dühöngött jobban a «fekete halál», mint Florenczben.

Mikor már a város rémülete a tetőpontra hágott, hirtelen a szép Agolanti Ginevra is megbetegedett az Almieri-házból. Csak négy éve élt még Agolanti Francescóval, s ifjusága és szépsége virágában döntötte ágyba az irtózatos betegség. De bár Florencz legszebb asszonyának volt elismerve, házassága még sem volt boldog, mert szigoru atyja akarata ellenére erőltette férjéhez. Szivét ellenben rég Rondinelli Antoniónak ajándékozta volt, a ki őt szenvedélyesen szerette. De a büszke patriczius inkább szánta volna halálnak leányát, semhogy ama plebejusok egyikének ivadékához adja, a kik 1343-ban a népet a nemességre uszitották.

Ginevra nem mert atyja parancsával daczolni, s megtört szivvel kisérte férjét az oltárhoz s ifjusága szép reményeit lelke mélyébe temette el. Azóta csendes lemondás közt élt férje komor palotájában négy éven át annak oldala mellett, s most, hogy a betegség lesujtotta, lelki gyötrelmei által is megrongált szervezete nem birt tovább ellenállni a kórnak s kialudt élete.

E zavaros időkben természetesen a hátramaradottak legelső kötelességökül és legfőbb gondjokul ismerték halottaikat eltemetni; csak a legmulhatatlanabb egyházi szertartásra hagytak időt, sőt a szegényebbek nem ritkán egyenesen az utczára vetették halottjaikat, hol azok addig

APOK *képekben* 1.

Buda első ismert ábrázolása 1493-ból. Fametszet Hartmann Schedel 1493-ban megjelent Világkrónikájából

Teaestély 1845-ben. Egykorú litográfia ismeretlen szerzőtől Nagy Ignác Magyar titkok című, 1845-ben megjelent munkájában

Korcsolyázás a pesti Városligetben. Rusz Károly metszete a Hazánk s a Külföld 1872. évfolyamából

Története Bibliográfia összeállításához a gyűjtemény munkatársai 1200-féle folyóirat, százezernyi könyv, értesítő, kalendárium és egyéb időszaki kiadvány átnézésére vállalkoztak. A várostörténeti adatok mellett bőven kerültek elő korabeli metszetek, rajzok és fényképek egyaránt, amelyek olykor egyedülálló dokumentumai lettek az építésznek, városrendezőnek, várostörténésznek, művésznek, filmrendezőnek, restaurátornak és közművelőnek egyaránt. Életre kelt tehát egy minden korábbinál nagyobb képlelőhely bibliográfia, amely egyszerre kincsesbányája lett a régi Budapest életét idéző filmeknek, televíziónak, könyvkiadónak.

A sem időbeli, sem tematikai, sem műfaji korlátot nem állító adattár mai százhúszezer tételével felöleli a XV—XVIII. századi metszetek és a tegnapot megörökítő fényképek leírását egyaránt.

A tengernyi anyag rendezése nem kis gond, hiszen a tematikus csoportosításnak is sokféle lehetősége kínálkozik. Arra törekedtünk, hogy az anyagban mutatók nélkül is könnyen eligazodjék az olvasó, a kutató.

A legnagyobb földrajzi egységtől indultunk el a kisebbek felé. Budapest, Buda és Pest, majd a városrészek után kertek, parkok, a Dunapart, utak, terek, utcák és az egyes házak következnek. Olyan ez, mintha valaki a városhoz közeledve először a teljes városképet pillantja meg, majd mind közelebb haladva a részletek is föltárulnak. Eljut egészen az épületekig, sőt be is tekinthet a házakba, mert az épület belső részleteiből készített képeket is föltárjuk.

Az anyag gazdagságának jellemzésére csupán a Parlament fejezetét mutatom majd be. Az összesen 585 darab metszet, rajz és fénykép, illetve festményreprodukció adatai közt az 1880. évi tervpályázat, Steindl Imre terve, az alapozás, az építkezés részletei, a bokrétaünnep, a beköltözés, sőt még az időnkénti tatarozások mozzanatai is nyomon követhetők. A külső és belső felvételek nemegyszer segítettek a restaurátoroknak, mert a puha homokkövet szél, fagy és háború egyaránt pusztította és már csak a kép őrizte hitelesen az ablakkeretek, díszek, szobrocskák, szegletek eredeti formáját.

Aki pedig Pest, Buda, Óbuda vagy a későbbi Budapest eseményeit, utcai életét és utcai alakjait, politikai, társadalmi, katonai megmozdulásait, közlekedési eszközeit kívánja megismerni, szintén gazdag anyagra talál. Az ikonográfia segítségével nem lenne nehéz feladat például a millennium, a századelő Budapestjét vagy más egykori várost berendezni, vagy benépesíteni a ma már csak irodalomban emlegetett figurákkal: utcai árusokkal, tisztes iparosokkal, szépfiúkkal, utcalányokkal. A búcsúk, koronázások, Medárd-, János-, József- és Lipót-napi vásárok forgataga mind könnyen felidézhető a képek segítségével.

Ahogy nő a város és ahogy szaporodik a róla készített képek mennyisége, úgy növekedik az adattár.

A csendes és nélkülözhetetlen forrás iránt mind nagyobb az érdeklődés. Hasznosságát a gyakorlat igazolta, bár hasznát aligha mérhetnénk pénzzel. De ha csupán a szükséges kép keresésére fordítandó megtakarított időt mérnénk forintban, akkor is bőven megéri az összes ráfordított munkát és költséget. Egyszer egy könyvtáros megtekintette a készülő ikonográfiát és örömmel kiáltott föl: „nem lesz ezentúl évekig tartó lapozás. Nem kell idő előtt elmorzsolni a folyóiratokat, hogy a keresett képet megtaláljuk, hiszen ez a kalauz megkímél bennünket a meddő munkától."

A folyóiratok megmentésének más módját kell keresni, mert bizonyos, hogy az ikonográfia még több embert buzdít az ott fölsorolt képek használatára.

BERZA LÁSZLÓ

CSERE-

„A-dok ne-ked két va-ca-kot,
adj cse-ré-be egy ka-ca-tot!
Ka-cat, va-cak gaz-dát vált-son
cse-re-be-re vá-sá-run-kon!”

BERE

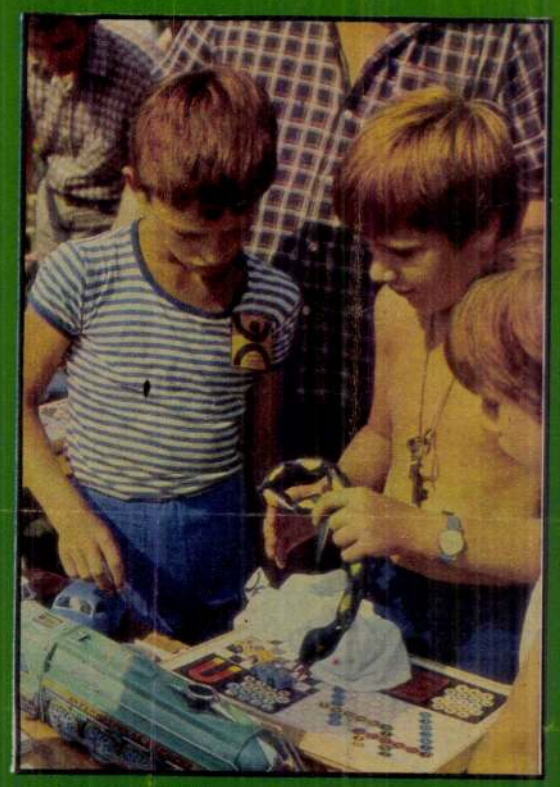

Ténferges helyett...

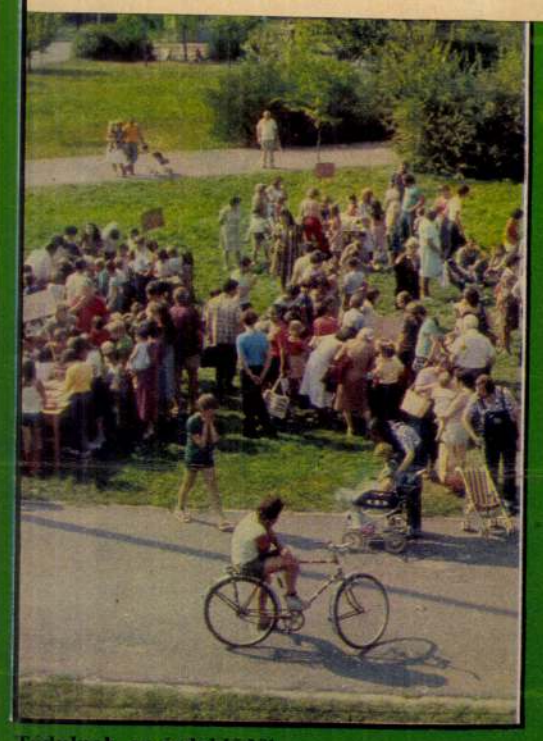

Tódulnak az érdeklődők

Két vacakért egy kacat

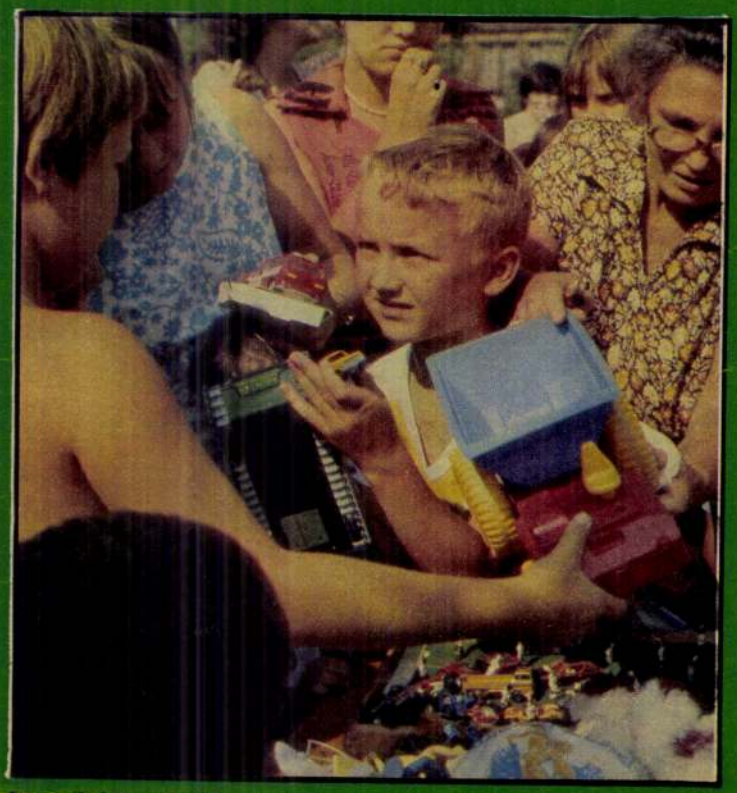

Ezt a drága szépet?

Ki adja oda kártyanaptárért?

FELVÉGI ANDREA FELVÉTELEI

● A fenti hívogató is a többi hirdetés sorsára jutott a lepcsőházunkban: a kirajzszögezés napján lehasogatták. Talán épp azok a gyerekek, akik meleg vasárnapokon se tudnak magukkal mit kezdeni; akik unottan és egyedül ténferegnek lakásból ki, utcáról be; akik elfelejtettek vagy meg sem tanultak játszani...

Az Újpalotai Szabadidőközpont népművelő fiataljai azonban fáradhatatlanul törik magukat és nem szegi kedvüket sem a szűk hely, sem a bő közöny. Kicipelik a főtér füvére a színes mászóka elemeit, bekapcsolják az ablakreszkettető hangfalakat és máris tódulnak az érdeklődők. Búgócsigát cserélnek babára, tankot bűvös kockára, zongorát varrógépre: „nincs benne elem, de kézzel is működik”, két vacakot egy kacatra, sőt műanyag indiánt műanyag indiánra. Időnként elhalkul a zene: „Figyelem! Egy nagyszerű mozdonyért favárat kérnek!... A favár már elkelt?... Akkor kinek van bűvös dominója?...” vagy: „Kislányt vártunk, kisfiú született — rózsaszín tipegőt adunk kékért!” Később pedig: „Két pezsgőszínű aranyhörcsög az ajánlat!”

Az asztalok körül nagy a tolongás. Egymás mellett kínálkozik az összefogdosott szalvétagyűjtemény és az elemes játéktelefon, a tank és a rózsaszínű babapaplan, a mindentudó csodaautó és a már gurulni se tudó falovacska. Folyik az alku, amibe a szülők is határozottan beleszólnak: „Ezt a drága szépet akarod odaadni azért a... Eszeden vagy?...” A drága szép *tárgyat* unó gyerek sóvárogva nézi a megkívánt *játékot*, de hiába. Győz a HELYES ÉRTÉKREND.

Mi azért annak a kislánynak szurkoltunk, aki biciklihez szeretett volna jutni egy gyermekmarékányi kártyanaptárért. Talán jövőre?!

KERESZTES ÁGNES

Kerékpárral a történelembe

BALASSA ZOLTÁN ÉS KOVÁCS GERGŐ FELVÉTELEI

Pihenő

Szilicei öreg fejfák

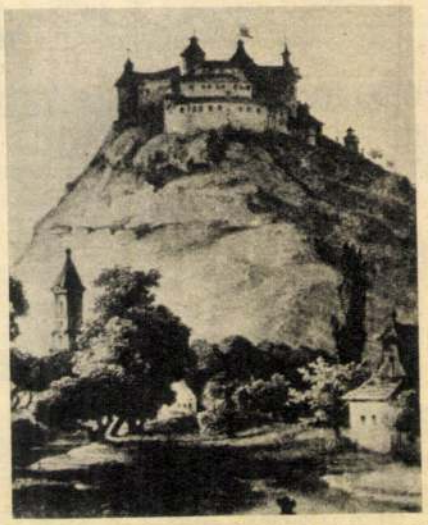

Krasznahorka (régi metszet)

minden mondájában szerepeltet a nép egy-egy olyan hőst, aki a szíklahasadékon átugratott.

Sanyi bácsi a szádelői mondák palóc nyelvű mesemondója. Botja koppanásával diktálja a tempót végig a völgyben s közben megmegáll:

— Az ott, ni, a Jókai-lyuk. Abból festette le Jókai a Cukor-süveget.

— Az a Kereszteskő. Mikor Szent István itt járt, egy vaskeresztet tett rá. A tetejire. Még gyermekkoromban rajta vót.

— Nagy volt?

— Olyan másfél méter.

— Szent László itt ugratott keresztül a lovával, mikor a kúnok kergették. Még ott van a patkója nyoma is.

— Az ottan a Királybarlang. Béla király, mikor a tatárok elől menekült, itt talált menedéket. Egy pók hirtelen befonta a barlangnyílást. Ezért a tatárok nem mentek be, s a király megmenekült. Ott van az a barlangnyílás. Ötven méterre sincs. Semmi az a fiatalembernek.

Neki is ugranak a fiúk a meredek hegyoldalnak. Mellettünk a sebes Szár-patak rohan. Benne még sebesebb pisztrángok.

*

Himben a bolt előtti kis téren álltunk meg. Zoli pillanatok alatt elkapta a helyi gyerekeket és máris kört alkottak:

„Kör-kör ki játszik?
Csak egy kislány hiányzik..."

S hamar ott voltak mind a hiányzók. Az öregek is. Többen hozták a kissámlit s arról bámulták a furcsa biciklistákat, akik még színjátékot is rögtönöztek nekik. Imre, a pozsonyi bölcsész vette át az árokparti porondot, s a régvolt vásári kikiáltók stílusában jelentette be, hogy az öregapja meséjét adják elő, ami errefelé történt, a Csallóközön innen, a Bodrogközön túl, ahol a kidőlt-bedőlt kemencének egy oldala sem volt. S az árokparton, derűs hangulatban színre került Csalóka Péter története.

Aztán mind a százharmincöt garabonciás (mert útközben egyre csak gyarapodtunk) a kerékpárok kavarta nagy porfelhőben úgy eltűnt, olyan gyorsan, ahogy érkezett. S a tágra nyílt szemű falu csak nézett utánunk még sokáig.

„... Prága, Brünn és Pozsony magyar egyetemi és főiskolai hallgatói úgy készültek fel pályájukra — írja Balogh Edgár a Sarlóról —, hogy kirajzottak a falvakba, a helyszínen tanulmányozták a paraszti tömegek társadalmi helyzetét és mozgásait, s szociográfiai tapasztalataikat tanulmányaik kiegészítésére felhasználva, értelmiségi népszolgálatra készültek fel. Már a középiskolások előkészültek erre a nemzedéki munkálatra, amikor mint regösdiákok falvakat látogattak, bejárták a magyarlakta tájakat, s önképzőköreikben feldolgozták élményeiket. Az egyetemi és főiskolai hallgatók így kölcsönös baráti viszonyba kerültek, s együttműködésük nemcsak közös ifjúsági sajtóban, hanem új pedagógiai irányzatban is megnyilvánult. A Sarló pedagógusai — Krammer Jenő, Szalatnai Rezső, Dobossy László, Szántó Jenő — úgy értelmezték a nevelés megújítását, hogy a táj- és népismerettel, szülőföld és nemzetiség vállalásával kell az iskoláztatást és népművelést gyakorlatibbá tenni."

Csécsen, a négyezer éves településen, a templomban ez a felirat fogad: „Légy hív mindhalálig!" Az Aranybulla évében, 1222-ben kezdték építeni ezt a templomot. Gyönyörű freskója is kora Árpád-kori. A vörös szín százféle árnyalatával rajzolódik ki a szamáron menekülő Mária gyermekével, előtte fáradtan lép József, tarisznyáját vállára vetett botjára fűzve.

*

Jászón a kempingben vertünk sátrat, végre meleg vízben mosakodtunk s az apátság francia kertjében gyülekeztünk. A 83 éves Lágyi Imre plébános fogadott.

— Köszöntöm önöket — mondta — a Jászóvár premontrei kanonokok ősi, nyolcszáz éves tűzhelyénél. — Két páva sétált nem messze tőlünk nagy méltósággal, majd hirtelen nagyokat kiáltva, felszálltak — a vármegye háza helyett — a kerítés tetejére.

A barokk építészet remeke áll előttünk igen rossz állapotban. Nem is mehetünk be, mert restaurálják a templomot. Több lengyel művész dolgozik a freskókon. A rendház épületeiben elmegyógyintézet működik.

*

A *stószi remete* házában vagyunk. Fábry Zoltán és Stósz neve örökre összekapcsolódott az időben. A világ leglátogatottabb remete írója volt ő, akinek sosem volt csukva a kapuja senki előtt. Most, halála után tíz évvel is tárt kapukkal fogad. Ebben a házban született és élte életének utolsó fél századát, kerek ötven évet. A parányi faluban, ahol a Bódva is úgy összeszűkül, hogy egy lendülettel átugorható, megteremtette az európaiság irodalmát, az egyetemességét. Ő maga egész életművét antifasiszta irodalomnak nevezte. Mindannyiunk okulására, mindörökre az asztalunkra tette. Félő, hogy éppen azokhoz nem jut el, akiknek leginkább okulniuk kéne.

A stószi temetőben sírjára tettük parányi koszorúnkat.

*

Somodiban ért véget a 10 napos kerékpártúra. Ha jól számoltunk, megtettünk 325 kilométert. A leghosszabb út, amit egyszerre, egy nap alatt karikáztunk: 64 kilométer. Az összes résztvevők száma: 142.

— Honnan jöttek a legtöbben? — kérdeztem Molnár Lászlót, a kerékpártúra felelős vezetőjét.

— Talán a Csallóközből. Ez nem meglepő, hiszen a nyugat-szlovákiai térségben (Csallóköz, Mátyusföld, Ipoly vidék) él a csehszlovákiai magyarságnak körülbelül kétharmada. Ezen a vidéken működnek jobban a klubok (a pozsonyi, a brnói, a prágai). Itt, Kelet-Szlovákiában a kultúra más területein is kevesebb lehetőség nyílik, hiszen az országos rendezvényeknek a zöme Pozsonyban vagy a környékén zajlik. Innen a Bodrogközből, ahol körülbelül 50 ezer magyar él, igen kevesen jöttek. Talán nem is tudtak a túráról.

— Milyen volt a társaság összetétele?

— Főleg műszaki főiskolások voltak. A klubokban is ők vannak többségben. Ez érthető, hiszen a humán tagozatokra lényegesen kevesebben jelentkeznek. Ott súlyosabbak a nyelvi problémák. Inkább külföldre mennek bölcsésznek, például Magyarországra.

— Mi a legfontosabb tapasztalat a túráról?

— Jobbak a rövidebb utak, hogy szinte minden faluban megállhassunk. Amikor 1968-ban a Sarló 50. jubileumán levelet írtunk Balogh Edgárnak a Sarló-túráról, azt válaszolta:

„... A kerékpár egyébként hasznos jószág, nem idegenít el a tájtól". Mi is így hisszük.

ÓNODY ÉVA

1021

Budapest története

TEGN

A Budapest múltját kutatók nem nélkülözhetik a várost, vagy annak részeit bemutató képeket. Römer Flóris, a kiváló régész, művészettörténész, már a múlt században fölismerte a képi ábrázolás fontosságát. Az 1873-ban megjelent Budapestet ismertető könyvében említette, hogy szándékában állt a Pestet és Budát ábrázoló rajzokat, metszeteket összegyűjteni, mert amint vallotta: „...szükséges minden egyes képecskét, legyen az bármily gyarló, megőrizni és nyilvános intézetek könyvtárában az utókor számára megmenteni." Tervét már csak az utókor valósíthatta vagy valósíthatja meg. Például Rózsa György művészettörténész 1963-ban megjelent könyvében csaknem hiánytalanul leírta a Pestet, Budát és Óbudát ábrázoló 1493—1800 között megjelent képeket. A kutató azonban a XIX. és XX. század Budapestjére is kíváncsi. És már nem csupán a művészettörténeti szempontból jelentős metszeteket, hanem a fényképeket is előszeretettel faggatja, mert a városképi változás különösen a századforduló óta annyira fölgyorsult, hogy azt már csupán a fényképezéssel lehetett nyomon követni. Ezért a várostörténeti adatfeltárásnál a fényképeket nem lehet figyelmen kívül hagyni, különösen azért nem, mert azok minden korábbi képi ábrázolásnál hűbb adatmegőrző dokumentumok.

Beláthatatlanná nőtt már a képanyag, amit számon kell tartani. Ki vállalkozik e roppant anyag összegyűjtésére? Hol van az a műhely, amelyben megfelelő rendezéssel használható formát ölthet egy ilyen áttekinthetetlennek látszó tömeg? Van-e még Szabó Károlyhoz, Petrik Gézához, Szinyei Józsefhez és a többi régi bibliográfushoz hasonló szenvedélyes kutató, aki a szerteszórt anyagot összetereli? A munka elvégzéséhez már aligha lenne elegendő egy ember élete. A feladattal csak kutatócsoportok birkózhatnak meg.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest-gyűjteményében — és annak elődeinél több mint egy évszázados gyarapítás eredményeként — nagy várostörténeti anyag gyűlt össze. Ennek föltárása az itt dolgozó könyvtárosok feladata. Katalógusokat, bibliográfiákat és különböző adattárakat készítettek és készítenek ma is, azért, hogy a dokumentumok legrejtettebb adatait is elérhetővé tegyék.

Elsárgult cédulák árulkodnak arról, hogy az elődök is igyekeztek a képek lelőhelyét följegyezni. Munkájuk azonban inkább becsülendő kezdeményezés volt, nem pedig megalapozott feltáró munka.

Rendszeres gyűjtés csak 1950-ben indulhatott meg, amikor a Budapest

Müller János könyvesboltja a Kishíd utcában. Színezett metszet. 1820-as évek

Duna-víz-árusok. Sterio színezett litográfiája. 1855

KÉKESDY KÁROLY REPRODUKCIÓI

Dreher Antal serfőzde, Kőbánya. Erdélyi Mór színes képe az 1900-as évek elején megjelent útikönyvben

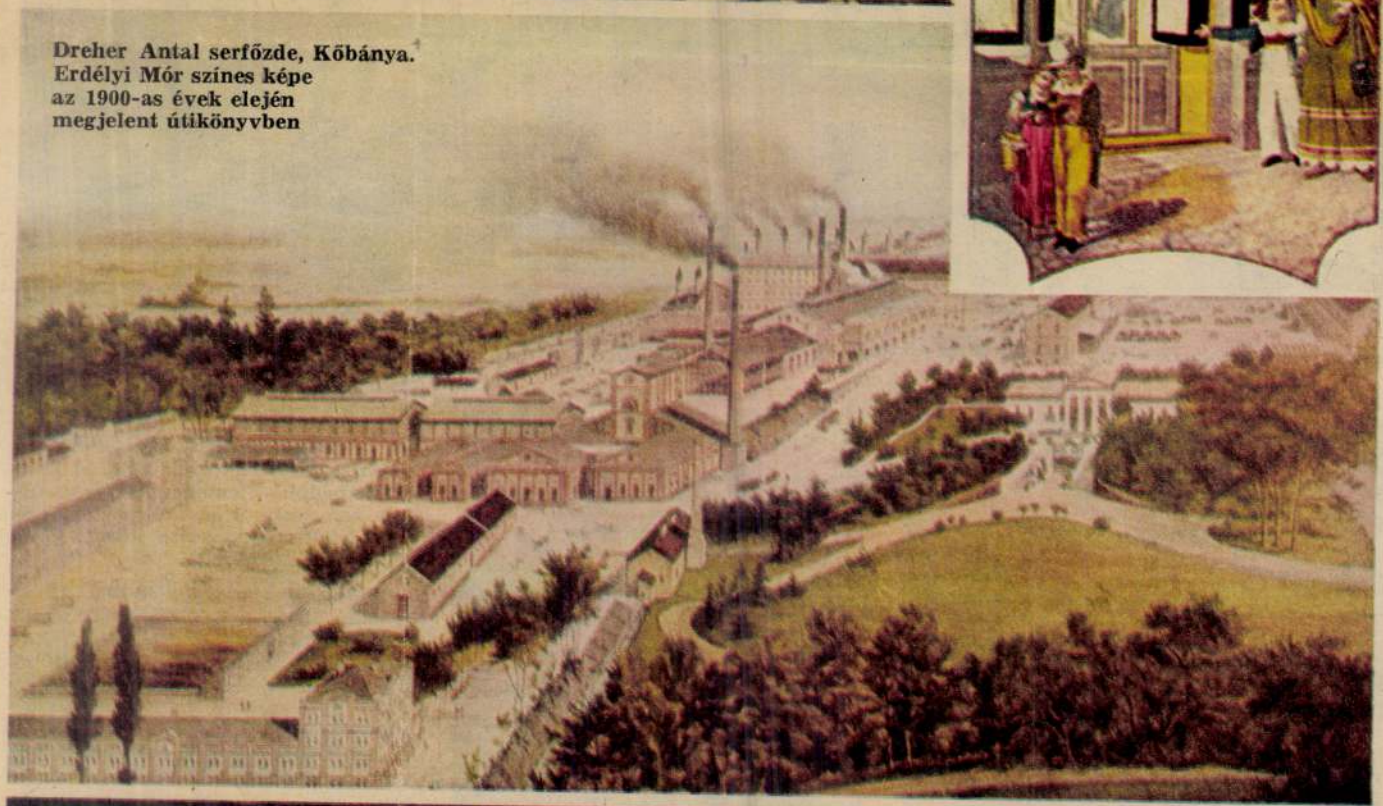

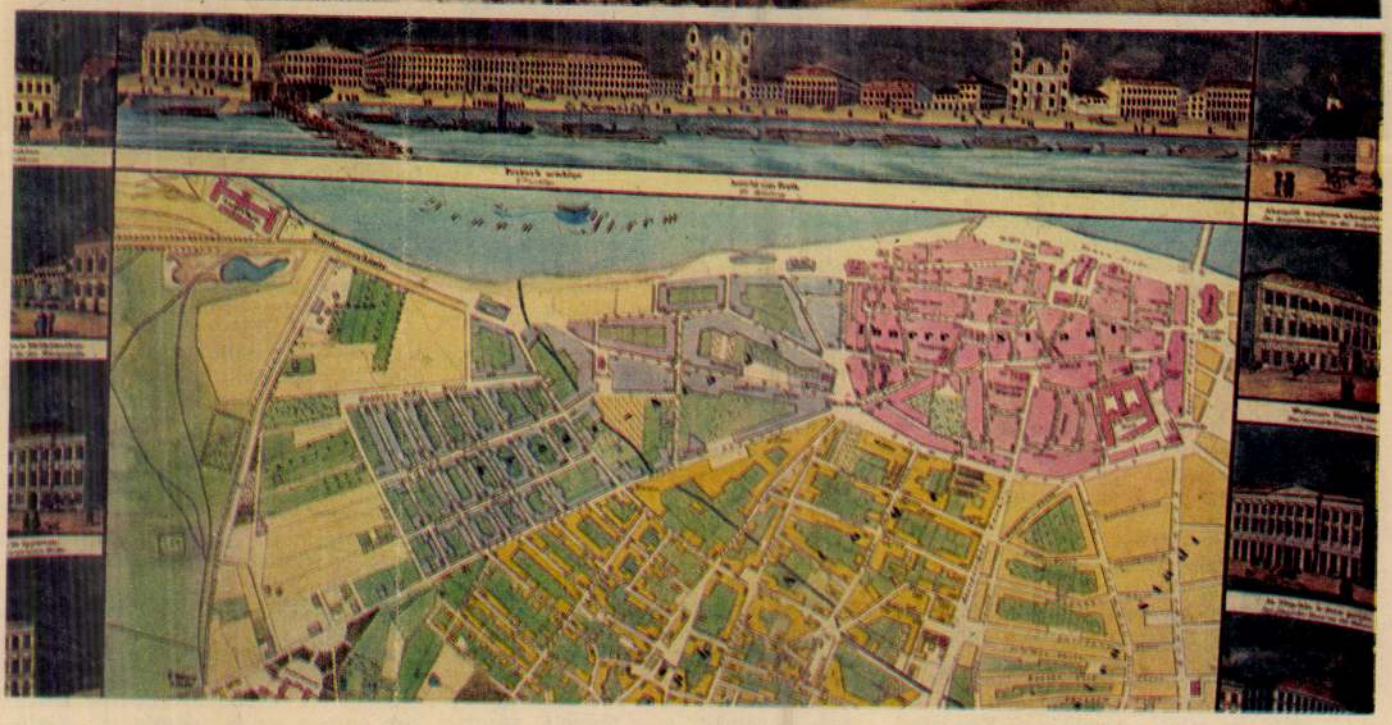

A pesti klasszicista Duna-part Carl Vasquez 1837-ben készített térképlapjáról. Színezett metszet

HÍREK

Találkozás a Bibliával

Harmadik alkalommal hirdette meg a rajzpályázatát a Szent Jeromos Bibliatársulat győri egyházmegyei csoportja és a Mosonmagyaróvári Piarista Általános Iskola és Gimnázium. A pályázat célja, hogy a gyerekek a Szentírás egyes részleteit jobban megismerjék, s az egyházművészet iránt minél korábban kezdjenek érdeklődni. Az idén 1041 pályázat érkezett a *„Szűz Mária a Bibliában"* című témában. A művészeti szempontból értékelt alkotások díjait *Farkas István*, a katolikus általános iskolák főigazgatója adta át az anyák napja alkalmából rendezett díjkiosztó ünnepségen.

Az általános iskolák alsó tagozatán nyertesek: I. *Bauer Ingrid* (Budapest), II. *Vászi Klára* (Budapest) III. *Matiszlovics Dóra.* (Budapest) valamint *Salamon Krisztina, Skoumal Ágnes, Matiszlavics Dóra.* A felsőtagozatosok közül I. *Kangyerka Ádám* (Budapest), II. *Leszkovich József* (Mosonmagyaróvár), III. *Németh Zsófia* (Győr), valamint (Matusz Gergő, Rumpler Misa, Papanek Zsófia.

A gimnázium kategóriában I. *Csorba Zsófia* (Budapest),II. *Lantos Katalin* (Budapest), *Hellebrandt Ildikó (*Mosonagyaróvár), valamint *Csetnek Judit, Halász Erzsébet, Dévényi Bíborka.* Külön díjat kaptak a határon túli iskolákból beérkezett pályázatok: *Anda Judit* (Szlovákia), *Bódis Denisza* (Szlovákia), *Kosután Attila* (Románia). A felsorolt diákok meghívást kaptak a Hanságligeti Lelkigyakorlatos Alkotótáborba. A legjobb alkotásokból kiállítás nyílt a pályázatot meghirdető iskolában.

Egyházmegyei családtalálkozó Vácott

A váci egyházmegye egészét megmozgató, s a Bibliának a keresztény családok életében betöltött, illetve betöltendő szerepével foglalkozó egyházmegyei találkozót rendezett május 27-én, pünkösd napján Vácott az alsóvárosi plébánia családközössége. Az esemény programjában, mely *Bíró László* kalocsai segédpüspöknek, a központi szeminárium rektorának az előadásával vette kezdetét, kiscsoportos beszélgetés, közös szentmise és ebéd, végezetül pedig összegző megbeszélés és közös záróima szerepelt. R. Z.

Új vezetők a Magyarországi Baptista Egyház élén

A Magyarországi Baptista Egyháznak az újpesti baptista templomban április 19-20-án megtartott szövetségi közgyűlésén a küldöttek megválasztották új vezetőiket, a gyülekezetekből érkezett többszáz ajánlással támogatott jelöltek közül. A négyéves időszakra megválasztott dr. Almási Mihály szövetségi elnököt és Győri Kornél főtitkárt Katona László lelkipásztor iktatta be szolgálatába.

A most megválasztott vezetőkre hárul többek között a következő hónapokban a baptisták szövetségi közgyűlésének felhatalmazása alapján a magyarországi baptista misszió 150 éves fennállása kapcsán október 4-6-ig Zánkán megrendezendő Jubileumi Napok előkészületeinek irányítása. (Békehírnök)

Az állam nem vonhatja ki magát...

A családokért — a szegénység megszüntetésének évében

A hivatalos szervek teljes részvétlensége mellett múlt el május 15-én a Családok Nemzetközi Napja. Félő, hogy ugyanilyen érdektelenségtől övezve múlik el az egész esztendő, amelyet az ENSZ a szegénység megszüntetésének évévé nyilvánított. Megemlékezések, szép szavak nem is hiányoznak, annál inkább a tettek, a családokért, a szegénység leküzdéséért.

A Nagycsaládosok Országos Egyesülete (NOE) a gyermekkort „beruházási időszaknak" tartja, amelyből az állam nem vonhatja ki magát. A gyermek ugyanis felnőve adófizető állampolgár lesz, tehát hasznot hajt a közösség számára. A pusztán üzleti etika is azt diktálja, hogy a közösségnek, az államnak nincs joga kizárólag a szülőkre hárítani a gyermeknevelés költségeit. Arról nem is beszélve, hogy a csupán elvonó pénzpolitika a társadalmi szolidaritás megbomlásához vezet. Akitől csak elvesznek, egyre kevesebb hajlandóságot érez arra, hogy önként adjon.

A családtámogatás új rendszeréről szólva a NOE családnapi sajtótájékoztatóján elmondták, hogy az úgynevezett rászorultsági elv valójában nem működőképes: sőt éppen a legrászorultabbakat szorítja ki az ellátásból. A támogatási rendszernek „három lábon" kellene állnia: a családi pótlék, a segélyek és az adókedvezmény közül a legalkalmasabbat választva. A családi pótlék arra lenne hivatott, hogy minden gyermek számára biztosítsa a létminimumot. Az adórendszer akkor családbarát, ha nem von el annyit, hogy ettől segélyre szoruljon a család. Ehelyett jelenleg a „sem-sem finanszírozás" elve érvényesül.

Az új alkotmánykoncepcióval kapcsolatban a NOE képviselői kifejtették: mivel nincs alkotmányozási kényszerhelyzet, érthetetlen az a sietség, amellyel a tervezetet a Parlament elé akarják terjeszteni. Indokolt volna, hogy a társadalmi vita a 45 napban meghatározott időtartam helyett legalább szeptember közepéig folyhasson. Az egyes részkérdésekről népszavazást kellene tartani, mivel az egész tervezetet csak teljesen lehet elfogadni vagy elutasítani. A NOE álláspontja szerint eleve rossz a sorrend, ugyanis előbb kellett volna lefolytatni a társadalmi vitát, s azután megfogalmazni az előterjesztést. A vitára bocsátott tervezet meglehetősen elavultnak tűnik. A NOE elvárja, hogy egyes nyugati demokráciák alkotmányához hasonlóan a miénk se zárja ki annak lehetőségét, hogy a gyermekek érdemi politikai képviselete kialakulhasson. A család, mint a társadalom legkisebb közösségének érdeke az alkotmányban biztosítandó. Feltétlenül meg kell jelenni az új alaptörvényben a szociális alapjogoknak, az állam kötelezettség-vállalásainak. El kell mozdulni a képviseleti demokrácia kizárólagossága felől a részvételi demokrácia irányába. Be kell kerülnie a szövegbe az érdekegyeztetésnek, nemcsak a munka világára, hanem a civil érdekegyeztetésre vonatkozóan is.

A családnapi rendezvényen megjelent *Grétsy László* a közismert nyelvész professzor is. Az ő részvétele nem olyan meglepő, mint amilyennek látszik, hiszen arról van szó, hogy a NOE néhány hete megállapodást kötött az Anyanyelvápolók Szövetségével. A megállapodást az a nyilvánvaló tény teszi megalapozottá, hogy a család az anyanyelv elsajátításának egyedüli színtere, ugyanakkor a nyelv tartja életben a családot. A közeljövőben anyanyelvi sorozat indul a NOE levelekben, anyanyelvi vetélkedő lesz a tévében nagycsaládok számára, és más témák is napirenden vannak az együttműködés keretében.

Egy közelmúltban publikált felmérés szerint a magyar lakosság 94 százaléka a családot alapértéknek tartja. A NOE vezetői szerint balga az a politikus, aki ezt a tényt figyelmen kívül hagyja. Persze lehet, mint ahogy politikai pártjaink eddig tették, a választásokig családpártinak lenni, családi típusú jövedelemadó rendszert ígérni, a hatalomban pedig mindezt gyorsan elfelejteni. A társadalom azonban — minthogy az életről és a jövőről van szó — nem felejt.

Sz. J.

Bencések — magyarok: barangolás a múltban

A történelem szemésze: Rómer Flóris

Egy avarkori temető föltárása során hallottam Rómer Flórisról először az 1960-as évek második felében, a kiváló régész, Fettich Nándor előadásában. Nem emlékezem, szó szerint hangzott-e el akkor Rómer Flóris, a bencés természettudós és történész tudományos hitvallása: „Ha a történelem alatt csak a nevezetes, világrészeket rázkódtató, bizonyos leírt tényeknek művészi előadását értjük... akkor bajos dolog lészen, hogy a régmúlt idők agyagművességét a hajdankor történelmével összekapcsolhassam." Így vallott 1866 májusában a Magyar történelmi Társulat közgyűlésén elmondott előadásában.

A tehetős pozsonyi cipészmester fia magyar, német és szlovák iskolákban tanult. A piaristák tatai gimnáziumában sajátította el a magyart — vallomása szerint hazája nyelvét. A nagy szellemek milyen természetes egyszerűséggel képesek fölülemelkedni a nemzeti torzsalkodások és hiúságok agresszív kisszerűségén.

Amikor Rómer Ferenc 1830-ban belépett a rendbe Pannonhalmán, s fölvette a Flórián szerzetesi nevet, novíciusként még hallhatta Kazinczy Ferenc utolsó közszereplését a monostor falai között, s a magyar történelem egyik különösen izgalmas korszakának, a reformkor izzó és pezsgő szellemi közéletét tapasztalhatta maga körül. Pannonhalma — részben kiemelkedő személyiségei, részben az akkori bencések általános fogékonysága folytán — a kor egyik legjelentősebb szellemi műhelye volt. Jedlik Ányos, Czuczor Gergely munkássága ekkor bontakozott ki, a bencés iskolából olyan növendékek kerültek ki, mint például Reguly Antal és mások.

A történelem, tágabban a múlt teljessége iránti érdeklődése Pannonhalmán mélyült el, ám 1839-ben a rend természettudományos tárgyak tanításával bízta meg. Kiterjedt természetbúvárkodást folytatott, olyan sikerrel, hogy a pozsonyi akadémiára a „fizika, természetrajz és mezei gazdászat" tanárává nevezték ki. Gondolkodásának korszerűsége nagyon is tetten érhető. A fizika, a kémia, az állattan és növénytan, de az őslénytan kutatása során az anyagi megismerést természetes összhangba tudta hozni hitbéli meggyőződésével. Az a mély szakadék tehát, amely a múlt század mechanikus materialistáit, s majd a huszadik század ideológiai, illetve gyakorlati materialistáit elválasztja a világ totális szemlélésétől, transzcendens lényegétől, Rómer esetében kiegészítően erősítette egymást. Kora — mint általában a mindenkori jelenkor, amely a középszerre fogékony, azt hirdeti csúcsteljesítményként — értetlenül fogadta nézeteit.

Rómer a polgári átalakulás szükségességének biztos tudatában vállalt szerepet az 1848-49-es forradalomban és szabadságharcban, tanítványait ekként buzdítva szolgálatra: „mindenkinek azzal kell a hazát szolgálnia, amire tehetsége van".

1849-ben bekövetkezett az, ami a magyar értelmiséget, szellemi előcsapatot újra és újra sújtotta, és sújtja napjainkig: vagy a külső erőszak, vagy a belső szellemi elnyomás vág rendet soraiban. Legújabban, ahogyan az 1970-es esztendőkben szállóigeként terjedt, ismét szomorú igazság: a mai magyar értelmiség a kiskertekbe emigrál — már aki maradt, és marad.

Rómer Flórisra nyolc esztendei várfogságot szabtak. A nyirkos, sötét olmützi és josefstadti börtöncellákból írta: „Mindent elvesztettem, de lelkiismeretem nyugalmát megmentettem...Elég időm volt, hogy magammal tisztába jöjjek. Minél tovább állottam a magam ítélőszéke előtt, lelkem nemesebb részében annál szabadabbnak éreztem magam. Ám kínozzák a testet, a szellem független marad."

Öt esztendő múltával amnesztiával szabadult, egy ideig házitanítóskodott, majd 1857-től visszatérhetett a bencések gimnáziumába tanítani. (Lám, nem csak az elmúlt évtizedek egyházüldözései során rekedtek az egyházszervezeten kívül — időlegesen vagy végleg — a börtönviselt papok, szerzetesek.)

Kérdezhetnék az életének negyvenedik esztendején túljutott szerzetesről: hol a régész, akinek működésétől kezdve beszélhetünk magyarországi archeológiáról? 1860-ban különös könyv jelent meg neve alatt: A Bakony. Ez a leírás nem külön földrajzi, növénytani, állatani, művészeti szempontból beszél a Balaton-felvidékről, hanem minderről együtt és valamennyi útjába esett üvegcserépről, földből előkerült vagy éppen felszínen látott múlt-maradványról. Az a teljességigény, amely gondolkodásának már korábban sajátja volt, olyan műfajtalan művet hozott létre, amellyel a kortársak alig tudtak kezdeni valamit is. Nem értették, nem érzékelték: új pálya, a történészé és régészé vette kezdetét.

Természettudományos szemlélete a humán tudományokban nyilvánvalóan állította szembe a romantikus korstílussal, s ennek kifejeződését a pozitivista szemléletmódban találta meg (vigyázat, ne húzza rá valaki ezért azonnal a mai liberális jelzőt), ám emellett hangsúlyozta: „A nemzeti kutatások legeredményesebbjei azok, amelyek a tudomány legcsekélyebb ágát sem hagyják parlagon heverni, mert valóban nincsen olyan parányi elem, mely a mindenségben fölösleges vagy nélkülözhető lenne".

A régészetet a történelem szemének nevezte a nagyhírű akadémikussá váló Rómer, akit 1867-ben ott találunk a Történelmi Társulat alapítói között, s szinte természetes, hogy ő indította meg a régészet szakfolyóiratát, az Archeológiai Értesítőt.

Befejezésül álljon itt az 1889-ben elhúnyt Rómer Flóris ma is érvényesen hangzó üzenete az ifjúsághoz: „A létrehozottakat csonkítatlanul tartsa fenn és védje meg, nehogy gyávasága miatt megvetnünk, vagy tétlensége és tudatlansága miatt pirulva kelljen eltagadnunk."

elmer

A telefonnál: Görbe László

Nem csak az érettségi vizsgák körüli bonyodalmak okoztak izgalmakat az utóbbi napokban a hazai iskolákban. A kormány ugyanis most terjesztette be a Parlament elé a magyar oktatási intézmények jövőbeli szellemiségét meghatározni, rendszerét pedig szabályozni szándékozó új Közoktatási Törvény tervezetét. Felhívtuk tehát telefonon a Veszprémben élő gimnáziumi igazgatót, Görbe László piarista szerzetest, hogy a kabinet által elkészített és elfogadásra ajánlott rendelettárat a vallásos ember szempontjai és elvárásai alapján értelmezze.

— Várható volt, hogy a kormány valamikor változtatni fog a jelenlegi törvényen, hiszen ezt oly sok módosító javaslattal fogadta el a Parlament, hogy az eredeti koncepciója teljesen megroppant. A mostani tervezet előtérbe állítja a gyermek jogait. De azt, hogy ezt hogyan is képzeli el, a Szülők Jogai című fejezetből vett példával szeretném érzékeltetni. Az idézet így hangzik: „A szülők jogai nem korlátozhatják gyermekük gondolat-, lelkiismeret és vallásszabadságához való jogát, amelynek gyakorlását a gyermek érettségének megfelelően a szülő irányíthatja." A törvény előkészítői egyébként ehhez a rövid szöveghez a mintát az Egyesült Nemzetek által kibocsájtott Gyermeki Jogok Chartájából vették, amely viszont ilyen kötelezettségeket rendre az állammal szemben ír elő. Miért fontos ez? Ha összevetjük a két törvényt, világosan kitűnik, hogy kormányunk egy olyan ál-demokratikus gyermeki jogot kíván megfogalmazni és elültetni a hazai törvénykezés világában, amely kikerüli az állami közoktatás törvényi felelősségének vállalását! Holott az államnak az oktatás finanszírozása, vagyis a gyermekek esélyegyenlőségének biztosítása terén eddig vállalt kötelezettségein nem szabad lazítani! Nagyon szép egyébként, hogy a törvény kimondja: a gyermekeknek joguk van tanulni. De mindez abban a pillanatban pusztán elméleti jellegű kijelentéssé válik, amikor kiderül, hogy egy adott diák számára nincs biztosítva a szükséges anyagi, tárgyi vagy térségbeli lehetőség.

A törvénytervezet valódi szándékait egyébként csakis akkor érthetjük meg, ha végignézünk a szaktárca eddigi rendelkezésein. Itt van például az a hét milliárd (!) forintos pályázati kiírás, amely egy korábbi Művelődési Közlönyben jelent meg. Erre a hatalmas összegre azon önkormányzatok nyújthatják be az igényüket, akik racionalizálják — vagyis bezárják — az általuk fenntartott iskolákat. Ilyen hatalmas támogatást nyújt tehát a tárca ahhoz, hogy bezárulhassanak az iskolaajtók, pedagógusi munkahelyek megszűnjenek. Ez a gazdasági centralizációs igény uralja a Közoktatási Törvény új tervezetét is.

Jezsó Ákos

Életige — június

„Irgalmasságot akarok és nem áldozatot"

Emlékszel, mikor mondta Jézus ezeket a szavakat? Akkor, amikor egyszer asztalhoz ült, és néhány vámos és bűnös is letelepedett vele együtt. Észrevették ezt a farizeusok, és így szóltak a tanítványokhoz: „Miért eszik mesteretek vámosokkal és bűnösökkel?" Jézus, amikor ezt meghallotta, így felelt: „Menjetek, és tanuljátok meg, mit jelent: irgalmasságot akarok és nem áldozatot."

Jézus itt Ozeás prófétától idéz egy mondatot, ez az a norma, amely szerint maga is viselkedik. A szeretet elsőbbségét fejezi ki minden más parancsolat, minden más törvény és szabály előtt.

Ez a kereszténység. Jézus azért jött, hogy elmondja: Isten mindenekelőtt a szeretetet várja tőled a többi ember iránt. Istennek ezt az akaratát hírül adták már az Írások, amint ezt Ozeás próféta szavai is tanúsítják.

A szeretet minden keresztény életprogramja, cselekvésének alaptörvénye; ez határozza meg mozgását a világban.

A szeretetet mindig előnyben kell részesíteni a többi törvénnyel szemben. Sőt: a keresztény számára a többiek iránti szeretetnek kell annak a szilárd alapnak lennie, amely jogossá, megengedetté teszi az összes többi norma megvalósítását. *„Irgalmasságot akarok és nem áldozatot".*(Mt 9, 13)

Jézus szeretetet akar, és az irgalmasság ennek egyik kifejeződése. Azt akarja, hogy a keresztény mindenekelőtt azért éljen így, mert Isten ilyen.

Jézus számára Isten elsősorban irgalmas Atya, aki mindenkit szeret, aki fölkelti napját jókra és gonoszokra, esőt ad igazaknak és bűnösöknek.

Jézus, mivel mindenkit szeret, nem fél attól, hogy bűnösökkel legyen együtt, és így felfedi számukra, hogy kicsoda Isten.

Ha tehát Isten ilyen, ha Jézus ilyen, akkor nekünk is hasonló érzéseket kell táplálnunk magunkban.

„Irgalmasságot akarok és nem áldozatot."

Nem áldozatot. Ha nincs meg bennünk a szeretet, akkor vallásos cselekedeteink nem tetszenek Jézusnak. Emlékezzünk a Hegyi beszéd olyannyira kifejező szavaira: „Ha tehát áldozatodat az oltárhoz viszed, és ott eszedbe jut, hogy felebarátodnak valami panasza van ellened, hagyd ajándékodat az oltár előtt, és menj, békülj ki előbb felebarátoddal, aztán térj vissza és ajánld föl ajándékodat." (Mt 5, 23, 24)

A szeretet nem csupán a keresztény élet alapja, hanem a legközvetlenebb út ahhoz, hogy közösségben lehessünk Istennel. Ezt mondják a szentek, az Evangélium korábban élt tanúságtevői, és ezt tapasztalják a hitük szerint élő keresztények: ha segítenek testvéreiken, különösen a szükséget szenvedőkön, növekszik bennük az odaadás, és erősödik Istennel való egységük; észreveszik, hogy kapcsolat van köztük és az Úr között, és ez az, ami egyre nagyobb örömmel tölti el életüket.

„Irgalmasságot akarok és nem áldozatot."

Hogyan éljük tehát ezt az új Igét?

Ne tegyünk különbséget azok között az emberek között, akikkel kapcsolatban vagyunk, ne közösítsünk ki senkit. Simítsuk el a kisebb-nagyobb viszályokat, amelyek nem kedvesek Istennek és megkeserítik az életünket. „Ne nyugodjék le a nap haragod felett" — szól az Írás.

Aki így viselkedik, annak minden tette kedves lesz Isten előtt, és megmarad az örökkévalóság számára. Akár dolgozunk, akár pihenünk, játszunk, tanulunk; akár gyermekünkkel foglalkozunk vagy házastársunkkal sétálunk, akár imádkozunk, valamilyen áldozatot hozunk vagy éppen eleget teszünk keresztény hivatásból eredő vallási kötelességeinknek, ez mind-mind *nyersanyagul* szolgál a mennyek országa építéséhez.

A mennyország olyan ház, amelyet itt építünk föl, és odaát lakunk majd benne. De csak szeretettel építhető föl.

Chiara Lubich

A szeretet tüzében

Életünk — a miénk és a világé — a Szentháromságból indul és beléje torkollik. Hitünk az Atya, a Fiú és a Lélek szeretetegységére épül — mégis mintha ismeretlen volna mindez a számunkra. Szentháromság vasárnapja arra hív meg, hogy engedjük szívünkbe férkőzni a kereszténység e központi misztériumát.

Élet, nem elvont elmélet

A napokban adták hírül a világnak, hogy egy amerikai űrtávcsővel olyan messzi világokat sikerült föl-

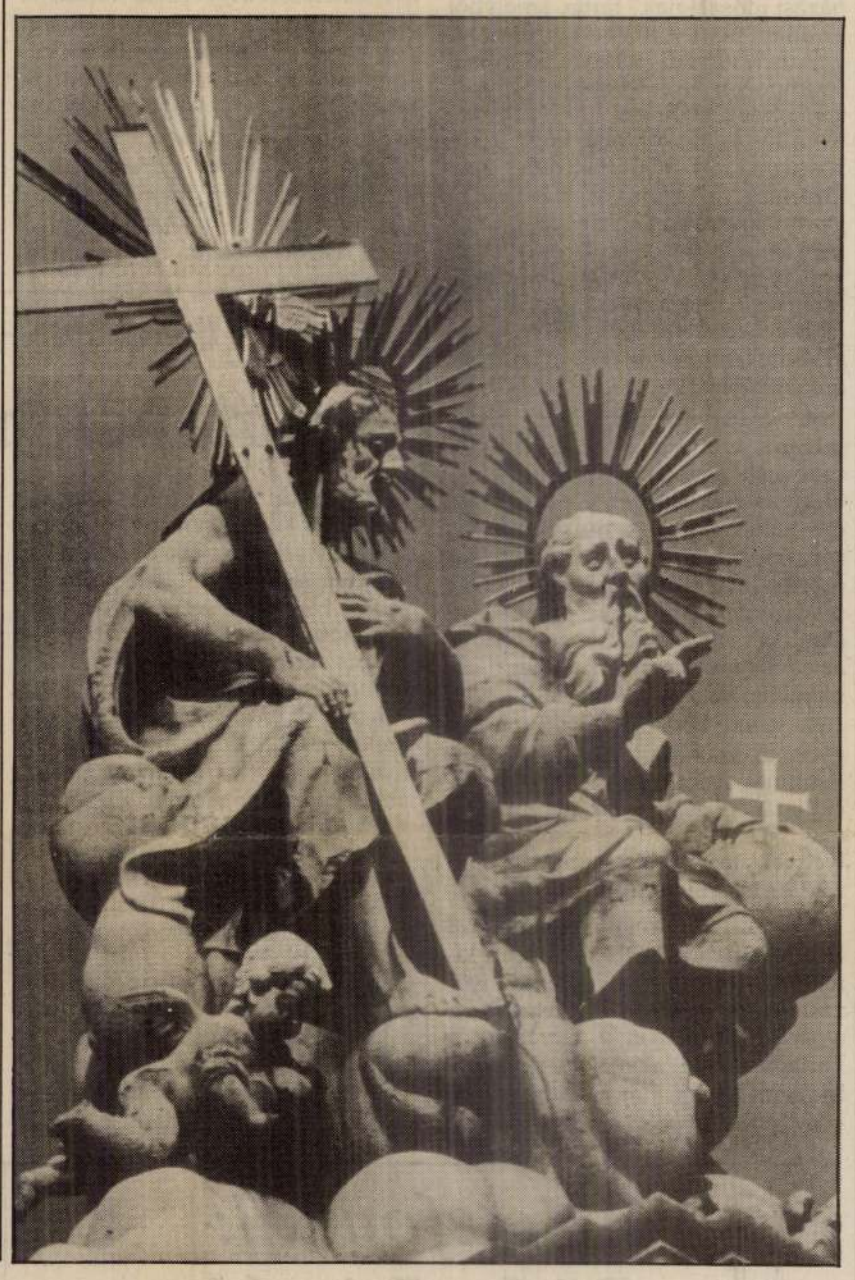

fedezni, amelyekről eddig sejtelmünk sem volt. Az égboltnak ezen a pontján eddig csupán egy sötét foltot lehetett látni. Most kiderült: óriási csillaghalmazok rejtőznek ott, amelyek eddig nem voltak érzékelhetők.

Nem gondolkodnak-e sokan így Isten titkáról is? „Bizonyára van" — gondolják (a statisztikák szerint ezt az emberek többsége elismeri), de olyan távol és olyan bizonytalanul, hogy nemigen érdemes törődni vele. Amennyiben e távolsággal Isten egyedülálló létteljességét, világfölötti, tökéletesen szuverén, abszolút fönségét, szentségét, „egészen más" voltát próbálják jelezni, akkor jogos ez a szóhasználat. Isten azonban nem maradt távol tőlünk. Abszolút létteljességét megtartva mégis közel hajolt a világhoz és az emberhez: már avval, hogy megteremtette, létrehozta a semmiből, s aztán avval, hogy részt vállalt az ember történelmében, s belekapcsolódott egy nép történetébe, majd úgy, hogy az idők teljességében saját Fiát küldte a világra, aki emberként élt közöttünk; végül pedig szeretetének Lelkét ajándékozta nekünk, hogy lelkünkké válva segítsen átformálni életünket.

A távolinak látszó Isten tehát közelebb van hozzánk mindennél, még önmagunknál is.

A Szentlélek közössége

A mai mise leckéjében olvassuk azt a mondatot, amellyel a szentmisék elején köszönt bennünket a pap: „A mi Urunk Jézus Krisztus kegyelme, az Atyaisten szeretete és a Szentlélek egyesítő ereje legyen mindnyájatokkal!" Jézus Krisztusban olyan közel került hozzá Isten szeretetének emésztő tüze, hogy „lángra lobbantotta a világot". Megmutatta, hogy az élet egyedüli értelme az, hogy szeretetben-odaadásban elemésztődve átnemesedjék, s Isten életének részévé váljék. Példát adott arra, hogyan kell szeretnünk egymást, s arra is, hogy milyen gyermekien-odaadóan kell szeretnünk az Atyát. „Isten azért küldte a világba Fiát, hogy általa üdvözüljön a világ", mondatja Jézussal Szent János az üdvösség titkát megvilágító vallomást az evangéliumban.

Vajon mennyire vált bennünk elevenné ez a titok? Mennyire fogadtuk magunkba Isten szeretetét, vagyis az Atyát, a Fiút és a Lelket — egymást és minket szerető közösségükben? Egy püspök kemény szót használt akkor, amikor az egyházon belül jelentkező ateizmusról beszélt: arról, hogy bizony sok tekintetben mi keresztények is valójában ateisták vagyunk, amikor nem a Lélek indításai, nem Krisztus szándékai szerint élünk és gondolkodunk, hanem úgy, mintha nem lenne gondviselés, mintha Krisztusban nem nyílt volna meg előttünk az üdvösség útja.

„Úgy szerette Isten a világot..."

Isten nem távoli absztrakció, hanem életünk és tevékenységünk helye. Fiában belépett emberi történelmünkbe, Lelke által jelen akar lenni mindnyájunkban. A Szentháromság közössége nem gyönyörű, de számunkra elérhetetlen boldogság, hanem minden embernek valóságosan felkínált lehetőség. Isten azért teremtett meg, hogy ennek részesévé és részévé váljunk, s meghívása egyben az erőt is megadja ahhoz, hogy az ehhez szükséges változtatásokat életünkben végrehajtsuk. Ez az átalakulás persze nem történik meg egyik napról a másikra: egy élet türelmes fáradozására, figyelmességére, hűségére van szükség hozzá. Másként viszont nem érdemes élni. A keresztény döntés elé állít: vagy az élet isteni útját választjuk, vagy a pusztító és halálos önzését. A választás — józan tisztánlátással — nem lehet kérdéses. Mégis milyen nehéz meghozni a helyes döntést!

„Örvendjetek és tökéletesedjetek! Buzdítsátok egymást, éljetek egyetértésben és békében. Akkor veletek lesz a szeretet és a béke Istene" — üzeni nekünk Pál ma, Szentháromság ünnepén.

L.L.

Vasadi Péter:

A Szűzanya

a szüzesség belső fényű, gyöngéd erejében (igen, a szüzesség nagy lelkierő forrása) és az anyaság nagyságában, a Magnificat nagyasszonyi hatalmával kíséri végig életünket. Magasztaló hasonlatokban fejezzük ki iránta tiszteletünket, nevezzük őt égi édesanyának, ékes királynénak (ami hiba, hiszen a Szűzanya nem egy király asszonya, felesége, hanem az ég királynője), és nevezzük Istenanyának (ez az igazi rangja!), de ha e hódolat nem elégszik meg a valósággal, vagyis azzal, hogy Mária Jézus Krisztusnak, a második isteni személynek, azaz Istennek szülőanyja volt, akkor van ebben a hódolatban valami ravasz és rabszolgai elem, nagyon is tudatos igyekezet, amely el akarja a Szűzanyát távolítani a hétköznapjainktól, s mintegy a legmagasabb oltár csúcsára helyezi vagy inkább kényszeríti. Ezt a törekvést az az Asszony, aki végigszenvedte fiának sorsát, küldetését és drámáját, nem kedvelheti. Ő nem megszentelt bálvány akar lenni „a magasban", hanem részt akar venni életünkben: Édesanyánk.

Hogyan? Mellettünk állva. Közvetlen, talán a legközvetlenebb segítségével, nem távirányított szeretettel. Ott van, ahol mi. Kérlel, figyelmeztet, segít, meg is óv, könyörög, aggódik, szenved értünk, meghallgat. Eligazít, eligazgat; ez a gyakorítás a leganyaibb hajlamok egyike. Sóhajtozhatsz, sírhatsz, dadoghatsz neki bátran; hosszasan magyarázhatod nyomorúságaidat, szelíd figyelme nem lankad el, nem csak egy-két percig tart, mint az úgynevezett modern emberé, aki egyszerűen képtelen összpontosulni rád, arra, ami a te személyes bajod. És holnap ínséged bevallását kezdheted elölről. Az a gyanús mozdulat, amellyel körülcsillagozzuk valóban gyönyörű arcát s fejét, alakját, már eleve védekezik az istenanyaságból áradó példa ellen.

A kisszerű szeretet zátonyára futott keresztény életek a mértéktelen, már-már imádó hódolatukkal ezt fejezik ki: itt közöttünk ugyan széttöredezik Isten országa, de nálad, körülötted legalább elképzeljük, milyen lehetne vagy lehetett volna. Ez kétlakiság. A Szűzanya, hihetetlen, emberileg mintegy reménytelen körülmények között, de *megvalósult*, életre-halálra szóló szeretet-közösségben élt. Amilyen szent erély van a Krisztus által mennybe vett s megkoronázott Fájdalmas Anyában, olyan anyai gyöngédség van a Fájdalmas Atyában, aki Szeretet lévén nem ismeri a részvétlenséget. „Szentek legyetek" — nem jelenti-e azt is: *anyaiak* legyetek? Ti, anyák, és apák is; igen, apák, a szüntelen gondoskodástokban.

A költészet, amely a Szűzanyát elhalmozza legszebb leleményeivel, nem fölfelé „bámul" (Krisztus mennybemenetelének angyalmondta igéje ez), hanem egyenesen és áhítattal, az anyai szemekbe, s így szól: Te, aki a frigynek szent szekrénye vagy, betegek gyógyítója, hajnali szép csillag, aranyház, nyílj ki nekünk, áraszd ránk jóságodat, de elviselt szenvedéseid tapasztalásait is, adj tanácsot, imádkozzál érettünk, és majd végy minket öledbe, mint tetted fiaddal.

Örömhír

Úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta oda, hogy mindaz, aki benne hisz, el ne veszszen, hanem örökké éljen. Isten nem azért küldte Fiát a világba, hogy elítélje a világot, hanem hogy üdvözüljön általa a világ. Aki hisz benne, azt nem ítéli el, de aki nem hisz, azt már elítélte, mert nem hitt Isten egyszülött Fiában. (Jn 3,16—18)

Az Új Ember heti imaszándéka

A Szentháromság legyen példája és vonzereje minden emberi közösségnek, főleg a családoknak.

Isten szeretetét ünnepeljük Szentháromság vasárnapján. Az Atya, a Fiú és a Szentlélek egységét, azt az együttlétet, amely minden létnek eredete, forrása és végső beteljesedése. Ez az isteni egység alkotta meg a világot s az embert, azért, hogy részesítse szeretetének közösségében. Megszületésünkkor nemcsak a lét ajándékában részesülünk, hanem a szeretetében is.

Szívszorongató napról napra tapasztalnunk azt, hogy mennyire kevesen becsülik meg az élet ajándékát, követik minden helyzetben a Ne ölj!" parancsát, kelnek az élet védelmére. De talán még ennél is fájdalmasabb, mennyire kevéssé fogadjuk meg a szeretet parancsát, óvjuk, védjük, erősítjük a szeretetet.

A Szentháromságot, minden élet és közösség forrását kérjük ezekben a napokban, hogy erősítse bennünk az összetartozás, a közösség tudatát. Segítsen abban, hogy a mi családunk is szentháromságos közösséggé" alakuljon, amelyben béke és szeretet, a megbocsátás és a szolgálat lelkülete uralkodik. Segítsen abban, hogy a kiengesztelődés és az egyetértés szigeteit alakíthassuk ki, önmagunk és mások örömére, így téve teljesebbé Isten üdvözítő tervét.

RÓMER Flóris

Kumlik Emil: A szabadságharc pozsonyi vértanúi. Pozsony, Kalligram, 1998 134–160.

Óbesztercze R. k. pléb. templom

Új épület. A helyén volt fatemplom 1887-be leégett.

Oroszlánkő vára

Fantasztikusan ég felé meredő mészkőszirthez módjára tapadó épületek maradványai. A szírt orr romja a meredek sziklafal fölötti erkély maradván

Óvár

A Vág jobb partján a víz fölött kiugró sziklafok gerinczén egykor két felől épületekkel szegélyez hegy fokán hosszan elnyúló fellegvár két sorbar

RÖMER FLÓris

cenz.

cenz. Pr. PUHÁL Katalin. Egy "ismeretlen" Wolfgang Lazius térkép. = Geodézia és Kartográfia 41. 1989. 3., 200.

gyarországi ms.Orizmus építészetének

homályosabb részei a legkülönbözõbb

ások, információk révén kerülhetnek

Papp Gábor

RÓMER Flóris

cml.

cml, SZATHMÁRY Tibor: Descriptio Hungariae. Magyarország és Erdély nyomtatott térképei 1477-1600. Morandi Fusignano 1987. rec. PAPP-VÁRY Árpád. = Geodetia és Kartográfia 41. 1989. 2. 150.

tervükkel mindketten a megosztott
szerepeltek.[16]

Ennél korábbi együttmûködésük most e
által megtervezett épület távlati képét,
készítette el. Nem példa nélkül való, ho
fel egy-egy általuk tervezett épület távl
Schickedanznak az Ybl irodában eltö
ferencvárosi plébániatemplomhoz (1870k
az Operaházhoz (1874-75)készült távlati
által tervezett Szt. István kórházhoz (188
városháza tervéhez (1878) készült rajzok
Rakovszky-kastély Steindl Imre tervezte

RÖMER Flavius

M. Tudnilexikon A - tól Z - ig.
Bp. 1997 683-684

82/1 **Tájékoztató rendszer**

Középületekben látja el a tájékoztatás felad
mindig az adott követelményeknek megfel
Lehetővé teszi külső- és belsőtéri,
központi és helyi feliratok elhelyezését min
Betűtípus, szín, útvonal és szerkezeti terve
Anyaga: eloxált alumínium (a KÖFÉM szín
Szöveghordozó elem mérete: 90 x 10 x 1 r
Tervezők: Soltész György (szerkezet), Zsót

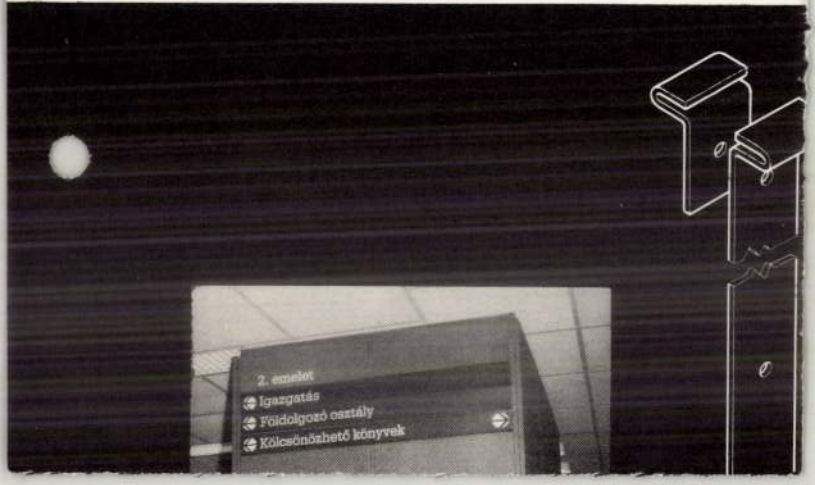

Róma Flóris

(1861-1868)

TÓTH László: A Győri Történelmi és Régészeti Füzetekről,
= Arrabona,26/30 1984/1991 (1991) 210-215.p. G

tudtört.

Römer Flóris

CSÓKA Gáspár: Rómer Flóris győri évei. = Arrabona, 26/30 1984/1990 (1991) 217-219.p. G

RÓMER Flóris

ROTTLER Ferenc : Rómer Flóris emlékezete. =
Arrabona, 26/30 1984/1991 (1991) 193 -2oo.p. ill. G.

T.SZŐNYI Eszter: Rómer múzeuma és a régészeti gyűjtemény.
uo. 201-2o4.p. ill.G.

ut. Szent Benedek Rend Főgimnázium Régiségtára, Győr

SZABÓ Péter: Rómer a régiségbúvár. = uo. 2o5 -209.p.ill.G.

Vészjelző berendezés nyomógombja

A gombot annyira benyomni, hogy reteszelődjön. Kikapcsolt gyujtás esetén is működik. Csak defekt vagy a közlekedésben résztvevők veszélyeztetése esetén szabad bekapcsolni.

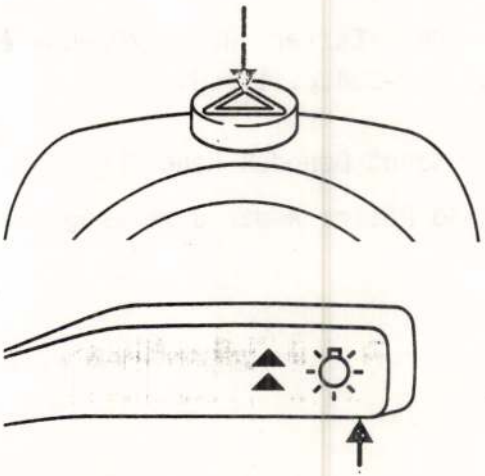

Világításkapcsolókar

- világítást kikapcsol: kezelőkar alaphelyzetben.
- Határolófény bekapcsol: kart egy fokozattal fel.

Römer Flóris

FITZ Jenő: Rómer Flóris emlékezete. = AÉ 117.köt.1.sz. 1990 103 - 104.p. ill.

... ersek /1808-180

züst anyagú, vert-domborműv

augsburgi J.J.Vogelhund ötv (Johann Jacob)

A tál ölében a sírt őrző ka

Krisztus. Peremén a szenved

Römer Flóris

MOSKOVSZKY Éva: Römer Flóris (1815-1889). = AÉ 117.köt. 1.sz. 1990 104 - 106. p.

1./ Tányér
2./ Holicsi Fajánszgyár, XVII
feketével, 6 barn
3./ fajánsz, ónmázas, szinesc
4./ Á. 23.4 cm
5./ kopott
6./ kerek lapos tányér hullám
festett rózsás csokorral,
7./ lásd 1862. ltsz.
8./ átadás, Igló / ma Spišská
9./ ltsz. 1905.

RÓMER Flóris

- O. Matur Edit: Rómer Flóris kéziratos hagyatékának Heves megyére vonatkozó adatai = Agria XXIV. Eger 1988 89-105. p.

RÓMER Flóris

FRODL, Walter: Idee und Verwirklichung : Das Werden der staatlichen Denkmalpflege in Österreich. Wien ; Köln ; Graz : Böhlau, 1988 135.p.

RÓMER Flóris

B. HELLEBRANDT Magdolna: Rómer Flóris emlékére. =
Herman Ottó Muzeum Közleményei, 26. (1989) 238 - 239.p.

8

RÓMER Flóris

Kerny Terézia: Egy kései recenzió. =
Pavilon, 2/3.sz. 1990 36 - 38. p. ill.

Rómer egy publikálatlan irásának közlése

, Johannes. *Lucas Cranach als Graphiker*. Leipzig, 1955.

on 1939/40
on, Horst W. "A 'Memento Mori' among early Italian
ts." *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 3
9/40): 243-248.

ison 1929
ison, Alfred Forbes. *German Renaissance Title-Borders.*
imiles and Illustrations I. Oxford, 1929.

nmerer 1925
nmerer, Ludwig. "Eine frühe graphische Zeichnung
ers in Coburg." *Mitteilungen der Gesellschaft für vervielgende Kunst* 48, 1 (1925): 49-50.

nmerer 1927
nmerer, Ludwig. "Fünf Federzeichnungen aus der Passgeschichte im Kupferstichkabinett der Veste Coburg."
chner Jahrbuch der bildenden Kunst n.s. 4, 4 (1927):
355.

wasser 1961
wasser, Franz Georg. *Die zeitgenössischen Luther-Drucke*
andesbibliothek Coburg. Coburg, 1961.

RÖMER Flóris

Danyai Donyai Zoltán Römer Ferenc
(Flóris) tatai diákszing 1827-ben.
= Hajnalság és Élet, 1927. dec. 164-165.

FODOR Ferenc; A magyar térképirás.
1-3. Bp., 1952-1954

RÓMER Flóris

Radnai Lóránt: Rómer Flóris. = Irodalmi Szemle, 28, 1985.6. 550-552.ill

Farsang utáni álruhák

Ki ne maradjon: február

Tél vége van a tárlatokon. Nagy gesztusokra sehol se futja. Mintha kimerülőben lenne a szervezet általános vitaminkészlete és fenyegetve közeledne a személyi adó bevallásának végső határideje. Mindenütt szerénység, visszafogottság, költségkímélő mélabú. Különös farsang, hushagyó kedd utáni hangulat. A szellem nagy APEH-je elől terepszínű maskarába bújnak az érdekeltek. De May Károly óta tudjuk, hogy az inkák kincse is csak úgy vészelhette át a nehéz időket, hogy az indiánok vastag szurokréteget kentek az aranybuzogányra.

Kováts Albert

külső bevonata a blődli. A hülyeskedő nyelvhasználat (*Egy hegy megy, Moudd szépen, A*), az irodalmi háttér (*Átváltozás, A semmi ágán*) és a „nem ér a nevem" dadaista alapműve, *Übu király*. Alfred Jarry klasszikus abszurdját Kováts egyébként már régen kisajátította. Két évtizede bújik a hirhedten sokkoló sorok mögé, imígyen játszva ki

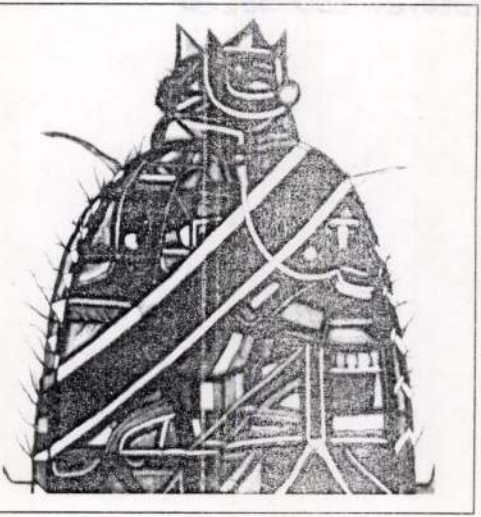

Kováts Albert: Szarnyalo Übu

No nem a katartikus fajtából fajtából való. A könnyebb el-

Rómer Flóris

Lásd

Irmédi-Molnár
László - Tóth
Ágoston honvédczre-
des. Bp. 1938: 157 l.

.miniszterium számvevőségétől.

ottságának,

Budapest.

k.Cimet,hogy létszám kimutatás alak
közölni:
hogy minő tevékenységért pld.a ma-
nitásáért/ mennyi évi tisztelet-
llampénztárnál vagy az intézet

lók az összes napidijas alkalmazot-
mily napidijak mellett évenkint

RÓMER Flóris

szerepe a Gödöllő és Vidéke Történelmi és Régészeti Muzeum Egyletben

ld. Váci Könyvek 1. 1981 15 - 26. p. ill.

ough editing is often thought of in terms of content, visual editing will a major role in the success of your presentation. Visual editing includes niques such as the elimination of words isolated by themselves on a line. e can be very distracting.

n you can eliminate *widows*—a word or part of a word isolated on a —by removing or replacing a word in a previous line or by temporarily easing the width of the box containing the text. Notice the distracting ow in Figure 5-22.

can eliminate the widow by judicious editing—in this case, simply by acing a long two-word phrase ("The discretionary") with one medium- word ("Optional"), as shown in Figure 5-23 on the following page.

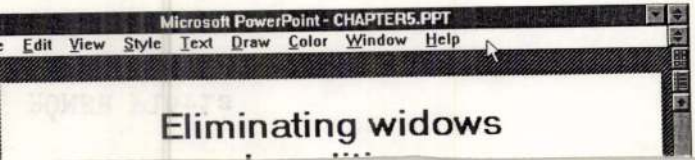

RÓMER Flóris

1869-ben már javasolta egy várostörténeti anyagot gyüjtő intézmény létrehozását

B.NAGY Anikó: Városképek Pest-Budáról : Metszetek a Budapesti Történeti Muzeumban. = Uj Müvészet, I. évf. 3.sz. 1990 9.p.

ıt Jenő/, Bp. 1923.
lovasszobrok lovai. Bp., 1913.
ılland és flamand festészet. Bp. é.n.
ı magyar képzőművészet válsága. Bp.

ıllenésztikus egyiptomi emlékek Ma-
ı17.
: kiállitás. Mücsarnok, 1937. november
ıti Muzeum, India művészete. 1954.
:el.
ılitás, 1960.
ıyar politikai foglyok kiállitásáról.
Böhm Ferenc/
:ből Magyarországnak jutott tárgyak
Nemzeti Mizeumban. Bp., 1933.
ı. márc. I. évf. I. szám. Boros Ru-
ı.

20

4.000 Ft
átut. nov. 21

RÓMER Flóris

OSZK Kézirattárában levő hagyatékáról ld.

OSZK Évk. 1973 (1976) 142, 144.p.

Jegyzékszám: 6401

KODÁS
folyamok

sz

7

5, 8

6

4, 5

5, 8, 9

RÓMER Flóris

1865 247. szept. 13. Rómer Flórián az igazgató őri állomásra folyamodik. 96.

1877 666. nov. 16. Dr Rómer Flóris nagyváradi kanonokká neveztetvén ki, elhagyja a múzeumot. 102.p.

M. Ért. 1991. 1-2.

MDK

Romer Floris

Művészet 1914. évf. 259.l.

RÓMER Flóris

90 3 9.
91 1. 69

Új Művészet

ANDRE, Carl

~~20~~ 3. 4. 18

Vasárnapi Ujság VII. Zakariás
1860. XI.18.- 568 l.

Régi kézmosó edények. Aquamanille.
Fametszet, Rómer Flóris rajza után.

1889

Raina Flain. VU. XXXVI. evl 12. sz. 1889
márc. 24. 198. p.

245. p. 15. szám cejn. 14.

1889

Rómer Flóris. Nagyvárad XX. évf. 65. sz.
1889. márc. 19.

67. sz. márc. 21.

1889

Rámer Flóris 1815–1889

Egyetáts 23. évf. 78. sz. 5. p.
1889. márc. 19.

1889

Römer Flóris 1815–1889. Budapesti Hírlap
9. évf. 78. n 1889. márc. 19. 4–5. p.

1889

Rómer Flóris Ferenc 1823-1889. AÉ

Uf. 9. kat. 1889. 97. p.

1889

KÖNYÖKI József: Rómer ereklyéi a pozsonyi vásári muzeumban = Rozsonymegyei Közlöny 1889. május 12. 38. s. 2. évf

1975

Sz. MÁTHÉ Márta: Rómer Flóris bihari munkássága: A bihari utinapló. Déri Múzeum Évkönyve 1974. Debrecen, 1975. 283-346

[Rómer F.: Bihar megye régészeti és néprajzi szempontból. 287-344. p.]

1889

RÖSSLER István: Römer Flóris - Római Ferencz. = A Felső-magyarországi Muzeum-Egylet tizedik Évkönyve. Kassa, 1889. 25 - 35. p.

összetartozókat a kívülállóktól. Az angol kastélyok, a holland és a többi északi országok patricius házai, amelyek még beleszólnak a mai ember lakásideáljának történeti kialakításába, szintén nem táplálják a tömeglakások és a közös üzemek utáni vágyakozást. A lakóházépítés klasszikus feladata tehát a magánházak millió változatának lehető legteljesebb megoldása. A tömeglakások építése konfekció. Becsületes konfekció még mindig izlésesebb és jobb lehet, rosszul szabott rendelt öltönynél, de nem veheti fel a versenyt a testre szabott jó ruhával.

Ha az embereknek módjukban áll, úgy megvalósítják az ideáljukat. Ha tehát tehetik saját külön házat építenek maguknak. Tisztára gazdasági kérdés, hogy magánházak, vagy lakótelepek épülnek-e túlnyomóan. Angliában és Amerikában, ahol az emberek általános jóléte magasabb fokon áll, a lakóház építése virágzik. A többi országokban is villanegyedek épülése gazdasági fellendülést jelent. Ha hozzátesszük ezekhez, hogy Angliában és Amerikában a családi lakóháznak nemcsak legnagyobb anyagi lehetősége van meg, hanem a leggazdagabb, a legegységesebb tradíciója is, úgy könnyű megérteni, hogy itt áll a lakóházépítés a legmagasabb fokon. Miután pedig általában az amerikai még szabadabb, gazdagabb, mesterkéletlenebb és családibb érzésű, ma az amerikai polgári lakóház még fejlettebb az angolnál. Ha az ember elmélyed valamely Frank Lloyd Wright-féle ház tervébe, abból az életöröm, a lakás szeretete, a természettel való összeforrtság, az egészséges életmód mosolyog feléje. A ház a környezetéből nő ki, egyet alkot a kerttel, a tóval, az egész tájképpel. A földszinteten csak terraszok, loggiák és a ház legnagyobb, legszebb terme, a gyermekek játszóterme van elhelyezve. Az emeleten összegyűlő, egymástól el nem választott [illegible]

1905

KUMLIK Emil: Rómer Flóris és társai.
in A szabadságharc porsonyi vértanúi.
Porsoy 1905 ~~107~~ - 118 – 125

– a porsonyi Nagy Lajos téren avatták fel honvédnek
5 évet tolt ki a nyolc évben

1897

Z – R. [Zelliger Viktor]: Römer Flora. = A Pallas Nagy Lexikona. XIV. Köt. 670–674. p. Bp. 1897

Bibl. 1896

RÖMER Flóris = HORVÁTH Ignácz:

A Budapesti Kir. M. Tud. - Egyetem Bolosesneti Karának irodalmi munkássága 1780 - 1895. Bp. 1896. 130 - 139

HSZ. 287 - 291.

1896

DUS László: Emlékezünk régiekről: Rómer Flóris Ferenc életéből. 27. évf 1896. nov. 16. J. p.

Nagyvárad.

1895

KÖNYÖKI József: Nyúlatkozat Rómer Flóris szülőhára dolgában. = Nyugatmagyarországi Hiradó, 8 évf. 34. sz. 1895 febr. 10. 2-3. p.

1891

HAMPEL József: Emlékbeszéd Rómer F. Flóris rendes tagról. Bp. 1891

1891

FRAKNÓI Vilmos. Romer Flóris emlékezete (1815-1889).
Századok 25 évf. 1891 177-199.

1911

BÖRZSÖNYI Arnold: Rómer Flóris Ferenc.

Cyjá 1911.

1890

Szentkláray Jenő: Emlékezés Rómer Flóriszra.

Pozsonymegyei Közlöny, 3. évf. 35. sz. 1890. május 1.

1890

Szentkláray Jenő: Emlékrend Rómer Flórisra. Magyar Állam 21. évf. 96. sz. 1890. ápr. 26.

1890
Staub Mór
Römer Flóris. Földtani Közlöny
XX. köt. 4. füz. 1890. 111-113.

1890

ROMER Flóris = Magyar Tud. Akadémiai Almanach ...
1890-re. Bp. 1890. 365-367 p.

1889

Sz. L.: Römer Flóris Ferenc 1815 - 1889.

Századok 23. évf. 1889. 353-354

–rs. : Rainer Flóris 1815–1889.

VU. XXXVI. évf. 12. sz. 1889. márc. 24.
185–186. p.

1910

DÖMÖTÖR István: Pesti följegyzések: Rómer Flóris. Vikig 1. évf. 95. sz. julius 17. 33. p.

1907

KUMLIK Emil: Rómer Flóris
élete és működése. Porosy, 1907

1916

M-k. A Pulszky-Rómer-Hampel-emlék [Mihalik József] felavatása. = Múzeumi és Könyvtári Értesítő
X. évf. 1916. 194-195.

1914

DÖMÖTÖR István: Emléktábla Aquincumban: Römer Flóris. = Élet VI. évf. 16. sz. 1914. aug. 19. 498–500. p.

1911

BÖRZSÖNY Arnold: Rómer Flóris Ferenc

A győri Szent Benedek-lend Gimnázium-mának
ertesítője 1910/1911. Győr 1911.

stilkritischen Untersuchun
ihm 6 Lehnenintarsien mit
freien Künste zu (die sieb
die von der „sedia dei prior
Es sind sitzende weibliche
gesprochen florentinischer
gewissen Grazie nicht
hinter Baccio Pontelli's u
jano's Arbeiten weit zurück

Vasari-Milanesi, V
654, 660; III 98, 207 f., 336
277, 307. — Gaye, Carteggi
574/6. — Pini-Milanes
ital., 1876 ff. No 66. — Mü
cour des papes, I (1878) 194
II (1879) 17, 59, 91. — Ta
fanti, Notizie di artisti e
Supino in Arch. stor. dell'
160/3, 174/7; Camposanto di
Milanesi, Nuovi doc. p.
toscana, 1901 p. 111, 128, 16
briczy in Jahrb. d. preuß
zu XXIII (1902) 1, 2, 6, 14
(1903) 140 f., 148 f., 164, 166.
I (Cat. delle cose d'arte), 191

Francione (Frangione),
Pietro Hispano (Spagnuo
tätig in Neapel; malte eben
richt 1510—12 ein 6teiliges
Nonnenklosterkirche S. L
Gregorio Armeno, F.s Wer
vorhanden?), ferner 2 jetzt
rienaltäre mit Heiligenflüg
Egiziaca a Forcella („all'
Gaudioso (1799 abgebrannt

1916

BÖRZSÖNYI Arnold: Rómer Flóris Ferencz. In.:
A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története. Szerk.
Sörös Pongrácz. 6/b.köt. A Pannonhalmi Főapátság
története 6.köt. Bp.,1916. 672 - 709.p.

Previous volu

I. Medieval Art and Archi
II. Medieval Art and A
III . Medieval Art and Arcl
IV. Medieval Art and Archit
V. Medieval Art and Architc

Copies of these may be obtained dir
Hudson Roac

1985

FAZEKAS Mihály: Karcag régészeti és néprajzi emlékei a XIX. század végéről: Römer Flóris és Herman Ottó Karcagon. = Museum Levelek 49-50. Szolnok, 1985. 22-31. p.

1986.

D. MATUZ Edit: Rómer Flóris kéziratos hagyatékának Csongrád megyére vonatkozó adatai. = Móra F. M. Évl. 1986/1. Szeged, 1986. 31-48. p.

1954

TOMBOR Hona: Römer Flóris utójegyzetei.
MÉ 3. évf. 1954. 2 sz. 276-278. p.

1956

KANOZSAY Margit: Rómer Flóris emlékezete: Beszámoló az emlékülésről. AÉ. 83. szt. 2. sz. 1956

217–218

1957

KABAY Éva: Roiner és az 1876 évi összegenete

Tongremus: A magyar összegéneti kutatás külföldi kapcsolatai. Szakdolgozat. ELTE Régeneti Intézet. Bp. 1957.

1960

Vasali András: Arany János, Rómer Flóris
és Xántus János levelei a Győri Múzeumban.
Arabana 2. 1960 189 - 193

1960

G. SÁNDOR Mária: Rómer Flóris munkássága a műemléki kutatások tükrében.

MÜ. 4. évf. 1. sz. 7-10. 1960

1959

SEMSEY Andor: Rómer Flóriszal a balatonkörnyék pusztuló műemlékei nyomában.
= Mv. 3. évf. 3. sz. 1959. 129-134.

1960

POSSONYI László: A pörölyös pap: Rómer Flóris emlékezete. Uj Ember, XVI évf. 22. n
1960. május 29. 3. p.

1959

KANOZSAY Margit: A Győri Történelmi és Régészeti Társulat (1861-1865). Arrabona 1. Győr, 1959. 38-44.

1959

BANNER János: Róma Ferenc Flóris: Emlékezés a győri múzeum alapítójára. Arrabona 1. Győr 1959. 6–26.

Rómer Flóris

Rajzai:

Repr. : A vázsonyi vár romjai délről./1860 körül/
34.o. 18. kép.
A pálos kolostor maradványai. 49.o. 33. kép
A táloði kolostor. 59.o.43. kép.

Éri István: Nagyvázsony. Bp. 1959.

M.D.K

Rómer Flóris
régész - építész

Utijegyzetei és rajzai forrásai
sok műemlékeink történelmi
alakjaniak.

Jánosy István: Unesco, műemlék, turisták.
Élet és Irodalom, 1966. junius 4. 1 lap

Rómer Flóris M.D.K.

Semsey Andor: Rómer Flóris sal a Balaton környék pusztuló műemlékei nyomában.

Műemlékvédelem, 1959. III. évf. 3. sz.

Römer Flóris

Naniós rajza és
vázlata az alabbi
gyűjtemegben

Gerecze rajztár

Zólyom vármegye II. 221, 223,

Rómer Floris Ferenc, művészettörténész és régész, (1815-1889). 1.) Folytatás

Switek-Erzsébet: A bicsúszentlászlói barokk templom és kegykápolnája.

Szájhagyomány szerint a nagytemplom mögötti nemes díszítésű, román stílusban megépített kápolnát Szent László király építtette, ezt Rómer Flóris is így írta meg, a zalai ferencesekről szóló kéziratában. A kolostor szerzetese azt állítja, hogy a XVIII. sz. közepéig remeték őrizték és gondozták. A rend egyestagjai 1552-ben a török veszély miatt elhagyják a keszthelyi kolostort és ide menekültek.

Művészet, 1989., 4., 51-old.

Römer Flora.

Meyer Clemens.

1945. VII. 14. I. 60.

(: Kl't :)

Rómer Flóris M.D.K.

1861. es gyűjtőutja Barony Dunántul, majd Felvidéken. Jegyzetfüzetei eltörendű források. (46 drb) Részben publikálta, részben hagyaték a Széchenyi könyvtásban.

- G. Sándor Mária: Rómer Flóris munkássága a műemléki kutatások tükrében.

Műemlésvédelem, 1960: IV. év f. 1. n.
7 - 10 l.

Rómer Flóris MDK

A jánosi apátsági templomot, melyet Conrath 1774-ben elég önkényesen restaurált, Schulek Frigyes tervei szerint, Rómer Flóris irányitása mellett helyreállitották /1876/. A szentélyt Storno Ferenc ingyen festette ki.

Bónisné, Wallon Emma: Conrath János György építőmester
Müvészettörténeti Tanulmányok. Bp. 1961. 65-85.
81.l.

M.D.K.

Römer Flóris, régész

régi falképekről szóló művét
1863-ban a Magy. Tud. Akadémia
megbízásából írja meg, melynek
képanyagát Storno Ferenc gyűj-
tötte össze.

17

Levárdy Ferenc: Pannonhalma építéstörténete,
Művészettörténeti Értesitő, Bp.1962. XI.évf. 1.sz.
17. old.

Rómer Flóris

Kőhegyi Mihály: Rómer Flóris levelei Ipolyi Arnoldhoz. - Arrabona. A győri Muzeum Évkönyve, 9. 1967. 195-217. l.

Az 1967. évi magyar müvészettörténeti irodalom bibliográfiája. /Müvtört.Ért. 197o. 1.sz. 68-1o7.l./

72. l.

Rómer Flóris

„A természettudós Rómer Flórisból ... az intenzív történeti érdeklődés formált régészt és művészettörténészt."

Levárdy Ferenc: Henszlmann alkotó egyénisége
Müvtört. Ért., 1969. 3. sz., p. 193-200.

p. 195.

Rómer Flóris

életének, munkásságának és jelentőségének
ismertetése, méltatása, bibliográfiával.

Tombor Ilona: Rómer Flóris. - Művtört.Írt., 1969.
3. sz., p. 207-211.

mdk.

Romer Floris „a magyar régészet atyja"

1863-ban járt Fenékpusztán. Az archaeologiai közlemények az évi kötetében ismertette a fenékpusztai romokat a láttató maradványok alapján a telepet fel is mérte. Romer tudosítása óta Fenékpuszta a hazai és külföldi régészeti irodalom sokat méltatott helye.

Magyar Műemlékek: Keszthely Műemlékei 73. l.
1962.

Rómer Flóris, [grafikus ?] MDk

A kiváló archeológus alaprajza a vázsonyi klastromról (1859). Repr.

Éri István: Beszámoló a nagyvázsonyi pálos-kolostor helyreállításáról 1-13. l

MŰEMLÉKvédelem Bp. V. évf. 1961. 1. sz.

1861

V...: Dr. Rómer Flóris. = Vasárnapi Ujság 8. évf. 5. sz. 1861. február 3. 49 - 50. p.

1889

CSONTOSI János.

Roman Flóris és Ábel Jenő emlékezete.

MUSZL 1889. évf. 321-359

1863

~~FRAKUÓI~~

FRANKL Vilmos: [Raimes Flores]. Ornág Tulse.
2. ciel. 9. r. 1863. 97–99. sp.
márc. 20.

JT

1885

ROMER ~~Iacob~~ Flórián Ferenc. In Magyar
Lexikon az Egyetemes Ismeretek Encyklopaediája.
XIV. Nat. Bp. 1885 397-398

1884
RÓMER Flóris Ferenc:

ORTVAY Tivadar: Szár év egy harai
főiskola életéből: A Pozsonyi Királyi Akadémiának
1784-től 1884-ig való fennállása alkalmából
Bp. 1884. 165-167

1881

ROMER Florianus Franciscus. = Scriptores ordinis S. Benedicti qui 1750–1880 fuerunt in imperio Austriaco-Hungarico. Vindobonae, 1881. 380–382.

1880

PETERDI József: Három ~~[illegible]~~ műtörténész

[Roiner F., Keleti Gusztáv, Ballagi Aladár].

Képzőmuvészeti Szemle 2. évf. 1880

62-63. p.

1879

A Vasárnapi Ujság dolgozó társai. = VU
26. évf. 11. sz. 1879. márc 16. 171. p. Rp

1877

HERMAN Ottó: „Römer Flórisnál". = Fővárosi Lapok 11. évf. 5.sz. 1877 január 9. 26 - 27. p.

IVA. Detached leaf from Winchester Bible,
New York, Pierpont Morgan Library, MS M. 619 (verso)
Courtesy The Pierpont Morgan Library

UNUS
de rama
thaim
sophim
de monte
effraim,
& nomen
eius el
chana
filius hiero
boam · filii

1876

h.-j.: Arcképek az összegenete kongresmusból.

VU 23. évf. 41. n. 1876. oktober 8. 641-645. p. rejt

1870

(r.i.)[Rössler István]: Rómer Flóris. = Magyarország és Nagyvilág, 6. évf. 28. sz. 1870. julius 10. 325 - 326.p.

mes in the series

ecture at Worcester Cathedral
chitecture at Ely Cathedral
itecture at Durham Cathedral
ecture at Wells and Glastonbury
cture at Canterbury before 1220

ect from W. S. Maney and Son Limited,
l, Leeds LS9 7DL

1867

R.: Rómer Flóris. = Hazánk és Külföld, 3. évf. 10.sz. 1867
143 - 144. p.

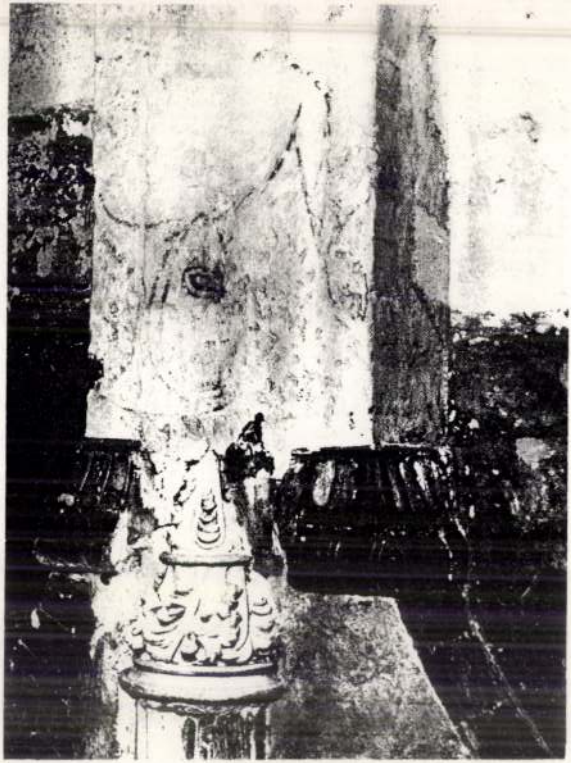

1863

Franz Florian Romer. In KANITZ, August.
Geschichte der Botanik in Ungarn. Hannover,
1863 174-175

1881

RÉCHEY Viktor Alfonz: A Kőszegen és vidékén született vagy működött írók élete és irodalmi munkássága. = Kőszeg és Vidéke, 1.évf. 25. szl. 1881. december 25. [1-2.p.]

- bibliográfia

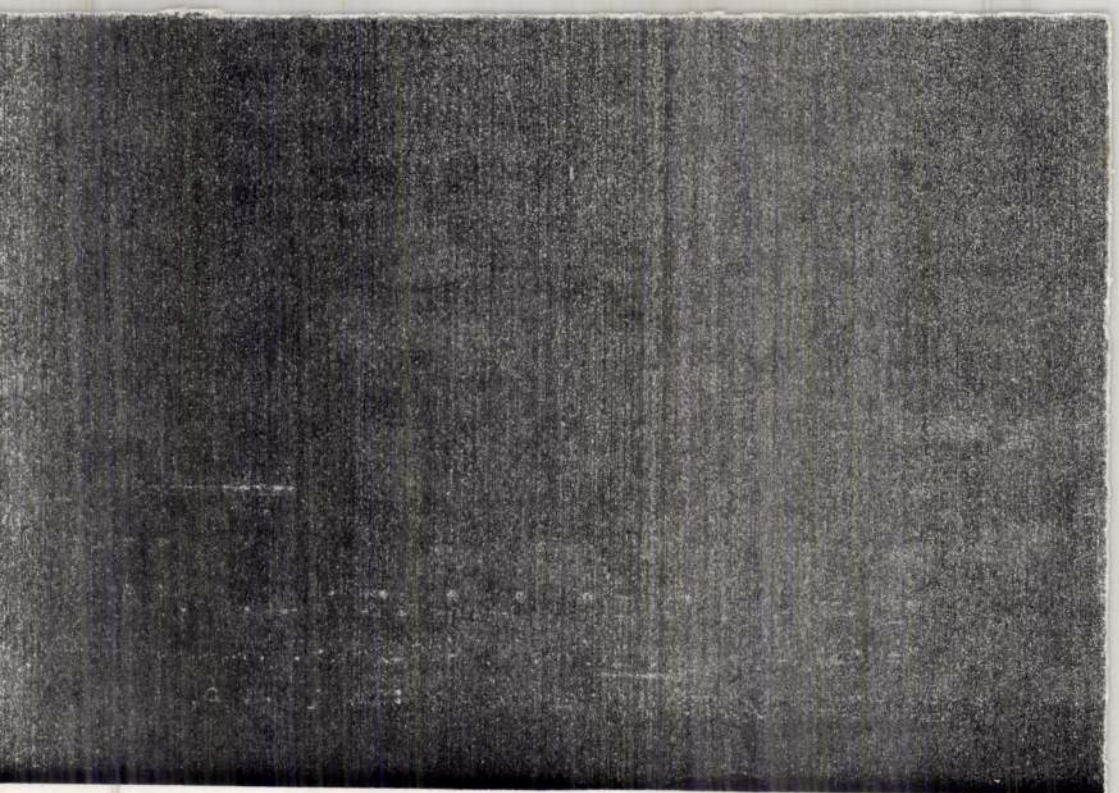

1983

MAROSI Ernö. Flöris Rainer In.

Die ungarische Kunstgeschichte und die Wiener Schule 1846-1930: Ausstellung. Collegium Hungaricum, Wien, 1983 Bd. E. Marosi Bp. 1983 24-25 p.

Kisérlet a nemzeti osz

/korreferátum-kivona

nemzeti-öntudatra-é

azerüen az irodalomban

intenzitással; hamaros

és az épitészetet is.

már és müvészetf teore

e folyamat jellemző

kutca. Tanulságok:

születésü, Poroszo

Parvét "ajándékul" adja

a müvészet univerzál

egész világ polgára -

amely befogadja. Minde

belül az épité

1980

ROTTLER Ferenc: Adalékok a XIX. századi történetírók pufaderdeiben. Rómer Flóris pufaindulása.

Unnepi tanulmányok S. Lukovics Ilyán 70. születésnapjára. Szerk. Bertagi Ivan

Bp 1980. 195-207

Déri 1974

20.643

1980

BOLLA Veronika: Römer Flóris uti jegyzetkönyvei [regiszter]. Bev. Cs. Tompos Enikő, Szőlősi Alexis. Bp. 1980

1979

GAÁL Attila: Adalékok a Tolna megyei régészet kezdeteihez: Rómer Flóris levelei Novák Sándorhoz.
= Dunatáj, 2. évf 3. s. 1979. 55-60. p.

1975

Sz. I.: „A régi Pest": Egy szár éve megjelent könyvről. = Budapest 13. évf. 12. s. 1975. 39. p.

1972

RÁKÓCZI Katalin: Rómer Flóris hadbérósági pere. Arrabona 14. 1972. 317-325. p.

1971

KŐHEGYI Mihály: Római Flórián levelei az Országos Széchenyi Könyvtárban. 2. rész. Antikvárium, 13. 1971. 275–295.

1970

KÖHEGYI Mihály: Rómer Flóris levelei az Országos Széchényi Könyvtárban. 1 rén. Arsabona, 12. 1970. 245-261.

1969

TOMBOR Honar Rámer Flóris. = MÉ. 18. évf.
3. sz. 1969. 207-211. p.

1969

KÖHEGYI Mihály - RÁKÓCZI Katalin:
Rámer Flóris levelei Gratzl Józsefhez
az olmützi és josefstadti Paramatikbál.
2 rész. Arrabona 11. 1969. 143-161.

1969

DANINGER, Pavel: František Florian Roiner, jeden ze zakladatelów Městského mincea v Bratislave.

$\boxed{\text{l'o}}$

Bratislava. Tom 5. 1969. Bratislava 1970 339-341

1968

KŐHEGYI Mihály – RÁKÓCZI Katalin:
Römer Flóris levelei Gratzl Józsefhez az
olmützi és josefstadti baranyatákból. 1. rész.
Arr. 10. 1968 141–162.

1967

KÖHEGYI Mihály: Rómer Flóris levelei Ipolyi Arnaldhoz. Arrabona 9. 1967.

195-217

1966

KÖHEGYI Mihály – RÁKÓCZI Katalin: Rómer Flóris levelei élesegyjához az olmützi kazamatákból.

Arrabona 8. Győr, 1966 201-214

1966

KANOZSAY Margit: 100 éves a „Műegyetemi Balaur."
Arrabona 8. Győr, 1966. 215-222. p.

1966

KÖHEGYI Mihály – RÁKÓCZI Katalin:
Rómer Flóris levelei édesanyjához
az olmützi karamatákból. Arrabona 8.
1966. 201–214.

1966

KANOCSAY Margit: 100 éves a „Műegyetemi Balaur". Arrabona 8, 1966 215-222

1965

UZSOKI András: A győri és Győr környéki
régészeti gyűjtés és kutatás története.
Arrabona, 7. 1965. 5-96.

1965

LIPTÁK Gábor RÓMER Flóris

Kőgyuláris, 15. évf. 5. s. 1965. 293. p

1965

KŐHEGYI Mihály: Adatok Rómer Flóris munkásságához.=
Arrabona 7. Győr, 1965 555 - 556. p.

hogy az [illegible] becsülettel szárította-e ki a deszkát, vagy aznap vásárolta az élőfa finom egészséges nedveivel együtt. Mindegy, ekkor az egész még csak *lakás*. Ha a lakó rendes ember, akkor az iparművészeti rend lassankint átalakul pedáns áttekinthetőséggé s amikor a látogató első benyomása az, hogy ebben a lakásban rettenetes nagy pedáns rend van: akkor már *otthona* a *pedáns* embernek, aki talán semmit sem akart maga csinálni, aki talán észre se vette, hogy mit tett hozzá a magáéból, aki esetleg egyebet se akart, minthogy a lakása az idők végéig változatlanul olyan maradjon, amilyennek a mester pénzért megalkotta. De amint a kalapja minden odaadó gondossága mellett is felveszi lassankint a feje formáját, állását és még a kifejezésbeli karakterét is úgy, hogy a fogason is meg lehet ismerni, kié: azonképpen alakul át a lakása is minden egyéni tulajdonsága, minden jó és rossz szokása, hajlandósága, gyöngéje otthonává. *Erwirb es, um es zu besitzen:* ez ebben az esetben nem esztétikai szabály, hanem természeti törvény, irgalom és kivétel nélkül. Ha a lakó szórakozott ember, aki például automatikus ajtócsukóra szorul, hogy minduntalan nyitva ne felejtse az előszobáját: akkor az az egyéniség nélkül való hideg gépezet több egyéniséget »varázsol« a lakásába, mint mindaz, amit iparművész 9 évig másol a darmstadti folyóiratokból.

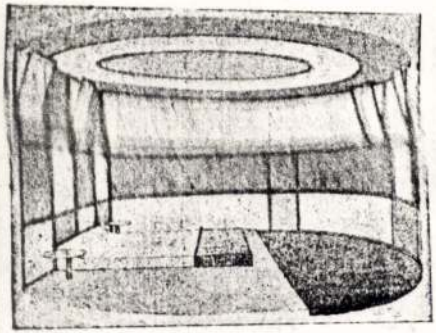

Taut Bruno: Hálószoba terve
A konstruktivista lakásberendezés kísérlete

1965

BANNER, János: Emlékezés Römer Flóris születésének 150. évfordulójára. - MÚ. 9. évf. 3. sz. 1965. 142-145.

1965

BANKER, J. In memory of the 150th birth anniversary of F. Flóris Rómer. = AArch. Tom. 17. fasc. 1/4. 1965 411-412. p.

1964

~~44~~ Rómer Flóris a magyar mult ébrent-getője. = In. HALÁSZ Zoltán: Históriák a magyar régészet történetéből. Bp. 1964.

10-53. p

1965

KÖHEGYI Mihály: Adatok Rainer Flórián munkásságához. Arrabona 7. 1965 555-556

1964

CSÓKA J. Lajos: Rómer Flóris életműve. = Vigilia, 29. évf. 4. sz. 1964 211 - 217. p.

Sói Aladár

Az egészséges otthon

Irta: *dr. Décsi Imre*

Benyit az előszobába, leteszi a kalapját, a föllebbvalók és a gazdasági viszonyok mérgét nemesen kiállta, sok Charybdis közt, sok ezer veszélyben izzada orcája. De mindegy, végül mégis csak *otthon* van, abban a lakásban, amelynek a föntartása a küzdelmeinek egyik lényeges célja, amelynek az *otthonna* vidó fölémtése a munkásságának egyik fő-ösztönzője, eredménye és sikere volt . . . Most arról a lakóról van szó, aki *ezt* akarta s akinek ez sikerült is, akit nemcsak az időjárás viszontagságai ellen véd meg a főbérleti négy fal, hanem aki jó időben, rossz időben, jó kedvében, keservében, egészségben, betegségben üdülést, megnyugvást, derüt és a tulajdonjog érzésén túlmenő örömet is akar találni a lakásában, »otthon«. Akié a lakáskultúra, lakásművészet, lakáshigiéné, aki a teste és a lelke, a küzdelmei, a diadalai és a kudarcai számára teremtett magának otthont abból a lakásból, amely e nélkül csak bérlemény vagy ingatlan tulajdon, ezzel együtt azonban *alkotás*. Még pedig az *ő maga* alkotása — és tulajdonképpen majdnem számszerüen azt is lehet mondani, hogy minden lakás pontosan annyira az otthona valakinek, amennyire maga alkotta. Egészen mindegy, hogy hogyan. Akár maga faragta minden bútorát, akár pénzen vett bele mindent, akár készen örökölte valakitől, akinek az otthona vagy akár csak a lakása is volt. Meglehet, hogy a lakó gazdag ember, akinek az iparművész készen adta át a lakását még az asztalon álló vázával és a falonfüggő képekkel is együtt, — és most már aztán mindegy, hogy az iparművész jól értette-e a mesterségét, vagy rosszul,

RÓMER Flóris

Sz.MÁTHÉ Márta: Adatok Rómer Flóris tiszántuli éveiből (1877-1889) [levelek]. = A Debreceni Déri Muzeum Évkönyve 1989-199o (1991) 485-499. G

RÓMER Flóris

FAZEKAS Mihály: Karcagi régészeti és néprajzi emlékek a XIX. század végéről. : Rómer Flóris és Herman Ottó' Karcagon. = Muzeumi Levlek, No 49/50 (1985) 22 - 31.

Református templomok Magyarországon. Szerk. Dercsényi Balázs. Bp. : Hegyi & Társa, 1992

RÖMER FLÓRIS

Schönflis A: Römer Flóris.

Bud. Rég. IX. Bp. 1906 212 p.

1 F; 1 J 17:29

Kuś, Wiesław: W SPRAWIE DOMNIEMANEGO KRĘGU KULTOWEGO W WAPIENICY, WOJ. BIELSKIE /ON THE ALLEGED CULT CIRCLE AT WAPIENICA, BIELSKO VOIVODESHIP/, Acta Archaeologica Carpathica, 25, 1986, pp. 275-280, figs, pl. Summary in German.

Discussion of the hitherto obtained results of studies on an unidentified object, composed of a stone wall and moat on the Palenica Hill. Neither the chronology nor function of this object have been explained so far. WD

1112–1121. h.

Römer (Ferenc) Flóris

Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái
XI. Bp. Hornyánszky, 1906.

RÓMER Flóris

1995

A MŰCSARNOK SZEPTEMBER HAVI TÁRSMŰVÉSZETI ÉS MÚZEUMPEDAGÓGIAI PROGRAMJAI:

szeptember 6. 19 óra

Est a kortárs litván művészetről

Vincas Kudirka, Kristijonas Donelaitis, Maironis, Jurgis Baltušaitis,
Vincas Mykolaitis-Putinas, Vytautas Mačernis, Tomas Venclova,
Henrikas Radauskas versei, M. K. Čiurlionis zeneművei.
Közreműködnek: Laczházi Aranka, Baár Mónika, Vincze Eszter, Galicza György

szeptember 9. 18 óra

Koncert – a SAB rendezésében

Pompe Ůrska zeneművei: Morice Carême verseire
„Una musica quasi Buffa" zenekari darab

RÓMER FLÓRIS

IDÉZETEK EGYIK IDEVONATKOZÓ
LEÍRÁSÁBÓL (RÓMER F. KÉZIRAT
A ZALA MEGYEI FERENCES
EGYHÁZAKRÓL)

Valter Ilona: A bucsuszentlászlói rk. /volt ferences/ templom helyreállitása

Müemlékvédelem, 1974. 1. sz. 16-21. l.

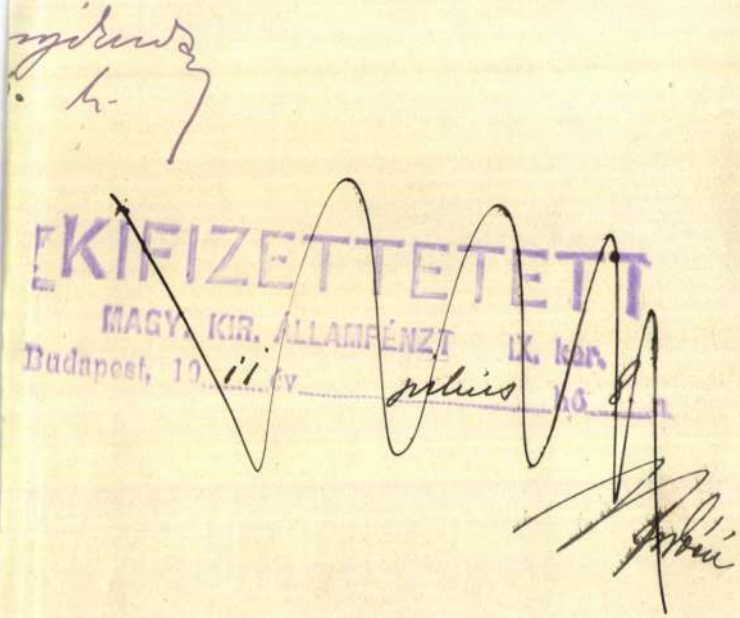

KIFIZETTETETT
MAGY. KIR. ÁLLAMPÉNZT IX. ker.
Budapest, 19 11 év julius hó 8. n.

Rómer Flóris

mint festő

l.

Perepatits

50, 51. l

Román Miksa MDK

Olasz hegyi ut, olf.

Mücsarnok 1879. dec. 14.

RÖMER FLÓRIS

EMLÍTIK NEVÉT A
CIKKBEN

Dercsényi Dezső: Ipolyi Arnold

Müemlékvédelem, 1974. 1. sz. 1-4. l.

RÓMER FLÓRIS

A ZALAHÁSHÁGYI TEMPLOMBAN
1863-ban fedezte a másod-
lagosan elhelyezett ISTEN
BÁRÁNYÁT ábrázoló tympanont.

Valter Ilona: Románkori templomok kutatása
Zala megyében

Müemlékvédelem, 1976. 2. sz. 82-88. l.

RÓMER Flóris

B. HELLEBRANDT Magdolna: Rómer Flóris emlékére. =
Herman Ottó Muzeum Közleményei, 26. (1989) 238 - 239.p.

Rómeo Flóris

Szabó Ujtó: A XIX. n. Gesztenete Mon.
Bg 1985,

139 (89-es kiv)

Mór – Kapucinusok

térzi lapok

Rózsa: Bakay 40.

NER FLORIS

AZ ÁLKÖRÉS KORA

102 old –

Az egyetemes felelősség elvét
hanem az egyetemes felelőtle
Ezért kell itt bünhödnie min
hogy ha ma a zsidóság bünhöd
Az egész magyarság sorsa meg
tulni. Fájdalmas, hogy nemes
világtörvények nem szentimen

Ez az, amit én már rég
kelljen látásom teljesülését
életet, de az ilyenből nem k

Abban a reményben, hogy

szeretett

F

1958

Banner János: Rómer Flóris emlékezete. 1621. p. I-IV
BONA István: Rómer Flóris az ősrégész. 23-31.p., V-VIII
KANOZSAY Margit:Rómer az epigráfus. 33-43., IX-XII
LÁSZLO Gyula: Emlékezés a középkorkutató Rómer Flórisra. 4548.p.
ERDÉLYI Gizella: Rómer Flóris jegyzeteiből. 49-56,XIII-XVIII.t.
OROSZLÁN Zoltán: Rómer Flóris a tanár. 57-69.p.
KANOZSAY Margit: A la mémoire de Francois-Florian Rómer 1815-1889. 71-78.p.

Régészeti dolgozatok : Az Eötvös Lóránd Tudományegetem Régészeti Intéz téből. 1. Bp., 1958

sítik az egyes lakásokat. Megis ki kell jelentenünk, hogy nem ez a kultúrember lakás-ideálja. Ezek a tömegbe épített lakásuniformisok nagy haladást jelentenek a régi tömeglakásokhoz, sőt a rossz családi lakóházakhoz képest is, de nem azért, mert egyformák, nem azért, mert centralizáltak, hanem mert egyformaságuk és centralizáltságuk dacára még mindig több teret és lehetőséget adnak az egyéni életnek, a sokféle és finomuló igények kielégítésének, mint a rosszul épített, elavult átlaglakások, amelyek ugyan nem voltak szándékosan tipizálva, de kényszerűen és tarkaságukban is oly tipikusak voltak, mint a külvárosok választékos szavai és elegáns nyakkendői. A modern típuskeresés tulajdonképen a szükségszerű típusalakulásnak tudatosítása. De ez nem ideál, ez szabályozott kényszerűség. Ez a szükséglet erényesítése. Mint ilyen okos és egészséges, de nem lelkesítő és felemelő. A típuslakás nem a szabad, tehetős, művelt, iskolázott izlésű ember méltó otthona.

A szabad és tehetős kultúrember lakás-ideálja talán örökké az egylakásos önálló, kertes lakóház marad, amely a szerény kis családi háztól a fejedelmi palotáig számtalan fokozaton és formán át mindig a világtól való elhatárolásra a belső életnek a külső behatásoktól való [illegible] tette. A nomád népek [illegible] kifejlődött udvarházak és a külső ellenség támadásai ellen megerősített várak, majd a városokba szoruló polgárok műhelyes, boltos, irodás és raktáras lakóházai, a nemesek erődítményes palotái, mind az igazi otthonépítésnek, az elkülönülésnek és védekezésnek voltak a művei. A renaissance szelleme szabadabbá, társasabbá tette az életet és ennek megfelelően a kiszélesbedett és kiszínesedett társasélet keretéül nyiltabbak, barátságosabbak és tágasabbak lettek a lakóházak is. Az olasz renaissance galériái, dísztermei és loggiái, a francia barokk és rokokó szalonjai és kertjei mozgalmas, fényes és hangos ünnepi életnek színterei, de bármily nagy területen hullámzik is az, szigorúan elhatárolják az

1876. RÓMER Flóris

AÉ 1976. 2. s. 59. p.

Gödöllő- és Vidékének Történelmi és Régészeti Museum Egylet

1876 febr. 6. végleg megalakul ~~tárigleme, elsőke az adatgyi~~ ~~szellemi vezetője, az~~ elnök Rómer F.

FŐVÁROSI VÍZMŰVEK
Budapest XIII., Váci út 23-27.
Levélcím: 1566 Budapest, Pf.:354
TELEFON: 203-880 TELEX: 22-4985

Címzett:

Tárgy:

Hiv. sz.:

Előadójuk:

Mell.:

Postai irányitószám: 1566

Ügyiratszám:
Egyszámlaszám
MNB 209-17 922
Előadó és telefonja:

Budapest, 198..... .

T i s z t e l t V í z f o g y a s z t ó n k !
K é r é s s e l f o r d u l u n k Ö n h ö z !

Kérjük, hogy legyen segitségünkre az ingatlana vízfogyasztásának megállapitásában. A mellékelt levelezőlapra szivesked-jék berajzolni /beirni/ az Önnél beépitett vízmérő állását, s a kitöltött levelezőlapot postai úton Vállalatunknak visz-szaküldeni.

A levelezőlapon feltüntetett különböző tipusu vizmérők szám-lapfényképei küzül kérjük, hogy válassza ki azt, amelyik az Ön ingatlanán található.

A vizmérőknek két alaptipusa létezik: számkörös kijelzésü és

Römer Flóris

~~RÉMÉNYI~~ József

Rómer Flóris (1815-1889). = A Nyiregyházi Jósa András Muzeum Évkönyve, XXVII-XXIX (1984-1986) 19901 11 - 12.p. ill.

Romáji J. eine

KŐHEGYI Mihály: Rómer Flóris javaslata az MTA Kézirattárába került okmánygyűjtemények szakszerű tárolására.'= Magyar Könyvszemle, 107.évf. 4.sz.1991 398 - 399.p.

D.MATÚZ Edit: Adatok Rómer Flóris kéziratos hagyatékából Pest-Buda középkori történetéhez. = Bud.Rég. 29 (1992) 11-32.ill.G

			kiá
ÜVEGMŰVÉSZET	Varga Vera	45	Gla
TANULMÁNY	Kerny Terézia	48	Sze
LAMAISTA MŰVÉSZET	Kelényi Béla	41	A Hoj gyi
PANORÁMA	Ernyei Gyula	53	Mű lon
KIÁLLÍTÁSI KÖRKÉP	Szuromi Pál	56	A 2
	Pataki Gábor	57	Két kiá
	Frank János	58	Kor
	Bene Kinga	59	A m
	Lóska Lajos	61	Ma, Sza
MŰGYŰJTÉS	Horváth Hilda	73	Mil Az
VITA	Szántó András	77	A k sze
KÖNYVSZEMLE	Éles Csaba	83	Por Ant (14
	Láncz Sándor	84	Ge Ge
SAJTÓSZEMLE		67	A b bar

A borítón: Boromisza Tibor: Nagybánya látképe (

Römer Flóris

Sági Károly: Henrik Antal emlékezete = Hávi, 1996/1. 41-42.

felmérésekt zárított Römernek zalai, Veszprém u. vámtól

Ansag

dása és a vele egykorú, csúcsíves nyu
érett szerkezeti és részletmegoldásait

Úgy látszik, hogy a kolozsvári Szer
növényi díszítésnek azt a fajtáját, ame
gati felében tűnt fel. A legutóbbi hely
zott pillérfő került elő. Szőlőlevélre e
függésről tanúskodik, annál is inkább,
ben a város a gyulafehérvári püspök
niatemplom az Óvár magaslatán épült
ismeretes, amely azonban 1938-ban r
az a vár, amelyről a sóbányaváros elsc
E tornyos templom jelent meg a vár
pecsétjén. Ezt a Máriának szentelt els
lerombolták. Maradványaiból állíttat
emléktornyot, amelyet a sziklás domb
1600 körül készült pecsétnyomója v

[2] ENTZ: Baukunst 15—17 és 165—174. EN
[3] ENTZ: Gyulafehérvár 90—95.

nak tekinthető lényekkel, létrejön egy önirónival telített, groteszk metaforahelyzet, anélkül, hogy a valóságban lejátszódó dráma feszültségét kioltaná. Ugyanakkor a kimondott szó érvényességét megnöveli. A lírai hős kibontakozik kissé fájdalmának szorításából, eltávolodik a bensőtől az objektívebb tartományú külsőbe; a léthelyzet okozta csetléses-botlásos önsajnálat kívülről nézve tragikomikus álarcot ölt, olyanná válik: sírnivalóvá, nevetnivalóvá, mint maga az élet. A *nem—elfogadható, de megélhető* ambivalenciája ez valójában.

Az álmok, persze, ilyen viszonyok között is megőrződnek, sőt: jelentőségük fölerősödik. Pusztai Zoltán létállapot-azonosulásainak legfontosabb ellenpontja az álom, mint a szabadság metaforája. Az: *Egyhelyben toporgok/ régóta. Akárha homályos üveggömbben/ látnám magam: kisimítatlan ráncok/ szaladnak homlokomon: gondolatban/ fényezett parketten piruettezek* – helyzetleírása egy, a körülmények hatása ellenére is belső szuverenitására kényes, azt minden külső behatás dacára megőrző, karakteres költőszemélyiséget mutat fel, aki – sok nemzedéktársával szemben – meg van győződve a kimondott, leírt szó fontosságáról, akinek legszebb legfénysugarasabb álmaiban: *Isten az üresen kongó szavakba visszaköltözik.*

És hogy szeretetünket igazán mégiscsak az ilyen képi mozzanat váltja ki:

Kőről kőre szökken
a hajdani suhanc, kezében lepkehálóval
szürke horizont felé lohol.

– tartozzék a költészet gyönyörű titkai közé.

(ORPHEUS KÖNYVEK, 1990)

GÖCSEI IMRE

Rómer Flóris: A Bakony

Rómer Flóris könyvét, 130 évvel a győri első megjelenése után, hasonmás kiadásban jelentette meg az Európa Könyvkiadó. A cím természettudományos munkát sejtet az olvasóval. Felmerül a kérdés: 130 év után érdemes-e egy természettudományos munkát újra megjelentetni? Ez alatt az idő alatt sokkal modernebb, pontosabb munkák kaptak nyomdafestéket botanikai, geográfiai, geológiai szempontból, hogy csak néhány diszciplínát említsek. Ez a kérdés foglalkoztatott, amikor a kötetet kézbe vettem.

Már az előszót olvasva kiderült, hogy itt olyan sokoldalú honismereti munkáról van szó, amely napjainkban éppen úgy aktuális, érdeklődésre tarthat számot, mint amikor százharminc évvel ezelőtt elkészült. Ezeket írja a szerző: „A honismertetés ezen eddig járatlan terén kalauz nélkül indulva, magamnak mintegy utat törve, szerzett tapasztalatimmal másokat hasznosan mulatni, és mulatva tanítani volt főcélom." – Ezt a célt el is érte, mert 1860-ban a könyv második kiadására is sor került.

A kötet két részből áll: 1. Bevezetés, 2. Szünnapi levelek.

Először a második rész készült el, amely 1859-ben folytatásokban jelent meg a Győri Közlönyben. Barátai arra biztatták, hogy önálló kötetben is adja ki munkáját. Szükségét érezte, hogy az első résszel kibővítse írását. Ez a rész a Bakony általános természetföldrajzi népességi, történeti áttekintésével foglalkozik.

A harminc fejezetből álló Szünnapi leveleket barátjához, Ebenhöch Ferenc koroncói lelkészhez írta. Az egész munka azért értékes és ma is érdekes, mert egy tudós sokoldalú, sokszínű, gazdag ismeretanyagot bemutató, sokszor nehézségekbe ütköző munkáját tárja az olvasó elé. Az egyes tájak, vidékek, hegyek, völgyek leírása nemcsak lírai, nemcsak esztétikai érzelmeket keltő, hanem megragadja az olvasót a benne rejlő rajongás a haza, a haza egyik tája, a Bakony iránt. Ez a rajongás nem a Magas-Tátra égbe nyúló ormai, csillogó tengerszemei, nem az Alföld „tengersík vidéke", hanem egy hétköznapi táj alacsony hegyei, végtelen tölgyesei, bükkösei, festői völgyei, zúgó patakjai iránt nyilvánul meg. Ezen a látszólag szürke, egyhangú vidéken is meglátja a táj szépségeit, különlegességeit, egyedi vonásait. Szinte költői az alábbi leírás: – „... a Som- de még inkább a Kőrishegy gúláiról kínálkozó kilátást méltán mondhatjuk egyik legregényesebbnek széles hazánkban. Lábunk alatt délre húzódnak el a kékes-zöld bükkösökkel mezelt gerincek, a mélyedések sötétebb csoportjaitól kellemesen árnyékolva, – itt-ott hajló nyergeik közt – a fényben úszó Balaton ezüsttükrének és a sárga-homokú veszprémi partoknak némi kis tért engedvén; – keletre az erdők sűrűségéből az elszórt falvak fehérlő tornyai s díszes úrilakok színes tetői bukkannak ki, a háttérben pedig az éggel egyesülő határ nélküli magyar síkság terül el, ..." (5. old.)

Egyik helyen a táj festői leírását, másik helyen az ott található kövületek gyűjtését, másutt a római, a középkori feliratok másolását, harangok feliratainak feljegyzését, régi pénzek, edények, edénytöredékek gyűjtését ismerteti. – Mindenütt ott van azonban az ember. A külsőleg természettudományos munka kiadása elé nem gördített akadályt az önkényuralom cenzúrája, pedig a szerző az 1848-as szabadságharc századosa, majd Olmütz és Josephstadt rabja volt. Ezért ne csodálkozzunk, hogy sok helyen alig észrevehetően utal a reformkor és 1848 eszméire. Ezért lelkesíti a kutatókat hazánk értékeinek alaposabb megismerésére. – „Ha

KEMSEI ISTVÁN

Pusztai Zoltán: Önarckép varjúval

Ismert közhely, hogy egyetlen regényt, egyetlen verskönyvnyi költeményt minden tehetségesebb ember képes létrehozni, az igazi megmérettetést azonban a második kötet hozza, és nemcsak minőségben. Jó esetben a tehetség irányultságára is utalhat egy második kötet, kiderül, mi a világnak az a szelete, amelyre a művész különösen reagálóképes, hogy azt ne mondjam: érzékeny, miképpen tud annak felmutatásával hatni. És mit tesz a könyvkiadás lehetetlen állapota: szerencsés helyzetbe hozza az olvasót és a bírálót, hiszen a második kötetre való várakozás ideje alatt az *Önarckép varjúval* után Pusztai Zoltán megírhatta harmadik könyvét is, amely *Intő jelek* cikluscím alatt került be a kötetbe. Szerencsés az olvasó, hiszen a második kötet verseivel egybekötve olvashatja a továbbfejlődés kötetét is, és talán szerencsés a költő is, hiszen az idő rostálásra kényszeríthette. A két ciklus – az *Önarckép varjúval* és az *Intő jelek* – egyminőségű, de a szemléletbeli változást jól nyomon követhető verseivel végül is homogén kötetet alkot. Az egyes verseken belül a rövidmondatos, szaggatott lélegzetvételre kényszerített, jól kimunkált dikció, a jelenidejű – gyakran gyakorító – igék halmozása nemcsak egy sajátos mozgalmasság képzetét kelti, hanem a belül munkáló feszültségeket is kiemeli; egyúttal jól szolgálja a két alapvető életérzést is: a tragikumot és az iróniát, illetve egyidejűleg: a drámai és a groteszk szemléletmódot.

A tények makacs dolgok, mint azt tudjuk. A történelmi-társadalmiak talán hatványozottan azok. Ha igaza van Fülep Lajosnak – márpedig miért ne lenne? – miszerint: „Minden műformák közt a líra a legközvetlenebb és – érzékenyebb az idők változásaira" –, akkor a költő személyiségében a legérintettebb, ám nemcsak a válto-zásokban. Kikezdi az áporodott, mozdulatlan levegő is, a fullasztó csend, az individuumot semmibevevő, sorvasztó közöny, az elnyomorító kilátástalanság, az értelmes, emberhez méltó cél hiánya. Az eszmények és a valóság ütközéséből a komor mindennapok kerülnek ki győztesen.

Ezért van Pusztai Zoltán második kötetének verseiben szinte állandó novembervégi hangulat, korán sötétedő, alig fénypászmás, a fákon véletlenszerűen fennmaradt, dermedt levelektől félárnyékos, miazmás évszak, egy olyan tehetetlenségre kárhoztató, reménytelen pótcselekvésekre kényszerítő idő, amikor lehetetlennek tűnik, hogy lett volna gyümölcsérlelő nyár valaha, és elképzelhetetlenül távol van a majdan napsütéstől szikrázó, tiszta, havas vidék látványa. Nem éppen szívderítő, ám éppen a fentemlített makacs tényekből következően mindenképpen hiteles életszemlélet ez.

A költő szerepe egyes korokban vagy korszeletekben a tanúé, a krónikásé. Hogy milyen mélyre kutató kíváncsisággal kutatja a miérteket, az őt és környezetét ért események okait, mennyire képes eredendően alapvető dolgok jelentését elemezni, ez alkat és tehetség dolga. Az elsőség itt az alkaté. Pusztai Zoltán költői habitusa, tehetségének jelenlegi állapota és az elmúlt öt-hat esztendő Magyarországának történései – persze csak idézőjelbe téve – szerencsésen találkoztak, elsősorban a pályamű későbbi alakulására lehet ennek a különleges egymásra találásnak feltétlen jelentősége.

Ha mindenképpen kulcsszót akarnánk tehát keresni az Önarckép varjúval verseihez, feltétlenül a *létállapot-azonosulás* képességéről kellene beszélnünk, hiszen a kötet fő vonulatában az ember köznapi létének egyáltalán még lehetséges megvalósulásai helyezkednek el. És ezek a megvalósulások olyanok, amilyenek, vagyis szűkreszabottak, ellehetetlenültek, fölöslegesnek látszók. Pusztai, ez az egyetemesülésre vágyó abszolút magánember a külső körülmények hatására „meghúzza" magát a magánélet reászabott kis szegletében: *Visszafogottan élek./ Akárha árnyékszéket építgetnék.* – írja nem kevés öniróniával; illúzióival leszámol, illetve az illúziók számolnak le vele, hiszen akarva-akaratlanul is szembesülni kénytelen az ember jelenlegi, erősen profanizált helyzetével, az értékek kiüresedésével, devalválódásával. Amit lát, egyszerre szánalmas és sírnivalóan groteszk: *A rezervátumok lakója/ turisták kitartottjaként szorgoskodik: késével/ csecsebecséket farag; ősöktől öröklött tolldíszben/ kelleti magát.* Az önáltatásnak és a hazugságnak ebben a képződményében egy pitiáner világ rekvizítumai veszik körül: *akvarellek a MÁRIA HILFEr strasszéról,/ .....szovjet hajsütővasak./ a bugyi fivérek lemezei./ színes poszterek RICK ASTLEYről/ ARNOLD SCHWARZENEGGERről, ROCKYról,/ kályhaarannyal glancolt képkeretek./ nippek, klippek, csecsebecsék;* és eseményei, önbecsülést gyalázó félelmei.

Lírai hősének, azaz önmagának vershelyzete és az elkedvetlenítő léthelyzet szembesítési kényszere, a komor színekkel festett meditációs állapotok, a cselekvések matatásokra redukált mivoltának felismerése végül is szinte önmagától hozza létre az egyedül lehetséges megoldást, költői eszközt: az iróniát, amely legalább keserű mosolyt csalhat az ajkakra, ugyanakkor pedig lehetőséget jelent arra is, hogy Pusztai kívülről tekinthessen önmagára és helyzetére, kihasználva így a groteszk megjelenítések által kínált alkalmakat. Szinte chaplini létállapot ez, hiszen miközben a távlataitól megfosztott „mini-polgár" végső kétségbeesésében pótcselekvéseibe menekül, azaz aranyhörcsögöt tenyészt, vagy életszeretetét azzal bizonygatja önmaga előtt is, hogy beteg varjút, átlőtt szárnyú galambot istápol, gyíktojásokat keltet, egyben azonosulva is az akár áldozatok-

meggondoljuk mily keveset tehettünk még önerőnkből, és hogy becsületbeli dolog hazánk részletes ismertetéséhez minden igyekezetünkkel járulni, örvendhet más oldalról szívünk, hogy a magyar búvárnak még oly tágas mező nyílik. Azért rajta munkatűrő társak! ne engedjük át senkinek azon dicsőséget, hogy hazánk kincseit kiaknázhassák: mert csak a fáradság után esik jól a nyugalom, és a serény tevékenységet követi a jutalom." (49. oldal)

A szerző maga jár elöl jó példával. Nem tartják vissza az esők, a sáros, járhatatlan utak, ismeretlen erdők, meredek sziklafalak. Kitűzött célját igyekszik megvalósítani. Nagy nehézségek, fáradság árán a nyári vakáció pihenése helyett mássza a hegyeket, szakadékokat, tornyokat, hogy gyűjtse a régi téglákat, edények töredékeit, szobrok maradványait, a köviileteket, régi pénzeket, harangok feliratait. Megszállottan járja a Bakonyt, hogy a győri bencés gimnázium gyűjteményét növelje, egy múzeum alapjait lerakja. A felfedező örömével számol be egy-egy kőbevésett feliratról, római téglák jelzéseiről és mindenről, ami a táj, a haza jobb megismerését jelenti.

Mindezek szimpatikussá teszik egyéniségét, érdekessé, vonzóvá írásait. Az olvasó nemcsak megismeri, de meg is szereti az egykor betyárairól híres Bakonyt tájaival, erdőrengetegeivel, és lakóival együtt.

A szöveget kiegészítő jegyzetek (a latin és egyéb idegen nyelvű szövegrészek fordítása), Gerencsér Zsigmond rövid tanulmánya Rómer Flórisról és a Helységnévmutató a megértést, a tájékozódást szolgálják, könnyítik meg.

Az a véleményem, hogy könyvkiadásunk nagy nyeresége a kötet megjelentetése. A tudományos részeket mindenütt feloldják az utazás gondjai, az emberekkel kapcsolatos gyakran humoros megjegyzések. Éppen ezért mindenkinek őszinte szívvel ajánlom a kötetet, aki hazánkat, hazánk egyik táját, a Bakonyt és a tájban élő ember száz év előtti életét jobban megismerni kívánja.

(*Dr. Rómer Flóris: A Bakony*, természetrajzi és régészeti Vázlat. Nyomatott Sauervein Gézánál Győrött, 1860. Hasonmás kiadás, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1990.)

MÁTÉ ROMUALD

Győr-Sopron megye földrajza

Örömteli, hogy végre megjelent egy olyan könyvecske, amely érdekes, ugyanakkor tudományos szempontból is korrekt, sokoldalú módon mutatja be lakóhelyünket. Hiszen hogyan is kötődhetnénk ehhez a földhöz, ha nem ismerjük alaposan, hogyan kötődhetne felnövekvő ifjúságunk lakóhelyéhez, annak környezetéhez, ha nem sok mindent tud róla. Ez a könyv hozzásegít ahhoz minden pedagógust, érdeklődő szülőt és gyermeket, de még akár kutató tevékenységet folytatni akaró embert is, hogy a megye természeti és gazdasági földrajzi adottságaiból bőségesen kamatoztasson a maga és mások számára is tudásanyagot.

Az első fejezet Győr-Sopron megye természetföldrajzát mutatja be. Nagyon alapos és részletes bemutatása ez a megye természeti földrajzának. Különösen jó a tájak részletes ismertetése, hiszen a gyerekek, diákok tanítása mindig a helyi élőhely ismeretéből kell, hogy kiinduljon, és annak pontos ismerete, az adottságok és az ott érvényesülő szabályok ismeretéből lehet következtetéseket levonni a bővülő ismeretanyagok tanítása és tanulása során is. Részletes ismertetést kapunk a megye geológiai helyzetéről, a felszíni adottságokról, az éghajlatról, vízrajzról, a földrajzi szempontú élővilágról és a talajról. Nagy érdeme ennek a fejezetnek, hogy a különkülön meglévő ismeretanyagok most egy helyen megtalálhatók, és részletes kifejtésben állnak rendelkezésére minden érdeklődő ember részére.

A második fejezet a megye népességéről tájékoztat bennünket. Érdekes információkhoz juthatunk e téren is. Nagy hatású ebben a fejezetben az, hogy egyrészt a történelmi idő alakulásában szemléli a népesség alakulását, másrészt területi vonatkozásokban mutatja be a változásokat, és értékes, hogy a nemzetiségek területi és szám szerinti alakulása is megtalálható benne.

A harmadik fejezet Győr-Sopron megye gazdasági földrajzát mutatja be. A mezőgazdaságról szóló rész nagyon alapos, széles körű áttekintést ad a megye mezőgazdasági helyzetéről. Világos történeti bevezető után pontos, részletes adatokkal mutatja be a gazdálkodás ágazatait mind növénytermesztési, mind állattenyésztési szinten, s külön érdemes felfigyelni az adatok frissességére, ugyanis az 1988-as adatok az utolsók, ami a jelen időszak tanításában nagyon fontos lehet. Sőt külön érdeme e résznek az, hogy érezteti néhány helyen a jelen, a mai gazdasági élet bizonytalanságait is.

Az iparról szóló részben is dicsérendő, hogy történeti bevezetővel kezdődik, hiszen e nélkül a mai gazdasági és politikai változások nem lennének kellő mértékben érthetők, s jó a megye iparáról szóló általános bevezető is. Kiderül az is, hogy a megye ipara milyen az országos átlagokhoz képest, de hogy hol helyezkedik el a megemlített nagyarányú fejlődések következtében, a megye fekvéséből adódóan is, a nyugati gazdaságok színvonalához képest, az nem derül ki. Pedig az országosan is

egyedi üzemek termelése nem éppen az országos átlagokhoz mérhető, hanem más hasonló terméket előállító, akár külföldi vállalatokéhoz. Néhány megyei vállalat legfontosabb jellemzőiről is kapunk tájékoztatást. Természetes, hogy minden vállalat nem kerülhet be, de például a Győri Keksz- és Ostyagyár, mivel termékei nem csak a megyében ismertek és fogyasztottak, talán bekerülhetett volna.

A közlekedésről és kereskedelemről is részletes tájékoztatást kapunk, s külön hasznos e részben, hogy a tercier szektor privatizációs tervei és konkrét térhódításai is említésre kerültek a részletes táblázatok kimutatásai mellett. Az idegenforgalomról szóló fejezetből részletes és alapos kimutatást kapunk az e téren fontosnak minősülő településekről. Különösen is használható a csoportosítás a kirándulási típusok tervezésekor (Idegenforgalmi központok, Üdülőhelyek, Gyógyfürdők, Kirándulóhelyek, Tájvédelmi körzetek, Hétvégi üdülőterületek), hiszen az igények e téren igen különfélék lehetnek. Örömteli, hogy megemlítésre kerül a Szigetköz, amely kialakítandó üdülőkörzet lehetne bizonyos feltételek megteremtése mellett, s érdemes és érdekes kimutatást kaphatunk a szálláshelyek és vendégéjszakák számának alakulásáról is.

A negyedik fejezetben a településekről kapunk információkat. Érdekes és használható rövid történelmi bezvezetéseket találunk a városok ismertetésénél, majd pontos természetföldrajzi kép következik, s a gazdasági élet bemutatása is széles körű.

Dícséret illeti a könyv szerzői munkaközösségét, a szaktanárokat, szakembereket és kutatókat, az alapos, széles körű, ugyanakkor bőséges tudásanyagot közlő munkájukért. Látszik az ő elkötelezettségük is a megye iránt, és alapos munkájukkal ezt szeretnék átadni a könyvet kezükbe vevő embereknek is. Köszönet illeti a Győr-Sopron megyei Pedagógiai Intézetet, hogy módot és anyagi lehetőséget talált arra, hogy ilyen alapos, érdekes, nagy hiányt pótló és minden ember számára sokat mondó könyv megjelenhessen. (Igaz, hogy színes fotók nincsenek benne, de a kedvet és tudást a feketefehér képek is felketik, és nagyon szépez így is, s külön jó, hogy ilyen könyvhöz ilyen olcsó áron hozzájuthatunk.)

Forgassuk, olvassuk, hogy gazdagodjunk általa.

BODRI FERENC

Pannonhalma

Rácz Endre és Várszegi Asztrik albuma; Corvina K. – 1990.

A hittérítő és tanító bencések a csehek ellenállása elől (libicai vérengzés) érkeztek 966 táján magyar földre. Géza fejedelem örömmel és reménykedőn fogadta őket itt, *„mivel bennük népe európaivá és kereszténnyé formáló törekvéseihez alkalmas munkatársakat talált..."* – olvasom *Levárdy Ferenc* kevés szóval is kitűnően tájékoztató mondatait a Pannonhalmát bemutató, reprezentatív képeskönyv előszavának elején. A fejedelem a Rómából evvel a kerülővel hozzánk érkezett szerzeteseket azon a hegyen telepítette le – olvasom tovább –, ahol Anonymus szerint Árpád fejedelem is megfordult, és *„látván Pannonia földjének szépségét, szerfölött örvendezett..."*

Az ideérkező szerzetesek az itt talált romokban Szent Márton püspök kedvenc templomának nyomait fedezték fel, és éppen e nagyszerű és mártír sorsú elől emlékére emeltek újra imaházat Anasztáz-Asztrik apátúr szándéka és a fejedelmi akarat szerint. A hat esztendő alatt felépült első szentegyházat (körötte a szerzetesi épületek) már Szent István királyunk jelenlétében szentelték fel 1002-ben – a pannonhalmi templom és tudós fellegvár története a király ekkori adománylevelétől kezdődően egészen napjainkig nyomon követhető. Szent László országgyűlést is tartott itt 1077 után, Könyves Kálmán pedig 1096 őszén itt fogadta az országunkon átvonuló keresztes lovagok vezéreit.

Háborúk és tűzvészek, pusztulások és újjáépítések váltakozó sora tarkítja a közel ezer esztendős apátság és templom békés teremtő munkáját és történetét. De a szellem és az erő, a hit és az akarat győzelme bizonyítékaként az épületegyüttes ma is ott uralkodik a hegytetőn, sokféle feladatot lát el szellemi életünkben, sokféle érték elpusztíthatatlanságának nemes bizonyítékaként.

Mai formáját 1868–1878 között nyerte el, *Storno Ferenc* művészi irányítása és kezemunkája nyomán. A későbbi emeletráépítésektől és az 1940-ben avatott gimnáziumi, diákotthoni hozzátoldásokkal csak harmonikusabb formát kapott a messziről látható épületkorona a hegytetőn. Amikor a második világháború végén az apátság a svájci Vöröskereszt védnöksége alá került, nem kevés menekülőnek nyújtott megőrző otthont a bármilyen szándékú üldöztetések elől. De létével és eleven szellemi, egyben tanító munkájával a monostor és az iskola egyaránt fontos szerepet lát el mai kultúránkban is. Nem csupán több évszázados „kőemlékei" és a gótikustól a barokkon át az újabb ízlésirányzatok bűvöletében fogant díszei révén, a maga hűséggel őrzött képi és plasztikai alkotásaival, de a hatalmas nemzeti

RÓMER FLÓRIS

26.

A magyar régészet és műemlékvédelem úttörője

– Száz éve halt meg Rómer Flóris –

Bencés szerzetes volt a hazai régészet egyik legkiválóbb művelője. Az ő kezében futottak össze e hivatás legfontosabb szálai: a Nemzeti Múzeum régészeti osztályának vezetése mellett mint egyetemi előadó is hatásosan működött. Szakértelme, tudományos megalapozottsága és szervezőképessége révén kiemelkedett korából, nem kevésbé elkötelezett magyar felfogásával, amely teljes szívvel s meggyőződéssel az 1848-as szabadságharc mellé állította. Ezért nyolc évi börtönbüntetést szenvedett, de a súlyos megpróbáltatások sem tudták megtörni szellemiségét, testi és lelki erejét.

Papi pályája Győrben indult; itt gimnáziumi tanárként ismerték meg, később Pozsonyban lett akadémiai tanár. Kutatói munkásságát lankadatlan erővel folytatta, még a kiegyezés előtt tagja lett a Magyar Tudományos Akadémiának, 1868-ban pedig a pesti egyetem archeológiai tanszékének vezetését nyerte el. Méltán írták róla kortársai, hogy európai horizontjával, kritikai érzékével és nagy műveltségével a legkiválóbb magyar tudósok közé tartozott.

A Bakonyról szóló munkájában harmonikusan elegyednek a különböző tudományágak korszerű eredményei (botanika, geográfia, geológia, zoológia, régészet stb.), az alaposságon kívül ezt és más munkáját (például Az ősrégi anyagmívesség viszonya a történelemhez című) rendkívül színes és gördülékeny stílus jellemezte. A mai szakmai véleményezés hitelesen állapítja meg róla: „fontos felismerése, hogy a régészeti leletek kézzelfogható tanúságot szolgáltatnak távoli népek egykori kapcsolatainak természetéről, máig sem vesztett aktualitásából."

Egész életműve sugárzó példája tudós papjaink kiváló felkészültségének és belülről fakadó igaz magyarságának is.
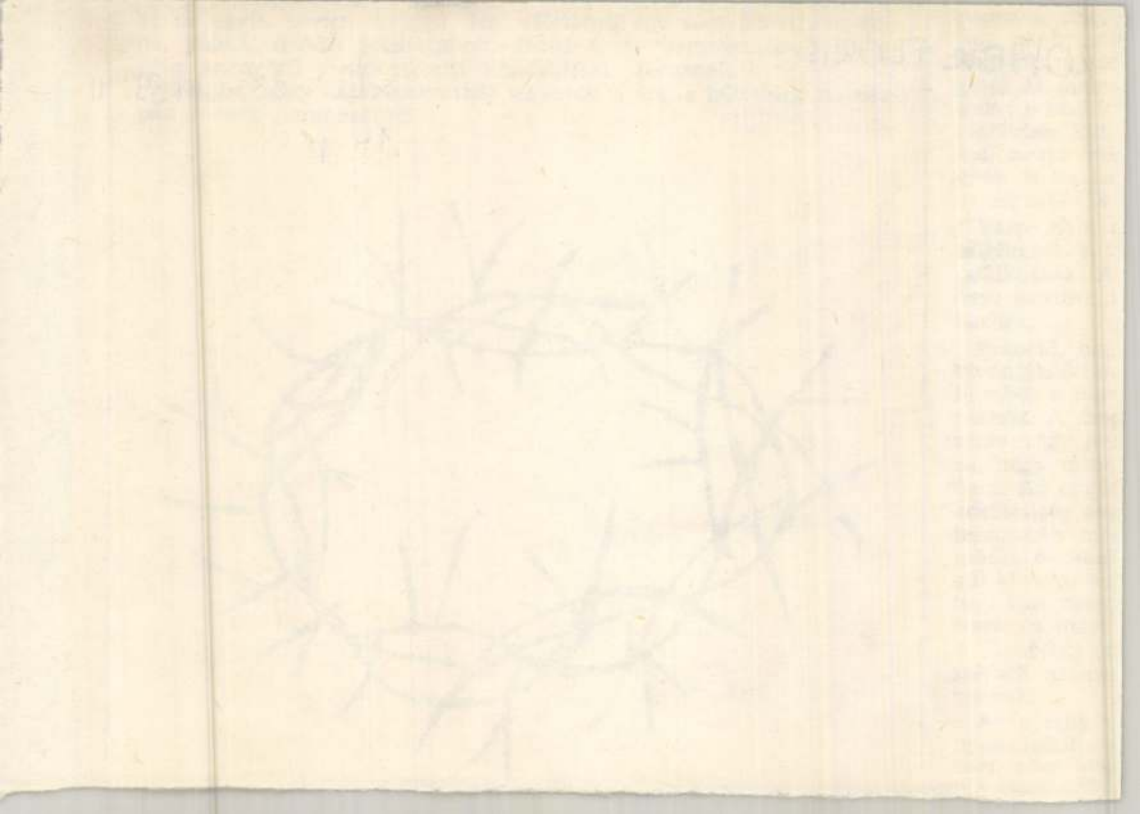
szeghalmi